

1903

1899

1850

Pavle Čelik

Orožništvo na Kranjskem
(1850-1918)

PAVLE ČELIK

**OROŽNIŠTVO
NA KRANJSKEM
1850–1918**

Knjižnica "Kronike" 10

LJUBLJANA 2005

KNJIŽNICA "KRONIKE"
časopisa za slovensko krajevno zgodovino
ZVEZEK 10

Založnik:
Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Urednik
dr. Miha Preinfalk
Tehnična urednica
Barbara Šterbenc Svetina

Recenzenta:
dr. Stane Granda
dr. Petra Svöljšak

Prevod povzetka:
mag. Niko Hudelja

Lektoriranje:
Marta Župančič

Oblikovanje naslovnice:
Miranda Južnič

Računalniški prelom:
Franc Čuden, Medit d.o.o.

Tiskarna:
Grafika-M s.p.

Naklada:
500 izvodov

Sofinansirata:
Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
Pivovarna Union d.d., Ljubljana

VSEBINA

DNEVI, KO SMO POZDRAVLJALI POLICAJE (Stane Granda)	11	
PREDGOVOR	13	
UVOD	17	
VARNOSTNO MOŠTVO PRED USTANOVITVIJO		
OROŽNIŠTVA	21	
Okoliščine, ki so vplivale na ustanovitev orožništva	21	
Utrinki iz delovanja policijske direkcije v Ljubljani	24	
Predlogi za izboljšanje varnosti	27	
Poskus z narodno stražo	28	
Ministrov predlog cesarju	30	
PRVI ZAKON O OROŽNIŠTVU		33
Šestnajst orožniških polkov	33	
Orožniško moštvo	34	
Orožnikove naloge	37	
Uporaba orožja	39	
Opravila starešin	40	
Razmerja orožništva do vojske	41	
Osebni prejemki in oskrba	42	
Nagrade in kazni	43	
NAVODILA ZA OPRAVLJANJE SLUŽBE TUDI		
V SLOVENŠČINI	45	
Orožnikove lastnosti in obnašanje	46	
Kaj je orožnik moral poznati	48	
Dvoje vrst nalog	49	
Neposredni napotki za opravljanje službe	52	
Ureditev orožniške postaje	54	
Podrobne naloge starešin, še enkrat	56	
Uradno poslovanje	59	

VZPOSTAVLJANJE OROŽNIŠTVA NA KRANJSKEM	61
Prvi sedež 11. polka je bil v Ljubljani	61
Razpisi za moštvo in opremo	65
Sistemizacija orožništva na Kranjskem 30. junija 1850	66
Meje dežele Kranjske	70
Nova orožniška postaja v vasi Vreme	72
Spremembe v upravi in orožništvu	74
Podrobnejše tolmačenje orožniškega zakona	76
STROŠKI ZA NAMESTITEV OROŽNIŠTVA	81
Prostori za orožništvo	81
Pogled v priloge	83
Zakupi prostorov	84
Prvi prispevki dežele Kranjske	87
VZPONI IN PADCI	89
Nihanje števila moštva	89
Tudi rezervni orožniki	91
Novi predpisi, nove naloge	94
Občine na Kranjskem	96
PREPOVEDANA DEJANJA IN KAZNOVANJE	100
Nov kazenski zakon	100
O hudodelstvih	101
Pregreški in prestopki	103
Ureditev mešanih okrajev	104
Upravno kaznovanje	106
Popis hudodelcev in obsojencev	109
SEDEŽ POLKA SE SELI V TRST	113
Padec Bachovega absolutizma	113
Orožništvo na Kranjskem 16. avgusta 1861	114
Razne plati javne varnosti na Kranjskem	117
Ukinitve policijske direkcije v Ljubljani	120
DEŽELNO OROŽNIŠKO POVELJSTVO V LJUBLJANI	124
Raznovrstne novosti	124

Orožnike postaje leta 1866 na sedanjem ozemlju Republike Slovenije, brez Prekmurja	126
Orožništvo na Kranjskem 1. julija 1871	129
Leto 1874: orožniško poveljstvo le za Kranjsko	130
Nekaj ugodnosti za orožnike	133
NEKATERE VARNOSTNE IN DRUGE ZANIMIVOSTI	135
Tiralice, sumljive osebe in tisk	135
Krpanje jezikovne praznine	139
Izgon iz dežele ali države	141
Prisilna delavnica v Ljubljani	145
Policijski nadzor oseb	148
DRUGI OROŽNIŠKI ZAKON	150
»V imenu postave!«	150
Organiziranost orožništva	152
Osebni prejemki	153
UVELJAVLJANJE NOVEGA ZAKONA	156
Nova službena navodila	156
Orožnikova prisega	158
Poti do orožniškega častnika	158
Beseda dveh zgodovinarjev vojaštva	161
POGLED K OBOROŽENIM SILAM	163
Vojska tudi za notranjo varnost	163
Stroški vojaške asistence	165
Premestitve v Bosno in Hercegovino	166
ISKANJE USTREZNIH REŠITEV	169
Postaja-posameznik	169
Patuljiranje	170
»Predpis za vojašnico«	170
PRIZADEVANJA ZA STROKOVNOST MOŠTVA	175
Šola za postajevodje	175
Stražmojstrov izpit za častnika	177
Pravni pripomočki za orožnike	180

Sistemizacija orožništva na Kranjskem 1. julija 1881	181
RAZNE VARNOSTNE DOLOČBE	184
Pripraga za orožnike	184
Prijavljanje bivališča	186
»Policijska ura«	190
Zatiranje kužnih bolezni, prisilna delavnica	191
Vojaška sodišča, izredno stanje	192
NOVOSTI ZA OROŽNIKE	195
Orožništvo na Kranjskem sredi leta 1891	195
Tretji orožniški zakon	197
Ministrova navodila	202
Organska določila k orožniškemu zakonu	202
Vklepanje	205
Prehajanje meje med avstrijskim in ogrskim delom države	207
Ozemlje in prebivalci na enega moža sredi leta 1896 na Kranjskem	207
OROŽNIKI PRI UČENJU	212
Iz pripravniške šole	212
»Šaržna šola«	214
Tudi jezdni tečaji	217
Zbirke pravnih predpisov	218
ORGANIZIRANOST OROŽNIŠTVA NA KRANJSKEM	
NA ZAČETKU 20. STOLETJA	224
Orožništvo na Kranjskem 1. julija 1901	224
Skrb za socialni položaj upokojenih orožnikov	226
Nekaj podatkov o Kranjski leta 1907	227
Hribarjev priročnik o orožništvu na Kranjskem	228
Orožniška postaja za okoliš treh občin in pol	229
POBUDE ZA NOVE OROŽNIŠKE POSTAJE	231
Predlogi okrajnih glavarstev	231
Pobude občin	233
Tudi deželni zbor	238
Zadnjo besedo je imel Dunaj	239

Deželne in avstrijske primerjave	242
ODLOČALA JE TUDI LJUBLJANA	244
Razporejanje novih orožnikov	244
Pomoč znotraj Kranjske	247
Pomoč v druge dežele Avstrije	249
POHVALE, PRITOŽBE, PROŠNJE CESARJU, NEVARNO DRUŠTVO	251
Pohvale za delo	251
Pritožbe glede orožnikov	255
Prošnje cesarju	257
Prepoved društva upokojenih orožnikov	259
POGLED V FINANČNO POSLOVANJE	263
Nadzor poslovanja orožniške blagajne v Ljubljani	263
Zakupne pogodbe pod nadzorom	264
Državni stroški za orožništvo	265
Proračunski stroški Kranjske za nastanitev orožnikov	271
Poslanci v razdvojeni vlogi	276
Samokritično o postajah z enim orožnikom	278
Dr. Janez Bleiweis za večji vpliv občin na orožnike	279
Ali na okrajih ne verjamejo županom?	280
Kritična razprava o orožnikih	281
Med novostmi tudi pisalni stroj	282
UTRINKI IZ 12. DEŽELNEGA OROŽNIŠKEGA POVELJSTVA V LJUBLJANI	284
Številne evidence moštva	284
Od kod so bili orožniki na Kranjskem v letih 1911–1918	287
Socialni izvor orožnikov na Kranjskem v letih 1911–1918	288
OROŽNIKI IN ZATIRANJE KRIMINALITETE	292
Deset sprememb kazenskega zakona	292
Ovadeni v letih 1879–1902	294
Raziskava Inštituta za kriminologijo v Ljubljani	296
Iz poročila za leto 1899	297
Primerjave med avstrijskimi deželami leta 1908	298

Umori in uboji v avstrijskih deželah, ki so jih leta 1908 obravnavali orožniki	301
Orožniške izredne naloge na ukaz drugih organov	302
Iz literarne dediščine	303
VZDRŽEVANJE JAVNEGA REDA IN MIRU	306
Od vaških preteпов do slovensko-nemških sporov	306
Novi spori z nemškimi telovadci in pevci	307
Uporaba bajoneta v vasi Sora	309
Na čem je temeljila strokovna ocena uporabe orožja	310
Odgovor deželnega predsednika poslancem	312
Vojska ni znala ravnati z množico	314
Nezadovoljstvo s Romi	316
Spori na Kočevskem	318
ZA VARNOST PROMETA NA CESTAH	320
Denar od cestnih prestopkov za ubožne namene	320
Kdo je oskrboval katere poti	321
Prvi cestni policijski red za Kranjsko	324
Ko so nastopili kolesarji	325
Prošnja deželnega poslanca	327
Pozornost avtomobilom in voznikom	328
»Kranjski avtomobilni klub«	334
ZA ZAŠČITO DRŽAVE	336
Pogled v kazenski zakon	336
Razorožitev delavcev pri gradnji železnice	337
Shodi najmanj 38 kilometrov od sedeža parlamenta	338
Za društva še strožje	340
Dijaška stavka v Ljubljani leta 1914	341
Preporodovci	343
IZREDNE SLUŽBE	345
Nudenje pomoči	345
Statistika za obdobje 1879–1902	348
ZUNANJOST IN NOTRANJOST OROŽNIŠTVA	350
Orožnikova uniforma	350

Kako so bili oboroženi	357
Malo pravic in svoboščin, več pa obveznosti	359
Popisi zunanjih in notranjih nevšečnosti	363
Orožniško časopisje	365
ZA VARSTVO »DEŽELNE KULTURE«	368
Predvsem deželni predpisi	368
Pooblastila čuvajev deželne kulture	371
Službeni znak zapriseženih čuvajev	371
Proti trpinčenju živali	373
»BRATRANCI« NAŠIH OROŽNIKOV	375
Utrinki iz mestne straže v Ljubljani	375
Ponovna vzpostavitev policijskega ravnateljstva v Ljubljani	377
Finančni stražniki	380
Občinski redarji v Škofji Loki	383
Zasebni detektivi	385
MED PRVO SVETOVNO VOJNO	387
Omejitve svoboščin in pravic	387
Občinske straže, pomožna varnostna sila	390
Sodelovanje z vojaško obveščevalno službo	394
Iz orožniških poročil o protidržavnem razpoloženju	394
Policijski ukrepi v Ljubljani	398
Protivojni protesti v Ljubljani	400
Sumljivi vojni begunci in ujetniki	401
Nadzor deželne meje in vojnega območja	403
Orožništvo na Kranjskem 1. septembra 1918	407
Cesarska himna	410
STROKOVNO IN POLITIČNO VODSTVO OROŽNIŠTVA	413
Dvojna, strokovna in upravna črta	413
Predsedniki vlad na Dunaju	414
Upravno (politično) vodstvo orožniških sil	416
Vodje avstrijskega orožništva	418
Vodje politične uprave na Kranjskem	421
Deželni glavarji na Kranjskem	422
Poveljniki orožništva na Kranjskem	423

RAZNO O MOŽEH POSTAVE	425
Nekaj kazalcev o orožnikih na Kranjskem	425
Kariere treh orožnikov	427
O povojni usodi	430
ZA KONEC.....	433
Visoka ocena iz leta 1920	433
Naše enciklopedije o orožništvu	435
Poskus moje ocenitve	436
SEZNAM OKRAJŠAV	440
VIRI IN LITERATURA	441
Arhivski viri	441
Tiskani viri	441
Časniki	443
Enciklopedije in leksikoni	443
Literatura	444
ZUSAMMENFASSUNG.....	448
IMENSKO KAZALO	455
BESEDA O AVTORJU	462

DNEVI, KO SMO POZDRAVLJALI POLICAJE

Kaj pomeni policija, ko služi svojim ljudem, smo lahko spoznali leta 1991 v vojni za Slovenijo. Ko smo se nedavno v neki strokovni družbi pogovarjali o osamosvojitvi, je eden izmed kolegov čudovito označil tiste dni: »To so bili dnevi, ko smo pozdravljali policaje«. Njihove zasluge za uspešno osamosvojitve niso bile majhne. Njihov takratni ugled je bil, vsaj pri nas, ki smo v vojni neposredno sodelovali in nismo poznali ozadij, velik. Žal je policija svoj izjemno velik moralni kapital tako hitro zgubila, kot ga je pridobila. Predvsem zaradi premočnega vpliva dediščine preteklih petdesetih let in politike.

»Historia est magistra vitae!« Lepo, če bi bilo res, toda še bolj je res, da se ljudje iz zgodovine nismo nič naučili. Kljub temu pa smatramo, da je raziskovalno delo mag. Pavleta Čelika o zgodovini represivnih organov izjemno pomembno. Na prvem mestu ni spregledati čisto izobraževalne funkcije, naše vedoželjnosti. Z nastankom slovenske države dobiva namreč tudi policija oziroma njeni predhodniki, med njimi so tudi žandarji, povsem nov pomen. Tudi za zgodovino. V orožnikih smo bili vselej vajeni gledati – gre za čas po letu 1850, ko smo bili že narodno osveščeni – predstavnike tuje oblasti, tuje prisile. Tako gledanje ne kaže ravno državljanske zrelosti naših prednikov, toda dejstvo je, da so prejšnje oblasti, ki so bile tudi naše, občasno pokazale popolno nezaupanje do slovenskih narodnih in zlasti demokratičnih potreb. Tega seveda niso bili krivi orožniki, ampak oblastniki, na katere niso imeli vpliva. V človeški naravi je, da zakon izenačuje s tistim, ki nadzira njegovo izvajanje. Odnos do policije se je v bistvu najbolj poslabšal v času nove Jugoslavije, ko je bila »prisiljena« delovati popolnoma ideološko, celo pri prikrievanju zločinov, kar je bilo v nasprotju z njenim temeljnim poslanstvom. Prav zato so zgodovinske raziskave, kot jih je do sedaj že opravil Pavle Čelik, še posebno pomembne za izobraževanje policistov, ki morajo dojeti zgodovinske dimenzije svoje službe. V naravi vsake človeške dejavnosti je, da mora poznati svojo preteklost. Mogoče se res nismo nič sposobni naučiti iz lastnih napak, nedvomno pa je želja večine izmed nas, da bi preteklost presegli. Kritičen, vendar zrel odnos do preteklosti je pomembno gibalno napredka.

Pri raziskovanju slovenske zgodovine 19. stoletja so me najbolj navdušila prizadevanja orožnikov za vzpostavitev pravne države. Naši predniki so bili pri določenih prestopkih, pregreških ali hudodelstvih

(opustimo že nesrečni srbizem zločin, avstrijska strokovna terminologija je bila bolj slovenska kot kasnejša jugoslovanska), zlasti če so jih povzročili socialno njim enaki ali nižji, navajeni vzeti pravico v svoje roke in množični linči tatov, požigalcev in podobnih nepridipravov niso bili redki. Njihovo izročanje sodnim organom je zahtevalo svoj čas in vzgojo, ki so jo opravili ravno orožniki. Ljudje so pogosto zahtevali ne le hitro, ampak tudi odločno in pogosto kruto kaznovanje. Zaradi lastne revščine so zaprtim mnogi zavidali celo »ričet«.

Nič manj me ni navdušilo branje policijskih poročil, povezanih s taborskim in siceršnjim političnim gibanjem. Poročila so običajno predvsem stvarna, osebnih političnih prepričanj predstavnikov varnostnih organov v njih skoraj ni zaznati, le strokovne pripombe in mogoče malo ironije, ki pa je človeška. Pri kasnejšem delovanju orožništva, zlasti v obeh Jugoslavijah, je dejansko opaziti pot navzdol. Tudi zaradi nekaterih »južnih« orožnikov v naših krajih, kar pa ne gre posploševati. Iz ust prizadetih sem namreč še nedavno slišal, da so bili mnogi bolj človeški kot domačini – Slovenci.

Politično neopredeljena, zgolj strokovna policija (ne vem, zakaj ob osamosvojitvi nismo ponovno uvedli pojem orožnik) je verjetno nedosegljiv ideal. To še toliko bolj velja za mlado državo, kot je Slovenija, ki je še tranzicijska tako v političnem kot gospodarskem pogledu. Avtor se je tega vselej zavedal. Na svoj način je žrtev tranzicije, vendar je ostal zvest poklicu in poslanstvu orožnika-policista. Vsaj njihovi vodilni ljudje so morali biti v zgodovini bolj kot ljudje mišic, moške znanja in presoje, ki sta osnovi za trezno in hitro ravnanje. Tako kot se moramo državljani navaditi življenja v lastni državi in odgovornosti do nje, se morajo tega naučiti tudi orožniki-policisti. Oboji smo v tem pogledu precej nebojgli, saj nimamo zgodovinskih izkušenj. Dobra volja je premalo. Potrebna sta tudi učenje in razmišljanje. Materiala za oboje je v pričujočem Čelikovem delu veliko. Demokratična Republika Slovenija potrebuje v bistvu nov tip policije, ki bo strokovna in slovenska, predvsem pa brez usedlin totalitarizma. Čelikova knjiga je temu lahko v veliko pomoč. To potrjuje tudi jezik knjige, ki je kljub strokovnosti in znanstvenosti, natančen in jasen ter razumljiv. S tem je avtorjevo večletno trdo delo v arhivih in knjižnicah osmišljeno, cilj dosežen. Ostajajo nam le še branje, priznanje in hvala za opravljeno delo.

dr. Stane Granda

PREDGOVOR

Ko sem začel preučevati preteklost varnostnih sil na Slovenskem, sem šel po črti manjšega odpora: začel sem z milico v obdobju 1945–1990 in leta 1991 izdal knjigo *Policaji* ter nadaljeval z razdobjem med obema svetovnima vojnama, ko sta leta 2001 oziroma 2002 izšli knjigi *Slovenski orožniki* (1918–1941) in *Slovenski stražniki* (1918–1941). Ostalo mi je prvo, časovno najdaljše obdobje avstrijskega cesarstva v letih 1850–1918, od vzpostavljanja te varnostne sile pa do razpada monarhije.

Ozemlje Avstrije oziroma od leta 1867 Avstro-Ogrske se je v obravnavanem obdobju nekoliko spremenilo, zmanjšalo. To velja za novo razmejitev s kraljevino Italijo, kar je vplivalo tudi na razporeditev takajšnjega orožništva oziroma sedežev poveljstev. Vzpostavitev dvojne monarhije je vplivala tudi na organiziranost orožništva, ki je dobilo dvoje poveljstev, eno na Dunaju in drugo v Budimpešti.

Po prvi svetovni vojni je cesarstvo razpadlo in njeno ozemlje je bodisi pripadlo več novonastalim državam bodisi so deli ozemlja pripadli že prej obstoječim ali ponovno vzpostavljenim državam. Pariške mirovne pogodbe so urejale povojno ureditev obsežnega dela Evrope. Za avstro-ogrsko monarhijo so bile pomembne zlasti tri: 10. septembra 1919 med antanto in Avstrijo, 27. novembra 1919 med antanto in Bolgarijo in 4. junija 1920 med antanto in Ogrsko. Na dotedanjem območju Avstro-Ogrske so nastale tri povsem nove države, in sicer sprva imenovana nemška Avstrija, Češkoslovaška in Madžarska. Štirim državam so pripadli deli avstro-ogrske države, in sicer Romuniji, Italiji in Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev; Poljska pa je po treh delitvah v letih 1772, 1793 in 1796 spet postala samostojna država, ki je dobila Galicijo. Po spremembah državnih mej, ki so bile povezane s koncem druge svetovne vojne in poznejšim razpadom treh socialističnih zveznih držav, lahko rečemo, da nekdanje ozemlje avstro-ogrske države pripada 12 državam, in sicer Avstriji, Bosni in Hercegovini, Češki, Hrvaški, Italiji, Madžarski, Poljski, Romuniji, Slovaški, Sloveniji, državni skupnosti Srbije in Črne Gore ter Ukrajini. Zaradi tega sem pri opisih razporeditve sedežev orožniških polkov oziroma poveljstev navedel tudi njihovo današnjo državno pripadnost in ime, saj bi sicer mlajši bralci le stežka dojeli nekdanji obseg avstrijskega cesarstva oziroma Avstro-Ogrske.

Pri obravnavi tega obdobja sem se omejil po treh plateh. Prvič: večinoma sem se omejil na ozemlje nekdanje dežele Kranjske, edinega območja, ki je ob razpadu avstro-ogrske države večinoma pripadlo Sloveniji oziroma novim oblastem v Ljubljani in pozneje Beogradu. Druge dežele, naseljene z velikim ali znatnim slovenskim življem, so imele drugačno usodo. Štajerska je večinoma ostala pod Avstrijo, njen južni del pa pod Slovenijo. Le majhen del dežele Koroške je prešel k Sloveniji: občina Jezersko in zatem tisti del, ki mu pravimo slovenska Koroška. Primorsko, se pravi Trst, Istro in Goriško - Gradiško, je v celoti zasedla Italija in temu območju odvzela še del nekdanje Kranjske.

Drugič: glavni poudarek sem dal opisu orožništva, ki pa ni bilo edina varnostna sila v cesarskih časih. Poleg njega so bili še varnostni stražniki, finančni stražniki, vojaštvo in drugi stražniki, ki jih je oskrbovala posamezna občina. Te varnostne sestavine sem le na kratko omenil, čeprav bi upravičeno terjale samostojno preučevanje.

Tretjič: gradivo za knjigo sem črpal zgolj v raznih fondih Arhiva Republike Slovenije, ki so razmeroma dobro ohranjeni in zelo obsežni. Uspel sem pregledati le manjši del teh škatel oziroma fasciklov. Zaradi tega so nekatere preglednice, ki sem jih sestavil iz arhivskega gradiva, nepopolne. Vseeno pa lahko bralcu vsaj deloma olajšajo razumevanje snovi, ki je sicer časovno precej odmaknjena. Drugi viri pri pisanju so bili pravni predpisi, objavljeni v deželnem (kranjskem) ali državnem uradnem listu, ki sta izhajala v Ljubljani oziroma na Dunaju. V to skupino je mogoče uvrstiti tudi tako imenovane ukaznike, ki so prinašali podzakonske predpise, zadevajoče varnostne sile, zlasti orožništvo. V pomoč mi je bila tudi razna literatura, ki obravnava to obdobje naše preteklosti. Nisem pa se odločil za uporabo arhivskega gradiva v drugih deželnih prestolnicah in na Dunaju, ker bi to zahtevalo večja denarna sredstva in veliko časa.

Upam, da te tri omejitve ne bodo vplivale na verodostojnost vsebine te knjige. Orožništvo je bilo enotno organizirano in vodeno po celotnem avstrijskem delu cesarstva in iz opisa Kranjske je mogoče sklepati na stanje v celotni Avstriji oziroma avstrijskem delu dvojne monarhije. Menim pa, da je to šele začetek preučevanja te plati naše preteklosti in da se bodo za podobne napore odločili še drugi, zlasti poklicni zgodovinarji, ki so za to najbolj usposobljeni. Jaz sem le »priučen« te »obrti« in to se pozna, kar rad priznam.

Slovenski jezik je tedaj uporabljal nekatere besede, ki so danes povsem ali skoraj povsem pozabljene, nepoznane. Zato sem nekatere »poslovenil«, druge napisal izvorno in v oklepaju navedel današnjim izraz. Ohranil sem izraze »oblastvo«, »oblastnija«, kar je v tedanjih časih pomenilo organ, urad. Tudi mere in uteži so bile včasih drugačne od današnjih, nam poznanih in praviloma sem jih pojasnil s sedanjimi merami ali utežmi. Imena krajev sem poslovenil ali prilagodil današnjim, saj je bila Škofja Loka dolgo časa le Loka, Ilirska Bistrica zgolj Bistrica, Šmarje - Sap le Šmarje itd. Uradne liste sem navedel dobessedno, z vsemi značilnostmi tedanjega pisanja, ko so včasih mesece označevali z arabskimi številkami, drugič jih pisali z veliko začetnico, ministrstvo pisali kot ministerstvo, enkrat pisali krajnskiga in drugič kranjskega, izraz cesarsko-kraljevi pisali enkrat kot c. k., drugič kot c. kr., ali pa so to celo izpustili, namesto besede zadeve so uporabljali izraz posli ali stvari, in podobno.

Poskušal sem, da bi besedilo obogatil s slikovnim gradivom, kar pa ni bilo enostavno. Spočetka so bile fotografije še redke, proti koncu obravnavanega obdobja pa že nekoliko pogostejše, a se večinoma niso ohranile. Potomci tedanjih mož postave so jih ohranili kot družinski spomin.

Omenil sem več oseb in upam, da mi njihovi sorodniki oziroma potomci tega ne bodo zamerili ali vzeli za slabo, saj ne gre za podcenjevanje ali slabe namene, pač pa za težnjo po večji privlačnosti besedila. Pisal sem jih tako, kot sta njihovo ime in priimek napisana v gradivu; tedaj je šlo za dvojno spreminjanje slovenskih imen in priimkov: v nemškem jeziku so jih ponemčili, v slovenskih besedilih pa so nemška imena in priimke večkrat, skoraj praviloma poslovenili. Ponekod so v gradivu navedeni zgolj priimki oseb, brez imen, kar je bila pogosta praksa tudi pri podpisovanju uradnih dokumentov.

Za pomoč, ki so mi jo nudili pri zbiranju gradiva, se zahvaljujem uslužbenkam in uslužbencem v Arhivu Republike Slovenije, Centralni pravosodni knjižnici, Narodni in univerzitetni knjižnici, Osrednji humanistični knjižnici na Filozofski fakulteti, knjižnicam Inštituta za novejšo zgodovino, Inštituta za narodnostna vprašanja in Narodnega muzeja v Ljubljani.

Posebej se zahvaljujem tistim sorodnikom nekdanjih cesarskih orožnikov, ki so mi podarili ali dali na razpolago razno gradivo, od učbenikov do fotografij. Med njimi moram omeniti vsaj g. Franca Robiča iz

Kranjske Gore, ki mi je podaril mnogo očetove zapuščine, druge sem omenil v opombah.

Za pomoč pri nastajanju računalniško oblikovanega besedila te knjige se zahvaljujem g. Bojanu Fekonji in Aleksandru Podlogarju, sodelavcema Fakultete za policijsko-varnostne vede v Ljubljani.

Ljubljana, jeseni 2005

Pavle Čelik

UVOD

Ustanovitev, razvoj, organiziranost, delovanje in druge plati varnostnih sil pri nas so razmeroma slabo raziskane. Po tej plati se naša država razlikuje od nekaterih drugih, zlasti na zahodu Evrope, kjer je na razpolago vrsta knjig in drugih publikacij o zgodovini tamkajšnjih policijskih, orožniških in drugih varnostnih sil. Menim, da je za naše zaostajanje na tem področju več razlogov.

Na prvem mestu je tisti, ki bi mu lahko rekli *ideološki* ali *politični* predsodek. Današnje ozemlje Republike Slovenije je bilo dolga stoletja pod oblastjo tujih gospodarjev in njihov državni aparat je imel tudi take naloge, ki jim rečemo režimske. Orožniki in policisti so med drugim odkrivali vsako delovanje zoper cesarsko oblast na Dunaju, pozneje zoper kraljevi režim v Beogradu in do nedavnega proti socialistični ureditvi, ki sta jo predstavljali oblastni eliti v Beogradu ali Ljubljani. Ko so ti režimi padli, se je njihova osovraženost oziroma nepriljubljenost pokazala tudi v odklanjanju dotedanjega aparata oblasti, posebej varnostnih organov.

V dvajsetem stoletju je slovensko prebivalstvo doživelo tri spremembe oblasti, tako imenovane *prevrate* leta 1918, 1945 in 1990. V prvem primeru je šlo za spremembo državnega okvira, v katerega je dotlej spadala Slovenija, toda za nadaljevanje enakega družbenega reda. V drugem primeru je šlo za ohranitev državnega okvira, a za temeljito spremembo družbenega sistema. Leta 1990 je prišlo do dveh korenitih sprememb: družbenega reda in do izločitve Slovenije iz dotedanjega državnega okvira.

Primerno globini sprememb, povezanih z navedenimi tremi prevrati, so bili tudi *posegi* v dotedanjo varnostno organizacijo pri nas. V vseh treh primerih je prihajalo do čistk, ki so se kazale kot prisilno upokojevanje, odpuščanje, strogost pri pridobivanju državljanstva in kot druge oblike prisile, ki so marsikoga privedle do tega, da je sam zapustil policijsko oziroma orožniško službo.¹

Na ta način se je krepilo (samo)prepričanje vodilnih ljudi v notranjem resorju, da se policijska služba začneja z njimi, z njihovim prihodom na čelo varnostne organizacije. Vse, kar je bilo na tem področju prej, je bilo treba zavreči ali potisniti v pozabo.

---

¹ Čelik, Nova oblast je izvajala čistke, str. 25.

Tako se je postopoma razvila miselnost, da je vredno preučevati le vsakokratno *aktualno* varnostno silo, ne pa tudi njenih predhodnic. Posamezniki so res v člankih ali obširnejših sestavkih prikazovali posamezne plati obstoječe varnostne službe, ne pa tudi celote določenega obdobja, kaj šele celotno obdobje delovanja varnostnih sil pri nas.

To je veljalo tudi za obdobje med obema svetovnjima vojnoma. Tedaj je v strokovnih revijah izšlo nekaj člankov slovenskih policijskih funkcionarjev, ki so ob prikazu aktualne organiziranosti varnostnih sil na Slovenskem posegli tudi v kratke primerjave s cesarskim varnostnim sistemom.²

Povojna slovenska milica je zmoгла, da je skupina njenih upokojencev zbrala gradivo in v 30 zvezkih objavila pregled razvoja narodne zaščite med narodno osvobodilnim bojem ter povojne milice v Sloveniji do konca leta 1960.³ Potem je njeno delo ugasnilo. Škoda, saj je bila tako zamujena enkratna priložnost za sprotno in celovito obdelavo te plati naše preteklosti. Skupina sodelavcev miličniške šole v Tacnu pa se je lotila obdelave šolanja pripadnikov narodne zaščite in milice do leta 1964.⁴

Tak odnos do naše varnostne dediščine je živ še danes in se le počasi spreminja. Zaradi tega še nimamo zgodovinskega orisa naše varnostne sile, v Policijski akademiji v Tacnu pa še ni zametkov tovrstnega učnega predmeta ali vsaj zaokroženih vsebin v okviru sorodnega predmeta.⁵

Slovenska literatura o tej zvrsti mož postave pri nas je zelo skromna. Omenjali so jih pisci zgodovinskih del, praviloma kot orodje režimov, nekateri pisatelji, še vedno pa se jih prijetno spominjajo nekateri, ki so imeli srečo, da so dočakali visoko starost in morejo primerjati avstrijske in jugoslovanske orožnike ter povojno milico in sedanjo policijo.

Med študenti nekdanje Višje in poznejše Visoke šole za notranje zadeve oziroma Visoke policijsko-varnostne šole, sedanje fakultete⁶ ena-

---

² Tu naj omenim vsaj štiri avtorje oziroma prispevke: Šporn, *Organizacija policijskih vlasti u Slovenačkoj s obzirom na zakon o opštoj upravi*; Keršovan, *Reorganizacija policijskih vlasti u državi a osobito u Slovenačkoj s obzirom na zakon o opštoj upravi*; Gustin, *Odnos između policijskih vlasti u samoupravnim varošima i sreskih poglavara*; Geržinič, *Organizacija policijske službe v Sloveniji*.

³ *Zgodovina organov za notranje zadeve v Sloveniji*, II/1–17/b, brez letnice izhajanja.

⁴ Cerkvėnik, *Izobraževanje članov varnostne službe v Sloveniji*.

⁵ Čelik, *Za pouk zgodovine*, str. 18.

⁶ *Slovenska policija*, Generalna policijska uprava MNZ RS, Ljubljana 2002.

kega naslova so se posamezniki odločali, da so svoje seminarske ali diplomske naloge napisali s posameznih, ožjih področij delovanja varnostnih sil pri nas. To je vsekakor spodbudno. Sedaj ko je iz visoke šole nastala Fakulteta za policijsko-varnostne vede, je pričakovati, da bodo posamezni sodelavci v okviru znanstveno-raziskovalnega dela prešli tudi na področje zgodovinskega razvoja varnostne službe na Slovenskem ter k temu spodbujali tudi slušatelje.

Med diplomskimi deli slušateljev teh šol oziroma fakultete v Ljubljani sem našel le eno, ki sicer obravnava sodobno avstrijsko orožništvo, v uvodu pa je nekaj strani namenjenih tudi nastanku orožništva v Franciji in Avstriji. Decembra 1992 jo je napisal Darko Stare in ima naslov »Organizacijski in funkcionalni vidik avstrijskega orožništva«.

Nekoliko po vzoru zahodnoevropskih policij je tudi naša leta 2002 izdala lepo opremljeno knjigo z naslovom Slovenska policija. Najprej je kratek prikaz razvoja varnostnih sil na tleh sedanje Republike Slovenije, nato pa sledi pregled organiziranosti in dejavnosti različnih enot na vseh treh ravneh njihove organiziranosti. Dokument, ki bo zanamcem na razpolago za vpogled v našo policijo na začetku 21. stoletja.

Celovita strokovna obravnava naše varnostne preteklosti je torej naloga, ki še čaka bodisi na zgodovinarje po stroki bodisi poznavalce znortraj same policije bodisi na tretje, ki bi se srčno lotili tega posla.

Pri tem nam je lahko za vzor sosednja Avstrija. Tam so temeljito prikazali zgodovino tako orožništva kot policije od prvih začetkov do danes bodisi v celotni Avstriji oziroma v Avstro-Ogrski bodisi le v določenih deželah sedanje avstrijske republike ali v določenih mestih.⁷ Slabost teh prikazov za nas je morda v tem, da so se avtorji praviloma omejili na sedanje ozemlje Avstrije, manj pa so upoštevali celotno ozemlje nekdanjega cesarstva in dvojne monarhije.

---

⁷ Franz Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich* (1849–1924). Avtor je bil januarja, februarja in del marca 1938 poveljnik deželnega orožniškega poveljstva za Štajersko v Gradcu, a je bil ob priključitvi Avstrije k tretjemu rajhu razrešen in naslednje leto si je sam vzel življenje. Hermann Oberhummer, *Die Wiener Polizei*, Band I., II. Hermann Oberhummer, *Die Angehörigen der Wiener Polizeidirektion 1754–1900. Die Gendarmerie in Österreich, 1849–1989*. Fritz Hömann, Gerald Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*. Helmut Gebhardt, *Die Gendarmerie in der Steiermark von 1850 bis heute*. Ta je v celoti posvečena orožništvu v eni od sedanjih avstrijskih dežel, do leta 1918 pa zajema tudi tedanjo Štajersko, ki je vključevala tudi Spodnjo Štajersko; ta je sedaj v okviru Slovenije. Avtor je doktor pravnih znanosti in predavatelj na graški univerzi. Velik poudarek je dal tudi socialnemu položaju orožnikov.

Avstrijski pisci zgodovino orožništva v času habsburške monarhije navadno razdelijo na štiri časovna obdobja, in sicer:

- * 1848–1851, ko je šlo za priprave in nato vzpostavitev te varnostne sile
- * 1851–1860, ko je šlo po njihovi oceni za zlorabo te sile v absolutistične namene
- * 1860–1876, to je čas gmotnega in organizacijskega zaostajanja službe
- * 1876–1918, ko je prišlo do ustalitve in utrditve orožništva

Ocenjujem, da je to v redu, vendar menim, da je mogoče prvo svetovno vojno vzeti kot samostojno, peto obdobje v zgodovini avstrijskega orožništva, saj je orožništvo samo doživljalo spremenjene, neugodne delovne in življenjske razmere.

VARNOSTNO MOŠTVO PRED USTANOVITVIJO OROŽNIŠTVA

Avstrija je svoje orožništvo vzpostavila razmeroma pozno, saj so jo prehiteli tako nekatere njene sosede na zahodu kot na vzhodu Evrope. Ta »zaostanek« je bil tudi prednost, saj so se tako že drugod po Evropi pokazale dobre in slabe plati orožništva. Odločitvi o novi varnostni sili je botrovalo več okoliščin.

Okoliščine, ki so vplivale na ustanovitev orožništva

Domovina orožništva je bila Francija. Ustavodajna skupščina je 16. januarja 1791 odločila, da se oblikuje državno orožništvo, in sicer v okviru oboroženih sil. Njegova temeljna naloga je bila utrditev nove, revolucionarne oblasti. Vlogo državnega orožništva je 12. decembra 1797 določil zakon o organizaciji nacionalnega orožništva.⁸

Francoske izkušnje so postopoma postajale zgled in do ustanavljanja orožništva je prihajalo tudi drugod. Prva je bila Prusija, kjer so leta 1812 uvedli tako imenovano deželno orožništvo,⁹ za njo leta 1814 Italija in leta 1815 Rusija.

V času, ko je naše ozemlje spadalo v okvir Ilirskih provinc, so francoske oblasti tudi pri nas vzpostavile orožništvo (1809–1813). Imelo je precejšnje zasluge za izboljšanje varnostnih razmer pri nas. Častniki so bili praviloma zgolj Francozi, med moštvo pa so sprejemali zlasti domačine, ki so razumeli jezik domačega prebivalstva. Po obnovitvi avstrijske oblasti na našem ozemlju so odpravili tudi to novost in za varnost so spet skrbeli po starem. To je pomenilo več vrst varnostnih oseb.

Zemljiška gospostva so opravljala tudi oblastno vlogo. Izvrševala so splošne upravne in vojaške zadeve, pobirala davke, izvajala del civilnega sodstva, predhodne preiskave v kazenskih zadevah ter sodila prestopnikom.¹⁰ Od 1. januarja 1804 je namreč veljal nov kazenski zakon, ki je razlikoval zločinstva in težke policijske prestopke. Za to so imela gospostva moče, ki so jim pri nas rekli biriči, valpti, grajske sluge in podobno.

---

⁸ *Vojna enciklopedija*, II. izdaja, 10. zvezek, g. Žandamerija, str. 728–729.

⁹ *Der große Brockhaus*, 7. zvezek, g. Gendarmen in Gendarmereedikt, str. 144.

¹⁰ Žontar, *Struktura uprave*, str. 229.

Zemljiška gospostva so postopoma nadomeščale okrajne gosposke, imenovane tudi okrajni komisariati. Ti so imeli sedeže v večjih mestih, in ne na gradovih, sestavljali pa so jih od države plačani uradniki, na primer komisar, uslužbenci s pravno izobrazbo in upravnim izpitom ter uradniki za davčne zadeve.¹¹ Če je bilo treba, so za pomoč pri izvajanju svojih nalog zaprosili vojsko ali finančno stražo.

Mesta so bila podrejena okrajnim gosposkam oziroma določenim zemljiškim gospostvom. Določena oblastna vloga je pripadala le deželnim glavnim mestom.¹² Nekatera mesta so imela tako imenovano meščansko stražo, ki je temeljila na starih pravicah meščanov, da so branili svoja naselja in v njih vzdrževali red.¹³ V drugih mestih in trgih so poznali mestne stražnike, sluge ali nočne čuvaje.

Glavna varnostna sila je bila vojska, ki je od leta 1768 dalje temeljila na naboru, in ne več na najemnikih. Vojašnice so bile razporejene v večjih mestih. Šlo je za nova ali predelana poslopja ali za ukinjene samostane. Ko je 9. julija 1795 velik požar v Mariboru uničil 34 hiš, so za varnost poskrbeli vojaki in člani mestnega strelskega zbora.¹⁴ Če je bilo potrebno, je vojska osnovala začasne postojanke, da so vojaki sodelovali pri zasledovanju nevarnih ubežnikov, pri zatiranju uporov, vstaj in podobno.

Dogodki leta 1848 so pokazali, da redne vojaške enote moralno in tehnično niso pripravljene za to, da bi se zoperstavile ljudskim vstajam. To leto je veljalo stalno povelje tem enotam, da v primeru grožnje brez opozorila streljajo v množico. Vojaki niso vadili postopkov z množicami oziroma demonstranti in vse, kar bi bilo mogoče storiti, je preprečiti neposredno soočenje obeh strani. Uporaba orožja je le podžigala upornost množice.¹⁵

Narodna garda, ki je na Dunaju nadomestila redne vojaške enote, se je sicer pokazala kot malo bolj učinkovita, a prav tako brezobzira: 22. avgusta 1848 je ubila 22 protestnikov in jih 340 ranila.¹⁶

Vse večja vloga države je zahtevala vse več sredstev in za pobiranje davščin vseh vrst je že skrbelo moštvo, ki so mu pogosto rekli finančni

---

¹¹ Prav tam, str. 228 in 232–233.

¹² Prav tam, str. 228.

¹³ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 104.

¹⁴ Leskovec, *Zgodovina uprave*, str. 236–237.

¹⁵ Deák, *Der k. (u.) k. Offizier*, str. 60–61.

¹⁶ Prav tam.

stražniki. Bili so uniformirani in oboroženi, zato so za oblast pomenili tudi varnostno in ne zgolj finančno silo.

Za določene varnostne naloge so uporabljali tudi prebivalce vasi, zlasti ob tako imenovanih pogonih za zločinci ali pobeglimi zaporniki. To niso bili le vodiči, ki so dobro poznali značilnosti zemljišča, marveč so bili tudi oboroženi, praviloma z lastnim orožjem. Šlo je za uglednejše prebivalce vasi.

S cesarjevim ukazom z dne 20. septembra 1786 je bilo določeno, da so za vse policijske zadeve v prestolnicah države in dežel pristojni mestni magistrati. To je veljalo tudi za Ljubljano in tamkajšnji magistrat se je lotil priprav na ustanovitev policijske direkcije v prestolnici Kranjske. Že 9. marca 1792 so izdelali stroškovnik osebja: policijski direktor 1.000 goldinarjev, pisarniška moč 400 goldinarjev, ranocelnik 50 goldinarjev, babici 100 goldinarjev in 8 stražnikov po 80 goldinarjev, skupaj 2.090 goldinarjev.¹⁷ Konec oktobra 1793 so izdelali navodila za delovanje policijske direkcije v Ljubljani, ki je obsegalo tri delovna področja, in sicer nadzorovanje, ovajanje in izvajanje ukazov ter odredb, tako rednih kot izrednih. Vsako od teh področij je bilo podrobneje razdelano.¹⁸ Policijska direkcija je skrbela za javni red, nadzor nad tujci in delinkventi, zdravstveni in živilski nadzor ter preprečevanje požarov. Opravljala je tudi sodne pristojnosti s področja kazenskih preiskav, po letu 1801 pa tudi cenzuro knjig.¹⁹ Ta direkcija je bila vodstveni organ, njemu podrejena varnostna straža pa izvršilni zbor; prišlo je torej do ločitve vodstvenega od izvršilnega organa.

Povsod pa se glede varnostnih sil niso zgledovali po Franciji. V Angliji so osnovali dve vrsti policijskih sil. Deloma po vzoru celinskega dela Evrope so leta 1820 oblikovali Kraljevsko irsko stražo (RIC, Royal Irish Constabulary), ki je bila in ostala polvojaška in centralizirana. Leta 1829 pa so oblikovali neoboroženo policijo, razporejeno v krajevne enote; po tedanjem notranjem ministru Robertu Peelu se je je prijelo ime bobiji.²⁰

¹⁷ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 1, št. 8.

¹⁸ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 1, št. 189.

¹⁹ *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije*, 2. knjiga, str. 208–209.

²⁰ Enloe, *Policija, vojska i etnicitet*, str. 132. Maurois, *Zgodovina Anglije*, str. 409. Hibbert, *Zgodovina zločinstva in kazni*, str. 137–138. Kraljevska irska straža (RIC) je bila deležna številnih kritik irskega prebivalstva, češ da je orodje britanske nadoblasti nad Irsko. Za severni del otoka, ki je ostal sestavni del Združenega kraljestva Velike Britanije in Severne Irske, to velja še danes. Zaradi tega je nastalo več načrtov za preoblikovanje poznejše RUC (Royal Ulster Constabulary). Junija 1998 je bila usta-

Utrinki iz delovanja policijske direkcije v Ljubljani

Policijsko direkcijo so najprej ustanovili na Dunaju, in sicer za njeno rojstno leto štejejo 1782.²¹ Služila je za vzorec za kasnejše postopno oblikovanje takih ustanov po državi, zlasti v deželnih glavnih mestih.

Policijska direkcija v Ljubljani je bila tedaj edina varnostna ustanova na Kranjskem, ki je imela poklicno moštvo, zadolženo za odkazano mu delovno področje. To je obsegalo naloge, ki bi jih danes označili kot javna varnost, varnost države oziroma cesarske hiše, upravne notranje zadeve, inšpekcijski nadzor določenih področij itd. Zaradi tega je smotno, da to ustanovo prikažejo vsaj bežni utrinki iz njenega delovanja.

V času, ko je v prestolnici Kranjske delovala policijska direkcija (1792–1866), je ta dežela menjavala svoj upravni položaj. Sprva je bila podrejena deželnemu glavarstvu, med francosko zasedbo pa je bila sestavni del Ilirskih provinc. Po odhodu Francozov je bila podrejena guberniju v Ljubljani, sestavnemu delu Kraljestva Ilirije. Obnovljena je bila deželna stanovska ureditev, torej tudi »samoupravna« plat dežele. Nižje upravne enote so bila okrožja, ki so se delila na okraje: Ljubljana 10, Novo mesto 15, Postojna 8, Beljak 13, Gorica 13 in Pazin 17.²²

Novo navodilo za delovanje ljubljanske direkcije so izdelali 1. novembra 1817. Imelo je dva dodatka, in sicer pregled stroškov in pregled postavk za delovanje. Slednje so bile razdeljene na tri skupine: za vzdrževanje vojaške policijske straže je bilo 16 postavk, od razsvetljave in kurjave do dodatkov na menažo; za vzdrževanje civilne policijske straže so bile predvidene 4 postavke, od plač do opreme in obleke; prispevek za lokalni policijski sklad je obsegal 13 postavk, od prispevka 10.000 goldinarjev v gotovini do stroškov za policijskega slugo.²³

Vojaška policijska straža je bil tisti del moštva direkcije, ki je bil uniformiran in vojaško organiziran, izhajal je iz vojaških vrst ali iz vrst raznih straž, zlasti dohodninskih. Šlo je za uniformirani del policije v da-

---

novljena vladna komisija, ki jo je vodil Cristopher Patten, in je jeseni naslednje leto izdelala poročilo s 175 priporočili za reformo te policije. Povzetek gradiva o tej reformi, ki ima naslov »Državlanski nadzor nad policijo na Severnem Irskem« in obsega 26 strani, mi je 23. aprila 2004 posredovala Katarina Zidar iz Amnesty International Slovenije.

²¹ Oberhammer, *Die Wiener Polizei*, I. Band, str. 49.

²² Žontar, *Struktura uprave*, str. 234.

²³ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 4, št. 376.

našnjem pomenu besede. Postopoma se je temu pridružila še civilna policijska straža, ki je bila sicer (sprva) vojaško organizirana, a ni bila v uniformi; njej bi ustrezali današnji kriminalisti in deloma tudi delavci tajnih služb oziroma tajne policije.

Vsak potnik, ki je potoval v Ljubljano, je moral na eni od mitnic na vhodnih poteh v našo prestolnico pokazati potno listino. Če je bil tujec, se je moral še isti dan med 9.00 in 12.00 ali med 15.00 in 18.00 zgledati na policijski direkciji.²⁴

Leopold Sicard, c. kr. pravi gubernijski svetnik in policijski direktor v Ljubljani, kot je bil njegov uradni naziv, je 8. novembra 1838 podpisal tiskano obvestilo o ropu. V noči s 5. na 6. november 1838 okoli 22. ure je iz Ljubljane proti Trstu peljal voz s potniki in prtljago. Pri vasi Grčarevec so ga napadli oboroženi možje, ki so odnesli 2.069 goldinarjev in 55 krajcarjev ter 11 različnih predmetov. Roparjev je bilo med 10 in 15, govorili so »krajnsko«, oblečeni so bili kot tamkajšnji kmetje in s seboj so imeli tudi psa. Obvestilu, ki bi mu lahko rekli tudi tiralica, je bil dodan seznam vojaških begunov, saj so domnevali, da so bili roparji prav oni. Oznanilo so razposlali po celotni Avstriji.²⁵

Direkcija je morala pisati različna poročila, tudi politično obarvana. Tako poročilo za mesec februar 1841 je vsebovalo naslednja poglavja: 1. razpoloženje prebivalstva, 2. zunanja poročila, 3. nepravilnosti državnih uradnikov, 4. tržne zadeve, 5. javni red, čistoča in nrvstvenost (čistoča cest, razsvetljava ulic, javni pokoj, požarna varnost, kopališča, učni zavodi, gledališče, vlačugarstvo), 6. javni mir in varnost, 7. posebni dogodki, 8. nesreče, 9. zdravstvo, 10. industrija in trgovina, 11. posebne opazke. Poročilo je obsegalo 11 listov rokopisa na desni strani listov.²⁶

Direkcija je 7. aprila 1841 izdelala pregled gasilske opreme, ki je bila v lasti mesta, deželnih stanov, erama (državna, vojaška) in zasebna. Imeli so 8 velikih in 8 malih vozov – brizgaln, 28 ročnih in 3 prenosne brizgalne, 22 vozov za vodo in prevoz opreme.²⁷

C. kr. deželna gradbena direkcija je 17. februarja 1843 izdelala načrt prostorov policijske direkcije v Ljubljani, ki je bila v prvem nadstropju stavbe ob Novem trgu. Stanovanje direktorja je obsegalo 4 sobe, zraven je bila soba za služabnike in kuhinja, poleg je bila pisarna direktorja, so-

---

²⁴ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 3, št. 1817/11.

²⁵ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 10, brez številke.

²⁶ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 12, št. 42.

²⁷ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 14, št. 256.

ba za protokol, pisarna višjega policijskega komisarja, pisarna urada za potne listine, pisarna registrature, prostor za stranke in shramba ter čakalnica za veljake.²⁸ Nemški list *Laibacher Zeitung* je v uradnem delu objavil javno licitacijo za obnovitvena dela v teh prostorih.²⁹ Licitacija je bila 7. julija 1843 in izklicana dela so dosegla vrednost 133 goldinarjev ter 19 krajcarjev.³⁰

Vrhovni konjušni urad na Dunaju je 12. avgusta 1844 natisnil načrt potovanja cesarja Ferdinanda I. in cesarice Marije Ane. Smer potovanja: letna rezidenca Schönbrunn–Maribor–Ljubljana–Postojna–Trst–Pula–Trst (s parnikom)–Gorica–Videm–Beljak–Salzburg–Linz–Schönbrunn. Potovanje se je začelo 26. avgusta in končalo 28. septembra istega leta. Določena je bila razporeditev 25 različnih voz z 88 konji. V prvi kočiji se je vozil cesarski par, v zadnjem vozu pa dvorna oprema. Določeni so bili kraji postankov. Na Kranjskem so počivali v Šentožboltu, Podpeči, Ljubljani, na Vrhniki, v Logatcu, Planini, Postojni in Razdrtem. Dodan je bil cenik dodatnih storitev na teh postajah, povezanih z vprežnino za konje in služabnike na počivališčih.³¹ Za 2. in 3. september je bil predviden postanek v Ljubljani in zato so deželni stanovi 27. avgusta 1844 natisnili svoj program prireditev v čast cesarskemu paru, podobno tudi mestni magistrat v Ljubljani.³² Cesarica je 3. septembra obiskala otroško zavetišče v Ljubljani, in v zahvalo ji je ta ustanova natisnila pozdravno pesem.³³

Direkcija je 1. aprila 1848 objavila preglednico časa prižiganja in ugašanja ulične in cestne razsvetljave v Ljubljani za ta mesec.³⁴ Upoštevala je dnevno svetlobo in gibanje lune.

Dne 10. maja 1848 so izdelali kriminalno preglednico za mesec april tega leta. Iz nje se vidi, da je bilo zapisano eno kaznivo dejanje, 30 težkih in 90 lažjih policijskih prestopkov.³⁵

²⁸ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 14, št. 890 P.

²⁹ *Amts-Blatt zur Laibacher Zeitung*, 4. julija 1843, str. 497–498.

³⁰ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 14, št. 1471 P.

³¹ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, šk. 15, št. 181.

³² Prav tam.

³³ Pesem je obsegala 7 štirivrstičnih kitic; prav tam.

³⁴ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1848, št. 18.

³⁵ Prav tam.

Predlogi za izboljšanje varnosti

Varnostne razmere pri nas niso bile v predmarčni dobi nič kaj ugodne. Razmahnilo se je rokovnjaštvo, zlasti na Gorenjskem. Nadaljevali so se roparski vpadi turških in bosanskih roparjev. Vzcvetelo je tihotapljenje tobaka in soli iz Hrvaške in Ogrske v naše dežele.³⁶

Kot zanimivost naj opišem dogodek v Stični, saj nas seznanja ne le z varnostnimi razmerami, marveč tudi s tedanjo varnostno silo. V Stični je bil 3. junija 1753 letni sejem, kjer se je zbralo med 15 in 30 tisoč ljudi. Pričakovati je bilo tudi tihotapce tobaka in tobačni urad v Ljubljani je tja poslal 3 tobačne nadzornike in 15 finančnih stražnikov, ki so jim rekli »ibljatarji«. Za njihovo zaščito je moralo poskrbeti 10 vojakov pehotnega polka iz Novega mesta. Ko so prišli na sejemski prostor, so pobegli tihotapci na kraju samem pustili 80 funtov tobaka. Ob nadaljnji kontroli so odkrili tihotapca, ki je prodajal tobak za zvečenje. Množica ga je zaščitila in obstopila uradne osebe, ki so se umaknile proti samostanu. Ko so opozorilno ustrelile v zrak, je množica odgovorila s kamenjem in palicami. Tedaj so napadeni izstrelili v množico 25 krogel in en napadalec je bit ubit, šest pa lažje ranjenih. Množica je s koli in palicami, pripravljenimi za grmado na samostanskem dvorišču, do smrti pobila vse tri tobačne nadzornike, tri finančne stražnike in tri vojake. Njihova trupla so razmesarili. Oblasti so uspele prijeti 15 osumljencev, 14 pa jih je bilo na begu. Deželno sodišče je 17. januarja 1755 izreklo sodbo: dva napadalca sta bila obsojena na smrt, 10 na zaporne kazni, 3 so bili oproščeni.³⁷

Stanje javne varnosti je med prebivalci vasi vse bolj obujalo spomine na čase francoske zasedbe naših krajev, ko so orožniki na konjih skrbeli za red po vaseh in poteh. »Te hitre in pripravne orožnike so imeli pri nas dolgo v najboljšem spominu«.³⁸

Pobude za tovrstno varnostno silo so prihajale z raznih strani in tudi gubernij v Ljubljani je leta 1826 računal z ustanovitvijo orožnikov ter deželne prisilne delavnice na Kranjskem; slednjo so odprli poleti 1847.³⁹

Bleiweisov časnik *Novice* je objavil podatke o številu obsojenih oseb v raznih avstrijskih deželah v letih 1845, 1846, 1847 in 1848. Šlo je za uradne podatke pravosodnega ministrstva. Na 100.000 prebivalcev je

---

³⁶ Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 245–246.

³⁷ Ribnikar, *Upor v Stični*, str. 47–56.

³⁸ Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 103.

³⁹ Prav tam, str. 248.

bilo na Kranjskem obsojenih 44 oseb, na Koroškem 48, na Štajerskem 63, v Trstu 39, na Češkem 81, v Dalmaciji 126 itd. V omenjenih letih je bilo na smrt obsojenih 357 oseb, od teh jih je cesar pomilostil 330, 27 pa jih je bilo »ob glavo djanih«.⁴⁰

O varnostnih posledicah vrenja v letu 1848 je bilo že precej napisanega in povedanega. Omenim naj le dogodek v Mokronogu. Sluga okrajnega komisariata v tem kraju je 6. avgusta 1848 pred cerkvijo v Škocjanu bral uradna obvestila. Med množico je nastal nemir in okrajni komisar je o dogodku poročal na okrožje v Novem mestu ter pristavil, da bi potrebovali deželne stražnike, ki bi bili na konjih.⁴¹

Poskus z narodno stražo

Revolucionarno vrenje spomladi in poleti 1848, ki je zajelo tudi naše kraje, je pokazalo, da za vzdrževanje reda in miru niso dovolj dotedanja varnostna moštva. Na Dunaju so se odločili, da bodo po vsej državi vzpostavili narodne straže oziroma narodno gardo.

Franz Xaver Pillersdorf, notranji minister, je 10. aprila 1848 izdal začasna navodila za organiziranje in delovanje teh straž. Za nadvojvodo te straže, torej poveljnika, je bil postavljen podmaršal (*Feldmarschalleutnant*, skrajšano FML) Johann Ernst Hoyos. Slednji je v spremni besedi k objavi pravil zapisal, da bo to novo ustanovo podrobneje določil zakon, ki ga bo sprejel parlament.

Pravila so obsegala 10 točk in besedilo je zaradi lažjega razumevanja napisano v sedanji slovenščini:

»1. Namen narodne straže avstrijskega cesarstva je: braniti ustavnega cesarja, ustavo in zakone, varovati mir in red v deželi, varovati svobodo in celovitost vsega cesarstva, torej se postaviti v bran vsakemu sovražniku od zunaj.

2. V narodno stražo so dolžni stopiti vsi prebivalci, ki imajo stalno prebivališče, med 19. in 50. letom starosti, razen rokodelskih delavcev, poslov ali takih, ki se preživljajo z dnevnim oziroma tedenskim zaslužkom. Moški med 50. in 60. letom, ki so za opravljanje službe še dovolj močni,

⁴⁰ Pregled hudodelstev, *Novice*, 13. marca 1850, str. 45–46, in 20. marca 1850, str. 49. Iste *Novice* so 7. marca 1849 na 42. strani opisale upor vojaških obveznikov v Škofji Loki. Tam je bilo 5. marca žrebanje vojaških novincev in fantje so vdrli v loški grad. Dogodek je pisec navedel kot razlog, da bi pri nas uvedli orožništvo.

⁴¹ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 179.

lahko prostovoljno stopijo v narodno stražo. Učenci višjih šol in obo-
roženi meščani spadajo z narodno stražo skupaj pod višje vodstvo; za
prve veljajo glede njihovega urjenja in delovanja posebna pravila.

3. Službe v narodni straži so oproščeni:

- a) duhovniki katerekoli veroizpovedi,
- b) vojaki in v vojaško službo vpoklicani brambovci,
- c) vsi plačani financarji, biriči in sodni hlapci brez izjeme ne glede na
to, ali so v cesarski službi ali pri soseskah,
- č) moški, ki zaradi telesne postave ali hitrosti ne morejo opravljati
službe.

4. K narodni straži ne smejo biti sprejeti moški, ki so bili obsojeni za
hudodelstvo.

5. Narodna straža je podrejena deželni gosposki in najvišjemu vod-
stvu, ministru za notranje zadeve.

6. Narodna straža je osnovana po soseskah in po njihovih ustavah.

7. Narodna straža se lahko ustanovi le v mestih, trgih in vaseh z nad
1.000 prebivalci.

8. V vsaki soseski, kjer se osnuje narodna straža po določbi 7. člena,
je za zadeve te straže, razen poveljniških, pristojen svet narodne straže,
ki skrbi zlasti za oblikovanje narodne straže po rodovnih knjigah mož, ki
stopajo vanjo, obleko in orožitev. Starešina tega sveta je vodja nar-
odne straže vsakega mesta, trga ali vasi. Uprava šteje 5 do 11 mož
raznih stopenj, ki so voljeni in predstavljajo predsedstvo.

9. Predsedstvo se v zadevah, ki presegajo njegova pooblastila, obrača
na deželnega poglavarja, na Dunaju pa na ministra za notranje zadeve.

10. Stroške narodne straže nosijo njeni člani, če pa to ni mogoče, jih
prevzame soseska.⁴²

Na Kranjskem so po teh navodilih oziroma pravilih osnovali narodno
stražo v 19 krajih. Ponekod so jih oblikovali mimo pravil, tudi v krajih z
manj kot tisoč prebivalci. V okrožju Novo mesto sta vse pogoje iz-
polnjevali le dve naselji, Novo mesto in Metlika, toda k narodni straži so
pristopili tudi v Črnomlju, Kostanjevici, Krškem, Višnji Gori, Kočevju,
Mokronogu, Radečah, Trebnjem, Ribnici in na Dvoru.⁴³

Oblast si je narodno gardo zamišljala kot nekakšno pomožno policijo,
ki naj bi skrbela za varnost, dokler ne bi tega področja uredil zakon.

---

⁴² Nekaj zastran narodne straže, *Novice*, 19. aprila 1848, str. 67–68.

⁴³ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 105.

Svoje naloge je opravljala v času, ki ni bil naklonjen varnosti oseb in premoženja. Kmalu so se pokazale dobre in slabe plati te nepoklicne varnostne ustanove. Porevolucijska vlada na Dunaju ni hotela slišati za državljane v uniformi, in tako je bilo leta 1850 vzpostavljeno orožništvo kot paravojaška sila.

Ministrov predlog cesarju

Z odpravo podložništva poleti 1848 je odpadla sodna in upravna oblast graščin nad podložnim prebivalstvom. Nastajala so okrajna glavarstva, okrajna sodišča, državno tožilstvo in občine. Za izvrševanje njihovih nalog je bila potrebna izvršilna sila. Hkrati se je mladi cesar odločil kreniti po poti absolutizma in ne v smer demokratične države, kar je zahtevalo močan varnostni aparat, da bi se zoperstavil nasprotnikom režima.

Pobude za ustanovitev poklicnega varnostnega moštva so od spodaj navzgor prihajale na Dunaj in na notranjem ministrstvu so se morali odločiti, kaj ukreniti za boljšo varnost. Zamisliti se je bilo treba ne le nad dogodki na Dunaju, marveč tudi nad dogajanjem v Pragi: tam so meščani 12. junija 1848 postavili barikade, nastopil je poveljnik knez Alfred Windisch - grätz, osamil mesto in ga nato obstreljeval s topovi.⁴⁴

V notranjem ministrstvu, ki ga je prevzel cesarski hiši vdan človek, so se zamislili. Notranji minister Alexander Bach je 14. maja 1849 sklical posvet, kjer so bili navzoči predstavniki notranjega, vojnega, finančnega in pravosodnega ministrstva, dunajski župan, vladni svetnik in poveljnik orožniškega polka v Lombardiji. Ta skupina je 14. maja 1849 izdelala zapis, ki je obsegal 10 točk, dali so mu naslov Oris načrta za ustanovitev orožništva; že 27. maja so ga predstavili ministrskemu svetu. Zaradi stroškovnih ozirov mu je oporekal zgolj finančni minister. Alexander Bach, ki je nadomeščal bolnega notranjega ministra Franza Stadion, je 30. maja izdelal povzetek tega predloga komisije oziroma skupine in ga poslal cesarju, nakar je ministrski svet 3. junija cesarja prosil za odobritev načrta.

Iz »nadvse ponižnega predloga zvesto vdanega začasnega ministra za notranje zadeve« povzemam nekaj vsebin.

- Prihodnja organizacija sodišč, državnih organov in politične uprave bo zahtevala od vlade, da zagotovi izvršilno telo, ki bo pri roki vladi.
- Oblast mora imeti na razpolago materialno silo, s katero bo zago-

---

⁴⁴ Bled, Franc Jožef, str. 82 in 85.

tavljala mir, red in varnost. Že v prejšnji upravi se je čutila nujnost deželne varnostne straže.

- Pravna država pa ne more delovati brez sodne oblasti, brez rednih organov za čuvanje zakonov in brez izvrševalcev odločitev državnih oblasti.
- Okrajna glavarstva in okrožni predsedniki, ki vodijo politično upravo, potrebujejo stražno telo za pomembna opravila, na primer nadzor tujcev, potnikov, združenj in upravljanje krajevne policije. To telo mora imeti toliko moralne teže, da ne izpolnjuje le lastnih opravil, ampak nadzoruje tudi druga stražna moštva, na primer občinsko ali mestno stražo.

Zaradi tega je potrebno urediti deželno varnostno stražo, kot je orožništvo v Lombardiji in Južni Tirolski. Predlog je podal temeljno zamisel te nove varnostne sile:

- Ta naj bi bila vojaško organizirana, pristojna za vse kronovine, delno peš in deloma na konjih; orožništvo naj bi bilo podrejeno notranjemu in vojaškemu ministru.
- Na Dunaju bi bila glavna inšpekcija te straže. Delila bi se v polke in ti v nižje enote, pri čemer bi upoštevali prebivalstvene in krajevne razmere v posamezni deželi, enako tudi politično in sodno organiziranost.
- Določiti bi bilo treba službena razmerja orožništva do civilnih oblasti
- Celotno število straže za vse dežele Avstrije naj bi obsegalo približno 13 polkov, vsak s po tisoč možmi.
- Prejemki orožnika bi bili sestavljeni iz osnovne plače 25 krajcarjev na dan in deželnega oziroma krajevnega dodatka, po vzoru lombardijskega orožniškega polka bi uvedli masni sistem oskrbe z obleko in opremo.
- Službena doba v orožništvu bi trajala okoli 10 let.
- Z orožništvom službeno povezana oblastva bi morala med seboj izmenjavati določena poročila, ki bi jih prejemale tudi notranje ministrstvo.
- Napredovanje v deželni varnostni straži bi potekalo na splošno po vojaških predpisih, častnike pa bi postavljala sporazumno notranji in vojaški minister.

Predlog je naštel nekaj dobrih izkušenj z lombardijskim orožniškim polkom, ki je imel poveljstvo v Milanu. Za 992 orožnikov in 38 častnikov tega polka so zadnja leta porabili okoli 398.000 goldinarjev na

leto: za plače in nastanitev 992 mož 248.000 goldinarjev in za polkovni štab, častnike, naturalna stanovanja in drugo 150.000 goldinarjev. Vsak mož tega polka je letno stal 250 goldinarjev, pri čemer niso bili upoštevani stroški za častnike. Najvišji dnevni strošek za orožnika bi bil okoli 40 krajcarjev, upošteva je prejeme in nastanitev. Letni stroški za vseh 13 orožniških polkov bi tako znašali okoli 4.800.000 goldinarjev.

Iz predstavnikov različnih oblastev bi oblikovali odbor, ki bi prilagodil predpise lombardijskega orožniškega polka vsem avstrijskim deželam, pripravil pravila za opravljanje službe ter predlagal začasnega osrednjega inšpektorja orožništva.

Ob koncu svojega predloga je Bach zaprosil cesarja, da odobri ustanovitev orožništva po predloženi zamisli in pooblasti notranjega ministra, da skupaj z drugimi ministrstvi stori vse potrebno za uresničitev te zamisli.

Mladi cesar Franc Jožef I. je že 8. junija 1849 potrdil ta izhodišča in oboje, njegova potrditev ter predlog, je bilo objavljeno v nemški izdaji državnega uradnega lista.⁴⁵ Datum cesarjeve odobritve zamisli o orožništvu je še danes dan avstrijskega orožništva.

Zatem so pristopili k pripravam za uresničitev teh zamisli in cesarjeve odločitve. Po eni strani so pravni strokovnjaki pripravljali besedilo zakona o orožništvu, po drugi strani pa so v vojaških enotah začeli izbirati primerne častnike, podčastnike in vojake, ustrezne za orožniško službo. Očitno ni bilo dovolj prostovoljcev, zato je cesar na predlog Johanna Kempena, prvega generalnega nadzornika orožništva, odločil, da morata vsak pehotni polk in lovski bataljon orožništvu odstopiti po tri podčastnike ter vsak konjeniški eskadron po dva podčastnika.⁴⁶

Cesar je 5. decembra 1849 imenoval poveljnike predvidenih orožniških polkov, ki so dobili nalogo, da v čim krajšem času vzpostavijo svoje enote.

⁴⁵ *Kaiserliche Verordnung vom 8. Juni 1849, womit die Errichtung einer Gendarmerie im ganzen Umfange des österreichischen Kaiserthums nach den angetragenen Grundzügen genemigt wird*, RGRBKÖ, Jahrgang 1849, Wien 1850, št. 272, str. 297–300. Povedati je treba, da je v Avstriji pred formalno ustanovitvijo orožništva taka varnostna sila delovala ne le v Lombardiji, pač pa tudi v svobodni državi Krakovu. Tam so leta 1839 ustanovili orožniško enoto 71 mož in ko so jo leta 1846 zasedle avstrijske enote, je orožništvo nadaljevalo svoje delovanje. Wandruszka, Urbanitsch, *Die bewaffnete Macht*, str. 237.

⁴⁶ *Die Gendarmerie in Österreich 1849–1989*, str. 11, kjer je navedeno, da je bil Kempen za glavnega orožniškega nadzornika postavljen že 17. septembra 1849.

PRVI ZAKON O OROŽNIŠTVU

Notranji in vojaški minister sta cesarju predložila začasni zakon o ustanovitvi orožništva in slednji je po posvetovanju z ministrskim zborom 18. januarja 1850 zakon potrdil. Objavljen je bil v državnem uradnem listu, ki je izhajal v vseh desetih uradnih jezikih avstrijskega cesarstva, kot je določal cesarski patent.⁴⁷ Sem je spadala tudi slovenščina in tako so Slovenci 23. marca 1850 ta predpis lahko prebrali v materinem jeziku.⁴⁸

Šestnajst orožniških polkov

Orožniški zakon, ki je bil označen kot začasen in je veljal četrto stoletja, je imel 95 členov, razdeljenih na 11 poglavij. Orožništvo je opredelil kot vojaško organizirano stražo za vse kronovine avstrijskega cesarstva. Njegove naloge so bile:

- * vzdrževati javno varnost, mir in red,
- * preprečevati motenje javne varnosti, miru in reda ter kršenje predpisov,
- * vzpostavljati zakonito stanje, prestopnike pa izslediti ter prijeti,
- * podpirati izvrševanje oblastnih ukrepov,
- * opravljati vse naloge, ki so ji naložene s tem zakonom in s pravili službe.

Orožništvo je bilo sestavni del vojske, pripadale so mu enake pravice in bilo je podvrženo vojaškimi sodnim oblastem. V vojaškem pogledu je spadalo pod vojno ministrstvo, kot varnostna služba pa pod notranji resor.

Avstrijsko cesarstvo so razdelili na 16 območij orožniških polkov. Polk naj bi predvidoma štel okoli tisoč mož. Polke so označili z zaporednimi arabskimi številkami in jim določili okoliše delovanja ter sedeže:

1. polk za Zgornjo in Spodnjo Avstrijo ter Salzburško, Dunaj
2. polk za Češko, Praga

---

⁴⁷ RGRBKÖ, Jahrgang 1849, Wien 1850, Einleitung, str. I–VII.

⁴⁸ *Začasna organska postava žandarmerije v Avstrijskem cesarstvu*, ODZVLAC, št. 12/50, z dne 23. marca 1850.

3. polk za Moravsko in Šlezijo, Brno
4. polk za Galicijo z Bukovino in Krakovskim, Lemberg (danes Lvov oziroma Lviv v Ukrajini)
5. polk za Ogrsko, Kaschau (danes Košice na Slovaškem)
6. polk za Ogrsko, Budimpešta
7. polk za Ogrsko, Grosswardein (danes Oradea v Romuniji)
8. polk za Erdeljsko (imenovano tudi Transilvanija ali Erdelj ali Sedmograško), Hermannstadt (danes Talmaciul v Romuniji)
9. polk za Vojvodino, Temišvar (Timisoara v današnji Romuniji)
10. polk za Hrvaško in Slavonijo, Zagreb
11. polk za Ilirsko kraljestvo, Ljubljana
12. polk za Štajersko, Gradec
13. polk za Tirolsko in Predarlško, Innsbruck
14. polk za Lombardijo, Milano
15. polk za Benečijo, Padova
16. polk za Dalmacijo, Zadar.

Na čelu polka je bil polkovnik ali podpolkovnik, ki sta mu bila dodana dva štabna častnika. Število moštva v polku je bilo odvisno od deželnih prilik in obsega, obsegalo pa je poleg poveljnika in štabnih častnikov še stotnike 1. in 2. razreda, nadporočnike, podporočnike, stražmojstre, korporale, podkorporale (namestnike korporalov) ter orožnike (peš in na konjih).

Polk se je praviloma delil na nižje enote: eskadrona (bataljone), krila (čete), trope (vode), odseke ali sekcije (oddelke), korporalstva in posamezne straže (postaje). Korporalstvo je štelo 5 do 8 moških, straža pa 3 do 4 orožnike, pri čemer poveljujoči podčastnik ni bil vštet.

Orožniški polki so bili podrejeni glavnemu orožniškemu inšpektorju na Dunaju; namesto slovenske besede glavni bi lahko uporabili izvirno generalni inšpektor, saj je bil praviloma po činu vojaški general.

Orožniško moštvo

Orožništvo se je praviloma izpopolnjevalo iz vrst vojske. Izjemoma je bil vanj lahko sprejet bivši vojak, član oborožene dohodninske straže ali občinski stražnik. V službo so jih sprejemali za najmanj deset let.

Zakon je naštel šest pogojev za sprejem k orožnikom:

- * avstrijsko državljanstvo,
- * starost med 24 in 36 let,

- * samski stan ali vdovec brez otrok,
- * zdravo, postavno telo, ne manjše kot 5 čevljev in 5 palcev (približno 163 centimetrov),
- * znanje deželnega jezika, branja in pisanja,
- * gibčno obnašanje, dobro zadržanje in neomadeževano ime.

V to moštvo ni mogel biti sprejet, kdor je bil v vojaškem ali civilnem stanu kaznovan za nečastno dejanje, iz vojske k orožnikom pa ni mogel biti premeščen, kdor se je pregrešil zoper vojaški red ter ni bilo možno pričakovati, da bo natančno izvrševal orožnikove dolžnosti. Te pogoje so preverjali štabni častniki in polkovni poveljniki. Iz vojske je bil lahko k orožnikom prestavljen tudi tisti, ki je bil star do 40 let, če je imel posebno dobre lastnosti.

Glavni nadzornik orožništva je vojnemu ministrstvu podajal zahtevek za potrebno število vojakov, vojaški poveljniki pa so morali za premestitev izbrati popolnoma zanesljive ljudi. Vojaški podčastnik je bil po premestitvi 3 mesece poskusni orožnik, vojak brez čina pa 6 do 12 mesecev. Med preizkušnjo se je orožnik usposabljal v uporabi orožja, patroljiranju, potrebni telovadbi (borba, sabljanje, preskakovanje, plavanje), poznavanju in izvrševanju službenih predpisov, branju in pisanju, izdelavi kratkih poročil in sestavkov. Preverjati je bilo treba njegov pogum in zanesljivost v službi.

Kdor ni opravil te preizkušnje, so ga odslovili, vojaka pa vrnilo v enoto. Če je pripravnik, prevzet iz vojske, med preizkušnjo pokazal pomanjkljivosti in napake, poznane že iz prejšnje vojaške službe, je stroške premestitve nosil polk oziroma njegov poveljnik.

Orožniške častnike je postavljalo vojno ministrstvo na predlog glavnega nadzornika, štabne častnike pa je imenoval cesar na predlog obeh ministrstev ter glavnega nadzornika. Poveljnik polka je glavnemu nadzorniku predlagal napredovanje častnikov do všteti stotnika 1. razreda, ta pa je nato te in štabne častnike za napredovanje predlagal ministru za vojsko. To je veljalo tudi za premeščanje častnikov med orožniškimi polki ali vojsko. Stražmojstra je predlagal za napredovanje v častniški čin poveljnik polka, ko je četni poveljnik zanj izdelal pisno oceno. Povišanja v podčastniške čine je odobral polkovni poveljnik, ko je dobil predloge poveljnikov nižjih enot.

Tako so izgledali prvi avstrijski orožniki, s katerimi so se srečevali naši predniki. (Neubauer, Gendarmarie in Österreich, str. V priloge)

Orožnikove naloge

Orožniki so svoje naloge opravljali na dveh temeljih:

- po službenih pravilih oziroma navodilu,
- na poziv pristojnih oblastev.

Naloge so bile opisane v 3. poglavju zakona, skupaj z določbami o razmerjih do drugih oblastev, in sicer v 31 členih, kar je bilo največ med vsemi poglavji.

Sprejete ali lastne ovadbe o kršitvah predpisov je moralo orožništvo posredovati pristojnim oblastvom, storilce pa marljivo zasledovati. Kršilca predpisov, ne glede na njegov stan, ki ga je zalotilo na dejanju, je prišlo, enako tudi potepuhe in druge sumljive osebe brez dokumentov. Najpozneje v 24 urah ga je moralo predati najbližji varnostni oblastniji, razloge za prijete pa pisno in le izjemoma ustno obrazložiti. Med službo je pazilo na opise oseb, ukradenih stvari itd., ki so jih razglasila pristojne oblasti. Ob izrednih dogodkih, na primer vlamu, umoru, ropu, požigu, poplavi, izbruhu kuge, najdbi trupla je opravilo ogled in sestavilo poročilo, ki ga je poslalo pristojni oblastniji in četnemu poveljniku. Moralo je ovaditi vsako zlorabo uradne oblasti.

Gostišča in druge za občinstvo odprte prostore so smeli orožniki obiskovati ob vsakem času do konca poslovanja, pregledati seznam tujcev na prenočevanju in prijete sumljive osebe. V teh prostorih so nadzorovali mir in red ter zapiranje ob zapovedani uri. V stanovanje so smeli stopiti praviloma le s pisnim ukazom pristojne oblasti ob navzočnosti uradnika ali drugega zaupljivega krajana. Izjemoma so smeli stopiti v hišo ob vsakem času, če so bili v nevarnosti stanovalci ali da bi prijeli storilca, ki se je zatekel v hišo. Navzoča je morala biti omenjena priča, razen če okoliščine tega niso dopuščale.

Na sejnih in shodih je orožništvo nadzorovalo mir in red, pazilo na hazarderje, glumače, prodajalce prepovedanega blaga, ponudnike tiskanih stvari in tiste, ki so tiskane stvari razobesili na javnih krajih. Od sumljivih potnikov je zahtevalo potne dokumente in če so bili brez njih, jih je privedlo k pristojni oblastniji.

Orožništvo je skrbelo za neoviran promet na pomembnejših cestah in nadziralo spoštovanje pravil cestnega prometa. Pazilo je na ceste, železnice, telegrafe, drevorede, vodotoke, mostove, splave in spomenike. O vseh ugotovljenih pomanjkljivostih je poročalo pristojnim oblastvom.

Pomagalo je pri popisih prebivalstva in podpisovalo za to potrebne listine. Pomagati je moralo pravosodju pri vseh uradnih opravilih, kjer je bila potrebna oborožena sila, zlasti ob prisilni privedbi osebe pred sodnijo in ob javnem izvrševanju obsodb. Podpiralo je uradna opravila osebja za izterjevanje davkov, tega pa ni smelo početi samo neposredno.

Orožniki so spremljali kurirje in druge potnike, če je tako ukazalo višje oblastvo ali če so bili za to zaproseni zaradi nevarnega cestnega odseka. Spremljali so tudi jetnike in obsojence ter vse nevarne osebe, ki so jih izročile pristojne oblastnije, da bi jih predali na določen kraj.

Skrbelo je, da so se izvrševali predpisi in ukazi civilnih ter vojaških oblastev, izdanih za red, mir in varnost. Vsak vojak je moral na zahtevo orožnika le-temu povedati osebne podatke in enoto, na ukaz pa tudi zapustiti prostor ali kraj. Orožnik je bil dolžan vojaškemu častniku pisno posredovati svoje osebne podatke ter službeno mesto. Vojak od podčastnika navzdol je moral orožniku pokazati svojo potno objavo, dopustniški list ali drug izkaz, zlasti nakazilo za priprego. Kdor takih izkazov ni imel pri sebi, ga je orožnik prijel. Prijemati je moral tudi vojaške begune in poskrbeti, da so jih izročili pristojnemu polku. Vsako nezakonito priprego je smelo poslati domov, storilca pa prijeti; to pa ni veljalo za častnike; v tem primeru je le izdelalo poročilo. Tako pravico do vojaškega častnika je imel le orožniški častnik. Ob nastanitvi vojakov po hišah ali ob pohodu je lahko orožništvo skrbelo, da vojaki od civilistov ne bi zahtevali kaj nepravilnega in civilisti od vojakov ne bi terjali česa podobnega. O storilcu je poročalo pristojnim vojaškim in civilnim oblastem. Ko je bila vojska na pohodu, jo je na primerni oddaljenosti spremljalo orožništvo, da bi zaostale vojake privedlo k enoti in preprečevalo nerednosti, razuzdanosti in nedostojne zahteve vojakov do civilistov. Vojaške kršilce je pisno prijavilo vojaškim poveljnikom, civiliste pa pristojnim oblastnijam. Vojak, ki je bil na dopustu, je moral v kraju, kjer je ostal več kot 24 ur, svojo potno listino pokazati najbližjemu korporalu, da jo je potrdil. Morebitne posebnosti te vrste je poročalo poveljniku tropa, ta pa je to vnašal v zapisnik o dopustu.

Vsako korporalstvo je na svojem okolišu ponoči in podnevi patroliralo po glavnih in stranskih cestah. To nalogo je opravljala vsaj tretjina moštva hkrati. Če je patrolja ostala zunaj sedeža korporalstva ali postaje dlje kot 24 ur, se je morala javiti krajevemu predstojniku (županu), da je to vpisal v svojo knjigo orožniške službe. Korporal in vodja straže sta

vodila službeno knjigo, v katero sta vpisovala opravljene službe. Korporalstva in patrolje so se shajale na mejah njim določenih okolišev. Kraj in čas srečanj so določili poveljniki polkov ob soglasju deželnih oblastnij. Ob srečanju so izmenjali uradna obvestila, predali aretirance, izmenjali pošto. To je moralo biti vpisano v službeni knjigi korporalstva.

Deželne oblastnije, pristojne za politično, pravosodno in denarno področje, so se po pomoč orožništva obračale neposredno na polkovno poveljstvo, lahko pa tudi na vsako nižjo enoto. Tem zahtevam je orožništvo moralo ustreči. Civilne in vojaške oblasti se niso smele spuščati v izvrševanje orožniške službe. Vojaške in civilne oblastnije so morale zahtevati pomoč orožništva v pisni obliki. Ustne ukaze je orožništvo sprejemalo le od predpostavljenih starešin. Krajevne oblasti so smele zahtevati od orožništva občasna poročila.

Opisane naloge so bile v zakonu določene različno. Včasih v obliki ukaza, drugič v obliki opisa naloge in načina izvedbe; slednje je nekoliko spominjalo na navodila za opravljanje orožniške službe, ki so izšla za zakonom.

Uporaba orožja

Četrto poglavje zakona je v šestih členih zaobseglo določila o orožniku kot uradni osebi. V službi in v prostem času se je moral do vsakogar resno, spodobno in umirjeno obnašati, do vojaških častnikov z dolžnim spoštovanjem in do vojakov uslužno.

Nihče ni smel orožnikov motiti ali ovirati, ko so opravljali svojo službo. V imenu postave jih je moral vsakdo brezpogojno ubogati. Predstojniki občin so bili posebej dolžni, da so jih podpirali. Orožniki so med službo imeli vse pravice straže in posebno sodno varstvo. To je veljalo zlasti za njihovo razžalitev bodisi z dejanjem bodisi z besedo, grožnjo ali s silo, kar se je štelo kot hudodelstvo. Če je bil storilec vojak, so ga obravnavali tako, kot da bi dejanje storil nad vojaško stražo. V vsakem primeru so tako dejanje do orožnikov šteli kot oteževalno okoliščino. Pričanje orožnika v službenih zadevah je imelo glede na njegovo prisego polno veljavo.

Orožje je smel uporabiti v treh primerih:

- v silobranu, da je od sebe odvrnil napad,
- da je odvrnil upiranje, ki je ogrožalo izvršitev uradne naloge,
- v vseh primerih, v katerih je imela javna straža pravico rabiti orožje.

Za orožje se je štela puška, samokres oziroma revolver ter bajonet ali sablja, torej strelno in hladno orožje, s katerim je bil orožnik lahko opremljen. Če je le bilo mogoče, je moral najprej uporabiti lažja, milejša sredstva. Ob uporabi orožja je moral paziti, da s tem ni bilo ogroženo življenje tretje osebe. Če je orožje uporabil mimo zgoraj naštetih okoliščin, je nosil kazensko ali disciplinsko odgovornost. Za uporabo orožja ob neredih in v množici so veljali vojaški napotki oziroma jih bodo izdali kasneje, je obetal zakon.

Oprava starešin

Peto poglavje zakona o orožništvu je določalo naloge starešin, začenši z glavnim nadzornikom in po hierarhiji navzdol do namestnika korporala.

Glavni orožniški nadzornik je vodil celotno moštvo. Po vojaški plati je bil odgovoren ministrstvu za vojsko, glede uporabe moštva pa ministrstvu za notranje zadeve. Obema je poročal in od njiju prejemal ukaze, ki jih je izvršil sam ali pa jih je odredil drugim v izpolnitev. Notranjemu ministrstvu je pošiljal povzetke orožniških poročil iz vseh avstrijskih dežel.

Štab polka so sestavljali poveljnik, določeno število štabnih častnikov ter nižji častniki, polkovni avditor (sodnik), računovodja s pomočniki in oskrbni častnik, ki naj bi bil praviloma iz vrst upokojenih vojaških oseb. Poveljnik polka je sprejemal službena poročila podrejenih štabnih častnikov, izdelal skupna poročila in jih pošiljal glavnemu nadzorniku. Vsak dan je poročal najvišji vojaški oblastniji v deželi o vojaških dogodkih, najvišji deželni politični oblastniji pa o političnih dogodkih. Dolžan jim je bil dajati zahtevana pojasnila, enako tudi pristojni varnostni ali denarski (finančni) oblastniji. Štabni častniki so skrbeli za red in opravljanje službe v polku. Pregledovali so poročila iz nižjih enot, najmanj dvakrat na leto so nadzirali vse orožniške postaje.

Vsak polk je imel tako imenovano depotno, založno krilo, torej nekakšno oskrbno četo ali skupne službe. Tam je bil vodja praviloma nižji častnik, ob njem pa nekako do 7 podčastnikov, trobentač, do 6 orožnikov na konjih in privatni sluga. Osnovna naloga te enote je bila sprejemanje in opremljanje novih mož ali razdolževanje tistih, ki so zapustili orožniške vrste.

Poveljniki kril so vsak dan prejemali poročila komandirjev postaj in

straž, povzetek iz teh poročil pa pošiljali poveljstvu polka. Skrbeti so morali za oskrbo moštva. V nujnih primerih so se smeli obrniti neposredno na ministra ali glavnega nadzornika, o čemer so pozneje poročali poveljniku polka. Vsako leto so morali najmanj trikrat pregledati vse orožniške postaje na svojem okolišu. Pri tem so morali posebej paziti, da se moške s pisarijo niso odvrčali od delovanja na terenu.

Nadporočniki in podporočniki so praviloma vodili trope. Redno so pregledovali postaje in bili pozorni zlasti na pravilno izvrševanje službe in red. Te enote so morali pregledati najmanj šestkrat na leto. O pomembnih dogodkih so poročali poveljniku krila.

Stražmojster je praviloma vodil odsek, korporal korporalstvo in podkorporal posamezno stražo. Vsi so morali poročati navzgor. Poslovanje s pošto je potekalo tako kot v vojski.

Komandir voda, oddelka, korporalstva in straže je smel združiti moštvo enote in ga premikati znotraj okoliša, če je to narekovala varnost, je določal 56. člen zakona. Koncentracija enot zaradi pregledov moštva ni bila dovoljena. Letne vaje v streljanju je opravljal vsak vod posebej, na postajah je morala ostati vsaj tretjina moških.

Razmerja orožništva do vojske

Šesto poglavje zakona je zajelo razmerja orožništva do vojske. Vojaška oblastva so svoje zahteve do orožništva praviloma naslavljala preko pristojnih orožniških poveljstev. Če bi bilo nevarno odlašati, so smele vojaške oblasti uporabiti orožnike za naloge vojaške policije, pri čemer ni smela trpeti njihova redna služba. Vojaške oblasti niso smele orožniških enot premikati znotraj njej odrejenega okoliša. Na deželno vojaško poveljstvo, poveljstvo divizije ali brigade je orožništvo poročalo o moštvu in razporeditvi enot po ozemlju.

Predpisi o vojaški disciplini so veljali tudi v orožništvu. Orožnik je užival pravice vojaškega korporala. Orožniku ni smel nihče ukazati, da bi krajši ali daljši čas opravljal naloge, ki so bile neprimerne za ta poklic. Če orožništvo ne bi zadoščalo za izpolnitev nenadne naloge, mu je morala priskočiti na pomoč vsaka vojaška enota. Skupni enoti je poveljeval orožniški častnik, razen če je bil ta nižji po činu od najvišjega vojaškega starešine v enoti, ki je prišla orožništvu na pomoč. Orožništvo je bilo povsem neodvisno od drugih javnih straž ali meščanske straže; če pa je nastala potreba, so mu te straže morale priskočiti na pomoč.

Osebni prejemki in oskrba

Celotno sedmo poglavje zakona je urejalo področje oskrbe, zlasti prejemke moštva. Častnikom je pripadala plača, dodatek za konja in slama za steljo, dnevnice in potnine; če so bili s kraja službovanja oziroma stanovanja odsotni več kot 24 ur, jim je pripadalo ali prenočišče ali denarno nadomestilo.

Podčastniki in drugi orožniki so prejeli osnovno plačo ter deželno doklado, dodatke za službeno odsotnost nad 24 ur, nagrade za prijete vojaške begune, zločince in tihotapce. Stanovanje so imeli brezplačno. Konjeniki so dobili dodatek za konja in slamo za steljo. Orožnikova dnevna plača je znašala 25 krajcarjev, podkorporalova 27, korporalova 30 in stražmojstrova 37 krajcarjev. Konjeniki so bili nekoliko na boljšem. Deželna doklada je bila v zakonu le omenjena; rečeno je bilo, da se bo uredila z ukazi. Iz teh prejemkov so krili stroške prehrane, kurjave in razsvetljave, boljše rečeno svečave, konjeniki pa še stroške za podkovanje konj.

Za celotno državo so ustanovili tako imenovani založni sklad, ki je obsegal prvi vložek in mesečne povprečnine. Prvi vložek je bil odvisen od cen v vsaki deželi, zato so bila polkovna poveljstva praviloma vezana na dražbo nabave opreme. Plačala ga je država, razen tistim, ki so k orožnikom prišli iz civilnega stanu. Mesečno povprečnino je plačevala država in je na leto znašala od 45 goldinarjev za stražmojstra do 40 goldinarjev za orožnika.

Če je orožnik zbolel in se je moral zdraviti v bolnišnici, je odšel praviloma v vojaško ustanovo. Ta čas je prejemal polovico prejemkov, druga polovica je šla v založni sklad. Podobno je veljalo, če se je zdravil v civilni bolnišnici. Če polovični prejemki niso zadostovali za kritje stroškov zdravljenja, je preostanek pokrila država.

Ko je bil orožnik kaznovan z zaporom, je nosil zaporne stroške sam, preostali del prejemkov je šel v invalidski sklad. Če je bil pozneje spoznan za nedolžnega, so polovico zadržanih prejemkov dali v (njegov) založni sklad, polovico pa njemu, stroške zavora pa je odplačala država. V založni sklad so šli prispevki: polovica nagrad za prijete osebe; takse za spremljanje potnih voz; izredni prispevki državnega zaklada za ne po lastni krivdi izgubljeno opremo; odbitki med zdravljenjem v bolnišnici ali prestajanjem zavora, ki ni bil zakonit; prostovoljni prispevki orožnika samega.

Delež v založnem skladu je bil orožnikova last in nobenega drugega. Mož, ki je bil z opremo povsem preskrbljen, v tem skladu pa je imel dvojni znesek mesečnih povprečnin za določeno leto, je presežek dobil izplačan. Če je dezertiral ali je bil odpuščen iz službe, je njegov delež v založnem skladu prešel v invalidski sklad.

Častnikom je pripadalo ali stanovanje ali stanarina v denarju, enako kot v vojski. Poveljniki vodov so praviloma stanovali v uradnih prostorih. Podčastniki in drugi orožniki so prebivali v orožniških »vojašnicah«, pri čemer so pazili, da ne bi v eni sobi bivalo preveč mož.

Za častnike so veljale vojaške pokojninske pravice. Invalidski prispevek za stražmojstra je znašal 20 krajcarjev na dan in za orožnika 13 krajcarjev. Invalidi so bili sprejeti v invalidske ustanove in tam jim je pripadala prehrana. Polovične invalide so z enakimi prejemki premestili k manj napornim opravilom znotraj orožništva, če pa to ni bilo mogoče, so imeli prednost pri zaposlitvi v civilnih službah.

■ Dodatek na službena leta je za prvih šest let znašal med 6 goldinarji (za orožnika) in 18 goldinarji (za stražmojstra), s sedmim letom pa se je povečal na 9 oziroma 24 goldinarjev. Vojaški pokojninski predpisi so veljali tudi za vdove in sirote orožniških častnikov, podčastnikov ter orožnikov, vendar v nekoliko višjih zneskih.

■ Poveljnik polka je bil odgovoren za oskrbo celotnega moštva enote. Vsak mesec je izdelal obračun tovrstnih stroškov in to je bila podlaga za načrtovanje takih izdatkov v naslednjem mesecu. Polkovna blagajna je imela tri ključe, ki so se hranili pri različnih častnikih. Za pregled stanja so vodili blagajniški dnevnik. Vsak orožnik je imel skladno knjižico, iz katere je bil razviden njegov vložek v založni sklad. Stanje na njej sta vsake tri mesece potrjevali dve priči. Ob nadzoru enot je bilo treba pregledati tudi te knjižice. Pri poveljstvu polka je bila osemčlanska komisija, ki je skrbela za nabavljanje opreme. Upoštevala je zlasti boljšo kakovost in ne toliko nizko ceno opreme.

Nagrade in kazni

Kot je bilo že rečeno, so vojaški kazenski predpisi veljali tudi v orožništvu. Pripadnost temu poklicu so šteli za oteževalno okoliščino, če je prišlo do nerednosti.

Za najtežje nerednosti so uvedli preiskavo in po morebitni obsodbi je sledil odpust iz službe. Zakon je naštel šest takih nerednosti, in sicer:

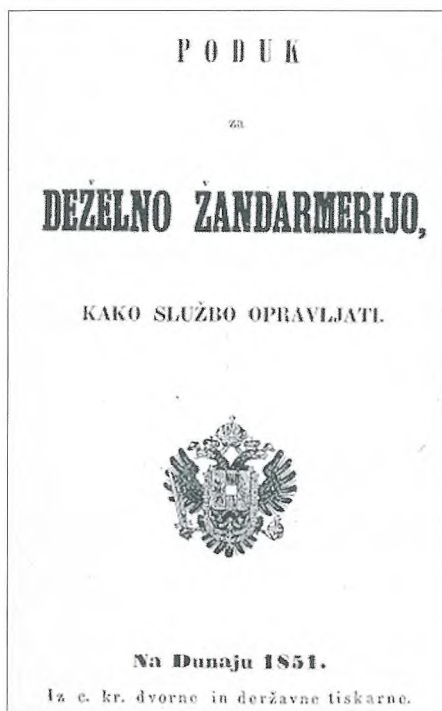
hudodelstvo, zlasti dezertiranje, goljufija, tatvina, skrivanje ukradenih ali najdenih predmetov; vsaka velika zloraba službenih pooblastil, podkupovanje, sprejemanje daril; neprimerno življenje, zaradi česar mu ni bilo več mogoče zaupati; malomarnosti v službi, ko so odpovedali opomini in kazni; večkratno pomanjkanje poguma, zanesljivosti, srčnosti in previdnosti ob nevarnih dogodkih; članstvo v za vojaške osebe prepovedanih združenjih ali neprijava protipostavnega društva. Če je s svojim vedenjem kazal, da ni primeren za orožništvo, so ga premestili v polk dotičnega nabornega okraja enote, od koder je bil premeščen k orožnikom.

Nagrade so podeljevali podobno kot v vojski. Če je bil zaslužen v službi, je lahko prejel tri vrste priznanj: pisno pohvalo, odlikovanje (vojaško ali civilno) in napredovanje na višji položaj. Lahko je prejel tudi denarno nagrado.

Vnaprej so bile določene denarne nagrade za prijete civilne osebe, storilce kaznivih ravnanj, za vojaške osebe pa so jih določali vojaški predpisi. Denarna nagrada za prijeto civilno osebo je bila odvisna od izrečene kazni. Če je bil prijeti obsojen na zapor do enega leta, je orožniku pripadala nagrada 4 goldinarjev, pri smrtni kazni pa 60 goldinarjev. Tako nagrado so imenovali talija ali naglavna cena. Izplačali so jo po razglasitvi sodbe. Orožnik je moral osebo prijete po lastni odločitvi in pobudi, ne pa na ukaz. Nagrade so dobili tudi za prijete obsojence, ki so pobegnili iz ječe.

NAVODILA ZA OPRAVLJANJE SLUŽBE TUDI V SLOVENŠČINI

Leto dni po izidu orožniškega zakona so izdali navodila za opravljanje orožniške službe. Izšla so v vseh desetih uradnih jezikih cesarstva, tudi v slovenščini, in sicer pod naslovom »Poduk za deželno žandarmerijo, kako službo opravljati«. ⁴⁹ Podpisala sta jih notranji minister in generalni nadzornik orožništva. Slovenska izdaja je bila izjema, saj pozneje novih navodil za opravljanje službe niso več prevajali v naš (deželni) jezik, ostala so zgolj v nemščini.

Naslovnica prvega navodila za opravljanje orožniške službe, ki je leta 1851 v slovenščini izšlo na Dunaju. (Paule Čelik)

⁴⁹ C. kr. dvorna in državna tiskarna, Dunaj 1851.

Vsebina je bila razdeljena na splošna in posebna navodila. Splošna so obsegala dve poglavji, in sicer lastnosti in obnašanje orožnika ter njegova potrebna znanja, skupaj 45 členov. Posebna navodila so bila razdeljena na pet poglavij: uradna opravila orožnika, kako naj jih opravlja, ureditev orožniške postaje, naloge starešin in administracija v orožništvu, skupaj 177 členov. Celotna navodila so imela 222 členov in jih je mogoče imenovati enostavno pravila za opravljanje orožniške službe.

Nekatere določbe teh navodil so precej podobne tistim v orožniškem zakonu ali celo povsem enake, kar je razumljivo in čemur se ni mogoče ogniti niti v današnjem času. Zaradi tega bo prišlo do tovrstnega prekrivanja tudi v tem povzetku navodil.

Iz povzetka navodil se vidi, da je šlo za vsebino, ki je bila otrok svojega časa in prostora. Šlo je za prvi akt, ki je obširneje pojasnjeval organiziranost, delovanje in notranje življenje nove varnostne sile. Avstrija je bila brez širših lastnih, pravih, neposrednih izkušenj, razen Lombardije in Južne Tirolske, kjer je to zvrst varnostne službe vzpostavil Napoleon Bonaparte. Nekaj izkušenj je imela le dežela Galicija, kjer so deželno varnostno stražo septembra 1847 preimenovali v orožništvo, a so se morali februarja 1848 spet vrniti na staro ime.

Orožnikove lastnosti in obnašanje

Orožnik je moral svojo službo opravljati s potrebnim uspehom. Moral je biti resen, spodoben in odgovoren. V njegovih mnogoterih stikih z ljudstvom je bilo pomembno njegovo preudarno obnašanje ter urejenost uniforme in opreme. Levo roko je držal na ročaju sablje. Hodil je po vojaško, moško in tako zmerno, da je lahko opazil vse, kar se je dogajalo okoli njega. Pri sebi je nosil par železij za vklepanje in pribor za pisanje. Ni se spodobilo, da bi na cesti, v uradu ali zasebnem stanovanju žvečil tobak. Ni se smel z drugim držati pod pazduho, voditi psa, se glasno smejati ali popačeno hoditi. Ogibati se je moral vsemu, kar bi ljudem dalo priložnost, da bi ga zasmehovali ali ogovarjali.

Nemogoče si je bilo zamisliti, da bi se orožnik vdal pijančevanju, sta zapisala avtorja navodil. Če pa je že bil pijan, so ga morali njegovi tovariši spraviti izpred oči javnosti ter prijaviti. Vse moštvo je moralo čuvati ugled orožništva in paziti drug na drugega, s čimer je bilo pričakovati, da bo »mogoče napake in slabe navade že na začetku zatreti«, je pisalo v 7. členu.

Slaba in neugledna gostišča je smel obiskovati le po službeni potrebi. Ni se smel družiti z zaniknimi ženskami ali moškimi, ki niso smeli priti v orožniške prostore.

Orožništvo je bilo razkropljeno po deželi in ljudje so mogli ocenjevati njegove notranje razmere, zaradi česar so posebej poudarjali orožnikovo spoštovanje do predpostavljenih. Podobno je veljalo za razmerja do oblastev. Vsakogar je moral vikati in vsakdo je moral vikati njega. Na vprašanje ali prošnjo kogarkoli je bil dolžan spoštljivo odgovoriti. Vzdržati se je moral vsake surovosti, kajti le s prijaznostjo si je lahko pridobil zaupanje in spoštovanje redoljubnih ljudi.⁵⁰

V množici, na primer ob sejnih, javnih praznovanjih, shodih, zabavah itd., se je moral mirno in spodobno ter vljudno vesti. Vsako nepremišljeno ali svojeglavo ravnanje bi utegnilo pripeljati do neprijetnih ali nevarnih posledic. To je posebej veljalo za službena opravila v verskih poslopih. Če je bilo treba v teh prostorih koga prijeti, je to moral opraviti mirno in tako, da ni nastal hrup. Ni se smel po nepotrebem zadrževati v gostiščih; tam je smel pojedsti in popiti, vendar v primernem času. O tem je moral po vrnitvi v enoto poročati komandirju.

S svojim obnašanjem v službi in lepim zadržanjem v prostem času si je pridobival spoštovanje ljudi. Nezmerno uživanje alkoholnih pijač, kartanje, druženje z razuzdanimi ženskami in zaniknimi osebami, zadolževanje, to je bilo za orožnika nesprejemljivo in je zahtevalo ostro zatiranje.

Orožnik je moral skrbno paziti na službeno molčečnost. Ni smel sprejemati podkupnine, kar se je štelo za najpotrebnejšo čednost moža postave. Če bo vsak mož nepodkupljiv, bo ljudstvo verjelo, da celotno moštvo ni podkupljivo.

Dolžnost orožnika je bila, da je odkrival skrivna združenja ali druge prepovedane združbe, zato se ni smel niti posredno niti neposredno udeleževati teh srečanj. O svojem delu ni smel izdajati nikakršnih izkazov, razen na ukaz predpostavljenih. Če ga je kdo razžalil, se ni smel odpovedati zadoščenju po postavi oziroma kaznovanju.

Ko je orožnik prišel v stik z višjim predpostavljenim, je na zahtevo slednjega moral pokazati knjižico, ki jo je vedno nosil pri sebi. Lahko se

---

⁵⁰ Ko sem v šolskem letu 1967/68 izredno ob delu obiskoval miličniško šolo v Tacnu, smo se pri predmetu »Notranje zadeve« učili, da mora miličnik imeti zelo podobne lastnosti.

je oglasil tudi pri vojaških starešinah. Med službo ali v prostem času ni smel oditi v tujino, če za to ni imel dovoljenja.

Kaj je orožnik moral poznati

Med tistim, kar je orožnik moral vedeti, je bil na prvem mestu naštet zakon o orožništvu. Razlikovati je moral med političnimi in sodnimi oblastvi v okolišu, kjer je služboval. Spoznavati je moral kraje in prebivalstvo na območju enote, kar mu je olajševalo izvrševanje službenih nalog.

Vedeti je moral, katera dejanja ali opustitve so kazniva ter poznati znamenja teh dejanj, kdaj je moral ravnati samostojno in kdaj je nudil pomoč na poziv drugih oblastev. Zatem so bila naštetá dejanja in opustitve, ki jih je določal kazenski zakonik z dne 3. septembra 1803, ki je veljal od začetka leta 1804. Ta je razlikoval med hudodelstvi in težkimi policijskimi prestopki; za slednje se je vse bolj uveljavljala ločitev na pregreške in prestopke. Ta zakonik je veljal do 1. septembra 1852, torej le leto po izdaji prvih navodil za opravljanje orožniške službe, zaradi česar velja ta zakonik opisati le na kratko.

Med hudodelstvi so navodila naštela 22 dejanj, med katerimi so bila tri taka, ki so poznala več različic. Hudodelstvo javnega nasilja je bilo tako razdeljeno na 11 različnih dejanj, od upora zoper uradne osebe preko namernih poškodb telegrafov do nevarne grožnje. Pregreški so bila vsa hudodelstva, če so jih storili otroci do 14 let starosti. Sicer je bilo v to skupino uvrščenih 21 dejanj. Med najblažjimi oblikami kaznivih ravnanj, prestopki, je bilo naštetih 62 dejanj; poleg teh so sem šteli tudi vse lažje policijske prestopke, če niso bili odkazani v pristojnost občinski policiji.

Prepovedana dejanja so bila določena tudi v drugih predpisih, ki so zadevali red. Navodila so naštela določbe o pošti, lovstvu in gozdovih, tujcih, državnih dohodkih in orožju. Med kršitvami poštnega reda je bilo naštetih 5 dejanj, na primer prepoved za voznika poštnega voza, da bi žvečil tobak ali na voz vzel drugo osebo. Pri skrbi za varovanje gozdov je moral orožnik podpirati za to postavljene uradne osebe, sporočati ugotovljene kršitve pristojnim oblastvom, preprečevati požare in pomagati pri organiziranju gašenja; moral je poznati določbe o lovu in paši v gozdovih, ki so zadevale orožništvo. Našteta so bila opravila na področju tako imenovane tujske policije, od legitimiranja sumljivih oseb preko pozornosti na ponarejene listine do preverjanja, če je rokodelski učenec, ki je prišel iz tujine, imel dovolj denarja za preživljanje. Pri določbah o do-

hodninskih prestopkih je bilo najprej naloženo orožniku, da je preganjal tihotapce, zlasti tiste, ki so nedovoljeno trgovali s predmeti državnega monopola, kamor so spadali sol, tobak, soliter in smodnik. Davku podvrženo blago je smelo potovati le skozi dohodninski urad.

Dve vrsti nalog

Službeni pravilnik je pri opisu uradnih nalog izhajal iz zakonske delitve le-teh na dva dela: samostojne dolžnosti, ki jih je bil dolžan opravljati vsakokrat, in asistenčne uradne naloge na ukaz pristojnih uradov, ko je orožnik zagotavljal drugi uradni osebi izvršitev njenih opravil. Zaradi tega sta bili obe vrsti opravil ločeno obdelani tudi v navodilih za opravljanje službe.

a) Samostojnim uradnim opravilom je bilo namenjenih 13 členov. Najprej je bilo naštetu patroljiranje in vsakdanji obhod odrejenega okoliša, kjer je odkrival hudodelstva, pregreške in prestopke. Obvestila o teh je zbiral pri krajevnih oblastvih in med pogovori z ljudmi. Storilce teh dejanj je moral marljivo odkrivati. Na dejanju samem zasačene storilce je moral s pisnim zaznamkom izročiti pristojnemu oblastvu.

Nered in zbiranje ljudi, ki je ogrožalo mir, je moral najprej odpraviti zlepa, če pa to ni zaleglo, je to storil s silo; pri tem si je prizadeval dognati, kdo so kolovodje. Lastnino in osebo slehernega državljana je moral braniti pred vsakim nasiljem ter prijeti storilce. Poročal je o najdenem truplu, požaru, vlomu, tolovajskih napadih in drugih hudodelstvih ter o njih poizvedoval.

Na javnih krajih, kot so gledališča, sprehajališča, gostilne in podobno, je pazil na mir in nrvnost ter skrbel, da so lokale zapirali ob od oblasti zapovedani uri. Pozornost je namenjal prenočiščem, zlasti tistim, kjer so stanovali posli in tujci. Nadzoroval je, da so nedelje in praznike sveto spoštovali.

Če je potnik prosil, ga je orožnik spremljal po nevarnem delu poti. To je storil le na okolišu svoje postaje in z odobritvijo komandirja.

Posebno si je moral prizadevati, da bi z nadzorovanjem preprečeval vsakršna hudodelstva. Pri tem je moral opazovati sumljive osebe in poslopja ter zbiranje ljudi v skupine. Take osebe so bili potujoči komedijanti in glasbeniki; prodajalci prepovedanega ali zdravju škodljivega blaga, vrhovodci, tuji ogledniki, tuji zemljemerci in inženirji pri gradnji cest, trdnjav in utrd, vlačugarji itd. Sem so spadali tudi hazarderji.

Paziti je moral, da so bili vodnjaki, apnenice, vhodi v kleti in gnojne jame ustrezno zavarovani. Preprečevati je moral vsakršno javno pohujšanje, posebej na kopališčih, ki so jih določale le politična ali za vojake vojaška oblastva. Pijance ali razgrajače je spravil domov ali jih dal v policijsko varstvo. Petje politično razdražljivih ali pohujšljivih pesmi ni bilo dovoljeno, enako vidno sumljivo oblačenje ali nošenje znakov.

Ob koncu naštevanja samostojnih službenih opravil je bilo zapisano, da je redno obiskovanje šole s strani šoloobveznih otrok »podlaga npravnega življenja«. Če so starši to zanemarjali, je orožnik o tem poročal pristojni oblasti.

b) Še bolj podrobno so bile opisane naloge po ukazih in zahtevah drugih oblastev, ki so zajele 46 členov. Izrecno je bilo rečeno, da je orožništvo pri opravljanju službe podrejeno le ministrstvu za notranje zadeve oziroma generalnemu nadzorniku. Ni bilo podrejeno nobeni drugi civilni ali vojaški oblastniji. Če je s teh strani prispelo službeno naročilo, ga je bilo orožništvo dolžno izvršiti. Za vsebino ukaza te vrste je bilo odgovorno oblastvo, ki je pomoč prosilo. Način izvršitve ukaza oblastva je bila stvar izključno orožniškega starešine in v to se naročnik ukaza ni smel vmešavati. Če je bil ukaz nasproten zakonu ali službenim navodilom, je imelo orožništvo pravico ugovarjati; če bi naročnik kljub temu vztrajal pri izvršitvi naloge, je moral orožnik počakati na odločitev pristojnega starešine.

Orožništvo je bilo dolžno, da je okrajnim (in okrožnim) političnim oblastvom poročalo o stanju miru, reda in varnosti, in sicer pisno ali ustno. Navodila so v zvezi s to drugo vrsto nalog opozorila na dve različni možnosti, ki sta bili povezani tudi z odgovornostjo oziroma pravnimi posledicami izvršitve naloge:

– V prvem primeru je orožništvo dobilo ukaz pristojnega oblastva, da nudi pomoč pri opravi, ki ga je na kraju samem vodil uradnik tega oblastva; tedaj je uradnik dajal orožnikom ukaze, ki so se nanašali na to opravilo.

– V drugem primeru je orožništvo dobilo ukaz pristojnega oblastva, da samo opravi določeno nalogo; takrat je pristojni orožniški starešina s svojimi ukazi usmerjal delo orožnikov.

Zatem so bile opisane številne naloge na zahtevo drugih oblastev. Začeli so s pomočjo ob popisih prebivalstva. Praviloma so tedaj pomagali zgolj orožniški častniki, le izjemoma tudi stražmojstri. Pazili so na to, da je vse potekalo po predpisih. Če so zaznali nepravilnosti in njihova pripomba ni veljala, so se obrnili na pristojno oblastvo.

Pomoč sodnim oblastvom je obsegala več možnih opravil, na primer pomoč pri javni izvršitvi kazenskih sodb, prisilna privedba osebe pred sodišče, prijetje določene osebe, spremljanje hudodelcev iz ječe na zaslišanje, začasno čuvanje jetnikov, spremljanje jetnikov in izgnanih oseb.

Podani so bili napotki za začasno čuvanje jetnikov ter spremljanje teh ali izgnanih oseb. V zahtevkih za spremljanje jetnikov ali izgnanih hudodelcev je bilo treba opozoriti na tiste, ki so bili posebej nevarni. Orožnik jih je moral osebno pregledati, da ne bi pri sebi imeli orožja ali orodja. Nevarne osebe je vklenil, enako vse spremljane osebe ponoči ali po poskusu bega. Spremljane osebe ni smel nihče sramotiti ali žaliti. Če je med spremljanjem prišlo do nepredvidenega dogodka, na primer bolezni, je orožnik poskrbel za zdravniško pomoč. Če je bilo treba prenočiti, se je obrnil po pomoč k županu, enako tudi ob drugih nepredvidenih dogodkih, in slednji je bil dolžan zagotoviti pomoč. Posebej natančno so opisali postopek prevzema in predaje osebe, ki jo je spremljal orožnik.

Pomoč orožnikov pri prisilni izterjavi davščin je obsegala njihovo navzočnost in zaščito drugih uradnih oseb pred neposrednim nesposobnim ravnanjem prizadetih oseb. Sami orožniki niso smeli sodelovati pri izvršbi. Podobno je veljalo za pomoč finančnim stražnikom, če so potrebovali orožniško asistenco.

Če je oblastvo pripravilo širši pogon za vlačugarji, sumljivimi osebami, vojaškimi beguni, hudodelci itd., je moralo orožništvo pomagati, in sicer na zahtevo, naslovljeno na okrajnega orožniškega starešino. Tak obhod (pogon) je navadno vodil okrajni civilni komisar in orožniško vodstvo mu je bilo podrejeno.

Ob koncu tega poglavja navodil so bile natančnejše določbe o tem, katera oblastva se obračajo po orožniško pomoč ter kako. Ko je šlo za vodoravno črto, so taki uradi poslali pisno zahtevo pristojnemu orožniškemu poveljniku, na nižje enote pa so se obračali z ustnimi naročili. Župani občin, ki so imele izročena opravila, so se obračali na komandirje najbližjih orožniških enot, in sicer s pisnimi zaprosili. Če bi od vojaških oblasti zahtevana orožniška pomoč ovirala redno službo, jo je starešina ustno ali pisno odklonil, o tem pa obvestil predpostavljene. Enako je veljalo, če je vojska zahtevala orožniško asistenco zunaj odrejenega okoliša enote ali je hotela ukazovati orožništvu. Če je samo orožništvo potrebovalo pomoč vojske, mestne straže ali drugih oboroženih enot, je to zaprosilo v nujnih primerih potekalo ustno, sicer pa pisno.

Če je v orožniško enoto hkrati prispelo več zahtevkov za pomoč, je

veljalo pravilo: prednost so imele zahteve, ki so nujne in pomembne ter so prispele z višjega oblastva. Na pomoč je bilo mogoče poklicati tudi sosednjo orožniško enoto.

Zadnji, 104. člen tretjega poglavja navodil je določal: »Pravilo pa je, da je izvimi in najpomembnejši poklic orožništva, da podpira tiste oblastnije, ki jim je naročena skrb za ohranjanje občje varnosti in reda«.

Neposredni napotki za opravljanje službe

Četrto poglavje je obravnavalo postopke opravljanja orožnikovih nalog in je obsegalo 51 členov. Ob začetku uradnega postopka z državljanom je rekel »V imenu postave!« Sam je presodil, ali je kazalo storilca takoj na kraju prijeti ali pa naznaniti. Če se je odločil za prijetje, je moral to tudi izvesti. Ob napadu se je moral braniti, v skrajnem primeru tudi z uporabo strelnega orožja. Sramotno bi bilo, če bi si pustil odvzeti orožje, zato naj bi raje žrtvoval sebe.

Zunanjo službo je opravljal z nabito puško. Terenska služba je obsegala stalno patroljiranje in opazovanje na celotnem okolišu. Potekala je dan in noč, ob vsakem vremenu in jo je hkrati opravljala najmanj tretjina moštva postaje. Na večjih postajah je moralo biti ta čas nekaj orožnikov v pripravljenosti. Na nevarnih krajih sta po možnosti opravljal službo po dva moža skupaj.

Pri obhodu okoliša ni imel poti in krajev natančno določenih, pač pa se je ravnal po lastnem preudarku. Obiti je moral vse kraje, se odzvati na vpitje ali klice na pomoč, paziti na skrivno zbiranje ljudi, ogledati gozdove, soteske, peskokope, pregledati samotne kočje, v enoto pa se vrniti po drugi poti. Držal se je velikih in stranskih poti, stez in brezpotij.

Občasno je obiskoval gostišča, kjer je pregledoval tujske knjige in ugotavljal, če gostilničar izpolnjuje tozadevne predpise, pri tem pa je lahko izsledil pobegle ali iskane osebe.

Na cestah in poteh je pazil, da so vozniki spoštovali red. Voznik je moral biti stalno ob svojem konju in ni smel spati med vožnjo. Težki vozovi z ozkimi platišči so smeli prevažati do 60 centov tovora (okoli 3360 kilogramov, dunajski cent je bil namreč 56 kilogramov), širina voza pa je smela doseči največ 9 čevljev (približno 288 centimetrov). Po klancih navzdol so morali zavirati s coklami, ki so jih morali po uporabi naložiti na voz. Če voznik ni upošteval teh določb, ga je orožnik smel odvesti do najbližje sodnije ali ga je ovadil.

Ponoči je moral pri sebi imeti laterno. Če bi se zgodilo, da je ni imel, je moral osebo, katere istovetnost je ugotavljal, spremiti do prve hiše v smeri, kamor je oseba potovala. Po pregledu veljavnih listin potnika ni smel dalje zadrževati. Pri pregledu potnih listov potnikov na hitrih vozovih je moral biti hiter, poleg tega je pregledal tudi poštni list s seznamom potnikov. Če ni bilo vse v redu, je voz spremljal do prve poštna postaje v smeri vožnje in če je bilo potrebno, poročal najbližji varnostni oblastniji.

Vojak, ki je bil zunaj vojašnice, je moral orožniku pokazati ustrezno listino. Ob ugotovljeni nepravilnosti ga je zadržal in izročil najbližjemu vojaškemu poveljstvu ali krajevni oblastniji. Podobno je veljalo za vojaške begune. Za znamenja ubežništva iz vojaške enote so šteli zlasti: ločenost od enote; če ni imel ustreznih listin za odhod iz enote; zastareli, ponarejeni ali nepravilni dokumenti; gibanje zunaj odkazane poti, ki je bila določena v vojaških listinah, zlasti ob državni meji in v civilni obleki.

Za oblast so bili zanimivi tudi tisti, ki so se izogibali popisu. To so storili, da bi se izognili vojaščini in odšli skrivaj iz dežele ali se v njej skrivali.

Na sejnih, cerkvenih slovesnostih, veselicah in drugih shodih je moral paziti, da se je odpravilo vsako znamenje za nered ali nevarnost. Če je prišlo do pretepa, je posredoval in krivce spravil stran, če pa ga niso ubogali, jih je prijel, druge pa na lep način umiril. Oceniti je moral, ali bo prepir uspel umiriti sam ali pa bo počakal na pomoč.

Če je bilo treba iz posebnih razlogov zbrati moštvo več postaj, so komandirji dobili ustrezno povelje z navedenim krajem, kjer se bo zbralo. Popolna izpraznitev moštva orožniške postaje je bila le izjema, ko je prišlo do posebej nevarnega dogodka.

Patrulje sosednjih okolišev so se občasno sestajale na krajih in ob času, ki sta ga določila poveljnika krila in tropa. Za to so smeli vedeti le komandirji. Če se patrolja ni mogla sestati, jo je druga čakala največ dve uri, in če je imela pri sebi jetnike ali službeno pošto, je morala to predati na sedežu sosednje postaje.

Določena so bila dogovorjena znamenja, po katerih so se možje spoznavali tudi na daljavo in si nudili pomoč. Taka znamenja so bili klici, piski in v skrajni sili strel.

Ob požarih, povodnjih in drugih nesrečah je moral orožnik odvrčati nevarnost, nuditi pomoč in podporo prizadetim ter poskrbeti za varnost ljudi ter premoženja. Od vsakogar je smel zahtevati pomoč in podporo. O živalski steklini je moral takoj poročati, podobno o duševno oboleli osebi. Če so otroci ali odrasli grdo ravnali z živalmi, jih ščuvali ali dražili,

jih je opomnil in preprečil tako početje. O zanemarjanju otrok je poročal pristojnemu oblastvu.

Ob najdbi trupla, orožja ali orodja, oblačil, povezanih s hudodelstvom, je moral vse natančno popisati in varovati do prihoda oglednega osebja. Najdene predmete je posredoval pristojni oblastniji.

Pri odkritju hudodelstva, pregreška ali prestopka je moral zbrati čim več prič in dokazov. Vse to je opisal v ovadbi. Če je šlo za pomembno dejanje, je priče pozval, naj gredo k dotičnemu oblastvu, kjer bodo poudale izjavo.

Ko so nastopili zakonski pogoji za uporabo orožja, se je orožnik sam odločil, ali bo segel po sablji ali puški. Po možnosti se je odločil za manj nevarno orožje. Prizadevati si je moral, da je napadalca onesposobil za upiranje ali beg in le v skrajnosti ubil. Če je med službo potreboval pomoč ljudi, a so mu jo odrekli, jih je naznanil.

Anonimne prijave o kršitvah predpisov je bilo treba na primeren način preveriti in nato dalje ukrepati, saj je bilo verjetno, da navedbe niso resnične. Na pravilne prijave je ali zbiral obvestila ali takoj podal ovadbo. Ustno prijavo je moral točno zapisati, podpisati pa sta jo morala prijavitelj in orožnik. Pri tem je bilo treba paziti, da prijavitelj sam ni bil (so)storilec prijavljenega dejanja.

Morda je pri opisanih napotkih za današnjega bralca najbolj prenetljivo to, kako velik poudarek je bil dan nadzorovanju postajnega okoliša, zlasti krajev, kjer bi utegnilo priti do nesreč ali prostorov, kjer je bila večja verjetnost nezakonitega delovanja in ravnanja. Nadzorovanje terena je bilo usmerjeno v preprečevanje nevarnosti in kršitev predpisov. Lahko bi rekli, da so že pred sto petdesetimi leti hoteli uresničevati geslo, da je bolje odklonskosti preprečevati, kot pa iskati storilce.

Ureditev orožniške postaje

Peto poglavje navodil je določalo, kako naj bo urejena orožniška postaja. Ta je bila ena ključnih prvin nove varnostne sile, saj so se na ta način možje postave približali prebivalstvu.

Postaja je imela svoj okoliš (v tedanjem izrazju tudi obkraj), ki je bil do sosednjih postaj določen tako, da ni bilo vasi ali zaselka, ki ne bi spadal v okoliš ene od postaj. Moštvo postaje so sestavljali ali samo pešci ali tudi konjeniki. Na čelu je bil podkorporal, lahko tudi korporal ali celo stražmojster.

Okoliš postaje je določil poveljnik polka, enako njegove spremembe, ko je dobil soglasje deželnega poglavarja. Polk je izdelal opis postajnega okoliša. Deželni glavar je dajal soglasje za postavitev poveljnikov kril in tropov, preden jih je postavil poveljnik polka. Sedež postaje je bil tam, kjer je prebival njen komandir. Praviloma je bil v sredini postajnega območja, upoštevati pa je bilo treba tudi lego in sedeže sosednjih postaj. Postaje istega krila so označevali z zaporednimi arabskimi številkami.⁵¹

Orožnik ni bil za stalno postavljen na določeno postajo, pač pa so ga lahko premestili drugam, če je to zahtevala služba. Med razloge za premestitev so šteli zlasti škodljivo povezanost med orožnikom in prebivalci ter potrebo po izmenjavi izkušenj izurjenih mož s privrstenci (neizkušeni, začetniki, pripravniki). Premeščal jih je poveljnik polka.

Starešine so morale skrbeti za učenje in urjenje moštva. Tisti, ki so prišli k orožnikom iz civilnega življenja, so se morali najprej naučiti rabe orožja in ekserciranja (postrojavanja), zatem pa stražarjenja. Da bi dosegel potrebno gibčnost in spretnost, se je moral začetnik učiti fehtati (boriti), ruvati in voltžirati (telovaditi) in po možnosti tudi plavati. Vaje v borjenju in telovadbi so organizirali komandirji postaj sami s čim manjšimi stroški. Najpomembnejše je bilo učenje službenih predpisov. Izpopolnjevati se je moral tudi v pisanju in branju. Pisni uradni izdelki so morali biti kratki in jedrmati.

Komandir postaje je določal, kar je bilo potrebno za opravljanje službe. Razporejal je može v službo, določil vodjo patrolje in čas trajanja službe. Če je bil komandir krajši čas odsoten, je določil namestnika, ki je imel vse njegove pravice in dolžnosti. Če je šlo za daljšo odsotnost, je o nadomeščanju odločil poveljnik krila. Moštvo postaje se je moralo vsak dan zbrati ob uri, ki jo je določil komandir.

Če je orožnik, ki je bil službe prost, hotel zapustiti postajo, se je moral javiti pri komandirju in povedati, kam je želel iti. Izjemoma je bilo dovoljeno, da je smel ponoči ostati zunaj postaje. Dopust je dobil iz utemeljenih razlogov. Moral pa je biti v uniformi, s čelado na glavi in v rokavicah.

Številčnejše postaje so lahko imele skupno kuhinjo, sicer pa je komandir to uredil pri zasebniku, da se ne bi po nepotrebem hranili po gostilnah in tam posedali.

---

⁵¹ To je veljalo ves čas obstoja avstro-ogrske države in še prva leta Kraljevine SHS. Ostanki takega označevanja so se ohranili tudi v slovenski milici, in sicer tam, kjer je bilo v isti upravno-politični enoti več postaj milice; tako je v občini Ljubljana Center do leta 1967 delovalo troje postaj, ki so bile označene s številkami 1, 2 in 3.

Podčastnik, ki je imel konja, ga je moral oskrbovati in čistiti sam. Bolnega konja je zdravil krajevni živinozdravnik, kjer pa ga ni bilo, je žival predal v poveljstvo krila. Če je konjeniku zbolela žival, je moral službo opravljati peš. Praviloma je moral biti na postaji vedno vsaj en mož. Vsi so morali imeti pri roki orožje in obleko, da so lahko takoj odšli v službo. Ponoči je morala postaja imeti na razpolago osvetlitev.

Uradno pošto so odpravljali po redni poštni poti. Če pošte ni bilo, je za odpravo uradnih spisov poskrbel komandir postaje. Le izjemoma so to nalogo opravili orožniki sami. Vsaka postaja je prejela po en izvod zasledovalnih listov (tiralic) ali drugih dopisov, razposlanih varnostnim oblastvom. Komandir je nato tak spis dal v branje celotnemu moštvu enote; najbolj pomembne zadeve so si zapisali in beležnico nosili pri sebi. Zasledovalne liste in osebne opise so oštevilčili in hranili v enoti.

Če je bil v moštvu postaje pripravnik, mu je moral komandir posvetiti vso pozornost, da bi se izuril in izučil. Sam se je moral prepričati, kako je potekalo njegovo usposabljanje, zato je bilo priporočljivo, da ga je sam spremljal v službi in ga vodil ter usmerjal. Pripravnik ni smel sam opravljati službe, pač pa je bil v spremstvu izkušenega moža. Posebno so pazili, kako se je novinec izkazal pri nevarnejših opravilih, ko je bilo treba pokazati pogum in srčnost.

Podrobne naloge starešin, še enkrat

Tudi navodila niso mogla mimo tega, da ne bi ponovno in še bolj podrobno kot zakon opredelila nalog vseh orožniških starešin. Temu je bilo namenjeno šesto poglavje navodil, ki je obsegalo 34 členov.

a) Najprej so našteali naloge komandirja postaje. Njegova prva dolžnost je bila, da se je čimprej seznanil z razmerami na postajnem okolišču: zemljišče, dejavnosti prebivalcev, njihovo življenje in navade. Če teh razmer ne bi poznal, ne bi mogel podrejenim dajati ustreznih ukazov in usmeritev za delo, je bilo zapisano v navodilih.

Moral je poznati lastnosti vsakega moža in primernost za službo. To je najlažje spoznaval, ko je bil z njimi skupaj v službi, posebno ob pomembnih in nevarnih dogodkih. To je še posebej veljalo za pripravnike. Občasno je moral nadzirati može, bodisi podnevi bodisi ponoči, če so pravilno izvrševali naloge.

Pred odhodom mož v službo je pregledal, če so pravilno oboroženi, oblečeni in opremljeni. Če so možje spremljali jetnike, je izdelal potno

pismo (nalog), kjer je navedel vodjo spremljanja; imena drugih orožnikov ali oboroženih mož, ki so bili dodani orožnikom; končni kraj spremljanja; v prilogi je bil popis jetnikov in predmetov ter spremljevalno pismo, ki ga je izdalo pristojno oblastvo.

Če je komandir dobil naročilo, naj prime pobeglo osebo in je bilo s poizvedbami ugotovljeno, da se je iskani odpravil v sosednji postajni okoliš, je moral to takoj sporočiti pristojni enoti in poveljniku krila.

b) Več postaj je povezovala sekcija, ki jo je vodil stražmojster. Ta je bil hkrati tudi komandir postaje na sedežu sekcije. Nadzoroval je vse postaje v okolišu sekcije. Nadomeščal je odsotnega poveljnika tropa.

Najmanj vsakih 14 dni je moral pregledati vsako od postaj v okolišu sekcije, in sicer podnevi in ponoči. Ugotavljal je, kako opravljajo naloge, ali je to skladno s predpisi in krajevnimi razmerami, ali postajni komandir pravilno opravlja svoje naloge, ali je pri odrejanju mož v službo pristranski ter so nekateri preveč in drugi premalo obremenjeni, ali upošteva lastnosti in primernost posameznih mož pri določanju nalog, ali dovolj skrbi za pouk in vadbo moštva itd. Pregledal je tudi, kakšen red vlada na postaji, zunanji izgled mož, njihovo oborožitev in opremo ter osebne stvari. Če so bili v enoti tudi konjeniki, se je prepričal, kako je z njihovo prehrano in opremo, konjenike pa preizkusil, če obvladajo ježo ter oskrbovanje živali. Ugotovitve nadzora je vpisal v službeni dnevnik postaje.

Vsak komandir postaje je moral dnevno poročati poveljniku krila. Če je bil v istem kraju sedež postaje, sekcije in tropa, so šla poročila najprej tja, po pregledu pa so jih poslali poveljniku krila.

c) Za nižje častnike, ki so poveljevali tropom, so bile naštete podobne naloge kot pri sekcijem komandirju. Poudarjena je bila skrb poveljnika tropa za disciplino v podrejenih enotah. Skrbel je za vodenje in nadzorstvo pouka v enotah, še posebej pripravnikov. Vsak mesec je moral vsaj enkrat obiskati vse postaje na svojem okolišu; pri tem je ugotavljal sposobnost mož v pisanju poročil, naznanil in drugih uradnih pisanj. To je pomenilo, da so navodila število nadzorov podvojila v primerjavi s tako dolžnostjo, zapisano v orožniškem zakonu.

č) Poveljnik krila je bil po činu praviloma stotnik (ritmojster). Šteli so ga za enega najpomembnejših položajev v orožništvu, saj je bila njegova glavna skrb ohranjanje miru, reda in obče varnosti na okolišu krila. Zmeraj je moral vedeti, kaj se je v okolišu dogajalo. Prizadevati si je moral, da je poznal lastnosti, sposobnosti in obnašanje podrejenih v

službi ter zunaj nje. Ugotavljal je, ali je orožniška služba zadoščala potrebam v okolišu ali njegovem delu. To je spoznaval iz vsakdanjih poročil postajnih komandirjev in z obhodi po celotnem okolišu. Temu namenu so služili tudi njegovi razgovori s političnimi in sodnimi oblastvi v okolišu.

Pri nadzoru enot je posebej pazil na obnašanje in ravnanje častnikov ter na to, ali so izpolnjevali svoje dolžnosti. Med nadzorom je preverjal znanje orožnikov in bil navzoč, ko je komandir postaje spraševal ali poučeval moštvo.

Iz vsakodnevnih poročil komandirjev postaj in sekcij je izdelal kratke povzetke in jih pošiljal poveljniku polka. Povzetek je obsegal oceno, kako nižje enote opravljajo službo, uspehe pri delu, katere ovire so se pokazale pri delu, kako so izpolnili njegove prejšnje ukaze ter kakšna je disciplina med moštvom. V zelo pomembnih primerih so smeli poročati neposredno glavnemu inšpektorju ali pristojnemu ministru, kar je veljalo tudi za posebno zaupne zadeve.

Ob koncu tedna je iz prispelih poročil izbral posamezne primere, ki naj bi služili pri pouku orožnikov, ter jih nato v strnjeni pisni obliki posredoval v nižje enote. Tak izvleček je služil za pouk moštva postaj. Skrbel je, da so bila pristojnim oblastvom poslana kratka in jedrnata poročila o delu in uspehih orožnikov.

Če je bilo treba orožnike opozoriti na napake, tega starešina ni smel storiti javno, saj bi to kršilo njegov ugled. To je opravil na štiri oči. Če je bilo moža treba kaznovati, ga je komandir postaje poslal v popolni opremi k poveljniku tropa ali krila. Poveljnik krila je glede kaznovanja imel enake pravice kot stotnik v armadi, ni pa smel tepsti s palico.

d) Častnik v štabu polka je nadzoroval disciplino in vodil službo v celotnem polku. Poveljnik polka mu je dajal v pregled poročila krilnih poveljnikov, ki so jih preučili in z morebitnimi pripombami vrnili poveljniku polka. Pri vojaških poveljnikih, okrajnih in krajevnih oblastvih se je lahko zanimal, kako so tam ocenjevali orožniško službo. Sprejemal je prošnje in pritožbe orožnikov, ki jih je reševal takoj ali jih posredoval pristojnim. O vsakem nadzoru je izdelal kratko poročilo za poveljnika polka.

e) Poveljnik polka je skrbel za vodenje celotnega moštva polka, pri čemer je izhajal iz načela, da prebivalci ne bodo ocenjevali ali spoštovali orožništva po njihovem številu, marveč po vedenju vsakega posameznega moža ter vsega moštva. Da bi si ustvaril sliko o svoji enoti, je sam

ocenil, kdaj in kolikokrat bo obiskal bodisi celotni okoliš bodisi posamezne predele. O ugotovljenih pomanjkljivostih je izdal ustrezna navodila za izboljšanje, ki jih je poslal ali krilnim poveljnikom ali neposredno postajam. Izdajal je splošna navodila, povelja za boljše delo enot.

Iz poročil krilnih poveljnikov je izdelal skupno poročilo, ki je šlo glavnemu inšpektorju orožništva. V njem je opisal stanje službe, pomembne dogodke, uspehe in ovire pri delu ter njegove ukaze za odpravo pomanjkljivosti. Podobna poročila je vsak dan pošiljal najvišji politični in vojaški oblastnji v deželi. Če so se ugotovitve nanašale na druga oblastva v deželi, na primer varnostna, sodna in denarna, je o tem poročal tem oblastnijam.

Uradno poslovanje

Zadnje, sedmo poglavje navodil je urejalo službeno administracijo v enotah in je imelo 7 členov s 4 prilogami.

Ko je orožnik odšel v zunanjo službo, ni dobil pisnih napotkov; te pa je prejel za opravljanje službe na zahtevo drugih oblastev. Ko se je vrnil v enoto, je ustno poročal komandirju postaje; njegovo pisanje je zajelo ovadbe in poročila.

Komandir postaje je vodil »Postajni službeni dnevnik«, kot se je uradno imenoval, katerega izgled je bil dan v prilogi navodil. Prvi del tega dnevnika je obsegal pregled postajnega moštva po teh razpredelnicah: čin, ime in priimek, od kdaj je na postaji, kam je bil premeščen, ali je v službi in na koncu prostor za opombo. Drugi del je bil dnevni pregled opravljenih služb, ki je obsegal: datum, sprejete ukaze in pozive drugih oblastev, kdo je opravil nalogo in kako, ukrepe pri delu, opravila komandirja postaje, njegove uspehe in opombo. Postajni službeni dnevnik so hranili v enoti in ga je odhajajoči komandir predal novemu, seveda ustrezno izpolnjenega. Bil je podlaga za izdelavo dnevnega poročila za krilnega poveljnika, zato je moral obsegati vsa opravila moštva.

Ob predaji in prevzemu dolžnosti komandirja postaje je bilo treba vse skrbno pregledati, predati in prevzeti, kar sta oba komandirja opravila v obliki poročila in ga podpisala.

Poveljnik tropa je pisal »Dnevnik obhodov postaj«, kjer je opisal namen nadzora, svoje ugotovitve o stanju postaje in poteku pouka na njej ter o disciplini.

Krilni poveljnik je vodil tri vrste pregledov. Prva, »Temeljna knjiga«, je prikazovala razpored moštva v okolišu krila in vanjo je vnašal vse spremembe v organiziranosti in moštvu postaj. Bila je enaka kot v vojski. Izgled drugega dokumenta, »Preglednice moštva in obnašanja«, je bil podan v prilogi navodil. Za vsakega orožnika do vključno stražmojstra je obsegala: rojstni datum; zakonski stan; družina; prejšnja služba v vojski ali v civilu; telesna in duševna lastnost; nagnjenosti; znanje jezikov, orožniške službe, branja in pisanja; uporabnost v službi in v civilu; obnašanje pred sovražnikom, do civilov in v orožništvu; pomanjkljivosti (zadolževanje, pijančevanje, kartanje); nrvanost; napredovanje; kazni; pohvale in nagrade; opombe. Moral jo je izpolnjevati natančno in vestno. Tretji dokument, imenovan »Vložni in opravljeni protokol«, je pisal za koledarsko leto. Tudi zanj je bil zgled v prilogi navodil. Obsegal je: zaporedno številko; dan sprejema; kdo, kdaj in kaj je sporočil; priloge (pisne ali denarne); vsebino sporočila; izpolnitev sporočila; dan izpolnitve naročila; ali je pričakovati višji sklep ali odločitev; številko višjega sklepa ali odločitve.

Najprej so izdelali izvorni rokopis (koncept) ukaza, nakar so ga prepisali; najprej se je podpisal prepisovalec, nato pa še krilni poveljnik ali njegov namestnik. Spis je nosil številko protokola. Vse to gradivo s prilogami vred so vložili v svežnje s po sto številkami.

Službena pošta orožništva je bila oproščena plačila poštnine, vse enote so morale voditi »Poštni dnevnik«. Poveljnika tropa in krila sta morala imeti pregled nad vsemi spisi ter njihovimi prilogami. Pisarniško poslovanje orožniške enote je potekalo po vojaških predpisih.

VZPOSTAVLJANJE OROŽNIŠTVA NA KRANJSKEM

Zakon o orožništvu je bil pravni temelj za vzpostavljanje orožništva, navodila za opravljanje službe pa praktični okvir za delovanje te nove varnostne sile pri nas. Na tem temelju in v tem okviru so začeli v celotnem cesarstvu in v posameznih deželah organizirati to službo. To ni potekalo čez noč in brez različnih težav.

Da bi vzpostavljanje orožništva potekalo usklajeno in enotno, je bil 23. septembra 1849 imenovan generalni nadzornik orožništva. To je postal Johann Kempen, podmaršal (kar bi ustrezalo činu general podpolkovnika).⁵²

Prvi sedež 11. polka je bil v Ljubljani

Ob formalni ustanovitvi orožništva je dežela Kranjska spadala v okvir kraljestva Ilirija; vanj je bila vključena še dežela Koroška, poknežena grofija Goriška in Gradiška, mejna grofija Istra in mesto Trst z obmestjem ter okolico. Za to območje je bil ustanovljen 11. orožniški polk. Ljubljana je bila izbrana za njegov sedež. Poveljstvo je dobilo prostore v poslopju Kolizeja, ki je bilo zgrajeno za prenočevanje in oddih vojaštva na poti v Italijo ali nazaj.⁵³

Za prvega poveljnika je bil postavljen Anton Valenčič; njegov priimek so pisali različno, včasih kot Valentsits, včasih s dvema črkama l, včasih s strešicama na črki s. Bil je slovenskega rodu, rojen leta 1796 v Ilirski Bistrici, umrl pa leta 1892 v Gradcu. Dosegel je čin general majorja in plemiški naslov. Ostal je zaveden Slovenec in po njegovi poti je šel tudi sin.⁵⁴ Na tem položaju je ostal do leta 1856. Po zamisli Dunaja naj bi polk štel 891 mož, ki bi imeli 240 konj.⁵⁵

---

⁵² AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–1–3, fasc. 66, št. 1970. Tretji navajajo, da je bil postavljen 29. novembra 1849, na primer Hömann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 29.

⁵³ *Poezije doktorja Franceta Prešerna*, str. 256.

⁵⁴ Švajncer, *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*, str. 102. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca* str. 314. *Enciklopedija Slovenije*, 14. zvezek, g. Valenčič Anton, str. 127.

⁵⁵ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–1–3, fasc. 66, št. 2413.

Anton Valenčič, prvi poveljnik orožniškega polka v Ljubljani, poznejši podmaršal (Švajncer, Vojna in vojaška zgodovina Slovencev, str. 98)

Na poveljstvu 11. polka so se lotili organizacije službe in pri tem sodelovali s pristojnimi oblastvi na celotnem polkovnem okolišu. Konec marca 1848 so odpravili Metternichov policijski dvorni urad, in ko je Alexander Bach prevzel notranje ministrstvo, si je postavil dva cilja: vzpostaviti orožništvo in policijsko upravo umestiti v splošno državno upravo.⁵⁶ Tako so aprila 1850 izdelali načrt orožništva v kraljestvu Ilirija.

⁵⁶ Wiederin, *Einführung in das Sicherheitspolizeirecht*, str. 5.

Tisti del načrta, ki je zadeval deželo Kranjsko, so 15. aprila 1850 poslali namestništvu v Ljubljani. S 1. januarjem 1850 je namreč v Ljubljani začelo delovati državno namestništvo. Dežela je bila razdeljena na 10 upravnih ali političnih okrajev, in sicer: Črnomelj, Kamnik, Kočevje, Kranj, Ljubljana, Novo mesto, Postojna, Radovljica, Trebnje in Vipava.⁵⁷ Okraj Ljubljana je obsegal okoliš zunaj mesta, torej je šlo za okraj Ljubljana-okolica, saj je mesto samo uživalo poseben upravni status. Zamišljeno je bilo, da bi orožništvo na Kranjskem obsegalo tri krila, in sicer prvo v Ljubljani za politične okraje Ljubljana, Kamnik, Kranj in Radovljico, drugo v Novem mestu za politične okraje Novo mesto, Trebnje, Kočevje in Črnomelj, tretje pa v Postojni za okraja Postojna in Vipava. Moštvo naj bi štel 491 mož, razdeljeno pa naj bi bilo v 3 krila, 7 tropov, 14 odsekov in 66 postaj. Predvideli so tudi potrebno število častnikov. V namestništvu so svoje popravke zapisali z rdečim peresom⁵⁸ in o svojih pripombah obvestili poveljstvo polka.

Podpolkovnik Valenčič je zato 24. junija 1850 namestništvu v Ljubljani poslal nov načrt orožništva na Kranjskem, ki bi obsegalo le krili v Ljubljani in Novem mestu, štel pa bi le 120 mož.⁵⁹ Zadnji dan junija 1850 je izdelal nov načrt, izdelan v obliki preglednice, ki je postala stalna praksa vse do razpada države in je dobila strokovno ime dislokacijska tabela. Nanašal se je na celoten polk, iz nje pa velja omeniti, da je bilo kranjsko orožništvo organizirano v en eskadron, ljubljansko krilo je imelo 4 trope, 8 odsekov in 40 orožniških postaj, novomeško krilo pa 2 tropa, 5 odsekov in 25 postaj; moštvo je štel 324 oseb,⁶⁰ pri čemer niso upošteevane starešine in štabno osebje.

Namestništvo v Ljubljani je 7. julija 1850 objavilo razglas o začetku delovanja orožništva na Kranjskem. Ti možje bodo 10. in 20. julija nastopili službo v vseh okrajih, razen v vipavskem, kjer bodo nastopili malo pozneje, je sporočala objava. Grof Gustav Chorinsky, deželni namestnik, je zapisal tudi to: »Ker so prebivalci krajnske kronovine še vselej pokoj in postavni red ljubili, se sme svesto pričakovati, da bo zavoljo tega postavljena žandarmerija v izgotavljevanju svojiga težavniga in za javno varnost ravno tako važniga kakor občno koristniga pokli-

⁵⁷ *Naznanjenje politiške osnovane komisije za krajnsko kronovino od 23. grudna 1849*, DZVLKK, št. 3/49, z dne 29. decembra 1849.

⁵⁸ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 67, št. 6104.

⁵⁹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–1–3, fasc. 66, št. 9789.

⁶⁰ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 67, št. 11271.

ca povsod voljno podporo in pomoč dobivala in de se ji bo tako zlo olajšalo, njeni za občni blagor določen namen doseči«. ⁶¹

Ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju je 5. oktobra 1850 poslalo namestništvu v Ljubljani 50 izvodov navodil za opravljanje orožniške službe, ki so v nemščini izšla na Dunaju, in sicer v enaki obliki kot je pozneje izšel tudi slovenski prevod. ⁶² Isto ministrstvo je 30. januarja 1851 v Ljubljano poslalo še 400 izvodov teh navodil, ki so jih nato po razdelilniku razposlali oblastvom, na primer vsem političnim okrajem, policijski direkciji v Ljubljani, sodiščem, državnemu pravdništvu itd. ⁶³ To ministrstvo je 28. februarja 1851 v Ljubljano poslalo 800 primerkov slovenskega prevoda službenih navodil, ki so bili namenjeni različnim oblastvom na Kranjskem. Tako so jih 36 razposlali davčni direkciji, 50 škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, 12 tožilstvom, vsem okrajnim glavarstvom itd. ⁶⁴

Poveljstvo 11. orožniškega polka je 4. aprila 1851 namestništvu v Ljubljani poslalo dislokacijsko tabelo za celoten polk. Štab v Ljubljani je štel 19 mož, od tega 5 častnikov. Tam je bilo tudi depotno krilo, nekakšno polkovno skladišče, s 15 možmi ter sedež prvega krila z 233 možmi. Drugo krilo s sedežem v Novem mestu je štelo 132 mož. Ostala krila so bila: 3. v Trstu za okoliš Trsta in Istre, 226 mož; 4. v Gorici za Goriško in Primorje, 128 mož; 5. v Beljaku, 98 mož in 6. v Celovcu, 111 mož. Polk je štel 962 mož in 125 konj, v njem je bilo 29 častnikov, 14 mož štabnega osebja, 29 stražmojstrov, 28 korporalov, 68 podkorporalov, 7 trobentačev in 787 orožnikov. ⁶⁵ Trobentači so bili pri krilih in pri polkovni logistiki. S trobento so dajali znamenja za različna povelja, zlasti ob postrojevanju enot ali ob skupnem nastopu.

Ministrstvo za notranje zadeve je 7. februarja 1852 v Ljubljano poslalo knjižico, ki jo je napisal računovodja pri glavnem nadzorništvu orožništva. Vsebovala je opis vseh vrst pristojbin, ki so zadevale orožništvo. To je pomenilo vse, kar je pripadalo tej službi: prejemki (redni in posebni, na primer za državno odlikovanje, dnevnice, dodatki za pričanje pred

⁶¹ *Razglas c. k. krajskiga poglavarstva od 7. mal. serpana: zastran pričetja dejavnosti žandarmerije na Krajskem*, DZVLKK, št. 16/50, z dne 17. julija 1850.

⁶² AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fasc. 66, št. 13666: *Dienst-Instruction für die Landes-Gendarmerie*.

⁶³ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fasc. 66, št. 1117.

⁶⁴ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fasc. 66, št. 11016.

⁶⁵ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 67, št. 5356.

sodiščem, za spremljanje potnikov itd.), dodatki za vzdrževanje konja, povračilo potnih stroškov (pripraga) in masni sistem za nabavljanje obleke in opreme. Knjižica je obsegala 171 strani in so jo v velikosti 14 x 24 centimetrov natisnili v dunajski dvorni in državni tiskarni.⁶⁶

Poveljnik 11. polka je 13. junija 1853 poslal okrajnim glavarstvom v Novem mestu, Trebnjem, Kočevju in Črnomlju dislokacijsko tabelo za 2. krilo, ki je imelo za svoj okoliš Dolenjsko in Belo krajino; tam je bilo na 26 orožniških postajah razporejenih 133 mož s 3 konji.⁶⁷

Poleti 1851 je bilo orožništvo že toliko vzpostavljeno, da je oblast ukazala razpustiti narodne straže. Arhiv so morale prepustiti političnim oblastvom, orožje pa oddati na določena mesta. Za privatno vojaško orožje je lastnik prejel odškodnino. Kjer so zakonito obstajale meščanske straže (garde, kot so jim navadno rekli) ali strelske organizacije, so smele delovati naprej, vendar pa so njihove statute ponovno pregledali. Nova tovrstna društva je dovoljeval cesar.⁶⁸

Razpisi za moštvo in opremo

Da bi izpopolnili predvideno število moštva na Kranjskem in ga opremili, so pristojne oblasti objavljale razne razpise. Objavljale so jih praviloma v uradnih objavah, ki so bile priloga lista *Laibacher Zeitung*, in je v prestolnici Kranjske izhajal od leta 1783 do leta 1918. Nekaj objav o tovrstnih razpisih je izšlo tudi v Bleiweisovem časniku *Novice*, ki so izhajale v letih 1843–1902 in so nekajkrat spremenile celotno ime.

Tako so *Novice* konec januarja 1850 objavile razpis o nakupu konj za orožnike. Namestništvo v Ljubljani je razpisalo nabavo 50 konj, enakih kot za vojaške dragonce. Konj je moral biti visok 15 pesti in 1 palec (približno 160 centimetrov), star od 4 do 7 let, postaven. Za takega konja je lastnik dobil 130 goldinarjev. Odkup je bil ob sredah in sobotah ob 11. uri, izvajala pa ga je komisija v Selah pri Ljubljani.⁶⁹ Tam je Kranjska kmetijska družba ustanovila svojo podkovsko šolo in pozneje žrebčarno. Oglas so ponovili tudi v naslednjih številkah tega časnika.

---

⁶⁶ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–1–3, fasc. 66, *Gebühren- und Massasistem der k. k. Landesgendarmarie*.

⁶⁷ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 68, št. 6612 in 7729.

⁶⁸ *Cesarski patent 22. avgusta 1851*, DZVLKK, št. 45/51, z dne 16. septembra 1851.

⁶⁹ Nakupovanje konj za žandarje, *Novice*, 30. januarja 1850, priloga, str. 13.

Konec februarja 1850 je isti časnik objavil razpis za sprejem k orožnikom. Pripravilo ga je poveljstvo 11. orožniškega polka, naročilo pa deželno vodstvo v Ljubljani. V to službo so se lahko prijaviли vsi, ki so odslužili osemletni vojaški rok in so bili prosti. Našteti so bili pogoji, navedeni v zakonu o orožništvu. Povedano je bilo, da bo začetnik sprejet kot navaden orožnik (prostak), dobil pa bo častno znamenje korporala armade.⁷⁰ Enak razpis je izšel tudi pozneje.

Konec junija 1850 so na predlog okrajnih glavarstev izdelali seznam potrebne opreme za orožniške postaje, in sicer za osebje (častnika, stražmojstra, korporala, orožnika itd.), kuhinjo, hlev in druge prostore.⁷¹ Nato so v prilogi Ljubljanskega časnika objavili, da bo 15. julija 1850 v prostorih namestništva javna licitacija za dobavo različne opreme za orožništvo.⁷²

Temeljna plača je bila odvisna od službenega položaja na eni strani in od dežele na drugi strani. Dežele so bile po tej plati razdeljene v tri skupine. V drugo skupino je spadala tudi Ilirija, enako kot Štajerska, Češka, Moravska, Šlezija, Salzburg, Gornja in Dolnja Avstrija. V prvo so spadale italijanske province, Tirolska in Dalmacija, v tretjo pa Ogrska, Galicija in preostale avstrijske dežele.

Sistemizacija orožništva na Kranjskem 30. junija 1850

Organiziranost orožništva se je spreminjala, kar je bilo povezano z več dejavniki in okoliščinami. Med njimi je treba omeniti vsaj nekatere, na primer:

- * finančne možnosti države in tudi posameznih dežel, ki so prispevale del stroškov za vzdrževanje te varnostne sile,
- * stanje javne varnosti v deželi ali v posameznem okraju,
- * družbene in politične razmere v državi ali v ožjem okolju (na Kranjskem na primer odnosi med večinskim slovenskim in manjšinskim nemškim prebivalstvom, ki so se zaostrovali),
- * stanje v mednarodnih odnosih, kjer je Avstrija oziroma pozneje Avstro-Ogrska igrala pomembno vlogo.

Ne bo odveč, če prav zato prikažem organiziranost orožništva na

---

⁷⁰ *Novice*, 27. februarja 1850, str. 23.

⁷¹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 67, ovoj št. 11125, spis št. 9457.

⁷² *Amts-Blatt zur Laibacher Zeitung*, 12. julija 1850, str. 512.

Kranjskem v določenih časovnih razmakih, praviloma vsako desetletje. Začel bom z letom 1850, ko je bila izdelana prva taka sistemizacija. Prvo dislokacijsko tabelo je poveljstvo 11. orožniškega polka izdelalo 30. junija 1850 in sem jo na kratko že omenil,⁷³ velja pa jo povzeti vsaj na kratko.

Orožništvo na Kranjskem je spadalo pod prvi eskadron 11. orožniškega polka, drugi eskadron je bil za Primorsko in tretji za Koroško. Ljubljanski eskadron se je delil na dve krili, ki sta imeli sedeža v Ljubljani in Novem mestu. Že tedaj so opustili ime trop in uvedli izraz »zug«, kar bom dosledno slovenil kot vod, sekcijo oziroma odsek pa kot oddelek.

Prvo, ljubljansko krilo, so sestavljali:

- stotnik, grof Anzenberger, poveljnik krila,
- nadporočnik Marti de Sella, poveljnik voda v Ljubljani,
- 3 poročniki, poveljniki vodov, in sicer Zusner v Kranju, Baraga v Postojni in August Wolkensberg v Vipavi,
- 5 stražmojstrov, in sicer v Ljubljani, Kamniku, Radovljici, Logatcu in Razdrtem,
- 6 korporalov, in sicer v Kranju, Škofji Loki, Cerknici, Ilirski Bistrici, Idriji in Ljubljani,
- 19 podkorporalov, ki so bili v Ljubljani, na Vrhniki, Igu, v Šmarju-Sap, Zagorju ob Savi, Tupaličah, Tržiču, Železnikih, na Bledu, v Kranjski Gori, Beli peči, Bohinjski Bistrici, Postojni, Ložu, Zagorju, Senožečah, Kalu, Vipavi in Planini,
- 12 namestnikov vodij orožniških postaj, in sicer v Polhovem Gradcu, Medvodah, Zalogu, Št. Ožboltu, Brdu pri Lukovici, Poljanah, Smledniku, Jesenicah, Velikih Blokah, Grčarevcu, Črnem vrhu in Žireh,
- trobentač v Ljubljani,
- 5 slug (dva v Ljubljani in po eden v Kranju, Postojni in Vipavi),
- 186 orožnikov.

Celotno moštvo tega krila je štelo 239 oseb, nadzorovalo pa je okoliš upravnih okrajev Ljubljana, Kamnik, Kranj, Radovljica, Postojna in Vipava. Delil se je na 4 vode in 8 oddelkov ter 40 orožniških postaj, ki so jih označevali z zaporednimi arabskimi številkami.

Prvi vod je imel sedež v Ljubljani in je obsegal območje političnih okrajev Ljubljana-okolica in Kamnik. Razdeljen je bil na dva oddelka. Prvi oddelek je imel sedež v Ljubljani za okoliš okraja Ljubljana-okolica. Štel je 6 orožniških postaj in število moštva v enoti je navedeno v

---

⁷³ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 67, št. 11271.

oklepaju: 1. Ljubljana (26), 2. Polhov Gradec (4), 3. Vrhnika (9), 4. Ig (4), 5. Šmarje - Sap (4), 6. Medvode (4). Drugi oddelek je imel sedež v Kamniku za okoliš istoimenskega okraja in je obsegal 5 postaj: 7. Zagorje ob Savi (5), 8. Zalog (4), 9. Št. Ožbolt (4), 10. Brdo pri Lukovici (4), 11. Kamnik (7).

Drugi vod je imel sedež v Kranju, obsegal je okoliš upravnih okrajev Kranj in Radovljica. Delil se je na dva oddelka, označena z arabskima številka 3 in 4. Tretji oddelek s sedežem v Kranju je štel 7 postaj na okolišu okraja Kranj: 12. Kranj (10), 13. Tupaliče (4), 14. Tržič (5), 15. Železniki (4), 16. Škofja Loka (6), 17. Poljane nad Škofjo Loko (4), 18. Smlednik (4). Četrty oddelek je bil v Radovljici in je štel 6 postaj v okraju Radovljica: 19. Radovljica (7), 20. Bled (5), 21. Jesenice (4), 22. Kranjska Gora (5), 23. Bela peč (4), 24. Bohinjska Bistrica (4).

Tretji vod je bil v Postojni, obsegal je okoliš političnega okraja Postojna, delil se je na dva oddelka. Peti oddelek s sedežem v Cerknici je obsegal 6 postaj: 25. Postojna (15), 26. Cerknica (5), 27. Lož (5), 28. Velike Bloke (4), 29. Ilirska Bistrica (5), 30. Zagorje (4). Šesti oddelek je imel sedež v Razdrtem in je obsegal tri postaje: 31. Razdrto (8), 32. Senožeče (6), 33. Kal (4).

Četrty vod je imel sedež v Vipavi in je obsegal okoliš političnega okraja Vipava ter del političnega okraja Postojna, kar je bila izjema: pod okraj Postojna je namreč spadal okoliš 7. oddelka s tremi postajami. Vod se je delil na dva oddelka. Sedmi oddelek ni imel določenega sedeža, predvidevati je mogoče, da je bil na Planini. Štel je tri postaje: 34. Logatec (7), 35. Grčarevec (4), 36. Planina (9). Osmi oddelek je imel sedež v Idriji in je obsegal štiri postaje vipavskega okraja: 37. Vipava (10), 38. Črni vrh (4), 39. Idrija (4), 40. Žiri (4).

Drugo krilo s sedežem v Novem mestu so sestavljali:

- stotnik Raimund Neckermann, poveljnik krila,
- nadporočnik, poveljnik voda v Novem mestu (to mesto ni bilo zasledeno),
- poročnik Gregor Possavetz, poveljnik voda v Kočevju,
- 4 stražmojstri, in sicer v Novem mestu, Kostanjevici, Črnomlju in Trebnjem,
- 4 korporali, ki so bili na Jesenicah, Ribnici, Kočevju in Metliki,
- 10 podkorporalov, razporejenih v Krškem, Novem mestu, Dolenjskih Toplicah, Višnji Gori, Litiji, Radečah, Žužemberku, Velikih Laščah, Fari in Starem trgu,

- 8 namestnikov postajevodij, in sicer v Mirni peči, Velikem Cerovcu, Mokronogu, Loškem Potoku, Osilnici, Knežji Lipi, Koprivniku in Vinici,
- trobentač v Novem mestu,
- 3 sluge (dva v Novem mestu in eden v Kočevju),
- 102 orožnika.

Celotno moštvo tega krila je štel 135 mož. Nadzorovalo je okoliš političnih okrajev Novo mesto, Trebnje, Kočevje in Črnomelj. Krilo je bilo razdeljeno na 2 voda in 5 oddelkov ter 25 orožniških postaj, ki so bile prav tako označene z arabskimi številkami.

Prvi vod tega krila je imel sedež v Novem mestu, obsegal je okoliš političnih okrajev Novo mesto in Trebnje. Delil se je na prvi in drugi oddelek. Prvi oddelek je imel sedež v Kostanjevici in je obsegal 7 orožniških postaj novomeškega okraja: 1. Novo mesto (17), 2. Mirna Peč (4), 3. Krško (5), 4. Jesenice na Dolenjskem (5), 5. Kostanjevica (5), 6. Veliki Cerovec (4), 7. Dolenjske Toplice (4). Drugi oddelek je imel sedež v Trebnjem in je obsegal 6 postaj istoimenskega okraja: 8. Trebnje (7), 9. Višnja Gora (5), 10. Litija (5), 11. Radeče (5), 12. Mokronog (4), 13. Žužemberk (5).

Drugi vod je obsegal okoliš okrajev Kočevje in Črnomelj, razdeljen je bil na tri oddelke. Tretji oddelek je imel sedež v Ribnici in je štel 3 postaje v okraju Kočevje: 14. Velike Lašče (5), 15. Loški Potok (4), 16. Ribnica (5). Četrty oddelek je imel sedež v Kočevju in je obsegal 5 postaj istoimenskega okraja: 17. Kočevje (9), 18. Osilnica (4), 19. Fara (4), 20. Knežja Lipa (4), 21. Koprivnik (4). Peti oddelek je imel sedež v Črnomlju in je obsegal 4 postaje tega okraja: 22. Črnomelj (7), 23. Metlika (5), 24. Vinica (4), 25. Stari trg ob Kolpi (5).

Za red in mir ter varnost je v deželi Kranjski skrbelo 374 mož prvega eskadrona 11. orožniškega polka, razdeljenega na dve krili, 6 vodov, 13 oddelkov in 65 postaj. Razpolagali so s 57 konji.

Iz tega prikaza se vidi, da so že na začetku vzpostavljanja orožniških postaj težili k pravilu, naj bi vsak oddelek obsegal po en politični okraj. Izjemi sta bila okraja Postojna, kjer je del okoliša po orožniški plati spadal v sosednji vipavski okraj, ter Kočevje, kjer je bil okoliš tega okraja razdeljen na dva oddelka. Stražmojster, vodja oddelka in hkrati komandir orožniške postaje na sedežu oddelka, je bil že tedaj zamišljen kot okrajni orožniški vodja.

Z ustanovitvijo orožništva je tako tudi podeželje prvikrat v zgodovini dobilo organiziran varnostni aparat.

Meje dežele Kranjske

Vojvodina Kranjska je od leta 1815 imela enak obseg, kronovina pa je postala leta 1849. Njena površina je bila 9988,33 kvadratna kilometra, to je pomenilo približno tridesetino avstrijskega in trinšestdesetino avstro-ogrskega ozemlja. Imela je enainpetdesetino avstrijskega in petinosemdesetino avstro-ogrskega prebivalstva, kot je pokazalo ljudsko štetje 31. decembra 1900. Na kvadratni kilometer ozemlja Kranjske je tedaj živelo 51 ljudi, v Avstriji 87, v Avstro-Ogrski pa 69. Od Kranjske so bile manjše tri avstrijske dežele, in sicer Šlezija, Salzburško in Primorje, manj prebivalcev pa sta tedaj imeli Koroška in Salzburško.⁷⁴

Mejila je s štirimi deželami: Koroško, Štajersko, Hrvaško oziroma Vojno krajino (do leta 1881) ter Primorjem.

Meja s Koroško je merila 98,6 kilometra. Potekala je od Vršiča (1118 metrov) ob potoku Beli potok, pritoku Ziljice, se mimo Rut povzpela na Peč in od tam naprej tekla po današnji slovensko-avstrijski meji vse do Plešivca (1801 m), nato se je spustila proti jugu čez veliki Javornik, Storžič na Kozji vrh ter se od tam v bližini zaselka Fužine spustila v dolino reke Kokre. Vasi Spodnje in Zgornje Jezersko sta spadali k deželi Koroški in desno ob cesti iz Kokre proti Jezerskemu je še danes viden deželni mejni kamen.

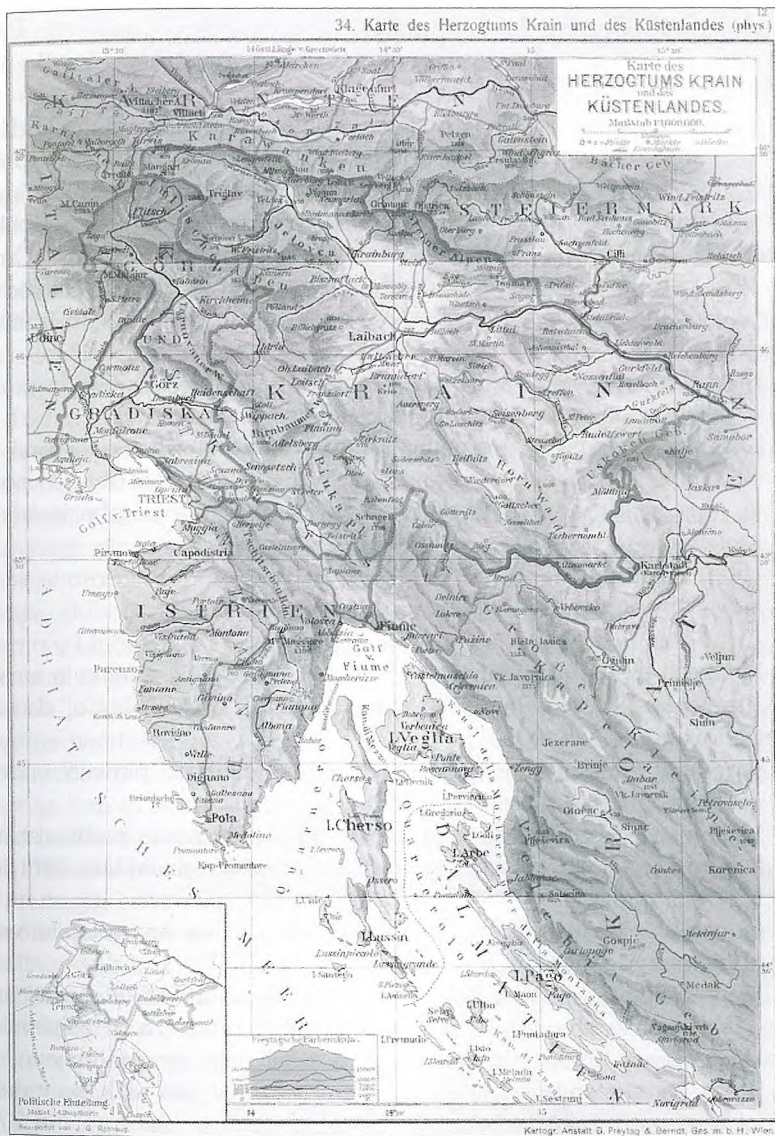
S Štajersko jo je delila 122,9 kilometra dolga deželna meja. Potekala je iz doline reke Kokre čez Grintovec (2558 m), kjer je pri slapu Rinka potekala tromeja med Koroško, Štajersko in Kranjsko, dalje čez Ojstrico, Presedljaj, Veliko planino, Črno, Praproče, Vidovnik, Motnik, Zajasovnik, Hrastnik, Šengotard, Jesenovo in vzhodno od Zagorja dosegla reko Savo; od tam je po isti reki potekala do Obrežja, kjer je bila tromeja med Kranjsko, Štajersko in Hrvaško oziroma Vojno krajino. Pri Zajasovniku je ob cesti iz Ljubljane proti Celju še viden deželni mejni kamen.

Meja s Hrvaško je bila dolga 203,3 kilometra in je potekala od naselja Bregana praviloma po sedanji slovensko-hrvaški meji vse do Prečnika in Petelinjeka severno od hrvaškega Prezida, nato se je spustila proti jugu mimo Skalovca, Vavkovca in Cifer, kjer je nekako na sredini

⁷⁴ Orožen, *Vojvodina Kranjska*, str. 2–3 neoštevilčenega uvoda.

Orožništvo na Kranjskem 1850–1918

Uradni zemljevid dežele Kranjske. (Paule Čelik)

mejne črte do zatrena dosegla tromejo med Kranjsko, Hrvaško in Primorjem, in sicer zahodno od Čabranske police; meja med Hrvaško in Primorjem je tekla nato južno do Reke.

Meja s Primorjem je bila najdaljša in je merila 204,8 kilometra. Tekla je pod Kljunovcem, mimo Kuteževega, Male Bukovice, Studene gore, Harij, Janeževega Brda, Suhorja, Vremskega Britofa, Gorič, Bukovega vrha, Gabrč, Griž, Goč, Ustja, Planine pri Vipavi, se vzpela na Kovk, Marni vrh, Veliki Goljak, dosegla Planino pri Cerknem, Novake, Črni vrh, Porezen, Petrovo brdo, Bačo Podbrdo, Možic, Črno prst, Rodico, Vogel, Bogatin, Kanjavec, Triglav, Razor, Mangart in Vršič; tam je bila tromeja med Kranjsko, Koroško in Primorjem.

Navedeni kraji so bili vsi znotraj Kranjske, za vrhove hribov in gora pa je veljalo pravilo, da je po njih tekla deželna meja.

Kranjska je imela svoj grb: na srebrnem ščitu je bil moder orel v vzletu z na desno obrnjeno glavo, na prsih je imel navzgor obrnjen polmesec, sestavljen iz rdečih in srebrnih polj.⁷⁵ Iz barv tega grba je sredi 19. stoletja nastala zastava Kranjske: bela-modra-rdeča.⁷⁶

Nova orožniška postaja v vasi Vreme

Merila za ustanavljanje orožniških postaj so bila dokaj stalna in so se le v malenkostih spreminjala ter dopolnjevala. Lahko rečemo, da so prevladovala naslednja:

- prometne razmere, zlasti potek pomembnejših cest, plovnih voda, dolžnina železniških prog itd.;
- kraji, kjer je prihajalo do osredotočenja večjega števila prebivalstva, kot na primer božja pota, kopališča in toplice, gledališča, letni in tedenski sejmi;
- industrijski kraji z večjim številom delavstva, kar je postajalo vse pomembnejše merilo.

Med okoliščine, ki so vplivale na razporeditev orožniških postaj pri nas, lahko prištejemo tudi gradnjo železniških prog. Ta je zahtevala številne delavce, domače in tuje, oboji pa so bili tudi varnostni dejavniki.

Ko je 16. septembra 1849 v Ljubljano pripeljal prvi vlak, so z deli nadaljevali proti Trstu in železniška proga do tam je bila zgrajena 27.

---

⁷⁵ Ciperle, *Kranjska dežela*, str. 31.

⁷⁶ *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, g. Grb, str. 377–378.

Julija 1857. C. kr. višji inženir v Sežani je 30. avgusta 1853 izdelal pregled del pri južni železnici oziroma pri posameznih odsekih. Tako je na odseku Logatec–Postojna delalo 300 domačih in 1293 tujih delavcev, na odseku Čepno–Košana 100 domačih in 251 tujih delavcev, na odseku Buje–Čepno 35 oziroma 265 delavcev, na odseku Gornje Ležeče–Buje 78 oziroma 719 oseb ter na odseku Goriče–Gornje Ležeče 240 domačih in 763 tujih delavcev.

Okrajno glavarstvo v Postojni je kmalu zatem, 9. septembra 1853, izdelalo »Obvestilo«, v katerem je javnosti sporočilo, da sta tako notranje ministrstvo na Dunaju kot namestništvo v Ljubljani odobrili ustanovitev politične izpostave tega okraja v vasi Šebje; naselje so imenovali tudi Urem, Čebje, Cabje, Cebje. Z delom je začela isti dan in je bila pristojna za 16 krajev v davčnem okraju Postojna ter za 7 krajev v okolihu davčnega okraja Senožeče. Izpostava je dobila vse pristojnosti okrajnega glavarstva.

Hkrati s prizadevanji za ustanovitev politične izpostave postojnskega okrajnega glavarstva v vasi Vreme so tekla tudi prizadevanja za vzpostavitev orožniške postaje v istem kraju. To je generalni inšpektor orožništva odobril in 5. novembra 1853 sporočil namestniku grofu Chorinskemu v Ljubljani, da je dovoljeno osnovati orožniško postajo v tej vasi. Prostora zanjo je dal v najem Johann Decleva in ta bogata ter vplivna družina je izposlovala, da se železniška proga ni ognila vasi, kot je bilo prvotno načrtovano.⁷⁷

Gradivo o ustanavljanju te politične izpostave in orožniške postaje vsebuje tudi tri skice, ki vsebujejo širši pogled na lego prostorov v vasi, skico prostorov orožniške postaje in skico prostorov za politično ekspozituro. Na skici prostorov za orožnike so bili vrisani: vojašnica s 4 posteljami, kuhinja, soba za komandirja postaje, 2 sobi za zapore, shramba in skladišče; v isti baraki sta bili še dve stanovanji, kovaška delavnica, sobi, gradbena pisarna, stanovanja za osebje in konjušnica. Poveljstvo 11. orožniškega polka je predlagalo, da so v enoti 4 možje: korporal in 3 orožniki.⁷⁸

Leto poprej je prišlo do majhnega zapleta na orožniški postaji Kostanjevica ob Krki. Postaja je redno poročala na poveljstvo 2. krila v

⁷⁷ *Krajevni leksikon Slovenije*, 1. knjiga, str. 343.

⁷⁸ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 68, št. 6149, 8090, 10244, 11624 in 12694.

Novem mestu, koliko mož je bilo odsotnih iz službe. Šlo je za bolezensko odsotnost in ustrezna potrdila je izdajal okrajni zdravnik. Starešine v Novem mestu so postali pozorni, saj so ocenili, da je z zdravjem mož v Kostanjevici ali pa s poročanjem nekaj narobe. Začelo se je dopisovanje, ki je naraslo na debel ovoj. Nato je poveljstvo tega krila 29. aprila 1854 izdelalo pregled odsotnosti moštva te postaje, in sicer za leta 1851, 1852, 1853 in začetek leta 1854. Za vsakega orožnika je bilo razvidno, koliko časa je služboval na tej postaji in kdaj je bil bolan. Stanje se je umirilo.⁷⁹ Iz gradiva se ne da razbrati, kje je bil vzrok za precejšnjo odsotnost moštva iz službe, domnevati pa je mogoče, da je prevladovalo dobro poznanstvo okrajnega zdravnika s postajnim moštvom.

Spremembe v upravi in orožništvu

Orožništvo je bilo po hierarhiji navzgor vezano na notranje in vojaško ministrstvo, vodoravno pa tudi na politična, upravna oblastva. Spreminjali sta se obe organiziranosti, tako upravna kot orožniška.

Cesarski patent z dne 31. decembra 1851 je razveljavil ustavno pismo z dne 4. marca 1849, ki se je nanašalo na kraljestvo Ilirijo; to kraljestvo je prenehalo obstajati.⁸⁰

Namestništvo v Ljubljani je 29. maja 1854 prenehalo delovati in najvišja deželna oblast je postalo deželno poglavarstvo (vlada). Kranjska namreč ni bila razdeljena na okrožja, in kjer so ta bila, je namestništvo ostalo najvišje deželno oblastvo.⁸¹ Tudi deželno poglavarstvo je poslovalo po »najvišjih odločbah zastran uredbe opravil cesarskih nametnij«, ki jih je potrdil cesar. Prvi člen te uredbe je določal, da je deželno poglavarstvo pristojno za politično in policijsko upravo v deželi, uk in bogočastje, trgovske in obrtniške posle, kmetijstvo in gradbeništvo, če niso bila ta opravila v pristojnosti drugih. Osebe deželnega poglavarstva je bilo sestavljeno iz predsednika deželne vlade, podpredsednika, svetovalcev, tajnikov, konceptnih uradnikov in manipulacijskih uradnikov. Deželni vladi so bili podrejeni vsi uradi v deželi, ki so opravljali naloge iz

---

⁷⁹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 69, št. 14887.

⁸⁰ *Cesarski patent 31. decembra 1851. Najvišje kabinetno pismo Njegovega Veličanstva cesarja 31. 12. 1851*, DZVLKV, št. 5/52, z dne 27. januarja 1852.

⁸¹ *Ukaz c. kr. ministra notranjih opravil 30. 4. 1854*, DVLKV, št. 21/54, z dne 30. maja 1854.

njene pristojnosti. Za politično upravo je bila odgovorna ministrstvu za notranje zadeve, za drugo pa pristojnim ministrstvom.

Predsednik deželne vlade je izvrševal vsa opravila, ki so mu jih določili cesar ali ministrstva. Opravljal je tudi najvišje vodstvo policije v deželi:

- skrbel je za ohranitev miru, reda in varnosti v deželi,
- izdajal je ukaze te vrste,
- preprečeval in zatiral je motenje varnosti,
- poročal je o pomembnih dogodkih in razpoloženju v deželi.

O zadevah iz svoje pristojnosti je razsojal na drugi stopnji.⁸²

Hkrati so bile določene pristojnosti novih političnih sodnih okrajev, ki se jih je prijelo ime mešani okraji. Opredeleženi so bili kot najnižje cesarske oblastniže za vsa upravna in pravosodna opravila, ki niso bila pridržana drugim organom. Mešani okraji so skrbeli za:

- izvrševanje predpisov,
- ohranjanje varnosti, javnega reda in miru,
- povzdig občega blagostanja.

Okraj, ki je ležal ob deželni meji, je na višjo oblastvo poročal o vseh spremembah na mejnih vodah in na oznakah za deželno mejo. Na prvi stopnji je reševal pritožbe na odločitve županov ali drugih organov, ugovore na ravnanje cestinarjev in mostninarjev, torej mož, ki so pobirali cestnino in mostnino, poštarjev, gostilničarjev itd. Na prvi stopnji je obravnaval in razsojal o kršitvah policijskih predpisov in naredb, če to ni bilo v pristojnosti drugih oblastev. Nadzoroval je poslovanje občin. Če okraj ni mogel sam zagotoviti varnosti in izvrševanja postav, se je lahko obrnil na višje oblastvo po vojaško asistenco.⁸³

Sredi leta 1854 se je število orožniških polkov povečalo za tri take enote. Zaradi tega so se spremenile tudi številčne oznake polkov, in sicer:

- 17. polk okoliš Krakova, sedež v Krakovu,
- 18. polk za Požunsko, sedež v Pressburgu (današnji Bratislavi, Pozsony po madžarsko),
- 19. polk za Ödenburg (Šopronsko, sedež v današnjem Sopronu).⁸⁴

Prva dva navedena polka sta nastala iz dotedanjih oddelčnih poljestev v istih dveh mestih, tretji pa je bil povsem nov.

---

⁸² Ukaz ministrov notranjih, pravosodnih in dnarstvenih zadev 19. 1. 1853, priloga C, DVLKV, št. 9/53, z dne 12. marca 1853.

⁸³ Prav tam, priloga A.

⁸⁴ Ukaz c. k. ministrstva notranjih opravil, c. k. armadnega nadpoveljstva in c. k. najvišje policijske oblasti 20. 5. 1854, DVLKV, št. 25/54, z dne 4. julija 1854.

Kranjska je leta 1854 štela 478.299 prebivalcev v 501 občini.⁸⁵ Izdelali so pregled naselij v deželi glede na to, v kateri politični oziroma sodni in davčni okraj, župnijo in katastrsko občino so spadala, navedli so tudi njihovo oddaljenost od okrajnega in župnijskega sedeža, ter značaj poti do okrajnega in župnijskega sedeža. Seznam naselij je bil v slovenskem in nemškem jeziku, obsegal je 46 strani, izšel je leta 1857.⁸⁶

Podrobnejše tolmačenje orožniškega zakona

V zakonu o orožništvu je bilo v nekaj členih navedeno, da bodo podrobnosti uredili v drugih predpisih oziroma z ukazi, ali pa je tako tolmačenje zahtevala poznejša praksa pri izvajanju določb zakona. Zaradi tega so bila potrebna natančnejša pojasnila, ki so jih izdajala pristojna oblastva. Nekatera bom navedel, in sicer po takem zaporedju, kot so tekle številke členov zakona, na katere so se nanašala tolmačenja.

Po 25. členu zakona je bilo orožništvo dolžno spremljati kurirje in druge, če je tako ukazala višja oblastnija ali če je bilo to potrebno iz varnostnih razlogov. Ministrstvo za notranje zadeve je v sporazumu s finančnim ministrstvom in ministrstvom za trgovino na začetku leta 1851 izdalo tolmačenje glede kritja stroškov takega spremstva. Takso je plačali tisti, ki je spremstvo zahteval in je šla v državno blagajno. Za spremstvo na razdalji manj kot 2 milj (približno 3 kilometre) ni bilo treba plačati takse, pač pa na večjih. Za razdaljo 2 nemški milj je bila pristojbina za pešca 2 krajcarja in za konjenika 40 krajcarjev, za razdaljo nad 2 in do 4 milje je bila taksa 4 oziroma 80 krajcarjev, za razdaljo od 4 do 6 milj pa 6 oziroma 120 krajcarjev itd. Če je spremstvo opravljalo več orožnikov hkrati, je vsakemu pripadal ta znesek, ki je bil enak podnevi in ponoči. Potnik je plačal takso vnaprej pri poveljniku krila ali pri komandirju orožniške postaje, o čemer je prejel potrdilo. Del takse je pripadal orožniku in ga je dobil izplačanega v gotovini, del pa so odvedli v masni sklad. Pri spremljanju na konjih je tretji del takse pripadal državnemu zakladu.⁸⁷

⁸⁵ Ukaz c. k. ministrov notranjih zadev, pravosodja in dnarstva, DVLKV, št. 12/54, z dne 24. marca 1854. Ukaz c. k. ministrov notranjih opravil in pravosodnih zadev 23. 9. 1854, DVLKV, št. 45/54, z dne 23. oktobra 1854.

⁸⁶ Razpis c. k. krajskega deželnega poglavarja od 25. septembra 1857, DVLKV, št. 6/57, z dne 31. decembra 1857, II. del.

⁸⁷ Razpis c. k. krajskega poglavarstva od 3. januarja 1851, DZVLKK, št. 2/51, z dne 8. februarja 1851.

Spremljanje hudodelcev in obsojenih oseb je načelno določil 26. člen zakona, notranje ministrstvo pa je novembra 1857 z ukazom določilo postopek plačila teh stroškov. Sodnija, ki je odredila orožniško spremstvo, je vodji spremstva izdala na roko toliko denarja, kolikor ga je po predvidevanjih potrebovalo. To so vpisali v pisni ukaz za spremljanje, kjer je bilo navedeno tudi, kako je treba osebe spremljati in prehranjevati. Če je denar ostal, ga je po koncu naloge vodja spremstva predal sodnji, ki je sprejela spremljane osebe. Iz te vsote so izplačali tudi dnevnic spremljevalcem, če je naloga trajala nad 24 ur, kar so vpisali v ukaz za spremljanje. Ta ukaz je imel 4 priloge, kamor je spadal tudi potni dnevnik in izračun stroškov na enega ujetnika oziroma obsojenca.⁸⁸

35. člen zakona je določil, da mora župan potrditi, kadar je patrolja iz enote odsotna več kot 24 ur. Namestništvo v Ljubljani je 17. decembra 1853 od notranjega ministrstva prejelo 600 knjižic z naslovom »Beležnice prihodov in odhodov orožniških patrolj«,⁸⁹ seveda v nemščini. Merila je 19 x 23 centimetrov in je imela na zgornji strani natisnane štiri razpredelnice: imena orožnikov v patrolji, ura in dan prihoda, dan in ura odhoda, opomba. Knjigo je vodila občina, podpisoval pa župan. Zaradi tega so jo iz Ljubljane razposlali okrajnim glavarstvom in ta do županov.

V 38. členu zakona so bila določila o pomoči, ki jo je bilo orožništvo dolžno dajati oblastvom. S to asistenco so bili povezani stroški, in treba je bilo urediti plačilo orožnikom, ki so poskrbeli za to, da se prizadete osebe niso upirale odredbam pristojnega oblastva. Od 1. maja 1858 je veljalo naslednje: če je orožnikova asistenca trajala več kot 24 ur in je potekala zunaj sedeža postaje, je stroške dnevnic in drugih doklad krilo orožništvo samo; občina je zagotovila nastanitev in prehrano orožnikov ter preskrbela krmo za konje, če so jih možje postave imeli. Ko je bila asistenca končana, je krilno poveljstvo orožništva te stroške županu povrnilo. Tisti, ki so bili krivi, da je bila pomoč orožnikov potrebna, so morali plačati znesek dnevnic in doklad.⁹⁰

⁸⁸ Ukaz c. k. ministrstva notranjih opravil od 11. 11. 1857, DVLKV, št. 1/58, z dne 18. januarja 1858.

⁸⁹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–1–3, fasc. 66, št. 14373: *Vormerkungs-Buch über das Eintreffen und den Abgang der. k. k. Gendarmerie-Pattouillen.*

⁹⁰ Ukaz c. k. ministerstev notranjih, pravosodnih in dnarstvenih zadev, c. k. najvišje policijske oblasti in c. k. najvišje računске kontrolne oblasti od 25. 1. 1858, DVLKV, št. 8/58, z dne 8. aprila 1858.

Pričanje orožnikov ima polno veljavo, je zapovedal 44. člen zakona. To področje je na začetku jeseni leta 1850 podrobneje uredilo ministrstvo za pravosodje, in sicer tisti del, ki se je nanašal na pričanje pred sodiščem. Možje postave so se bili dolžni odzvati vabilu in pričati. Vabilo je prišlo preko neposrednega starešine. Če se orožnik vabilu ni odzval, je sodišče to sporočilo istemu starešini in ta je moral zagotoviti, da je prišel na sodišče. Med pričanjem so bili v uniformi in oboroženi s sabljo. Sodiščem je bilo naročeno, da niso po nepotrebem vabila orožnikov na pričanje, »da se oni svoji službi ne odtegnejo več kakor je potreba«. ⁹¹ Očitno je to vprašanje zahtevalo še poznejša pojasnila in navodila. Naslednje leto je isto ministrstvo pojasnilo, da orožnikova službena prisega pred praporom velja tudi za pričanje pred sodiščem in sodnik ga je moral nanjo le opozoriti. ⁹² Leta 1855 in 1856 je isto ministrstvo izdalo troje tovrstnih napotkov. Če so orožniki od stražmojstra navzdol pričali pred nevojaškimi sodišči in so za to rabili več kot 2 uri hoje (nad eno miljo), jim je pripadala potnina v znesku 15 krajcarjev za vsako uro hoje na sodišče in nazaj v enoto; če istega dne ni mogel priti v enoto, je prejel dnevnicu 15, 20 ali 30 krajcarjev, odvisno od čina. ⁹³ Isto je naslednje leto veljalo tudi za pričanje pred vojaškimi sodišči ali za pričanje na dohodninskih obravnavah; izplačalo ga je tisto oblastvo, ki je orožnika povabilo za pričo. ⁹⁴ Od 1. novembra 1856 je enak cenik veljal tudi za spremljanje hudodelcev in preiskovancev. ⁹⁵ S 1. novembrom 1858 se je potnina povišala s 15 na 26 krajcarjev, dnevnicu pa na 26, 35 oziroma 52 krajcarjev. ⁹⁶ Ta kratek prikaz je lahko tudi potrdilo, kako so se spreminjale posamezne določbe predpisov.

V 68. členu zakona je bilo določeno, da nevojaške, torej iz civila sprejete osebe same plačajo prvi vložek v masni sklad za nabavljanje

⁹¹ Ukaz ministrstva pravosodja 26. 9. 1850, ODZVLAC, št. 129/50, z dne 3. oktobra 1850.

⁹² Ukaz ministrstva pravosodja 17. 2. 1851, DZVLKK, št. 11/51, z dne 28. marca 1851.

⁹³ Ukaz c. k. ministrstva pravosodja in najvišje policijske oblasti 28. 11. 1855, DVLKV, št. 3/56, z dne 15. januarja 1856.

⁹⁴ Ukaz c. k. armadnega nadpoveljstva, c. k. dnarstvenega ministrstva in c. k. najvišje policijske oblasti 11. 3. 1856, DVLKV, št. 16/56, z dne 7. maja 1856.

⁹⁵ Ukaz c. k. ministrstva notranjih opravil 20. 10. 1856, DVLKV, št. 41/56, z dne 7. novembra 1856.

⁹⁶ Ukaz c. k. ministrstev pravosodja in dnarstva, potem c. k. armadnega višjega poveljstva in c. k. najvišje policijske oblasti od 4. 1. 1859, DVLKV, št. 11/59, z dne 23. februarja 1859.

opreme. To so poleti 1854 spremenili, in sicer tako, da je tudi ta prispevek kril državni proračun.⁹⁷

Malo prej so posegli tudi v višino zneskov mesečnih masnih pavšalov, ki so bili določeni v 69. členu orožniškega zakona, in sicer tako, da so jih znižali. Za stražmojstra so znašali 43 goldinarjev in 24 krajcarjev letno, za korporala in podkorporala 38 goldinarjev in 24 krajcarjev, enako tudi za trobentača, orožnika in pripravnika. To je začelo veljati s 1. junijem 1854.⁹⁸

Zdravljenje orožnikov v bolnišnicah je urejal 70. člen zakona. Vojaško vodstvo je štel, da je to treba določiti bolj natančno, da bi vsak mož vedel, koliko ga bo stalo bivanje v zdravstveni ustanovi. Določilo je, da je orožnik plačal 16 krajcarjev na dan, če se je zdravil v vojaški bolnišnici. Ta cena je veljala tudi za člane njegove družine. Častniki od stotnika 1. razreda navzdol so plačali po 36 krajcarjev na dan, štabni častniki in generali pa 1 goldinar dnevno. To je veljalo od 1. februarja 1858 naprej.⁹⁹

Vojaški kazenski predpisi veljajo tudi za orožnike, je zapovedal 88. člen zakona. Ministrstvo za vojsko je cesarju predlagalo, da izda sklep o disciplinskih pristojnostih v orožništvu. Ta je 21. avgusta 1851 predlog potrdil. Glavni orožniški inšpektor je dobil tako oblast nad celotnim moštvom, ki jo je lahko v celoti ali deloma prenesel na poveljnike polkov.¹⁰⁰ Ministrstvo za vojsko je poleti 1852 določilo, da glavni inšpektor orožništva dovoljuje ženitve celotnemu moštvu.¹⁰¹ Isto ministrstvo je leta 1853 pojasnilo, da ima glavni orožniški nadzornik disciplinsko oblast nad vsemi uradniki in služabniki v svojem uradu ter za častnike od podpolkovnika navzdol. Če so ti storili hudodelstvo ali pregrešek, jih je dal zapreti, o tem pa takoj obvestil najvišje vojaško sodišče.¹⁰²

Tako imenovane talije za prijete osebe je urejal 92. člen zakona, pozneje pa je bilo danih več pojasnil. Če je orožnik prijel vojaškega be-

⁹⁷ *Razpis c. k. najvišje policijske oblasti* 19. 7. 1854, DVLKV, št. 36/54, z dne 23. avgusta 1854.

⁹⁸ *Ukaz c. k. najvišje policijske oblasti* 20. 5. 1854, DVLKV, št. 25/54, z dne 4. julija 1854.

⁹⁹ *Okolnik c. k. armadnega nadpoveljstva* od 20. 1. 1858, DVLKV, št. 7/58, z dne 26. marca 1858.

¹⁰⁰ *Razpis ministrstva pravosodja* 9. 10. 1850, ODZVLAC, št. 141/50, z dne 24. oktobra 1850.

¹⁰¹ *Ukaz vojaškega ministrstva* 1. 8. 1852, ODZVLAC, št. 49/52, z dne 13. avgusta 1852.

¹⁰² *Razpis c. k. vojaškega ministrstva* 13. 2. 1853, DVLKV, št. 12/53, z dne 13. aprila 1853.

gunca, mu je pripadala nagrada, ne glede na to, ali jo je zahteval ali ne.¹⁰³ Še isto leto sta notranje in pravosodno ministrstvo dali novo navodilo glede nagrad za prijete nevojaške osebe. Pri pregreških oziroma težkih policijskih prestopkih so talijo izplačali le, če je bil storilec obsojen na zaporno kazen najmanj šestih mesecev. Če so zapor spremenili v denarno kazen, je pravica do talije ugasnila, enako tudi tedaj, če je bila oseba obsojena in zaprta zaradi razžalitve orožnika (tako z besedo kot z dejanjem). Sodba je morala biti pravnomočna, talijo so izplačali iz orožniških sredstev. Če je pri prijettu sodelovalo več mož, so nagrado razdelili vsem v enakih zneskih.¹⁰⁴ Za ovadbo, ki jo je orožnik podal zoper igralca na srečo, mu je pripadala nagrada v višini tretjine kazni.¹⁰⁵ Pravosodno ministrstvo je na začetku leta 1855 odredilo, da odslej mesečne sezname hudodelcev, ki so jih prijeli orožniki in so bili obsojeni, izdeluje sodnija in ne več državno pravdnništvo, pošilja pa jih poveljstvu orožniškega krila.¹⁰⁶ Leta 1860 sta spet izšli dve pojasnili te vrste. Prvo je določilo, da orožniku, ki je prijel pobeglega obsojenca, pripada enaka nagrada, kot je bila določena ob prvem prijettu; če je med begom storil hudodelstvo, je bila talija višja od prve le, če je bil kaznjenec zaradi novega hudodelstva obsojen na smrt.¹⁰⁷ Hkrati je izšel deželni razpis o nagradi za prijete osebe, ki so se izogibale naboru.¹⁰⁸ Talije za prijete vojaške begune so izplačevali iz vojaških sredstev.¹⁰⁹

V zakonu ni bilo govora o dušnem pastirstvu pri orožništvu, zato je ministrstvo za vojsko spomladi 1851 odločilo, da to opravljajo vojaški duhovniki.¹¹⁰

¹⁰³ *Razpis vojaškega ministrstva 3. Maja 1851*, DZVLKK, št. 27/51, z dne 17. junija 1851.

¹⁰⁴ *Ukaz c. k. ministerstev notranjih zadev in pravosodja 28. 7. 1851*, DZVLKK, št. 45/51, z dne 16. septembra 1851.

¹⁰⁵ *Razpis c. k. pravosodnega ministrstva 29. 9. 1852*, DZVLKV, št. 56/52, z dne 6. novembra 1852.

¹⁰⁶ *Ukaz c. k. pravosodnega ministrstva 24. 1. 1855*, DVLKV, št. 13/55, z dne 8. maja 1855.

¹⁰⁷ *Razpis c. k. krajske deželne vlade od 21. 9. 1860*, UCKDGVK, št. 18/60, z dne 26. oktobra 1860.

¹⁰⁸ *Razpis c. k. krajske deželne vlade od 26. 10. 1860*, UCKDGVK, št. 22/60, z dne 14. novembra 1860.

¹⁰⁹ *Razpis c. k. ministrstva notranjih opravil 29. Julija 1851*, DZVLKK, št. 57/51, z dne 7. novembra 1851.

¹¹⁰ *Razpis ministrstva za vojaštvo 24. Aprila 1851*, DZVLKK, št. 35/51, z dne 25. julija 1851.

STROŠKI ZA NAMESTITEV OROŽNIŠTVA

Orožništvo je bilo zamišljeno drugače od vojske: šlo je za majhne enote, razporejene po celotnem cesarstvu, da bi lahko nadzorovale svoje okoliše in skrbele za varnost. Vojska pa je bila le v večjih mestih in organizirana v velike enote.

Zaradi posebnosti orožništva je bilo treba vzporedno z novačenjem moštva poskrbeti še za njegovo namestitev po mestih, trgih in vaseh. Drugače rečeno, treba je bilo poiskati primerne prostore tako za same orožniške postaje kot za poveljstva enot. To je bilo mogoče storiti le ob tesni naslonitvi na politična oblastva in občine.

Prostori za orožništvo

Ministrstvo za notranje zadeve je že 8. februarja 1850 izdalo okrožnico o namestitvi orožništva, ki so ji sledila še sprotna pojasnila in napotki te vrste. Da bi to potekalo čim bolj v redu in da ne bi bila krajevna oblastva preveč obremenjena ali izpuščena od te obveznosti, je notranji minister cesarju predložil tovrstne določbe v potrditev. Cesar je 25. julija 1851 predlog potrdil in ga je nato objavil tudi uradni list dežele Kranjske. Namestnik Gustav Chorinsky je v spremni besedi pojasnil nastanek tega predpisa in zapisal, da krajevna oblastva lahko prispevajo več, kot jim gre, vendar tega niso obvezne. Pravila, imenovana »Določbe zastran vkvartirovanja deželne žandarmerije«, ¹¹¹ so obsegale 11 členov ter so imele priloge A, B, C, D, E, F in G in si zaslužijo kratek povzetek.

Skrb za nastanitev orožništva je pripadla političnim oblastvom, pri tem pa so se ta smela poslužiti tudi sile. Tovrstne pritožbe sta reševala namestništvo in glavna inšpekcija orožništva. Prostori so morali biti ugledni, primerni temu poklicu. Prostorov, ki so bili oproščeni dolžnosti za namestitev vojske, ni bilo mogoče uporabljati za orožniške potrebe. Orožniška vojašnica (kot so rekli tovrstnim prostorom, namenjenih za orožniško postajo, poveljstvo enote itd.) naj bi bila praviloma samostojno poslopje. Če to ni bilo mogoče, ni bilo dovoljeno, da bi bila pod isto streho gostilna ali drugo zbirališče ljudi. Stanovanja mož so morala biti ločena od stanovanj za delavce. Poveljstvi krila in tropa sta morali biti v orožniški vo-

---

¹¹¹ *Razpis c. k. poglavarja krajske kronovine 8. Avgusta 1851, DZVLKK, št. 53/51, z dne 17. oktobra 1851.*

jašnici, izjemoma pa v stanovanju poveljnikov ene ali druge enote.

Določeno je bilo, katere prostore je obsegalo posamezno poveljstvo. Polkovni štab naj bi imel vsaj 5 pisarn, 3 sobe za računovodstvo, sobo za avditorja, polkovno skladišče, pisarno za oskrbnega častnika, zapor za orožnike in stražnico. V polkovnem krilu, ki je skrbelo za oskrbo celotne enote, so morali biti tudi prostori za vadbo moštva, za vadbo jahanja se je bilo treba posluževati vojaških jezdniš šol. Na ta način je bilo tako imenovano založno krilo zametek poznejših orožniških šol.

Dežela, na primer Kranjska, je morala kriti te stroške za orožniške potrebe: sobe častnikov ter njihovih slug, podčastnikov, orožnikov in konjskega hleva; svečavo v hlevih; svečavo in kurjavo v stanovanjih nižjih častnikov; pisamiške prostore poveljstev enot. Če je okoliš polka obsegal več dežel, kot je bilo v primeru 11. polka, so stroške za polkovno poveljstvo in založno krilo nosile vse dežele skupaj, posamezna dežela pa tiste stroške, ki so zadevali v njej razporejeno moštvo.

Stanarina, ki je pripadala častnikom, je bila odvisna od njihovega čina oziroma položaja. Tako je poveljniku polka, ne glede na njegov čin, pripadalo letno 500 goldinarjev, štabnemu častniku 400, stotniku 300, nižjemu častniku, pribočniku poveljnika polka, oskrbnemu častniku in računovodji po 200, avditorju pa 200 do 300 goldinarjev letno. Ta stanarina jim je pripadala le, če niso imeli stanovanja, ki jim je pripadalo brezplačno. S stanarino so morali kriti vse stroške za najem stanovanja, hleva, kurjavo in osvetlitev s svečami. Plačati je moral tudi čiščenje stanovanja in vsakoletno pleskanje.

Stroške prostorov za poveljnika polka je krila država, enako tudi izdatke za opremo vseh poveljstev enot. Dežela je krila stroške za vsakoletno beljenje prostorov polkovnega poveljstva, hodnikov, stranišč itd., v drugih prostorih pa le beljenje in čiščenje. Za opremljena stanovanja orožnikov v najetih prostorih, vsakoletno beljenje in čiščenje je država odplačala odškodnino, in sicer 1,5 krajcarja na dan za vsakega moža ter 1 krajcar za konja, hlev in osvetlitev. To pa ni veljalo za povračilo stroškov za kurjavo in svečavo stanovanj. Če je bil častnik v službi zunaj službenega kraja, mu je pripadalo stanovanje po določbah o namestitvi vojske, izdanih 15. maja 1851. Ta predpis je veljal tudi za orožnike od stražmojstra navzdol, če so bili več kot 24 ur v službi zunaj sedeža orožniške postaje: župan jim je preskrbel hrano in prenočišče, to pa so mu morali plačati iz svojih dnevnic. Podobno je ta predpis veljal, če so bili orožniki na poti zaradi premestitve, nabave konj itd.

Pogled v priloge

V prilogah prej opisanih »Določb zastran vkvartirovanja deželne žandarmerije« je bilo podrobno določeno, kateri prostori pripadajo orožništvu in kaj naj bi vsebovali.

V prilogi A je bil pregled stanovanjskih prostorov in hlevov, ki so pripadali najvišjim častnikom. Za primer naj zapišem, da je glavnemu orožniškemu inšpektorju pripadalo 10 prostorov in drvarnica, majorju 7 prostorov z drvarnico, nadkovaču 3 prostori z drvarnico, enako tudi polkovnemu profosu (nižjemu častniku, ki je skrbel za zaprte orožnike). Vsak častnik je imel svojega služabnika. Polkovniku je pripadal hlev za 8 konj, shramba za sedla in dve kolnici za voz, podporočniku pa hlev za 2 konja in shramba za sedla.

Priloga B je opisala pohištvo in opremo stanovanj za častnike in njihove slugе. Stotniku je pripadala opremljena postelja, omara za obleko, omara s predali, 4 mize za zaklepanje, zofa, 12 stolov, 3 pljuvalniki in stensko ogledalo. Njegovemu služabniku je pripadala opremljena orožniška postelja, skrinja za obleko, miza z 2 stoloma in 2 pručki. Poleg tega je vsakemu častniku pripadala še nočna omarica, obešalnik, umivalnik in steklenica s kozarcem. Oženjeni častnik je dobil še opremljeno posteljo, omaro za oblačila in 4 stole. Pohištvo je moralo biti iz mehkega lesa ali fumirano.

Priloga C je določala opremo stanovanja za stražmojstra ali korporala: opremljena orožniška postelja, pisalna miza, miza s ključavnico, 2 stola, klop, pljuvalnik, obešalnik za obleko in orožje, polica za kruh, svečnik, vrč s kozarcem, omara za obleko in ločeno za pisno gradivo, sirkova ščetka, metla, smetišnica in stenska ura.

V prilogi D je bil seznam stanovanjske opreme za orožnike. V prostoru so smeli stanovati največ 4 možje. Oženjeni orožnik je smel zahtevati posebno sobo z dvema posteljama. Oprema je obsegala: posteljo za vsakega moža in med posteljama je moralo biti vsaj 3 komolce prostora (približno 132 centimetrov), skupno mizo, stol za vsakega moža, skupno klop, obešalnik za obleko, polico za kruh, podstavek za vrč z vodo, omaro za obleko in pisarijo za dva moža, umivalnik z vrčem in kozarcem, pljuvalnik, podstavek za luč, smetišnico, ščetko in metlo. Postelja je bila železna, žimnica, zglavnik, rjuhi, poleti ena in pozimi dve odeji. Rjuhe je bilo treba zamenjati poleti na dva tedna in pozimi vsak mesec. Glede menjave rjuh je bilo sprva določeno, da je to poleti vsakih 8, pozimi pa

vsakih 20 dni.¹¹² Določena je bila tudi oprema za orožniško kuhinjo. Zaporji za može so morali biti opremljeni z odejami, posodami za vodo in svetilkami, okna zamrežena, prostori primerno varovani.

Priloga E je opisala opremo v konjskem hlevu. Če je bilo v njem več konj, je bil tam še prostor za konjskega hlapca, konjarja. Priloga F pa je določala opremo v pisarnah poveljstev.

Priloga G je opisovala kurjavo in razsvetljava v vojašnicah, službenih stanovanjih, pisarnah in hlevih. Za ogrevanje orožniške postaje je bila predvidena poraba od četrtnine do sežnja mehkih drv, kar je bilo odvisno od števila oken; poraba je torej nihala od enega do štirih kubičnih metrov mehkih drv na vsak zimski mesec, ki jih je bilo šest (november–april). Če so bila drva trda, je bila poraba za četrtnino nižja. Ta poraba je bila različna od dežele do dežele, saj so v Italiji, Dalmaciji in Južni Tirolski priznavali le pet zimskih mesecev.

Na orožniško postajo je pripadalo 2 funta (približno 1,12 kilograma) sveč za vsak zimski mesec. Zunanost poslopja, kamor so štelu stopnice, stranišča, hodnike itd., so orožniki osvetljevali na lastne stroške.

Zakupi prostorov

Zapisano je že bilo, da so k iskanju primernih prostorov za namestitev orožništva, zlasti za postaje, pritegnili tudi ali zlasti krajevne dejavnike, predvsem župane občin. Ti so o predvidenih hišah poročali okrajnim glavarstvom, ta dalje namestništvu v Ljubljano, od tam pa so gradivo odstopili poveljstvu 11. orožniškega polka.¹¹³ V Kolizeju so zatem izdelali ustrezne preglede, na primer 25. maja 1850 za predvidene orožniške postaje v okrajih Kočevje in Črnomelj. Za postajo v Velikih Laščah so bili predlagani: 4 sobe, 2 kuhinji in drvarnica.¹¹⁴ Ko so se na poveljstvu polka odločili za izbrano hišo, so v založnem krilu izdelali pisno zakupno pogodbo. Ta je vsebovala 10 členov, podpisali pa so jo tudi lastnik stanovanja, okrajni glavar, beležnik in 2 prič.¹¹⁵

¹¹² Ukaz c. k. krajskiga poglavarstva od 11. svečana 1850 zastran razstavljenja in v kvartiranja c. k. žandarmerije, DZVLKK, št. 6/50, z dne 15. maja 1850.

¹¹³ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 67, št. 6895, 9451 in 9796.

¹¹⁴ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 67, št. 8578.

¹¹⁵ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 67, št. 10201.

Za prostore orožniške postaje Poljane nad Škofjo Loko so tako pogodbo sklenili 16. novembra 1850, potrdili pa 20. decembra istega leta. Najemnina je znašala 70 goldinarjev letno, prostore je dal v najem Gregor Inglič iz Poljan št. 19.¹¹⁶ Pogodbo o zakupu prostorov za postajo Žiri so podpisali že 15. aprila 1850, overili pa 30. maja istega leta. Zakupnina je znašala 100 goldinarjev letno, prostore je odstopil Filip Kopše iz Žirov.¹¹⁷

Jeseni 1850 so okrajna glavarstva poročala o namestitvi orožniških postaj: kje, pri kom, znesek zakupnine, do kdaj velja najemna pogodba.¹¹⁸ Zatem je poveljstvo polka 24. decembra 1850 namestništvu v Ljubljani poslalo preglednico o nastanitvi orožniških postaj na Kranjskem. Prostore je imelo 48 postaj, brez njih je bilo še 17 enot. Med 48 postajami, ki so imele zagotovljene prostore, je bilo 29 v celoti opremljenih in 19 le deloma.¹¹⁹

Zakupno pogodbo so podaljševali skladno z voljo lastnika in odločitvijo samega orožništva. Tako so najem prostorov za postajo Poljane podaljšali jeseni 1855.¹²⁰

Državno knjigovodstvo v Ljubljani je 11. decembra 1852 izdelalo stroškovnik opreme za orožniško postajo. Vseboval je seznam 76 potrebnosti, celotna nabavna vsota teh predmetov je znašala 8996 goldinarjev in 45 krajcarjev. Pri tem so upoštevali tudi stroške opreme za orožniškega častnika (osem kosov opreme) in njegovega služabnika (3 kosi opreme). Pri izračunih so izhajali iz gradiva gradbene direkcije za Kranjsko, izdelanega 23. oktobra 1852.¹²¹ Inventar orožniške postaje je bilo treba popisovati in namestništvo v Ljubljani je 23. februarja 1853 izdelalo vzorec takega popisa: Našteti je bilo 116 možnih inventarnih predmetov.¹²² Ministrstvo za notranje zadeve je 24. aprila 1854 izdelalo mere za postelje orožnikov in okrožnico razposlalo po vsej državi.¹²³

¹¹⁶ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 67, št. 16335.

¹¹⁷ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 67, št. 14642.

¹¹⁸ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 67, št. 13183, 14642 in 15161.

¹¹⁹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 67, št. 16171.

¹²⁰ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 70, št. 18122.

¹²¹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 68, št. 10533.

¹²² AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fasc. 66, št. 2051.

¹²³ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 69, št. 4883.

Prvi prispevki dežele Kranjske

V prejšnjih dveh razdelkih povzete »Določbe zastran vkvartirovanja deželne žandarmerije« niso mogle odgovoriti na vse, kar je bilo povezano z namestitvijo orožništva. Na posamezne nejasnosti je bilo treba odgovarjati sproti.

Tako je namestništvo v Ljubljani sredi januarja 1853 pojasnilo, kako osvetljevati zunanost orožniških postaj. To ni bilo brez pomena tako za javnost kot za same orožnike, ki so nosili stroške te svečave. Določeno je bilo, da se iz funta bombaža izdelata 2400 gorkov (gorilnih nitk) za svetilko na olje ali na loj. Svetilka, ki je gorela vso noč, je v zimskih mesecih porabila 24 funtov in v poletnih mesecih 12 funtov olja ali loja, v celem letu pa 36 funtov ali 15,5 bokala. Komandir postaje je dobil pravico, da je določil, katere luči lahko gorijo le do polnoči; za take »polovične« svetilke je veljala polovična letna poraba »cele« svetilke.¹²⁴

Kmalu zatem, poleti istega leta, je bilo treba pojasniti, kako je z jedilnico in drvarnico na orožniški postaji. Tega zakon ni vseboval, zato je notranje ministrstvo v dogovoru z najvišjo policijsko oblastnijo ukazalo, kako ravnati v prihodnje. Na postajah, kjer takih prostorov ni bilo, jih je bilo treba zgraditi. Če bi bili stroški preveliki, je bilo treba kupiti omaro na zaklepanje, visoko 190, široko 126 in globoko 63 centimetrov; na eni polovici naj bi imela 4 miznice, na drugi pa 4 prečne predale. Taka omara naj bi začasno nadomestila jedilnico. Za shranjevanje drv je bilo treba uporabiti kleti, lope, skladišča in podobne prostore.¹²⁵

Ko je bilo določeno, da del stroškov za vzdrževanje nove varnostne sile nosijo krajevne oziroma deželne oblasti, je bilo treba določiti, kje dobiti ta dodatna sredstva. Odločeno je bilo, da se prispevek za to potrebo pobira od vseh naravnih davščin, tudi od dohodnine.¹²⁶

Kakšne stroške za vzdrževanje orožništva je nosila dežela Kranjska? Za del leta 1850, in leto 1851 so dosegli 29.337 goldinarjev in 8 krajcarjev. Leta 1850 so znašali stroški za poveljstvo 11. orožniškega polka

---

¹²⁴ Razglas c. k. krajskiga poglavarja 28. 12. 1852, DVLKV, št. 1/53, z dne 18. januarja 1853.

¹²⁵ Razglas c. k. krajskiga poglavarja 11. 5. 1853, DVLKV, št. 16/53, z dne 7. julija 1853.

¹²⁶ Razpis c. k. krajskiga poglavarstva od 22. Listopada 1850, DZVLKK, št. 34/50, z dne 21. decembra 1850.

v Kolizeju 2000 goldinarjev, je poročalo namestništvo v Ljubljani. Isto namestništvo je na začetku marca 1852 objavilo, da je za upravno leto 1852 predvideno, da bo Kranjska za vzdrževanje orožništva prispevala 20.194 goldinarjev.¹²⁷ Že decembra 1852 je isto oblastvo sporočilo, da so za upravno leto 1853 ti stroški predvideni v znesku 26.692 goldinarjev; od tega so odbili 5963 goldinarjev kot vnaprejšnje prejeme.¹²⁸

---

¹²⁷ *Razglas c. k. krajskiga poglavarstva 6. 3. 1852, DZVLKV, št. 16/52, z dne 15. marca 1852.*

¹²⁸ *Razglas c. k. krajskiga poglavarstva 6. 12. 1852, DZVLKV, št. 63/52, z dne 16. decembra 1852.*

VZPONI IN PADCI

Orožništvo je prvo desetletje svojega obstoja prehodilo dve stopnji razvoja. Prvo obsega leti 1850 in 1851, ko se je ta nova varnostna sila rojevala, drugo pa čas od 1852 do 1860, ko je šlo za krepitev absolutističnih teženj v Avstriji in je bilo tudi orožništvo (zlo)rabljeno za te namene.¹²⁹ To obdobje naše zgodovino opisuje označuje kot zmago reakcije nad revolucijo oziroma zadnje obdobje absolutizma.¹³⁰ Ko se je približevalo leto 1860, se je to odražalo tudi na orožništvu: postopoma se je začelo številčno in organizacijsko krčiti.

Nihanje števila moštva

Izraz vse večje težnje po obračunu z revolucionarnimi idejami in utrditvi cesarske oblasti je bila tudi postavitve Kempena za vojaškega in civilnega upravitelja Dunaja ter ustanovitev najvišjega policijskega vodstva na Dunaju. Pri nas so mu rekli najvišja policijska oblastnija, oblastvo ali tudi oblast. To je nekoliko spominjalo na predmarčni policijski dvorni urad. Za šefa najvišjega policijskega oblastva je bil 25. aprila 1852 postavljen podmaršal Johann Kempen, glavni inšpektor orožništva. Tedaj je Kempen za svojega namestnika, odgovornega za področje orožništva, postavil »poveljnika deželnega orožništva«, s činom generala. Ta podmaršal je bil le eden od Čehov oziroma Slovanov, ki so od leta 1817 do 1867 vodili avstrijsko policijo.¹³¹

Ta najvišji policijski urad je povezoval orožništvo in policijo na območju celotne Avstrije; policija je dotlej spadala pod notranje ministrstvo. Prvega novembra 1853 je začel izdajati »Osrednji policijski list«, ki so ga prejemale vsa varnostna oblastva in enote v državi.¹³² Vsebinska je bila podobna tistemu, kar danes zaobsežemo z besedicama tiralična dejavnost: iskane osebe, ukradeni predmeti, najdena neznana trupla itd. List je bil tiskan le v nemščini, v gotici, kar je bilo tedaj pravilo.

Orožništvo se je sprva krepilo tako po številu moštva kot po številu orožniških postaj. To se vidi zlasti iz vsakokratnih dislokacijskih tabel, ki

---

¹²⁹ Čelik, *Cesarski orožniki pri nas*, str. 148.

¹³⁰ *Zgodovina Slovencev*, str. 458.

¹³¹ Oberhummer, *Die Wiener Polizei*, I. Band, str. 251 in 257. Wadruszka, Urbanitsch, *Die bewaffnete Macht*, str. 238.

¹³² V izvorniku »Zentral-Polizei-Blatt«. Oberhummer, *Die Wiener Polizei*, I. Band, str. 255.

so jih na poveljstvu 11. polka izdelovali občasno, večkrat na leto, bodisi za celoten polk bodisi za posamezno krilo, katerega okoliš se je praviloma skladal z deželnim območjem.

V 11. orožniškem polku je bilo 1. oktobra 1853 v sedmih krilih in 165 postajah razporejenih 1008 mož.¹³³ Na začetku februarja 1856 je polk štel 1038 mož, sedeži kril so bili v Ljubljani, Novem mestu, Trstu, Gorici, Beljaku, Celovcu in Pazinu.¹³⁴ Leta 1855 so pripravljali delno spremembo kril, zlasti na Kranjskem in poveljstvo polka je 14. marca 1855 izdelalo osnutek take spremembe ter ga poslalo deželni vladi v Ljubljani. Predlog je podpiral ustanovitev osmega krila s sedežem v Postojni.¹³⁵ Do reorganizacije je res prišlo, in sicer sredi leta 1857, ko je novi, drugi poveljnik polka že bil Anton John, po činu podpolkovnik. Štab polka je štel 33 oseb, polk se je delil na 8 kril, 18 tropov, 36 oddelkov in 157 postaj. Osmo krilo je dobilo sedež v Postojni.¹³⁶ Z najvišjim sklepom je že istega leta prišlo do zmanjšanja števila moštva v tem polku. Predvideno je bilo 708 orožnikov, 154 podčastnikov, 110 postaj (celo 47 manj), 30 oddelkov (6 manj) itd.¹³⁷ Ministrstvo za notranje zadeve je 8. januarja 1858 deželni vladi v Ljubljani sporočilo o novi organiziranosti orožništva. V celotni državi se je število mož skrčilo za 1348 oseb. Priložen je bil pregled za 11. orožniški polk, ki je po novem štel 959 mož; v štabu je ostalo vseh dotedanjih 33 oseb, in sicer: polkovnik, podpolkovnik, majorja, pribočnika, oskrbni častnik, avditor, računovodja, 3 furirji (podčastnik za oskrbo in nastanitev, včasih tudi konjar), 2 praktikanta za furirja, 7 pisarjev, profos, pisarniški sluga in 9 častniških služabnikov.¹³⁸

Po tem kratkem sprehodu po 11. polku se velja vrniti k orožnikom na Kranjskem. Okrajni gradbeni urad v Ljubljani je 20. marca 1853 izdelal načrt prenove hiš, na Gradišču št. 47 in 48, za potrebe založnega krila, zaporov in stražnice; poslopji sta bili last Johanna Kalisterja.¹³⁹

Nekaj podatkov o organiziranosti in številu mož postave na Kranjskem v tem obdobju: 1. oktobra 1853 je bilo 68 postaj, nove enote so bile v Borovnici, Podbrezju, Cerkljah in Podkrajju, ukinjena pa postaja

¹³³ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 68, št. 12103.

¹³⁴ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 71, št. 2429.

¹³⁵ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 70, št. 8208.

¹³⁶ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 72, št. 11535.

¹³⁷ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 72, št. 25074.

¹³⁸ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 72, št. 850.

¹³⁹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 72, ovoj št. 3001, št. spisa 10723.

Medvode;¹⁴⁰ 1. februarja 1856 je bilo 67 postaj in 398 mož z 8 konji;¹⁴¹ sredi leta 1857 je prvo, ljubljansko krilo štel 23 postaj, drugo, novomeško je imelo 25 postaj in tretje, postojnsko 19 postaj, pri čemer je bila postaja v Podkraju še brez moštva.¹⁴²

Z reorganizacijo na začetku leta 1858 se je število orožnikov na Kranjskem zmanjšalo na 341, bilo je 43 postaj, 12 oddelkov, 7 vodov in 3 čete z zaporednimi številkami 1, 2 in 8. Prva, ljubljanska četa je bila razdeljena na 2 voda. Ljubljanski vod je imel 7, kranjski vod pa 8 postaj. Druga četa v Novem mestu se je imela 3 vode, in sicer novomeški, trebanjski in kočevski, skupaj 15 postaj. Osmo četa v Postojni je imela voda v Postojni in Vipavi, 13 postaj. Oskrbna četa v Ljubljani je štela 8 mož, od teh je bil eden častnik. Postajo je praviloma vodil podkorporal in z njim vred je štela 5 mož.¹⁴³

Tudi rezervni orožniki

Orožniki so se kmalu srečali z dogodki, v katere bi prejšnje čase posegla vojska, sedaj pa so to nalogo morali opraviti sami. Kmetje iz Bogenšperka so bili 5. decembra 1850 poklicani v Višnjo Goro, da bi bili navzoči pri obračunavanju odškodnine za odpravljene graščinske obveznosti. Z delom uradnikov niso bili zadovoljni. Grozili so jim ter jih zmerjali, zato so prizadeti na pomoč poklicali orožnike. Slednji so v spopadu s kmeti uporabili orožje.¹⁴⁴

Ministrstvu za notranje zadeve in za pravosodje sta novembra 1851 izdali napotke za ravnanje orožnikov s prijetimi osebami. Če so orožniki koga zaprli zaradi hudodelstva, pregreška ali prestopka, in je v kraju bilo policijko oblastvo, so o tem obvestili to oblastvo; če slednjega ni bilo, so to sporočili v najbližji okrajni sodnji. O tem je moral orožnik pisno poročati ali podati na zapisnik na tem oblastvu oziroma sodnji. Če je ugotovil kršitev postave, storilca pa ni zaprl oziroma prijel, je poslal poročilo državnemu pravdnistvu pri najbližji sodnji in najbližji okrajni sodnji. Če je bilo to v korist javne varnosti, je poročilo poslal tudi

¹⁴⁰ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 68, št. 12103.

¹⁴¹ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 71, št. 2429.

¹⁴² AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 72, št. 11535.

¹⁴³ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 72, št. 25074.

¹⁴⁴ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 186.

županu ali okrajnemu glavarstvu oziroma izpostavi tega glavarstva. Kadar ni šlo za hudodelstvo, pregrešek ali prestopok, je naznanilo podal ali okrajnemu glavarstvu ali njegovi izpostavi ali državnemu pravdništvu ali najbližji okrajni sodnji.¹⁴⁵

Cesar je 22. marca 1850 odločil o ustanovitvi gardnega orožništva. Sto mož je prevzelo odgovornost za varnost cesarja in njegove družine ter območja Hofburga na Dunaju.¹⁴⁶ Ko je cesar maja 1850 z vlakom pripotoval v Ljubljano, ga je zavarovala vojska in čete narodne straže iz Ljubljane, Kranja in Kamnika.¹⁴⁷ S svojim pribočnikom je 18. februarja 1853 obhodil del dunajskega obzidja in pri tem ga je napadel tamkajšnji obrtnik. To je pomenilo, da je treba drugače poskrbeti za njegovo varnost. Ob njegovem potovanju iz Milana skozi Postojno v Ljubljano marca 1857 je bilo že drugače: orožniki so varovali cesto in 40 kočij cesarskega sprevoda oziroma spremstva; iz Ljubljane na Dunaj pa je potoval z vlakom.¹⁴⁸ Kmalu zatem je cesar ukazal, da so podrli okope okoli Dunaja in zgradili široke ulice, na katerih bi v primeru neredov lahko streljali s topovi.¹⁴⁹ To je pomenilo, da je cesar (še) vedno računal na vojsko kot zvestega in poslednjega dejavnika notranje varnosti.

Za vojake, ki so končali službo v armadi, je bilo razmeroma dobro poskrbljeno. Deželni brambovci so bili vzpostavljeni s cesarskim patentom z dne 9. junija 1808. Bili naj bi dopolnili redni vojski in niso zahtevali mnogo izdatkov: bili so v civilni obleki, razpoznavni znak je bila volnena kokarda na klobuku. Ob novem letu 1809 je deželna bramba na Kranjskem štela 7 bataljonov mož.¹⁵⁰ Brambovci so bili lahko sprejeti v orožništvo, če so izpolnjevali predpisane pogoje.¹⁵¹ Cesarski patent z dne 1. julija 1852 je odpravil deželno brambo.¹⁵² Vsak, ki je dopolnil 8 let vojaške službe, je moral v rezervi ostati še 2 leti. Prvotno je bilo zamiš-

¹⁴⁵ Ukaz ministerstev notranjih opravil in pravosodja 19. 11. 1850, ODZVLAC, št. 154/50, z dne 30. novembra 1850.

¹⁴⁶ *Die Gendarmerie in Österreich 1849–1989*, str. 13.

¹⁴⁷ Prihod cesarja Franca Jožefa v Ljubljano, *Delo – Sobotna priloga*, 20. maja 2000, str. 3.

¹⁴⁸ Janez Kajzer, *S tramovi podprto mesto*, str. 25–39.

¹⁴⁹ Bled, *Franc Jožef*, str. 176.

¹⁵⁰ *Delo*, 9. junija 2003, Koledar, str. 8.

¹⁵¹ *Razglas c. k. krajskišega poglavarstva 8. avgusta 1851*, DZVLKK, št. 43/51, z dne 5. septembra 1851.

¹⁵² *Cesarski patent 31. julija 1852*, DZVLKV, št. 43/52, z dne 24. avgusta 1852.

ljeno, da bo rezervo imelo tudi orožništvo in vojaška policijska straža in še isto leto so bili izdani napotki za popis rezervistov, tudi tistih v orožništvu. Orožniško založno krilo je vodilo popis teh mož, ki je obsegal seznam oseb in temeljno knjigo pri nabornem okolišju polka. Vsako leto je moralo poročati o stanju konec februarja. Popise drugih rezervistov so vodile občine in okrajna glavarstva. Rezervist ni smel dalj časa ostati zunaj svojega bivališča. Med potovanjem se je moral javljati na orožniških postajah in drugih policijskih oblastvih, ki so morali voditi popis takih javljanj.¹⁵³ Sredi marca 1853 je vojno ministrstvo izdalo podrobnejše določbe o rezervistih pri orožništvu in vojaški policijski straži, ki so pomenile omejevanje prvotnih zamisli o rezervni varnostni sili teh dveh vrst.¹⁵⁴

Vojakom, ki so odslužili svoj rok v armadi, so skušali najti ustrezno civilno službo. Cesar je konec leta 1853 posegel na to področje z ukazom, ki je obsegal 21 členov.¹⁵⁵ Za podčastnike in vojake brez činov je bilo treba pridržati določene službe: sluge in manipulanti pri vseh cesarskih (državnih) uradih in ustanovah, ki jih v celoti ali deloma plačuje država; izvršilne nižje službe pri železnici, pošti in telegrafu, gozdnih in rudarskih uradih, državnih tovarnah, solinah, na katerih je treba znati brati, pisati in računati. Šele če za take službe ni bilo dovolj odsluženih vojakov, so se zanje smeli potegovati tudi drugi. Komisija cesarske višje komande na Dunaju je morala voditi pregled takih služb in prosilcev zanje. Prosilci so napisali prošnjo v enotah, od tam pa so jih vsakega četrta leta pošiljali na Dunaj. Komisija je razposlala gradivo po ministrstvih, ta pa po podrejenih oblastvih. Tudi občine so bile dolžne ravnati skladno s cesarskim ukazom. Odslužene vojake so zaposlovale za nadzorovanje polj, gozdov, sejmov, cest in za podobne naloge. Občine so tovrstne potrebe sporočale deželni vladi v Ljubljani. Ukaz je priporočal, naj ga upoštevajo tudi privatne ustanove, kar naj v svojih pravilih zapišejo. Spomladi 1854 je notranje ministrstvo odločilo, da določbe tega cesarjevega ukaza veljajo tudi za orožništvo in dvorno stražo.¹⁵⁶ S 1. novembrom 1858 je Avstrija uvedla splošno vojaško obveznost, ki se je začela z

¹⁵³ Navod k postavi za rezervo 17. 10. 1852, DZVLKV, št. 64/52, z dne 21. decembra 1852.

¹⁵⁴ Razpis c. k. vojaškega ministrstva 12. 3. 1853, DVLKV, št. 15/53, z dne 16. junija 1853, II. del.

¹⁵⁵ Cesarski ukaz 19. 12. 1853, DVLKV, št. 3/54, z dne 26. januarja 1854, I. del.

¹⁵⁶ Razpis c. k. ministrstva notranjih opravil 3. 4. 1854, DVLKV, št. 19/54, z dne 22. maja 1854.

dopolnjenim 20. letom in je trajala 7 let.¹⁵⁷ Uvajali so jo postopoma in obveznike, ki so bili nato vpoklicani v vojsko, so določali z žrebom.¹⁵⁸

Novi predpisi, nove naloge

Lahko bi rekli, da se je notranje dogajanje v Avstriji po zatrtju revolucionarnega vrenja leta 1848 izražalo tudi v predpisih. Prvotno demokratično naravnane so preklicevali ali spreminjali ter dopolnjevali ali izdajali nove.

To je doletelo tudi sam državni uradni list, ki je izhajal na Dunaju, in sicer od marca 1849. Prvotno je bil tiskan v vseh desetih uradnih jezikih monarhije, že decembra 1849 pa je cesarjev ukaz dopustil, da je izjemoma izšel le v enem (to je nemškem) jeziku ali v nekaj jezikih, pozneje pa še v preostalih.¹⁵⁹ Tako je državni uradni list 1. novembra 1849 začel izhajati v slovensko-nemški izdaji in pod naslovom »Občni državni zakonik in vladni list Avstrijskega cesarstva«; pod tem naslovom je izšlo 327 števil, nato je prenehal izhajati ter oživel ponovno leta 1870. Konec leta 1852 je namreč cesarski patent določil, da bo ta list, imenovan tudi državni zakonik, odslej izhajal le v nemščini. Deželni uradni listi oziroma deželni zakoniki bodo izhajali v deželnih jezikih in bodo lahko objavljali tudi prevode predpisov iz državnega uradnega lista.¹⁶⁰

O razmerah v nekaterih predelih cesarstva je pričal cesarski ukaz, izdan junija 1851. Kjer je bilo razglašeno vojno stanje, je prešlo preiskovanje in sojenje vseh dejanj, naštetih v 44. členu zakona o orožništvu, na vojaška sodišča. Šlo je za pravno zaščito moč postave, zlasti glede razžalitve in napadov nanje. To je veljalo tudi za dejanja nasilja do organov javne varnosti nasploh.¹⁶¹ Tako imenovano obsedno stanje so v celoti odpravili šele septembra 1853, saj je do tedaj veljalo na Dunaju in v Pragi pa tudi v čeških trdnjavah v Kraljevem Gradcu, Terezinu in Jožefovu¹⁶²

¹⁵⁷ *Cesarski ukaz od 29. 9. 1858. Postava zastran dopolnjevanja cesarske vojske, DVLKV, št. 33/58, z dne 28. oktobra 1858.*

¹⁵⁸ *Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, g. Vojaška obveznost, str. 308–310.*

¹⁵⁹ *Cesarski ukaz 7. 12. 1849, ODZVLAC, št. 7/49, z dne 14. decembra 1849.*

¹⁶⁰ *Cesarski patent 27. 12. 1852, ODZVLAC, št. 77/52, z dne 29. decembra 1852; enako DVLKV, št. 1/53, z dne 15. januarja 1853.*

¹⁶¹ *Cesarski ukaz 23. 6. 1851, ODZVLAC, št. 44/51, z dne 5. julija 1851.*

¹⁶² *Ukaz c. k. ministrstva notranjih opravil, c. k. vojaške višje komande, c. k. ministrstva pravosodja in c. k. najvišje policijske oblastnije 16. 8. 1853, DVLKV, št. 31/53, z dne 10. septembra 1853.*

(danes Hradec Králové in Terezín na Češkem, Jožefovo je sestavni del današnje Prage).

Omeniti velja nekaj predpisov, ki so orožnikom določili nove naloge. Sem spada zakon o tisku,¹⁶³ ki je vseboval določbe o domačih in tujih tiskanih stvareh, o zasegu in kaznih za zlorabe te vrste, o pristojnostih oblastev itd. Imel je 45 členov in je razveljavil cesarski patent te vrste, izdan 13. marca 1849, ki je bil precej krajši. Orožniki so nastopili zlasti tedaj, ko je bilo treba zaseči nedovoljen tisk. Z letom 1853 je začel veljati zakon o gozdovih,¹⁶⁴ ki je še bolj utrdil vlogo in naloge logarske službe, ki je skrbela za varstvo gozdnih površin in ugotavljala kršitve. Med opravljanjem svoje službe so morali tudi orožniki ugotavljati gozdne kršitve, zlasti glede poškodb in požarov.

Ker so v Avstriji pospešeno gradili železnice, je bilo treba določiti red na vlakih, progah in postajah. Tak red je cesar izdal jeseni 1851.¹⁶⁵ Nekaj določb je neposredno zadevalo orožnike. Če so ti potovali na vlaku skupaj z drugimi potniki, je moral njihov vodja železniškemu uradniku pokazati, da nimajo nabitih pušk. Zapriseženo osebje je imelo do potnikov pravice upravnih uradnikov, in če ni moglo takoj dobiti pomoči oblastev, je smelo kršilce prijeti in jih privedi do najbližje oblasti. Orožniki so bili dolžni nadzirati ta predpis, pomagati železniškemu osebju in prijematil storilce prepovedanih dejanj.

Namestništvo na Kranjskem je poleti 1853 poseglo v tako imenovane vinotoče. Vino in jabolčnik so na prostem smeli točiti le v lopah, in sicer ob sejnih, blagoslavljenih in podobnih javnih praznikih. To je bilo dovoljeno tam, kjer ni bilo gostilne, dovoljenje je izdalo okrajno glavarstvo. Žganja in drugih žganih pijač tam niso smeli točiti. Vino so smeli točiti domači vinogradniki, domači gostilničarji pa vse drugo. Nadzor so zaupali okrajnim uradnikom, županom in orožnikom. Za kršitelje teh določb je bila zagrožena kazen od 1 do 10 goldinarjev, ob neplačilu globe pa zapor od 1 do 3 dni.¹⁶⁶

¹⁶³ *Cesarski patent 27. maja 1852. Postava za tisk*, ODZVLAC, št. 36/52, z dne 31. julija 1852; spremembe in dopolnitve v DVLKV, št. 58/59, z dne 15. decembra 1859.

¹⁶⁴ *Cesarski patent 3. 12. 1852. Gojzdana postava*, ODZVLAC, št. 72/52, z dne 19. januarja 1853; tudi DVLKV, št. 6/53, z dne 12. februarja 1853.

¹⁶⁵ *Cesarski ukaz 16. 11. 1851*, DZVLKV, št. 6/52, z dne 3. februarja 1852.

¹⁶⁶ *Razglas c. k. krajskega poglavarstva 11. 8. 1853*, DVLKV, št. 18/53, z dne 6. septembra 1853, II. del.

Leta 1774 je splošni šolski red uvedel splošno šolsko obveznost.¹⁶⁷ To ni takoj in povsod zaživel. Tako je deželna vlada za Kranjsko aprila 1856 razglasila: če bi obrtniki odvrčali učence od obiskovanja šole, se jim lahko odvzame pravica do vajencev; če to ne bi zaleglo, so smeli orožniki privedi otroke v šolo, je naročala točka l v 38. členu razgлася.¹⁶⁸

Občine na Kranjskem

Čeprav je pri občinah šlo za samoupravne skupnosti, jih je treba poštševati tudi pri obravnavi orožništva. Za to je več razlogov, na primer:

- * občinam je lahko država prepustila določene naloge, ki so jih šteli za izročeno delovno področje, in take naloge so bile včasih povezane z opravili orožnikov;
- * občine so smele same vzdrževati svojo stražo, ki je bila zadolžena za opravila tako imenovane lokalne policije, na primer nadzorstvo nad spoštovanjem krajevnih predpisov in taki možje so se pri opravljanju tovrstnih nalog srečevali z orožniki;
- * občine so imele nekatere obveznosti in pravice do orožništva, na primer nudenje asistence, podporo pri izvrševanju orožniških nalog itd.;
- * občine so izdajale nekatere listine, ki so služile orožnikom pri njihovih postopkih z državljani, na primer domovinski list;
- * okrajna glavarstva so imela določene pravice in dolžnosti do občin, hkrati pa tudi do orožništva.

Zaradi teh in drugih okoliščin je prav, da občinam posvetim določeno pozornost tudi pri opisovanju orožniške službe.

Mladi cesar Franc Jožef I. je 17. marca 1849 podpisal zakon o občinah. Izhajal je iz načela, da naj bo katastrska občina hkrati krajevna občina, lahko pa so bile tudi izjeme in je občino sestavljalo več katastrskih ali davčnih občin. Še bolj pomembno je bilo izhodišče tega zakona: svobodna občina je temelj svobodne države. Med nalogami občin je bila navedena tudi njihova skrb za varnost in red na svojem okolišu, za kar je bila dolžna nositi denarno breme.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Zwitter, *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*, str. 48.

¹⁶⁸ *Razglas c. k. krajske deželne vladnije od 15. 4. 1856*, DVLKV, št. 7/56, z dne 22. julija 1856, II. del.

¹⁶⁹ Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 935 in 936.

Dežela: <i>Kranjska</i>		Štev. <i>39</i>
Land:		Br.
Politični okraj: <i>Kranjska gora</i>		
Politischer Bezirk:		
DOMOVINSKI LIST Heimatschein		
s katerim občina <i>Kranjska gora</i>	potrjuje, da	
womit von der Gemeinde	bestätigt wird, daß	
Ime <i>Janez Robič</i>		
Name		
Značaj, kaj je, ali s čim se peča <i>kol. delavec</i>		
Charakter oder Beschäftigung		
Leta starosti <i>5. 2. 1887</i>		
Alter		
Stan (samski ali zakonski) <i>samski</i>		
Stand (ledig oder verheiratet)		
ima v ti občini domovno pravico.	in dieser Gemeinde das Heimatsrecht besitzt.	
<i>Kranjska gora</i>	duc. <i>10. Oktobr</i>	1908
	den	
Lastnoročni podpis stranke: Eigenhändige Unterschrift der Partei:		
Za občino: — Für die Gemeinde: Zupan: <i>[Signature]</i>		
		

Dvojezični domovinski list, ki ga je 19. oktobra 1908 Janezu Robiču izdala občina Kranjska Gora. (Franc Robič, Kranjska Gora)

Uresničevanje tega zakona je teklo počasi in v poročilih te vrste je bilo večkrat zapisano, da bi bilo potrebno vzpostaviti orožništvo. Pri tem je bil omenjen tudi dogodek v Škofji Loki: tam je bilo 5. marca 1849 žrebanje vojaških novincev, ki je odločilo, kdo od njih bo oblekel vojaško suknjo. Prišlo je do izgredov in fantje so napadli tamkajšnjo graščino.¹⁷⁰

Ljubljanski gubernij je 29. oktobra 1849 notranjemu ministrstvu poročal, da je bilo na Kranjskem tedaj 931 katastrskih in 258 krajevnih občin. Ko so s 1. januarjem 1850 začela poslovati okrajna glavarstva, jim je bilo naloženo, da pomagajo pri oblikovanju občin. Konec oktobra 1850 jih je bilo že 497.¹⁷¹

Cesarski patent je 31. decembra 1849 odpravil oktroirano ustavo, ki je izšla 4. marca 1849. S tem je zagnanost v občinah ugašala in oblast je potrjevala župane ali jih celo sama imenovala, občinske sklepe pa so potrjevala okrajna glavarstva.¹⁷² Deset let za prvo občinsko postavo je izšla druga, ki prav tako ni zaživela.¹⁷³

Ministrstvo za notranje zadeve je konec leta 1850 izdalo določbe o tako imenovani občinski policiji. Občine same so odločile o obleki in oborožitvi svojih stražnikov. Pri tem so morale upoštevati določbe o vojaški in uradniški obleki, tako da je morala biti uniforma občinskih stražnikov drugačna od tiste v vojski, orožništvu in vojaški policijski straži. Občina, ki je osnovala svojo stražo, je o številu mož, uniformi in oborožitvi poročala okrajnemu glavarstvu, to pa naprej poveljstvu orožniškega polka. Če je občina hotela vzpostaviti pravo organizirano policijsko četo, je potrebovala dovoljenje notranjega ministrstva.¹⁷⁴

Malo pred tem je notranje ministrstvo izdalo uredbo o domovinskih listih. To je bilo potrdilo, da ima oseba v določeni občini domovinsko pravico, torej prebivališče. Izdajali so jih župani občin, mestna poglavarstva ali policijsko ravnateljstvo. Ta listina je služila tudi kot potna listina za potovanje po domači deželi, za pot v drugo deželo Avstrije pa jo je vidiralo okrajno glavarstvo. To je začelo veljati s 1. januarjem 1850. Priložen je bil obrazec domovinskega lista, kjer je bil prostor za

¹⁷⁰ Polec, Uvedba občin na Kranjskem, str. 703.

¹⁷¹ Prav tam, str. 710 in 716.

¹⁷² Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 939.

¹⁷³ *Cesarski patent od 24. aprila 1859. Občinska postava*, DVLKV, št. 31/59, z dne 8. avgusta 1859.

¹⁷⁴ *Razglas c. k. krajniskiga poglavarstva od 29. decembra 1850*, DZVKKK, št. 1/51, z dne 14. januarja 1851.

ime in priimek osebe, poklic, starost, zakonski stan, kraj prebivališča in v katero občino je pristojen, nato je bil prostor za osebni opis: postava, lasje, oči, posebna znamenja, govor. Listina je veljala 4 leta. Spodaj levo jo je podpisal lastnik listine, desno pa predstojnik, ki je listino izdal.¹⁷⁵ Že naslednje leto pa je bilo odločeno, da je treba listino vidirati na okrajnem glavarstvu tudi za potovanje po domači deželi.¹⁷⁶

---

¹⁷⁵ Razglas c. k. krajskiga poglavarstva od 30. m. travna 1850: začasne naredbe zastran domovinskih listov, DZVLKK, št. 11/50, z dne 11. junija 1850.

¹⁷⁶ Razglas c. k. deželnega poglavarstva za Krajsko 29. 1. 1852, DZVLKV, št. 16/52, z dne 15. marca 1852.

PREPOVEDANA DEJANJA IN KAZNOVANJE

Prva porevolucijska leta so prinesla velike spremembe ne le na upravnem, samoupravnem in varnostnem področju, pač pa tudi na področjih, ki jim danes rečemo kazensko pravo (kazenski zakonik in zakon o kazenskem postopku). Ker je bila ena temeljnih nalog orožnikov, da so odkrivali odklonska ravnanja ter zoper osumljence podajali ovadbe, je to področje življenjsko zadevalo tudi to službo.

Nov kazenski zakon

Prvega julija 1850 je začel veljati tako imenovani red kazenske pravde (zakon o kazenskem postopku), ki ga je cesar s patentom potrdil sredi januarja istega leta.¹⁷⁷ Imel je 414 členov, razdeljenih na 24 poglavij. Sledili so še drugi predpisi te vrste, na primer o pristojnostih sodišč v civilnih zadevah,¹⁷⁸ zakon o sodiščih,¹⁷⁹ zakon o tožilstvih,¹⁸⁰ zakon o notariatu¹⁸¹ itd., ki so bili vsi izdani v letu 1850.

Cesar je konec maja 1852 s patentom potrdil novo kazensko postavo zoper hudodelstva, pregreške in prestopke (kazenski zakon), ki je začela veljati 1. septembra 1852.¹⁸² Upoštevala je podoben zakon iz leta 1803 in njegove poznejše spremembe ter dopolnitve. Do razpada države je doživel 10 sprememb, ki pa niso bistveno posegale v vsebino prepovedanih dejanj.

¹⁷⁷ *Cesarski patent 17. 1. 185. Red kazenske pravde*, ODZVLAC, št. 17/50, z dne 19. junija 1850.

¹⁷⁸ *Cesarski patent 18. 6. 1850. Postava čez obsežek opravil in čez pristojnost sodnij v u civilnih pravnih rečeh*, ODZVLAC, št. 74/50, z dne 26. junija 1850.

¹⁷⁹ *Cesarski patent 28. 6. 1850. Organska postava za sodne urede*, ODZVLAC, št. 86/50, z dne 15. februarja 1851.

¹⁸⁰ *Cesarski patent 10. 6. 1850. Organska postava za državne pravnije*, ODZVLAC, št. 91/50, z dne 28. februarja 1851.

¹⁸¹ *Cesarski patent 29. 9. 1850. Postava za notarstvo*, ODZVLAC, št. 128/50, z dne 30. novembra 1850.

¹⁸² *Cesarski patent 27. maja 1852*, ODZVLAC, št. 36/52, z dne 31. julija 1852. Dotlej je veljal Strafgesetz über Verbrechen und schwere Polizei-Übertretungen (Kazenski zakon o hudodelstvih in težkih policijskih prestopkih), izdan 3. septembra 1803. *Gesetze und Verfassungen im Justiz-Fache, 1798–1803*, Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staats-Aerarial-Druckerei, Wien 1816, str. 313–494; o hudodelstvih je bilo 557 členov in 459 o težkih policijskih prestopkih.

Hkrati je cesar izdal patent, ki je določil, za katera prepovedana dejanja je pristojno katero od sodišč:

- deželno sodišče za najtežja hudodelstva,
- okrajno zborna sodišče za druga hudodelstva in vse pregreške,
- okrajno posamično sodišče za vse prestopke iz tega zakona ter vse druge prestopke, ki niso odkazani vamostnim, občinskim ali drugim oblastnijam.¹⁸³

Za vojsko je veljal vojaški kazenski zakon, ki je prenovljen izšel leta 1855.¹⁸⁴

O hudodelstvih

Hudodelstva so bila najtežja kazniva dejanja, povezana z naklepom storilca. Zanje je bila zagrožena smrtna kazen z obešenjem ali zapor. Ječa je bila navadna in težka. Navadna je bila tista, kjer je bil kaznjenec brez okovov, težka pa je bila povezana z vklepanjem v okove na nogah. Zapor je trajal od 6 mesecev do 20 let. Obsojenec je moral delati, pri tem je bilo treba upoštevati njegov poklic in izobrazbo.

Zaporno kazen so lahko poostriili na pet načinov:

- s postom, ko je obsojenec dobil le kruh in vodo, in sicer največ tri nezaporedne dni v tednu;
- s trdim ležiščem, ko je kaznjenec največ tri nezaporedne dni v tednu ležal na golih deskah;
- s posamičnim zaporom, ki je smel trajati največ mesec dni, dvakrat dnevno ga je nadziral ječar, opravljal je primerna dela;
- s preselitvijo v samico oziroma temnico, ki je lahko trajala zaporedoma tri dni, kaznjence so smeli ponovno kaznovati s samico po enem tednu in v enem letu je smela ta poostritev trajati do 30 dni;
- s tepežem povratnikov, ki je za ženske in mlajše od 18 let potekal s šibo, za druge pa s palico, le enkrat med celotno kaznijo; udarcev je bilo največ 30, prej pa je moral zdravnik potrditi, da to ne bo škodovalo obsojenčevemu zdravju.

Posledice obsodbe za hudodelstvo so bile hude, in sicer jih je bilo sedem vrst: odvzem odlikovanj; izguba javnih naslovov; ni smel postati

---

¹⁸³ Cesarski ukaz 27. maja 1852, ODZVLAC, št. 36/52, z dne 31. julija 1852.

¹⁸⁴ *Kaiserliches Patent vom 15. Jänner 1855, womit ein neues Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen kundgemacht, und vom 1. Juli 1855 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird*, RGB, št. 6/55, z dne 31. januarja 1855.

odgovorni urednik časnika; izguba javne službe; izguba duhovništva; izguba primernosti za sodnika, notarja, odvetnika itd.; odvzem pokojnine in prejemkov. V sodbi so lahko navedli še druge možne posledice obsojbe za hudodelstvo: izguba plemenitosti (plemstva) in prepoved sklepanja poslov ter testamenta.

Hudodelstva so bila razvrščena v 39 vrst oziroma 20 poglavij zakona, od številke 7 do 26. V posamezno poglavje je bilo razvrščeno eno ali več dejanj.

- * 7. poglavje: velika izdaja (veleizdaja), razžalitev cesarja, razžalitev članov cesarske rodbine, motenje javnega pokoja in vohunstvo;
- * 8. poglavje: vstaja in punt;
- * 9. poglavje: javna nasilnost (nasilje), ki je obsegala 13 različnih oblik, in sicer zoper javna oblastva, zoper javne shode, zoper uradne osebe, zoper tujo nepremičnino, nad tujo lastnino, v posebno nevarnih okoliščinah, nad telegrafom, z nasilno izročitvijo osebe na tuje, z omejitvijo osebnosti svobode drugega, s suženjskim ravnanjem z drugo osebo, z ugrabitvijo osebe, z izsiljevanjem in z nevarno grožnjo;
- * 10. poglavje: »kriva raba uredske oblasti« (zloraba uradnega položaja), »jemanje darila v uredskih rečeh« (sprejemanje daril v službi) in »zapeljevanje h krivi rabi uredske oblasti« (dajanje podkupnine);
- * 11. poglavje: ponarejanje javnih upnih listov ali »upopisov« (vrednotnic vseh vrst) in prenarejanje javnih upnih listov;
- * 12. poglavje: ponarejanje in prenarejanje denarja;
- * 13. poglavje: motenje vere;
- * 14. poglavje: posiljenje (posilstvo), oskrumba (spolna zloraba otrok) in druge nečistosti;
- * 15. poglavje: umor in uboj;
- * 16. poglavje: preganjanje ali zaprava spočetka svojega telesa (splav);
- * 17. poglavje: izpoloženje ali zanesenje otroka (zanemarjanje ali ogrožanje otroka);
- * 18. poglavje: težka telesna poškodba;
- * 19. poglavje: dvoboj;
- * 20. poglavje: zažig (požig);
- * 21. poglavje: tatvina in prilastitev;
- * 22. poglavje: rop;
- * 23. poglavje: goljufija;
- * 24. poglavje: dvojni zakon;
- * 25. poglavje: obrekovanje;

* 26. poglavje: pomoč hudodelcu.

Hudodelstvo je ugasnilo, če je storilec umrl, če je prestal kazen, če mu je bila kazen odpuščena ali pa je pregon zastaral. Otrok do 14 let starosti ni bil odgovoren za taka dejanja.

Pregreški in prestopki

Drugi del kazenskega zakona je vseboval določbe o pregreških in prestopkih. To so bila dejanja ali opustitve, za katera je mogel vsakdo vedeti, da niso dopustna, tudi tujci. Hudodelstvo, storjeno v naključni pijanosti, so šteli za prestopke. Če so otroci do 10. leta starosti storili pregrešek ali prestopke, so jih prepustili domači kazni, tiste med 11. in 14. letom pa so kaznovali za prestopke, čeprav so storili hudodelstvo.

Kazni za pregreške in prestopke so bile: denarna (globa), zaseg blaga, izguba pravic in dovoljenj, zapor, tepež, izgon iz kraja, izgon iz dežele in izgon iz vseh dežel avstrijskega cesarstva. Prvi dve vrsti kazni sta se stekali v skladu za uboge v kraju, kjer je bilo dejanje storjeno.

Zapor je trajal od 24 ur do 6 mesecev in je bil navaden ali hud. Prvega so izvajali brez okovov. Če se je kaznovani lahko preživljal sam, si je smel izbrati ustrezno delo. Tudi hud zapor je bil brez okovov, vendar se zapornik ni smel sestajati, če ni bil navzoč ječar in pogovarjati se je moral v jeziku, ki ga je paznik razumel. Poznali so še tretjo obliko zapora, in sicer hišni zapor, ko je kaznovani obljubil, da ne bo nikamor odšel ali pa je bila k stanovanju postavljena straža; če bi vseeno odšel zdoma, bi preostali del kazni prestal v javnem zaporu.

Tepež so smeli izvršiti le za določene vrste pregreškov ali prestopkov, ne pa za vse. Namenjen je bil zlasti dninarjem, rokodelskim pomočnikom in obrtnim vajencem, da z zaporom ne bi izgubili zaslužka. Dovoljenih je bilo do 20 udarcev s šibo (za ženske in mlajše kot 18 let) ali s palico (za odrasle moške). Odobriti ga je moral zdravnik in dopusten je bil le enkrat.

Odprava ali izgon iz določenega kraja ali dežele je bila za določen oziroma nedoločen čas. To je bilo odvisno od značaja dejanja in okoliščin storitve. Iz vseh dežel cesarstva so smeli izgnati zgolj tujce.

Zapor so smeli poostriiti s katerim od naslednjih ukrepov: post, težje delo, trdo ležišče, posamičen zapor, temnica in tepež. Ti ukrepi so bili blažji kot pri zaporu zaradi hudodelstva. Tako je smel biti kaznjene ob kruhu in vodi največ dva nezaporedna dneva v tednu, podobno trdo

ležišče, posamičen zapor je smel trajati do 14 dni, samica do 24 ur. Tepež je bil le za povratnike.

Pregreške in prestopke so podrobneje opredelili v devetih poglavjih zakona, in sicer od številke 5 do 13, razdelili pa v tri skupine:

- a) zoper javno varnost,
- * 5. poglavje: zoper javni red in mir,
- * 6. poglavje: zoper javne ustanove in ukaze, izdane za občo varnost,
- * 7. poglavje: zoper dolžnosti javnega urada;
- b) zoper varnost posameznika,
- * 8. poglavje: zoper varnost življenja,
- * 9. poglavje: zoper zdravje,
- * 10. poglavje: druga dejanja, ki ogrožajo ali žalijo telesno varnost,
- * 11. poglavje: zoper varnost lastnine,
- * 12. poglavje: zoper varnost poštenja in časti;
- c) zoper javno nrvnost ali lepo obnašanje,
- * 13. poglavje: pregreški in prestopki zoper javno nrvnost in lepo obnašanje.

Za ilustracijo bom navedel, katera dejanja so spadala v 5. poglavje, ki je vsebovalo pregreške in prestopke zoper javni red in mir: rabuka (nemir, nered); udeležba v skrivnih družbah ali prepovedanih društvih; zaničevanje odredb državnih ali občinskih oblasti; ščuvanje k sovraštvu do narodov, vere itd.; žalitev postavno priznane cerkve ali verske skupnosti; nagovarjanje k veri, ki je nedovoljena; zaničevanje zakonske zveze, rodbine itd.; poškodovanje pokopališča, odpiranje grobov, skrunitev trupla in tatvina na grobu; pomoč pri pregrešku ali prestopku; razširjanje lažnivih vznemirljivih novic ali prerokb; zoperpostavni razglasi; prizadevanje, da bi se ovirale zakonite posledice kaznivih ravnanj.

Pri vsakem dejanju je bila navedena zagrožena kazen in po tej se je videlo, ali je šlo za pregrešek ali prestopek. Praviloma je bilo merilo višina zagrožene kazni: zapor do 30 dni je bila meja, ki je ločila prestopek od pregreška.

Ureditev mešanih okrajev

Do 30. oktobra 1854 je veljalo, da je bila Kranjska razdeljena na 10 upravnih okrajev, po pravosodni plati na deželni sodišči v Ljubljani in Novem mestu, višje deželno sodišče v Celovcu pa je bilo pristojno za Koroško in Kranjsko. Od tedaj naprej pa je veljala nova politična in

sodna ureditev vojvodine Kranjske. Ta je spadala pod deželno nadsodnijo v Gradcu, delila se je na okoliš deželne sodnije v Ljubljani in okoliš okrožne sodnije v Novem mestu. Ti dve sodnji sta se delili na 30 mešanih okrajev in deželno glavno mesto Ljubljana, ki je spadalo neposredno pod deželnega namestnika.

Pod deželno sodnijo v Ljubljani je spadalo 18 okrajev in jih bom naštel po abecednem redu tudi zato, ker so bili za vsakega navedeni tudi podatki o številu prebivalcev in številu občin: Brdo pri Lukovici 18.127 prebivalcev in 25 občin, Idrija 14.470 in 10, Ilirska Bistrica 11.195 in 30, Kamnik 23.017 in 39, Kranj 24.425 in 17, Kranjska Gora 6927 in 6, Litija 17.423 in 15, Ljubljana (mesto) 33.562 in 1, Ljubljana-okolica 20.074 in 25, Lož 9821 in 22, Planina 12.508 in 17, Postojna 11.397 in 22, Radovljica 19.712 in 18, Senožeče 8108 in 17, Škofja Loka 25.085 in 15, Tržič 5943 in 5, Vipava 12.286 in 14, Vrhnika 16.691 in 16. Okoliš tega sodišča je imel 290.771 prebivalcev in je bil razdeljen na 314 občin.

V okoliš okrožnega sodišča v Novem mestu je spadalo 13 okrajev z naslednjim številom prebivalcev in občin: Črnomelj 20.825 in 24, Kočevje 24.078 in 31, Kostanjevica 10.456 in 5, Krško 15.832 in 4, Metlika 12.018 in 23, Mokronog 14.523 in 9, Novo mesto 24.331 in 23, Radeče 9027 in 4, Ribnica 12.712 in 11, Trebnje 10.910 in 9, Velike Lašče 9842 in 11, Višnja Gora 12.912 in 27, Žužemberk 10.062 in 6. Okoliš tega sodišča je štel 187.528 prebivalcev in 187 občin.¹⁸⁵

V vojni Avstrije s Francijo in Sardinijo, ki jo je cesar svečano razglasil 28. aprila 1859,¹⁸⁶ je bila Avstrija premagana in z mirovno pogodbo je izgubila Lombardijo.¹⁸⁷ Tudi to je vplivalo na bližajoče se politične spremembe v cesarstvu, ki jih je cesar 15. julija 1859 napovedal štiri dni po sklenitvi miru. V razglasu narodom je med drugim zapisal, da »se bodo primerno zboljšale postave in uprava«.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Ukaz c. k. ministrov notranjih zadev, pravosodja in dnarstva, DVLKV, št. 12/54, z dne 24. marca 1854. Ukaz c. k. ministrov notranjih opravil in pravosodnih zadev 23. 9. 1854, DVLKV, št. 45/54, z dne 23. oktobra 1854.

¹⁸⁶ Razglas Njeg. veličanstva cesarja od 28. 4. 1859, DVLKV, št. 22/59, z dne 10. maja 1859.

¹⁸⁷ Pogodba med Avstrijo, Francosko in Sardinsko deželo od 8. 7. 1859, DVLKV, št. 40/59, z dne 26. avgusta 1859.

¹⁸⁸ Oglas Njegovega veličanstva cesarja od 15. 7. 1859, DVLKV, št. 42/59, z dne 1. septembra 1859.

Ukinjeno je bilo »ministerstvo za kupčijstvo, obertnijstvo in očitne zidanja« (za trgovino, obrt in gradbeništvo), njegove pristojnosti so prešle na druga ministrstva. Tako je notranjemu ministrstvu pripadlo pohišno kramarjenje, obrtno šolstvo, razsojanje o obrtnih, trgovskih in tovarniških pravicah, sejemske pravice, privatne cestnine, mostnine in brodnine na necesarskih napravah, obrtne razstave, mere in uteži, zaščita vzorcev in znamk, gradnja cest in vodna dela, ne pa tudi gradnja železnic.¹⁸⁹

Konec leta 1859 je notranje ministrstvo odredilo, da so za podeljevanje avstrijskega državljanstva odslej pristojne deželne oblasti, v pristojnosti tega ministrstva so ostali le sumljivi tujci. Na notranje ministrstvo se ni bilo več dovoljeno obračati, če je šlo za dovoljevanje poroke, spor o domovinski pravici člana občine in spor med občinami.¹⁹⁰

Upravno kaznovanje

Poleg kazenskega zakona o hudodelstvih, pregreških in prestopkih so bili še drugi predpisi, ki so urejali določeno področje in vsebovali tudi kazenske določbe. Šlo je za tako imenovane policijske prestopke, torej najnižjo obliko kaznivih ravnanj. Zanje so bila pristojna okrajna glavarstva, v Ljubljani pa policijska direkcija, saj je bilo v njihovi pristojnosti tako imenovano upravno kaznovanje. Ureditev tega področja se je spreminjala, zato jo je težko orisati na kratko.

Poleti 1853 so na Dunaju podrobneje določili, kako ravnati ob nekaterih prestopkih, ki so se nanašali na žaljivo vedenje do orožnikov in drugih stražnikov, uradnikov ter služabnikov pri opravljanju službenih nalog, nespodobno vedenje v gostiščih in gledališčih ter zaničevanje vlade in njenih uredb. Če taka dejanja niso spadala v kazensko postavo, so jih obravnavala okrajna glavarstva in policijska direkcija v Ljubljani. Najvišja dopustna kazen je bila 8 dni zapora, namesto zapora ali kot zaostritev tega so smeli uporabiti tepež. Pritožbe zoper odločitve na prvi stopnji je reševala deželna vlada in nazadnje lahko tudi notranje mini-

---

¹⁸⁹ Ukaz c. k. ministrstev zunanjih, notranjih, dnarstvenih, verskih in šolskih zadev, po tem c. k. najvišje računске kontrolne oblasti od 20. 10. 1859, DVLKV, št. 55/59, z dne 26. novembra 1859.

¹⁹⁰ Ukaz c. k. ministrstva notr. reči od 27. 10. 1859, DVLKV, št. 56/59, z dne 2. decembra 1859.

strstvo; če se je pritožba nanašala na policijsko direkcijo v Ljubljani, jo je reševalo najvišje policijsko oblastvo na Dunaju.¹⁹¹

Cesarski ukaz je spomladi 1854 določil, da smejo okrajna glavarstva in policijska oblastva izrekat kazni v znesku od 1 do 100 goldinarjev ali zapor od 6 ur do 14 dni, odvisno od primernosti kazni. Tudi pritožbe zoper posameznega orožnika ali stražnika so poslali v reševanje najvišji policijski oblastniji na Dunaju. Ukaz je pooblastil orožništvo, da lahko – podobno kot policija – kaznuje osebo, ki je pokazala do moža postave nasprotno obnašanje, z navedeno kaznijo, v določenih primerih pa tudi s tepežem;¹⁹² zato so ta ukaz poimenovali tudi »palični patent«.

Policijska direkcija v Ljubljani je bila tedaj edino policijsko oblastvo na Kranjskem, podrejena deželnemu predsedniku in je dobivala še več pravic te vrste kot so jih imela okrajna glavarstva. Tako je cesar sredi maja 1854 določil, da je z uveljavitvijo reda kazenske pravde ta direkcija dobila pravico, da je na prvi stopnji sodila določene prestopke, ki so bili naštet v II. delu reda kazenske pravde; bilo jih je 17 vrst.¹⁹³ Pravosodno ministrstvo in najvišje policijsko vodstvo sta konec leta 1854 določila, katere pogoje mora izpolnjevati oseba, ki je sodila zgoraj omenjene prestopke. Opraviti je morala ustrezno preizkušnjo (izpit) bodisi za sodstvo sploh bodisi za kazensko sodstvo bodisi za sojenje težkih policijskih prestopkov. Preizkus so opravljali pred deželno nadsodnijo, in sicer ustno iz snovi, za katero je bila pristojna policijska direkcija.¹⁹⁴

Kako je potekal ta postopek? Ugotoviti je bilo treba bistvene okoliščine prestopka, jih vnesti v zapisnik in nato vanj vpisati razsodbo. Če je stranka to zahtevala, je sodbo prejela v prepisu. Pritožbo je bilo treba podati v treh dneh.¹⁹⁵ Skoraj hkrati je izšlo navodilo za uradno poslovanje teh oblastev.¹⁹⁶ Za prestopke, za katere ni bila določena višina kazni, so uporabljali kazen od 1 do 100 goldinarjev ali zapor od 6 ur do

¹⁹¹ Ukaz c. k. ministrstev notranjih opravil in pravosodja ter navije policijske oblastnije 14. 8. 1853, DVLKV, št. 31/53, z dne 10. septembra 1853.

¹⁹² Cesarski ukaz 20. 4. 1854, DVLKV, št. 21/54, z dne 30. maja 1854.

¹⁹³ Cesarski ukaz 11. 5. 1854, s katerim se izda predpis za izpeljavo zaukazov in razsodeb cesarskih političnih in policijskih oblastnij, DVLKV, št. 23/54, z dne 20. junija 1854.

¹⁹⁴ Ukaz c. k. pravosodnega ministrstva in najvišje policijske oblasti 30. 12. 1854, DVLKV, št. 13/55, z dne 8. maja 1855.

¹⁹⁵ Ukaz c. k. ministrstev notranjih opravil in pravosodja in c. k. najvišje policijske oblastnije 3. 4. 1855, DVLKV, št. 15/55, z dne 15. maja 1855.

¹⁹⁶ Uredski poduk za zedinjene in politične okrajne in županijske gosposke, DVLKV, št. 16/55, z dne 2. junija 1855.

14 dni; pod pogoji iz kazenskega zakona so smeli izreči tudi kazen tepeža.¹⁹⁷

Napotila za poslovanje te vrste so izdajali večkrat. Ministrstvo za notranje zadeve je ob koncu zime leta 1858 pojasnilo tako poslovanje okrajnih glavarstev, da bi bilo čim bolj enotno. Zaradi tega je bil priložen obrazec, po katerem se je odvijala obravnava. Izjemoma je bilo treba izdelati tudi zapisnik, ki je obsegal zgolj bistvo zadeve. »Gospodke naj imajo pred očmi, da je treba pravdo hitro opraviti in dognati, ker je to prvi pogoj da se postavi veljava ohrani in da prisojena kazen kaj izda«. Zapisnikar ni bil potreben. Ob koncu leta je bilo treba izdelati abecedni seznam vseh kaznovanih oseb. Okrajni glavar je vodil seznam sumljivih, javni varnosti nasprotnih oseb, je pisalo v 11. členu ukaza.¹⁹⁸ Priloga, imenovana kazenski spisek, je vsebovala rubrike, ki jih je bilo treba izpolniti: zaporedna številka, podatki o obtožencu, podatki o tožnikih ali oškodovanih, česa je obdolžen, zagovor obtoženega, izjave prič in izvedencev, dokazi, vsebina in dan rabsodbe, odškodnina, datum naznaitve rabsodbe, datum izvršitve rabsodbe in opomba.

Cesar je konec junija 1858 ukazal, da so od 1. septembra 1858 dalje okrajna glavarstva obravnavala in kaznovala 56 prestopkov iz kazenskega zakona, policijska direkcija v Ljubljani pa je postala pristojna za 34 teh prestopkov.¹⁹⁹ Z uveljavitvijo tega ukaza so ublažili pogoje za osebe, ki so obravnavale prestopke. Preizkus je ostal, toda k njemu so smeli pristopiti tudi tisti, ki niso opravili pravoslovnih ali državooslovnih študij. Spregled je bil dan v pristojnost notranjega ministra ali vodje najvišje policijske oblastnitje.²⁰⁰

Sodišče (ali oblastvo), ki je za hudodelstvo, pregrešek ali prestopek obravnavalo določene osebe, je moralo o tem obvestiti obdolženčevega predstojnika. Med take osebe so šteli javnega uradnika in služabnika, župana, občinskega odbornika itd. Ko so mu izrekli sodbo, so predstojniku kaznovanega poslali prepis obsodbe, lahko pa tudi druge spise.²⁰¹

¹⁹⁷ Ukaz c. k. ministrstev notranjih reči in pravosodja pa c. k. najvišje polic. oblasti od 30. 9. 1857, DVLKV, št. 2/58, z dne 28. januarja 1858.

¹⁹⁸ Ukaz c. k. ministrstva notranjih reči od 5. 3. 1858, DVLKV, št. 11/58, z dne 22. aprila 1858.

¹⁹⁹ Cesarski ukaz od 20. 6. 1858, DVLKV, št. 24/58, z dne 24. julija 1858.

²⁰⁰ Ukaz c. k. ministrstev notranjih opravil in pravosodja in c. k. najvišje polic. onblastnitje od 23. 8. 1858, DVLKV, št. 34/58, z dne 15. novembra 1858.

²⁰¹ Ukaz c. k. ministrstev pravosodja in notranjih zadev pa c. k. najvišje polic. oblasti od 18. 11. 1858, DVLKV, št. 3/59, z dne 22. januarja 1859.

Popis hudodelcev in obsojencev

Kmalu po uveljavitvi novega reda kazenske pravde so uredili postopek s tiralicami, izdanimi za iskanimi osebami in predmeti.

Tako imenovane zasledovalne liste in popise oseb ter ukradenih stvari je tiskalo in razpošiljalo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, in sicer na njegove stroške, kot je bilo to urejeno že dotlej. Od tam so jih ljubljanskim uradom pošiljali neposredno, drugim pa po pošti; če pošte ni bilo, so to opravile sluge okrajnega glavarstva. Okrajna glavarstva so to gradivo poslala tudi županom občin. Na okraju so morali pri tem ravnati urno in voditi popis zasledovanih oseb. Policijska direkcija je te spise pošiljala tudi poveljstvu 11. orožniškega polka, to pa dalje nižjim enotam, vse do postaj. To je veljalo tako za tiralice, ki so se nanašale na deželo Kranjsko, kot za tiste, ki so zadevale druge dežele Avstrije. V prilogi tega razglasa je bil razdelilnik teh gradiv in iz njega je razvidno, da je bila tedaj na Kranjskem 501 občina, poveljstvo 11. orožniškega polka je prejemale 80 kosov gradiva, skupno so razposlali 1081 kosov gradiva.²⁰²

Že leta 1852 so uredili zasledovanje hudodelcev preko državne meje. Avstrija in Saksonija sta se namreč 18. januarja 1852 sporazumeli o takem ravnanju. Če je orožnik zasledoval hudodelca in bi bilo nevarno odlašati, je smel stopiti v sosednjo državo, kar je ustno naznanil pristojnemu oblastvu. Na tujem ni smel opraviti hišne preiskave, prijetega je moral izročiti najbližji oblastniji in ga ni smel peljati čez mejo. O vstopu v tujino je tam dobil potrdilo. Ob požaru ali povodnji je na prošnjo sosede orožništvo lahko prišlo na pomoč in delovalo po ukazih krajevne oblasti; o tem je dobilo potrdilo v službenih bukvicah.²⁰³ Podobno sta se dogovorili tudi Avstrija in kraljevina Bavarska.²⁰⁴

Novi kazenski postopek je zahteval tudi uskladitev glede tako imenovanih kazenskih preglednic. To je dotlej urejal dvorni dekret z dne 30. novembra 1821, pod št. 1818 v zbirki pravosodnih postav. Pravosodno ministrstvo je v soglasju z notranjim ministrstvom in najvišjo policijsko oblastnijo leta 1853 izdalo ukaz o vodenju pregleda nad sodnimi kaz-

---

²⁰² Razglas krajniskiga deželnega poglavarja od 19. februarja 1851, DZVLKK, št. 9/51, z dne 18. marca 1851.

²⁰³ Ministrski izrek 30. julija 1852, DZVLKV, št. 52/52, z dne 16. oktobra 1852.

²⁰⁴ Ministrski izrek 29. septembra 1852, DZVLKV, št. 61/52, z dne 4. decembra 1852. Ministrski izrek 3. oktobra 1855, DVLKV, št. 34/55, z dne 31. oktobra 1855. Ministrski izrek 22. septembra 1856, DVLKV, št. 43/56, z dne 13. decembra 1856.

nimi za hudodelstva in pregreške.²⁰⁵ Pregled je bil v prilogi ukaza in je vseboval razpredelnice: osebni podatki in opis, pristojna občina, prejšnje življenje, zadnje kaznivo dejanje, povzetek zadnje sodbe, datum nastopa kazni zapora, datum prestane kazni zapora, telesne in duševne lastnosti storilca z njegovo omiko, opomba in na koncu še obnašanje med prestajanjem zaporne kazni.

Izpolnjeni obrazec s prepisom sodbe nad 6 mesecev zapora je sodnija poslala okrajnemu glavarstvu, ki je poskrbelo za izvršitev sodbe. V upravi jetnišnice so ob privedbi osebe na prestajanje kazni prepisali vse rubrike iz preglednice v glavno knjigo, po prestani kazni so izpolnili zadnjo rubriko, to je obnašanje v ječi, obrazec pa nato poslali okrajnemu glavarstvu ali policijski direkciji. Slednja sta osebo smela izgnati v drug kraj, če je bilo tako določeno v sodbi ali po lastnem preudarku; v takih primerih je bilo treba v okraj novega bivališča poslati prepis obrazca, obvestiti pa še občino in poveljstvo orožniške čete. »Sploh naj bo kaj ostra dolžnost policijskih in političnih oblastnij po veljavnih predpisih kot policijske oblastnije na izpuščene kaznjence paziti«, je pisalo v 5. členu tega ukaza.

Take obrazce je moralo sodišče izpolniti za vsa hudodelstva, pregreške in prestopke ter jih poslati okrajni oziroma policijski oblastniji na sedežu sodišča. Izjema je veljala za tiste, ki so bili kaznovani za pregreške zoper poštenje, kateri so se preganjali na predlog razžaljenega in se niso kaznovali z zaporom 6 mesecev, in prestopke, ki niso izhajali iz lakomnosti, niso žalili javne npravstvenosti, javnega miru in reda.

Če se je kaznovani preselil v drugo občino, je morala okrajna oziroma policijska oblastnija poslati prepis obrazca v pristojno okrajno oziroma policijsko oblastnijo; o tem so obvestili tudi župana in poveljstvo orožniške čete.

Okrajna oziroma policijska oblastva so morala zbirati te obrazce, jih označiti z zaporednimi številkami, izdelati abecedno kazalo in iz njih dati obvestila, če je tako zahtevala varnostna, sodna ali tožilstvena oblast.

Pravosodno ministrstvo je konec leta 1855 ukazalo, da državni in občinski uradi niso dolžni sporočiti skrivnega ovaditelja, če to zahteva sodišče. Izjemi sta bili dve: če je šlo za začetek veleizdaje ali za krivo ovadbo.²⁰⁶

---

²⁰⁵ Ukaz c. k. ministrstva pravosodja 5. 3. 1853, DVLKV, št. 13/53, z dne 21. aprila 1853.

²⁰⁶ Ukaz c. k. pravosodnega ministrstva 8. 11. 1855, DVLKV, št. 38/55, z dne 29. decembra 1855.

Leta 1859 so postopek s temi preglednicami nekoliko poenostavili. Dotlej so sodišča vsake tri mesece pošiljala deželni vladi seznam kaznjencev, ki jih bodo po prestani kazni izpustili iz zapora, odslej so to sporočali varnostnemu oblastvu na sedežu sodnije, in sicer sproti za vsakega jetnika.²⁰⁷

Tages = Bericht

vom 185

Arrestanten

eingebracht		behandelt	
A. von den eigenen Organen		A. übergeben oder angezeigt	
1. wegen Verbrechen		1. den Gerichten	
2. „ Vergehen		2. „ Finanzbehörden	
3. „ Uebertretungen		3. „ Communalbehörden:	
4. „ polizeiwidrigen Verhalten, als:		a) zur Abschiebung	
Wetteln, Tragen, Viederlichkeit u. s. w.		b) „ Armenversorgung	
5. zur Ausweisleistung		c) zu anderen Verfügungen	
		4. Militärbehörden	
B. von anderen Behörden übernommen		B. Polizeiverfügungen unterzogen	
		1. durch Wegweisung	
C. vom vorigen Tage verblieben		2. „ Militär-Assecurierung ex offio.	
	Summe	3. „ Abgabe in das Zwangsarbeitshaus	
		4. „ Anweisung in die freiwillige Arbeitsanstalt	
D. nebenstehend behandelt		5. „ Polizeistrafe	
Verbleiben zur Behandlung		C. entlassen	
			Summe . . . . .

Obrazec dnevnega poročila o osebah, ki jih je pridržala Policijska direkcija v Ljubljani. (AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1855, ovoj 1-300, brez številke)

²⁰⁷ Ukaz c. k. ministerstev notranjih zadev, pravosodja in policije od 12. 10. 1859, DVLKV, št. 55/59, z dne 26. novembra 1859.

Red kazenske pravde z dne 17. januarja 1850 je veljal le tri leta in 30. oktobra 1854 je začel veljati novi.²⁰⁸ Imel je 436 členov, razdeljenih v 20 poglavij. Med drugim je določil, da sme preiskavo prostorov odobriti preiskovalni sodnik s pisnim ukazom. Če bi bilo nevarno odlašati, je smelo to ukazati ali okrajno sodišče ali uradnik varnostne oblasti ali občinski župan. Orožnik je smel sam preiskati prostore v štirih primerih: če je storilca zalotil na kraju dejanja; če je šlo za hudodelstvo ali pregrešek; če je pri sebi imel predmete, izvirajoče iz kaznivega dejanja oziroma so kazali na sotorilstvo; če je storilec pobegnul v hišo. Ta kazenski postopek je bil deloma spremenjen in dopolnjen sredi leta 1858.²⁰⁹

Avstrija je leta 1857 začela pripravljati denarno reformo. Dotedanji goldinar konvencijske vrednosti se je delil na 60 krajcarjev, novi goldinar avstrijske veljave pa na 100 krajcarjev. Menjalno razmerje so leta 1858 določili takole: 100 goldinarjev konvencijske valute je 105 goldinarjev avstrijske veljave.²¹⁰

---

²⁰⁸ *Cesarski patent 29. 7. 1853. Red kazenske pravde za avstrijsko cesarstvo*, DVLKV, št. 33/53, z dne 12. novembra 1853, I. del.

²⁰⁹ *Cesarski ukaz od 3. 5. 1858*, DVLKV, št. 18/58, z dne 19. junija 1858.

²¹⁰ *Cesarski ukaz od 27. 4. 1858*, DVLKV, št. 17/58, z dne 15. junija 1858. *Ukaz c. k. dnarstvenega ministrstva od 28. 4. 1858*, DVLKV, št. 17/58, z dne 15. junija 1858. Pančur, *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*, str. 151, 154 in 158.

SEDEŽ POLKA SE SELI V TRST

Na začetku šestdesetih let 19. stoletja se je začelo tretje razdobje v zgodovini cesarskega orožništva. Poznavalci so ga ocenili kot čas gmotnega nazadovanja te službe, kar je imelo za posledico tudi osip moštva in slabitev stanja javne varnosti.²¹¹ To obdobje je trajalo do leta 1876, ko je bil sprejet novi, drugi orožniški zakon.

Padec Bachovega absolutizma

Notranje spremembe v državi so bile posledica dogajanj tako znotraj nje same kot v njenem mednarodnem položaju. Avstrija je junija 1859 v spopadu s Francijo doživela poraz in izgubila Lombardijo, katere glavno mesto je bilo Milano; tako je »odpadel« tudi dotedanji 14. orožniški polk. Tiskarna »Eger in sin« v Ljubljani je 15. julija 1859 izdala slovenski in nemški razglas cesarja Franca Jožefa z naslovom »Mojim narodom!« Sporočil je, da je bil sklenjen mir s Francijo, izgubljena večina Lombardije in da bodo sledile upravne ter druge reforme.²¹² Odstavili so notranjega ministra Aleksandra Bacha, ki je veljal za glavnega zastopnika absolutizma. Na njegovo mesto je bil postavljen poljski grof Agenor Goluchovsky.

Deželna vlada v Ljubljani je bila 17. junija 1860 ukinjena in namesto nje je bilo vzpostavljeno deželno (po)glavarstvo. Bilo je nekakšna izpostava namestništva v Trstu in njemu odgovorno. Deželni glavar je bil hkrati predstojnik okrajnega urada Ljubljana-okolica. Med drugim je skrbel za varnost, red in mejne zadeve Kranjske. Njegove naloge so bile natiskane v »Določilih o položaju in uradnem poslovanju c. k. deželnega glavarja v vojvodini Krajnski«, ki so imela 23 členov.²¹³

Sledila sta dva cesarjeva akta, in sicer je 20. oktobra 1860 izšla tako imenovana oktobrška diploma in 26. februarja 1861 tako imenovani februarski patent. Slednji je uvedel upravno ureditev, ki je v bistvu veljala vse do razpada države.

Uveden je bil tako imenovani dvotirni sistem:

---

²¹¹ Hömann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 39.

²¹² AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, l. 1859, št. 291. *Oglas Njegovega veličanstva cesarja od 25. 7. 1859*, DVLKV, št. 42/59, z dne 1. septembra 1859.

²¹³ AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, l. 1860, fasc. 1–300, št. 2.

- * na eni strani so bili državni organi, ki so upravljali dežele v imenu dunajske vlade in njenih ministrstev,
- * na drugi strani pa so bili organi deželne avtonomije.

Najvišji predstavnik državne uprave na Kranjskem je postal deželni predsednik in pod njegovim vodstvom so delovali tako deželna vlada kot okrajna glavarstva.

Deželni zbor je bil glavni nosilec deželne avtonomije, njegov izvršilni organ je bil deželni odbor, odgovoren deželnemu zboru. Na čelu deželnega odbora je bil deželni glavar, ki je vodil seje deželnega zbora.²¹⁴

Že 25. aprila 1861 je v Ljubljani spet začela delovati deželna vlada²¹⁵ in tako je ostalo do konca monarhije.

Orožništvo na Kranjskem 16. avgusta 1861

Cesar je 27. junija 1860 odobril spremembe orožništva in nato je bil 16. julija 1860 izdan ministrski ukaz z naslovom »Temelji za reorganizacijo orožništva«. Razveljavljena je bila vrsta določb orožniškega zakona iz leta 1850 ali pa so bile te spremenjene. Tako je bilo določeno na primer:

- v zunanji službi je orožništvo popolnoma podrejeno civilnim oblastvom,
- okrajne gosposke so mu smele dajati tudi ustne ukaze,
- orožniške enote so morale dnevno poročati okrajnim uradom, ob najhujših dogodkih pa takoj oziroma sproti,
- delovno področje je obsegalo vzdrževanje javne varnosti, javnega reda in miru ter nadzorovanje občinske straže, ne pa več državno policijskih nalog.

Dovoljene so bile patrolje s po enim možem, prej vsaj z dvema. Obhod ni bil več časovno točno določen. Okrajni urad je soodločal pri razdelitvi okoliša orožniške postaje na patroljne okoliše. Kmalu se je pokazalo, da tam orožniške službe ne poznajo dovolj, zato je prihajalo do trenj in sporov z orožniškimi častniki. Prišlo je do znatnega zmanjšanja števila moštva: leta 1857 jih je bilo v celotni državi 18.985, leta 1860 pa le še 7923.

²¹⁴ *Zgodovina Slovencev*, str. 469.

²¹⁵ *Razglas c. k. deželnega poglavarstva od 20. 4. 1861*, UCKDGVK, št. 1/61, z dne 20. avgusta 1861.

Primorsko-kranjsko namestništvo v Trstu je začelo poslovati 15. novembra 1861. Izdelalo je pregled poslov v posameznem departmentu (oddelku). Drugi oddelek je skrbel za policijske zadeve, všteveši orožništvo.²¹⁶

S to spremembo statusa dežele Kranjske je bila povezana tudi selitev poveljstva orožniškega polka iz Ljubljane v Trst. Notranji minister in generalni inšpektor orožništva sta namreč 11. julija in 8. avgusta 1860 določila novo organiziranost orožništva v Avstriji. Iz 19 polkov so jih oblikovali le 10 in jim dodelili nove številke ter sedeže:

1. polk za Spodnjo in Zgornjo Avstrijo, Salzburško, Štajersko in Koroško, sedež Dunaj,
2. polk za Češko, Moravsko in Šlezijo, Praga,
3. polk za lombardsko-beneško kraljestvo in Tirolsko, Benetke,
4. polk za Galicijo in Bukovino, Lemberg (danes Lvov oziroma Lviv v Ukrajini),
5. polk za Ogrsko, Kaschau (danes Košice na Slovaškem),
6. polk za Ogrsko, Budimpešta,
7. polk za Ogrsko, Pressburg (danes Bratislava),
8. polk za Ogrsko, Ödenburg (danes Sopron na Madžarskem),
9. polk za Sedmograško, Vojvodino in Banat, Hermannstadt (danes Talmaciul v Romuniji),
10. polk za Primorje, Kranjsko, Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo, Trst.

V Trstu je dobilo sedež poveljstvo 10. orožniškega polka, ki je obsegal tudi deželo Kranjsko, njegov tretji poveljnik je postal polkovnik Aleksander Wölfel. Štab tega polka je 16. avgusta 1861 izdelal pregled razporeditve enot tega polka. Izdelan je bil v rokopisu, in sicer na dvojni poli (4 strani). Na prvi strani je bil naslov enote, na drugi pregled štaba in čet, na tretji in četrti strani pa podroben pregled postaj in moštva. Polk je štel 738 mož in se delil na 7 čet, 12 vodov in 128 postaj. Območje polka je obsegalo 838,1 kvadratne milje (47.771 km²) in je štel 2.270.997 prebivalcev. Tako so izračunali, da je na enega moža postave prišlo 0,97 kvadratne milje (55 km²) ozemlja in 2864 prebivalcev.

Štab polka je štel 20 oseb, in sicer: polkovnika, 2 majorja, 2 stotnika, 2 nadporočnika in 14 drugih. Poveljstva čet so bila v krajih: prve čete v Ljubljani, druge v Trstu, tretje v Zagrebu, četrte v Varaždinu, pete v

---

²¹⁶ AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, fasc. 1860–1861, št. 2.

Dubrovniku, šeste v Zadru in sedme v Sisku. Na današnjem ozemlju Republike Slovenije je delovala v celoti prva četa, katere okoliš se je skladal z ozemljem dežele Kranjske, in deloma druga, zato ju bom prikazal podrobneje.

Ljubljanska četa oziroma krilo je bilo razdeljeno na 4 vode in 31 postaj, ki so imele zaporedne številke.

Prvi vod je imel sedež v Ljubljani in je povezoval 7 postaj, označenih z zaporednimi številkami, število moštva pa je navedeno v oklepaju: 1. Ljubljana (10 mož, od teh en stražmojster, en postajevodja in 8 orožnikov), 2. Litija (5), 3. Radeče (4), 4. Velike Lašče (4), 5. Ribnica (4), 6. Kočevje (6), 7. Vrhnika (5).

Drugi vod je bil nameščen v Novem mestu in je imel 9 postaj: 8. Novo mesto (6 mož, od teh en stražmojster), 9. Metlika (4), 10. Črnomelj (6), 11. Kostanjevica (4), 12. Krško (4), 13. Stična (4), 14. Trebnje (4), 15. Žužemberk (4), 16. Mokronog (4).

Tretji vod je bil v Kranju in se je delil na 8 postaj: 17. Kranj (8 mož, od teh en stražmojster); 18. Tupaliče (5), 19. Brdo pri Lukovici (6), 20. Kamnik (7), 21. Škofja Loka (8), 22. Radovljica (6), 23. Tržič (4), 24. Kranjska Gora (5).

Četrti vod je bil v Postojni in je obsegal 7 postaj: 25. Postojna (5 mož, od teh en stražmojster); 26. Ilirska Bistrica (4), 27. Senožeče (4), 28. Planina (5), 29. Lož (5), 30. Vipava (4), 31. Idrija (5).

Celotna ljubljanska četa je na 31 postajah štela 167 mož, od katerih so bili 4 stražmojstri, 31 postajevodij in 124 orožnikov, drugi pa starešine in sluge.

Poveljnik čete je bil Moritz Egkh, stotnik 1. razreda, ki je hkrati vodil tudi ljubljanski vod in je bil v letih 1874–1879 poveljnik 6. deželnega orožniškega poveljstva za Štajersko v Gradcu. Poveljnik novomeškega voda je bil nadporočnik Hermann von Steiger, kranjskega poročnik Johann Tscheleschnigg in postojnskega nadporočnik Adolf Deutenhofen. Iz preglednice prve čete se vidi, da se je v organiziranosti te službe precej spremenilo. Na kratko bi lahko rekli, da se je poenostavila. Prišlo je tudi so krčenja števila osebja in postaj.

Zgolj za informacijo bom navedel kratek izsek iz organiziranosti drugega krila s sedežem v Trstu. Tržaški vod je imel 8 postaj, in sicer v Trstu, Komnu, Sežani, Kopru, Piranu, Buzetu, Voloski in Podgradu. Goriški vod se je delil na 10 postaj, ki so bile razporejene v Gorici, Bovcu, Tolminu, Cerknem, Kanalu, Ajdovščini, Krminu, Gradiški, Červinjanu in

Tržiču. Vod s sedežem v Pazinu je štel 11 postaj, ki so bile v Pazinu, Motovunu, Bujah, Poreču, Rovinju, Vodnjanu, Puli, Labinu, na Cresu, Krku in Lošinju.²¹⁷

Razne plati javne varnosti na Kranjskem

Najvišje policijsko vodstvo na Dunaju je izdelovalo predloge proračuna za javno varnost v posamezni deželi. Za deželo Kranjsko je ta predlog za razdobje od leta 1853 do 1864 obsegal naslednje zneske: 1853 – 13.304, 1854 – 16.571, 1855 – 15.776, 1856 – 15.344, 1857 – 15.679, 1858 – 15.397, 1859 – 16.154, 1860 – 17.219, 1861 – 18.308, 1862 – 17.958, 1863 – 18.409 in 1864 – 18.120 goldinarjev. Od te vsote je bilo za vojaško policijsko stražo v nekaj letih predvideno približno polovico predvidenih sredstev za javno varnost. Za civilno policijsko stražo je ta vsota znašala 1100 goldinarjev za leto 1856, enako za leti 1857 in 1858, 3678 goldinarjev za leto 1859, 3653 goldinarjev za leto 1860 in 3465 goldinarjev za leto 1861.²¹⁸

Celotni izdatki Kranjske za upravno leto 1862 so znašali 157.815 goldinarjev in 51 krajcarjev, od te vsote je za nastanitev orožništva odpadlo 10.600 goldinarjev. Nastanitveni izdatki za orožništvo so leta 1863 znašali 10.000 goldinarjev, enako v letu 1864, leta 1865 pa 9305 goldinarjev.²¹⁹

Deželno glavarstvo v Ljubljani je 25. januarja 1861 izdelalo pregled nabornih beguncev na Kranjskem v letu 1860. Preglednica je bila izdelana po okrajih in na celotnem seznamu je bilo 25 takih oseb, od teh največ v okraju Škofja Loka, in sicer 10, in v Črnomlju 9.²²⁰

Mnogo gradiva v arhivu se nanaša na vojsko. Za vsak premik vojaške enote so izdelali pisni načrt, ki je vseboval podatke o enoti, moštvu, od kje do kje potuje, kje je predviden počitek in kako se bo enota oskrbovala med pohodom. Tako je deželno generalno poveljstvo v Vidmu 13. februarja 1861 izdelalo tak načrt in ga razposlalo pristojnim

---

²¹⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1861–1863, spis št. 5091. Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 55.

²¹⁸ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1853, št. 1330 in fasc. 1864, ovoj št. 269.

²¹⁹ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, l. 1861, brez štev. in l. 1864, ovoj 240, št. 21: *Landesfond, Kronland Krain, Verwaltung-Jahr 1862, Summarische Übersicht der gesammten Cassa-Ergebnisse und das schließlichen Vermögensfondes.*

²²⁰ AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, l. 1861, fasc. 601–900, št. 715.

oblastvom, tudi deželnemu glavarstvu v Ljubljani. Premik je zajel 200 mož 7. pešpolka B. Prochaska, ki jim je poveljeval poročnik Hrobath. Potovali so iz Celovca v Mantovo, in sicer preko Tržiča, Kranja, Ljubljane in Nabrežine. Pohod je trajal od 18. do 24. februarja 1861.²²¹ Na ta način so sporočali vsak, tudi najmanjši premik vojske. Tako so 8. marca 1861 obvestili o premiku treh vojakov z dvema konjema iz Zagorja preko Postojne in Logatca v Ljubljano. Premik je trajal od 10. do 12. marca 1861.²²²

Namestništvo v Trstu je 8. februarja 1861 zahtevalo od okrajnih uradov izdelavo seznamov o možnostih za izredno namestitve vojaštva po naseljih. Okrajni uradi so take sezname pošiljali deželnemu glavarstvu v Ljubljani že v drugi polovici istega meseca, kar je zelo hitro. Okrajni urad v Škofji Loki je seznam poslal 26. februarja in je vseboval največ podatkov te vrste, zato ga bom na kratko povzel. Zajel je vse občine, kraje v občinah in za vsak kraj število prebivalcev, število hiš, možnosti za namestitve vojakov, častnikov in konj, za vojsko pomembne naprave, oddaljenost od Škofje Loke in opombo. Na območju tega okraja je bilo 25.074 prebivalcev, 3.565 hiš, v normalnih pogojih bi lahko nastanili 31 častnikov, 1049 vojakov in 331 konj, v izrednih okoliščinah pa 44 častnikov, 1848 vojakov in 499 konj. Okraj je štel 15 občin, in sicer: mesto Škofja Loka, Stara Loka, Stare Poljane, Nove Poljane, Dolenja vas, Dorfarji, Železniki, Godešič, Oselica, Zali Log, Selce, Zminec, Trata, Sorica in Češnjica. V občino Nove Poljane so spadala naselja: Četena Ravan, Volča, Zapreval, Podvrh, Podobeno, Murave, Mlaka, Malenski Vrh, Lovsko Brdo, Lom in Zakobiljek, Jarčje Brdo in Krivune, Jelovica, Jazbine, Gorenja Žetina, Gorenja Ravan, Gabrška Gora, Dolencice, Dolenja Žetina, Dolenja Ravan, Delnice in Javorje. V občino Stare Poljane pa so spadali ti kraji: Dobje in Predmost, Dolenje Brdo, Gorenje Brdo, Hotovlja, Kovski Vrh, Kremenk, Log, Poljane, Žabja vas, Bukov Vrh, Smoldno, Srednja vas, Visoko in Vinharje.²²³

Nemajhno težavo so predstavljali požari. Cesar je 4. aprila 1852 odredil, da se požari odslej naznanjajo z zvonovi ali s postavitvijo bander oziroma latern, ne pa več s topovi, kot je v nekaj mestih veljalo dotlej.²²⁴

²²¹ AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, l. 1861, fasc. 901–1200, št. 1086.

²²² AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, l. 1861, fasc. 1201–1500, št. 1476.

²²³ AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, l. 1861, fasc. 1501–1800, št. 1716.

²²⁴ *Razpis c. k. ministrstva notranjih zadev 12. aprila 1852, DZVLKV, št. 26/52, z dne 19. maja 1852.*

Deželno poglavarstvo na Kranjskem je zatem izdalo pojasnilo o varstvu pred požari. V deželi sta že od 28. januarja 1795 veljali »Postava zavoljo ognja na kmetih« in »Postava zavoljo ognja v mestih in trgih«. Za deželno glavno mesto je veljala »Postava zastran stavb in ognja« z dne 23. aprila 1847.²²⁵

Direkcija »C. k. privilegirane spodnjeavstrijske vzajemne zavarovalnice za požarno škodo« je 29. januarja 1861 izdelala poročilo za zavarovalno leto 1860. Bilo je natiskano in je vsebovalo tri priloge. V prilogi C je bil seznam zavarovanih stavb, kjer je leta 1860 prišlo do požara, in sicer na območju dežel Štajerske, Koroške in Kranjske. Na Kranjskem je bilo tega leta 70 požarov, v katerih je bilo poškodovanih 108 poslopij. V Šenčurju je 11. novembra 1859 požar zajel in uničil 29 stavb, izplačano je bilo 5050 goldinarjev odškodnine, stroški poizvedovanj o škodi so znašali 23 goldinarjev in 2 krajcarja. V vasi Petelin(j)e je 9. septembra 1860 požar prizadel 10 hiš, izplačano je bilo 420 goldinarjev odškodnine, stroški poizvedb o požaru so znašali 10 goldinarjev in 25 krajcarjev. Na Kranjskem je bilo v zavarovalnem letu 1860 izplačano 18.450 goldinarjev odškodnine, stroški pomoči ob gašenju so znašali 132 goldinarjev, poizvedbe o požarih so dosegli 369 goldinarjev in 50 krajcarjev, celotna škoda je torej znašala 18.951 goldinarjev in 50 krajcarjev.²²⁶

Cesar je jeseni 1852 izdal patent o orožju.²²⁷ Določbe o orožju in strelivu so začele veljati 1. januarja 1853, obsegale so 49 členov. Urejali so izdelovanje in prodajo orožja ter streliva, posest in nošenje orožja, kazenske in splošne določbe. Kmalu po uveljavitvi tega patenta so izšli napotki za njegovo izvajanje.²²⁸ Na podlagi poročil okrajnih uradov je deželno glavarstvo v Ljubljani 13. februarja 1861 izdelalo pregled o izdanih dovoljenjih za nošenje orožja na Kranjskem, in sicer od 1. maja do 31. oktobra 1860 ter stanje 30. aprila 1860. Okrajni urad v Škofji Loki je do konca aprila izdal 58 dovoljenj za strelno in 8 dovoljenj za hladno orožje v samem mestu ter 19 oziroma 3 dovoljenja na podeželju. Med 1. majem in 31. oktobrom je prejel 9 prošenj za nošenje strelnega

²²⁵ Ukaz c. k. krajskiga poglavarstva 25. 6. 1852, DZVLKV, št. 50/52, z dne 30. septembra 1852.

²²⁶ AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, l. 1861, fasc. 1201–1500, št. 1429.

²²⁷ Cesarski patent 24. 10. 1852, DZVLKV, št. 62/52, z dne 11. decembra 1852.

²²⁸ Ukaz ministrstev notranjih zadev in pravosodja in najvišje policijske oblastnije 29. 1. 1853, DVLKV, št. 10/53, z dne 15. marca 1853.

orožja v mestu in nobene za hladno orožje, na podeželju pa 9 prošenj za strelno in 1 za hladno orožje. V mestu so vse prošnje odobrili, na podeželju, torej zunaj mesta Škofja Loka, pa 3 prošnje za strelno in prošnjo za hladno orožje. V Ljubljani je bilo 382 dovoljenj za strelno in 38 za hladno orožje.²²⁹

Ministrstvo za trgovino je 7. maja 1852 izdalo razglas o nagradah za tiste, ki so naznanili osebe, osumljene za poškodovanje ali uničenje telegrafskih naprav. Razglas je ponovilo leta 1864. Za ovaditelja je bila predvidena nagrada od 2 do 10 goldinarjev, vendar le pod pogojem, da je bila oseba obsojena zaradi takega dejanja.²³⁰

Ukinitev policijske direkcije v Ljubljani

O razmerah v Ljubljani, kjer je delovala policijska direkcija, v revolucionarnem letu 1848 je mogoče sklepati tudi iz poziva, ki ga je 23. maja 1848 izdal ljubljanski magistrat. Izdali so ga na podlagi odloka deželnega predsedstva z dne 22. maja 1848. Razglas je na začetku opozarjal, da določbe kazenske postave veljajo še naprej. Za vzdrževanje javnega miru in reda ter za varnost zadolženi organi kršitve naznanjajo v uradno poslovanje. Veljavne predpise meščani večinoma upoštevajo, v zadnjem času pa se množijo javni govori in izjave, ki pri poslušalcih naletijo na različne, tudi neprijetne in celo nevarne posledice. Treba je misliti na spoštovanje predpisov in na posledice nespoštovanja le-teh, so zapisali v pozivu. Magistrat je ob koncu sporočil, da so se doslej Ljubljančani dobro držali, kar pričakujejo tudi v prihodnje.²³¹

Notranji minister Bach je 10. decembra 1850 izdal nova določila za delovanje policijskih oblastev, kamor so spadale tudi policijske direkcije.²³² Ta oblastva so imela status političnih upravnih organov. To so bila ali mestna poglavarstva ali policijski komisariati. Moštvo je bilo sestavljeno iz uradnikov ter vojaške ali civilne policijske straže. Cesar je poleti 1852 nekoliko spremenil omenjena ministrova določila, in sicer v

²²⁹ AS 32, Deželno glavarstvo v Ljubljani, l. 1861, fasc. 601–900, št. 732.

²³⁰ *Razpis c. k. deželne gosposke za Kranjsko od 5. 2. 1864*, ZULVK, št. 3/64, z dne 13. februarja 1864.

²³¹ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1848, št. 1112.

²³² *Osnova za uredbe policijskih oblastnij. Opraviilstvo cesarsko-kraljevih policijskih oblastnij*, DZVLKK, št. 13/51, z dne 4. aprila 1851.

tem smislu, da se mestna poglavarstva imenujejo policijske direkcije.²³³ Aprila 1852 je isti minister izdal navodila za delovanje civilne policijske straže. Izdali so jih na Dunaju v obliki žepne brošure in so imela 40 členov.²³⁴

Namestništvo v Ljubljani je 20. julija 1852 poslalo mestnemu glavarstvu in policijski direkciji v Ljubljani preglednico stanja vojaške policijske straže v deželnih prestolnicah Avstrije. Tisto leto so namreč iz teh straž osnovali enotni zbor z najvišjim šefom na čelu. Moštvo je štelo 3740 oseb v 27 mestih. V Ljubljani je bilo 43 mož, in sicer podporočnik, feldvebel, 4 korporali, trobentač, služabnik in 35 stražnikov.²³⁵ Do leta 1866 so ostale le v 6 mestih.

Poveljnik 11. orožniškega polka je 14. avgusta 1852 pisal policijski direkciji v Ljubljani, da bo Johann Kempen prispel na inšpekcijo policijske straže v Ljubljani.²³⁶

Policijska direkcija v Ljubljani je izdajala glasilo z naslovom »Policijsko oznanilo« (v izvirniku »Polizei-Anzeiger«). Najvišje policijsko vodstvo na Dunaju je 2. aprila 1855 zaprosila za podatek, kdo vse prejema to oznanilo. Iz direkcije so odpisali 6. aprila in iz odgovora je razvidno, da so 80 primerkov tega glasila pošiljali poveljstvu 11. orožniškega polka, po en kos vsakemu od 30 mešanih okrajev, po 1 do 2 kosa drugim policijskim direkcijam v državi, itd., skupaj so razposlali 237 primerkov.²³⁷ Stroški izdajanja tega glasila so maja 1855 znašali 16 goldinarjev in 12 krajcarjev.²³⁸

Ta direkcija je vsak mesec izdelala seznam osebja, ki je opravilo izredno službo. Poslala ga je namestništvu in to je poskrbelo za izplačilo teh sredstev.²³⁹

Notranji minister je 6. januarja 1861 določil novo sistemizacijo te direkcije in namestništvo v Trstu je čez 10 dni to sporočilo direkciji v Ljubljani. Sestava moštva in prejemanje plače je bilo naslednje: policijski direktor 1680 goldinarjev, komisar 1050 goldinarjev, konceptni

²³³ Razglas predsedništva c. k. krajskega poglavarstva 8. avgusta 1852, DZVLKV, št. 43/52, z dne 24. avgusta 1852.

²³⁴ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1860, št. 116. *Instruktion für die Civil-Polizei-Wache*, Wien 1852.

²³⁵ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1852, št. 404.

²³⁶ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1852, št. 469.

²³⁷ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1855, št. 174.

²³⁸ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1855, št. 280.

²³⁹ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1855, št. 371.

adjutant (pomožni uradnik) 420 goldinarjev, 3 kanclisti od 525 do 630 goldinarjev, 2 slugi po 315 goldinarjev in 12 stražnikov od 262 do 315 goldinarjev letne plače.²⁴⁰

Civilni policijski stražniki so v nekaj letih prijeli toliko oseb: 1859 – 941, 1860 – 1719, 1861 – 1693 in 1865 – 1235. Za vsakega je bilo navedeno, koliko oseb je aretiral v teh letih.²⁴¹

O tedanjih cenah življenjskih potrebščin izvemo iz cenikov, ki jih je objavljalo mestno glavarstvo v Ljubljani. Cenik, izdan 23. aprila 1866, je navedel, da je funt najboljšega mesa stal od 17 do 20 krajcarjev, tisti srednje kakovosti od 13 do 16 krajcarjev in najslabše kakovosti od 9 do 12 krajcarjev. To so objavljali tudi zato, da so lahko Ljubljančani vsako nepravilnost trgovcev prijavljali glavarstvu.²⁴² Hlače za vojaškega policijskega stražnika so leta 1852 stale 5 goldinarjev.²⁴³

Deželni namestnik Edward Bach je 31. marca 1866 izdal dvojezični razglas z naslovom »Oznanilo«, ki je obveščalo o ukinitvi policijske direkcije v Ljubljani. Ta je nehala z delom 10. aprila 1866. Zadeve državne policije so prešle na predsedstvo deželne vlade v Ljubljani, področje lokalne policije pa na ljubljansko občino. Med zadeve lokalne policije, kot so jo imenovali, je spadala skrb za varstvo oseb in lastnine, cestna in poljska policija, živežna policija, zdravstvena policija, policija poslov in delavcev, npravstvena policija in policija zastran stavb in ognja. Ljubljanska občina je hkrati prevzela tudi določena policijska in politična opravila, saj je ta občina nosila pravice političnega oblastva prve stopnje.²⁴⁴

---

²⁴⁰ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1861, ovoj št. 198, spis št. 66.

²⁴¹ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1862, št. 19 in fasc. 1866, št. 14.

²⁴² AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, ovoj št. 56, spis št. 126.

²⁴³ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1852, št. 1103.

²⁴⁴ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, ovoj št. 55, spis št. 182. Cesarski ukaz od 23. 3. 1866. *Prestava iz državnega zakonika leta 1866 za kranjsko vojvodino*, št. 32. *Oznanilo c. k. deželnega predsedstva za kranjsko deželo od 31. marca 1866*, ZULVK, št. 3/66, z dne 10. aprila 1866.

1888 Krain.

Gültig für ein Jahr.

Legitimations-Karte
für

Vor- und Zuname *Johann Rožič*

Charakter, Beschäftigung *Wirtshausbesitzer*

Wohnort *Črmošnjic, All.*

Alter *im Jahr 1860 27 Jahre*

15 Kr

K. K. Bezirksamt *Novo mesto*

Angestellt am *1. März 1860*

Jede Verfälschung einer Legitimations-Karte, oder jeder Missbrauch mit derselben wird nach den bestehenden Gesetzen bestraft.

Jede Verfälschung einer Legitimations-Karte, oder jeder Missbrauch mit derselben wird nach den bestehenden Gesetzen bestraft.

Izkaznica Janeza Rožiča iz Črmošnjic, dninarja, ki jo je 1. marca 1860 izdal okrajni urad v Novem mestu in je veljala eno leto. (AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1860, ovoj 1–300)

DEŽELNO OROŽNIŠKO POVELJSTVO V LJUBLJANI

V drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja je Avstrija doživela velike spremembe. Te so bile posledica notranjega in zunanjega dogajanja. Med zunanjimi dejavniki je treba omeniti vojaški poraz v vojni s Prusijo, ki je imela za svojega zaveznika kraljevino Italijo. Avstrija je izgubila še Benečijo in pod Italijo je prišlo približno 35.000 beneških Slovencev. V notranjem življenju Avstrije je vse bolj stopala v ospredje narodna prebujanja, ki je zajela tudi Slovence. Po starem ni moglo več iti.²⁴⁵

Raznovrstne novosti

Notranja in zunanja dogajanja v Avstriji so februarja 1867 privedla do vzpostavitve tako imenovane dvojne monarhije: dotlej enotno cesarstvo so razdelili na dva dela, Avstro-Ogrsko. Avstrijski del je obsegal Zgornjo Avstrijo, Spodnjo Avstrijo, Salzburško, Koroško, Štajersko, Kranjsko, Primorsko (Trst, Goriška in Istra), Tirolsko in Predarlško, Dalmacijo, Češko, Moravsko, Šlezijo, Galicijo in Bukovino. Skupni uradi so se imenovali »cesarski in kraljevski«, tisti v avstrijski polovici »cesarsko-kraljevi« in v Ogrski »kraljevski«. Skupne so bile zunanje, obrambne in finančne zadeve. Cesar je 23. marca 1867 prepustil organiziranost orožništva na ogrskem delu skupne države v pristojnost oblastem v Budimpešti, ki so se odločile za razpust te varnostne sile. Tako so deželna orožniška poveljstva št. 5, 6, 7, 8 in 9 odpadla, zato so na novo oštevilčili nekatera v avstrijskem delu države, in sicer: deželno orožniško poveljstvo št. 11 je dobilo novo števiko 5, št. 14 je prejelo št. 8 in tisto s št. 15 je postalo št. 9.²⁴⁶ »Nezasedeni« sta ostali številki 6. in 7.

Avstrijski del države je 5. novembra 1867 dobil svoj društveni zakon,²⁴⁷ čez 10 dni pa še shodni zakon.²⁴⁸ Malo kasneje, 21. decembra 1867, je izšla nova ustava, imenovana »Državna osnovna postava o občnih pravicah državljanov za kraljevine in dežele, zastopane v državnem

²⁴⁵ Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 973.

²⁴⁶ Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 64; Wandruszka, Urbanitsch, *Die bewaffnete Macht*, str. 484.

²⁴⁷ *Postava od 5. novembra 1867 o pravici združevati se (napravljati društva)*. *Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino*, št. 109.

²⁴⁸ *Postava od 15. novembra 1867 o pravici shajati se (napravljati shode)*. *Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino*, št. 110.

zboru.«²⁴⁹ Izšla je še vrsta drugih predpisov, ki so urejali življenje državljanov.

Ni še minilo leto dni od uveljavitve nove ustave avstrijskega dela monarhije, ko je cesar 7. oktobra 1868 z ukazom določil možnosti za opustitev nekaj ustavnih pravic. Vlada je dobila pravico, da je odredila izjeme od veljavnih predpisov. To je bilo dopustno med vojno, ob neposredni vojni nevarnosti, ob notranjih neredih, veleizdaji ali zaroti, nevarni za državo ali osebno varnost. To se je nanašalo na pet členov državne osnovne postave o občih pravicah državljanov, ki so jih v naštetih okoliščinah nadomestile nove določbe:

- * policijski pripor je lahko trajal do 14 dni,
- * ni bilo pravice do varščine,
- * bivališča ni bilo mogoče zapustiti brez dovoljenja,
- * varnostni organi so smeli opraviti hišno preiskavo brez sodniškega dovoljenja,
- * omejiti je bilo mogoče pravico do zbiranja in društvene dejavnosti ter tiskovno svobodo.²⁵⁰

Cesar je 11. januarja 1867 potrdil predlog o prenovi politične uprave v vojvodini Kranjski. Okrajna glavarstva so imela sedeže v Črnomlju, Kamniku, Kočevju, Kranju, Krškem, Litiji, Ljubljani (za okraj Ljubljana-okolica),²⁵¹ Logatcu, Novem mestu, Postojni in Radovljici. To je začelo veljati 10. marca 1867.²⁵² Sedež političnega okraja Logatec je bil vse do 20. septembra 1875 na Planini, s tem dnem pa je začelo poslovati v Logatcu.²⁵³

Na začetku leta 1870 je na Dunaju spet začel izhajati državni uradni list tudi v slovenščini in tako je ostalo vse do razpada države. Praznino, ki je nastala po ukinitvi slovenske izdaje konec leta 1852, je v ustavni dobi deloma zapolnila tako imenovana prestava iz državnega zakonika za kranjsko vojvodino, kjer so v letih 1866, 1867 in 1868 izdajali slovenske prevode najpomembnejših predpisov.

Leta 1870 je začel uradni list vojvodine Kranjske izhajati v sloven-

²⁴⁹ Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino, št. 118.

²⁵⁰ Cesarski ukaz od 7. 10. 1868. Prestava iz državnega zakonika leta 1868 za kranjsko vojvodino, št. 130.

²⁵¹ Razglas c. k. deželne gosposke za Kranjsko od 27. oktobra 1865, ZULVK, št. 16/65, z dne 22. novembra 1865.

²⁵² Razpis c. k. deželnega poglavarja za Kranjsko od 15. februarja 1867, ZULVK, št. 7/67, z dne 6. marca 1867.

²⁵³ Oznanilo c. k. deželnega predsedstva za Kranjsko od 20. julija 1875, DZVK, št. 7/75, z dne 18. avgusta 1875.

skem in nemškem jeziku. Veljalo je načelo, da je predpis začel veljati petnajsti dan po razglasitvi oziroma objavi.²⁵⁴

Leta 1867 se je dotlej enotno avstrijsko orožništvo razdelilo na »orožništvo v državnem zboru zastopanih kronovin in dežel« ter na »orožništvo dežel ogrske krone«.

Orožniške postaje leta 1866 na sedanjem ozemlju Republike Slovenije, brez Prekmurja

Zapisano je že bilo, da so v avstrijskem orožništvu 1. maja 1866 polki dokončno odstopili svoja mesta deželnim orožniškim poveljstvom. Cesar je namreč 28. januarja 1866 odločil, da se število orožniških polkov poveča z deset na petnajst in le-ti dobijo civilni naziv deželna orožniška poveljstva. Imela so naslednje številke in sedeže:

- št. 1 za Spodnjo in Zgornjo Avstrijo ter Salzburško, Dunaj
- št. 2 za Češko, Praga
- št. 3 za lombardsko-beneško kraljestvo, Tirolsko in Predarlško, Benetke
- št. 4 za Moravsko in Šlezijo, Brno
- št. 5 za Ogrsko, Kaschau (danes Košice na Slovaškem)
- št. 6 za Ogrsko, Grosswardein (danes Oradea v Romuniji)
- št. 7 za Ogrsko, Pressburg (danes Bratislava)
- št. 8 za Ogrsko, Budimpešta
- št. 9 za Ogrsko, Temišvar (Timisoara v današnji Romuniji)
- št. 10 za Sedmograško, Klausenburg (današnji Cluj v Romuniji)
- št. 11 za Vzhodno Galicijo in Bukovino, Lemberg (danes Lvov oz. Lviv v Ukrajini)
- št. 12 za Zahodno Galicijo in Krakov, Krakov
- št. 13 za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorje, Ljubljana
- št. 14 za Hrvaško in Slavonijo, Zagreb
- št. 15 za Dalmacijo, Zadar.

V Trstu je namesto 10. orožniškega polka dobilo začasni sedež 13. deželno orožniško poveljstvo, ki je 7. junija 1866 začelo uradovati v Ljubljani.²⁵⁵

²⁵⁴ Postava, veljavna za vojvodino Kranjsko, zastran razglaševanja deželnih postav in ukazov deželnih gospod, DZVK, št. 2/70, z dne 3. februarja 1870.

²⁵⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1865–1866, spis št. 5506. Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 62.

Poveljstvo prve čete s sedežem v Ljubljani so zaprosili za mnenje o napisu na tablah orožniških postaj »K. K. Gendarmerie Posten-Commando« (orožniška postaja). Referent za orožništvo pri deželni vladi v Ljubljani je to poslovenil kot »c. kr. komanda žandarmerijskega postaja«. ²⁵⁶ Nemški napis je bil seveda potrjen oziroma uveljavljen, o referentovem slovenskem prevodu pa si lahko mislimo svoje.

Poglejmo v dislokacijsko tabelo tega poveljstva, izdelano 1. julija 1866. Deželno orožniško poveljstvo št. 13 je bilo razdeljeno na 4 čete, in sicer prvo v Ljubljani, drugo v Trstu, tretjo v Gradcu in četrto v Celovcu.

Ljubljanska četa je imela dva voda, ki sta oba imela sedež v Ljubljani. Tu je bilo 38 postaj s 185 možmi. Postaje so bile v Ljubljani, Poljanah nad Škofjo Loko, Škofji Loki, Smladniku, Kranju, Radovljici, Kranjski Gori, Tržiču, Tupaličah, Kamniku, Trzinu, Brdu, Dolu, Litiji, Radečah, Stični, Trebnjem, Mokronogu, Krškem, Kostanjevici, Novem mestu, Metliki, Črnomlju, Kočevju, Ribnici, Žužemberku, Velikih Laščah, Ložu, Cerknici, Planini, Postojni, Zagorju, Ilirski Bistrici, Senožečah, Vipavi, Idriji, Žireh in Vrhniki.

Tržaška četa je bila prav tako razdeljena na dva voda, oba v Trstu, ter 30 postaj. Na sedanjem slovenskem državnem ozemlju so bile postaje v Podgradu, Kanalu, Tolminu, Bovcu, Cerknem, Ajdovščini, Komnu in Sežani. Na teh osmih enotah je bilo 8 postajevodij in 27 orožnikov, skupaj 35 mož.

Graška četa je štela 4 vode, in sicer sta bila prvi in drugi v Gradcu, tretji v Mariboru in četrti v Brucku na Muri. Mariborski vod je štel 16 postaj, ki so bile vse na sedanjem našem državnem ozemlju: v Mariboru, Lenartu v Slovenskih Goricah, Radljah ob Dravi, Slovenjem Gradcu, Šoštanju, Gornjem gradu, Vranskem, Celju, Laškem, Sevnici, Brežicah, Kozjem, Rogatcu, Šmarjah pri Jelšah, Slovenskih Konjicah in Slovenski Bistrici. V teh enotah sta bila dva stražmojstra, 14 postajevodij in 52 orožnikov, skupaj 68 mož.

Celovška četa je bila razdeljena na dva voda, oba sta imela sedež v Celovcu. V prvi vod je na sedanjem slovenskem državnem ozemlju spadala le ena orožniška postaja, in sicer tista v Prevaljah, ki je štela postajevodjo in 2 orožnika.

²⁵⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1865–1866, spis št. 6255.

Moštvo orožniške postaje Vipava aprila 1870; v sredini sedi komandir Janez Habjan. (Švajncer, Vojna in vojaška zgodovina Slovencev, str. 99)

Na sedanjem ozemlju Republike Slovenije brez Prekmurja je bilo torej 53 orožniških postaj, na katerih je bilo 291 mož. V celotnem deželnem orožniškem poveljstvu št. 13 je bilo tedaj 773 mož.²⁵⁷

²⁵⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1861-1876, ovoj 1867-1868, spis št. 5302. Leskovec, Ogrski upravni sistem od srede 18. stoletja do 1918, str. 17-21.

Notranje ministrstvo je 26. junija 1867 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da je cesar 23. marca 1867 potrdil predlagano spremembo zaporednih številok deželnih orožniških poveljstev; tisto v Ljubljani je dobilo zaporedno številko 7. Ko sta Lombardija in Benečija pripadli Italiji, se je štab 3. deželnega orožniškega polka 1. novembra 1866 preselil v Innsbruck.²⁵⁸

Sedanje ozemlje našega Prekmurja je od 12. stoletja spadalo k matični Ogrski, in sicer pod županiji Vas in Zala. Varnostno službo v ožji Ogrski so po letu 1866 spet opravljali županijski pandurji in leta 1881 so jih zamenjali državni orožniki. Orožništvo je ostalo v Hrvaški, Slavoniji in na Sedmograškem; leta 1881 je bila dokončno odpravljena Vojna krajina in dotedanji serežanski varnostni zbor je prešel v sestavo deželnega orožniškega poveljstva v Zagrebu. Ta zbor (*Serežaner-Korps*) je leta 1871 v hrvaško-slavonskem delu Vojne krajine začel opravljati naloge deželne varnostne straže po orožniških predpisih.

Orožništvo na Kranjskem 1. julija 1871

Kranjska je v celoti spadala pod prvo četo 7. deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani, kot kaže dislokacijska tabela, izdelana za 1. julij 1871. Njen sedež je bil v Ljubljani in je bila razdeljena na dva voda, ki sta prav tako imela poveljstvi v istem mestu.

Prvi vod je deloval na območju petih okrajev in je štel 17 postaj, označenih z zaporednimi številkami, število moštva je v oklepaju:

- Okraj Ljubljana-okolica: 1. Ljubljana (21 mož, od teh dva častnika, dva stražmojstra, en postajevodja, 14 orožnikov in dve častniški slugi), 2. Šmarje - Sap (3), 3. Vrhnika (5);
- Okraj Kranj: 4. Kranj (7 mož, od teh en stražmojster); 5. Smlednik (4), 6. Škofja Loka (6), 7. Gorenja vas (5), 8. Trzič (4), 9. Tupaliče (4);
- Okraj Kamnik: 10. Kamnik (6 mož, od teh en stražmojster) 11. Mengeš (4), 12. Brdo pri Lukovici (5);
- Okraj Litija: 13. Litija (7 mož, od teh en stražmojster) 14. Stična (4);
- Okraj Radovljica: 15. Radovljica (8 mož, od teh en stražmojster), 16. Jesenice (4), 17. Kranjska Gora (5). Ta vod je štel 102 moža.

Drugi vod je imel 23 postaj na območju šestih političnih okrajev:

---

²⁵⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1865–1866, spis št. 6618. Deák, *Der k. (u.) k. Offizier*, str. 64.

- Okraj Planina (Logatec): 18. Planina (7 mož, od teh en stražmojster), 19. Idrija (4), 20. Žiri (4), 21. Cerknica (6), 22. Lož (5);
- Okraj Postojna: 23. Postojna (6 mož, od teh en stražmojster), 24. Pivka (5), 25. Senožeče (4), 26. Vipava (4), 27. Ilirska Bistrica (5), 28. Kilovče (4);
- Okraj Krško: 29. Krško (6 mož, od teh en stražmojster), 30. Mokronog (6), 31. Kostanjevica (6), 32. Radeče (5);
- Okraj Novo mesto: 33. Novo mesto (7 mož, od teh en stražmojster), 34. Trebnje (5), 35. Žužemberk (4);
- Okraj Kočevje: 36. Kočevje (7 mož, od teh en stražmojster), 37. Ribnica (5), 38. Velike Lašče (4);
- Okraj Črnomelj: 39. Črnomelj (6 mož, od teh en stražmojster), 40. Metlika (5). Ta vod je štel 120 mož.

Poveljnik ljubljanske čete je bil Guido Kottowitz, stotnik 1. razreda, ki je bil hkrati komandir prvega voda. Drugemu vodu je načeloval podporočnik Johann Stumpf. Četa je na 40 postajah štela 222 mož, od teh 2 častnika, 12 stražmojstrov (za vsak upravni okraj po eden, v Ljubljani pa sta bila dva), 28 postajevodij, 178 orožnikov in 2 častniški slugi. Postajevodje so, kot izhaja iz imena, vodili postaje; na sedežih okrajev so jih vodili stražmojstri.²⁵⁹

Leto 1874: orožniško poveljstvo le za Kranjsko

Preimenovanje polkov v deželna orožniška poveljstva spomladi 1866 sprva še ni pomenilo prilagajanja njihovih okolišev deželnim mejam.

13. deželno orožniško poveljstvo s sedežem v Trstu in potem v Ljubljani je leta 1866 prevzel polkovnik Anton Lammer, in sicer za dve leti. Vodstvo 7. deželnega orožniškega poveljstva je leta 1868 prevzel podpolkovnik Friedrich Semetkovski in na tem mestu ostal do leta 1874.

Vojno ministrstvo je marca 1866 razglasilo novo ureditev sodne pristojnosti nad orožništvom. S 1. aprilom 1866 so ukini avditorstvo pri glavnem orožniškem nadzorništvu in pri polkih. Od tedaj dalje so sodno oblast pri orožništvu opravljala v kazenskih zadevah garnizijska avditorstva, v civilnih zadevah pa deželna vojaška sodišča.²⁶⁰ Namesto eko-

²⁵⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1869–1872, spis št. 4190.

²⁶⁰ Razglas vojaškega ministrstva od 21. 3. 1866, o pravosodju pri žandarmeriji. *Prestava iz državnega zakonika leta 1866 za kranjsko vojuodino*, št. 30.

nomskih častnikov so te naloge prevzeli poveljniki kril in pribočniki deželnih orožniških poveljnikov.

S 16. januarjem 1868 je na Dunaju začelo delovati ministrstvo za deželno bran in občo varnost, kot so ga pri nas uradno imenovali. Od notranjega ministrstva je prevzelo skrb za orožništvo (podeželsko in vojaško), od predsedstva ministrskega sveta pa tudi tista opravila policijskega oddelka, ki so se nanašala na javno varnost; ta oddelek je cesar ustanovil 2. marca 1867 in je po enem letu prenehal obstajati.²⁶¹ V navedenih dveh letih je bila osredotočenost zadev orožništva in varnosti ponovno v enem resorju, torej v ministrstvu za deželno obrambo.

Cesar je 23. avgusta 1868 ukazal, da se ukine glavno nadzorništvo orožništva in vzpostavi služba nadzornika orožništva. Opravila dotodanjega glavnega nadzornika so prešla na ministrstvo za deželno obrambo in javno varnost, kjer je začel delovati nadzornik orožništva.²⁶²

Cesar je 13. oktobra 1868 odločil, da se na vsakem sedežu okrajnega glavarstva postavi okrajni orožniški stražmojster, ki neposredno sprejema ukaze in napotke od okrajnega glavarja. Hkrati je bil vodja orožniške postaje na sedežu okraja. S tem je bil storjen pomemben korak naprej v smeri usklajevanja orožniške in upravne organiziranosti.

Cesar je po dveh letih delovanja ministrstva za deželno obrambo in javno varnost 11. februarja 1870 določil novo delitev dela med tem ministrstvom in ministrstvom za notranje zadeve: tista opravila, ki zadevajo javno varnost, ponovno prevzame notranje ministrstvo.²⁶³

Torej je šlo za postopno demilitarizacijo orožništva, in sicer v tem smislu, da je odmirala njegova vojaška plat. Služba se je približevala civilni državni upravi, čeprav vojaške sestavine nikoli ni v celoti izgubilo. Ostala je prvina, ki bi jo mogli poimenovati »notranja vojska«; po tej plati se je orožništvo dopolnjevalo z redno vojsko, ki je imela določeno vlogo tudi v zaščiti notranjega reda v državi.

²⁶¹ Ukaz ministrstva za deželno bran in občno varnost od 18. 1. 1868. *Prestava iz državnega zakonika leta 1868 za kranjsko vojvodino*, št. 8. Deželni obrambi so Slovenci pogosto rekli enostavno domobranstvo. Še danes se nekdanja vojašnica 27. polka deželne obrambe v Ljubljani v ljudskem jeziku poimenuje domobrantska vojašnica (nekdanja vojašnica maršala Tita ob Roški oziroma Poljanski cesti). Neredko mlajši Ljubljančani mislijo, da se tako imenuje po slovenskem domobranstvu v letih 1943–1945, kar ni točno. Slednje je bilo nekaj popolnoma drugega kot avstrijsko domobranstvo.

²⁶² *Razglas ministrstva za deželno bran in občno varnost od 20. 9. 1868. Prestava iz državnega zakonika leta 1868 za kranjsko vojvodino*, št. 125.

²⁶³ *Ukaz ministra notranjih reči od 15. 2. 1870, DZ, št. 4/70, z dne 17. februarja 1870.*

Spremembe in dopolnitve so doživljale tudi dislokacijske tabele. Sprva je šlo za mesečne preglednice, postopoma pa so prešli na polletne, in sicer po stanju enot 1. januarja in 1. julija vsako leto. Z letom 1861 je vsebovala še podatke o površini in prebivalcih po polkih in krilih oziroma četah. S 1. januarjem 1868 so v te preglednice vključili še podatek, kolikšno območje in koliko prebivalcev je prišlo na posameznega orožnika. Od 1. januarja 1874 so opustili izraz vod in uvedli oddelek, ki je povezoval nekaj upravnih okrajev znotraj okoliša deželnega orožniškega poveljstva. Na začetku leta 1877 so v pregled vnesli še sodni okraj in obdržali političnega. Leto 1901 je prineslo še eno novost, in sicer je tabela v opombi vsebovala še podatek za vsako postajo, kje sta najbližja pošta oziroma telegraf.

Odlok z dne 23. oktobra 1873, ki je začel veljati 1. januarja 1874, je ponovno spremenil zaporedne številke deželnih orožniških poveljstev.²⁶⁴ Poveljstvo v Ljubljani je dobilo zaporedno številko 12, ki je veljala do konca države. Ta sprememba je pomenila, da je vsaka dežela Avstrije imela svoje orožniško poveljstvo in po tej plati je šlo za uveljavitev načela, naj ima vsaka dežela na razpolago varnostno silo. Slednje ni veljalo le za Predarlško, ki je imelo s Tirolsko skupno poveljstvo in se je po tej plati »osamosvojilo«²⁶⁵ šele leta 1920, po razpadu monarhije.²⁶⁵

Poveljnik 12. deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani je z letom 1874 torej postal pristojen za vodenje te službe v deželi Kranjski. Plačo je prejemal pri deželnem plačnem uradu v Ljubljani, stanovanje in druge naturalije pa iz vojaškega oskrbnega skladišča v Ljubljani. Poveljstvo je spadalo v širši okvir 28. pehotne divizije v Ljubljani oziroma 1. pehotne brigade v Ljubljani. Poveljstvo so sestavljali: stotnik 1. razreda kot poveljnik, poročnik kot računovodja, računski stražmojster, stražmojster – adjunkt, pisarniški sluga in dva častniška sluga. Nadzorno območje je obsegalo 181 kvadratnih milj (10.000 km²), imelo 463.273 prebivalcev, na orožnika je prišlo 0,7 kvadratne milje (39 km²) ozemlja in 1.891 prebivalcev.²⁶⁶

²⁶⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1873–1874, spis št. 8132.

²⁶⁵ Hörmann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 497.

²⁶⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1873–1874, spis št. 348.

Nekaj ugodnosti za orožnike

Na začetku sedemdesetih let 19. stoletja je nekaj predpisov izboljšalo socialni položaj orožnikov, čeprav je šlo za obdobje šibkih proračunov.

Najprej je poleti 1871 zakon na novo določil prejemke moštva v ožjem pomenu besede, torej stražmojstrov, postajevodij (za katere se je vse bolj uveljavljal izraz vodnik) in orožnikov. Tako je stražmojstru pripadala plača 600 goldinarjev na leto, vodniku 500 goldinarjev in orožniku 400 goldinarjev.

Službeni priboljšek, kot so ga imenovali, je pomenil isto, kot je danes dodatek na službena leta oziroma na stalnost. Ta dodatek na leta, prebita pri orožništvu, je znašal po treh letih 50 goldinarjev na leto, po 6 letih 100 goldinarjev, po 12 letih 150 goldinarjev in po 18 letih 200 goldinarjev.

Če je bil orožnik med opravljanjem službe ranjen in je postal nesposoben za službo, so k odmeri pokojninske dobe prišteli še 10 let. Izjemoma je tak orožnik lahko prejemal polno pokojnino.

Za orožnike, ki so postali nesposobni za službo, ter za njihove vdove in sirote so veljali predpisi, veljavni za uslužbence v civilnih državnih službah. Vse navedeno je začelo veljati 1. januarja 1872.²⁶⁷

Ker se je del določb tega zakona nanašal na pokojninske ugodnosti civilnih državnih uslužbencev, je treba vsaj na kratko prikazati tovrstne rešitve. Kdor je imel pod 10 let službe, mu je pripadala odpravnina v znesku enoletne plače. Tistemu med 10 in 15 let službe so odmerili pokojnino v višini ene tretjine plače, za 15 do 20 let dela je prejel pokojnino v znesku treh osmin plače, za 20 do 25 let službe štiri osmine plače, za 25 do 30 let pet osmin, za 30 do 35 let šest osmin, za 35 do 40 let sedem osmin in za več kot 40 let dela so odmerili pokojnino v znesku celotne plače. Namesto tako odmerjene pokojnine je prizadeti smel zaprositi za odpravnino, če se je odpovedal državni službi in vsem pravicam zase in za svojece ter je predložil zdravstveno spričevalo; ob ugodni rešitvi prošnje je prejel odpravnino v višini dvoletne plače. Izrecno je bilo zapisano, da bo to veljalo do izdaje splošnega zakona o pokojninah.²⁶⁸

Nova »vojna postava« (danes bi rekli zakon o vojaški dolžnosti) je na

---

²⁶⁷ Postava od 25. julija 1871 o služabnih plačah in preskrbovanji žandarmerijskega moštva, DZVK, št. 8/71, z dne 16. oktobra 1871.

²⁶⁸ Cesarski ukaz od 9. 12. 1866. Prestava iz državnega zakonika leta 1866 za kranjsko vojvodino, št. 145.

začetku decembra 1868 med drugim vsebovala določbo o ugodnosti podčastnikov, ki bi želeli po 12 letih službovanja prestopiti v civilno službo.²⁶⁹ Leta 1872 so to možnost natančneje uredili z zakonom²⁷⁰ in prenehal je veljati cesarski ukaz z dne 19. decembra 1853.²⁷¹ Podčastniki, ki so 12 let, od tega vsaj 8 let kot podčastniki službovali v stalni armadi, vojni mornarici ali pri deželni obrambi ter so se dobro vedli, so dobili pravico, da so se potegovali za mesto v javni službi ali pri podjetjih, ki jih je podpirala država. Ta pravica je pripadala tudi tistim, ki niso bili v službi toliko let, a so bili ranjeni v vojni ali službi. Vsem tem so bila delovna mesta rezervirana ali so zanje imeli prednost. Za rezervirana delovna mesta so šteli dve vrsti služb: služabniška in pazniška mesta pri c. kr. oblastvih, sodiščih, uradih, kaznilnicah in zavodih, ki so se v celoti ali deloma vzdrževali iz državnih sredstev; uradni in pisarniški služabniki, nižji pazniki in kretničarji pri železnici, parniških in podobnih podjetjih. Prednost pa jim je pripadala pri finančni straži, civilni varnostni straži in pri uradniških mestih v pisarniški in manipulativni službi pri oblastvih, sodiščih, uradih, zavodih in podjetjih. O obeh vrstah služb so vodili pregled in ga od časa do časa objavili. Vsak upravičenec se je smel pritožiti, če je menil, da je kdo mimo določb zakona dobil tako delovno mesto. O pravici do prošnje je izdajalo potrdilo vojno ministrstvo ali ministrstvo za deželno obrambo. Priložiti je bilo treba izkaz o telesni primernosti, o upravičenosti za zaproseno službo in dokazilo o avstrijskem državljanstvu. Sredi leta 1872 so izšla še navodila za izvajanje tega zakona.²⁷²

Ministrstvo za deželno obrambo je poleti 1879 izdalo seznam delovnih mest, pridržanih za podčastnike, ki so izpolnjevali predpisane pogoje, oziroma tistih služb, kjer so le-ti imeli prednost.²⁷³ Tak razglas je isto ministrstvo spet izdalo decembra 1880,²⁷⁴ in novembra 1908.²⁷⁵

²⁶⁹ Postava od 5. 12. 1868. Prestava iz državnega zakonika leta 1868 za kranjsko vojvodino, št. 144, 38. člen.

²⁷⁰ Postava od 19. aprila 1872 o podeljevanji služeb doslužnim podoficirjem, DZ, št. 24/72, z dne 4. maja 1872.

²⁷¹ Cesarski ukaz 19. 12. 1853, DVLKV, št. 3/54, z dne 26. januarja 1854.

²⁷² Ukaz ministrstva deželne brani v dogovoru z ostalimi udeleženiimi osrednjimi oblastvi od 12. julija 1872, da se izvrši zakon od 19. aprila 1872 o podeljevanji služeb doslužnim podoficirjem, DZ, št. 39/72, z dne 16. julija 1872.

²⁷³ Razglas ministrstva za deželno bran od 16. 7. 1879, DZ, št. 37/79, z dne 23. julija 1879.

²⁷⁴ Razglas ministrstva za deželno bran od 31. 12. 1880, DZ, št. 2/81, z dne 12. januarja 1881.

NEKATERE VARNOSTNE IN DRUGE ZANIMIVOSTI

60. in 70. leta 19. stoletja so prinesla nekatere ukrepe oblasti, ki so zanimivi tudi za današnjega bralca. Predstavil jih bom nekaj, zlasti tiste s področja javne varnosti.

Tiralice, sumljive osebe in tisk

Omenjeno je že bilo, da je 1. novembra 1853 najvišje policijsko vodstvo na Dunaju začelo izdajati »Osrednji policijski list«. Delovno področje tega vodstva je obsegalo državno policijo, varnostno policijo in nadzorstvo policijskih ter stražnih organov.²⁷⁶ List je tiskala dvorna in državna tiskarna v prestolnici države. Dotlej so policijske direkcije izdajale lokalne liste o iskanju oseb, tudi policijska direkcija v Ljubljani. Nov, osrednji list je urejal uredniški odbor, ki se je ravnal po 21 točkah načrta za njegovo izdajanje. Izhajal je občasno, ko je nastala potreba oziroma se je nabralo dovolj gradiva. Vsebina je imela štiri dele, in sicer zasledovanje storilcev, iskanje izginulih oseb, opisi oseb in druga sporočila. Med sporočili so bila tudi taka, ki so obveščala o prijetju iskanih oseb. V tem listu je objavljalo določena sporočila tudi orožništvo. Prejemali so ga naročniki, na primer deželne in državne oblasti, sodišča, polkovna oziroma deželna orožniška poveljstva, poveljstva orožniških čet, policijske direkcije itd. Na razpolago je bil le za poklicane osebe, in sicer kot zaupno gradivo.²⁷⁷

Ko je bila aprila 1866 ukinjena policijska direkcija v Ljubljani, ki je imela prostore na tedanji Gosposki ulici št. 207, je nastalo vprašanje, kako naprej s tiraličnim glasilom, ki ga je izdajalo to ravnateljstvo in se je imenovalo »Policijsko oznanilo«. To nalogo je prevzelo deželno predsedstvo za Kranjsko, ki je začelo izdajati »Policijski list za Kranjsko« (v izvirniku »Polizei-Blatt für Krain«). Ta list je v 16. številki z dne 20. avgusta 1866 objavil tudi tiralico za Mihaelom Rovanom, po domače Mihovcem, starim 26 let, dninarjem, doma iz Kaškovca pri Planini, osumljenim vloma; ob prijetju bi ga bilo treba privedi deželnemu sodišču v Ljubljani. Podan je bil tudi kratek osebni opis iskanega in

---

²⁷⁵ Ukaz usega ministrstva z dne 22. 11. 1908, DZ, št. 109/08, z dne 24. novembra 1908.

²⁷⁶ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1852, št. 1196: *Wirkungskreis der Obersten Polizei- Behörde*.

²⁷⁷ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1853, ovoj št. 1111–1528, spis št. 1182.

številka izkaznice, ki je veljala za potovanja po celotni Avstriji.²⁷⁸ V isti številki je bil objavljen tudi seznam 28 oseb, ki se niso vrnile v vojaške enote po prestanem dopustu ali pa se niso odzvale vpoklicu v vojsko. Za vsakega je bilo navedeno ime in priimek, rojstni kraj po okrajih in vojaška enota.²⁷⁹

Nič manjše skrbi oblastem niso povzročale različne sumljive osebe, ki se niso strinjale z režimom. Najprej je šlo za razne revolucionarne organizacije, ki so izdajale propagandno gradivo in razne vrednotnice. Takim organizacijam so rekli prevratne ali prekucijske družbe. Cesar je konec aprila 1854 ukazal, da so uvoz, prodaja in kupovanje Mazzinijevih srečk in Kossuthovih dolarskih not prepovedani. Kdor tega ne bi upošteval, bi ga kaznovali za sostorilstvo hudodelstva velike izdaje. Če je kdo imel tako gradivo, ga je moral izročiti gosposki, sicer je storil pregrešek in je bil kaznovan z zaporom od 3 do 12 mesecev ter z denarno kaznijo, ki je dosegla do 20-krat višjo vsoto od vrednosti teh papirjev. Kdor je take papirje imel, jih je lahko do 1. junija 1854 brez posledic predal gosposki.²⁸⁰ To je bilo povezano z delovanjem navedenega italijanskega oziroma ogrskega »prevratnika«. Giuseppe Mazzini je deloval za samostojno Italijo in bil med drugim leta 1853 organizator vstaje v Milanu, naperjeno zoper avstrijsko oblast. Lajos Kossuth si je podobno prizadeval na Ogrskem. Oba sta morala bežati na tuje in za potrebe njunih gibanj so izdali vrednotnice, da bi na ta način zbirali denar za dejavnost njunih pristašev.

Na Dunaju so 31. maja 1862 izdelali gradivo z dolgim naslovom »Abecedni seznam tu poznanih članov madžarske legije v Italiji«, ki je obsegal zaporedno številko, ime in priimek, čin v legiji in osebne značilnosti. Na seznamu je bilo 440 oseb. Zatem so izdali še 15 dodatkov k temu seznamu, zadnjega 16. decembra 1865 in celotni pregled je tako zajel 1049 oseb.²⁸¹

Iz policijskega ministrstva na Dunaju so 20. septembra 1864 poslali policijski direkciji v Ljubljani brošurico, ki je imela predgovor, abecedni seznam 1958 oseb, ki so po letu 1849 emigrirale iz Avstrije, kam so šle, ali so umrle, ali so bile amnestirane itd.²⁸²

²⁷⁸ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, ovoj št. 56, spis št. 783.

²⁷⁹ Prav tam.

²⁸⁰ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1854, št. 504.

²⁸¹ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, ovoj št. 54, spis št. 187.

²⁸² AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1864, št. 354.

Polizeiblatt für Krain.

Herausgegeben vom k. k. Landespräsidium in Krain.

Nr. 16.

Laibach den 20. August.

1866.

Stechbrief.

219. Rovan Michael, valgo **Mihovec**, 26 Jahre alt, ledig, zu Raasdouberg gebürtig, Tagelöhner, von mittlerer Statur, ovalem Gesichte, kastanienbraunen Haaren, proportionirter Nase und Mund, bäuerlich gekleidet, mit einer Legitimationskarte des k. k. Bezirksamtes

Planina vom 24. April 1866, sub Post-Nr. 114, gültig auf ein Jahr zu Reisen in allen österreichischen Staaten, versehen, ist des Verbrechens des Diebstahles rechtlich beschuldigt und im Aufgreifungsfalle an das k. k. Landesgericht Laibach einzuliefern.

Ausforschungen.

220. Nachbenannte Uelauer und Reservemänner aus dem Kronlande Krain sind nicht eingerückt:

Name	Geburtsort	Truppenkörper
Bezirk Adelsberg.		
Bolle Georg	Slavina	Zeugs-Corps
Bolle Martin	Graz	Kriegsmarine
Dewo Andreas	Großtöf	7. Jäger-Bataillon
Eadu Franz	Pölsche	Fußwehen
Schneiderich Anton	Rußdorf	Küsten-Artillerie
Walencič Johann	Košhana	17. Infanterie-Regiment
Bergoč Johann	Dorn	„
Lenz Johann	Adelsberg	„
Faidiga Alois	Kleinortof	„
Safran Anton	Peteline	„
Trebec Franz	Ostroschnoverbu	Küsten-Artillerie
Bezirk Egg.		
Merva Johann	Wobige	} nicht angegeben
Emolnikar Josef	Hermagor	
Dovšek Anton	Enofchet	
Koren Johann	Unterloka	
Niems Georg	Kertina	
Aubel Josef	Slatenek	
Kopač Josef	Krazen	
Kuhar Anton	Uich	
Leboda Franz	Kletsche	
Jeme Johann	Widem	

Prva stran Policijskega lista za Kranjsko št. 16 z dne 20. avgusta 1866. (AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, št. 783)

1862.

(C. P. S.)
Nr. 72.

Verfügungen über Druckchriften.

XLV.

Das Polizei-Ministerium findet dem in Brüssel erscheinenden Journale „**Le Nord**“ den Postdebit in den k. k. Staaten wieder zu bewilligen, wodurch das bisher bestandene Verbot dieses Journals außer Kraft gesetzt wird.

A. A. Polizei-Ministerium, Wien 23. Nov. 1862, J. $\frac{6891}{1492}$ D.

Obvestilo policijskega ministrstva z dne 23. novembra 1862,
da je spet dovoljeno razpečevanje bruseljskega lista *Le Nord*.
(AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1868, št. 58)

Oblast je budno pazila na tisk. Zakon o tisku so dopolnjevali in spreminjali, a nadzor nad tiskom je ostal. Tako je postava za tisk iz leta 1852²⁸³ doživela spremembe leta 1859,²⁸⁴ leta 1862 je izšla nova²⁸⁵ ter bila spremenjena leta 1868.²⁸⁶ Policijsko ministrstvo na Dunaju je izdajalo tiskane sezname prepovedanega tiska, ki so se imenovali »Ukazi o tiskanih stvareh«. Ti sezname so bili velikosti 15 x 25 cm in so nosili tekoče zaporedne številke. Tako je to ministrstvo 23. novembra 1862 v seznamu št. 72 sporočilo, da je spet dovoljeno razpečevanje časnika *Le Nord*, ki je izhajal v Bruslju.²⁸⁷

Policijsko ravnanje v Ljubljani je vodilo pregled natisanih stvari, in sicer na tiskanem obrazcu, ki je vseboval razpredelnice: dan sprejema dolžnostnega izvoda, naslov tiskane stvari, ime tiskarja, kraj tiskanja, založnik, kdo je pregledal tiskano stvar in pripomba. Tak pregled so vodili po tromesečjih. Za oktober, november in december 1865 je obsegal 23 enot, za trimesečje januar, februar in marec 1866 pa 12 enot.²⁸⁸

Krpanje jezikovne praznine

V letih 1853–1869 državni uradni list ni izhajal v slovenskem jeziku. Nekatere predpise je zato objavljalo uradno glasilo dežele Kranjske, vendar bolj redko. Nastalo je vprašanje, kako domače strokovne bralce seznanjati vsaj z najpomembnejšimi dunajskimi predpisi.

V letih 1866, 1867 in 1868 so izšli zelo pomembni zakoni, ki so zadevali ustavno področje in osebne oziroma državljske svoboščine; danes bi temu rekli človekove pravice in svoboščine. Zaradi tega so se v

---

²⁸³ Cesarski patent 27. maja 1852. Postava za tisk, ODZVLAC, št. 36/52, z dne 31. julija 1852.

²⁸⁴ Ukaz c. k. ministrów notranjih reči, pravosodja in policije in pa c. k. armadnega višjega poveljstva od 27. 11. 1859, s katerim se po najvišjem sklepu od 25. 11. 1859 izdajajo nekatere dopolnitne določbe k občni postavi za tisk od 27. 5. 1852, DVLKV, št. 58/59, z dne 15. decembra 1859.

²⁸⁵ Tiskovni zakon z dne 17. 12. 1862. Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, I. zvezek.

²⁸⁶ Postava od 15. 10. 1868. Prestava iz državnega zakonika leta 1868 za kranjsko vojvodino, št. 134.

²⁸⁷ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1868, št. 58: *Verfügungen über Druckschriften*.

²⁸⁸ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, št. 169.

Ljubljani odločili, da so za ta leta izbrali pomembne predpise, jih prevedli in objavili v debeli knjigi z naslovom »Prestava iz državnega zakonika za kranjsko vojvodino«. Tam so izšli med drugim tudi ti predpisi:

- državna osnovna postava o občin pravicah državljanov, z dne 21. 12. 1867;
- postava o pravici združevanja, z dne 5. 11. 1867;
- postava o pravici shajanja, z dne 15. 11. 1867;
- ženevska pogodba, z dne 22. 8. 1864, h kateri je Avstrija pristopila 21. 7. 1866;
- ukaz ministrstva notranjih zadev z dne 11. 3. 1867, da je politična uprava prešla na to ministrstvo (prej je spadala pod državno ministrstvo, ki je delovalo od 20. 10. 1860 do 2. 3. 1867);
- osnovna postava o zastopu cesarstva, z dne 26. 2. 1861, spremembe 13. člena te postave z dne 16. 7. 1867 in z dne 21. 12. 1867, postava z dne 21. 12. 1867 je pomenila prečiščeno besedilo tega zakona, ki je bil spremenjen 15. 5. 1868;
- postava o odgovornosti ministrov, z dne 25. 7. 1867;
- postava o prepovedi tepeža in okovja, z dne 15. 11. 1867 (ki je pomenila tretjo spremembo kazenskega zakona);
- državna osnovna postava o sodniški oblasti, z dne 21. 12. 1867;
- postava o tem, katere reči so vsem deželam avstrijskega cesarstva vkupne in kako se bodo obravnavale, z dne 21. 12. 1867;
- postava o političnih upravnih gosposkah v kraljevinah in deželah, z dne 19. 5. 1868;
- cesarski ukaz o odmeri počitnine (pokojnine), z dne 9. 12. 1866;
- vojna postava, z dne 5. 12. 1868.

Slovensko društvo Pravniki je leta 1889 izdalo prvi zvezek »Zbirke avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku«, ki je imel 426 strani. Vsebina je zajela uvodne besede dr. Jakoba Kavčiča, kazenski zakon iz leta 1852, v dodatku pa še 21 zakonov v celoti, iz štirih predpisov pa so bile objavljene samo kazenske določbe. Drugi zvezek je izšel leta 1890 in je vseboval uvod, kazenskopravni red iz leta 1873, v dodatku pa še 9 drugih predpisov, ki so se nanašali na kazenski postopek. Zanimivo je, da so objavili tudi dva zakona, izdana leta 1862. Oba sta zadevala pomembno pravno vprašanje, in sicer hišno preiskavo in osebno svobodo.

Zakon o varstvu hišne pravice je imel le šest členov in je natančneje določal, kdaj se sme opraviti hišna preiskava. To je bilo praviloma dovoljeno le s sodnim nalogom, v katerem so našteali razloge za tak poseg.

Ta nalog so prizadetemu izročili takoj ob preiskavi stanovanja ali naj-pozneje v 24 urah. Če bi bilo nevarno odlašati, so smeli to preiskavo odrediti sodni ali varnostni uradniki ali občinski župan, za kar so dali pooblastilo izvršiteljem preiskave. Varnostni organi so smeli sami preiskati stanovanje v štirih primerih: če je bila zoper osebo odrejena privedba ali zapor, če je bila zalotena na dejanju, če je bila izdana tiralica ali so javne govorice pričale o storjenem kaznivem dejanju, če so pri osebi našli predmete, ki so kazali na udeležbo pri kaznivem dejanju. Ko so hišno preiskavo opravili s pooblastilom uradnika, župana ali po lastni odločitvi, so morali izvršitelji lastniku izdati potrdilo o opravljeni preiskavi in navesti vzroke zanjo; to potrdilo so izdali ali takoj ali najpozneje v 24 urah. Če pri preiskavi niso odkrili ničesar, so na lastnikovo zahtevo o tem izdali potrdilo. Kršitev teh določb je bilo kaznivo po kazenskem zakonu.²⁸⁹

Zakon o varstvu osebne prostosti je imel 10 členov. Osebo je bilo dovoljeno zapreti le ob sodnem nalogu, ki je navedel razloge za to. Nalog so morali prijetemu izročiti takoj ali v 24 urah. Organi javne varnosti so morali prijeti osebo v 48 urah ali izpustiti ali predati pristojnemu oblastvu. Bivanje v določenem kraju ali okolišu (internacija, konfinacija) se je smelo odrediti le na pravni podlagi, kar je veljalo tudi za izgon iz kraja ali okoliša. Kršitev teh določb je bila kazniva po kazenskem zakonu.²⁹⁰

Izgon iz dežele ali države

Orožniki so se kmalu po ustanovitvi srečevali s tako imenovanim odgonom. Šlo je za varnostni ukrep, ki so mu rekli tudi gon, odgonstvo ali celo šub. Skladal se je z današnjim pomenom besede izgon.

Kranjska je poleti 1851 določila, da je v deželi 58 odgonskih postaj. Šlo je za sedeže občin, kjer so izgnance sprejemali ali odpravljali naprej ali pa jih oskrbovali na potovanju oziroma izročali odgonski postaji v drugi deželi. Te postaje so imele zaporedne številke, razdalja med njimi je bila označena v miljah.²⁹¹

²⁸⁹ Zakon z dne 27. 10. 1862 o varstvu hišne pravice. *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek.

²⁹⁰ Zakon z dne 27. 10. 1862 o varstvu osebne prostosti. *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek.

²⁹¹ *Razpis c. k. krajskiga deželnega poglavarstva 12. julija 1851*, DZVLKK, št. 42/51, z dne 2. septembra 1851.

Kmalu zatem so uredili izgon oseb s Kranjskega na Štajersko in obratno. To so opravljali po železnici. Zbirna postaja je bila Ljubljana, od tod so vsak ponedeljek in četrtek ob 8.15 izgnance napotili na vlak. To je nadzoroval uradnik okrajnega glavarstva Ljubljana. Spremljevalec je potoval z izgnanci do Celja, kjer jih je na kolodvoru predal uradniku okrajnega glavarstva Celje. Izgnanci so zajtrkovali v Ljubljani in kosili v Celju. Če so potovali iz Celja v Ljubljano, so kosili v Celju in večerjali v Ljubljani. Kadar je bilo izgnanih več oseb skupaj ali so bili izgnanci posebej nevarni, so jih spremljali orožniki.²⁹²

Najvišje policijsko vodstvo je januarja 1853 izdalo napotke o vodenju razvida (seznama, pregleda) oseb, ki so jih izgnali iz države. Razlog so bili policijski nagibi. Da se ne bi vrnil v Avstrijo, je bilo treba voditi pregled takih oseb. Ko je sodnija odločila o izgonu, politično oblastvo pa o odpravi, sta o tem takoj obvestila deželno vodstvo, to pa podrejeno oblastvo. Najvišja policijska oblastnija na Dunaju je vsak mesec izdelala glavni seznam izgnanih oziroma odpravljenih tujcev, ko je dobilo take sezname iz vseh dežel. Glavni seznam so nato z Dunaja razposlali deželnim vodstvom, ti pa podrejenim uradom. Orožništvo je prejemale te sezname od deželnega orožniškega polka, ta pa od najvišjega policijskega oblastva. Ministrstvo za zunanje zadeve je take preglede pošiljalo avstrijskim poslaništvom v tujini. Najvišje policijsko vodstvo je izdelovalo tudi letno kazalo izgnanih oziroma odpravljenih oseb, ki je bilo natiskano, ga razposlalo deželnim vodstvom in orožniškimi polkom, oboji pa dalje nižjim uradom.²⁹³

Že februarja 1854 je osrednje policijsko vodstvo odredilo, da bo seznam iz Avstrije izgnanih tujcev objavljalo v centralnem policijskem listu, in sicer kot prilogo. O izgnanem tujem državljanu je moralo pristojno oblastvo še isti dan poročati na Dunaj.²⁹⁴ Jeseni 1855 je Kranjska število odgonskih postaj povečala na 65.²⁹⁵

²⁹² *Razpis c. k. krajskega poglavarja 20. Avgusta 1851*, DZVLKK, št. 47/51, z dne 23. septembra 1851.

²⁹³ *Ukaz predstojnika najvišje c. k. policijske oblastnije 27. 1. 1853*, DVLKV, št. 14/53, z dne 26. aprila 1853.

²⁹⁴ *Ukaz c. k. najvišje policijske oblastnije 20. 2. 1854*, DVLKV, št. 15/54, z dne 29. aprila 1854.

²⁹⁵ *Razpis c. k. deželne vlade za Krajsko 10. 9. 1855*, DVLKV, št. 13/55, z dne 3. novembra 1855, II. del. *Razpis c. k. krajske deželne vladnije 23. 7. 1856*, DVLKV, št. 10/56, z dne 28. avgusta 1856, II. del.

Sredi leta 1868 je dežela Kranjska preuredila stroške izгона. Okrajna glavarstva oziroma ljubljanska mestna občina so vodili glavno knjigo izgnancev. Vanj so vnašali ugotovitve iz razgovora z izgnano osebo. Odvzeli so ji ves denar in ji izdali potrdilo, vsoto pa vpisali v tako imenovani gnanski (izgonski) list. Iz te vsote so pozneje pokrili stroške izгона, morebitni preostanek so izgnancu vmili. Če je izgnanec imel konja in voz, so s tem prevoznim sredstvom izvršili izgon. Na končni postaji je osebo skupaj z gnanskim listom sprejelo pristojno okrajno glavarstvo; to je spet zaslišalo izgnanca in ob tem odločilo o možnosti plačila stroškov. Vso dokumentacijo so nato poslali deželni gosposki končne odgonske postaje. Deželni odbor je izpisek stroškov poslal okrajni gosposki in ta jih je izterjala od izgnanca ali poravnala iz odvzetega denarja. Če oseba ni bila zmožna plačila, je stroške prevzel pristojni deželni odbor. Okrajna oziroma mestna gosposka je vsak mesec izdelala stroškovnik za gnanstvo samo, za oskrbo in spremljanje ter ga poslala deželnemu računstvu.²⁹⁶

Konec julija 1871 je izšla nova državna postava o policijski odpravi in odgonstvu. O odpravi so govorili tedaj, ko je šlo za izgon osebe iz določenega kraja, in sicer za vedno ali za določen čas. Odgon pa je pomenil napotitev osebe v pristojno občino ali čez mejo v tujino. Včasih so oba pojma enačili. Šlo je za policijski ukrep, ki je bil dopusten za štiri vrste oseb: potepuhe in delomrzneže; osebe brez zaposlitve in dohodkov; javne vlačuge, ki se oblastem niso pokorile in odpotovale; odpuščene kaznjence in osebe iz prisilne delavnice, ki so bili nevarni za ljudi in lastnino. Za ta ukrep je bil potreben ali prisilni potni list, v katerem je bila naznačena pot in časovnica gibanja, ali pa spremstvo. Temelj za oboje je bila pravnomočna razsodba pristojnega oblastva, in sicer bodisi policijskega ravnateljstva ali okrajnega glavarstva oziroma političnega oblastva 1. stopnje. Odgon so opravljale občine, določene kot odgonske postaje.²⁹⁷

S 15. novembrom 1871 so veljala nova navodila za izgon po železnici iz Ljubljane v Gradec in obratno. Iz Ljubljane v Gradec je izgon potekal ob sredah in sobotah z mešanim jutranjim vlakom. Ob četrtek in nedeljah je isti spremljevalec vodil izgnance iz Gradca v Ljubljano.

²⁹⁶ Gesetz vom 12. Mai 1868, in *Betreff der Auslagen für Schüblinge*, RGB, št. 17/68, z dne 23. maja 1868. Ukaz c. k. deželne vlade za Kranjsko od 30. junija 1868, ZULVK, št. 7/68, z dne 6. avgusta 1868.

²⁹⁷ Postava od 27. julija 1871, DZ, št. 35/71, z dne 11. avgusta 1871.

Ob odhodu iz Ljubljane so za zajtrk dobili kruh, v Gradcu pa kosilo. Na ta vlak so lahko napotili izgnance na vmesnih postajah v Litiji, Zidanem Mostu in Celju. Izgnanci iz Gradca so tam dobili kosilo, za večerjo pa kruh bodisi v Ljubljani bodisi na vmesni postaji.²⁹⁸

Deželna vlada za Kranjsko je aprila 1872 dala napotke za izvajanje državnega izgonskega zakona. Od 1. julija tega leta so odgonske občine od okrajnih glavarstev prevzela vsa tovrstna opravila. Okrajna glavarstva in mestni magistrat v Ljubljani so izdajali razsodbe o odgonu ali odpravi. Občine, kjer je bila odgonska postaja, so skrbele za prenočevanje izgnancev. Orožništvo ni bilo dolžno spremljati teh oseb. Če je izgnanec pobegnil, je morala občina takoj storiti vse potrebno za njegovo prijetje, o tem pa obvestiti okrajno glavarstvo in orožniško postajo.²⁹⁹ Z letom 1873 je vse stroške izгона na Kranjskem prevzela deželna blagajna. Za vsakega izgnanca so odgonske postaje prejele po 20 krajcarjev.³⁰⁰

Maja 1873 je Kranjska spet posegla na to področje. Oblastva, ki so bila pristojna izrekat i izgon, so bila ljubljanski magistrat, okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica in 28 odgonskih občin. Te odgonske občine so bile: Črnomelj, Idrija, Ilirska Bistrica, Kamnik, Kočevje, Kostanjevica, Kranj, Kranjska Gora, Krško, Litija, Lukovica, Metlika, Mokronog, Novo mesto, Planina, Postojna, Radeče, Radovljica, Ribnica, Senožeče, Škofja Loka, Trebnje, Tržič, Velike Lašče, Vipava, Višnja Gora, Vrhnika in Žužemberk. Druga okrajna glavarstva so razsojala o izgonu tujcev, tujcev brez dokumentov in oseb brez dokumentov, katere niso mogle dokazati, da so s Kranjskega.³⁰¹

Kranjska deželna vlada je julija 1873 deloma preuredila tako imenovani veliki gon med Ljubljano in Gradcem po železnici,³⁰² decembra 1877 pa je uvedla glavna odgona iz Ljubljane v Beljak in Sežano, oba po železnici, v 3. razredu in ob plačilu polovične cene vozovnice. Na progi iz

²⁹⁸ Oznani lo c. k. deželne vlade od 27. septembra 1871, DZVK, št. 8/71, z dne 16. oktobra 1871.

²⁹⁹ Oznani lo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 7. aprila 1872, DZVK, št. 4/72, z dne 1. maja 1872.

³⁰⁰ Postava od 9. maja 1873 za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 7/73, z dne 26. maja 1873.

³⁰¹ Postava od 10. maja 1873, veljavna za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 7/73, z dne 26. maja 1873.

³⁰² Oznani lo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 7. julija 1873, DZVK, št. 12/73, z dne 26. avgusta 1873.

Ljubljane v Beljak so bile odgonske vmesne postaje v Škofji Loki, Kranju, Radovljici, Kranjski Gori, Trbižu in Podkloštru. Odgonska dneva sta bila torek in petek, vlak je odpeljal iz Ljubljane ob 8.00 in prispel v Beljak ob 17.10. Iz Beljaka v Ljubljano je odpeljal ista dneva ob 21.07. Spremstvo je opravljal odgonski sprevodnik iz Ljubljane, do vmesnih postaj pa domači sprevodniki, ki so za to prejeli plačilo 17,5 krajcarja za miljo; slednji so poskrbeli tudi za vozovnice za izgnance. Odgonska dneva iz Ljubljane v Sežano sta bila ponedeljek in petek, iz Sežane v Ljubljano pa torek in sobota. Potniški vlak iz Ljubljane je odpeljal ob 15.17 in v Sežano prispel ob 19.24. Tam je sprevodnik prenočil in naslednji dan spremljal izgnance v obratni smeri z vlakom, ki je iz Sežane odpeljal ob 9.11, v Ljubljano pa prispel ob 12.57. Izgnance je spremljal ljubljanski sprevodnik, isti, ki je izgnance spremljal tudi v Gradec ali od tam v Ljubljano. Vmesne odgonske postaje so bile na Vrhniki, Planini, Postojni in Senožečah.³⁰³

Do razpada države je dežela Kranjska še trikrat dopolnila potek glavnega odgona iz Ljubljane v Beljak, in sicer maja 1878,³⁰⁴ januarja 1880³⁰⁵ in junija 1912.³⁰⁶

Prisilna delavnica v Ljubljani

Zlasti deželni stanovi Kranjske so si prizadevali, da bi v Ljubljani ustanovili prisilno delavnico in pobudo je podprl tudi ljubljanski gu-bernij. S tem so želeli zatreti predvsem rokovnjaštvo. Cesar je 30. novembra 1844 na to pristal in začeli so zbirati prostovoljne prispevke za poslopje te delavnice. Odprli so jo poleti 1847.³⁰⁷ Njeno poslovanje so podrobneje uredili poleti 1870.³⁰⁸ Ni šlo za kaznovalno ustanovo, pač

---

³⁰³ *Oznanilo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 25. 12. 1877*, DZVK, št. 1/78, z dne 19. januarja 1878.

³⁰⁴ *Oznanilo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 15. 5. 1878*, DZVK, št. 3/78, z dne 8. junija 1878.

³⁰⁵ *Oznanilo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 2. 1. 1880*, DZVK, št. 1/80, z dne 17. januarja 1880.

³⁰⁶ *Razglas c. k. deželnega predsedstva za Kranjsko z dne 4. 6. 1912*, DZVK, št. 13/12, z dne 12. junija 1912. Še leta 1921 sta bila v Ljubljani dva odgonska sprevodnika, in sicer Karel Kufler in Jernej Perdan.

³⁰⁷ Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 248.

³⁰⁸ *Postava 15. julija 1870, veljavna za vojvodino Kranjsko, zastran priganjanja obče škodljivih oseb v prisilno delavnico*, DZVK, št. 16/70, z dne 8. avgusta 1870.

pa za popboljševanje storilcev, ki sami tega niso bili zmožni. Temeljni namen ustanove je bil s silo navajati ljudi k primernemu delu in nra-
nemu popboljšanju. Vanjo so lahko oddali razuzdane in zanikrne osebe,
ki so se branile dela in so izrabljale darežljivost ljudi; osebe, nevarne
ljudem in lastnini, ki se niso mogle izkazati, da pošteno služijo kruh. Te
osebe so morale pripadati deželi Kranjski, vanjo pa so oddali tudi ljudi,
za katere se ni vedelo, kateri deželi pripadajo, dokler se to ni ugotovilo.

O oddaji v prisilno delavnico je odločalo okrajno glavarstvo na na-
svet občine, v Ljubljani pa mestno starešinstvo. V prilogah odločbe za
oddajo v to ustanovo je bilo treba navesti, ali je oseba sposobna za
delo, ali je zmožna plačati stroške oskrbe, njeno zdravstveno stanje,
dotedanje sodne in policijske kazni in podroben osebni opis. Odločbo je
morala potrditi deželna vlada in nanjo se je bilo mogoče pritožiti. Koga
niso smeli oddati v prisilno delavnico? To so bili otroci do 14 let, du-
ševni bolniki, za delo nezmožne osebe in matere, ki so dojile.

Osebe, ki so jih napotili v to ustanovo, so razvrstili v tretji razred,
nato pa je bila njihova razvrstitev v drugi ali prvi razred odvisna od
njihovega obnašanja v delavnici. Stroške delavnice je nosila dežela
Kranjska, prispevali pa so lahko tudi sorodniki ali občina, od koder je
izviral oskrbovanec. Bivanje v delavnici je trajalo najmanj 6 mesecev in
največ 2 leti; deželna vlada je lahko odločila, da je oseba morala ostati v
ustanovi do treh let. Z uveljavitvijo te postave so prenehala veljati prva
pravila za prisilno delavnico na Kranjskem, izdana 18. junija 1847.

Že tedaj so razmišljali o nesodnem reševanju sporov med ljudmi. Na
državni ravni so to uredili s postavo, z dne 21. septembra 1869, Kranjska
pa je tak predpis sprejela poleti 1873. Posrednike za poravnavo so lahko
izbrali v vsaki občini, če je tako sklenil občinski odbor. Posredniki so bili
najmanj trije in to vlogo so opravljali tri leta. Stroške za njihovo delo je
nosila občina.³⁰⁹ Jeseni 1911 je Kranjska dobila nov tovrstni zakon.
Občinski posredovalni urad, kot se je imenoval, je v občini ustanovil ob-
činski odbor. Skušal je poravnavati spore v civilnopravnih zadevah.³¹⁰

Kranjska se je zavzemala tudi za svojo ustanovo, namenjeno du-
ševno bolnim osebam. Deželni zbor je 22. decembra 1885 sprejel,

³⁰⁹ *Postava, veljavna za vojvodino Kranjsko, s katero se razglašajo določbe o posre-
dovalestvih za poskušanje poravnav med strankami v prepiru, DZVK, št. 9/73, z dne 4.
julija 1873.*

³¹⁰ *Zakon z dne 27. 9. 1911, veljaven za vojvodino Kranjsko, o občinskih posredovalnih
uradih, DZVK, št. 40/11, z dne 11. decembra 1911.*

notranji minister pa 10. marca 1886 potrdil »Statut kranjske deželne blaznice«, ki je imel 33 členov.³¹¹

Poleti 1876 so uvedli nove mere in uteži, ki so se nanašale tudi na jetnišnice. Enovito okovje za noge slabotnih oseb, otrok in žensk je smelo tehtati 300 do 700 gramov, dvojno okovje pa 690 do 1040 gramov; za trdne moške je enovito okovje tehtalo 1050 do 1120 gramov, dvojno pa 2240 gramov. Veriga je bila dolga 32 oziroma 48 cm, odprtina na vratih celice je merila 41 kvadratnih centimetrov, zid okoli ječe je bil visok vsaj 4 metre, celica je bila dolga 4 metre, široka 2,5 metra in visoka 3,5 metra, okno je bilo 2 metra nad podom.³¹²

Spomladi 1867 so pravosodne zadeve (spet) ločili od politične uprave; dotlej so ta opravila izvrševali mešani okrajni uradi. Na Kranjskem so določili 26 okrajnih sodišč, in sicer: Kranjska Gora, Radovljica, Trzič, Škofja Loka, Kranj, Kamnik, Brdo pri Lukovici, Litija, Idrija, Vipava, Ilirska Bistrica, Lož, Velike Lašče, Ribnica, Kočevje, Žužemberk, Trebnje, Radeče, Mokronog, Metlika, Črnomelj, Vrhnika, Postojna, Krško, Planina in Višnja Gora.³¹³

Pravosodno ministrstvo je februarja 1874 določilo, koliko znašajo dnevni stroški v jetnišnicah v državi v letih 1874–1876. Te stroške so morali nositi kaznjenci. Bili so od ječe do ječe različni. Tako je za ta tri leta dnevni strošek ječe v Kopru znašal 52 krajcarjev, v Ljubljani pa 40,5 krajcarja.³¹⁴ Te stroške so določali ves čas pozneje. Isto ministrstvo je za leta 1877–1879 določilo nove cene in za ječo v Kopru so znašali 49,5 krajcarjev, v Ljubljani 49 krajcarjev in v Begunjah (za ženske) 53,5 krajcarja.³¹⁵

Spomladi 1873 je izšel nov kazenskopравни red, ki je imel 494 členov, razdeljenih na 18 poglavij. 141. člen je določil, da sme varnostna oseba sama preiskati stanovanje, če je bil za osebo izdan ukaz o privedbi ali zaporu, če je bila zalotena pri kaznivem dejanju, če je bila

³¹¹ *Razglas deželnega odbora vojvodine Kranjske z dne 12. 6. 1886*, DZVK, št. 8/86, z dne 13. julija 1886.

³¹² *Ukaz ministrtev za pravosodje, notr. reči, finance in trgovino od 28. 6. 1876*, DZ, št. 30/76, z dne 17. avgusta 1876.

³¹³ *Oznanilo c. k. štajerskega, koroškega, kranjskega nadsodnijskega predsedstva od 16. februarja 1867*, ZULVK, št. 8/67, z dne 8. marca 1867.

³¹⁴ *Ukaz pravosodnega ministrstva d 25. februarja 1874*, DZ, št. 5/74, z dne 18. marca 1874.

³¹⁵ *Ukaz pravosodnega ministrstva od 30. 8. 1876*, DZ, št. 32/76, z dne 23. septembra 1876.

osumljena storitve kaznivega dejanja in če je imela predmete, ki so kazali na tako dejanje. Navzoči so morali biti lastnik stanovanja, dve priči in zapisnikar.³¹⁶ Pravosodni minister je zatem izdal podrobnejša navodila za izvajanje novega zakona o kazenskem postopku, ki so imela 114 členov.³¹⁷

Policijski nadzor oseb

Poleti 1873 je začel veljati zakon o ukrepih zoper potepuha oziroma lenuhe. Potepuhu so rekli tudi »vlačugar«, lenuhu pa »dela boječi se«. Vlačugarja so opredelili takole: to je tisti, ki je brez stanovanja, se brez opravka potepa ter ne more dokazati, da ima od česa živeti ali da si prizadeva pošteno pridobiti živež. Tako osebo so kaznovali z zaporom od 8 dni do enega meseca. Če je bila obsojena drugič, so ji odmerili oster zapor od enega do treh mesecev ali katero od kazenskih poostril iz kazenskega zakona. Prepovedano je bilo, da bi posameznikom izdajali potrdilo o nesreči ali uboštvu, na podlagi katerega bi potem beračil iz kraja v kraj. Kršitev te določbe so kaznovali z globo od 10 do 100 goldinarjev.

V tem zakonu so bila tudi določila o policijskem nadzoru. Če je ta ukrep izreklo sodišče, ga je izvršilo politično oblastvo 1. stopnje oziroma cesarsko policijsko oblastvo. Tak ukrep je smel trajati do tri leta po izpustitvi iz zapora. Oseba pod policijskim nadzorom je bila omejena v osebnih svoboščinah:

- * lahko so ji prepovedali bivanje v kraju ali okolišu,
- * ji določili kraj bivanja,
- * brez dovoljenja ni smela zapustiti tega kraja,
- * ob preselitvi se je morala še isti dan javiti varnostnim organom,
- * kadarkoli so jo poklicali na varnostno oblastvo, se je morala zglasiti tam in povedati, kako se preživlja in s kom se druží,
- * ob določenih rokih se je morala sama zglasiti pri varnostnem oblastvu,
- * lahko so ji prepovedali udeležbo na zboru, vstop v določene prostore in zapustitev stanovanja brez vzroka ponoči ali ob zborovanju ljudi,

---

³¹⁶ *Postava od 23. maja 1873, s katero se uvaja kazenskopравни red, DZ, št. 42/73, z dne 30. junija 1873.*

³¹⁷ *Ukaz pravosodnega ministra od 19. 11. 1873, DZ, št. 57/73, z dne 25. novembra 1873.*

* ob vsakem času so ji lahko preiskali stanovanje ali jo osebno preiskali.

Te ukrepe naj bi izvajali po tehtni potrebi in s čim manj škode za prizadetega: če so prenehali razlogi za policijski nadzor, naj bi ga opustili, je naročal 9. člen. Če je nadzorovani kršil zgoraj naštete ukrepe, so ga kaznovali z zaporom od 1 do 14 dni, in če je to ponovil, je bil kaznovan z ostrim zaporom do enega meseca ali s kazenskim poostrižem.

Sodišče je smelo izreči tudi oddajo v prisilno delavnico, kjer je lahko bival do tri leta. Osebe, mlajše od 18 let, so oddali v poboljševalnico, kjer so lahko ostale do 20. leta starosti. Kjer take poboljševalnice ni bilo, so jo oddali v poseben oddelek prisilne delavnice. Sodišče je smelo izreči policijski nadzor kot stransko kazen v treh primerih: če je bila oseba obsojena na več kot 6 mesecev zapora zaradi ponarejanja denarja ali javnih kreditnih listov ali zaradi kaznivega dejanja zoper tujo lastnino; če je bila večkrat obsojena na nižjo zaporno kazen; če je bila obsojena zaradi vlačugarstva in je bila nevarna lastnini. Sodišče je smelo odrediti policijski nadzor kot glavno kazen, če je bila oseba vnovič obsojena zaradi prestopka beračenja ali lenuharjenja.³¹⁸

---

³¹⁸ Postava od 10. maja 1873, s katero se dajó policijsko-kazenska določila proti dela boječim se (lenuhom) in proti vlačugarjem (potepuhom), DZ, št. 38/73, z dne 24. junija 1873.

DRUGI OROŽNIŠKI ZAKON

Dobrega četrto stoletja za prvim orožniškim zakonom je izšel novi, ki je bil precej krajši in je imel le 52 členov ter prilogo.³¹⁹ Seveda je veljal le za avstrijsko polovico države, ki so ji praviloma rekli »kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru«. Upošteval je dosežene izkušnje v razvoju orožništva in doseženo stopnjo notranjih razmer v državi. Ostalo je vojaško organizirano. Častniki in podčastniki so ostali enaki tistim v armadi, tudi popolnjevanje je deloma še potekalo iz armade.

Z uveljavitvijo tega zakona se je za to službo začelo četrto obdobje njene zgodovine in je trajalo do prve svetovne vojne. Pomenilo je uestalitev in utrditev moštva med širokimi sloji prebivalstva. Že zato se velja ustaviti pri pomembnejših določbah tega predpisa.

»V imenu postave!«

Na začetku zakona je bilo zapisano, da je orožništvo enotna straža, urejena po vojaško, njegov namen pa je, da vzdržuje javni red, mir in varnost. Njegova odgovornost, podrejenost je ostala dvojna:

- * pri opravljanju službe okrajnim in deželnim oblastvom, ta pa so bila podrejena notranjemu ministrstvu na Dunaju;
- * glede vojaških, oskrbnih in administrativnih zadev orožniškemu častniškemu zboru, ta pa ministrstvu za deželno obrambo oziroma orožniškemu inšpektorju na Dunaju.

Ob tem je treba povedati, da je vojska z uvedbo avstro-ogrsko države doživela novo organiziranost: skupno vojno ministrstvo za oba dela države, za avstrijsko in ogrsko polovico pa ministrstvi za deželno obrambo. Orožništvo so vezali na ministrstvo za deželno obrambo oziroma na ministrstvo za *honvéd* v ogrskem delu države.

Orožniški nadzornik je bil odgovoren za vojaško poveljevanje in vzdrževanje reda ter discipline v celotnem avstrijskem orožništvu. Podrejen je bil ministru za deželno obrambo.

Okrajno glavarstvo je vodilo in nadzorovalo orožniške postaje v okraju. Bilo je službena oblast nad temi enotami.

Če bi razmere zahtevale, da orožništvo priskoči na pomoč varnostni

---

³¹⁹ Postava od 26. februarja 1876, o c. k. žandarstvu za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru, DZ, št. 7/76, z dne 29. februarja 1876.

straži v avtonomnem mestu, sta se o tej pomoči dogovorila mestni župan in okrajni glavar.

Orožniški častniki so bili vojaški poveljniki, ki so vodili in usposabljali moštvo za opravljanje varnostne službe in skrbeli za vojaško urejenost moštva, pazili na disciplino, opremo in oborožitev mož. Pri nadzoruvanju orožniških postaj so morali sodelovati z okrajnim glavarstvom, se o tem dogovarjati in izmenjavati ugotovitve, pomembne za varnost.

Orožništvo ni bilo podrejeno drugim civilnim ali vojaškim oblastem, enako ne občinam. Sodišča in tožilstva so smela neposredno zahtevati pomoč orožnikov. Druga civilna in vojaška oblastva ter občine so svoje zahteve za orožniško pomoč sporočale preko okrajnega glavarstva; le tedaj, če bi bilo nevarno odlašati, je orožništvo tako pomoč nudilo neposredno. Okrajno glavarstvo je odločalo o sodelovanju orožnikov v zadevah krajevne policije, upoštevajoč posebnosti vsakega kraja. Tako sodelovanje pa ni smelo iti na škodo nalog, ki jih je imelo orožništvo na področju javne varnosti. Sprejete naloge je moralo orožništvo brezpogojno izpolnjevati in o njih ni smelo presojsati. Imelo je pravico, če z odlašanjem ni bilo nevarnosti, zahtevati pisni nalog. Za vsebino naloga je odgovarjalo oblastvo, ki ga je orožnikom izdalo; slednji so bili odgovorni, da so se pri izvrševanju naloga ravnali po predpisih in pravilih za opravljanje službe.

Orožniško moštvo je bilo v kazenskih zadevah izenačeno z aktivnim osebjem deželne obrambe: zanj so veljale vojaške postave in disciplinski predpisi. Kazensko sodno oblast so izvrševala vojaška sodišča deželne obrambe. Kazen odvzema prostosti so izvrševali v vojaških zaporih.

Ko se je orožnik uradno obračal k državljanu, je izrekel te besede: »V imenu postave!« To je izrekel v deželnem jeziku. Vsakdo se je moral ravnati po orožnikovem ukazu, pozneje pa se je smel pritožiti nad njegovim ravnanjem. Pri opravljanju službe so za orožnika veljale iste zakonske pravice kot za vojaško ali civilno stražo. Orožje je smel uporabiti v treh primerih:

- * da bi odvrnil od sebe dejanski napad,
- * da bi odvrnil upiranje, usmerjeno na oviranje njegovega uradnega opravila,
- * da bi preprečil beg nevarnemu hudodelcu, če ni bilo druge možnosti za preprečitev bega.

Med opravljanjem službe je smelo orožništvo zahtevati pomoč vsake osebe v javni službi, pripadnika drugih straž, občinskega županstva in vojaških poveljstev.

Organiziranost orožništva

Vsaka dežela je imela deželno orožniško poveljstvo, s sedežem v deželni prestolnici. Skrbelo je za vojaške, oskrbne in upravne zadeve celotnega moštva v deželi. Za poveljnika deželnega orožniškega poveljstva je bil postavljen štabni častnik ali nadčastnik (višji častnik), pomagal mu je eden ali več drugih častnikov, računovodja, računski stražmojster in drugo potrebno osebje. To poveljstvo je smelo oblikovati oddelčna poveljstva, ki so praviloma skrbela za vojaški nadzor in disciplino ter za usposabljanje v praktični službi.

Na sedežu okraja je bilo okrajno orožniško poveljstvo, ki ga je vodil stražmojster. On je bil komandir orožniške postaje v kraju, kjer je bil sedež okraja, hkrati pa je nadzoroval opravljanje službe na vseh postajah v okraju. Če je postaja štela več kot dva moža, jo je vodil komandir, imenovan tudi vodnik. Sistemizacijo moštva v deželnih orožniških poveljstvih je določal minister za deželno obrambo, na postajah pa deželni predsednik v dogovoru s poveljnikom deželnega orožniškega poveljstva. Če je bilo mogoče, so orožnike razmeščali posamično in posameznik je oblikoval postajo s svojim okolišem.

Okrajni glavar ali deželni predsednik je smel, če so to zahtevale varnostne razmere, sklicati može s posameznih orožniških postaj na določeno mesto, da so opravili nalogo. Tako osredotočenje moštva iz drugih dežel Avstrije je smel odrediti le minister za deželno obrambo v dogovoru z notranjim ministrom. Okrajni glavar ali deželni predsednik sta smela usmerjati delo orožnikov glede na krajevne razmere in okoliščine, seveda v okviru predpisov.

Premestitev orožnikov in častnikov je bila dopustna le iz pomembnih službenih razlogov. Poveljnika deželnega orožniškega poveljstva ali štabnega častnika je premestil cesar, nadčastnika pa minister za deželno obrambo, ko je dobil mnenje deželnega predsednika. Znotraj dežele je poveljnik deželnega orožniškega poveljstva može premeščal na pobudo ali s soglasjem pristojnega okrajnega oziroma deželnega oblastva. Premestitev orožnika v okoliš druge dežele je odredil minister za deželno obrambo.

Orožniško moštvo so popolnjevali na več načinov: z dosluženi podčastniki skupne armade in deželne obrambe, ki so bili primerni za orožniško službo; s fanti po odsluženem vojaškem roku; s prostovoljci iz rezerve v deželni obrambi in s prostovoljci iz rezerve redne armade, če to ni škodovalo skupni vojski.

Pogoji za sprejem k orožnikom so bili podobni tistim iz leta 1850, le starost je bila omejena med 20 in 40 let. Mladoletni so potrebovali soglasje očeta ali skrbnika. Izjeme glede starostne meje ter za tiste, ki so bili poročeni ali vdovci z otroki, je dovoljeval minister za deželno obrambo ali pa je to prenesel na poveljnika deželnega orožniškega poveljstva.

Ob nastopu službe se je moral orožnik zavezati, da bo v njej ostal vsaj 4 leta. Da bi orožnik napredoval v postajnega vodnika, je moral opraviti preizkus. Za pripravnike in kandidate za postajevodje je bila šola pri deželnem orožniškem poveljstvu. Čas pripravnštva je trajal največ eno leto, medtem je moral opraviti teoretično usposabljanje in prakso na postaji.

Nadzornik orožništva je poviševal orožnike v vodnike in stražmojstre, ko je dobil mnenje okrajnega glavarstva o njuni pripravnosti za službo; to pravico je smel deloma ali v celoti prenesti na poveljnika orožništva v deželi. Orožniške častnike so popolnjevali praviloma iz samih orožniških vrst, izjemoma iz vrst aktivnih ali upokojenih častnikov stalne vojske ali deželne obrambe. Če je želel prestopiti k orožnikom, je moral biti pol leta na praksi v enoti in opraviti izpit. K takemu častniškemu izpitu je smel pristopiti tudi doslužen stražmojster, ki se je dobro izkazal in je imel primerno splošno znanje; to je odobril minister za deželno obrambo. Izpiti za častnike in postajevodje so potekali pred mešano komisijo, ki so jo sestavljali upravni uradniki in orožniški častniki. Orožniške častnike je imenoval cesar na predlog ministra za deželno obrambo; slednji je postavljaj častniške namestnike iz vrst stražmojstrov, ki so opravili častniški izpit. Oboji, častniki in orožniki, so ob nastopu službe prisegli. Častniki v orožništvu so imeli enake čine kot častniki redne armade. To je veljalo tudi za orožnike, in sicer primerno podčastniškim činom v vojski. Vsak orožnik je imel čin korporala (desetnika). Orožnika so odpustili iz službe v šestih primerih: pripravnika, ki je pokazal, da ni ustrezen za orožnika; ko je dopolnil službeno dobo; če je postal telesno nesposoben za službo; če je storil hudodelstvo ali pregrešek, za katerega je bil določen odvzem čina; če so to opravičevali družinski razlogi, o čemer je odločal minister za deželno obrambo; če se je sistemizacija moštva zmanjšala.

Osební prejemki

Opremo in oborožitev orožnikov je odobril cesar. Konji niso bili več predvideni, izjemo je dovoljeval minister za deželno obrambo. Prejemki moštva so bili natančno določeni v prilogi zakona.

Prejemki častnikov so bili sestavljeni iz teh delov: plača je bila enaka kot v stalni armadi; orožniški dodatek je znašal od 180 do 600 goldinarjev letno, odvisno od čina; službeno nadomestilo je bilo za vse enako, in sicer 160 goldinarjev in 60 krajcarjev; stanarina je znašala od 210 do 559 goldinarjev, če niso imeli službenega stanovanja. Častniki, ki so bili na preizkušnji pri orožništvu, so prejeli le plačo, druge prejemke pa šele, ko so bili za stalno prestavljeni k orožnikom.

Drugo moštvo je prejelo praviloma plačo, orožniški dodatek in nekateri še stanarino ter denar za obleko. Tako je imel stražmojster 600 goldinarjev plače, postajni vodnik 500 in orožnik 400 goldinarjev. Med moštvo so šteli tudi: častniške namestnike, ki so imeli po 600 goldinarjev plače in 96 goldinarjev dodatka; računske stražmojstre s plačo 600 goldinarjev in 63 goldinarjev stanarine; pisarniške slugе 1. razreda, ki so prejeli 400 goldinarjev plače in 84 goldinarjev dodatka, 63 goldinarjev stanarine in 30 goldinarjev za obleko; pisarniške slugе 2. razreda, ki so imeli enake prejemke kot tisti 1. razreda, le plača je bila 360 goldinarjev. Pripravnik je prejel goldinar plače na dan. Če je orožnik prejel medaljo za hrabrost so mu pripadali za to prejemki po predpisih za stalno armado.

Orožniki so poleg plače dobivali še dodatek na službena leta, in sicer po 3 letih službe 50, po 6 letih 100, po 12 letih 150 in po 18 letih 300 goldinarjev. Če so bili zunaj sedeža enote več kot 24 ur v službi, je častnikom in moštvu pripadal del stroškov za hrano in stanovanje.

K nabavi obleke in opreme so nekaj prispevali orožniki sami, orožje in strelivo pa je zagotavljala država. Stroške zdravljenja jim je plačevala država, zato pa so jim odtegnili polovico plače; če se je poškodoval med službo, mu za zdravljenje niso odtegnili polovice plače, pač pa je vse stroške prevzela država.

Za upokojevanje orožniških častnikov so veljali predpisi za stalno armado, pri odmeri pokojnine so upoštevali tudi orožniški dodatek, ne pa tudi osebnih doklad. Če je orožnik postal za službo nesposoben, so zanj veljali predpisi o upokojevanju civilnih državnih služabnikov. Pokojnino so mu odmerili po plači in službenih dodatkih. Če je bil med opravljanjem službe brez svoje krivde ranjen ali težko poškodovan, zaradi tega pa je postal nezmožen za službo, so mu pri odmeri pokojnine dodali 10 let, izjemoma še več. Če je bil tak mož primeren za drugo službo zunaj orožništva, je dobil ob odhodu iz orožništva odpravnino v višini treh mesečnih prejemkov. Če je bil upokojen zaradi krčenja števila moštva, so upoštevali pravila za civilne pokojnine.

Za ženitev so potrebovali dovoljenje. To je polkovnikom dovoljeval cesar, drugim častnikom pa minister za deželno obrambo. Častnikom ni bilo treba več polagati ženitne kavicje. Orožnikom je poroko dovoljeval minister za deželno obrambo, ki je to pravico lahko prenesel na deželnega orožniškega poveljnika. Praviloma se je število oženjenih skladalo s številom orožniških postaj v okolišju deželnega orožniškega poveljstva.

Za vdove in sirote orožniških častnikov in moštva so veljali tovrstni predpisi za civilne državne uslužbence. Če je v službi izgubil življenje in za to ni bil sam kriv, so vdova in otroci prejeli tako preskrbnino, ki je ustrezala 40 letom službe za pokojnino. V veljavi je ostala postava z dne 19. aprila 1872 o podeljevanju službenih mest doslužnim podčastnikom, enako dotedanji predpisi o nastanjevanju orožništva.

Zakon je predvidel, da bodo nekatera vprašanja urejena pozneje, s posebnimi ukazi oziroma uredbami. Morda je bil zakon tudi zaradi tega krajši od prvega. Taka področja so bila: navodila za opravljanje službe; izpiti za postajne vodnike in častnike ob prestopu k orožništvu; oprema in oborožitev moštva; nagrade za prijete osebe in posebne storitve moštva; nadomestila za hrano in stanovanje, če so bile s sedeža enote službeno odsotni več kot 24 ur; uporaba priprege; prvi vložek mase in letni pavšal za opremo in obleko; prispevek k stroškom ječe za orožnike.

Cesar je s svojim sklepom z dne 23. avgusta 1868 odločil tudi to, da bosta deželni orožniški poveljstvi št. 10 (za Sedmograško) in št. 14 (za Hrvaško in Slavonijo) do nadaljnjega prešli v pristojnost državnega (skupnega) vojnega ministrstva na Dunaju. Tako je ostalo do 1. maja 1876, ko sta ti dve poveljstvi prešli v pristojnost ogrskega ministrstva za deželno obrambo v Budimpešti. Tako sta ti dve poveljstvi, ki sta pred tem dobili številki 8 in 10, za avstrijski del države »ugasnili«. Prišlo je do ponovne spremembe številke poveljstev v avstrijskem delu monarhije. S 1. julijem 1876 je deželno orožniško poveljstvo št. 11, pristojno za Zgornjo Avstrijo, s sedežem v Linzu, dobilo novo številko 8, poveljstvo št. 15, pristojno za Šlezijo, s sedežem v Troppau (danes Opava na Češkem), je dobilo številko 10, in poveljstvo št. 16, s sedežem v Salzburgu, pristojno za istoimensko deželo, je postalo št. 11. Šele tako je vseh 14 avstrijskih dežel dobilo svoja zaporedno označena orožniška poveljstva, brez manjkajočih nezasedenih številke.³²⁰

³²⁰ Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 64 in 74.

UVELJAVLJANJE NOVEGA ZAKONA

Po objavi drugega orožniškega zakona so sledila prizadevanja, da bi ga čim bolje uveljavili v praksi. Prejšnje obdobje v razvoju orožništva je imelo namreč za posledico tudi to, da so zaradi suhih financ to službo zapuščali izurjeni posamezniki in to se je poznalo tudi na učinkovitosti službe v celoti.

Nova službena navodila

Istega leta kot orožniški zakon, torej 1876, so bila podpisana tudi nova navodila za opravljanje službe.³²¹ Upoštevala so prve tovrstne napotke iz leta 1851, četrstoletne izkušnje iz delovanja in organiziranosti orožništva ter spremembe v upravni ureditvi države in dežel. Imela so 171 členov, razdeljenih na 5 poglavij:

1. Splošne določbe, 1. do 7. člen
2. Vedenje in obnašanje orožnikov sploh in njihova znanja, 8. do 24. člen
3. Službena opravila, 25. do 45. člen
  - samostojna
  - posebna po ukazih drugih oblastev
  - * splošno
  - * v razmerjih do sodišč in tožilcev
4. Posebni napotki za ravnanje, 46. do 108. člen
5. Posebna napotila za vojaške predpostavljene v orožništvu, 109. do 171. člen
  - postajevodje
  - okrajnega orožniškega poveljnika oziroma stražmojstra
  - oddelčnega poveljnika
  - deželnega orožniškega poveljnika
  - orožniškega nadzornika.

Med starešinami je bil nov naziv oddelčni poveljnik oziroma poveljstvo oddelka. Tu je šlo za novo organizacijsko obliko. Cesar je namreč 22. aprila 1872 odločil, da bo deželno orožniško poveljstvo št. 2, pristojno za Češko, poskusno uvedlo novost. Tam so ukinili čete in vode oziroma tovrstna poveljstva, namesto njih pa so vpeljali 14 oddelčnih

---

³²¹ *Gesetz und Dienstinstruction für die k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, Wien 1876, str. 22–84.*

poveljstev. To se je pokazalo kot dobro, in že 22. oktobra istega leta je cesar določil, naj se ta novost razširi še na deželna orožniška poveljstva št. 3, 5 in 9, z najvišjim sklepom z dne 23. oktobra 1873 pa še na preostala deželna poveljstva.

S tem se je povečalo število častniških položajev pri orožništvu.³²² Število teh in moštva se je zelo spreminjalo. Leta 1853 je bilo v avstrijskem orožništvu 522 častnikov in 18.125 orožnikov, skupaj 18.647 mož, ki so imeli 2307 konj, kar je bilo največ v celotnem mirnem obdobju te države. Do leta 1860 se je to število skrčilo na 200 častnikov ter okoli 6000 orožnikov, leta 1876 pa je bilo le 100 častnikov in okoli 5600 orožnikov.³²³

Menim, da ni potrebno podrobneje opisovati vsebine teh navodila, saj niso bila bistveno nova v primerjavi s prvimi. Odpadlo je poglavje o pisarniškem poslovanju, to pa zato, ker je 116. člen navodil določil, da bo to področje urejeno s posebnimi predpisi.

Velja se nekoliko zadržati pri nalogah komandirja orožniške postaje. V zakonu je bilo zapisano, da postajo lahko oblikuje en sam mož postave, odvisno od krajevnih okoliščin in potreb. Temu so rekli izpostavljen orožnik ali postaja-posameznik (*Einzel-Post*). Podrejen je bil stražmojstru orožniške postaje na sedežu političnega okraja. Tudi za tega izpostavljenega orožnika je veljalo, da se je ob nastopu službe predstavil okrajnemu glavarju in predstojniku sodišča, če je imelo sedež znotraj postajnega okoliša. Če je okrajni glavar službeno prišel na postajo, mu je moral poročati in od njega sprejeti nadaljnja navodila. Na vpogled mu je moral dati postajno službeno knjigo. Tudi ta orožnik je moral čimprej spoznati razmere na okolišu, tudi ozemlje, zaposlitev prebivalstva, način njihovega življenja, običaje, prebivalce same, posebej tiste, ki so bile nevarne za javno varnost, je določil 109. člen navodila.

V navodilu so bile prvič podrobno navedene naloge orožniškega nadzornika. Bil je pomožni organ ministra za deželno obrambo, ravnati se je moral po njegovih napotkih in usmeritvah ter je bil v vseh pogledih njemu neposredno odgovoren.

Tretje in zadnje službeno navodilo, ki je izšlo leta 1895,³²⁴ je imelo

³²² Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 68.

³²³ Prav tam, str. 47, 55 in 77.

³²⁴ *Gesetze, betreffend die Gendarmerie der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, samt Durchführungsverordnungen, dann Organische Bestimmungen und Dienstinstruktion für dieses Korps*, Wien 1912, str. 35–106.

prav tako 171 členov in enaka poglavja kot to iz leta 1876. Vsebinsi se nista bistveno razlikovali. Pozneje se je postavilo celo vprašanje o značaju tega navodila. Ker ni bilo objavljeno v državnem uradnem listu, ga nekateri niso šteli za ukaz, pač pa za splošno navodilo ali splošni ukaz. Ker pa ni vsebovalo zgolj notranjih, ampak tudi zunanja pravila ravnanja moštva, so kazala na pravi ukaz, ne glede na to, da niso bila javno objavljena.

Orožnikova prisega

V prilogi službenega navodila iz leta 1876 je bilo tudi besedilo prisega, ki je bila enaka za častnike in moštvo. Glasila se je takole:

»Svečano prisegam pri vsemogočnem Bogu, njegovemu apostolskemu veličanstvu, najpresvetlejšemu knezu in gospodu Francu Jožefu Prvemu, po milosti božji cesarju Avstrije, kralju Češke itd., apostolskemu kralju Ogrske, in veljavnim zakonom domovine zvestobo in vdanost.

Prisegam, da bom kot c. kr. orožnik (orožniški častnik) službo javne varnosti, reda in miru po navodilih in kot vojak po vojaških zakonih in predpisih, posebej postavljene naloge vestno izpolnjeval, pri čemer bom imel pred očmi zmeraj koristi službe, njegovega visočanstva in države, zakone kot tudi meni dane ukaze za to pristojnih oblastev, mojih predpostavljenih in višjih z voljno poslušnostjo izpolnjeval ter službeno skrivnost skrbno varoval.

Tako naj mi Bog pomaga!«

Pod besedilom je bil datum dane prisega, desno spodaj pa podpis orožnika oziroma častnika.

Podano prisego sta s podpisom potrdila še poveljnik deželnega orožniškega poveljstva in drugi najvišji častnik v tem poveljstvu.³²⁵ Besedilo prisega v prilogi službenega navodila iz leta 1895 je bilo povsem enako.³²⁶

Poti do orožniškega častnika

Kdor je želel postati častnik pri orožništvu, si je lahko izbral več poti do tega cilja.

1. Iz vrst tistih, ki so že bili prekaljeni možje postave, so se smeli

³²⁵ *Gesetz und Dienstinstruction*, str. 85.

³²⁶ *Gesetze, betreffend die Gendarmerie*, str. 107.

potegovati za prehod med častnike le najboljši podčastniki. To so bili stražmojstri, poveljniki postaj na sedežih okrajev. Ti so se lahko prijavili za opravljanje častniškega izpita. Njihova prošnja je potovala po službeni hierarhiji na Dunaj do ministra in ta je odločil o prošnji. Kdor je uspešno opravil izpit, je postal častniški namestnik v orožništvu. Na izpraznjeno mesto stražmojstra je bil nato postavljen nekdo iz vrst postajevodij oziroma postajnih vodnikov, ki je bil primeren glede na dosežene uspehe. To naj bi bila najbolj zaželena pot za pridobivanje častniških starešin, v resnici pa je bila bolj redka.³²⁷

2. Za častniška mesta pri orožnikih so se lahko potegovali aktivni častniki vojske, po uvedbi dualizma pa skupne vojske in deželne obrambe. Pot do častniške stopnje je vodila skozi vojaške šole. Cesarica Marija Terezija je 6. julija 1754 ustanovila vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu. V njej je bilo za plemiške sinove iz dežele Kranjske rezerviranih šest mest, od 6. avgusta 1853 pa devet. Postopoma je prihajalo do še večjih nejasnosti, kdo je lahko postal gojenec te akademije.³²⁸

3. Med orožniške častnike so lahko sprejeli tudi rezervnega vojaškega častnika, ki je navadno po končani srednji šoli odslužil enoletno prostovoljno vojaščino in postal rezervni častnik;³²⁹ moral je izpolnjevati enake pogoje kot aktivni vojaški starešina.

Cesarski ukaz je 12. februarja 1852³³⁰ podrobneje določil vojaške izobraževalne ustanove v Avstriji. Bilo je 12 nižjih in 12 višjih vojaških vzgajališč, 4 šole za kadete (kadetnice) in 4 vojaške akademije.

Nižja vojaška vzgajališča so sprejemala nad sedem let stare otroke moškega spola, ki so bili ali vojaške sirote, ali otroci zaslužnih vojakov, ali otroci vojakov s številno družino. Šolanje je trajalo 4 leta, nato so najboljši nadaljevali šolanje v kadetnicah, drugi pa na višjih vojaških vzgajališčih.

Višja vojaška vzgajališča so sprejemala nad 11 let stare učence, ki so končali nižje vojaško vzgajališče, pa tudi druge, če so opravili preizkušnjo. Šolanje je trajalo 6 let, in sicer 4 leta teoretičnega učenja in 2 leti vadbe. V

³²⁷ Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*, str. 14–16. Podobno tudi Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 87.

³²⁸ AS 61, Poverjeništvu za notranje zadeve Narodne vlade SHS, šk. 135, ovoj št. 462, spis št. 4658.

³²⁹ Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*, str. 14–16.

³³⁰ *Cesarski ukaz 12. 2. 1852*, DZVLKV, št. 19/52, z dne 9. aprila 1852. Wadruzka, Urbanitsch, *Die bewaffnete Macht*, str. 261.

zadnjih dveh letih se je bilo mogoče usmeriti v konjenico, topništvo, inženirstvo, pionirstvo in pehoto. Po šolanju so dobili vojaški čin, odvisen od učnega uspeha: najboljši so postali korporali s častjo feldvebla, prav dobri frajtarji s častjo korporala, srednje dobri frajtarji in drugi prostaki.

Kadetske šole so sprejemale najboljše učence iz nižjih vojaških vzgajališč in tudi druge. Bile so pripravljavnice za vojaške akademije. Pouk je trajal 4 leta in nato so šolanje nadaljevali na akademiji. Manj uspešne so napotili na višja vojaška vzgajališča ali pa so jih vmili staršem.

Vojaške akademije so se delile na pehotno, inženirsko, topniško in mornariško. Sprejemale so uspešne kadete in tudi druge, ki pa so morali opraviti preizkus. Pouk je trajal 4 leta. Po končani šoli so postali poročniki. V topniško in inženirsko akademijo so lahko sprejeli tudi najboljše podčastnike.

Število učencev v teh šolah je bilo točno določeno: vojaška vzgajališča 3000 državnih in 600 samoplačnikov, kadetnice 1159 državnih in 521 samoplačnikov. Od 1159 učnih mest v kadetnicah, plačanih iz državnih sredstev, je bilo 959 pridržanih za sinove nepremožnih častnikov in za najboljše učence iz nižjih vojaških vzgajališč, 200 pa za sinove premožnih ali višjih častnikov.

Poleg teh so poznali še tako imenovana višja vojaška učilišča, to je šolo za vojaške učitelje, ki je trajala eno leto, namenjena je bila učnemu osebju vojaških vzgajališč; osrednje vojaško jahališče za konjenike; višji topniški in inženirski tečaj, ki je trajal 2 leti, nakar so dobili čin nadporočnika; vojaško šolo za vse višje častnike, zlasti za general štabe, pogoj za vpis na to šolo je bil dveletno uspešno vodenje čete, starost pod 26 let in opravljen preizkus; trajala je dve leti, nakar so gojenci dobili čin nadporočnika, kar je bilo pogoj za generalštabno službo.

Vojno ministrstvo je zatem določilo postopek kandidiranja za te šole. K prošnji je bilo treba priložiti izjavo staršev, da sina ne bodo vzeli iz šole, pristojni vojaški urad pa je izpolnil tako imenovani »popis primernosti«, ki je vseboval podatke o očetu in materi, kandidatu ter njegovih bratih in sestrah.³³¹

Isto ministrstvo je določilo tudi stroške šolanja za tiste, ki se niso izobraževali na državne stroške. Bili so enaki kot za od države plačanega gojenca, in sicer: 600 goldinarjev letno za vojaške akademije, 400

³³¹ Ukaz c. k. vojaškega ministrstva 19. aprila 1852, DZVLKV, št. 27/52, z dne 22. maja 1852.

goldinarjev za kadetnice in 150 goldinarjev za vojaška vzgajališča. To je bilo treba plačati v dveh obrokih.³³²

Vojaški častnik, ki je želel prestopiti v orožništvo, je bil pol leta na preizkušnji v tej službi, nato je opravljal izpit; če je bil uspešen, je bil preveden v orožništvo. Po letu 1905 je preizkušnja trajala eno leto.³³³

Te ustanove so do konca monarhije doživele nekaj sprememb, ki pa niso bistveno posegle v celotno predstavljeno zgradbo. Šlo je zlasti za vnašanje novih vsebin, prilagojenih novim izkušnjam in teoriji; podobno je omenjena zgradba iz leta 1852 upoštevala dotedanje izkušnje na tem področju.

Beseda dveh zgodovinarjev vojaštva

O avstrijskih oziroma avstro-ogrskih častnikih je izšlo več knjig in med njimi zasluži ugledno mesto tista, ki jo je napisal István Deák.³³⁴ Iz nje povzemam nekaj zanimivejših podatkov.

Med avstrijskimi kadetnicami je bila tudi tista v Mariboru. Poveljstvo te šole gojencev ni kaznovalo z bičanjem le zaradi težjih prestopkov, marveč tudi za majhne nagajivosti. Učenci so se odločili za upor. Dne 1. februarja 1867, ko naj bi odšli na eksercir s puškami in bajoneti, so zasedli eno od stavb, postavili ovire in peli revolucionarne pesmi. Ko je polkovnik hotel posredovati, so ga skoraj zabodli in posreboval je lovski bataljon ter obkolil poslopje. Kadeti so se založili s hrano, da bi zdržali daljše obleganje, spregledali pa oskrbo z vodo. Sredi noči so si s pogovori zagotovili amnestijo. Čeprav so med uporom poslopje močno poškodovali, niso bili kaznovani. Kot odgovor na ta upor so oktobra 1868 v vojaških šolah odpravili telesno kaznovanje, dovolili pa več žepnine, ki so jim jo pošiljali starši. Častniki so imeli precej nižje plače in prejemke kot civilni uradniki v isti plačni skupini.

Ob popisu prebivalstva 31. decembra 1910 je bilo v Avstro-Ogrski 51.390.223 prebivalcev, v Avstriji 28.571.934, preostalo prebivalstvo je živelo v Ogrski ter Bosni in Hercegovini. Slovencev je bilo 1.255.620 ali 2,44 odstotka; enak delež le-teh je bil v armadi. Delež Slovencev med poklicnimi častniki vojske je bil leta 1897 le 0,6 odstotka in leta 1910 le

---

³³² Ukaz c. k. vojaškega ministrstva 8. maja 1852, DZVLKV, št. 30/52, z dne 19. junija 1852.

³³³ Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 88.

³³⁴ Deák, *Der k. (u.) k. Offizier*, str. 24, 25, 28, 106–107, 149 in 221.

še 0,5 odstotka. Nemcev je bilo 12.006.521 ali 23,36 odstotka. Njihov delež med poklicnimi častniki je leta 1897 znašal 77,70 odstotka in leta 1910 že 78,70 odstotka.³³⁵

Med letom 1850 in 1866 so bili v avstrijski vojski naslednji čini: kadet, podporočnik 2. razreda, podporočnik 1. razreda, nadporočnik, stotnik 2. razreda in stotnik 1. razreda, med štabnimi častniki so bili major, podpolkovnik in polkovnik, med generali pa general major, podmaršal, general polkovnik (Feldzeugmeister) in maršal. Za dve leti, 1867 in 1868, sta se podporočnik 1. in 2. razreda združila v podporočnika. V razdobju od 1869 do 1907 je spet prišlo do nekaterih sprememb med nižjimi in višjimi častniki. Kadet se je preimenoval v kadeta – častniškega namestnika, podporočnik pa je postal poročnik. V obdobju od 1908 do 1918 se je kadet – častniški namestnik preimenoval v praporščaka, ostala sta poročnik in nadporočnik, stotnika 1. in 2. razreda sta postala stotnika. Čini štabnih in generalskih častniških stopenj so ostali nespremenjeni.

Zgodovinar Rok Stergar, ki se je posvetili preučevanju vojaške zgodovine, je v svoji študiji zapisal, da so gojence kadetnice po končani šoli razporedili v vojaško enoto. Po uspešnem služenju v enoti, ki je navadno trajalo eno leto, in po soglasju častniškega zbora, je bil povišan v podporočnika oziroma poročnika. Postal je pravi častnik.³³⁶

³³⁵ Leta 1948 je bil delež Slovencev v jugoslovanskem prebivalstvu približno 8,9 odstotka, naslednje leto pa je delež slovenskih starešin v JLA znašal 8,3 odstotka. Leta 1967 je bil ta delež 8,6 odstotka prebivalstva in 5,3 odstotka častnikov JLA. Leta 1988 sta bila ta deleža 7,8 odstotka in 2,6 odstotka. Kranjc, Slovenska vojaška inteligenca, str. 288 in 292.

³³⁶ Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*. Leta 2003 je branil doktorsko disertacijo z naslovom Slovinci in avstro-ogrske oborožene sile (1868–1914), v kateri je obširno prikazal razloge za neredke vojaške reforme, tri sestavne dele vojaštva (skupno vojsko, deželno obrambo in črno vojsko), odnos Slovencev do vojaških vprašanj in vojske, odnos vojske do Slovencev in druga vprašanja, ki so nam precej neznana. Raziskavo je konec leta 2004 izdala Filozofska fakulteta v Ljubljani, in sicer pod polnim naslovom »Slovinci in vojska, 1867–1914. Slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne«.

POGLED K OBOROŽENIM SILAM

Oborožene sile avstrijskega cesarstva so doživljale številne spremembe. Največja se je zgodila po uvedbi dvojne monarhije leta 1867. Te sile so pomenile tudi močan dejavnik notranje, ne le zunanje varnosti države, saj jo je bilo mogoče uporabiti tudi za te namene. Organiziranost vojske je zadevala tudi orožništvo, in sicer po več plateh, tudi zato, ker je bilo zanj pristojno vojaško sodstvo.

Vojska tudi za notranjo varnost

Kranjska je leta 1849 spadala pod 2. armadno poveljstvo v Veroni, ki se je delilo na tri deželna vojaška poveljstva; ta so imela sedeže v Gradcu (za Štajersko), Ljubljani (za Ilirijo) in v Trstu (za Primorje).³³⁷ Februarja 1856 so uvedli deželna glavna poveljstva. Štajerska je prišla pod 1. armadno poveljstvo na Dunaju, Kranjska, Koroška in Primorje pa so ostale v okviru 2. armadnega poveljstva.³³⁸

Cesar je januarja 1860 potrdil predlagano razdelitev države na narobne okraje. Vojvodina Kranjska je spadala pod 4. deželno generalno poveljstvo v Veroni. Dopolnjevala je 17. pehotni polk z imenom Princ Hohenlohe. Polkovno poveljstvo je bilo v Ljubljani. Dopolnjevalo ga je 30 okrajev in deželno glavno mesto Ljubljana.³³⁹ Sredi leta 1860 so deželno generalno poveljstvo za lombardsko-beneško kraljestvo, Koroško, Kranjsko, Tržaško Primorje in Tirolsko prestavili v Videm.³⁴⁰

Januarja 1869 je izšel vojaški zakon,³⁴¹ ki je imel 55 členov. Oboroženo silo so sestavljali stalna vojska in pomorstvo (stojna armada, kot so tudi rekli), deželna obramba in nadomestna rezerva. Vojaška dolžnost je bila splošna, začela se je z 20. letom starosti. V stalni vojski je trajala 10 let, od tega 3 leta v enoti in 7 let v rezervi, v deželni obrambi pa 12 let; nadomestna rezerva je vključevala do 30 let stare moške, ki so bili na

---

³³⁷ *Najvišje armadno povelje nj. ces. vel. od 16. 10. 1849*, ODZVLAC, št. 2/49, z dne 10. novembra 1849.

³³⁸ *Ukaz c. k. armadnega nadpoveljstva 16. 1. 1856*, DVLKV, št. 8/56, z dne 16. februarja 1856.

³³⁹ *Razpis c. k. krajske deželne vlade od 5. 3. 1860*, UCKDGVK, št. 4/60, z dne 23. avgusta 1860.

³⁴⁰ *Razpis c. k. krajske deželne vlade od 23. 7. 1860*, UCKDGVK, št. 9/60, z dne 13. septembra 1860.

³⁴¹ *Postava od 5. decembra 1868*, ZULVK, št. 1/69, z dne 14. januarja 1869.

razpolago stalni vojski. Črna vojska je bila sestavljena le iz prostovoljcev, ki niso bili razporejeni v oboroženo silo. Stalna vojska je imela nalogo, da brani državo pred zunanjim sovražnikom ter brani notranji red in varnost. Deželna obramba je bila v vojni za podporo stalni armadi in za notranjo obrambo, v miru pa le izjemoma tudi za vzdrževanje reda in varnosti.

Število mož v stalni armadi in rezervi so določali po številu prebivalcev, znotraj vsake dežele pa po nabornih okrajih. Nabor je potekal od 1. aprila do konca maja, vpoklic pa 1. oktobra vsako leto. Kdor bi moral priti pred naborno komisijo, pa tega iz opravičenih razlogov ni storil, je bil razglašen za vojaškega begunca. Kdor se je pozneje sam javil na nabor, je služil v enoti eno leto več kot bi sicer, če pa ni bil potrjen, je plačal 150 goldinarjev ali odsedel do 30 dni zaporu. Begunec, ki je dopolnil 36 let starosti, je bil kaznovan s tisoč goldinarji ali z zapornom od 3 do 6 mesecev. Kaznovan je bil tudi tisti, ki je pomagal beguncu, in sicer je bila zagrožena kazen 1000 goldinarjev ali zapor od 3 do 6 mesecev. Oprema, oborožitev in notranji predpisi so bili enaki tako za stalno vojsko kot za deželno obrambo.

Sredi junija 1869 je deželna obramba dobila svoj zakon, ki je imel 36 členov. Določal je, da se sme le izjemoma uporabiti zunaj območja kraljevin in dežel, zastopanih v državnem zboru, torej zunaj ozemlja Avstrije. Kako so jo dopolnjevali? Dopolnilni okraj stalne vojske so enostavno razpolovili in iz vsake polovice so dopolnjevali bataljon deželne obrambe. Bataljonski okraj so nato delili še na stotnijske (četne) okraje. To načelno določbo je potem v praksi izvedel minister za deželno obrambo v dogovoru z notranjim ministrom, odobril pa cesar. Konjeniški brambovci so bili dragonci in ulanci, popolnjevali pa so jih iz več bataljonskih okrajev. Uradni jezik je bil isti kot v stalni armadi. Prapor enote je imel na eni strani cesarskega orla, na drugi pa deželni grb.³⁴²

Minister za deželno obrambo je konec novembra 1872 izdal okrožnico o popisih obveznikov deželne obrambe, dopustnikov in rezervistov stalne armade. Poveljstvo deželne obrambe za Kranjsko je bilo v Gradcu, obsegalo je tudi Koroško, Štajersko in Primorje. Celotna deželna obramba je tedaj štela 79 bataljonov pešcev in konjeniških polkov, na Kranjskem pa je imela dva bataljona, in sicer bataljon št. 24 v Novem mestu za okraje Krško, Litija, Novo mesto, Črnomelj in Kočevje, bata-

³⁴² Postava od 13. maja 1869 o deželni obrambi za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, ZULVK, št. 13/69, z dne 15. junija 1869.

ljon št. 25 pa v Ljubljani za okraje Postojna, Planina, Kranj, Radovljica, Kamnik in Ljubljana.³⁴³ Zakon o deželni obrambi se je pozneje še dvakrat menjal, in sicer leta 1883 in 1893.³⁴⁴

Stroški vojaške asistenc

Avstrijska vojska je bila ves čas tudi policijska sila, še posebej do ustanovitve orožništva, potem pa bolj izjemoma. Ustava z dne 4. marca 1849 je določila, da je oborožena sila poklicana, da brani državo pred zunanji sovražniki, znotraj države pa vzdržuje red ter zagotavlja izvrševanje zakonov. V notranjosti države se sme oborožena sila uporabiti le na ukaz civilnih oblasti, in sicer v zakonsko določenih primerih in oblikah.

Za njene tovrstne notranje varnostne naloge so določili tudi cenik. Nove določbe te vrste so sprejeli poleti 1856, veljale so od 1. novembra 1856. Če je vojska nudila pomoč finančni straži ali so jo uporabili za politične in policijske naloge (na primer kordone, spremljanje jetnikov, zatiranje razbojništva ali uporov itd.), varovanje blaga, ječ ali drugih ustanov nevojaškega značaja, je dobila povrnjen del stroškov. Pristojno oblastvo je moralo v pisnem zaprosilu za pomoč navesti, kdo bo plačal stroške. Kadar je šlo za večje, pomembnejše zadeve in so vojaško pomoč odredili, te določbe o povračilu stroškov niso veljale.³⁴⁵

Notranje ministrstvo je poleti 1876 določilo take odškodnine, ki so veljale od 1. januarja tega leta naprej. Stotnik, ki je poveljeval vojaški enoti ob nudenju asistenc civilni upravi, je prejel enako priklado kot štabni častniki, in sicer goldinar in 40 krajcarjev na dan.³⁴⁶

³⁴³ *Oznaniilo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 10. decembra 1872*, DZVK, št. 1/73, z dne 31. januarja 1873.

³⁴⁴ *Postava od 24. 5. 1883 o c. kr. deželni brambi za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, prilagojena določilom vojne postave*, DZ, št. 29/83, z dne 6. junija 1883. *Zakon z dne 25. 12. 1893 o c. kr. deželni brambi kraljevin in dežel, zastopanih v državnem zboru, izvzemši deželno brambo tirolsko in predarlško, v zvezi z določili vojnega zakona*, DZ, št. 64/93, z dne 30. decembra 1893.

³⁴⁵ *Kaiserliches Patent vom 4. März 1849. Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich*, RGRBKÖ, Jahrgang 1849, Wien 1850, št. 150, str. 151–165, 113. in 114. člen. *Ukaz c. k. ministerstev notranjih, pravosodnih in dnarstvenih zadev, c. k. najvišje računsko kontrolne oblasti, c. k. najvišje policijske oblasti in c. k. armadnega nadpoveljstva* 17. 6. 1856, DVLKV, št. 26/56, z dne 17. julija 1856.

³⁴⁶ *Ukaz ministrstva notranjih reči od 31. 7. 1876*, DZ, št. 34/76, z dne 10. novembra 1876.

Naslednje poletje so določili odškodnino vojski, če je pomagala ob povodnjih: častniki so prejeli po 2 goldinarja na dan, podčastniki, poddesetniki in vojaki pa so prejeli namesto navadnega pohodni obrok hrane ali ustrezen znesek v denarju, delovno doklado 15 oziroma 16 krajcarjev na dan ter dodatek 50 do 100 krajcarjev k povprečnini za obleko.³⁴⁷

Po uvedbi deželne obrambe je bilo treba to urediti tudi zanjo. Kadar so jo uporabili za pomoč civilni upravi, za izterjavo davkov, spremljanje cesarske pošte in podobne naloge, je bila deležna enakih povračil kot stalna armada.³⁴⁸ To se je spreminjalo in dopolnjevalo tudi pozneje. Bržkone je bilo povezano tudi s težnjo, da bi redno armado ali deželno obrambo čim bolj poredkoma uporabljali za tovrstne notranje naloge, saj so civilne oblasti imele na razpolago orožnike in stražnike.

Premestitve v Bosno in Hercegovino

Po vojnah s Turčijo in vstaji proti Turkom v Bosni in Hercegovini je berlinski kongres, sklenjen 13. julija 1878, s pogodbo med drugim določil, da Avstro-Ogrska lahko zasede in upravlja Bosno in Hercegovino. Sandžak je ostal turški, toda Dunaj je imel pravico, da je tam razporedil vojaške posadke in varoval poti.³⁴⁹

Za zasedbo Bosne in Hercegovine so izjemoma uporabili tudi dalmatinsko deželno obrambo, kot je ukazal cesar,³⁵⁰ in to je veljalo do sredine oktobra 1878.³⁵¹ Še istega leta je bil za to zasedeno območje ustanovljen orožniški zbor (korpuz). Poveljstvo je bilo v Sarajevu, zbor je obsegal 8 čet in 27 vodov. Za ta korpuz so izdali začasni statut, ki je imel 49 členov, in službeno navodilo, ki je štelo 164 členov.³⁵²

³⁴⁷ Ukaz ministerstev notranjih reči in financ od 11. 6. 1877, DZ, št. 17/77, z dne 16. junija 1877.

³⁴⁸ Ukaz ministrstva notranjih reči od 3. 5. 1878, DZ, št. 15/78, z dne 10. maja 1878.

³⁴⁹ Državna pogodba med Avstro-Ogrsko, Nemško, Francosko, Veliko Britanijo, Italijo, Rusijo in Turško, sklenjeno v Berlinu dne 13. julija 1878, DZ, št. 18/79, z dne 30. marca 1879.

³⁵⁰ Cesarski ukaz od 25. 7. 1878, DZ, št. 35/78, z dne 29. julija 1878. Cesarski ukaz od 6. 8. 1878, DZ, št. 38/78, z dne 7. avgusta 1878.

³⁵¹ Cesarski ukaz od 17. 10. 1878, DZ, št. 47/78, z dne 19. oktobra 1878.

³⁵² *Schematismus für das k. und k. Heer und für die k. und k. Kriegs-Marine für 1892*, Wien, Jänner 1892, str. 854–855. *Provisorisches Statut für das Gendarmeriecorps in Bosnien und der Hercegovina*, str. 418–426. *Dienstinstruction für das Gendarmerie-*

Da bi popolnili ta zbor, so ubrali troje poti: premestili so orožnike iz drugih dežel Avstrije, iz skupne vojske in iz deželne obrambe so izbrali del moštva in ga napotili k orožnikom, postopoma pa so iz domačega prebivalstva pridobivali moštvo in ga usposabljali v sarajevski orožniški šoli.

Zasedba te pokrajine ni potekala brez odpora dela domačega prebivalstva in do nemirov je prihajalo tudi pozneje. Že prej je bila Dalmacija in njeno zaledje nemirna in avstrijska oblast je v proračunih namenjala posebna sredstva za izkoreninjenje »malopridništva« ali »razbojništva« v tej deželi. Šlo je tudi za hajduštvo iz notranjosti Balkana, »torej tudi iz Bosne in Hercegovine ter Črne gore. Tako je Dunaj v letih 1867–1870 za te namene vsako leto predvidel po 20.000 goldinarjev, v letih 1873, 1874 in 1880 po 10.000 goldinarjev, leta 1881 še 8000 goldinarjev, v letih 1882–1884 le 7000 goldinarjev, leta 1885 je ta vsota dosegla 6500 goldinarjev, naslednje leto 6000 goldinarjev, leta 1887 le 5000 goldinarjev in v letih 1888–1891 po 4000 goldinarjev. Nato je ta postavka v proračunu izginila in se ponovno pojavila 1899, ko je znašala 4000 goldinarjev, v razdobju 1900–1910 po 8000 goldinarjev, podobno spet med prvo svetovno vojno. Pri pregonu »malopridnežev in razbojnikov« so morali sodelovati orožniki iz Bosne in Hercegovine z dalmatinskimi. To sodelovanje je potekalo po uredbi sarajevske deželne vlade, ki jo je 29. julija 1880 potrdil cesar, veljati pa je začela 15. avgusta 1880.³⁵³

Ministrstvo za deželno obrambo je 18. septembra 1878 odredilo tako pomoč orožništva iz različnih dežel Avstrije. V Dalmacijo je odšlo s Kranjskega 9 mož, 5 mož pa je že bilo v Bosni, je pisalo v opombi k dislokacijski tabeli 12. deželnega orožniškega poveljstva z dne 1. julija 1882.³⁵⁴ Enaka opomba je bila v razporeditveni preglednici za 1. januar

---

corps für Bosnien und die Hercegovina, str. 427–459. *Provisorisches Statut für die Polizeidirection in Sarajevo vom 16. October 1878*, str. 381–383. *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, I. Band.

³⁵³ Podatke sem zbral iz vsakoletnih proračunov avstrijskega dela države; glej tudi op. 598. *Verordnung der Landesregierung in Sarajevo, Nr. 18866, betreffend die gegenseitige Hilfeleistung der Mannschaft des bosnischen und des dalmatinischen Gendarmeriecorps an der bosnisch-hercegovinisch-dalmatinischen Grenze* (prav tam, I. Band, str. 412–413).

³⁵⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1883–1886, spis št. 5855.

1883.³⁵⁵ V opombi 1. julija 1883 je bilo zapisano, da je v Dalmaciji 15 mož in v Bosni 5,³⁵⁶ opomba 1. januarja 1884 je navajala, da je bilo v Dalmaciji 11 mož in v Bosni 5,³⁵⁷ 1. julija 1884 pa 12 oziroma 2 moža s Kranjske.³⁵⁸ Opomba je 1. januarja 1885 sporočala, da je bil po odredbi ministrstva za deželno obrambo z dne 10. februarja 1885 v Dalmaciji en naš mož in dva v Bosni.³⁵⁹ Pozneje take opombe ni bilo več.³⁶⁰

---

³⁵⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1883-1886, spis št. 275.

³⁵⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1883-1886, spis št. 6467.

³⁵⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1883-1886, spis št. 203.

³⁵⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1883-1886, spis št. 6428.

³⁵⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1883-1886, spis št. 247.

³⁶⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1883-1886, spis št. 6756.

ISKANJE USTREZNIH REŠITEV

Nov orožniški zakon iz leta 1876 je dal precejšnjo spodbudo iskanju boljših rešitev v organiziranju in delovanju moštva. Nedvomno so bili doseženi premiki na boljše, zlasti v tesnejši povezanosti mož postave s prebivalstvom. Seveda moramo te ukrepe gledati s tedanjimi očmi, ne pa iz današnjih spoznanj.

Postaja-posameznik

Po razdelitvi države na dva dela, kar je bilo podobno konfederalni ureditvi cesarstva,³⁶¹ je dežela Kranjska mejila tudi s Hrvaško, ki je postajala sestavni del ogrskega dela monarhije, kar je bilo povezano tudi z ukinitvijo Vojne krajine. Ob tej meji so bila na Kranjskem okrajna glavarstva z orožniškimi postajami: okraj Krško s postajama Kostanjevica in Jesenice, okraj Črnomelj s postajami Poljanska dolina (Poljane oziroma Pöland), Vinica, Pobrežje in Metlika ter okraj Kočevje s postajama Pirče in Ribnica.

Zaradi tihotapstva preko te meje in siceršnje varnosti so omenjene orožniške postaje postopoma vzpostavljale svoje izpostave, kjer je bil en mož postave, le v Preloki sta bila dva. Mejne izpostave v okoliših posameznih postaj so bile leta 1879 v teh vaseh: Kostanjevica: Mihovo in Velike Vodenice; Jesenice: Vinji vrh in Globočice; Poljanska dolina: Dol; Vinica: Preloka in Sinji vrh; Pobrežje: Krasinec; Metlika: Drašiči, Radovica in Božakovo; Pirče: Kostel, Osilnica, Žlebe, Novi kot in Kuželj; Ribnica: Hrib.

V teh 16 izpostavah je bilo tedaj 17 orožnikov. To število se je sčasoma še povečevalo. Poveljnik 12. deželnega orožniškega poveljstva je 13. oktobra 1880 poročal deželni vladi v Ljubljani o stanju izpostavljenih enot in moštva. Tedaj je bilo v štirih okrajnih glavarstvih vzdolž meje s Hrvaško devet orožniških postaj, ki so imele 26 izpostav. V okraju Novo mesto je imela postaja Novo mesto izpostave v Vinji vasi, Gabrju in Orešju, v okraju Krško je imela postaja Kostanjevica izpostave v Mihovem, Velikih Vodenicah in Črneči vasi, postaja Jesenice pa v Vinjem vrhu in Globočicah, v okraju Črnomelj je imela postaja Poljanska dolina izpostavi v Dolu in Sodevcih, postaja Vinica v Preloki in

---

³⁶¹ Milan Ilić: Skupna zgodovina, obojestranski predsodki, *Nedelo*, 8. aprila 2001, str. 12.

Sinjem vrhu, postaja Pobrežje v Krasincu, in postaja Metlika v Drašičih, Hrastu, Bušnji vasi, Radovici in Božakovem, v okraju Kočevje je postaja Pirče imela izpostave v Kostelu, Osilnici, Črnem potoku, Žlebeh, Novem kotu, Slavskem lazu in Kužlju, postaja Ribnica pa v vasi Hrib.³⁶²

Kjer je prišlo do kratkotrajnejšega povečevanja kriminalitete, so tja začasno premestili dva orožnika, ki sta oblikovala stalno patroljo (*Steh-patrouille*).

Patruljiranje

Službeno navodilo iz leta 1876 je v 66. členu določalo način patroljiranja orožnikov v okolišu postaje. Okrajno glavarstvo je skupaj z oddelčnim poveljstvom pri deželnem orožniškem poveljstvu določilo patroljne okoliše. Te je moralo orožništvo obhoditi podnevi in ponoči. Praviloma je bil v patrolji le en mož, če pa je to zahtevala varnost, na primer na nevarnejših predelih, kjer so bila nasilniška dejanja, ali ponoči, sta bila v patroljo odrejena po dva moža, lahko pa tudi več. V patroljo odrejen orožnik ali vodja patrolje sta bila odgovorna za izpolnitev dobljenih ukazov. Splošno pravilo je bilo, da je orožnik prebil v zunanji službi (na terenu) vsaj tretjino, postajevodja pa vsaj petino službenega časa.

Ministrstvo za deželno obrambo se je večkrat zanimalo, kako postaje izvajajo gornja določila pravil o patroljiranju. Tako je 6. aprila 1881 zaprosilo deželno vlado v Ljubljani, naj sporoči, kako je s patroljiranjem na Kranjskem. Iz deželne vlade so to zahtevo poslali vsem okrajnim glavarstvom in od tam so na postavljeno zahtevo odgovorili do konca aprila istega leta. Največkrat je bilo navedeno, da se patroljiranje opravlja glede na službene obveznosti moštva in potrebe. Ta poročila iz okrajev so bila kratka, navadno na polovici strani rokopisa.³⁶³

»Predpis za vojašnico«

Ko so vzpostavljali orožništvo, še posebej postaje, ki so bile operativni temelj službe, so se spoprijeli z vprašanjem, kako naj bodo urejeni in opremljeni ti uradni prostori. Sprva so to reševali z vsakokratnimi

---

³⁶² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1877–1886, ovoj 1879–1880, spis št. 8125.

³⁶³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1881–1882.

ukazi in napotki, odvisno od tega, katero vprašanje je bilo treba rešiti oziroma pojasniti. Namestništvo v Ljubljani je v letu 1850 večkrat razglasilo, kako je z razsvetljavo in ogrevanjem takih prostorov ter kdo bo kril tovrstne stroške.³⁶⁴ Podobno pojasnilo je naslednje leto dal notranji minister, razglasilo pa ga je kranjsko namestništvo.³⁶⁵ Namestništvo v Ljubljani je jeseni 1851 razglasilo, kako naj izgledajo postelje, posteljina in obešalniki za obleko ter orožje v enotah orožništva: za to veljajo vojaški predpisi.³⁶⁶ Državno knjigovodstvo v Ljubljani je julija 1854 izdelalo opis, kako naj izgleda kuhinja v orožniških enotah, njeno ogrevanje, osvetlitev in čiščenje.³⁶⁷

Ko se je orožništvo organizacijsko utrdilo, je nastala potreba, da bi trajneje in enotneje uredili red in izgled orožniških poslopij, ki so jih poimenovali vojašnice. Iz pregledov o številu orožništva na Kranjskem v posameznem desetletju se povsem jasno vidi, da pri orožniških postajah in višjih enotah (poveljstvih) ni šlo za posebej številno moštvo in že zaradi tega ni bilo potrebe, da bi bivalo v prostorih, podobnim pravim vojašnicam. Če so za te prostore vseeno uporabljali ta izraz, je to v prvi vrsti pomenilo, da so se pri tem naslonili na vojaško izročilo in notranji red, ki naj bi ustrezal vojaškemu poslovanju. Ministrstvo za deželno obrambo je leta 1876 izdalo »Predpis za orožniške vojašnice« (»Kasern-Vorschrift«). Šlo je za določitev notranjega reda in poslovanja orožniških postaj. Predpis je bil izdelan v obliki točk, podobnih členom v zakonih. Na ta način je bilo lažje spremeniti ali dopolniti njihovo vsebino.

³⁶⁴ Razglas c. k. kranjskiga poglavarstva od 28. sušca 1850: razlaga ukaza c. k. kranjskiga poglavarstva od 11. svečana zastran stroškov za kurjavo in svečavo za žandarmerijo, DZVLKK, št. 7/50, z dne 22. maja 1850. Razpis c. k. kranjskiga poglavarstva od 18. mal. Serpana 1850: razlaga zastran dolžnosti svečavo za staniša c. k. žandarmerije dajatii, DZVLKK, št. 19/50, z dne 7. septembra 1850. Razglas c. k. kranjskiga poglavarstva od 16. vel. Serpana 1850: določanje konkurenčniga obkrajja za priskbljenje iztroškov za ukvartirovanje 11. c. k. žandarmerijskega regimenta, kateri županije zade-nejo, DZVLKK, št. 20/50, z dne 14. septembra 1850. Razglas c. k. kranjskiga poglavarstva od 31. vel. Serpana 1850: ustanovljenje, koliko in kakšnih deru se ima po razmeri za vse oficirje žandarmerije in za primaplaniste založnega krila priskrbeti, DZVLKK, št. 23/50, z dne 3. oktobra 1850. Razglas c. k. kranjskiga poglavarstva od 10. Listopada 1850, DZVLKK, št. 34/50, z dne 20. decembra 1850.

³⁶⁵ Razglas c. k. kranjskiga deželnega poglavarstva od 27. Januarja 1851, DZVLKK, št. 5/51, z dne 27. februarja 1851.

³⁶⁶ Razglas c. k. kranjskiga poglavarstva 24. Oktobra 1851, DZVLKK, št. 62/51, z dne 9. decembra 1851.

³⁶⁷ AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14–4, fasc. 69, št. 8393.

Ta predpis je med drugim določil, kako so na zunaj, za javnost označeni sedeži orožniških enot:

– na vhodu v orožniško postajo je bila lesena tabla ovalne oblike, svetlo sive barve, kjer je bil napis »C. kr. orožniška postaja«,

– na poveljstvih oddelkov in deželnih orožniških poveljstvih je bila ovalna pločevinasta tabla z nazivom poveljstva in deželnim grbom.

Do prvih sprememb tega predpisa je prišlo poleti 1880 in ministrstvo za deželno obrambo je 29. septembra 1880 novosti poslalo deželni vladi v Ljubljani.³⁶⁸ Nanašale so se na 27 točk prvotnega predpisa.

Četrta točka tega predpisa je opisovala postajni vrt, nekakšno ohišnico okoli ali v bližini postajnega poslopja, navadno v občinski ali državni lasti. Šlo je za tako imenovano moštveno gospodarstvo, ki naj bi olajšalo življenje orožnikom in njihovim družinam. Na takem vrtu so pridelovali zelenjavo, povrtnino, gojili celo sadje ali redili domače živali. Vse to so porabili za prehrano, ki so jo pripravljali v postajni kuhinji, za kar je navadno skrbela žena poročenega orožnika ali druga ženska iz vasi, kjer je bila orožniška postaja.

Prva novost, ki jo je leta 1880 prinesla sprememba tega predpisa, se je nanašala prav na postajni vrt. V novem, drugem odstavku 4. točke je bilo zapisano, da je še potrebneje od vrta zagotoviti vodnjak bodisi v samem posloplju ali v bližnji okolici, ki zagotavlja pitno vodo in na ta način zmanjšuje potrebo po dovozu vode. Nov, tretji odstavek iste točke pa je določil, katera poslopja so primerna za orožniške postaje. Sem niso uvrstili hiše, v kateri je bila gostilna ali točilnica, kovaška, ključavničarska, krovska ali podobna delavnica; to je bilo dopustno le izjemoma.

K osmi točki je bil dodan 3. odstavek, ki je določal, da je na vratih stanovanja v hiši, kjer stanujejo orožniki, napisano, da gre za stanovanje orožnika N. N.; dodan je moral biti tudi njegov čin.

Zadnjemu odstavku 12. točke je bil dodan postopek, kako ravnati, če se je orožnik iz službe vrnil z manj naboji za puško, kot jih je imel ob odhodu iz orožniške postaje. V takem primeru je moral takoj po izpraznitvi puške opravičiti to razliko v številu nabojev.

Točki št. 89 in 90 sta bolj podrobno urejali vodenje tako imenovane gospodarske knjige na orožniški postaji. Ta se je nanašala na poslovanje

---

³⁶⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1877–1880, spis št. 7909.

jedilnice in postrežbo v postajni kuhinji. Zapisano je bilo tudi to: » Razumljivo je, da gospodarska knjiga nikoli ne izkaže dolga«. V to knjigo je imel vpogled vsak orožnik. Priložen je bil primerek, katere razpredelnice je vsebovala ta knjiga in kako jo je treba voditi.

Nekaj točk je določalo ravnanje s postajno blagajno, ki je imela dva ključa. Enega je imel komandir postaje in drugega eden od mož. Kadar so morali vsi možje zapustiti postajo, sta ključa blagajne spravila v svojih omarah, poslopje pa so zaklenili. Stražmojster ali oddelčni poveljnik je smel praviloma pregledati poslovanje te blagajne le ob navzočnosti enega od ključarjev.

Ministrstvo za deželno obrambo je leta 1895 izdalo nov predpis o redu v orožniških prostorih. Deželna vlada v Ljubljani je sprejela 14 kosov tega gradiva, in sicer za vsako okrajno glavarstvo po en primerek in preostale tri za vlado samo.³⁶⁹

Poslovanju z denarjem so namenjali veliko pozornost, in to na vseh ravneh orožniške organizacije. Ministrstvo za deželno obrambo je 30. januarja 1874 razposlalo 12. deželnemu orožniškemu poveljstvu in deželni vladi v Ljubljani »Navodilo za vodenje poveljniške blagajne pri deželnem orožništvu«. ³⁷⁰ Bilo je natiskano, vsebovalo je 25 členov in obrazec blagajniškega zaključka ter blagajniškega stanja.

Vsako deželno orožniško poveljstvo je imelo svojo blagajno, imenovano poveljniška blagajna. Upravljala jo je komisija. Deželno orožniško poveljstvo, kjer je bil sistemiziran inštrukcijski častnik, je imelo komisijo, sestavljeno iz treh članov, in sicer iz poveljnika deželnega orožniškega poveljstva ali njegovega namestnika, inštrukcijskega častnika in računovodje. Kjer inštrukcijskega častnika ni bilo predvidenega, sta bila v komisiji le preostala dva navedena člana. Komisija je skrbela tudi za varnost blagajne. Poveljnik jo je hranil ali v stanovanju ali v svoji pisarni. Navodilo je podrobno opisalo zapiranje blagajne, postopek ob izgubi

³⁶⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1893–1897, spis št. 13019. V spisu je zapisano, da je bil predpis odstopljen knjižnici AS in sicer 28. septembra 1964, a tam ga nisem našel. Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani sem 9. februarja 2004 zaprosil, da bi mi preko medknjižnične izmenjave zagotovili oba predpisa iz univerzitetne knjižnice na Dunaju. Že 11. februarja sem iz NUK-a prejel pisni odgovor, da imajo v dunajski univerzitetni knjižnici le predpis iz leta 1895, ki pa ga ni mogoče odnesti iz prostorov na dom ali celo v tujino.

³⁷⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1877, ovoj 1873–1874, spis št. 1261: *Instruction zur Führung der Commando-Cassen bei der k. k. Landes-Gen-darmerie.*

ključa, izdajanje denarja, izgled potrdil o izdatkih in prejemkih, mesečni obračun stanja v blagajni in podobno. Komisija je bila varuh in upravljalec denarja in vrednostnih papirjev v blagajni, odgovorna za izvajanje tega navodila.

PRIZADEVANJA ZA STROKOVNOST MOŠTVA

V drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja je orožništvo doživelo velik korak naprej na področju šolanja, izpopolnjevanja in usposabljanja. Bržkone je bilo to povezano tudi z naslonitvijo njegove organiziranosti na deželno razdelitev, kar je pomenilo tudi zmanjševanje velikosti najprej orožniških polkov in zatem še deželnih orožniških poveljstev.

Šola za postajevodje

Po vzpostavitvi orožništva so za strokovno plat tega poklica skrbela tako imenovana depotna krila pri posameznih polkih, čemur bi danes rekli oskrbni oddelki. Ker je bil sedež 11. orožniškega polka v Ljubljani, je tam bila tudi oskrbna četa, in sicer na Rimski cesti. V ta namen so premestili častnike lombardskega orožniškega polka, ki je bil nekakšen vzor za oblikovanje celotnega avstrijskega orožništva, po posameznih polkih, da so skrbeli za šolanje mož, sprejetih v to službo.³⁷¹ Temu bi bolj upravičeno rekli usposabljanje ali izpopolnjevanje, ne pa šolanje. Obsegalo je zlasti ekserciranje, patroljiranje, streljanje in športne zvrsti (plavanje, jezdenje, sabljanje in borenje). Orožnik se je moral usposobiti tudi za izdelavo kratkega poročila in sestavka ter se seznanjati s službenimi predpisi. O tem je leta 1853 izšel »Vadbeni pravilnik za c. kr. deželno orožništvo«.

Ljubljanska oskrbna četa je 9. aprila 1851 štela 1 nadporočnika, 2 korporala, 2 podkorporala, trobentača in 6 orožnikov.³⁷² S selitvijo sedeža orožniškega polka v Trst se je tja preselila tudi oskrbna četa in se leta 1866 ponovno vmila v Ljubljano, hkrati s poveljstvom 7. deželnega orožniškega poveljstva. Na ta način je bila Ljubljana sprva nekakšno »šolsko« središče za poskusne orožnike celotnega polka, nato je to vlogo začasno prevzel Trst in ponovno Ljubljana. Z letom 1876 je pri 12. deželnem orožniškem poveljstvu v Ljubljani začel delovati tako imenovani inštrukcijski oddelek, ki je prevzel skrb za izobraževanje in vzgojo orožniških mož na Kranjskem.

Orožniški zakon iz leta 1876 je določil, kakšno preizkušnjo v stro-

---

³⁷¹ Hömann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 256.

³⁷² AS 31, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fasc. 67, št. 3169.

kovnem znanju morajo opraviti pripravniki, komandirji postaj in častniki. Že dobre štiri mesece od izida tega zakona je cesar podpisal sklep, ki se je nanašal na preizkušnjo za postajevodje in častnike. Ministrstvo za deželno obrambo je primerek tega sklepa 6. avgusta 1876 poslalo deželni vladi v Ljubljani, še prej pa so ga objavili v orožniškem ukazniku št. 9.³⁷³

Šola za postajevodje se je začela na začetku januarja in julija. Trajala je torej šest mesecev. Število učencev je določal poveljnik deželnega orožniškega poveljstva. Ta je vodil pouk, in sicer pri večjih deželnih orožniških poveljstvih preko inštrukcijskega častnika, pri manjših pa preko oddelčnega poveljnika, ki je zastopal deželnega poveljnika.

Kaj je obsegala učna snov? Bilo je 12 učnih predmetov: nemški jezik; stilistika, primerna za sestavke postajevodje; aritmetika; zakon o orožništvu in službeno navodilo; državni predpisi, ki so se po vsebini nanašali na splošno kazensko pravo in procesno pravo; deželni predpisi, ki so bili nujni za orožništvo, zlasti tisti s področja javnega reda, miru in varnosti; vodenje postajne pisarne; skiciranje s svinčnikom; pouk o delovanju, ravnanju, hrambi, uporabi in pregledu orožja; temelji orožniške administracije, v obsegu za potrebe postajevodje; vojaško pravilo za opravljanje službe, 1. in 3. del, kolikor so potrebni za orožniškega podčastnika; postrojevalno pravilo, 1. del, in sicer le določeni členi.

Izpiti so bili konec junija in decembra v poslopju deželnega orožniškega poveljstva. V štiričlanski komisiji sta bila upravna uradnika, ki ju je določil deželni predsednik, deželni orožniški poveljnik in poveljnik učnega oddelka. O času izpitov je moralo deželno orožniško poveljstvo pravočasno sporočiti deželni vladi v Ljubljani, da je odredila oba člana komisije. Rezultate izpitov so objavili v obliki klasifikacijske liste, ki je imela tudi razpredelnico »sposoben za postajevodjo« ali »nesposoben za postajevodjo«. Gradivo o izpitih je nato deželno orožniško poveljstvo poslalo ministrstvu za deželno obrambo. Napredovanje je bilo možno, če sta ocena izpita in ocena iz konceptnega znanja dosegli najmanj zadostno. Deželno poveljstvo je iz upravičenih razlogov smelo dovoliti ponavljanje šole, in sicer po preteku pol leta. Izpit iz vojaškega dela (orožje in postrojevanje) je bil v pristojnosti poveljnika deželnega orož-

³⁷³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1875–1876, spis št. 6028: *Vorschrift über die laut der § 25, 28 und 29 des Gendarmerie-Gesetzes abzuhaltenden Postenführers- und Officiers-Prüfungen.*

niškega poveljstva, preskus administracije pa stvar računovodje tega poveljstva. Če tisti, ki je končal šolo za postajevodje, ni imel izpraznjenega delovnega mesta, so ga postavili za komandirja izpostavljene orožniške postaje (izpostave ali postaje-posameznika) ali za namestnika komandirja postaje.

Stražmojstrov izpit za častnika

Zakon o orožništvu je v 28. členu določal, da je za prestop iz častniških vrst oboroženih sil v orožništvo potreben preizkus. Tak prehod naj bi bil izjema, praviloma pa naj bi orožniške častnike pridobivali iz vrst stražmojstrov.³⁷⁴

Omenjeni cesarski sklep je podrobno uredil možnost povišanja stražmojstra v častnika. Šolanje postajevodij je bilo opredeljeno v 7 točkah cesarjevega predpisa, častniški izpit pa celo v 33 točkah in v dveh prilogah.

Najprej je bila določena prijava k takemu izpitu. Dejanski (ne naslovni) stražmojster, preskušen v orožniški službi, ki je bil dobrega obnašanja in ustrezno splošno razgledan, je smel julija zaprositi za opravljanje častniškega izpita. Zatem so preverili nravstveno (danes bi rekli moralno) plat prosilca, in če se je pokazalo, da kandidat v nravstvenem, duhovnem in telesnem pogledu ustreza za napredovanje v orožniškega častnika, se je deželno orožniško poveljstvo pisno obrnilo na častniški zbor po mnenje, če je kandidat primeren za napredovanje. Pri poročenih stražmojstrih se je tako mnenje nanašalo tudi na njegovo soprogo in nravnost odraslih otrok.

Celotno zbrano gradivo je zatem deželno orožniško poveljstvo poslalo nadzorniku orožništva, ki je dodal mnenje o uporabnosti in učinkovitosti prosilca, skladno s 163. členom službenega navodila, ter vse skupaj odstopil ministrstvu za deželno obrambo v odločitev. Če je bilo mnenje odklonilno, se je smel stražmojster ponovno potegovati za izpit šele potem, ko je bil razlog za odklonitev odpravljen.

Ko je bilo mnenje ugodno, je kandidat pristopil pred komisijo, sestavljeno iz treh častnikov, kjer je opravljal ustni in pisni del preizkusa. To se je štelo kot predizpit, prvi preizkus. Obsegal je pet predmetov, in sicer: nemški jezik, sestava spisa s področja službenih nalog oddelčnega

---

³⁷⁴ Hörmann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 256–257.

poveljnika; drugi deželni jezik (kjer je bil naveden tudi »južnoslovanski«); štiri računске naloge iz celih števil in ulomkov ter prvine geometrije; prvine splošne matematične, fizične in politične geografije ter branje karte, s poudarkom na poznavanju Avstro-Ogrske; glavni dogodki iz zgodovine avstro-ogrske monarhije.

Zapisnik o opravljenem prvem preizkusu je bilo treba do sredine avgusta poslati orožniškemu nadzorniku, dodati pa še predlog za pristop h glavnemu delu preizkusa ali pa to možnost zavrniti. Orožniški inšpektor je moral do konca avgusta ministrstvu za deželno obrambo predlagati pripustitev k polaganju glavnega dela izpita.

Nato je stražmojster, ki mu je minister za deželno obrambo dovolil opravljati častniški izpit, le-tega opravljal v dveh delih: v obsegu splošnega izobraževanja in ožje vojaške snovi je potekal v pripravljalni šoli za častnike deželne obrambe, v orožniških strokovnih predmetih pa na Dunaju. Prvi del izpita je potekal le v določenih deželnih prestolnicah, na Dunaju, v Pragi, Brnu, Lembergu (Lvovu oziroma Lvivu), Gradcu in Innsbrucku. Praviloma je bilo to oktobra. Kandidati s Kranjskega so ta del izpita opravljali v Gradcu. Ministrstvo za deželno obrambo je sporočilo poveljstvom deželne obrambe, kjer so bile častniške pripravljalne šole, o prijavljenih za izpit. V tričlanski izpitni komisiji je namesto enega od štabnih častnikov lahko sodeloval poveljnik tamkajšnjega deželnega orožniškega poveljstva, kot je določalo začasno navodilo, objavljeno že 1. novembra 1873 v ukazniku deželne obrambe.³⁷⁵

Program tega dela izpita je bil podrobno določen in je obsegal 12 predmetov: nemški jezik, splošna stilistika in vojaška poslovna stilistika; drugi deželni jezik, prevod iz nemščine in obratno (tu je bila navedena tudi slovenščina); aritmetika, algebra in geometrija; prirodopis; zemljepis; zgodovina; poznavanje in prikaz terena; oborožitev; organizacija skupne vojske in deželne obrambe; pravila vojaške službe, izsek iz 1., 2. in 3. dela; ravnanje s častnim svetom; postrojevalni pravilnik. Ponekod so bili naštet tudi učbeniki, iz katerih naj bi se kandidati pripravljali na izpit.

Za izpit ni bila dovolj le določena stopnja predizobrazbe, marveč tudi znanja, ki si jih je kandidat pridobil s samoizobraževanjem, prilagojeno orožniškemu pogojem. Zato so deželna orožniška poveljstva prejela določeno število učbenikov in pripomočkov, ki so lahko služili tudi komandirjem postaj, če bi se pozneje odločili za častniški izpit.

³⁷⁵ *Verordnungsblatt für die k. k. Landwehr*, N. 27, vom 1. November 1873.

V zapisnik o izpitu so v posebno razpredelnico zapisali »primeren« ali »neprimeren«. Kdor je bil ocenjen kot primeren, je moral iz vseh predmetov doseči oceno vsaj dobro in v znanju drugega deželnega jezika pokazati ustrezen uspeh. Kompenzacija med slabšimi in boljšimi ocenami ni bila dopustna, enkratno ponavljanje tega dela izpita pri posameznih predmetih pa je bilo dovoljeno v enem letu. Zapisnik o izpitu so izdelali v dveh izvodih, od katerih je eden ostal v pripravljalni častniški šoli, drugega pa so s spremnim gradivom poslali pristojnemu deželnemu orožniškemu poveljstvu, od tam pa orožniškemu nadzorniku in ta na ministrstvo za deželno obrambo.

Stražmojster, ki je bil nezadostno ocenjen, je odšel nazaj na prejšnje delovno mesto. Uspešni so se prav tako vrnili in čakali na drugi del izpita, ki je bil novembra. Petčlansko izpitno komisijo na Dunaju so sestavljali orožniški nadzornik, poveljnik 1. deželnega orožniškega poveljstva za Spodnjo Avstrijo na Dunaju, oddelčni poveljnik s činom stotnika ter 2 politična uradnika iz notranjega ministrstva. Pri pravnem delu izpita je sodeloval tudi pravni svetovalec orožniškega nadzornika, pri ekonomskem delu pa višji uradnik orožniškega računovodskega oddelka.

Izpit je obsegal snov 10 predmetov, določenih v drugi prilogi tega ukaza: ureditev političnih upravnih oblastev ter področje sodišč v kazenskih zadevah; orožniški zakon in službeno navodilo; zakoni in ukazi za avstrijski del države; deželni zakoni, posebej tisti s področja javnega reda in miru ter varnosti; izdelava konceptov v nemškem jeziku; kazenski zakon; red kazenske pravde; vojaški kazenski zakon; zakoni o pristojnosti vojaških sodišč in sodišč deželne obrambe; oskrba, namestitvev in masni sistem ter orožniška temeljna knjiga.

Izpitni zapisnik je v posebni razpredelnici vseboval skupno oceno iz prvega dela izpita, h kateri je bilo treba prišteti skupno oceno iz drugega dela izpita. Zadovoljivo oceno tega dela izpita je dosegel tisti, ki je pri prvih petih predmetih dosegel oceno prav dobro, pri naslednjih štirih predmetih najmanj dobro oceno in pri zadnjem predmetu oceno prav dobro. Kompenzacija ocen ni bila dovoljena, popravni izpit pri posameznem predmetu pa je bil dopusten v roku enega leta.

Na podlagi izpitnega zapisnika so v orožniškem nadzorništvu na Dunaju izdelali seznam, ki je stražmojstre razporedil po učnem uspehu na izpitu. Na prvo mesto je prišel tisti z najboljšo skupno oceno, na zadnje pa tisti z najslabšo skupno oceno. Če sta dva imela enako skupno oceno, je bil prvi tisti, ki je dosegel boljšo oceno pri znanju deželnega

jezika, če pa je tudi ta ocena bila enaka, je odločala sposobnost pisnega izražanja, boljše pomnenje in talentiranost. Seznam z obema zapisnikoma o izpitih, pisno nalogo ter drugimi prilogami je orožniški nadzornik poslal ministrstvu za deželno obrambo. Nadzornik je o izpitnih rezultatih obvestil tudi deželno orožniško poveljstvo, enako o novih delovnih mestih dotedanjih stražmojstrov. Po opravljenih izpitih je dotedanji stražmojster namreč postal častniški aspirant (tisti, ki je čakal na častniški položaj), enak kadetom stalne vojske. Niso jih smeli razporediti k manipulacijskim in pisarniškimi opravilom. Častniški aspiranti so postali častniški namestniki in so nadomestili odhajajočega oddelčnega poveljnika, skladno s 124. členom službenega navodila. Pri tem imenovanju ni bil pomemben zgolj rang častniškega aspiranta, ampak enako ali predvsem njegovo prizadevanje in znanje jezika za dotično delovno mesto. Častniški namestnik je nosil sabljo in označbe, enake častniškemu namestniku v stalni vojski, ki mu je bil enakovreden; pripadali so mu predvideni orožniški dodatki k plači.

Navedeni cesarjev sklep je urejal tudi postopek za prestop častnika stalne vojske ali deželne obrambe v orožništvo. Častnik je najprej opravljal polletno prakso pri orožništvu in po uspešnem zaključku le-te je odšel le na strokovni, drugi del izpita na Dunaj, ki je bil po vsebini enak tistemu za stražmojstre. Če ni bil uspešen, so ga vmili v vojaško enoto.

Pravni pripomočki za orožnike

Postopoma je izpopolnjevanje in usposabljanje moštva v enotah samih dobivalo vse pomembnejše mesto v prizadevanjih za strokovni dvig te službe.

Da bi olajšali ta stremeljenja, so v ministrstvu za deželno obrambo začeli pripravljati zbirke »Državnih predpisov in ministrskih ukazov za uporabo pri orožništvu«. Tiskala in založila jih je dvorna in državna tiskarna na Dunaju. Knjižico so vsako leto dopolnjevali z novimi predpisi. Objavljeni pravni predpisi so nosili zaporedno številko od ena naprej in tako označevanje je teklo iz leta v leto. Tako je bilo te predpise lažje in enostavneje hraniti na enem mestu, dodajati nove, izločati stare, neveljavne itd.

Preglednica je omogočala hitro iskanje objavljenih predpisov, saj je vsebovala več razpredelnic: tekoča številka, datum izida predpisa, njegova kratka vsebina, ali ga je bilo treba poznati v celoti ali le deloma,

katere delne vsebine je bilo treba poznati, opomba. V opombi je bil naveden državni uradni list, v katerem je izšel predpis oziroma številka dopisa, če ni bil objavljen. Za preglednico so bili natiskani predpisi v celoti ali posamezni deli, pomembni za orožniško službo. Na koncu je bilo še abecedno stvarno kazalo. Če je bilo treba, je bil priložen tudi popravek k predpisom in ukazom od leta 1849 dalje. Za primer velja omeniti, da je bilo leta 1877 objavljenih 7 predpisov, leta 1879 pa 5.³⁷⁶ Pod zaporedno številko 122 z dne 22. marca 1879 je bil objavljen ukaz ministrstva za deželno obrambo o asistenci orožnikov pri popisu konj po občinah v avstrijskih deželah. V številki 125 z dne 13. novembra 1879 je bil objavljen ukaz ministrstva za deželno obrambo o ogrožanju varnosti prometa na odseku železniške proge od Dunaja proti Trstu med Leibnitzem (Lipnico) in Spielfeldom (Šentiljem). Podane so bile naloge orožniških patrolj glede prečkanja te proge, mostov, poškodovanja proge same ter oblike sodelovanja z železničarji.

To zbirko je ministrstvo za deželno obrambo pošiljalo tudi deželni vladi v Ljubljani, in sicer 13 kosov: 11 za vsak upravni okraj in 2 kosa za vlado samo.

Poveljnik 12. deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani je deželni vladi vsako leto pošiljal seznam deželnih predpisov na Kranjskem, ki jih je potrebovalo orožništvo. Tudi ta seznam je bil izdelan tako, da je številčna označba predpisa tekla iz leta v leto. Označili so tudi, ali je bilo treba predpis poznati v celoti ali deloma, objavljeni pa so bili v uradnem listu dežele Kranjske. Z letom 1896 so ta seznam tiskali.³⁷⁷

Sistemizacija orožništva na Kranjskem 1. julija 1881

Deželno orožniško poveljstvo št. 12 s sedežem v Ljubljani je povezovalo celotno moštvo na Kranjskem. Poveljnika Friedricha Semetkovskega je leta 1874 zamenjal Guido Kottowitz, stotnik 1. razreda, nekdanji poveljnik ljubljanske čete.

---

³⁷⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1877–1880, spisi št. 2075, 2941 in 3259: *Reichsgesetze und Ministerial-Verordnungen zum Gebrauch für die k. k. Gendarmerie*.

³⁷⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1881–1882, spis št. 443 in ovoj 1893–1897, spis št. 9414: *Landes-Gesetze und Verordnungen welche für das Herzogthum Krain gültig sind und mit welchen sich die k. k. Gendarmen vertraut zu machen haben*, Jahrgang 1896, Laibach 1896.

Iz dislokacijske tabele za 1. julij 1881 je razvidno, da je bilo v po-veljstvu 6 oseb, od teh le 2 častnika. Na čelu vsakega od treh oddelkov so bili častniki. Oddelki so povezovali postaje na določenem območju in na teh 63 postajah je bilo 271 mož. Celotno orožništvo na Kranjskem je štel 280 oseb, od teh 5 častnikov. Preglednica je poleg političnega okraja navedla še sodni okraj; prvih je bilo 11 in drugih 30.

Prvi oddelek s sedežem v Ljubljani je povezoval 16 postaj v treh upravnih okrajih in šestih sodnih okrajih. Postaje so še naprej označevali z arabskimi številkami, za vsak oddelek posebej. Okraj Ljubljana-okolica je obsegal sodni okraj Ljubljana in Vrhnika, na tem okolišju je bilo 8 postaj, število mož pa je v oklepaju: 1. Ljubljana (10 mož, od teh en stražmojster), 2. Zgornja Šiška (2), 3. Grosuplje (4), 4. Ig (4), 5. Medvode (3) 6. Vrhnika (4), 7. Borovnica (3), 8. Polhov Gradec (3). Okraj Kamnik se je delil na sodni okraj Kamnik in Brdo pri Lukovici, okoliš je obsegal 3 postaje: 9. Kamnik (6 mož, od teh en stražmojster), 10. Mengeš (5), 11. Brdo pri Lukovici (5). Okraj Litija je obsegal sodna okraja Litija in Stična, tam je bilo 5 postaj: 12. Litija (5 mož, od teh en stražmojster), 13. Zagorje (4), 14. Gabrovka (3), 15. Stična (4), 16. Višnja Gora (3). Prvi oddelek je štel 3 stražmojstre, 12 postajevodij in 53 orožnikov, skupaj 68 mož.

Drugi oddelek je prav tako imel sedež v Ljubljani in je povezoval 24 postaj v štirih upravnih in 12 sodnih okrajih. Okraj Kranj je imel tri sodne okraje, in sicer Kranj, Škofja Loka in Tržič, tam je bilo 7 postaj: 1. Kranj (6 mož, od teh en stražmojster), 2. Cerklje (3), 3. Tupaliče (4), 4. Škofja Loka (5), 5. Železniki (4), 6. Gorenja vas (4), 7. Tržič (4). Okraj Radovljica se je delil na sodna okraja Radovljica in Kranjska Gora, tam je bilo 5 postaj: 8. Radovljica (6 mož, od teh en stražmojster), 9. Bled (4), 10. Bohinjska Bistrica (4), 11. Kranjska Gora (4), 12. Jesenice - Sava (3). Okraj Logatec je imel sodne okraje Logatec, Idrija in Lož, štel je 7 postaj: 13. Logatec (5 mož, od teh en stražmojster), 14. Planina (4), 15. Cerknica (4), 16. Idrija (5), 17. Žiri (4), 18. Lož (5), 19. Nova vas (4). Okraj Postojna se je delil na sodne okraje Postojna, Ilirska Bistrica, Senožeče in Vipava, bilo je 5 postaj: 20. Postojna (6 mož, od teh en stražmojster), 21. Pivka (5), 22. Ilirska Bistrica (5), 23. Senožeče (4), 24. Vipava (5). Drugi oddelek je štel 4 stražmojstre, 20 postajevodij in 83 mož, skupaj 107 mož.

Tretji oddelek je imel sedež v Novem mestu in je štel 23 postaj, razporejenih v 4 upravnih in 12 sodnih okrajih. Okraj Novo mesto je

imel sodni okraj Novo mesto, Žužemberk in Trebnje, povezoval je 5 postaj: 1. Novo mesto (7 mož, od njih en stražmojster), 2. Dolenjske Toplice (3), Bela Cerkev (4), 4. Žužemberk (4), 5. Trebnje (5). Okraj Krško je imel sodne okraje Krško, Radeče, Mokronog in Kostanjevica, ter 5 postaj: 6. Krško (6 mož, od teh en stražmojster), 7. Raka (4), 8. Radeče (5), 9. Mokronog (5), 10. Kostanjevica (4), 11. Jesenice na Dolenjskem (5). Okraj Črnomelj je obsegal sodna okraja Črnomelj in Metlika, ter 6 postaj: 12. Črnomelj (5 mož, od teh en stražmojster), 13. Poljane (4), 14. Vinica (4), 15. Pobrežje (4), 16. Metlika (4), 17. Semič (3). Okraj Kočevje se je delil na sodne okraje Kočevje, Ribnica in Velike Lašče, bilo je 6 postaj: 18. Kočevje (5 mož, od teh en stražmojster), 19. Pirče (3), 20. Koprivnik (2), 21. Osilnica (3), 22. Ribnica (4), 23. Velike Lašče (4). Tretji oddelek je imel 4 stražmojstre, 18 postajevodij in 74 orožnikov, skupaj 96 mož.

Nekaj postaj je bilo brez postajnega vodje. Praviloma so bile to enote na sedežih upravnih okrajev, kjer so jih vodili stražmojstri; poleg teh 11 postaj sta bili brez komandirja tudi postaji Zgornja Šiška in Koprivnik.

V štabu 12. deželnega orožniškega poveljstva so bili: poveljnik Roman Gramposchich, stotnik 1. razreda; Amand Thienel, računovodski nadporočnik; računski stražmojster; stražmojster adjunkt; pisarniški sluga in stražmojster učnega oddelka. Poveljnik 1. oddelka je bil poročnik Theodor Pizinger, 2. oddelka poročnik Josef Supančič in 3. oddelka poročnik Johann Laure.

Celotno orožniško moštvo na Kranjskem je štel 5 častnikov, od teh dva v štabu poveljstva in v vsakem oddelku po eden, 13 stražmojstrov, od teh dva v štabu poveljstva, enega računskega stražmojstra – adjunkta, 50 komandirjev postaj, 210 orožnikov in enega pisarniškega sluga. Na enega orožnika je prišlo 1709 prebivalcev in 0,370 kvadratne milje (21 km²) ozemlja Kranjske.³⁷⁸

³⁷⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1881–1882, spis št. 5224.

RAZNE VARNOSTNE DOLOČBE

V Avstriji so veljale številne varnostne določbe, vsebovane v različnih predpisih ali ukazih ministrov, zato je tako rekoč vsako od državotvornih ministrstev izdajalo svoj ukaznik, to je tiskane knjižice, ki so jih rabili uradniki in sluge pri svojem delu. Vsaj del teh predpisov se je nanašal tudi na delovanje orožništva, zato ne bo odveč, če nekaj teh predpisov prikažem v tem poglavju.

Pripraga za orožnike

Orožniki so imeli v določenih primerih pravico, da so se prepeljali z vozom. Kdor je imel konja in primeren voz, je bil dolžan opraviti tak prevoz, ne le orožnika, marveč tudi drugih oseb, ki so imele tako pravico. To je nekoliko spominjalo na današnjo policistovo pravico, da v skrajnem primeru uporabi tuje prometno sredstvo.³⁷⁹ Lastnik konja in voza je za tako storitev dobil potrebno odškodnino, ki so jo za vsako leto določali vnaprej.

Notranji minister je na začetku septembra 1850 določil, da je vojaška pripraga pripadala orožniku, kadar ga je bilo treba prepeljati v bolnišnico ali je moral takoj oditi v oddaljen kraj ali je šel na nujno pomoč drugi orožniški postaji. To ministrovo odločbo je razglasilo kranjsko namestništvo.³⁸⁰ Isto ministrstvo je to določbo konec istega leta še dopolnilo. Poveljnik oddelka je moral orožniške postaje, ki so bile od sedeža oddelka oddaljene manj kot 2 milj, obhoditi peš, za druge pa je smel uporabiti zaprego na stroške države. Za to zaprego je bil potreben potni

³⁷⁹ *Zakon o policiji*, Ur. list RS, št. 49/98, z dne 3. julija 1998. Člen 48 se glasi takole: «Če morajo prijeti storilca kaznivega dejanja ali prepeljati v najbližji zdravstveni zavod osebo, ki potrebuje nujno zdravniško pomoč, ali opraviti drugo nujno nalogo, imajo policisti, ki tega ne morejo storiti drugače, pravico uporabiti najbližje dosegljivo prevozno sredstvo ali sredstvo za zvezo, razen sredstev Slovenske vojske. Lastnik sredstva iz prejšnjega odstavka ima pravico do povračila stroškov in morebitne škode, ki mu je bila povzročena z uporabo. Pri opravljanju svojih nalog imajo policisti pravico do brezplačnega prevoza s sredstvi javnega prometa in pravice iz obveznega zavarovanja potnikov v javnem prometu».

³⁸⁰ *Razglas c. k. kranjskiga poglavarstva od 8. kimovca 1850*, DZVLKK, št. 26/50, z dne 17. oktobra 1850.

nalog krajevne politične oblastniji.³⁸¹ Najvišja policijska oblastnija je gornje določbe potrdila maja 1853.³⁸²

Z letom 1859 so začeli redno določati znesek stroškov za priprego oziroma vprežnino. Vprežnina za enega konja na razdalji ene milje je za tisto leto znašala 58 krajcarjev avstrijske veljave, kar je veljalo za Kranjsko. To je veljalo za vse enako, ne glede na čin in položaj osebe, tudi za orožništvo.³⁸³ Ta znesek so vsako leto določali na deželni vladi v Ljubljani in je ostal nespremenjen do konca leta 1865. Z letom 1866 je znašal 60 novih krajcarjev³⁸⁴ in to je veljalo do konca leta 1868. Z letom 1869 se je ta znesek vrnil na raven iz leta 1859, torej na 58 krajcarjev.³⁸⁵ Znesek je veljal do sredine leta 1871, ko je bil povišan na 63 novih krajcarjev.³⁸⁶ Zatem se je cena gibala med 64 in 66 krajcarjev, z mersko reformo leta 1876 je znašala 8,5 krajcarja na enega vprežnega konja za en kilometer poti.³⁸⁷ Za leto 1877 je znašala 9 krajcarjev in ostala enaka do leta 1894, ko je narasla na 10 krajcarjev.³⁸⁸ Ob denarni reformi je leta 1900 dosegla 20 vinarjev in do konca leta 1914 se je povečala na 25 vinarjev.³⁸⁹

Na to področje je posegel zakon o vojaški pripravi v miru, podpisan 22. maja 1905.³⁹⁰ Imel je 25 členov in je razveljavil vse dotedanje tovrstne predpise. Zaprežna dolžnost je obsegala žival, voz in voznika. Zahtevali so jo lahko pripadniki cesarjeve telesne straže, vojske in mor-

³⁸¹ *Razglas c. k. krajnskiga deželnega poglavarstva od 27. januarja 1851*, DZVLKK, št. 5/51, z dne 27. februarja 1851.

³⁸² *Razglas c. k. krajnskiga poglavarja 9. 5. 1853*, DVLKV, št. 16/53, z dne 7. julija 1853, II. del.

³⁸³ *Razpis c. k. krajnske deželne vladnije od 10. 10. 1859*, DVLKV, št. 16/59, z dne 21. oktobra 1859, II. del.

³⁸⁴ *Oznaniilo c. k. deželne gosposke za Kranjsko od 6. decembra 1865*, ZULVK, št. 18/65, z dne 21. decembra 1865.

³⁸⁵ *Oznaniilo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 3. decembra 1868*, ZULVK, št. 14/68, z dne 22. decembra 1868.

³⁸⁶ *Razglas c. k. deželnega predsednika za Kranjsko od 24. maja 1871*, DZVK, št. 4/71, z dne 6. junija 1871.

³⁸⁷ *Oznaniilo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 27. decembra 1875*, DZVK, št. 1/76, z dne 15. januarja 1875.

³⁸⁸ *Razglasilo c. k. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. 12. 1893*, DZVK, št. 1/94, z dne 15. januarja 1894.

³⁸⁹ *Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 8. 1. 1910*, DZVK, št. 2/10, z dne 14. januarja 1910.

³⁹⁰ *Zakon z dne 22. 5. 1905 o vojaški pripravi v miru*, DZ, št. 35/05, z dne 25. maja 1905.

narice, deželne obrambe, ogrske deželne obrambe (honveda) in orožništva. Nekateri so bili oproščeni te dolžnosti, med njimi tudi orožniki, ki so imeli svoje konje in so jih rabili za službo.

Priprago je preskrbela občina, ki je to breme enakomerno razdelila med zavezance. Izjemoma je to opravilo tudi okrajno glavarstvo, ki je moralo to dolžnost enakomerno razdeliti po občinah svojega okoliša. Poznali so eno in dvovprežno zaprego. Največja razdalja je bila predvidena do 30 kilometrov, v goratih predelih do 20 kilometrov. Rabo do 8 ur so šteli za polovico dneva, več pa za cel dan. Nagrado so računali po prevoženih kilometrih. Temelj za izračun je bil kilometer pošne ježnine za vsak upravni okoliš v zadnjih petih letih, in sicer za osedlanega konja 130 odstotkov te ježnine, za opravljenega vola 90 odstotkov, za kravo ali osla pa 60 odstotkov. Voz je stal 4 vinarje za kilometer vožnje. Nagrado je uporabnik plačal ob koncu prevoza. Vsi stroški so šli v breme ministrstva za deželno obrambo. To je začelo veljati 1. julija 1905.

Ministrstvo za deželno obrambo je določilo, da veljajo do konca leta 1909 za priprago na razdalji 1 kilometra sledeče cene: za konja 23 vinarjev, enako za mulo, za vola 21 vinarjev, za kravo in osla pa 14 vinarjev.³⁹¹ Od 1. januarja 1910 do konca 1914 so te cene določili takole: konj in mula 25 vinarjev, vol in bik 23 vinarjev, krava in osel 15 vinarjev.³⁹²

Tak način prevoza moža postave je bil ponekod skoraj edina možnost, zlasti tam, kjer ni bilo na razpolago železniške proge ali pošte. Zaradi tega so možje postave pozorno spremljali tovrstne predpise.

Prijavljanje bivališča

Avstrija je od prvih trdnih temeljev svoje policije (zlasti v prestolnici države) izhajala iz načela, ki ga je leta 1776 izrekel, zapisal in zagovarjal eden njenih organizatorjev in voditeljev, Franz Anton Beer: policija sloni na prijavljanju, duša policijskega dela pa je naznanjanje.³⁹³ Mišljeno je bilo prijavljanje bivališča in naznanjanje prepovedanih dejanj. To je bila

---

³⁹¹ *Razglas ministrstva za deželno bran in finančnega ministrstva z dne 8. 6. 1905*, DZ, št. 39/05, z dne 17. junija 1905.

³⁹² *Razglas ministrstva za deželno bran in finančnega ministrstva z dne 18. 12. 1909*, DZ, št. 88/09, z dne 28. decembra 1909.

³⁹³ Oberhammer, *Die Wiener Polizei*, I. Band, str. 28.

pomembna sestavina policijskih držav, ki se je ohranjala tudi v naslednjih desetletjih.

Ni naključje, da je prav najvišje policijsko vodstvo spomladi 1853 podrobno uredilo postopek s tujci, ki so prišli v Avstrijo.³⁹⁴ Vsak je moral imeti veljavno potno pismo, ob prihodu na mejo cesarstva so nadzorni organi zavrnili izdajo vizuma v sedmih primerih, na primer, če je bila oseba izgnana iz Avstrije in se vanjo ni smela vrniti. Ko je tujec pripotoval v določen kraj v Avstriji, se je moral takoj zgledati pri oblastniji, ki je izdala dovoljenje za bivanje, in sicer največ za eno leto. Stanodajalec je moral prijaviti tujca, gostilničar pa ga vpisati v knjigo tujcev, ki so ji rekli tudi tujska knjiga. Izdano dovoljenje za bivanje so preklicali, če je tujec kršil postave, ni imel sredstev za preživljanje ali je potno pismo prenehalo veljati. Razlogi javnega reda ali javne varnosti so dopuščali odpravo tujca iz države, čeprav ni bilo razlogov za kazenski postopek zoper njega. Ob izstopu iz države je moral pokazati potno pismo, da so ga vidirali. Za prestopke zoper te določbe, ki so bile zapisane v 24 členih, so izrekli policijsko kazen do 100 goldinarjev ali do 14 dni zapora.

Deželni predsednik Kranjske je čez leto in pol z ukazom razglasil, da določbe zgoraj opisanega ukaza iz leta 1853 veljajo tudi za Kranjsko. Priložen je bil obrazec tujske knjige. Okraj je izdelal seznam gostišč, ki so smela sprejemati tujce na prenočevanje. Take sezname so dostavili tudi orožništvu, da je podpiralo oblastnije pri nadzoru tujskih knjig.³⁹⁵

Leta 1857 so pojem tujca natančneje določili in razširili na vse, ki niso bili iz dotične občine. Tujske knjige je nadzoroval župan ali od nje ga pooblaščen oseba, podobno tudi okrajno glavarstvo ter orožniki. Deželni vodje so dobili pravico, da so določili, kako je potekala prijava: ali z naznanilnim listom ali s tujsko knjigo ali osebno. Tujec se je moral prijaviti tisti dan, ko je prispel, sicer pa izjemoma naslednji dan do 9. ure. Prijavo in odjavo delavcev je moral gospodar opraviti v treh dneh. Vlačugarji in sumljive osebe niso smeli dobiti prenočišča. Župan je zbiral prijave tujcev, in sicer po vrstnem redu prispetja.³⁹⁶

³⁹⁴ Ukaz c. k. najvišje polic. oblastnije in minsterstev zunanjih zadev, notranjih opravil in vojaštva 3. 5. 1853, DVLKV, št. 19/53, z dne 23. junija 1853, I. del.

³⁹⁵ Ukaz c. k. krajskiga deželnega predsedništva 26. 12. 1854, DVLKV, št. 2/55, z dne 30. januarja 1855.

³⁹⁶ Ukaz c. k. ministrstva notr. zadev in najvišje policijske oblasti od 15. 2. 1857, DVLKV, št. 9/57, z dne 12. marca 1857.

Sredi marca 1857 so oblasti na Dunaju določile, da za potovanje avstrijskih državljanov znotraj države ni bil več potreben potni list, pač pa le izkaznica, ki so jo z veljavnostjo do enega leta izdajala okrajna glavarstva; enako veljavo so imele tudi poselske (delavske) knjižice.³⁹⁷

Sredi leta 1858 so na Dunaju določili, da tovrstnih prestopkov ni več obravnavalo sodišče, marveč politična oziroma policijska oblastva. Zagrožena je bila kazen 5 do 100 goldinarjev ali zapor od 1 do 14 dni. Če je bil gostilničar več kot dvakrat kaznovan za tak prestop, so mu odvzeli pravico do obratovanja.³⁹⁸

Jeseni 1858 je deželni predsednik na Kranjskem izdal tovrstne odredbe, ki so veljale za tujce in zaposlene v tej deželi. Prijavo zaposlenega ali vajenca je moral opraviti delodajalec, in sicer v obliki napovednice (prijavnice) ali osebno na okrajnem glavarstvu, ki je vodilo protokol, oboje v roku treh dni po prihodu ali odhodu. Poseben poudarek je veljal prijavljanju rokodelskih družetov (pomočnikov). Zanje je bil določen seznam prenočišč na Kranjskem. Tako osebo je moral lastnik prenočišča prijaviti s tedenskim prenočitvenem zapisnikom (seznamom), ki ga je dostavil okrajnemu glavarstvu, kjer so vodili register tujcev. Izdelan je bil tudi seznam krajev, kjer je bilo treba tujce prijaviti, in sicer še isti dan ali naslednjega dne do 9. ure. Gostilničar je moral prinesiti knjigo tujcev na okrajno glavarstvo, da so tam izpolnili svoj seznam tujcev. Drugi, ki so oddajali prenočišča, so izpolnili napovednico in jo predali županstvu; če so to storili ustno, so napovednico izpolnili na občini. V prilogi je bil tudi vzorec knjige tujcev, vzorec prijavnice in vzorci pregledov, ki so jih vodila okrajna glavarstva. Okrajna glavarja v Novem mestu in Radovljici sta dobila pravico, da prijavljanje tujcev v Dolenjskih Toplicah in na Bledu uredita drugače.³⁹⁹

To je bil temelj, da je deželna vlada na Kranjskem pozneje sproti širila seznam naselij, kjer so morali gostilničarji voditi knjige tujcev, prijavljati pa so jih morali tudi vsi drugi prebivalci krajev, če so sprejemali tuje osebe na prenočevanje. Tako so poleti 1882 dolžnost razširili na

³⁹⁷ Ukaz c. k. ministerstev zunanjih, notranjih in kupčijskih zadev, najvišje policijske oblasti in armadnega nadpoveljstva 15. 2. 1857, DVLKV, št. 9/57, z dne 12. marca 1857.

³⁹⁸ Ukaz c. k. ministerstev notranjih opravil, pravosodja in c. k. najvišje policijske oblasti od 2. 4. 1858, DVLKV, št. 15/58, z dne 10. junija 1858.

³⁹⁹ Razpis c. k. poglavarja krajske dežele od 20. 9. 1858, DVLKV, št. 19/58, z dne 23. novembra 1858, II. del.

vasi Brezje, Lesce, Dovje, Mojstrana, Poljče in Begunje.⁴⁰⁰ Podobno se je dogajalo tudi pozneje. Deželna vlada v Ljubljani je poleti 1891 odločila, da morajo voditi tujsko knjigo tudi gostilničarji v vaseh Nevlje, Zgornje in Spodnje Domžale, prenočišče pa prijavljati vsi, ki sprejemajo tujo osebo v goste.⁴⁰¹ Poleti 1895 so zглаševalno dolžnost tujcev v političnem okraju Ljubljana-okolica razširili na naselja Glince v občini Vič, Zgornja Šiška, Moste, Selo in Vodmat.⁴⁰² Leta 1907 so to določili na kraje Hrušica, Planina, Sava, Javornik, Plavž, Koroška Bela, Rateče, Polje, Breznica, Moste, Žirovnica, Predtrg, Bohinjska Bela, Srednja vas in Stara Fužina v okraju Radovljica.⁴⁰³

Posebej so urejali zглаševalno dolžnost v deželnem glavnem mestu Ljubljana. Spomladi 1897 so določili, da je rok prijave 24 ur, enako za odjavo, prijave je sprejemal mestni magistrat.⁴⁰⁴ Po ponovni vzpostavitvi policijskega ravnateljstva je deželna vlada prijavno in odjavno dolžnost spet podrobno uredila,⁴⁰⁵ pri čemer se je sklicevala na ministrski ukaz z dne 15. februarja 1857.⁴⁰⁶

Zadnji tak predpis, ki je urejal zглаševalno dolžnost na Kranjskem, je izšel sredi avgusta 1914 in je veljal za vojne razmere. Notranji minister je tak odlok izdal 5. avgusta 1914 in v njem pooblastil deželne predsednike, da sami uredijo to področje, ustrezno vojnemu stanju države. Že čez 5 dni je deželni predsednik za Kranjsko izdal tak ukaz, ki pa ni veljal za okoliš policijskega ravnateljstva v Ljubljani, saj je to deželni predsednik uredil že prej.⁴⁰⁷

⁴⁰⁰ Razglasilo c. k. deželne vlade za Kranjsko od 14. 6. 1882, DZVK, št. 7/82, z dne 28. junija 1882.

⁴⁰¹ Razglasilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. 6. 1891, DZVK, št. 6/91, z dne 8. julija 1891.

⁴⁰² Razpis c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 20. 8. 1895, DZVK, št. 14/95, z dne 30. avgusta 1895.

⁴⁰³ Razglas c. kr. predsednika v vojvodini Kranjski z dne 12. 11. 1907, DZVK, št. 13/07, z dne 15. novembra 1907.

⁴⁰⁴ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 14. 4. 1897, o zглаševanju v deželnem stolnem mestu Ljubljani, DZVK, št. 8/97, z dne 28. aprila 1897.

⁴⁰⁵ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 28. 3. 1913, DZVK, št. 7/13, z dne 31. marca 1913.

⁴⁰⁶ Ukaz c. k. ministrstva notr. zadev in najvišje policijske oblasti od 15. 2. 1857, DVLKV, št. 9/57, z dne 12. marca 1857.

⁴⁰⁷ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 14. 4. 1897, o zглаševanju v deželnem stolnem mestu Ljubljani, DZVK, št. 8/97, z dne 28. aprila 1897.

Vsakdo, ki je sprejel tujo osebo na prenočevanje, jo je moral prijaviti še isti dan ali naslednji dan do 9. ure. Če je bil kraj od središča občine oziroma okraja oddaljen več kot 7 kilometrov oziroma poldrugo uro hoje, je bil ta rok tri dni. Praviloma so prijave sprejemali na občini, lahko tudi na okraju in oba urada sta vodila kazalo zglasil. Zglasilnica je vsebovala 7 razpredelnic, izpolnili so jo v dveh izvodih, prvi je po potrditvi ostal na občini, drugi pa pri stanodajalcu. Enako je veljalo za odglasilnico (odjavnico). Tujska knjiga, ki so jo vodili gostilničarji, je imela iste razpredelnice in orožniki so jo smeli ob vsakem času pregledovati. Stanodajalec je moral dati orožniku še druga pojasnila, če je mož postave tako zahteval.⁴⁰⁸

»Polijska ura«

Avstrija je, podobno kot druge države v Evropi, poznala policijsko uro. To je pomenilo zapiralni čas gostišč vseh vrst, saj po tej uri niso smela več obratovati. V tem smislu jo poznamo še danes tudi pri nas. To so v Avstriji določili spomladi 1855.⁴⁰⁹ Tedaj so notranji in pravosodni minister ter vodja najvišje policijske oblasti izdali ukaz te vrste.⁴¹⁰

Policijsko uro, ko so morali biti gostinski lokali zaprti, je določil deželni poglavar. To pravico je smel prenesti na nižja oblastva: okrajna, mestna in policijska. Vsi ti so smeli dovoljevati obratovanje gostišč tudi preko policijske ure, taksa za taka dovoljenja je šla v občinsko ubožno blagajno. Varnostni organ, torej tudi ali zlasti orožnik, je lastnika lokala opozoril na prekršek te vrste, in če lokala ni zaprl, ga je k temu prisilil. Take prekrške so obravnavale okrajne, mestne in policijske oblasti.

Na podlagi tega ministrskega ukaza je deželni predsednik za Kranjsko že 11. julija 1855 podpisal ukaz, ki je uredil to področje za našo deželo.⁴¹¹ Določeno je bilo, da smejo kavarne v Ljubljani poslovati do polnoči, drugod po deželi pa do 23. ure; gostilne in pivnice so od maja do oktobra obratovale do 23.00, od novembra do aprila pa do 22.00.

---

⁴⁰⁸ Ukaz c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 10. 8. 1914, DZVK, št. 15/14, z dne 12. avgusta 1914.

⁴⁰⁹ *Der große Brockhaus*, 14. zvezek, g. Polizeistunde, str. 714.

⁴¹⁰ Ukaz c. k. minsterstev notranjih opravil in pravosodja in c. k. najvišje policijske oblasti 3. 4. 1855, DVLKV, št. 15/55, z dne 15. maja 1855.

⁴¹¹ Ukaz c. k. poglavarja krajnske dežele 11. 7. 1855, DVLKV, št. 8/55, z dne 25. julija 1855, II. del.

Policijska direkcija v Ljubljani ali okrajna glavarstva so to smeli podaljšati le za eno uro in to sporočiti deželnemu predsedništvu ter najbližji orožniški postaji. Taksa za podaljšanje obratovalnega časa do 24. ure je znašala 30 krajcarjev, od polnoči naprej pa en goldinar za vsak večer posebej. To je začelo veljati 1. avgusta 1855.

Deželni predsednik za Kranjsko je sredi decembra 1895 podpisal nova določila o policijski uri v Ljubljani. Žganjarme (kjer so točili žgane pijače) so smele biti odprte do 21.00, kavarne do 1.00, gostilne pa do 24.00. O prošnjah za podaljšanje obratovanja je odločal mestni magistrat. Taksa za podaljšanje je znašala 2 goldinarja za noč. Te določbe so veljale od 1. januarja 1896.⁴¹² Čez eno leto je deželni predsednik določil, da so v Ljubljani kavarne lahko odprte do 2.00.⁴¹³

Zatiranje kužnih bolezni, prisilna delavnica

Sredi osemdesetih let 19. stoletja so uveljavili nov zakon o ukrepih zoper vlačugarje in lenuhe.⁴¹⁴ Obsegal je 19 členov in je določal, da vsaka dežela skrbi za prisilne delavnice na svojem ozemlju. Sodišče odloči, ali bo osebo oddalo v tak zavod. Vanj niso smeli oddati oseb, ki niso bile zmožne niti lažjih opravil, duševno bolnih in tistih, ki so bolehalo za nalezljivo boleznijo, pa tudi nosečih in doječih žensk. V tej delavnici so lahko ostale do treh let. Za mlajše od 18 let so bile posebne popravilnice za mladoletne, kjer so smeli ostati do 20. leta starosti.⁴¹⁵

Hkrati je izšel zakon, ki je določil, katere osebe je treba oddati v tako delavnico. To so bili potepuhi, berači, prostitutke in kršitelji določb o policijskem nadzoru. Ob sodbi je sodišče odločilo, ali bo osebo oddalo v prisilno delavnico.⁴¹⁶

---

⁴¹² *Razglas c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 17. 12. 1895*, DZVK, št. 24/95, z dne 28. decembra 1895.

⁴¹³ *Razglas c. k. dežel. predsednika na Kranjskem z dne 17. 12. 1897*, DZVK, št. 25/97, z dne 23. decembra 1897.

⁴¹⁴ *Postava od 10. maja 1873, s katero se dajo policijsko-kazenska določila proti dela boječim se (lenuhom) in proti vlačugarjem (potepuhom)*, DZ, št. 38/73, z dne 24. junija 1873.

⁴¹⁵ *Postava od 24. 5. 1885 o prisilnih delavnicah in popravnica*, DZ, št. 28/85, z dne 11. junija 1885.

⁴¹⁶ *Postava od 24. 5. 1885*, DZ, št. 28/85, z dne 11. junija 1885.

Kaže, da so bile v tistem času vse bolj pogoste živalske kužne bolezni, saj je pozimi leta 1880 izšel tovrsten zakon,⁴¹⁷ ki je imela 52 členov. Podrobno je uredila ravnanje pristojnih ob pojavu znamenj takih bolezni. Hkrati so z ministrskim ukazom natančno tolmačili navedeno postavo.⁴¹⁸ Izšel je zakon o preprečevanju in zatiranju goveje kuge,⁴¹⁹ in hkrati še ministrska navodila za izvrševanje tega zakona.⁴²⁰

Poleti 1909 so izdali nov zakon o preprečevanju in zatiranju kužnih bolezni pri živalih⁴²¹ ter ministrska navodila za njegovo izvajanje.⁴²² Hkrati so izdali še navodila za delo uradnih živinozdravnikov pri zatiranju živalskih kužnih bolezni.⁴²³

Vsi ti predpisi so nalagali določene naloge tudi orožnikom, zato so tovrstne ukrepe prikazovali tudi v svojih poročilih o opravljenem delu.

Vojaška sodišča, izredno stanje

Avstrija je leta 1814 zasedla Boko Kotorsko, ki je do tedaj uživala določeno avtonomijo, priznано od beneške oblasti. Med drugim so bili prebivalci oproščeni služenja v redni vojski. Leta 1868 je Dunaj začel uvajati splošno vojaško dolžnost tudi na ta del Dalmacije, kar je naletelo na odpor pri prebivalstvu. Oktobra 1869 je prišlo do upora, ki je zajel območje Krivošij, zato so ga poimenovali krivošijska vstaja. Posredovala je avstrijska vojska in vstaja se je končala januarja 1870 s sporazumom med uporniki in oblastjo.⁴²⁴

---

⁴¹⁷ *Postava od 29. 2. 1880 o odvracanju in zatiranju kužnih bolezni pri živalih*, DZ, št. 14/80, z dne 14. aprila 1880.

⁴¹⁸ *Ukaz ministerstev za notranje reči, pravosodje, poljedelstvo in trgovino od 12. 4. 1880, s katerim se izdajo izvršitvena določila k postavi od 29. 2. 1880 o odvracanju in zatiranju kužnih bolezni pri živalih*, DZ, št. 14/80, z dne 14. aprila 1880.

⁴¹⁹ *Postava od 29. 2. 1880, kako odvracati in zatirati govejo kugo*, DZ, št. 14/80, z dne 14. aprila 1880.

⁴²⁰ *Ukaz ministerstev za notranje reči, pravosodje, poljedelstvo in trgovino od 12. 4. 1880*, DZ, št. 14/80, z dne 14. aprila 1880.

⁴²¹ *Zakon z dne 6. 8. 1909 o odvracanju in zatiranju živalskih kužnih bolezni*, DZ, št. 80/09, z dne 27. novembra 1909.

⁴²² *Ukaz ministrstev za poljedelstvo, notranje stvari, finance, pravosodje, trgovino, železnice in nauk z dne 15. 10. 1909*, DZ, št. 80/09, z dne 27. novembra 1909.

⁴²³ *Ukaz poljedelskega ministrstva in ministrstva za notranje stvari z dne 17. 11. 1909*, DZ, št. 80/09, z dne 27. novembra 1909.

⁴²⁴ *Vojna enciklopedija*, II. izdaja, 4. zvezek, g. Krivošijski ustanak, str. 721–722.

Tudi prebivalstvo v zasedeni Bosni in Hercegovini ni bilo zadovoljno z avstrijsko oblastjo. Pričakovalo je, da bo dežela dobila avtonomijo v okviru Avstrije oziroma avstro-ogrsk države, a se to ni zgodilo. Da bi zagotovila notranjo varnost in red, je oblast poleg močnih vojaških enot osnovala tudi orožniški korpus, imenovan tudi seržanski korpus, ki je štel 3901 moža. Oktobra 1868 so osnovali še tako imenovani pandurski korpus, ki je štel 952 mož, pretežno iz vrst udeležencev bosansko-hercegovaške vstaje proti Turkom v letih 1875–1878. Šlo je za varnostno stražo, razporejeno po nekaterih večjih mestih, zlasti v Sarajevu.

Do prvega nezadovoljstva je prišlo prav v teh varnostnih oziroma stražniških enotah. Konec spomladi in poleti 1879 so v Črno goro pobegnili stražniki iz posadke v Nevesinju, drugi so septembra 1879 požgali več orožniških postaj v okolišu Nevesinja ter se spopadali z varnostnimi silami, ki so tako imenovani pandurski puč s silo zatrle.

Ko je bil leta 1881 izdan nov vojni zakon, je splošno vojaško dolžnost razširil tudi na Bosno in Hercegovino. To je pripeljalo do obo-roženega upora v vzhodni Hercegovini, ki je trajal štiri mesece in bil konec aprila 1882 zadušen.⁴²⁵ Dobil je ime hercegovaško-bokeljska vsta-ja.⁴²⁶ Notranja varnost se ni utrdila v zadostni meri, in sicer tudi zato, ker je neurejen položaj dežele znotraj monarhije vzdrževal negotovost in vznemirjenost prebivalcev.⁴²⁷

Dunaj je konec februarja 1882 uvedel vojaška sodišča na območju sodišč Dubrovnik, Kotor in Metković, in sicer za določena kazniva de-janja. To je bilo naperjeno zoper upornike in ta ukrep je veljal od 6. marca 1882 dalje.⁴²⁸

Junija 1882 so izdali predpis o podporah vdovam in sirotam vojaš-kih oseb, ki so padle v nemirih v južni Dalmaciji in na zasedenem ob-močju (Bosna in Hercegovina).⁴²⁹ Sredi septembra 1882 so izdali na-potke za izvajanje tega zakona.⁴³⁰

---

⁴²⁵ Enciklopedija Jugoslavije, 2. zvezek, g. Bosna i Hercegovina, str. 53.

⁴²⁶ Vojna enciklopedija, II. izdaja, 3. zvezek, g. Hercegovačko-bokeljski ustanak, str. 427–428.

⁴²⁷ Enciklopedija Jugoslavije, 2. zvezek, g. Bosna i Hercegovina, str. 54.

⁴²⁸ Postava od 28. 2. 1882, DZ, št. 7/82, z dne 1. marca 1882.

⁴²⁹ Postava od 10. 6. 1882, DZ, št. 26/82, z dne 24. junija 1882.

⁴³⁰ Ukaz ministrstva za deželno bran v dogovoru z ostalimi osrednjimi oblastmi, katerih se tiče, od 13. 9. 1882, DZ, št. 47/82, z dne 17. septembra 1882.

Delovanje vojaških sodišč na upornem ozemlju so podaljševali s cesarskimi ukazi, in sicer do konca junija 1883,⁴³¹ za območje kotorskega sodišča pa je bilo razveljavljeno šele konec junija 1885.⁴³²

Skoraj hkrati s temi nemiri v južnih predelih avstrijskega dela države je v njenem osrčju prihajalo do tako imenovanih anarhističnih pojavov, saj so vse evropske države delavsko gibanje rade metale v isti koš z anarhizmom. Zlasti na Dunaju so nekateri anarhisti ropali in na ta način zbirali denar za blagajno delavskih organizacij, napadali stražnike itd. To so poimenovali »anarhistično propagando dejanja«. Januarja 1884 so v prestolnici države razglasili izredno stanje, dve leti pozneje pa je bil sprejet tako imenovani protianarhistični zakon.⁴³³

V ta čas je spadal tudi tako imenovani krvavški proces v Celovcu, ker so anarhiste imenovali krvavce. Pet vodij ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva so obtožili propagiranja anarhizma, priprav na upor in državljansko vojno. Štirje so bili oproščeni, France Železnikar pa je bil obsojen na deset let ječe.⁴³⁴

Zakon je konec junija 1885 določil, da poteka glavna obravnava na sodišču brez porote, če je imelo kaznivo dejanje podlago v anarhističnih težnjah, usmerjenih na nasilni prevrat obstoječega državnega ali družbenega reda.⁴³⁵ To je veljalo dve leti.

---

⁴³¹ *Cesarski ukaz od 25. 6. 1882*, DZ, št. 28/82, z dne 27. junija 1882. *Postava od 24. 12. 1882*, DZ, št. 56/82, z dne 28. decembra 1882. *Cesarski ukaz od 25. 6. 1883*, DZ, št. 34/83, z dne 28. junija 1883. *Postava od 3. 6. 1884*, DZ, št. 25/84, z dne 14. junija 1884.

⁴³² *Postava od 22. 12. 1884*, DZ, št. 61/84, z dne 24. decembra 1884.

⁴³³ *Zgodovina Slovencev*, str. 518.

⁴³⁴ Prav tam.

⁴³⁵ *Postava od 25. junija 1886*, DZ, št. 33/86, z dne 27. julija 1886 (pravilno 27. junija).

NOVOSTI ZA OROŽNIKE

V prvi polovici devetdesetih let 19. stoletja je orožništvo dobilo vrsto novih predpisov. Ti so imeli za posledico tudi njihovo podrobnejše tolmačenje in to so storili nižji pravni predpisi še v nekaj poznejših letih.

Orožništvo na Kranjskem sredi leta 1891

Iz dislokacijske tabele, ki jo je 12. deželno orožniško poveljstvo izdelalo 1. julija 1891, je razvidno, da je tedaj orožništvo na Kranjskem štelo 274 oseb na 82 postajah, 7 mož v štabu ter 3 oddelčne poveljnike, skupaj 284 mož. Na čelu moštva je bil od leta 1886 major Carl Rummer, v njegovem štabu je bil še računovodski stotnik 1. razreda, računski stražmojster, stražmojster – adjunkt, pisarniški sluga in 2 stražmojstra v učnem oddelku. Število upravnih in sodnih okrajev je ostalo enako, tudi oddelki so bili isti kot leta 1881, in sicer trije, dva v Ljubljani in eden v Novem mestu.

Prvi oddelek v Ljubljani je povezoval 21 orožniških postaj v političnih okrajih Ljubljana-okolica, Kamnik in Litija. Okraj Ljubljana je imel sodna okraja Ljubljana in Vrhnika, tam je bilo 9 postaj, ki so bile označene z arabskimi zaporednimi številkami, število mož je v oklepaju: 1. Ljubljana (7 mož, od teh en stražmojster), 2. Spodnja Šiška (3), 3. Vevče (3), 4. Šmarje - Sap (3), 5. Ig - Studenec (3), 6. Medvode (3), 7. Vrhnika (4), 8. Borovnica (3), 9. Polhov Gradec (3). Okraj Kamnik je obsegal sodna okraja Kamnik in Brdo pri Lukovici, tam je bilo 7 postaj: 10. Kamnik (4 možje, od teh en stražmojster), 11. Motnik (2), 12. Mengeš (3), 13. Zgornje Domžale (3), 14. Lukovica - Brdo (3), 15. Moravče (2), 16. Dol (1). Okraj Litija je obsegal sodna okraja Litija in Stična, na okolišu je bilo 5 postaj: 17. Litija (5 mož, od teh en stražmojster), 18. Zagorje (4), 19. Gabrovka (3), 20. Stična - Vir (4), 21. Višnja Gora (3). Ta oddelek je štel 3 stražmojstre, 15 postajevodij in 51 orožnikov, skupaj 69 mož. Vodil ga je Josef Supančič, stotnik 2. razreda.

Drugi oddelek je imel sedež prav tako v Ljubljani in je obsegal 32 postaj v okrajih Kranj, Radovljica, Logatec in Postojna. Okraj Kranj je imel sodne okraje Kranj, Škofja Loka in Tržič, bilo je 8 postaj: 1. Kranj (5 mož, od teh en stražmojster), 2. Cerklje (3), 3. Valburga - Smladnik (3), 4. Hotemaže - Tupaliče (3), 5. Škofja Loka (4), 6. Železniki (4), 7. Gorenja vas (4), 8. Tržič (4). Okraj Radovljica je imel 7 postaj v sodnih okrajih Radovljica in Kranjska Gora: 9. Radovljica (4 možje, od teh en straž-

mojster), 10. Begunje (2), 11. Kropa (3), 12. Bled (4), 13. Bohinjska Bistrica (3), 14. Kranjska Gora (3), 15. Jesenice - Sava (3). Okraj Logatec je obsegal sodne okraje Logatec, Idrija in Lož, tam je bilo 10 postaj: 16. Zgornji Logatec (4 možje, od teh en stražmojster), 17. Zgomja Planina (3), 18. Cerknica (4), 19. Rakek (3), 20. Zgomja Idrija (4), 21. Hotedršica - Godovič (3), 22. Črni vrh (2), 23. Žiri (3), 24. Lož (3), 25. Veliki vrh - Nova vas (3). Okraj Postojna se je delil na štiri sodne okraje, in sicer Postojna, Ilirska Bistrica, Senožeče in Vipava, štel je 7 postaj: 26. Postojna (5 mož, od teh en stražmojster), 27. Pivka (4), 28. Ilirska Bistrica (4), 29. Senožeče (3), 30. Razdrto (3), 31. Vipava (3), 32. Podkraj (3). Drugi oddelek je štel 4 stražmojstre, 26 postajevodij in 79 orožnikov, skupaj 109 mož. Poveljnik je bil nadporočnik Paul Gardik.

Tretji oddelek je bil v Novem mestu, imel je 29 postaj v okrajih Novo mesto, Krško, Črnomelj in Kočevje. Okraj Novo mesto je obsegal sodne okraje Novo mesto, Žužemberk in Trebnje, imel je 5 postaj: 1. Novo mesto - Kandija (7 mož, od teh en stražmojster), 2. Dolenjske Toplice (3), 3. Bela Cerkev (3), 4. Žužemberk (4), 5. Trebnje - Stari trg (5). Okraj Krško je obsegal sodne okraje Krško, Radeče, Mokronog in Kostanjevica, imel je 9 postaj: 6. Krško (5 mož, od teh en stražmojster), 7. Raka (5 mož, od teh en stražmojster), 8. Radna (3), 9. Krška vas (2), 10. Radeče (4), 11. Mokronog (4), 12. Šentrupert (2), 13. Kostanjevica (4), 14. Jesenice na Dolenjskem (3). Okraj Črnomelj je obsegal sodna okraja Črnomelj in Metlika, tam je bilo 6 postaj: 15. Črnomelj (5 mož, od teh en stražmojster), 16. Poljane (4), 17. Vinica (3), 18. Pobrežje (3), 19. Metlika (4), 20. Semič - Sela (3). Okraj Kočevje je bil razdeljen na sodne okraje Kočevje, Ribnica in Velike Lašče, bilo je 9 postaj: 21. Kočevje (4 možje, od teh en stražmojster), 22. Stari Log (1), 23. Koprivnik (1), 24. Kočevska Reka (1), 25. Pirče - Petrina (3), 26. Osilnica (1), 27. Draga (3), 28. Ribnica (3), 29. Velike Lašče (4). V tretjem oddelku so bili 4 stražmojstri, 19 postajevodij in 73 orožnikov, skupaj 96 mož. Vodil ga je nadporočnik Ladislav Pawlovski.

Na Kranjskem je bilo 71 orožniških postaj, od teh 60 takih s postajevodji, 6 postaj je bilo s po dvema možema (rekli so jim tudi pripadajoče postaje) ter 5 le s po enim orožnikom (rekli so jim tudi postaja-posameznik). V štabu te enote so izračunali, da je na enega orožnika prišlo 1756 prebivalcev in približno 35 kvadratnih kilometrov ozemlja.⁴³⁶

⁴³⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1891-1892, spis št. 7810.

Tretji orožniški zakon

Na božič leta 1894 so cesar in ministra za notranje zadeve ter deželno obrambo podpisali zakon o orožništvu,⁴³⁷ tretji po vrsti in zadnji do razpada države. Imel je le 41 členov in ni bil razdeljen na poglavja. Opozoriti velja le na tista določila, ki so bila novost v primerjavi s prejšnjima dvema zakonoma, zlasti s tistim iz leta 1876.

Tudi novi zakon je določal, da je orožništvo vojaško urejeno, namenjeno za vzdrževanje javnega reda, miru in javne varnosti. V vojni je lahko prevzelo tudi posebne vojaške naloge, ki pa niso smele ovirati splošnega namena te službe.

Pri opravljanju službe javne varnosti je bilo orožništvo podrejeno deželnim in okrajnim političnim oblastvom. Za vojaške, gospodarske in upravne zadeve, pouk in nadzor so skrbeli orožniški starešine. Tako deželna kot okrajna politična oblastva ter orožniški starešine so bili odgovorni ministru za deželno obrambo, ki se je o varnostnih odredbah prej dogovoril z notranjim ministrom.

Orožniški nadzornik je bil organ ministra za deželno obrambo in je skrbel za izvrševanje vojaškega dela in discipline v orožništvu.

Moštvo so popolnjevali s prostovoljci iz vrst oseb, ki so odslužile vojaški rok in iz vrst nadomestnih rezervistov stalne vojske in deželne obrambe. Dana je bila tudi nova možnost, in sicer, da so v orožništvo vključevali tudi obveznike črne vojske. Orožniki so se smeli razporediti tudi v to vojsko, skladno z zakonom o njej.

Za oskrbo mož, ki so postali za službo nesposobni, njihovih vdov in sirot so veljali predpisi o upokojevanju civilnih državnih uslužbencev. Tedaj je veljal tak predpis iz leta 1887.⁴³⁸ Vsako leto orožniške službe so pri odmeri pokojnine šteli za 16 mesecev. Isto je veljalo za preskrbo družin orožnikov, ki so umrli pred upokojitvijo. Če je orožnik umrl med opravljanjem službe, je družina prejela tako preskrbnino, kot da bi bil pokojnik dovršil 40 let službe. Družina je prejela tudi posmrtnino v znesku trojnih mesečnih prejemkov pokojnika.

---

⁴³⁷ Zakon z dne 25. decembra 1894. I. o žandarstvu v kraljevinah in deželah, zastopanih v državnem zboru, DZ, št. 1/95, z dne 1. januarja 1895.

⁴³⁸ Postava od 27. 4. 1887 o vojaški preskrbi vdov in sirot po oficirjih in moštvu vojstva, vojnega pomorstva, deželne brambe in črne vojske, DZ, št. 18/87, z dne 30. aprila 1887.

Država je deželam povrnila del njihovih prispevkov za nastanitev orožništva. Ta delež je bil od leta 1850 nespremenjen in je znašal 2,5 krajcarja na moža. Tretji orožniški zakon pa je v 40. členu določil, da se to povračilo poveča, in sicer na 4,7 krajcarja na orožnika; od tega je odpadlo na stanovanje 3,5 krajcarja, na opremo pa 1,2 krajcarja.

V tem zakonu je bilo zapisano, da bodo naknadno izdani predpisi, ki bodo podrobneje urejali naslednja štiri področja: način, kako bodo okrajna glavarstva in deželne vlade obveščeni o zahtevah sodišč in tožilstev za orožniško pomoč; organiziranost orožništva; pripravnštvo v orožništvu; sistemizacijo, pristojbine, šolanje, opremo, oborožitev in opravljanje službe.

Ker je bila v zakonu določena možnost, da se orožništvo popolnjuje tudi iz vrst črne vojske in da se orožniki lahko razporedijo v to zvrst oboroženih sil, je smiselno kratko pojasnilo o tem. Tedaj je veljal zakon o črni vojski,⁴³⁹ ki je izšel leta 1886 in je imel le 12 členov. Črna vojska je opredelil kot sestavni del oboroženih sil v okviru mednarodnega prava; slednje je pomenilo, da je šlo za zakonito silo, ki ima v vojni status vojaških sil. V črno vojsko so spadali tisti moški, stari med 19 in 42 let, ki niso bili razporejeni v armado ali deželno obrambo. Vanjo so lahko pristopili tudi prostovoljci. Orožniki so bili lahko razporejeni v črno vojsko, če je bilo to potrebno. To je veljalo tudi za finančne stražnike ter čuvaje državnih gozdov. Sklicati jo je bilo mogoče ob vojni nevarnosti ali v vojni. Ukaz o tem je izdal cesar na predlog vlade, izvršil pa ga je minister za deželno obrambo. Za črno vojsko so veljale določbe o deželni obrambi. Sezname obveznikov so vodile občine.

Poleti 1886 je ministrstvo za deželno obrambo izdalo natančnejša navodila o vodenju popisa obveznikov črne vojske,⁴⁴⁰ na začetku leta 1887 pa še ukaze o ureditvi te vojske.⁴⁴¹ Slednji so vsebovali tudi določbe o tem, kdo je postal častnik črne vojske: upokojeni ali nerazporejeni častniki, upokojeni ali nerazporejeni vojaški uradniki, od civilnih oseb pa nekdanji častniki skupne vojske, deželne obrambe ali orožništva, nekdanji usposobljeni podčastniki in vsi, ki so bili primerni za

⁴³⁹ *Postava od 6. junija 1886 o črni vojski za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru, razven tirolske in predarlske*, DZ, št. 31/86, z dne 19. junija 1886.

⁴⁴⁰ *Ukaz ministrstva za deželno bran od 17. 8. 1886*, DZ, št. 43/86, z dne 21. avgusta 1886.

⁴⁴¹ *Ukaz ministrstva za deželno bran od 19. 1. 1887*, DZ, št. 2/87, z dne 22. januarja 1887.

častnika. Če črnovojnik ni imel uniforme, je nosil civilno obleko, na levem rokavu pa čmorumen trak s številko črnovojnega bataljona. Trak je bil širok 16 centimetrov in dvobarven: črna, rumena, črna, rumena. Služil je kot dokaz, da je enota pod zaščito mednarodnega prava; dokaz za to je bila tudi izkaznica, ki jo je nosil pri sebi.

Minister za deželno obrambo je do razpada države še trikrat določil organiziranost črne vojske, in sicer konec leta 1889,⁴⁴² poleti 1907⁴⁴³ in nazadnje poleti 1913.⁴⁴⁴ Ni šlo za bistvene novosti. Zadnji predpis iz leta 1913 je vseboval tudi seznam črnovojnih okrajev v Avstriji. Za Kranjsko pa tudi za Goriško in Gradiško je bila tak okraj Ljubljana. V njej je bilo črnovojno okrajno poveljstvo za Kranjsko ter Goriško in Gradiško.

Maja 1896 je začel veljati nov predpis o preskrbovanju civilnih državnih uradnikov in služabnikov, ki se je nanašal tudi na družinske člane orožnikov. Orožnikova vdova je bila upravičena do pokojnine v višini tretjine plače pokojnega soproga, najmanj pa do vdovske pokojnine, ki ni smela biti nižja kot 200 goldinarjev. Če je imela otroke, ji je pripadal tudi tako imenovani vzgojevalni prispevek (otroški dodatek), ki je za vsakega nepreskrbljenega otroka znašal petino vdovske pokojnine. Sirota brez staršev, nepreskrbljena in mlajša kot 24 let, je prejela tako imenovano sirotinsko pokojnino v višini polovice vdovske pokojnine.⁴⁴⁵

Že leta 1897 je zakon razveljavil prav tiste člene orožniškega zakona, ki so se nanašali na socialne pravice moštva in njihove družinske člane.⁴⁴⁶ Namesto teh določb so tudi za orožnike stopile v veljavo določbe zakona o tovrstnih pravicah civilnih državnih uradnikov in slug, ki je izšel leta 1896⁴⁴⁷ ter nekatere nove. Za kaj je šlo? Vsako leto orožnikove službe se je pri odmeri pokojnine še naprej štelo za 16 mesecev. Če je bil kazensko odpuščen, je izgubil pravico do pokojnine ali odpravnine. Možu, ki je med službo postal popolnoma nezmožen za vsakršen za-

⁴⁴² Ukaz ministrstva za deželno bran od 20. 12. 1889, DZ, št. 66/89, z dne 24. decembra 1889.

⁴⁴³ Ukaz ministrstva za deželno bran z dne 20. 6. 1907, DZ, št. 68/07, z dne 25. junija 1907.

⁴⁴⁴ Ukaz ministrstva za deželno bran z dne 21. 6. 1913, DZ, št. 55/13, z dne 12. julija 1913.

⁴⁴⁵ Zakon z dne 14. 5. 1896, DZ, št. 27/96, z dne 19. maja 1896.

⁴⁴⁶ Zakon z dne 29. januarja 1897. I., ki se tiče določil o preskrbnih užitkih žandarmerijskega moštva in žandarmerijskih pisarniških slug, kateri so postali za službo ne-sposobni, in pa njih vov in sirot, DZ, št. 14/97, z dne 4. februarja 1897.

⁴⁴⁷ Zakon z dne 14. 5. 1896, DZ, št. 27/96, z dne 19. maja 1896.

služek, so odmerili polno pokojnino. To je izjemoma veljalo tudi za pripravnika. Te določbe so veljale za naprej, za nazaj pa je to področje ostalo enako kot pred uveljavitvijo tega predpisa. Le če je bila dotedanja vdovska pokojnina nižja kot 200 goldinarjev, so jo povišali na to vsoto.

Ministrova navodila

Minister za deželno obrambo je marca 1895 izdal ukaze za izvrševanje orožniškega zakona, bolje rečeno tolmačenje določb nekaterih členov tega predpisa. Najprej je zapisal, da bodo vsa pristojbinska vprašanja orožnikov izdana v posebnem predpisu, do tedaj pa bodo ostale veljavne tovrstne določbe v drugem orožniškem zakonu z dne 26. februarja 1876 oziroma v njegovi prilogi.⁴⁴⁸

Med dolžnostmi županov do orožnikov je še naprej veljala tista, da so v službene knjige možem postave potrjevali, kdaj je ta prišel v kraj in kdaj ga je zapustil. Telesno sposobnost kandidatov za orožnike so določali po enakih merilih kot za vojaški nabor.

Po končanem šolanju je moral pripravnik opraviti preizkus pred tričlansko komisijo, ki je bila sestavljena iz deželnega orožniškega poveljnika (izjemoma njegovega namestnika), poveljnika dopolnilnega oddelka pri deželnem poveljstvu in upravnega uradnika, ki ga je določilo deželno politično vodstvo. Za izpite komandirjev postaj in kandidatov za orožniške častnike so ostale v veljavi določbe okrožnice z dne 27. julija 1876.⁴⁴⁹

Preskrbnine orožniških častnikov, častniških namestnikov ter njihovih vdov in sirot so se odmerjale po določbah zakona iz leta 1875⁴⁵⁰ in zakona iz leta 1887.⁴⁵¹ Orožniki, upokojeni iz zdravstvenih razlogov, so

---

⁴⁴⁸ Postava od 26. februarja 1876, o c. k. žandarstvu za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru, DZ, št. 7/76, z dne 29. februarja 1876.

⁴⁴⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1875–1876, spis št. 6028: *Vorschrift über die laut der § 25, 28 und 29 des Gendarmerie-Gesetzes abzuhaltenden Postenführers- und Officiers-Prüfungen. Verordnungsblatt für die k. k. Gendarmerie, N. 9 vom 1. August 1876.*

⁴⁵⁰ Postava od 27. decembra 1875, DZ, št. 49/75, z dne 28. decembra 1875. Ta ni veljala za orožniško moštvo v ožjem pomenu besede: zakon z dne 29. 6. 1896, DZ, št. 41/96, z dne 4. julija 1896.

⁴⁵¹ Postava od 27. 4. 1887 o vojaški preskrbi vdov in sirot po oficirjih in moštvu vojstva, vojnega pomorstva, deželne brambe in črne vojske, DZ, št. 18/87, z dne 30. aprila 1887.

morali ponovno pred zdravniško komisijo, če so hoteli še naprej uživati tovrstne pristojbine. Pokojnina je po 10 letih službe znašala tretjino, po 15 letih pa tri osmine plače in prejemkov. K vsakemu nadaljnjemu letu službe so pristeli 2,5 odstotka aktivnih pristojbin, tako da je po 40 letih službe v odmero pokojnine spadala celotna plača ter službeni prejemki. Če je bilo orožniku treba šteti službo med vojno, se je eno leto štelo za dve. To določbo so zapisali leta 1895, skoraj dve desetletji pred izbruhom dejanske (prve svetovne) vojne! Če je aktivni ali upokojeni orožnik umrl, je družini pripadala posmrtnina v višini treh pokojninskih prejemkov, ne pa tudi pogrebna v enakem znesku, kar je sicer veljalo za civilno osebo.

Že prej smo videli, da je minister za deželno obrambo računal z vojno, zato je zakon predvidel, da se vojna leta orožnikom štejejo dvojno. Šel je še dalje in določil: družini ujetega častnika pripada preskrbnina v znesku vdovske pokojnine; družini oženjenega orožnika, ki je med vojno ločen od družine, pripada tretjina plače in doklad; enaka preskrbnina je pripadala tudi ženi ali otroku, če je bil mož oziroma oče ujet.

Kdor je pri opravljanju službe duševno zbolel, je do upokojitve prejemal polno plačo in prejemke. Leto orožniške službe se pri uveljavljanju njegove pravice do civilne službe ni štelo za 16 mesecev, marveč za 12, torej v dejanskem trajanju.⁴⁵²

Računskim stražmojstrom pri deželnih orožniških poveljstvih je pripadala stanarina, podobno gažistom (osebam, ki so prejemale zgolj plačo). Slednjim je pripadala stanarina, odvisna od stanarinskega razreda, v katerega je spadal kraj njegovega službovanja, skladno z zakonom iz leta 1879, ki je razveljavil tovrsten predpis iz leta 1851.⁴⁵³

Poročeni možje so z letom 1905 prejemali stanovanjsko doklado, ki je bila odvisna od uvrstitve enote v enega od šestih razredov. Osnovni merili pri tem razvrščanju sta bili velikost kraja in njegov pomen. V prvi razred so uvstili le Dunaj, v drugega pa deželne prestolnice. Za vsak stanovanjski razred je bila določena spodnja in zgornja meja te doklade; v prvem razredu se je gibala od 220 do 240 kron, v šestem pa od 100 do 120 kron.

⁴⁵² Cesarski ukaz 29. 12. 1853, DVKKV, št. 3/54, z dne 26. januarja 1854, I. del.

⁴⁵³ Postava od 11. 6. 1879 o nastanovanji vojaščine, DZ, št. 34/79, z dne 1. julija 1879. Ukaz ministrstva za deželno bran in finančnega ministrstva z dne 27. 7. 1895, DZ, št. 62/95, z dne 15. avgusta 1895.

Leta 1907 so stanovanjsko doklado nadomestili s tako imenovanim aktivitetnim dodatkom. Ta ni pripadal le poročenim, pač pa v polovičnem znesku tudi možem v orožniških vojašnicah. Orožniške postaje so po tej plati razdelili v tri skupine.

Leta 1910 so uvedli nov obračun prejemkov: glede na službena leta so določili 10 plačilnih stopenj. Začetnik je spadal v prvo, nato pa je vsako tretje leto prešel v naslednjo višjo stopnjo. Pri tem so se ravnali po civilnih uslužbencih. Tako sta komandir orožniške postaje in okrajni orožniški poveljnik spadala med poduradnike, orožniki pa med državne sluge. S temi in drugimi ukrepi, ki so jih praviloma objavljali kot okrožnice v orožniškem ukazniku, se je izboljševala poklicna podoba orožništva in vse manj je bilo odhodov v druge službe.

Organska določila k orožniškemu zakonu

Cesar je 3. marca 1895 potrdil dvoje gradiv, ki sta tesno zadevali tretji zakon o orožništvu: novo službeno navodilo in tako imenovana organska določila za orožništvo. Ustaviti se velja pri drugem gradivu, ki je obsegalo 27 členov in eno prilogo, to je sistemizacijo orožništva po deželah in v avstrijskem delu dvojne monarhije.⁴⁵⁴ Nekaj je bilo bodisi povzetega iz orožniškega zakona bodisi iz službenega navodila, zaradi tega velja omeniti le tiste določbe, ki so vsebinsko pomembne.

Za teoretično izobraževanje poskusnih orožnikov in postajevodij je moral biti pri vsakem deželnem orožniškem poveljstvu dopolnilni oddelek. Poveljniku tega oddelka so bili dodani pomočniki za pouk in upravljanje; to so bili ali častniki ali stražmojstri, odvisno od števila učencev.

Orožniška postaja je bila obvezno na sedežu vsakega političnega okraja, po potrebi pa še v večjih, industrijskih ali sicer pomembnih krajih. Postaja na sedežu okrajnega glavarstva se je imenovala okrajno orožniško poveljstvo. Okrajnim orožniškim poveljnikom v okrajih, ki so bili pomembni glede na velikost okoliša, število prebivalcev, razvoj industrije ali iz podobnih razlogov, so lahko dodelili postajevodjo, ki je bil namestnik okrajnega orožniškega poveljnika. Dovoljenje za to je dalo ministrstvo za deželno obrambo. Postajo je vodil komandir, če je ta štela

---

⁴⁵⁴ *Organische Bestimmungen für die k. k. Gendarmerie. Gesetze, betreffend die Gendarmerie*, str. 23–33.

vsaj dva moža. Obsegala je okoliš znotraj istega sodnega okraja, izjeme je dovoljeval minister za deželno obrambo v dogovoru z deželno politično oblastjo. Število mož na postaji se je ravnalo po velikosti njenega okoliša, zemljišču, številu prebivalcev, številu naselij in objektov za patroljne obhode kot tudi po drugih okoliščinah, ki so zahtevale navzočnost in delovanje mož postave.

Sedeže poveljstev oddelkov pri deželnih orožniških poveljstvih je določal minister za deželno obrambo, ko je dobil mnenje deželnega orožniškega poveljnika in deželne politične oblasti. On je določal število mož v posameznih deželah, v tem okviru pa je sedeže postaj in njihovo moštvo določalo deželno politično vodstvo v dogovoru z deželnim orožniškim poveljnikom.

Premeščanje častnikov in orožnikov je bilo dopustno le iz pomembnih službenih ozirrov. Štabne častnike je premeščal cesar, višje častnike in orožnike z območja enega deželnega orožniškega poveljstva na drugo pa minister za deželno obrambo. Premestitev častnikov in orožnikov znotraj območja istega deželnega poveljstva na višje položaje je opravljal deželni poveljnik sam, v vseh drugih primerih pa na pobudo ali v soglasju z deželnim oziroma okrajnim političnim oblastvom. Take premestitve je moral deželni poveljnik utemeljiti in sporočiti na ministrstvo za deželno obrambo.

Predpostavljani so imeli do podrejenih pravice in dolžnosti, določene v vojaškem službenem pravilniku, in sicer: deželni orožniški poveljnik v obsegu poveljnika korpusa, poveljnik oddelka v obsegu detaširanega (ločenega, samostojnega) poveljnika čete in komandirji postaj v obsegu podčastnika. Administrativno in gospodarsko poslovanje orožništva je potekalo po določilih 53. točke I. dela vojaškega službenega pravilnika.

Cesar je za orožniškega inšpektorja imenoval generala, in sicer na predlog ministra za deželno obrambo. Dodeljen mu je bil stotnik 1. razreda kot pribočnik, štabni častnik kot sodni referent ter ustrezno število pisarniškega osebja.

Šola za pripravnike je trajala najmanj 3 mesece, 9 mesecev pa je pripravnik delal na postaji. Če je bil telesno, moralno in intelektualno primeren, je bil sprejet med redne, aktivne orožnike.

Za vodjo postaje je bil postavljen, kdor je uspešno končal tako imenovano šaržno šolo in je vsaj pol leta uspešno vodil postajo. Stražmojster je lahko postal le odličen postajevodja, ki je pokazal poglobljeno znanje, inteligentnost in praktične izkušnje ter zanesljivost. Najmanj pol

leta je moral uspešno voditi okrajno orožniško poveljstvo, pri čemer ga je nadzoroval oddelčni poveljnik ter zatem predlagal na tako mesto. Računski stražmojster je postal, kdor je izpolnjeval pogoje za stražmojstra in je opravil trimesečno preizkušnjo v računski službi, nato pa je opravil še preizkus pri ministrstvu za deželno obrambo.

Za napredovanje orožnika v postajevodjo in tega v stražmojstra je bilo potrebno tudi izpraznjeno delovno mesto, dogovor s službenim oblastvom o primernosti kandidata ter privolitev deželnega orožniškega poveljnika ter orožniškega nadzornika na Dunaju.

Častnik, ki je opravljal preizkušnjo za prestop k orožništvu, je bil 6 mesecev v štabu deželnega orožniškega poveljstva, 6 mesecev pa v poskusni službi pri vodenju oddelka v deželnem poveljstvu. Potem je pristopil k preizkusnemu izpitu in če je bil uspešen, je postal orožniški častnik.

Število poročenih orožnikov na območju deželnega poveljstva ni smelo presegati števila orožniških postaj na tem okolišu.

V prilogi je bila sistemizacija orožništva, ki jo je določil minister za deželno obrambo. Prikazana je bila za vseh 14 deželnih poveljstev in po stopnjah častnikov ter moštva. Posamezna deželna orožniška poveljstva so bila še naprej označena z zaporednimi številkami. Za vsako je bil naveden sedež in predvideno število moštva:

1. za Spodnjo Avstrijo, 646, Dunaj
2. za Češko, 1762, Praga
3. za Tirolsko in Predarlško, 610, Innsbruck
4. za Moravsko, 805, Brno
5. za Galicijo, 2631, Lemberg (današnji Lvov oziroma Lviv v Ukrajini)
6. za Štajersko, 592, Gradec
7. za Primorje, 300, Trst
8. za Zgornjo Avstrijo, 306, Linz
9. za Dalmacijo, 641, Split
10. za Šlezijo, 193, Troppau (danes Opava na Češkem)
11. za Salzburško, 135, Salzburg
12. za Kranjsko, 306, Ljubljana
13. za Bukovino, 343, Černovice
14. za Koroško, 223, Celovec.

V celotni Avstriji je bilo določenih 9057 mož. Od teh je bilo 145 častnikov (med njimi pribočnik pri orožniškem nadzorniku), 16 računskih častnikov, 16 računskih stražmojstrov, 17 pisarniških slug, 392

stražmojstrov (od teh 2 pri stražnem oddelku momariškega skladišča v Pulju), 1794 postajevodij (od teh 5 pri stražnem oddelku v Pulju) in 7127 orožnikov (6 pri stražnem oddelku v Pulju).

V 12. deželnem orožniškem poveljstvu za Kranjsko je bilo predvidenih 306 mož, in sicer major, 2 stotnika 1. razreda, 2 poročnika, stotnik – računovodja 1. razreda, računski stražmojster, pisarniški sluga 1. razreda, 13 stražmojstrov, 70 postajevodij in 215 orožnikov.

Vklepanje

Novo službeno navodilo ni bilo bistveno spremenjeno ali dopolnjeno v primerjavi z drugim iz leta 1876,⁴⁵⁵ zato je morda na mestu le kratek postanek pri patroljiranju.

Navodilo je v 67. členu določalo, da mora biti orožnik približno tretjino službenega časa v zunanji službi, postajni komandir in namestnik okrajnega orožniškega poveljnika približno petino, okrajni orožniški poveljnik pa šestino časa trajanja službe.

Če oblastvo od orožnikov ni zahtevalo kakšnih posebnih opravil, so možje morali iti v patrolje. Patroljiranje je potekalo ne glede na dan, noč in vreme. Patroljne okoliše sta določila poveljnik oddelka skupaj z okrajnim glavarstvom. Čas obhoda je določil komandir postaje. Orožnik je moral upoštevati potek poti in čas obhoda. Počitek je bil dopusten med 22.00 in 4.00, če so to dopuščale varnostne razmere.

Ob normalnih varnostnih razmerah je bil v patrolji en mož. Če so se te poslabšale, na primer ob dogodkih, ki so kazali na nasilna dejanja, in ponoči, sta bila v patrolji dva moža, lahko pa tudi več. Če je bil v patrolji en sam orožnik, je bil sam odgovoren za izpolnitev nalog, če sta bila dva ali več, pa vodja patrolje, ki ga je določil komandir postaje.

V prilogi navodila je bilo opisano, kako je treba namestiti vklepne verige. Te so smeli uporabiti v štirih primerih:

- * če so imeli opravka z nevarnim storilcem,
- * če je šlo za manj nevarno osebo, ki pa je ob aretaciji ali med spremljanjem poskusila pobegniti ali se upirala orožniku,
- * ko so aretiranega spremljali ponoči,
- * kadar je več aretiranih oseb spremljal en sam orožnik.

---

⁴⁵⁵ Prav tam.

Kadar sta pri postopku sodelovala dva orožnika, je nižji po položaju vklepal osebo, višji po položaju, na primer vodja patrolje, pa je stal poleg in s pripravljenim orožjem opazoval aretiranega; pri tem moža postave nista smela stati drug za drugim, saj bi bila sicer medsebojna pomoč nemogoča ali celo nevarna.

Ko je bil orožnik sam, je smel osebo vkleniti le ob navzočnosti zapljlivega državljana. Ta je imel po možnosti pri roki orožje in je stal ob strani, orožnik pa je bil obrnjen k aretiranemu pol v levo, puško je imel obešeno čez hrbet. Ko je nataknil verigo, je moral biti takoj pripravljen nastopiti zoper vklenjenega, če bi se hotel upirati ali ga napasti.

Po teh kratkih napotkih za vklepanje je sledil opis in uporaba verig za vklepanje. Ročna veriga je bila dolga 67,5 cm, sestavljena iz majhnih podolgovatih kovinskih zvarjenih členkov. Na enem koncu verige je bil 22 mm velik okrogel obroč, na drugem koncu pa je bil obroč velik 27 mm.

Kako je potekalo vklepanje osebe? Orožnik je obroč na enem koncu verige potegnil skozi obroč na drugem koncu in zategnil na prvo zapestje aretiranega; okoli drugega zapestja, ki je bilo položeno z nasprotne strani na notranjo stran prvega zapestja, je potegnil krajši konec verige skozi prvi, še prosti obroč in jo zategnil, nato pa verigo zaklenil s ključavnico.

Dve osebi so vklenili na ta način, da je veriga vklenila po eno zapestje obeh aretiranih, pri tem pa niso smeli uporabiti povezovalne verige. Kadar so vklenili še več oseb, so to storili enako kot pri dvojici, povezovalno, spojno verigo pa so potegnili skozi srednji člen vklepne verige in jo zaklenili.

Veriga za vklepanje je morala biti tako tesno zategnjena okoli zapestja, da roke ni bilo mogoče izmakniti; po drugi strani pa je bilo prepovedano, da bi verigo tako zategnili, da bi ovirala krvni obtok ali poškodovala aretiranega.

Kadar je bilo zelo hladno, je moral orožnik vklenjenemu pokriti roke s kosom obleke ali z odejo, ki je bila navadno v vozu za spremljanje aretiranih.

Priložene so bile tri skice in prva je prikazovala vklenjeni roki iste osebe, druga vklenjeni roki dveh oseb in tretja namestitev spojne verige.⁴⁵⁶

---

⁴⁵⁶ *Beschreibung und Anwendung der Schließketten. Gesetze, betreffend die Gendarmerie*, str. 108–110.

Prehajanje meje med avstrijskim in ogrskim delom države

Dežela Kranjska je mejila tudi na Hrvaško, ki je spadala pod ogrski del monarhije. Na tej meji je prihajalo do vrste varnostnih težav. Tako so se zlikovci pred pregonom lahko umaknili v drugo polovico države, saj je carinska unija odpravljala kontrolo potnih listin ali pobiranje carin. Posebno težavo so pomenili tudi ogrski Romi, ki so pred tem prišli tja zlasti iz Romunije in so večkrat prešli na ozemlje avstrijskega dela države.

Službena pravila iz leta 1876 so v 22. členu prepovedovala prestopati to mejo bodisi med službo bodisi v prostem času, razen če je za to prejel ukaz oziroma dovoljenje. Izjeme je lahko urejal le dogovor obeh strani.

Leta 1884 sta se notranji ministrstvi obeh polovic države dogovorili o izmenjavi varnostnih obvestil med orožniki z obeh strani te meje ter o vsakomesečnih srečanjih moštev enot ob meji. Določili so take točke, praviloma na sedežih občin. Če je prišlo do srečanja na prostem, so se razpoznali s tremi zategnjenimi žvižgi iz signalne piščalke.

Službena navodila iz leta 1895 so v enakem členu to uredila bolj natančno in obsežno. Mejo je bilo načeloma mogoče prestopiti le z ukazom oziroma dovoljenjem. Izjema je bila možna ob spoštovanju posebnih dogovorov o prehodih meje, in to v dveh primerih:

a) ob neposrednem zasledovanju storilca kaznivega dejanja ali kršilca za javno varnost izdanih ukazov, pri čemer je moral oronik upoštevati troje:

- * obstoječe zakone na ozemlju sosednje polovice države,
- * opravljati ni smel drugih opravil razen neposrednega zasledovanja,
- * javiti se je moral najbližji varnostni oblastniji ali občini in se dogovoriti, kdo bo opravljal nadaljnje zasledovanje;

b) da bi se srečali na najavljenem sestanku z orožniki z druge strani meje.

Na ta način se je izboljšalo in olajšalo tovrstno sodelovanje mož postave z obeh strani meje.

Ozemlje in prebivalci na enega moža sredi leta 1896 na Kranjskem

Kmalu po izidu tretjega zakona o orožništvu ter službenega navodila, ki je prineslo tudi novo sistemizacijo moštva v Avstriji, so na 12. de-

želnem orožniškem poveljstvu v Ljubljani izdelali dislokacijsko tabelo. Ta je za vsako orožniško postajo vsebovala podatke: oddelek, politični in sodni okraj, moštvo postaje, površina okoliša postaje in število prebivalcev na okolišu postaje.⁴⁵⁷ Zanimiva sta zlasti zadnja dva podatka, objavljena prvič, iz katerih ni bilo težavno izračunati, kolikšno območje in koliko prebivalcev je prišlo na enega orožnika na posamezni enoti. Tako izračunane količnike prikazuje preglednica 1.

Preglednica 1: Orožniške postaje po številu prebivalcev in površini na enega orožnika

1	2	3	4
Zap. št.	Sedež orožniške postaje	Število prebivalcev na 1 moža	Površina na 1 moža (v kvadrat. kilom.)
1.	Ljubljana	1413	1,7
2.	Spodnja Šiška	1837	13,0
3.	Vevče	3108	36,0
4.	Grosuplje	1629	35,6
5.	Ig	1741	40,0
6.	Medvode	1928	30,0
7.	Škofljica	1020	21,0
8.	Vrhnika	1938	35,0
9.	Borovnica	1380	40,0
10.	Polhov Gradec	1177	26,0
11.	Kamnik	2780	55,0
12.	Motnik	1051	23,0
13.	Mengeš	2769	34,0
14.	Zgornje Domžale	1932	17,0
15.	Lukovica - Brdo	1568	26,0
16.	Moravče	1548	21,0
17.	Dol	1221	19,0
18.	Litija	1850	40,0
19.	Zagorje ob Savi	1450	19,0

⁴⁵⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1893–1897, spis št. 10410.

Orožništvo na Kranjskem 1850–1918

20.	Gabrovka	1714	45,0
21.	Stična - Vir	2267	40,0
22.	Višnja Gora	1358	28,0
Skupaj 1. oddelek v Ljubljani		1759	30,0
1.	Kranj	1576	13,0
2.	Šenčur	1770	20,0
3.	Cerklje	1093	18,0
4.	Valburga - Smlednik	919	12,0
5.	Preddvor - Tupaliče	954	36,0
6.	Srednje Podbrezje	776	19,0
7.	Škofja Loka	2106	31,0
8.	Železniki	2209	59,0
9.	Gorenja vas	2813	62,0
10.	Tržič	2160	47,0
11.	Radovljica	807	81,0
12.	Begunje	1071	26,0
13.	Kropa	1404	35,0
14.	Bled	1447	58,0
15.	Bohinjska Bistrica	1443	101,0
16.	Kranjska Gora	901	46,0
17.	Jesenice - Sava	1026	22,0
18.	Dovje	694	81,0
19.	Logatec	1502	23,0
20.	Zgornja Planina	507	24,0
21.	Rakek	662	14,0
22.	Cerknica	1328	29,0
23.	Zgornja Idrija	2190	32,0
24.	Godovič	488	15,0
25.	Črni vrh	819	28,0
26.	Žiri	1320	25,0
27.	Lož	1687	135,0
28.	Nova vas	1517	35,0
29.	Postojna	1211	33,0
30.	Pivka	1575	40,0
31.	Ilirska Bistrica	2697	46,0
32.	Senožeče	1286	31,0

33.	Razdrto	833	19,0
34.	Vipava	3300	42,0
35.	Col	689	33,0
Skupaj 2. oddelek v Ljubljani		1423	39,0
1.	Novo mesto	2080	30,0
2.	Dolenjske Toplice	1868	60,0
3.	Bela Cerkev	1213	22,0
4.	Mirna Peč	1146	24,0
5.	Žužemberk	2805	57,0
6.	Trebnje - Stari trg	2469	43,0
7.	Krško	1081	13,0
8.	Raka	1787	25,0
9.	Radna	972	20,0
10.	Krška vas	2075	23,0
11.	Radeče	1833	36,0
12.	Mokronog	1311	22,0
13.	Šentrupert	1486	24,0
14.	Škocjan	1634	22,0
15.	Kostanjevica	2033	35,0
16.	Jesenice na Dol.	1052	16,0
17.	Črnomelj	1330	27,0
18.	Poljane	681	17,0
19.	Vinica	1825	40,0
20.	Pobrežje	696	15,0
21.	Metlika	2083	27,0
22.	Semič	1060	19,0
23.	Kočevje	1631	44,0
24.	Stari Log	1191	40,0
25.	Koprivnik	1292	58,0
26.	Kočevska Reka	1376	57,0
27.	Petrina - Pirče	933	17,0
28.	Osilnica	529	20,0
29.	Draga	1430	44,0
30.	Ribnica	3632	70,0
31.	Velike Lašče	3171	64,0
Skupaj 3. oddelek v Novem mestu		1645	33,0

V navedenem izračunu so se pokazale precejšnje razlike med postajami in oddelki. V prvem oddelku je prišlo približno 30 kvadratnih kilometrov ozemlja na enega orožnika, največ na postaji Kamnik ter najmanj na postaji Ljubljana. V drugem oddelku je bil ta količnik približno 39 kvadratnih kilometrov, najmanjši je bil na postaji Valburga - Smlednik ter največji na postaji Bohinjska Bistrica. V tretjem oddelku je bil ta količnik približno 33 kvadratnih kilometrov, najmanjši na postaji Krško ter največji na postaji Ribnica. V okviru celotne dežele Kranjske je najmanjše ozemlje prišlo na enega moža orožniške postaje Valburga - Smlednik in največje na moštvo postaje Bohinjska Bistrica.

V prvem oddelku je prišlo okoli 1759 prebivalcev na enega moža. Postaja z najmanjšim številom prebivalcev na moža je bila Škofljica in tista z največjim številom postaja Vevče. V drugem oddelku je prišlo na moža približno 1423 prebivalcev, največ na postaji Vipava in najmanj na postaji Zgornja Planina. V tretjem oddelku je bilo povprečno 1545 prebivalcev na moža, najmanj na postaji Osilnica in največ na postaji Ribnica. Na Kranjskem je bila postaja Osilnica tista z najmanj prebivalci na moža in Vipava tista z največ prebivalci na moža.

OROŽNIKI PRI UČENJU

Z uveljavljanjem zadnjega zakona o orožništvu se je skrb za izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje moštva dvignila na višjo raven. To je veljalo tako za strokovne šole kot za izpopolnjevanje v enotah samih.

Iz pripravniške šole

Skrb za strokovno raven moštva se je izražala tudi v okrepitvi števila osebja v dopolnilnem oddelku 12. deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani. Do sredine leta 1891 je za to skrbel en sam stražmojster, od tedaj pa sta bila dva.⁴⁵⁸ V dislokacijski tabeli za 1. januar 1904 je bilo predvideno mesto vodje dopolnilnega oddelka nezasedeno, v tabeli pol leta pozneje pa je bil kot inštrukcijski častnik, vodja tega oddelka, naveden Franz Posch. Pomagala sta mu dva inštrukcijska stražmojstra.⁴⁵⁹

Dvaindvajseti člen orožniškega zakona je določal, da je v komisiji za preizkus pripravnikov pred koncem trimesečne pripravniške šole tudi upravni uradnik deželnega političnega vodstva. Tako je 12. deželno orožniško poveljstvo 11. aprila 1895 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da bodo izpiti za 4 poskusne orožnike 24. aprila istega leta v orožniški vojašnici na Rimski cesti 12. Izpiti bodo polagali Martin Cimpermann, Edward Majcen, Johann Simon in Ludwig Premrov. V zaprosilu je pisalo, naj v komisijo pošljejo tretjega člana. Deželna vlada je za to odredila Reinholda Rulinga, toda izpite so nato preložili na 22. maj 1895.⁴⁶⁰

Iz ohranjenega arhivskega gradiva je mogoče razbrati, da so taki izpiti potekali približno vsake štiri mesece, kar je pomenilo, da so po zaključku enega tečaja kmalu začeli z novim. Število učencev je bilo različno in se je gibalo med 2 in 12. V nekaterih zaprosilih za upravnega člana komisije pa sploh ni bilo navedeno, koliko kandidatov bo pristopilo k preizkusu. Zaradi tega ni bilo mogoče sestaviti zanesljivega pregleda te vrste, pač pa le delnega.

---

⁴⁵⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1891–1892, spis št. 7810.

⁴⁵⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1900–1906, spisa št. 249 in 12808.

⁴⁶⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1893–1897, spisi št. 4983, 5211 in 6427.

Izpustnica.

Ivan Žvan

porojen dne *5. avgusta* 18*84.* na *Beh. Toplici*
 na *Kranjskem, Kotelok*, verospoznanja, je *do* razredno
 ljudsko šolo na *Toplici* od *16. sept.* 189*6* do *24. marca* 189*8.*
 in se popuj od *18* do *18* na
~~redno ljudsko šolo v~~, tedaj vsega skupaj *8* let
~~osebno~~ obiskoval, vedel se je *prav lepo* ter se
 naučil posameznih predmetov tako:

Verznanstva	<i>dobro</i>
Slovenskega jezika	<i>dobro</i>
Pravepisa in spisja	<i>dobro</i>
Nemškega jezika	<i>dobro</i>
Pravepisa in spisja	<i>dobro</i>
Racunstva in obliksalstva	<i>zavestno</i>
Priloznanstva	<i>dobro</i>
Zemljepisa in zgodovine	<i>prav dobro</i>
Pisania	<i>prav dobro</i>
Risania	<i>dobro</i>
Petja	<i>dobro</i>
Tetevadbe	<i>dobro</i>
Zenskikh rečnih del	<i>dobro</i>

Ker je ta učenec zadostil zahtevam § 21. državnega šolskega zakona z dne 9. maja 1853. l., oziroma § 17. dejelnega šolskega zakona z dne 29. aprila 1874. l. st. 21, del. zak. obvezan je dolžnosti, hoditi nadalje v šolo.

Dva razredna ljudska šola na *Beh. Toplici*
 dne *24. marca* 189*8.*

Antoni Kromer (šolski voditelj)   *J. ...* (katehet)   *...* (šolski nadzornik)

Spričevalo o končani šolski obveznosti, izdano
 24. marca 1898 Ivanu Žvanu, ko se je zaposlil pri orožnikih.
 (Slavko Žvan, Dolenjske Toplice)

Leta 1895 je bilo v dveh tečajih 13 učencev; leta 1896 v treh tečajih 25 kandidatov, pri četrtem pa tak podatek ni bil naveden; leta 1897 je bilo v treh tečajih 22 mož, za četrtega podatek ni naveden; leta 1898 je bilo v treh tečajih 24 učencev itd.⁴⁶¹

K izpitem je deželna vlada vsakič posebej določala svojega uradnika. Med imeni so bili na primer: Gustav Chorinsky, sin Gustava Chorinskega, cesarskega namestnika na Kranjskem v letih 1850–1861; Carl Künigl (včasih pisano tudi Karl ali Karel Künigel), poznejši policijski direktor v Ljubljani; Alfons Pirc, okrajni komisar; Anton Klein, okrajni komisar; dr. Friedrich Lukan, koncipist pri tej vladi, in drugi. To dopisovanje je potekalo v rokopisu. Šele zaprosilo, ki ga je 12. deželno orožniško poveljstvo 2. januarja 1903 poslalo deželni vladi, je bilo prvič napisano s pisalnim strojem in v latinici. V lepi slovenščini se je glasilo takole: »Dne 10. januarja 1903 s pričetkom ob 8½ uri dopoldne bo v orožniški vojašnici (Rimska c. 12, 3. nadstropje) izpit za poskusne orožnike. V čast mi je zaprositi, da k temu izpitu dovolite delegirati enega gospoda uradnika kot člana komisije«. ⁴⁶²

Pripomniti velja, da je bil v štabu orožniškega polka in pozneje deželnega orožniškega poveljstva zmeraj častnik, ki je bil slovenskega rodu in je znal materni jezik, zato je uradne dopise lahko prevajal iz nemščine v slovenščino ali obratno.

»Šaržna šola«

Šolo za komandirje postaj so največkrat imenovali »šaržna šola« ali šola za postajevodje. Pripravljala je kandidate za ta položaj, po domače »šaržo«. S šolo je 12. deželno orožniško poveljstvo začelo v začetku leta 1877 in prvi izpiti so bili 27. junija 1877 ob 10.00 v orožniški vojašnici, Rimska c. 14.⁴⁶³ Poveljstvo je 21. decembra 1879 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da je ministrstvo za deželno obrambo sklenilo opustiti prvi

---

⁴⁶¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1893–1897, spisi št. 1394, 4584, 4983, 5211, 6427, 6434, 8028, 11938, 12852, 13034, 18216 in 19185; ovoj 1898–1899, spisi št. 5152, 12784 in 17640.

⁴⁶² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1900–1905, spis št. 236.

⁴⁶³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1877–1880, spis št. 4312.

tečaj te šole v letu 1880;⁴⁶⁴ dne 5. julija 1880 je vladi spet sporočilo, da se je 1. julija tega leta ponovno začel tečaj za postajevodje, obiskuje ga 5 učencev.⁴⁶⁵

Ohranjeni arhivski podatki o tej šoli so nepopolni, podobno kot pri pripravniški šoli, zato ni bilo mogoče izdelati ustrezne preglednice o poteku teh izpitov in o številu kandidatov. Izbrati je bilo mogoče le nekaj drobcev. V nekaj letih je bilo tečajev in učencev toliko: leta 1881 2 tečaja z 11 učenci, 1882 2 tečaja z 12 učenci, 1883 2 tečaja z 11 učenci, 1884 dva tečaja z 12 učenci, enako v letih 1885, 1886, 1887 in 1888, leta 1889 je 2 tečaja obiskovalo 10 slušateljev, 1890 sta bila 2 tečaja z 8 učenci, enako leta 1891, za leto 1892 so podatki o enem tečaju s 6 udeleženci, leta 1893 sta bila 2 tečaja z 10 učenci, 1894 dva tečaja s 13 učenci, enako leta 1895, leta 1896 je bilo v 2 tečajih 16 učencev, leta 1897 pa v enem 9 slušateljev. V letih od 1880 do 1897 je šolo obiskovalo 200 učencev.⁴⁶⁶

Zatem so podatki o številu učencev izostali in ostalo je le pri zaprosilu za dva deželna uradnika, člana izpitne komisije. Ta zaprosila so bila sprva pisana z roko, 17. junija 1902 pa je ta spis prvič izdelan s pisalnim strojem in v latinici.⁴⁶⁷

K izpitom je deželna vlada na zaprosilo določila dva svoja uradnika. Eden od njiju je bil praviloma referent za orožništvo pri vladi, drugi pa največkrat po nazivu okrajni komisar. Najbolj pogosto je bil med orožniškimi referenti za člana komisije izbran dr. Ferdinand Pascotini, med okrajnimi komisarji pa Felix Schaschel, ki je leta 1881 napredoval v okrajnega glavarja. Z letom 1887 sta to vlogo največkrat dobila vladni svetnik Anton Globočnik in vladni koncipist Wilhelm Laschan, ki je leta 1888 postal okrajni komisar. Med izpraševalci so bili po nekajkrat še

⁴⁶⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1877–1880, spis št. 9566.

⁴⁶⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1877–1880, spis št. 5377.

⁴⁶⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1881–1886, spisi št. 66, 88, 108, 5331, 5605, 5630, 5789, 9246, 10401, 11051, 12352 in 12555; ovoj 1887–1888, spisi št. 136, 5763, 6136, 12087 in 12780; ovoj 1889–1892, spisi št. 6523, 6606, 6724, 6826, 13385, 14179 in 15199; ovoj 1893–1897, spisi št. 65, 136, 266, 7150, 7733, 10149, 10235, 16086 in 16130.

⁴⁶⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1900–1905, spis št. 13078.

Nravstveno izpričevalo

se potrjuje, da je *Janez Robič* rojen

leta 1888 v občini *Kranjska gora*

samskega stanu, *dolosec, sedaj pri vojašni*

obč. *Kranjskoga* na *gorenjskem* pristojen.

od _____ v podpisani občini biva in da

zoper taistega dosedaj ni bilo ne v političnem, kazenskem in ne npravstvenem oziru nobenega ugovora.

Županstvo v *Kranjski gori*

dne *19. julija* 1912

Župan:
J. Deman

Nravstveno spričevalo za Janeza Robiča, izdano 19. julija 1912, ki ga je potreboval za zaposlitev pri orožnikih. (Franc Robič, Kranjska Gora)

Reinhold Ruling, ki je leta 1901 postal dvorni svetnik, Carl Küniĝl, ki je leta 1903 postal okrajni komisar, in Alfons Pirc, okrajni komisar; slednji trije so sodelovali tudi pri izpitih na orožniški pripravniški šoli.

Ministrstvo za deželno obrambo je 30. junija 1898 pisalo vsem deželnim predsednikom in namestništvom v Avstriji o šoli za komandirje postaj. Na poldrugi strani rokopisa je bilo opisano, da so se učenci teh šol po državi pritoževali, ker so jih deželna orožniška poveljstva uporabljala za razne službe, čeprav bi jih morali pustiti pri miru. Tako je določal tudi predpis o orožniški vojašnici. Uporaba učencev za službo je bila dovoljena le izjemoma, in sicer ob nenadnih kršitvah javnega reda, miru in varnosti. Ob koncu dopisa je bilo zaprosilo, naj deželna

vodstva s tem stališčem ministra seznanijo deželna orožniška poveljstva.⁴⁶⁸

Tudi jezdni tečaji

Z letom 1889 je orožništvo dobilo nalogo, da v primeru vojne zagotavlja vojaško orožništvo za potrebe skupne vojske. Pri tem je ostalo, saj ni bilo kakšne resne potrebe po uresničevanju te določbe. Ko so se mednarodne razmere začele zaostrovati, se je ta določba začela spreminjati v prakso.⁴⁶⁹ V prvih letih 20. stoletja so začeli določene orožnike usposabljati za delovanje v vlogi vojaškega (tudi frontnega) orožništva. V to obliko usposabljanja so vključili tudi 12. deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani. Tečaji so potekali za naše može in fante v Gradcu, in sicer pri tamkajšnji orožniški šoli.

Ministrstvo za deželno obrambo je 29. aprila 1903 odločilo, da se mora tega tečaja udeležiti tudi 9 mož s Kranjskega. Trajal bo od 14. maja do 24. junija 1903. Ko je deželno poveljstvo na začetku maja prejelo ta dopis z Dunaja, je v tečaj za jezdne orožnike odredilo te orožnike, ki so bili vsi naslovni postajevodje: Adolf Babič, orožniška postaja Krško; Alois Burja, Spodnji Suhor; Peter Göderer, Razdrto; Josef Jerele, Železniki; Carl Koppitz, Zgornja Šiška; Franz Moraus, Zagorje; Adolf Netresta, Kostanjevica; Josef Strupek, Laze v Tuhinjski dolini in Josef Železnikar, Ilirska Bistrica.⁴⁷⁰

Naslednji tak tečaj je bil od 11. maja do 21. junija 1905 v Gradcu. Tja je po odredbi ministrstva za deželno obrambo odpotovalo tudi 7 orožnikov s Kranjskega. Od teh je bila četverica že iz prvega tečaja in trije novi. Novi so bili: Johann Dolar, orožnik na postaji Idrija; Franz Kolb, titularni postajevodja na postaji Ilirska Bistrica in Gottfried Johann Lovša, orožnik na postaji Škocjan. Od štirih udeležencev prvega tečaja, ki so spet odpotovali v Gradec, je bil Karl Koppitz na postaji Hrušica, Rudolf Netresta na postaji Logatec, Josef Strupek na postaji Spodnja Šiška, Alois Burja pa je medtem postal dejanski komandir postaje Spod-

---

⁴⁶⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1898–1899, spis št. 9585.

⁴⁶⁹ Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 75.

⁴⁷⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–7, fasc. 1877–1905, ovoj 1900–1905, spis št. 9526.

nji Suhor. Na drugi tečaj so torej odšli en dejanski postajevodja, štirje titularni postajevodje in dva orožnika.⁴⁷¹

Med prvo svetovno vojno je bilo treba okrepiti število (vojaškega) orožniškega osebja, zato so vpoklicali še pomožne orožnike, imenovane tudi rezervni orožniki. Nosili so temnorumeno vojaško uniformo, na levem rokavu zgoraj pa trak z napisom »Vojaško orožništvo« (»Feldgendarmerie«). Na glavi so nosili običajno vojaško kapo s ščitnikom. V torbici so imeli ročno svetilko, beležnico in verige za vklepanje.⁴⁷²

Zbirke pravnih predpisov

V vodstvu orožnikov so si prizadevali, da bi moštvu olajšali dostop do predpisov, ki so se neposredno ali posredno nanašali na njegova službena opravila. Taka prizadevanja so tekla tako na Dunaju kot v Ljubljani, izražala pa so se v izdajanju pravnih predpisov te vrste. V Ljubljani so jih izdajali praviloma v slovenščini, v prestolnici države pa v nemščini, in sicer praviloma v gotici pa tudi v latinici.

Leta 1904 je orožniški nadporočnik dr. Friedrich Gampp napisal učbenik o avstrijskem kazenskem postopku. Konec tega leta je 12. deželno orožniško poveljstvo poslalo deželni vladi v Ljubljani 2 primerka tega učbenika in zaprosilo, da sprejem obeh knjig potrdijo (saj sta bila kupljena z državnim denarjem). Poveljstvo jih je z ministrstva za deželno obrambo prejelo 120 kosov.⁴⁷³ To je bil komentiran prikaz zakona o kazenskem postopku, ki ga je odobrilo ministrstvo za deželno obrambo.⁴⁷⁴ Isti pisec je poleti 1905 napisal učbenik avstrijskega kazenskega prava,⁴⁷⁵ kjer je komentiral vse člene kazenskega zakona ter njegove kasnejše spremembe in dopolnitve.

Založba H. Gusek je v tej knjigi oglaševala nakup več zanimivih knjig, uporabnih za orožnike. Prvo je napisal Theodor Rotter, orožniški stotnik, in je imela naslov »Navodilo za dresuro policijskih psov«. Stala

⁴⁷¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, št. 8740.

⁴⁷² Hömann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 281 in 285.

⁴⁷³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1900–1906, spis št. 22026.

⁴⁷⁴ Dr. Friedrich Gampp: *Lehrbuch des österreichischen Strafprozesse* (für Sicherheit-sorgane), Wien 1904. Knjigo mi je podaril Franc Robič iz Kranjske Gore.

⁴⁷⁵ Dr. Friedrich Gampp: *Lehrbuch des österreichischen Strafrechtes*, H. Gusek in Krem-sier 1905. Knjigo mi je podaril Franc Robič.

je 2 kroni. Ministrstvo za deželno obrambo jo je odobrilo kot pripomoček za dresuro službenih psov.⁴⁷⁶ Major Jaroslav Wosatka je že šestič izdal priročnik z naslovom »Podčastnik v družabnem življenju« (s podnaslovom: Najpomembnejša življenjska in spodobnostna pravila), ki je stal 1 krono.⁴⁷⁷ Major Otto Schneider je napisal knjižico z naslovom »Priročnik za podčastnike, ki iščejo civilno službo«; stal je 1,5 krone.⁴⁷⁸ Priročnik s polnim naslovom »Praktični napotki za preiskovalno službo z uvodom v daktiloskopijo« je stal 1,5 krone.⁴⁷⁹ Tabele za izračunavanje prejemkov in pokojnin so stale 2 kroni.⁴⁸⁰

Dr. Friedrich Gampp je postal 18. julija 1919 kot podpolkovnik prvi osrednji direktor orožništva v republiki nemški Avstriji; na tej dolžnosti je ostal do 30. novembra 1922.⁴⁸¹

Jožef Pfeifer, deželni tajnik v pokoju, je leta 1905 v Ljubljani izdal knjigo z naslovom »Zakoni in ukazi o cestnih stvarih«. To je bil šesti zvezek te vrste in je vseboval 13 pravnih aktov s področja cestnega prometa, ki so bili objavljeni ali v državnem ali v deželnem uradnem listu, v enem primeru pa je šlo za okrožnico deželnega odbora za Kranjsko.

Johann Nowotny, sodni uradnik v Judenburgu, je v samozaložbi izdal kazalo krajevnih občin v Avstriji s pristojnimi orožniškimi postajami, okrajnimi sodišči in okrajnimi glavarstvi. Stala je 4 krone.⁴⁸²

Učiteljska tiskarna v Ljubljani je aprila 1907 natisnila obširno knjigo zakonov in ukazov za vojvodino Kranjsko za orožniško uporabo,⁴⁸³ in sicer v nemščini. Celotni predpisi ali njihovi izvlečki so bili razdeljeni na 12 skupin in dodano je bilo abecedno kazalo. Ni odveč, če to vsaj bežno preletim, saj je bilo res mnogo deželnih predpisov, ki so zadevali orožniško službo. Prva skupina je obsegala izvlečke iz zglaševalnega in treh šolskih predpisov. V drugo skupino so uvrstili izvlečke iz občinskega

⁴⁷⁶ Theodor Rotter: *Anleitung zur Dressur von Polizeihunden*.

⁴⁷⁷ Jaroslav Wosatka: *Der Unteroffizier im gesellschaftlichen Verkehr*.

⁴⁷⁸ *Handbuch für Unteroffiziere als Zivildienstwerber*.

⁴⁷⁹ *Praktische Winke für den Nachforschungsdienst nebst Anleitung zur Daktyloskopie*.

⁴⁸⁰ *Gebühren- und Pensionsberechnungstabellen*.

⁴⁸¹ Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 585.

⁴⁸² Johann Nowotny: *Verzeichnis der politischen Gemeinden von Österreich mit Einteilung der zuständigen Gendarmerie-Posten, Bezirks-Gerichte und Bezirks-Hauptmannschaften*, Judenburg, brez letnice izdaje. Gebhardt, *Die Gendarmerie in der Steiermark*, je zapisal, da je izšla leta 1913 na Dunaju.

⁴⁸³ *Landesgesetze und Verordnungen für das Herzogtum Krain zum Gebrauch für die k. k. Gendarmerie*. Knjigo mi je podaril Franc Robič.

reda za Kranjsko ter iz dveh odgonskih predpisov, tretji pa je bil objavljen v celoti. Tretja skupina je obsegala 11 predpisov in 5 izvlečkov iz predpisov o lovstvu, varstvu polj, zaščiti koristnih ptic, zatiranju škodljivcev, tako imenovani poljski policiji (poljskih čuvajih) itd. V četrti skupini so bili objavljeni 4 izvlečki in en predpis o gradnjah, požarnem varstvu, streljanju proti toči in streljanju z možnarji. Peta skupina je obsegala 4 predpise s področja nedeljskega miru in počitka, gorskih vodnikov in tako imenovanih kmečkih točilnic. V šesto skupino so uvrstili predpis in izvleček iz predpisa o krošnjarstvu. Sedma skupina je obsegala 3 izvlečke in poln predpis o ribolovu, plovbi po Savi, vodnem gospodarstvu in vodnih nadzornikih. V osmo skupino so spadali 3 izvlečki in dva cela predpisa s področja cestnega prometa. Deveto poglavje je zajelo vojaške predpise, in sicer izvleček in dva celotna zakona. Deseto poglavje je obsegalo 9 predpisov s področja zdravstva, nalezljivih bolezni, mrliških ogledov itd. V enajsto skupino so uvrstili 8 predpisov s področja živinske trgovine in sejmov, konjederstva itd. V zadnji, dvanajsti skupini so objavili predpise s področja mer in uteži, mučenja živali, pevskih društev in podobno. V prilogi so bili predpisi o koleri in dezinfekciji pri nalezljivih boleznih. Med posameznimi skupinami je bilo po nekaj listov praznega prostora, da so lahko bralci vpi-sovali svoje pripombe.

Dvorna in državna tiskarna na Dunaju je leta 1910 natisnila zbirko predpisov, uporabnih pri orožništvu.⁴⁸⁴ Obsegala je 13 zvezkov, ki so zajeli državne predpise s teh področij: 1. zvezek, vsebinsko in abecedno kazalo, 53 strani; 2. zvezek, ustava, uprava in državljanske pravice, 68 strani; 3. zvezek, policijstvo in izvršilni ukazi, 55 strani; 4. zvezek, poljedelstvo, lovstvo in rudarstvo, 53 strani; 5. zvezek, orožje, razstrelivo in vnetljive snovi, 107 strani; 6. zvezek, obrati, 129 strani; 8. zvezek, delavska zaščita, 77 strani; 9. zvezek, promet, 67 strani; 10. zvezek, vojaški predpisi, 158 strani; 11. zvezek, zdravstvo, 82 strani; 12. zvezek, veterinarstvo, 128 strani in 13. zvezek, veterinarstvo, 66 strani.

⁴⁸⁴ *Handbuch der Reichsgesetze und Ministerialverordnungen zum Gebrauch für die k. k. Gendarmerie.* Knjigo mi je podaril Franc Robič.

Gesetze,
betreffend die
Gendarmerie
der
im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder,
samt
Durchführungsverordnungen,
dann
Organische Bestimmungen und Dienstinstruktion
für dieses Corps.

Wien 1912.

Aus der I. I. Hof- und Staatsdruckerei.

*Naslovnica zbirke avstrijskih predpisov za orožništvo,
izdane leta 1912 na Dunaju. (Paule Čelik)*

*Uradni zemljevid Austro-Ogrske, objavljen v učbeniku
dr. F. Gamppa leta 1912. (Paule Čelik)*

Leta 1912 je orožniški stotnik dr. Friedrich Gampp napisal učbenik s področja splošnega znanja orožnikov,⁴⁸⁵ ki ga je 8. januarja 1912 ministrstvo za deželno obrambo odobrilo kot učbenik za orožnike. Knjiga je obsegala 297 strani, 26 barvnih tabel, 4 zemljevide in 144 ilustracij. Natiskana je bila v latinici. Vsebina je zajemala: nemški jezik, stilistiko, aritmetiko, geometrijo, zemljepis, zgodovino, prirodopis in fiziko. Pri poglavju o zemljepisu je bila opisana celotna avstro-ogrska država, ki so jo v zemljepisnem smislu delili na štiri območja, in sicer alpske in kraške dežele (Spodnja in Zgornja Avstrija, Salzburško, Tirolska in Predarlško, Štajerska, Koroška, Kranjska, Primorje in Dalmacija), sudetske dežele (Češka, Moravska in Šlezija), karpatske dežele (Galicija in Bukovina) ter kraljevino Ogrsko z velikim vojvodstvom Sedmograškim, kraljestvom Hrvaško in Slavonijo ter svobodnim mestom Reko. O Bosni in Herce-

⁴⁸⁵ Dr. Friedrich Gampp: *Kurzgefaßtes Lehrbuch der Fächer des allgemeinen Wissens für die k. k. Gendarmerie*, Verlag von H. Gusek in Kremsier, 1912.

govini je pisec zapisal tudi to: »Pred 30 leti sta bili stoletja zanemarjeni in od evropske kulture ločeni deželi. Pod avstro-ogrsko upravo sta se presenetljivo razvili in vanju vloženi kapital se danes bogato obrestuje.« V poglavju o stilistiki je obravnaval izgled enostavnega sporočila, telegrafsko sporočilo, vzorec poročila, vzorec poročila za službena oblastva in sodišča, opis kraja dejanja, skico k opisu kraja dejanja, pismo uradne vsebine, pismo tovarišem, pismo predpostavljenim in pismo cesarju.

ORGANIZIRANOST OROŽNIŠTVA NA KRANJSKEM NA ZAČETKU 20. STOLETJA

Do izbruha prve svetovne vojne je orožništvo na Kranjskem doživljalo le manjše spremembe svoje organiziranosti, kar je bilo eden od kazalcev njegove trdnosti in dograjenosti.

Orožništvo na Kranjskem 1. julija 1901

Tudi leta 1901, ko je bila 1. julija izdelana dislokacijska tabela 12. deželnega orožniškega poveljstva, je bilo na Kranjskem 11 političnih in 30 sodnih okrajev. Deželno poveljstvo se je delilo na tri oddelčna poveljstva in štab; slednji je štel 8 oseb, in sicer: poveljnik s činom podpolkovnika, njegov pribočnik je bil nadporočnik, računski stotnik 1. razreda, računski stražmojster, stražmojster kot pomočnik pribočnika, pisarniški sluga 2. razreda in dva stražmojstra v dopolnilnem oddelku.

Prvi oddelek je imel sedež v Ljubljani in je obsegal politične okraje Ljubljana-okolica, Kamnik, Kranj in Radovljica ter 9 sodnih okrajev. Okraj Ljubljana je obsegal sodna okraja Ljubljana in Vrhnika, tam je bilo 11 postaj, označenih z zaporednimi arabskimi številkami, število moštva pa je v oklepaju: 1. Ljubljana (6 mož, od teh en stražmojster), 2. Zgornja Šiška (3), 3. Vevče (3), 4. Grosuplje (3), 5. Ig - Studenec (3), 6. Medvode (3), 7. Škofljica (3), 8. Vič - Glince (3), 9. Vrhnika (4), 10. Borovnica (3), 11. Polhov Gradec (3). Okraj Kamnik je obsegal sodna okraja Kamnik in Brdo, tam je bilo 8 postaj: 12. Kamnik (4 možje, od teh en stražmojster), 13. Trojane (3), 14. Mengeš (3), 15. Domžale (3), 16. Laze v Zgornjem Tuhinju (3), 17. Lukovica (3), 18. Moravče (3), 19. Dol (2). Okraj Kranj se je delil na sodne okraje Kranj, Škofja Loka in Tržič, tam je bilo 10 postaj: 20. Kranj (5 mož, od teh en stražmojster), 21. Šenčur (2), 22. Cerklje (3), 23. Valburga (3), 24. Preddvor (3), 25. Podbrezje (3), 26. Škofja Loka (4), 27. Železniki (3), 28. Gorenja vas (3), 29. Tržič (3). Okraj Radovljica je obsegal sodna okraja Radovljica in Kranjska Gora, tam je bilo 8 postaj: 30. Radovljica (4 možje, od teh en stražmojster), 31. Begunje (3), 32. Kropa (3), 33. Bled (3), 34. Bohinjska Bistrica (3), 35. Kranjska Gora (3), 36. Jesenice (4), 37. Mojstrana (2). Prvi oddelek je štel 4 stražmojstre, 31 postajevodij in 83 orožnikov, skupaj 118 mož.

Drugi oddelek je imel sedež prav tako v Ljubljani in je obsegal po-

litične okraje Postojna, Logatec in Kočevje, tam je bilo 10 sodnih okrajev. Okraj Postojna je obsegal sodne okraje Postojna, Ilirska Bistrica, Senožeče in Vipava, bilo je 8 postaj, in sicer: 1. Postojna (5 mož, od teh en stražmojster), 2. Hrastje pri Pivki (4), 3. Ilirska Bistrica (4), 4. Zagorje (3), 5. Senožeče (3), 6. Razdrto (3), 7. Vipava (3), 8. Col (3). Okraj Logatec je povezoval sodne okraje Logatec, Idrija in Lož, tam je bilo 11 postaj: 9. Zgornji Logatec (4 možje, od teh en stražmojster), 10. Planina (3), 11. Rakek (3), 12. Cerknica (4), 13. Idrija (6), 14. Godovič (3), 15. Črni vrh (2), 16. Žiri (3), 17. Lož (3), 18. Nova vas (3), 19. Babno Polje (3). Okraj Kočevje je obsegal sodne okraje Kočevje, Ribnica in Velike Lašče, imel je 11 postaj: 20. Kočevje (5 mož, od teh en stražmojster), 21. Stari Log (2), 22. Koprivnik (3), 23. Kočevska Reka (3), 24. Petrina (3), 25. Osilnica (3), 26. Draga (3), 27. Ribnica (3), 28. Sodražica (3), 29. Velike Lašče (4), 30. Videm (3). Drugi oddelek je imel 3 stražmojstre, 25 postajevodij in 72 orožnikov, skupaj 100 mož.

Tretji oddelek je imel sedež v Novem mestu in je obsegal politične okraje Novo mesto, Krško, Litija in Črnomelj ter 11 sodnih okrajev. Okraj Novo mesto je povezoval sodne okraje Novo mesto, Žužemberk in Trebnje, bilo je 8 postaj: 1. Novo mesto (6 mož, od teh en stražmojster), 2. Dolenjske Toplice (3), 3. Cerovec (3), 4. Bela Cerkev (3), 5. Mirna Peč (3), 6. Črmošnjice (3), 7. Žužemberk (4), 8. Trebnje (4). Okraj Krško je štel sodne okraje Krško, Radeče, Mokronog in Kostanjevica, bilo je 12 postaj: 9. Krško (5 mož, od teh en stražmojster), 10. Raka (3), 11. Radna pri Studencu (3), 12. Krška vas (3), 13. Radeče (3), 14. Šentjanž (3), 15. Mokronog (3), 16. Šentrupert (3), 17. Škocjan (3), 18. Kostanjevica (4), 19. Jesenice na Dolenjskem (3), 20. Šentjernej (3). Okraj Litija je bil vključen v dolenjski oddelek in je obsegal sodna okraja Litija in Višnja Gora, tam je bilo 6 postaj: 21. Litija (4 možje, od teh en stražmojster), 22. Zagorje (6), 23. Sv. križ pri Moravčah (3), 24. Vače (3), 25. Višnja Gora (3), 26. Vir pri Šentvidu (4). Okraj Črnomelj je obsegal sodna okraja Črnomelj in Metlika, tam je bilo 9 postaj: 27. Črnomelj (5 mož, od teh en stražmojster), 28. Predgrad pri Starem trgu (3), 29. Vinica (4), 30. Pobrežje (3), 31. Dragatus (3), 32. Metlika (4), 33. Semič (3), 34. Podzemelj (3), 35. Dolenji Suhor (3). Tretji oddelek je štel 4 stražmojstre, 32 postajevodij in 86 orožnikov, skupaj 122 mož.

Na Kranjskem je bilo na 102 orožniških postajah razporejenih 340 mož, poleg njih pa še 8 v štabu in 3 poveljniki oddelkov, v celoti torej 351 oseb. Od teh je bilo 6 častnikov (3 v štabu in 3 poveljniki oddel-

kov), 15 stražmojstrov (11 komandirjev postaj na sedežih upravnih okrajev kot okrajni poveljniki in 4 v štabu 12. deželnega poveljstva), 88 postajevodij, 241 orožnikov in 1 pisarniški sluga.

Deželni orožniški poveljnik je bil podpolkovnik Rudolf Riedlinger. Poveljnik 1. oddelka je bil nadporočnik Vincenz Meden, 2. oddelek je vodil stotnik 1. razreda Oswald Kostenzer, in 3. oddelku je načeloval nadporočnik Ludwig Schindler.⁴⁸⁶

Skrb za socialni položaj upokojenih orožnikov

Kaže, da so bili po uveljavitvi zakona o orožništvu z dne 25. decembra 1894, ki je posegel tudi na področje nekaterih socialnih pravic, prizadeti tisti možje postave, ki so se upokojili, preden je ta zakon začel veljati. Zaradi tega je bil poleti 1902 sprejet zakon, ki je posegel na to področje.⁴⁸⁷ Določil je, da so se pokojnine »starih« upokojenih orožnikov povišale za 10 odstotkov. Pa ni ostalo le pri njih. Pokojnine orožnikov, ki so se upokojili od uveljavitve tretjega orožniškega zakona do zakona z dne 29. januarja 1897,⁴⁸⁸ so se prav tako povečale, in sicer za 8 odstotkov. Pokojninski užitki, kot so se imenovali, orožniških pisarniških služabnikov, ki so se upokojili po civilnih predpisih in pred 1. januarjem 1900, so se prav tako zvišali za 8 odstotkov. Vse te pokojnine so morale dosežati vsaj 400 kron.

Do zvišanja pokojnin civilnih državnih uradnikov in slug ter orožnikov in orožniških pisarniških slug je ponovno prišlo sredi leta 1910. Veljalo je za vse tiste, ki so bili upokojeni pred 1. oktobrom 1898 oziroma 1. septembrom 1899 oziroma 1. januarjem 1900.⁴⁸⁹ Hkrati je izšel predpis, ki je enako določil tudi za njihove vdove.⁴⁹⁰ Ministrstvo za finance je kmalu zatem izdalo napotke za izvrševanje obeh zakonov.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 10677.

⁴⁸⁷ Zakon z dne 19. 7. 1902, DZ, št. 112/02, z dne 2. decembra 1902.

⁴⁸⁸ Zakon z dne 29. januarja 1897. I., ki se tiče določil o preskrbnih užitkih žandarmerijskega moštva in žandarmerijskih slug, kateri so postali za službo nesposobni, in pa njih vdov in sirot, DZ, št. 14/97, z dne 4. februarja 1897.

⁴⁸⁹ Zakon z dne 14. 7. 1910, DZ, št. 54/10, z dne 22. julija 1910.

⁴⁹⁰ Zakon z dne 14. 7. 1910, DZ, št. 54/10, z dne 22. julija 1910.

⁴⁹¹ Ukaz finančnega ministrstva z dne 19. 7. 1910, DZ, št. 58/10, z dne 2. avgusta 1910.

Nekaj podatkov o Kranjski leta 1907

Dragotin Hribar je leta 1907 izdal priročnik o Ljubljani in deželi Kranjski, ki je imel nekoliko dolg naslov,⁴⁹² obsegal pa je 445 strani. Nekateri podatki so zanimivi tudi danes.

Deželna vlada je imela sedež na Bleiweisovi cesti 10, vodil jo je Theodor Schwarz, ob njem pa so bili dvorni svetniki, deželni vladni svetniki, okrajni glavar, deželni vladni tajniki, okrajni nadkomisar, okrajni komisar, deželni vladni koncipisti in konceptni praktikanti. Našteti so po hierarhičnem redu, ki je veljal za tedanje najvišje ljubljansko uradništvo. V vladi so bili naslednji uradi: ravnateljstvo pomožnih uradov, stavbni oddelek, deželno gozdarsko nadzorstvo, štirje policisti (policijski svetnik, policijski oficijal, policijski agent in policijski sluga), računski oddelek, zdravstveni oddelek, veterinarski organi, deželni šolski svet, deželna šolska nadzornika, izpraševalna komisija za ljudske in meščanske šole, komisija za pogozdovanje krasa na Kranjskem, deželni zdravstveni svet, deželna komisija za odkup in uredbo zemljiških bremen, deželna komisija za agrarne operacije z deželnimi komisarji za te operacije in tehničnim oddelkom za agrarne operacije, deželni vinogradni urad, deželna komisija v zadevah prisilne delavnice, preizkuševalni in revizijski komisarji za parne kotle, presojevalni svet za gledališke igre na deželnem gledališču ljubljanskem, deželni arhiv in deželni muzej. Tudi ti uradi so naštetni v tedanjem jeziku.

Deželna prisilna delavnica je bila na Poljanskem nasipu 56 in je imela stražno osebje, ki je štelo 41 mož: stražnega nadzornika, 2 nadpaznika, 15 paznikov 1. vrste, 11 paznikov 2. vrste ter 12 začasnih paznikov, torej pripravnikov.

Deželni zbor je imel palačo na Kongresnem trgu 11 (tam je danes sedež ljubljanske univerze) in ga je vodil Oton Detela.

Vojvodina Kranjska je merila 9.955,23 kvadratnega kilometra in je po štetju z dne 31. decembra 1900 štela 508.150 prebivalcev. Med temi je bilo 241.727 moških in 266.423 žensk. Po narodnosti je bilo 475.302 Slovencev, 28.177 Nemcev in 4641 drugih. Po veroizpovedi je bilo 507.274 katolikov, 413 protestantov, 145 židov in 318 druge veroizpovedi.

---

⁴⁹² Hribarjev najnovejši *Splošni naslovnik uradov, društev, tvrdk in zasebnikov deželnega stolnega mesta Ljubljane ter vojvodine Kranjske*.

Poleg 11 političnih okrajev je bilo še deželno glavno mesto Ljubljana s samostojno upravo. Bilo je 31 sodnih in davčnih okrajev, kamor je všteta tudi Ljubljana, 359 občin, 14 mest, 22 trgov, 3335 vasi in naselij ter 87.386 hiš.

Vsaj na kratko velja zapisati nekaj stavkov o Ljubljani. Magistrat je imel sedež na Mestnem trgu 1 in 2. Mesto je bilo razdeljeno na 6 okrajev. Mestna policijska straža je štela 59 mož, njen osrednji urad je bil na Glavnem trgu 2, pet podružnic (stražnic) pa je bilo razporejenih po mestnem okolišu.

Hribarjev priročnik o orožništvu na Kranjskem

Že omenjena Hribarjeva knjiga je vsebovala tudi nekaj podatkov o orožništvu na Kranjskem. Poveljnik 12. deželnega orožniškega poveljstva je bil polkovnik Rudolf Riedlinger, ob njem so bili še: njegov pribočnik nadporočnik Otokar Šebesta, računski stotnik 1. razreda Franz Flucher, poveljnik učnega oddelka poročnik Franz Posch, vadniška stražmojstra Friderik Praprotnik in Janez Skodlar, računski stražmojster Janez Mandeljc in pisarniški sluga 1. razreda Anton Kunej. Prostori štaba so bili na Rimski cesti 20. V isti stavbi sta bila tudi sedeža 1. in 2. oddelka. Sedež učnega oddelka je bil na Rimski cesti 18, kjer je bilo hkrati orožniško poveljstvo za okraj Ljubljana-okolica, torej postaja s stražmojstrom na čelu. Sedež 3. oddelka je bil v Novem mestu in 4. v Kočevju. Njihovi poveljniki so bili: 1. Oswald Kostenzer, stotnik, 2. Rudolf Bregenzer, stotnik, 3. Franc Hadviger, poročnik in 4. Oskar May, poročnik.

Na sedežih 11 okrajnih glavarstev so bili komandirji postaj in hkrati okrajni orožniški poveljniki: Črnomoelj, Franc Cvim, 8 postaj; Kamnik, Jožef Uhlíč, 10 postaj; Kočevje, Anton Bajič, 12 postaj; Kranj, Ivan Janša, 11 postaj; Krško, Franc Schweiger, 12 postaj; Litija, Anton Pečlin, 6 postaj; Ljubljana-okolica, Franc Fink, 12 postaj; Logatec, Ivan Logar, 11 postaj; Novo mesto, Franc Mohorič, 9 postaj; Postojna, Jožef Tomšič, 8 postaj; Radovljica, Jožef Jurca, 9 postaj. Na Kranjskem je bilo tedaj 108 orožniških postaj.

Iz objavljenih podatkov sem izračunal, koliko prebivalcev in koliko ozemlja je prišlo na enega moža postave v posameznem okraju: Črnomoelj 906 prebivalcev in 15,3 kvadratnega kilometra; Kamnik 1256 in 19,1; Kočevje 1057 in 28,9; Kranj 1397 in 26,9; Krško 1271 in 20,6;

Litija 1438 in 27,3; Ljubljana-okolica 1424 in 21,8; Logatec 1062 in 42,3; Novo mesto 1579 in 30,0; Postojna 949 in 28,9; Radovljica 949 in 34,6.

V zborniku so bili naštetni vsi dotedanji častni meščani Ljubljane, živi in pokojni. Prvi je bil v to čast izvoljen Josip Franc Hohenwart, komornik, in sicer 15. marca 1836. Med temi izbranci sta bila tudi Franc Uhrer, nekdanji ravnatelj policijske direkcije v Ljubljani, izvoljen 19. februarja 1853, in Gustav Chorinsky, nekdanji cesarski namestnik v Ljubljani, izvoljen 31. decembra 1860.

Orožniška postaja za okoliš treh občin in pol

Iz knjige že omenjenega sodnega uradnika iz Judenburga⁴⁹³ sem hotel zbrati podatke o tem, katere občine so spadale v okoliš posamezne orožniške postaje na Kranjskem. Pri tem sem naletel na dve vrsti težav: najprej, nisem mogel ugotoviti, na katero leto so se njegovi podatki nanašali, in nenazadnje, avtor je napravil nekaj vsebinskih napak. Zaradi tega sem od te bamere odstopil.

Res je, da se je število občin in orožniških postaj spreminjalo, prvih redkeje od drugih. Tako je bilo ob popisu prebivalcev 31. decembra 1880 na Kranjskem 344 občin in mesto Ljubljana, skupaj torej 345 občin.⁴⁹⁴ Ob popisu 31. decembra 1900 je bilo 358 občin in mestna občina Ljubljana, torej 359 občin.⁴⁹⁵

Sredi leta 1901 je bilo pri nas 359 občin in 102 orožniški postaji. To pomeni, da so na eno orožniško postajo prišle povprečno po tri občine in pol. Vendar je to povprečje precej varljivo. Ponekod je orožniška postaja obsegala le eno, istoimensko občino, na primer Osilnica in Vinica, drugod pa celo 11 občin, na primer orožniška postaja Vipava, ki je zajemala občine Erzelj, Goče, Lože, Vrhpolje, Planina, Podraga, Slap, Ustje, Šentvid, Vrabče in Vipava; orožniška postaja Kamnik pa je obsegala 10 občin: Gozd, Križ, Mekinje, Nevlje, Podgorje, Kamnik, Stranje, Županje njive, Tunjice in Bistrica.

Občine so igrale pomembno vlogo za prebivalstvo, še posebej zaradi tega, ker so oblasti nanje prenesle del opravil. Njihova vodstva so bila

---

⁴⁹³ Nowotny, *Verzeichnis der politischen Gemeinden*.

⁴⁹⁴ *Obširen imenik krajev na Kranjskem*, dvojezična izdaja, Dunaj 1884.

⁴⁹⁵ *Gemeindelexikon*, VI. Krain, Wien 1905.

voljena. Tako so 21. septembra 1912 izvolili 14 odbornikov občine Poljane nad Škofjo Loko, 21. oktobra 1912 pa še župana in tri svetovalce. Za župana je bil izvoljen posestnik Ignac Čadež iz Srednje vasi 8.⁴⁹⁶ Kandidate so izbirali med uglednimi posestniki, ki naj bi zastopali čim več krajev v okolišu občine. Tako so bili občinski svetovalci iz Srednje vasi, Volče in Predmosta. Odbornik iz najmanjšega kraja je bil Jurij Stanonik, Lovsko brdo 1, iz največjega naselja, Poljan, pa sta bila dva. Iz vasi Volče sta bila dva odbornika in en svetovalec, kar je bilo precej več od velikosti naselja; to so bili veliki kmetje in eden med njimi, Jakob Demšar iz Volče 3, je imel poleg kmetije še žago z lesno trgovino, mlin, kovačijo in gostilno, kar je pomenilo najboljše stoječo domačijo v občini in tudi širše v Poljanski dolini. Za skladiščenje lesa je dal zgraditi dvojni kozolec z zidanimi stebri, ki je bil največji v Sloveniji in je nekaj časa po drugi svetovni vojni služil kot tankovska vojašnica.

---

⁴⁹⁶ AS 79, Veliko županstvo ljubljanske oblasti.

POBUDE ZA NOVE OROŽNIŠKE POSTAJE

Ves čas obstoja orožništva v Avstriji je prihajalo do pobud, da bi v tem ali onem kraju ustanovili orožniško postajo. Take zamisli so dajala okrajna glavarstva, občine, deželni zbor Kranjske in celo posamezniki. O vseh spremembah organiziranosti so se pristojna oblastva sproti obveščala. Pri tem so skoraj dosledno uporabljali izraz pomnožitev stanja moštva (*die Mannschaftsstandvermehrung*) in le redkeje izraz okrepitev (*die Verstärkung*).

Predlogi okrajnih glavarstev

Iz pobud za ustanovitev novih orožniških postaj, ki so jih okrajna glavarstva pošiljala pristojnim deželnim oblastvom v Ljubljani oziroma orožniškemu poveljstvu za območje Kranjske, velja prikazati nekaj zanimivejših.

Okrajno glavarstvo v Radovljici je spomladi 1857 predlagalo, da bi na Bledu ustanovili orožniško postajo. Predlog je dobilo v odločitev policijsko ministrstvo na Dunaju in tam so ga podprli. Našli so primerno hišo, last Jožefa Tomažiča z Bleda št. 47. Okrajni gradbeni urad je izdelal načrt prenove te hiše. Najemna pogodba je bila podpisana 1. oktobra 1857 na okrajnem glavarstvu v Radovljici in na začetku decembra 1858 je bil tam opravljen vpis v zemljiško knjigo. Do uresničitve pa ni prišlo, bržkone zato, ker je lastnik najemnino dvignil na 350 goldinarjev letno. Ljubljanski časnik je 23. junija 1860 v oglasni prilogi objavil obvestilo, da je na Bledu na razpolago opuščena orožniška vojašnica.⁴⁹⁷

Okrajni urad v Škofji Loki je 20. oktobra 1861 deželni vladi v Ljubljani predlagal, da bi oblikovali orožniško postajo na Trati ali v bližnji Gorenji vasi. K utemeljitvi predloga so priložili pregled razdelitve orožniške postaje Škofja Loka na patroljne okoliše. Bilo jih je deset, označeni so bili z rimskimi številkami, pregled je vseboval glavne smeri obhodov:

- I. Škofja Loka–Godešič–Reteče, obsegal je 11 krajev oziroma naselij
- II. Škofja Loka–Žabnica, 9 krajev
- III. Stara Loka–Planica, 15 krajev
- IV. Škofja Loka–Dražgoše–Selca, 30 krajev

---

⁴⁹⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1861–1868, ovoj 1861–1864, spis št. 5596.

V. Železniki–Zali Log, 16 krajev

VI. Martinj vrh–Žetina–Porešen (Porezen), 23 krajev

VII. Gabrk–Gabrška Gora–Hotavlje, 42 krajev

VIII. Visoko–Vinharje–Lučine, 23 krajev

IX. Poljane–Brda–Fužine, 29 krajev

X. Bodovlje–Bukov vrh–Puštal, 13 krajev

Poveljstvo 10. orožniškega polka je 11. decembra 1861 menilo, da ustanovitev predlagane enote ni potrebna.⁴⁹⁸

Okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica je 17. junija 1876 predlagalo ustanovitev orožniške postaje v Polhovem Gradcu. Deželna vlada je prosila za stališče okrajnega sodišča na Vrhniki, saj je širši okoliš Polhovega Gradca spadal pod postajo Vrhnika in okrajno sodišče Vrhnika. Orožniška postaja Vrhnika je zatem zbrala podatke o kaznivih dejanjih na območju Polhovega Gradca in Črnega vrha, in sicer za čas od 1. julija 1875 do 30. junija 1876. V tem času je bilo podanih 85 ovadb in opravljenih 53 aretacij. Gradivo je podpisal postajevodja Ciril Frank. Ministrstvo za deželno obrambo je 23. julija 1876 odobrilo ustanovitev orožniške postaje Polhov Gradec in z delom je začela 16. novembra 1876.⁴⁹⁹

Okrajni glavar v Litiji je 31. januarja 1879 na deželno vlado v Ljubljani poslal predlog za ustanovitev orožniških postaj Dol in Moravče. Predlog je obširno opisal in opremil s preglednicami za vseh 11 političnih okrajev na Kranjskem, kjer je navedel število orožnikov, število orožniških postaj, površino in število prebivalcev, dodal pa še preglednice za vseh 30 sodnih okrajev (brez mesta Ljubljane), kjer je navedel število postaj, orožnikov, površino in prebivalstvo. Skratka, izdelal je nekakšen majhen elaborat o orožništvu na Kranjskem. Okrajni orožniški poveljnik v Litiji pa je že prej, v pripravi glavarjevega predloga, izdelal pregled ovadb in prijetij na območju občin Gradišče, Moravče, Polšnik in Dol, in sicer za leta 1876, 1877 in 1878. Deželna vlada je ministrstvu za deželno obrambo predlagala, da bi orožniško postajo ustanovili ali v Moravčah ali v Gabrovki.⁵⁰⁰

Okrajno glavarstvo v Kočevju je 14. novembra 1899 poslalo deželni

⁴⁹⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1861–1868, ovoj 1861–1864, spisa št. 1119 in 1792.

⁴⁹⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–44, fasc. 1869–1876, ovoj 1875–1876, spisi št. 5851, 6257 in 7926.

⁵⁰⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1877–1886, ovoj 1879–1880, spisa št. 2079 in 3049.

vлади v Ljubljani predlog, da bi južni del območja občine Sv. Gregor pri Sodražici prešel v okoliš nove orožniške postaje Sodražica. Priložena je bila skica ozemlja v merilu 1: 75.000. Deželna vlada je spis poslala na 12. deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani, od tam pa so 25. novembra 1899 odpisali, da ni potrebe za predlagane spremembe.⁵⁰¹

Pobude občin

Med pobudniki za ustanovitev orožniških postaj so bile tudi krajevne, upravne ali politične občine, kot so rekli, oziroma njihovi župani ali občinski sveti. Praviloma so si prizadevali, da bi postajo oblikovali prav na sedežu občine.

Občinski svetniki krajevne občine Marija Devica v Polju (pri Ljubljani) so 3. maja 1870 v nemščini izdelali prošnjo okrajnemu glavarstvu Ljubljana-okolica, da bi v Zalogu osnovali orožniško postajo. Vsi so se podpisali, z županom Jakobom Vodnikom na čelu. Iz okrajnega glavarstva so predlog poslali deželni vladi v Ljubljani, od tam pa na 7. deželno orožniško poveljstvo. Slednje je 30. maja 1870 odpisalo deželni vladi in sporočilo, da prošnji ni mogoče ugoditi, ta pa je naslednji dan o odklonilnem odgovoru sporočila okrajnemu glavarstvu Litija.⁵⁰²

Županstvo občine Dolenji Logatec je 21. oktobra 1884 zaprosilo okrajno glavarstvo v Zgornjem Logatcu, da ne bi preselili orožniške postaje, okrajnega glavarstva in okrajnega sodišča iz Dolenjega v Zgornji Logatec, kot je odločila deželna vlada v Ljubljani. Okrajno glavarstvo je odpisalo, da je bila preselitev že opravljena, ob koncu pa zagotovilo, da bo ob prihodih vlakov še naprej orožniška patrolja na kolodvoru v Dolenjem Logatcu.⁵⁰³ Župan Ivan Liehel pa še ni miroval. Ministrstvu za deželno obrambo je 8. avgusta 1885 poslal telegram s prošnjo, naj bi vsaj orožniško postajo vrnili nazaj v Dolenji Logatec. Sredi septembra 1885 je prošnjo podobne vsebine naslovil na okrajno glavarstvo v Zgornjem Logatcu. Opisal je skrb občine za varnost: občinski sluga nadzoruje krajevne policijske stvari; imajo dva nočna čuvaja, ki pazita na ogenj in varnost imetja; imajo poljskega in gozdnega čuvaja. Ocenil je, da

---

⁵⁰¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1898–1900, spisa št. 5072 in 18001.

⁵⁰² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1869–1876, ovoj 1869–1870, spis št. 4236.

⁵⁰³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1887–1894, ovoj 1893, spis št. 14489.

občina skrbi za »občno varnost vsaj toliko, kakor povsod drugod v enakih razmerah«. Če bi se odločili za preselitev orožniške postaje v Dolenji Logatec, bi bili prostori zagotovljeni pri posestniku Jožefu Smoletu.⁵⁰⁴

Župani občin Klanec (Janez Koritnik), Zalog (Janez Vidmar), Moste (Janez Lukanc), Kaplja vas (Andrej Mejač), Suhadole (Anton Kosirnik), Sv. Križ (Franc Jenčič), Nasovče (Aleš Čebulj) in Mlaka (Andrej Svetlin) so 22. novembra 1884 poslali okrajnemu glavarstvu Kamnik predlog za ustanovitev orožniške postaje v Kaplji vasi. Predlog so potrdili s svojimi podpisi in občinskimi žigi. Navedli so naslednje razloge: domači fantje ob sobotah in nedeljah razgrajajo; ne gredo k maši, pač pa kartajo za pokopališčem; tam so berači in potepuhi iz drugih občin; orožniški postaji Kamnik in Mengeš ne moreta redno nadzorovati teh krajev. Na razpolago sta bili dve hiši v Kaplja vasi, in sicer pri Ignacu Štercinu, hišna št. 35, in pri Janezu Grünthalu, hišna št. 23.⁵⁰⁵

Janez Germovnik, župan občine Vodice, tamkajšnji župnik Tomaž Kajdiž ter krajani Janez Šporn, Janez Gaiser, Miha Kimovc in Blaž Keršič so 29. novembra 1884 v slovenskem dopisu okrajnemu glavarstvu Kamnik zaprosili, da bi v Vodicach osnovali orožniško postajo. Med razlogi so našteli, da je v občini 2404 prebivalcev, kar jo je uvrščalo med največje; iz Vodice do zadnje vasi v občini je poldrugo uro hoje; do Ljubljane ni nobene orožniške postaje, ob cesti proti prestolnici pa so gozdovi; v bližini je zloglasni gozd, kjer so imeli zavetišče rokovnjači in cigani, strah celotni Gorenjski; rokovnjače so sedaj sicer pregnali, na njihovo mesto pa so prišli cigani in drugi nevarni ljudje; precej domače mladine je v ječi; prebivalci rabijo več varnosti. V Kamniku so prošnjo prevedli v nemščino in jo poslali deželni vladi v Ljubljani.⁵⁰⁶

Župana občin Poljane (Janez Tavčar) in Javorje (Jože Mrak) v Poljanski dolini sta 19. decembra 1894 deželni vladi v Ljubljani poslala skupni predlog, da bi v Poljanah (spet) ustanovili orožniško postajo. Obsegala bi okoliš obeh občin, ki sta imeli približno 4000 prebivalcev. Predlog sta preko okrajnega glavarstva Kranj nasloвила deželni vladi v Ljubljani. Okrajno glavarstvo Kranj je 10. januarja 1895 o tej prošnji pisalo deželni vladi v Ljubljani in zapisalo, da je okoliš orožniške postaje

⁵⁰⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-4, fasc. 1895-1906, ovoj 1896, spis št. 13654.

⁵⁰⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-4, fasc. 1877-1886, ovoj 1885-1886, spis št. 11009.

⁵⁰⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-4, fasc. 1877-1886, ovoj 1885-1886, spis št. 11299.

Gorenja vas obsegal občine Trata, Oselica, Poljane in Javorje; predlog je podprlo. Poveljstvo 12. deželnega orožniškega poveljstva je 10. marca 1895 pisalo deželni vladi, da bi bilo predlog mogoče uresničiti, ko bo na razpolago moštvo, in sicer postajevodja in 3 orožniki.⁵⁰⁷

Dne 27. novembra 1895 je bil oropan in umorjen posestnik Vincenc Novak iz Trojan. Kraj je spadal pod orožniško postajo Motnik, a se nihče od vaščanov ni upal oditi naznanit zločina, ker je pot vodila skozi gozdove, zato so se obrnili na postajo Vransko, čeprav je spadala pod deželo Štajersko. Dogodek je bil eden od razlogov, ki jih je 12. januarja 1896 navedel župan Trojan, Fran Cukjati, ko je pisal deželnemu zboru Kranjske v Ljubljani, da bi v Trojanah osnovali orožniško postajo. Med razlogi je navedel omenjeni umor, poleg tega pa še druge: veliko cesto z mnogimi potniki, med katerimi so tudi taki, ki so nevarni za življenje in imetje; okoliške orožniške postaje so oddaljene od Trojan, na primer postaja Zagorje 3 ure hoje, Lukovica 4 ure, Motnik poldrugo uro; prebivalstvo je prestrašeno zaradi omenjenega roparskega umora. Deželni zbor je o tem sklepal 24. januarja 1896 in predlog podprl.⁵⁰⁸

Župani občin Kandrše, Ržiše in Kolovrat ter Alois Praschniker, lastnik Medijskih Toplic, so 2. januarja 1896 na deželni zbor poslali predlog, da bi tu ustanovili orožniško postajo; enak predlog so naslovili tudi na okrajno glavarstvo Litija.⁵⁰⁹ S predlogom niso uspeli in župan Ržiš je 20. junija 1897 prosil okrajno glavarstvo Litija, da bi v toplice v poletnih mesecih prišel en orožnik. Deželno orožniško poveljstvo za Kranjsko je 4. avgusta 1897 sporočilo, da je tam orožnik začel z delom prejšnji dan.⁵¹⁰

Župan občine Zagorje je 10. maja 1897 izdelal slovensko prošnjo za vzpostavitev orožniške postaje v tem kraju. Obsegala je skoraj 7 strani rokopisa in v njej je navedel osem razlogov v prid njegove pobude: vas je sredi Pivškega, med orožniškima postajama Pivka in Ilirska Bistrica; do brzojava in železnice v Pivki je le uro hoje; do okrajnega sodišča v Ilirski Bistrici vodi lepa bližnjica; tu je prostor za prostore postaje in možnost za prehrano moštva; v kraju je živahno društveno življenje; ima številne obrtne delavnice; prostor za postajo bi dal lastnik v najem za 120 goldinarjev letno; tu je poštni urad kot vozni urad, ki zahteva zorne ceste, kar brez pomoči orožnikov ni mogoče doseči. Priložil je skico

⁵⁰⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1895, spis št. 3507.

⁵⁰⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1896, spis št. 11587.

⁵⁰⁹ Prav tam.

⁵¹⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1897, spis št. 11872.

hiše za orožniško postajo in mnenje domačega poštarja. Prostor za postajo je meril 10 x 7,5 metra, bil je v prvem nadstropju stavbe, obsegal je kabinet, sobo za moštvo, shrambo, kuhinjo, hodnik in stopnice. Poštar Alojz Domicelj je istega dne opisal, kako so nezorane ceste pozimi ovira za poštni prevoz in navedel primer, da so 5. januarja 1895 šele na ukaz orožniške postaje v Pivki zorali ceste.⁵¹¹

Župani občin Dobrepolje, Podgora in Videm so 24. marca 1899 poslali dopis na okrajno glavarstvo v Kočevju, izdelan v slovenščini, z občinskimi žigi ter podpisi županov. Predlagali so oblikovanje orožniške postaje za te tri občine, in sicer v Dobrepolju. Predlog so utemeljili z več razlogi: za celoten sodni okraj Velike Lašče je le orožniška postaja Velike Lašče, njen okoliš pa obsega občine Sv. Gregor, Lužarji, Velike Lašče, Turjak, Videm, Podgora in Dobrepolje; slednje tri nimajo naravne skupnosti in zveze z drugim območjem sodnega okraja; oddaljene so tudi druge orožniške postaje, na primer Grosuplje, Stična, Žužemberk in Ribnica; v Zdenski vasi so veliki sejmi; z odprtjem železniške proge od Grosuplja do Kočevja se je povečal promet oseb in tovora; orožniška postaja bi ugodno vplivala na javno varnost in red. Okrajno glavarstvo Kočevje je 28. marca 1899 pisalo deželni vladi v Ljubljani in podprlo ta predlog.⁵¹²

Matevž Cene, župan občine Motnik, je 13. oktobra 1900 sestavil pismo za deželno vlado v Ljubljani in se v slovenskem besedilu zavzel za to, da v tem kraju ostane orožniška postaja in da se ne preseli na Trojane. Zapisal je, da je prav njegova občina leta 1883 predlagala ustanovitev orožniške postaje v Motniku in na začetku leta 1884 so jo res ustanovili. Proti preselitvi sedeža postaje je navedel več razlogov, na primer: Motnik je najstarejši trg na Kranjskem; ima 60 hiš in 400 prebivalcev; Trojane štejejo le 10 hiš in manj kot sto prebivalcev; Motnik ima 5 sejmov na leto, Trojane pa le enega; tu so premogokopi in predvidena je izgradnja železniške proge od Kamnika preko Motnika v Polzelo; na razpolago so prostori za orožnike; v Motniku so tri prodajalne, okoli 30 obrtnikov, med njimi mesarja, na Trojanah je le usnjarija, kovačija in gostilna; državna cesta preko Trojan je manj pomembna kot deželna cesta skozi Motnik in na njej je več vlačugarjev; kaj bi bilo z občinsko ječo, ki je občino stala blizu 700 goldinarjev. Ko je našteval

⁵¹¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-4, fasc. 1895-1906, ovoj 1897, spis št. 13620.

⁵¹² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-4, fasc. 1895-1906, ovoj 1899, spisa št. 4795 in 5011.

obrtnike v Motniku, je zapisal tudi to: »Koliko bi v Trojanah stalo g. orožnike dovažanje hrane, posebno mesa!« Župan občine Špitalič, Simon Učakar, je na isti spis pripisal, da podpira predlog, da bi postaja ostala v Motniku. Navedel je še en razlog, in sicer ta, da domačini, ki rudarijo v Trbovljah in Zagorju, ob sobotah in praznikih prihajajo domov ter razgrajajo.⁵¹³ Nič ni pomagalo in orožniška postaja Trojanje je 1. januarja 1901 pričela z delom.⁵¹⁴ Anton Mezgec, župnik v Špitaliču, je 9. septembra 1903 zaprosil deželno vlado v Ljubljani, da bi v Motniku ponovno vzpostavili orožniško postajo. Navedel je te razloge: orožniška postaja Trojanje je preveč oddaljena; prišleki nadlegujejo domačine in cigani se skrivajo po gozdovih in ljudje se jih bojijo; pospeševanje reda in miru zahteva orožniško postajo, da bi ukrotila razgrajače, ki se napijejo škodljive žganjarske brozge; lastniki lova, zlasti baron Ivan Apfaltem, želijo orožnike v bližini, saj divji lovci uplenijo mnogo divjadi. Tudi župana Motnika in Špitaliča sta 7. septembra 1903 sestavila podobno pisanje in ga poslala okrajnemu glavarstvu Kamnik.⁵¹⁵

Župan občine Moste, Mihael Marenčič, je 24. junija 1904 v slovenščini sestavil prošnjo na okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica in se zavzel za ustanovitev orožniške postaje v Mostah. Okrajno glavarstvo je predlog 29. julija 1904 posredovalo deželni vladi v Ljubljani in opisalo, kateri okoliš naj bi zajela predlagana postaja. Predložilo je skico območja orožniške postaje Ljubljana, ki je obsegala okoliš znotraj mej Gameljne–Dobrava–Podgorica–Zadobrova–Fužine–Bizovik–Orle–Rdeči križ–Vodmat–meja z orožniškimi postajami Šiška, Vič in Vevče. Ta okoliš bi nekako razpolovili na črti Nadgorica–Št. Jakob–Vodmat. Deželno orožniško poveljstvo št. 12 je 24. septembra 1904 odpisalo deželni vladi, da predloga ni mogoče uresničiti, dokler na Gorenjskem gradijo železniško progo, kar zahteva okrepitev tamkajšnjih orožniških postaj.⁵¹⁶

⁵¹³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1900, spis št. 17039. Zavzemanje za Motnik je bržkone povezano z bogato zgodovino tega kraja, ki je ležal ob pomembni, glavni cesti iz Štajerske preko Kranjske v Trst in je bil po tej plati pomembnejši kot Trojanje. Motnik je leta 1423 postal trg in leta 1794 so tam postavili sramotilni steber, tako imenovani pranger, ki stoji še danes in priča, da je kraj imel določene sodne pristojnosti. Takih krajev je pri nas devet in od leta 2000 dalje vsako leto v enem od njih priredijo »prangarijo«; 26. julija 2004 je bila prav v Motniku. Drago Kralj: Motnik onkraj Tuhinja, *Slovenska panorama*, 17. junija 2004, str. 62–63.

⁵¹⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1901, spis št. 239.

⁵¹⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1903, spis št. 20685.

⁵¹⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1904, spis št. 18148.

Tudi deželni zbor

Nekaj besede o tem vprašanju je imel oziroma hotel imeti tudi deželni zbor Kranjske. Za to je imel tehten razlog: iz deželnega zaklada so šli stroški za nastanitev orožništva. Ti zneski niso bili majhni in so bili vsako leto nekoliko različni. Tako so za upravno leto 1856 dosegli 17.911 goldinarjev. Tudi stroški za zakup prostorov posameznih orožniških postaj so bili različni in so leta 1856 za postajo v Kranjski Gori dosegli 100 goldinarjev, za postajo v Kočevju pa 550 goldinarjev.⁵¹⁷

Deželna vlada v Ljubljani je 2. decembra 1871 zaprosila deželni zbor za pritrditev k zakupnim pogodbam za orožniške postaje Raka, Zagorje, Bohinjska Bistrica, Vinica, Jesenice, Nova vas in Logatec. Deželni poslanci so to 21. decembra 1871 potrdili, in sicer v skupnem znesku 815 goldinarjev. Zakupne pogodbe so potrdili in jih poslali na deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani.⁵¹⁸

Deželni zbor Kranjske je 27. septembra 1892 sklenil predlagati deželni vladi v Ljubljani, da bi orožniško postajo iz vasi Draga premestili v Travnik, občina Loški Potok. To bi po oceni poslancev zahtevale koristi javne varnosti in olajšanje službe orožnikom. Zaposlili so za ugodno rešitev svoje pobude, o odločitvi pa bi bili radi obveščeni. To je deželni glavar Oton Detela, torej predsednik deželnega odbora, 13. decembra 1892 v slovenskem jeziku pisal deželni vladi.⁵¹⁹

Isti deželni zbor je na 14. seji obravnaval tudi poročilo finančnega odseka o deželnem proračunu za leto 1901. Poslanci so ob tem 17. julija 1901 sprejeli resolucijo o prispevku Kranjske za nastanitev orožništva, ki jo bom navedel dobesedno: »Upoštevajoč, da nastanjevanje orožništva – sledečega v prvi vrsti občedržavnim, ne pa specifično deželnim interesom – nalaga deželnemu zakladu kranjskemu občutno breme, breme, ki razen tega od leta do leta narašča: deželni zbor vojvodine Kranjske šteje za pravično in potrebno, da se spremenijo obstoječa zakonska določila glede nastanjevanja orožništva in da se preko državnega zakona uveljavi načelo, da strošek za nastanjevanje orož-

---

⁵¹⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-4, fasc. 1861-1868, ovoj 1861-1864, spis št. 1140.

⁵¹⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1861-1876, ovoj 1869-1872, spis št. 8823.

⁵¹⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-4, fasc. 1887-1894, ovoj 1891-1892, spis št. 16131.

ništva prevzame država, deželni zakladi pa da bi kvečjemu le nekoliko prispevali k temu strošku. Deželnemu odboru se naroča, da oznani to resolucijo visoki vladi, katera naj čimprej predloži primeren zakonski načrt državnemu zboru v ustavno razpravljanje.«

Ministrstvo za deželno obrambo je 28. aprila 1902 pisalo deželni vladi v Ljubljani o tej resoluciji. Zakon o orožništvu je v 40. členu določil, da je strošek nastanitve orožništva prispevek posameznih dežel, in pika.⁵²⁰

Med primeri, ko je celo posameznik predlagal ustanovitev orožniške postaje, je smiselno omeniti posestnika Franceta Galeta iz Bistrice pri Vrhniki. Ta je 18. septembra 1900 pisal deželni vladi v Ljubljani in predlagal, da bi v tem kraju osnovali orožniško postajo. Pisanje so iz vlade poslali 12. deželnemu orožniškemu poveljstvu. Od tam so 20. novembra 1900 odpisali, da ni potrebe po orožniški postaji v Bistri, saj je od Borovnice, kjer je taka postaja, oddaljena le 6,6 kilometra.⁵²¹

Zadnje besedo je imel Dunaj

O predlogih za povečanje števila obstoječega orožniškega moštva na Kranjskem in v drugih deželah Avstrije je odločal Dunaj. To je veljalo tudi za oblikovanje novih orožniških postaj ali za spreminjanje sedežev že obstoječih enot. Najprej je svojo rešitev podal orožniški nadzornik, ki jo je posredoval osrednjemu policijskemu vodstvu oziroma državnemu (policijskemu) ministrstvu, po letu 1868 pa ministrstvu za deželno obrambo. Pri tem so morali upoštevati zlasti državni proračun oziroma stanje državnega zaklada, kot so rekli. Tam pa so vladala leta suhih, srednjih in tudi debelejših krav.

Končno odločitev so z Dunaja v Ljubljano sporočili praviloma deželnemu vodstvu, včasih pa tudi poveljstvu orožniške enote, ki je skrbela za javno varnost na Kranjskem. Zadnja so bila obveščena okrajna glavarstva in nižja orožniška vodstva, pa tudi občine, ki so nato začele iskati primerne prostore, če je bila prošnja o oblikovanju nove postaje ugodno rešena; največkrat pa so ob pobudi za novo orožniško postajo že predvideli, kje naj bi ta imela svoje uradne prostore.

Tako je na pobudo deželnega vodstva na Kranjskem in s podporo

---

⁵²⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1902, spis št. 9270: *Stenografični zapisnik 14. seje deželnega zbora kranjskega*, str. 304.

⁵²¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1900, spis št. 7480.

namestništva v Trstu glavni orožniški nadzornik na Dunaju posređoval državnemu ministrstvu ugodno mnenje in to ministrstvo je 18. maja 1861 pisalo deželni vladi v Ljubljani, da je bila odobrena okrepitev orožniških postaj Črnomelj, Kočevje, Škofja Loka in Radovljica s po enim orožnikom. Deželna vlada je nato o tem obvestila pristojna štiri okrajna glavarstva Črnomelj, Kočevje, Kranj in Radovljica.⁵²²

Ministrstvo za deželno obrambo in javno varnost je 16. decembra 1868 izdelalo osnutek »Organizacijskega statuta c. kr. orožništva«, ki je imel 84 členov. Razposlalo ga je vsem deželnim vodstvom in le-ta so zaprosila okrajna glavarstva za mnenje. Tako je storila tudi deželna vlada v Ljubljani.⁵²³

Isto ministrstvo je 26. aprila 1870 v sporočilu deželni vladi v Ljubljani predvidelo ustanovitev orožniške postaje v vasi Kilovče, kjer so gradili železniško progo od Pivke proti Reki (zgrajena je bila 25. junija 1873). Iz deželne vlade so pobudo posređovali 7. deželnemu orožniškemu poveljstvu v Ljubljani in okrajnemu glavarstvu Postojna. Omenjeno poveljstvo je 26. maja 1870 opisalo okoliš orožniških postaj Postojna in Pivka ter predvideno območje nove postaje v Kilovčah. Župan Kilovč, Anton Fatur, je 16. septembra 1870 v slovenskem jeziku sporočil okrajnemu glavarstvu v Postojni, da občina ne more zagotoviti prostorov za to postajo; morda bi to prevzela železnica sama.⁵²⁴

Poveljnik 12. deželnega orožniškega poveljstva je 16. marca 1883, ko je bil pri nadzoru orožniških enot na Dolenjskem, na orožniški postaji Trebnje podpisal dopis deželni vladi v Ljubljani, s katerim jo je obvestil, da je s 1. aprilom 1883 odobrena ustanovitev orožniške postaje Črni vrh; štela bo postajevodjo in 2 moža. Priložil je pregled vseh orožniških postaj v okraju Logatec, kamor je spadala nova enota.⁵²⁵

Ministrstvo za deželno obrambo je 11. avgusta 1895 in 16. januarja 1896 odobrilo, da se je število orožnikov na Kranjskem povečalo za 19 mož, in sicer 9 postajnih komandirjev in 10 orožnikov. Poveljnik 12.

⁵²² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1861–1868, ovoj 1861–1864, spis št. 1469.

⁵²³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1867–1868, spis št. 8716 in ovoj 1869–1872, spisa št. 135 ter 260.

⁵²⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1869–1876, ovoj 1869–1870, spisi št. 3326, 4121 in 4126 ter ovoj 1871–1872, spisi št. 4353, 6254 in 6542.

⁵²⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1883–1886, spis št. 2601.

deželnega orožniškega poveljstva je bil 6. junija 1896 na potovanju po okolišu. Tega dne je v Kamniku podpisal dopis deželni vladi v Ljubljani, kjer je predlagal, kam bi razporedili teh 19 mož.⁵²⁶

Ministrstvo za notranje zadeve je 3. junija 1897 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da je zaradi tihotapstva prašičev s Hrvaškega na Kranjsko odobreno 42 novih orožnikov, med njimi en postajevodja. Deželna vlada je pristojna okrajna glavarstva zaprosila, naj predlagajo, kam razporediti nove može. Vlada je nato predloge okrajnih glavarstev posredovala 12. deželnemu orožniškemu poveljstvu in to je izdelalo zamisel razporeditve novo odobrenih mož po postajah in okrajih: na okrajno glavarstvo Krško je odpadlo 11 mož, Novo mesto 6, Črnomelj 13, Kočevje 9 in Logatec 3.⁵²⁷

Ministrstvo za deželno obrambo je 24. avgusta 1900 odobrilo povečanje števila orožnikov na Kranjskem za 21 mož, in sicer 7 postajevodij in 14 orožnikov. Ko je 12. deželno orožniško poveljstvo prejelo to sporočilo z Dunaja, je 30. septembra 1900 poslalo deželni vladi obširen predlog za izvedbo te odobritve. Predlog razporeditve novega moštva je podkrepilo z opisom krajevnih razmer, številom prebivalstva, površini območja posamezne postaje itd. Sprva je predlagalo, da bi vse odobrene okrepiteve razporedili na 10 že obstoječih postaj,⁵²⁸ pozneje pa je to spremenilo in predlagalo, da bi iz tega moštva osnovali nove orožniške postaje Laze, Vače, Črmošnjice, Spodnji Suhor in Videm, nekaj mož pa razporedili tudi na že obstoječe enote.⁵²⁹

Do podobne spremembe predloga razporeditve odobrene okrepiteve je spet prišlo leta 1904. Ministrstvo za deželno obrambo je 29. julija 1904 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da je odobrilo povečanje števila orožnikov na Kranjskem za 7 mož, od teh enega postajevodjo. Deželno orožniško poveljstvo za Kranjsko je 3. septembra 1904 predlagalo deželni vladi v Ljubljani, da bi 2 moža razporedili na že obstoječi postaji, 5 pa na novi postaji Brusnice in Zgornji Mozal. Predzadnji dan decembra 1904 pa je to poveljstvo spremenilo prvotno zamisel: ustanovili naj bi le

⁵²⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1887–1894, ovoj 1894, spis št. 1592, fasc. 1895–1906, ovoj 1895, spis št. 10966 in ovoj 1896, spis št. 2371.

⁵²⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1897, spis št. 8658.

⁵²⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1898–1900, spis št. 1670.

⁵²⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1900–1906, spis št. 157.

novo postajo Vodmat v občini Moste, okreplili pa 4 že obstoječe postaje.⁵³⁰

Deželne in avstrijske primerjave

Včasih so predlog za okrepitev orožništva na Kranjskem utemeljili ne le s primerjavami med upravnimi okraji znotraj dežele Kranjske, pač pa so se ozrli celo po drugih avstrijskih deželah.

Deželno orožniško poveljstvo za Kranjsko je 7. septembra 1897 izdelalo obširno študijo o orožništvu na Kranjskem. Obsegala je 24 strani rokopisa in je imela 3 priloge. Vsebina se je nanašala na stanje tega moštva v deželi, v prilogah pa so bili nekateri podatki, ki so zadevali vse sodne in davčne okraje znotraj naše dežele ali vse avstrijske dežele. Ko so 1. januarja 1874 s čet prešli na oddelke, je bilo na Kranjskem 245 mož, razporejenih na 48 orožniških postajah. Na začetku leta 1897 je orožništvo na Kranjskem štelo 295 mož, kar je bilo 2 odstotka več kot pred 23 leti, razporejeni so bili na 89 postajah in število teh se je povečalo za 85 odstotkov, so izračunali v orožniškem poveljstvu v Ljubljani.

V prvi prilogi so navedli uradno statistiko pravosodnega ministrstva, ki je prikazala, koliko obsojenih oseb je v posameznih deželah prišlo na 10.000 prebivalcev. Upoštevali so povprečje za desetletje 1883–1893. Ta količnik je za posamezno avstrijsko deželo znašal: Bukovina 13,4; Češka 9,0; Dalmacija 13,9; Galicija 11,6; Koroška 18,5; Kranjska 19,6; Moravska 15,9; Predarlško 12,1; Primorje 14,2; Salzburško 17,7; Spodnja Avstrija 14,2; Šlezija 17,7; Štajerska 17,3; Tirolska 10,5 in Zgornja Avstrija 13,9. Iz te priloge je bilo razvidno, da je največji količnik prav na Kranjskem, kar je pomenilo, da je bila najbolj obremenjena s prestopništvom.

V drugi prilogi so izdelovalci poročila prešli na kranjske razmere, in sicer so prikazali, koliko kazenskih zadev so posamezna okrajna sodišča končala v letih 1882–1893, pri čemer podatkov za leta 1884, 1885 in 1888 ni bilo navedenih. Upoštevali so vseh 30 okrajnih sodišč ter okrožni sodišči v Ljubljani ter Novem mestu. Vsa ta sodišča so v posameznem letu obravnavala in končala toliko zadev: 1882 – 11.751, 1883 –

---

⁵³⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1900–1906, spisi št. 15275, 17398 in 24869.

11.503, 1886 – 11.791, 1887 – 11.501, 1889 – 11.705, 1890 – 12.076, 1891 – 11.514, 1892 – 11.504 in 1893 – 12.233. Pri vsakem sodišču je bilo navedeno tudi število prebivalcev. Zatem so prikazali vse politične okraje, in sicer po številu prebivalcev, zaposlenosti, odklonskih pojavih, številu delavstva itd.

V tretji prilogi so prešli k jedru stvari: predlagali so povečanje števila orožnikov na Kranjskem. To naj bi znašalo 14 postajevodij in 29 orožnikov. Razporedili bi jih na nove orožniške postaje Vič (4), Trojane (3), Vače (3), Babno Polje (3), Šentjernej (3), Podzemelj (3), Sodražica (3) in Knežak (3), druge može pa bi razporedili na že obstoječe postaje.⁵³¹

---

⁵³¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1897, spis št. 13620.

ODLOČALA JE TUDI LJUBLJANA

O nekaterih vprašanjih s področja orožniške razporeditve je odločala tudi Ljubljana oziroma vsakokratno vodstvo dežele Kranjske. To je zahtevalo razporeditev odobrenega povečanja orožniškega moštva po postajah in določanje enot, ki so morale dati pomoč bodisi na Kranjskem bodisi v druge dežele Avstrije.

Razporejanje novih orožnikov

Ko je Dunaj odobril povečanje števila orožnikov na Kranjskem, je o notranji razporeditvi mož postave odločila Ljubljana. Na predlog pristojnega vodstva orožniške enote za Kranjsko je zadnjo besedo imelo deželno vodstvo v deželni prestolnici, ki je odločilo, kam bodo na novo odobreni možje razdeljeni, ali na že obstoječe postaje ali pa na nove. Podobno je veljalo za prerazporejanje moštva v okviru dežele Kranjske.

Poveljnik 7. deželnega orožniškega poveljstva je 1. junija 1869 pisno predlagal deželni vladi v Ljubljani premestitev 5 postajevodij in 6 orožnikov; prve je namenil za povišanje v stražmojstre in druge za komandirje postaj. Predlog je naslednji dan pregledal deželni svetnik, referent za orožništvo in ga poslal v potrditev.⁵³²

Orožniška postaja Motnik je oktobra 1883 izdelala pregled krajev in 4 občin svojega okoliša: Motnik, Špitalič, Zgornji Tuhinj in Št. Ožbolt. Predlagala je drugačno razdelitev okoliša postaje na tri patroljne okoliše, kar je 1. oddelek 12. deželnega orožniškega poveljstva odobril. Ti patroljni okoliši so bili: I. Motnik–Špitalič, II. Motnik–Zajasovnik in III. Motnik–Hrastnik pri Trojanah. Za vsak kraj je bila navedena oddaljenost od sedeža enote v hoji, na primer od Motnika do Špitaliča 30 minut. Za patroljo je bilo določeno, katere kraje mora obiti in koliko traja celoten obhod. Patrolja na I. okolišu se je gibala takole: orožniška postaja–Zgornji Motnik–Sv. Miklavž–Bela–Nova Reber–Okrog–Češnjice, kjer je imela dve uri počitka, ter nadaljevala pot v Črni vrh v Tuhinju–Jastrobje–orožniška postaja. Za celotni obhod okoliša, vštevši počitek, je potrebovala 13 ur.⁵³³

⁵³² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1877, ovoj 1869–1872, spis št. 3883.

⁵³³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1877–1886, ovoj 1883–1884, spis št. 10942.

Da bi okrajna glavarstva lažje spremljala novosti v organiziranosti orožništva na lastnem in tudi drugih okoliših ter odgovorila na morebitna zaprosila take vrste, so ponekod sami izdelovali preglede razporeditve orožnikov na okolišu okraja. Tako je okrajno glavarstvo 30. maja 1888 izdelalo pregled, ki je za vsako orožniško postajo vseboval sistematizirano in dejansko moštvo, število prebivalstva, površino, občine, število naselij in opombo.⁵³⁴

Ministrstvo za deželno obrambo je odobravalo tudi ustanovitev tako imenovanih provizoričnih (začasnih) orožniških postaj. Tako je bilo v opombi dislokacijske tabele za 1. januar 1893 navedeno, da je bilo z dovoljenjem tega ministrstva na Kranjskem ustanovljenih 6 novih postaj s po dvema možema, in od kje so prerazporedili moštvo: Škofljica, moža iz orožniških postaj Ljubljana in Ig; Češperk, iz Borovnice in Polhovega Gradca; Velika Loka - Sv. Lovrenc, iz Planine in Rakeka; Mirna Peč, iz Novega mesta in Trebnjega; Videm - Zdenska vas, iz Radeč in Petrine; Ortnek, iz Drage in Velikih Lašč.⁵³⁵ V opombi dislokacijske tabele za 1. januar 1895 je bilo navedeno, da sta od navedenih provizoričnih postaj ostali le dve, in sicer na Škofljici in v Mirni Peči.⁵³⁶

Januarja in februarja 1894 so okrajna glavarstva izdelala svoje poglede na število orožniških postaj in mož v okoliših. Iz tega so potem na 12. deželnem orožniškem poveljstvu sestavili pregled dejanskega stanja in predlaganega povečanja števila mož. Okrajna vodstva so predlagala 16 novih postajevodij in 15 orožnikov, skupaj 31 mož. Deželna vlada je nato pregled poslala ministrstvu za deželno obrambo in to je 11. avgusta 1895 dovolilo povečanje števila moštva za 10 orožnikov in 9 postajevodij. Deželno orožniško poveljstvo je 3. februarja 1896 deželni vladi sporočilo, kako si je zamislilo razporediti teh 19 mož.⁵³⁷

Ministrstvo za deželno obrambo je 18. aprila 1899 dovolilo povečanje števila orožnikov na Kranjskem za 16 orožnikov in 7 postajevodij. Orožniško poveljstvo za Kranjsko je 30. aprila 1899 deželni vladi pred-

⁵³⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1887–1894, ovoj 1887–1888, spis št. 8217.

⁵³⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1893–1897, spis št. 1241.

⁵³⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1893–1897, spis št. 13019.

⁵³⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1887–1894, ovoj 1894, spis št. 1592, fasc. 1895–1906, ovoj 1895, spis št. 10966 in ovoj 1896, spis št. 2371.

lagalo, kam naj bi razporedili teh 23 mož: po 3 može naj bi dali na nove postaje Podzemelj, Babno Polje, Vič, Vače, Knežak in Šentjernej, druge pa za okrepitev že obstoječih postaj.⁵³⁸

Deželno orožniško poveljstvo za Kranjsko je 20. novembra 1900 poslalo deželni vladi dopis o organiziranosti moštva. Prvi oddelek je štel 23 postaj in 79 mož, drugi 37 postaj in 119 mož, tretji pa 36 postaj in 121 mož. Predlagalo je, da bi okoliš političnega okraja Litija prešel v okoliš 3. oddelka, s sedežem v Novem mestu. Deželna vlada je predlog odstopila ministrstvu za deželno obrambo in to je 10. januarja 1901 odobrilo novo organiziranost 3. oddelka. Veljati je začela 1. februarja 1901. Deželna vlada je o tem obvestila vsa okrajna glavarstva in mestni magistrat v Ljubljani.⁵³⁹

12. deželno orožniško poveljstvo je 17. aprila 1903 obvestilo deželno vlado, da je prejšnjega dne začela z delom časna orožniška postaja v Sorici, ki je štela postajevodjo in 2 orožnika. Postajni vodja je bil premeščen s postaje Šenčur, orožnika pa s postaje Žužemberk in Cerknica, kjer se je za toliko zmanjšalo število moštva.⁵⁴⁰

Stotnik Oswald Kostenzer, ki je nadomeščal zaradi dopusta odsotnega poveljnika 12. deželnega orožniškega poveljnika, sicer pa je bil poveljnik 2. oddelka, je 12. julija 1904 med nadzorstvenim potovanjem na postaji Ribnica podpisal obvestilo za deželno vlado, da je postaja Podzemelj doslej poslovala v starem šolskem poslopju, zakupna pogodba pa se bo iztekla konec septembra 1905. Predlagal je, da bi začeli iskati boljše prostore in pripravili zakupno pogodbo. Pobuda je bila uresničena in 1. oktobra 1905 se je orožniška postaja Podzemelj preselila v druge prostore.⁵⁴¹

Poveljstvo orožnikov za Kranjsko je 27. julija 1905 predlagalo deželni vladi, da bi se orožniška postaja Vir pri Šentvidu preselila v Stično. Razlog: boljša nastanitev moštva. To so uresničili 1. septembra 1905.⁵⁴²

---

⁵³⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1898–1900, spisa št. 6201 in 6739.

⁵³⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1898–1900, spis št. 17490, fasc. 1901–1914, ovoj 1900–1906, spis št. 1222.

⁵⁴⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1903, spis št. 8328.

⁵⁴¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1904, spisi št. 13763, 14844 in 19382.

⁵⁴² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1905, spisa št. 15430 in 17120.

Pomoč znotraj Kranjske

V pristojnosti okrajnih glavarstev in deželnega vodstva v Ljubljani je bilo tudi odločanje o začasni napotitvi orožnikov iz ene enote v drugo znotraj istega okraja oziroma iz enega na drugi konec dežele, če je tako zahtevala javna varnost. To se je nanašalo praviloma na začasno zbiranje moštva na določeni postaji, da so domači posadki pomagali pri vzdrževanju javnega reda in miru.

Izgleda, da je gradnja železniške proge od Jesenic do Gorice in Trsta, zgrajene 19. julija 1906, ter tiste od Jesenic skozi predor na Koroško, odprte 30. septembra 1906, povzročala oblastem nemalo skrbi. Tudi varnostnih. Zakaj? Gradnja je zahtevala številne delavce, tako domače kot tiste iz tujine. Med njimi je prihajalo do vedenja, ki je bilo zanimivo tudi za može postavbe ali za oblast.

Najprej si velja ogledati nekaterečasne premestitve, povezane z gradnjo bohinjske železniške proge. Deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani je 26. januarja 1902 poročalo ministrstvu za deželno obrambo o gradnji te proge in dodalo nekaj prilog, da bi z njimi utemeljili okrepitev moštva na postajah ob tej progi. Poročilo je hkrati poslalo tudi deželni vladi v Ljubljani.⁵⁴³ Dislokacijska tabela za 1. julij 1903 je v opombi navedla, da so zaradi gradnje te proge odrediličasne ukrepe, kot na primer: osnovali so orožniško postajo v Sorici, kamor so postajnega vodjo premestili s postaje Semič, dva moža pa s postaj Cerknica in Višnja Gora; okrepili so postaje Bled, Jesenice in Bohinjska Bela.⁵⁴⁴ V opombi dislokacijske tabele za 1. januar 1904 je pisalo, da so zaradi gradnje te železniške proge vzpostaviličasno postajo Dobrava pri Zgornjih Gorjah, ki je štela postajevodjo in dva orožnika, s po dvema možema pa okrepili orožniške postaje Bled, Jesenice in Bohinjska Bela.⁵⁴⁵ Enaki opombi sta bili v taki preglednici za 1. julij 1904 in 1. januar 1905.⁵⁴⁶

---

⁵⁴³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 6713.

⁵⁴⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 13722.

⁵⁴⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 249.

⁵⁴⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spisa št. 239 in 12808.

12. deželno orožniško poveljstvo je 21. januarja 1904 poslalo deželni vladi v Ljubljani obširen predlog, da bi v Kranju ustanovili oddelek tega poveljstva. Med razlogi za to so navedli zlasti gradnjo bohinjske železniške proge. Priložili so zemljevid Kranjske z vrisanimi mejami vseh štirih oddelkov (1. in 2. v Ljubljani, 3. v Novem mestu in 4. v Kočevju) in sedeži političnih okrajev, za vsak okraj pa število orožniških postaj in na njih službujoče moštvo.⁵⁴⁷

Okrajna orožniška poveljnica v Radovljici in Krškem sta morala dati pomoč orožniškim postajam vzdolž proge proti Bohinju in skozi karavanski predor. Zaradi tega sta sestavila skupen predlog 12. deželnemu orožniškemu poveljstvu, da bi za orožniški postaji v Radovljici in Krškem določili dejanski postajevodji, saj imata sama obilo drugega dela: petkrat letno sta obšla vse postaje v okraju, kar jima je vzelo po 110 dni službe zunaj službenega mesta; opravila sta številne poizvedbe, asistence in druge naloge ob delavskih stavgah, kar jima je vzelo od 40 do 50 dni v letu; dodati je treba še redni in bolniški dopust. Tako sta bila polovico dni odsotna s svojih matičnih postaj, zaradi česar sta trpeli tako služba kot postajni pouk. Deželno poveljstvo je predlog 31. januarja 1905 posredovalo deželni vladi, od tam pa na Dunaj in ministrstvo za deželno obrambo je 20. marca 1905 odobrilo povečanje števila moštva za dva omenjena postajevodji, obenem pa za prav toliko zmanjšalo število orožnikov.⁵⁴⁸

Deželno orožniško poveljstvo je 1. oktobra 1905 poročalo deželni vladi, da je bila prejšnji dan ukinjena začasna orožniška postaja Blejska Dobrava, moštvo pa se je vrnilo v enote, od koder je bilo napoteno v pomoč; s tem dnem se je za tri može zmanjšala posadka na orožniški postaji Bohinjska Bistrica in od njih bo eden premeščen na postajo Bled.⁵⁴⁹

Kako pa je bilo pri gradnji proge in predora pod Karavankami? Okrajno glavarstvo Radovljica je 28. avgusta 1903 poročalo o nemirih med delavci pri gradnji predora, saj so pred tremi dnevi začeli stavkati. Tam je bilo okoli 1230 delavcev, pri stavki jih je sodelovalo med 70 in 80. Tja so poslali stražmojstra in 29 mož, ostali naj bi do začetka sep-

⁵⁴⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 1798.

⁵⁴⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spisa št. 2190 in 5746.

⁵⁴⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1905, spis št. 18983.

tembra. Stavka se je umirila, zato so že tega dne, to je 28. avgusta, poslali v matične enote 4 orožnike, ostalo jih je še 25, in sicer 3 iz orožniške postaje Hrušica, 2 iz Jesenic, 20 mož pa je odredila deželna vlada oziroma 12. deželno orožniško poveljstvo. Glede na razmere bi bilo dovolj, da bi ostalo le 15 mož, zato jih bodo 10 poslali nazaj v enote. Petnajsterica bo tam ostala še 4 ali 5 dni, nato pa bo zadoščalo le še moštvo orožniških postaj Hrušica in Jesenice. Obenem je predlagalo ustanovitev nove orožniške postaje na Blejski Dobravi, ki bi imela tri može, in še ene druge v kraju nekje na sredini med orožniškima postajama Bohinjska Bistrica in Bohinjska Bela, kjer naj bi bili štirje može.⁵⁵⁰ Dislokacijska tabela za 1. januar 1904 je v opombi navedla, da so okrepili posadko orožniške postaje Hrušica s tremi orožniki.⁵⁵¹

Taka pomoč je bila potrebna tudi ob poslabšanju stanja javne varnosti iz povsem kriminalnih razlogov. Tako je poveljstvo 1. oddelka 21. decembra 1901 poročalo 12. deželnemu orožniškemu poveljstvu, da je v okraju Kamnik prišlo do številnih vlomnih tatvin, katerih storilci so neznani. Predlagali so dodelitev začasne pomoči in vodstvo orožnikov na Kranjskem je odredilo, da so orožniške postaje Kamnik, Domžale in Lukovica okrepili s po enim orožnikom, postajo Mengeš pa z dvema. Pomoč sta dala 2. in 3. oddelek, v omenjene štiri enote pa je prispela 24. decembra 1901, je 27. decembra 1901 napisalo 12. deželno orožniško poveljstvo, ko je poročalo deželni vladi.⁵⁵²

Pomoč v druge dežele Avstrije

Vsi trije zakoni o orožništvu so predvidevali možnost, da bi bilo potrebno orožniške sile zbrati na enem mestu, kjer bi opravili pomembnejšo varnostno nalogo. Ta zakonska določba je bila neredko uresničena. Do tega je prišlo največkrat tako, da so osredotočili moštvo več orožniških postaj znotraj istega upravnega okraja, o čemer je odločal okrajni glavar. Včasih pa je bilo treba zbrati moštvo iz več orožniških postaj različnih političnih okrajev na Kranjskem, o čemer je odločalo deželno vodstvo v Ljubljani. Manj pogosto je prišlo do osredotočenja

---

⁵⁵⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–4, fasc. 1895–1906, ovoj 1904, spis št. 6813.

⁵⁵¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 249.

⁵⁵² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 22583.

mož iz več dežel in o tem je odločal minister za deželno obrambo oziroma pred njegovo vzpostavitvijo vrhovno policijsko vodstvo na Dunaju. Razlogi za slednje so bili zelo pomembni, na primer razni upori ali vstaje, varovanje cesarja ob potovanjih, na vojaških manevrih in podobno.

Lahko je šlo tudi za bolj nedolžno težnjo, in sicer da bi orožnike v določenem delu države okrepili z bolj izkušenimi možmi. Tako je Dunaj konec leta 1864 sklenil, da je treba okrepiti moštvo hrvaškega in slavonskega orožništva s 110 možmi. Kranjska je morala dati 28 mož in poveljnik 10. orožniškega polka v Trstu je namestništvu v Ljubljani 28. decembra 1864 sporočil, da mora to biti opravljeno s 1. januarjem 1865.⁵⁵³

Ob koncu prvega desetletja 20. stoletja so kranjski orožniki morali večkrat oditi v druge avstrijske dežele, kjer so skrbeli za varnost cesarja. Ministrstvo za deželno obrambo je 11. avgusta 1909 odločilo, da je treba v Innsbruck poslati s Kranjskega 30 mož, kjer morajo biti 25. avgusta. Cesar bo namreč potoval na Tirolsko in Predarlško. Čez 4 dni je 12. deželno orožniško poveljstvo pisalo deželni vladi, da je odredilo moštvo iz vseh štirih oddelkov, iz prvega 5, iz drugega 10, iz tretjega 8 in četrtega 7.⁵⁵⁴ Na matične enote so se vrnili 5. septembra 1909.⁵⁵⁵

Poveljstvo orožnikov na Kranjskem je 24. avgusta 1909 pisalo predsedstvu deželne vlade v Ljubljani, da je ministrstvo za deželno obrambo brzojavno sporočilo zahtevo za pomoč 30 mož postave, ki morajo biti v kraju Iglau (danes Jihlava na Češkem) 6. septembra.⁵⁵⁶ Isto poveljstvo je 16. septembra 1909 sporočilo predsedstvu deželne vlade, da so se možje, ki so sodelovali pri cesarskih manevrih v Iglauu, že vrnili v matične enote.⁵⁵⁷

---

⁵⁵³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1864, spis št. 14373.

⁵⁵⁴ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1909, fasc. 2401–3350, št. 2552.

⁵⁵⁵ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1909, fasc. 2401–3350, št. 2620.

⁵⁵⁶ Prav tam.

⁵⁵⁷ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1909, fasc. 2401–3350, št. 2809.

POHVALE, PRITOŽBE, PROŠNJE CESARJU, NEVARNO DRUŠTVO

Orožniki na Kranjskem so bili, podobno kot drugod v avstrijskih deželah, deležni priznanj za dobro opravljanje službenih nalog, nekateri pa so imeli ugovore na njihovo delo in obnašanje. Tretji so pisali cesarju različne prošnje in med njimi so bili tudi (upokojeni) orožniki, ki so imeli svoje društvo.

Pohvale za delo

Možje, ki so dobro izvrševali službene naloge ali so opravili nevarno dejanje, so bili deležni različnih priznanj. Najprej je šlo za ustne pohvale (nižjih) starešin in pisna priznanja višjih poveljnikov, ki so jih objavili v enotah. Ko je leta 1876 začel izhajati »Orožniški ukaznik«, so priznanja objavljali v njem. Lahko rečemo, da je zamenjal dotedanji vojaški ukaznik. Najbolj zaslužni so dobili državna odlikovanja.

»Orožniški ukaznik« je izhajal, ko je nastala potreba oziroma se je nabralo dovolj gradiv, s katerimi je bilo treba seznaniti vse starešine, poveljstva ali moštvo. Letno je izšlo več števil, ki so jih natisnili v dvorni in državni tiskarni na Dunaju. Ob koncu posameznega letnika so sestavili abecedno stvarno in imensko kazalo letnika. Ker so posamezne številke imele tekoče oštevilčene strani, je bilo po kazalu mogoče hitro najti iskano vsebino. Vsebina posamezne številke je bila pestra, saj je obsegala vse od uradnih sporočil, preko zakonskih predpisov do obvestil o vzpostavitvi novih orožniških postaj ter priznanj.

V prvi številki prvega letnika, ki je izšla 20. marca 1876, je bilo objavljeno, da sta izšla nov zakon o orožništvu in novo službeno navodilo, oba v nemščini, po odločitvi deželnih orožniških poveljstev pa bodo navodilo lahko prevedli v deželne jezike. Vsakdo od orožnikov je lahko iz masnega sklada naročil obe publikaciji. V kratkem bodo izšli še drugi predpisi, in sicer: o izpitih za postajevodje in orožniške častnike, kot je določal 29. člen novega zakona o orožništvu; zbirka veljavnih predpisov in ukazov od leta 1849 do 1875, ki zadevajo orožnike, skladno s 24. členom zakona o orožništvu; o preskrbi s pisarniškimi potrebščinami; o vojašnicah; navodila o poslovanju pri oskrbi, nastanitvi in masnem skladu; o poslovanju z inventarjem; o vodenju temeljne knjige; o dopustih; o superarbitraži v orožništvu. Večino teh najavljenih pred-

pisov so izdali še tisto leto in v 4. številki ukaznika so sporočili, da je izšel predpis o vojašnicah, v 9. številki je bilo obvestilo o izdaji predpisa o izpitih za postajne vodje in častnike, v 11. številki o izidu zbirke veljavnih predpisov 1859–1875 itd. V številki 6 je bilo obvestilo, da je bil z najvišjim sklepom 23. junija 1876 pohvaljen Johann Andlovič iz 12. deželnega orožniškega poveljstva, ker je izsledil in prijel ponarejevalca bankovcev. V 13. številki je bil objavljen cesarjev sklep o povišanju stotnika Guida Kotowitza, poveljnika 12. deželnega orožniškega poveljstva, v čin majorja in o njegovi postavitvi za poveljnika 8. deželnega orožniškega poveljstva; za poveljnika 12. deželnega orožniškega poveljstva je bil hkrati postavljen Heinrich Rossi, stotnik 1. razreda. Prvo leto je izšlo 15 številk na 70 straneh. Na Dunaju so potem to izdali v knjižni obliki za vsako leto posebej.⁵⁵⁸

V ukazniku št. 15 za leto 1877 je bila objavljena okrožnica o vodenju statistike v enotah, ki je zadevala tri področja: zoperstavljanje orožnikom, napade nanje in besedne žalitve le-teh, zakonito uporabo orožja in storjene samomore orožnikov. Deželna orožniška poveljstva so morala od začetka leta 1877 dalje izpolnjevati 4 tovrstne obrazce, priložene okrožnici in jih vsako leto skleniti z zadnjim decembrom, na ministrstvo za deželno obrambo pa poslati do 15. januarja naslednjega leta. Obrazec A je zajemal podatke o zoperstavljanju in dejanskih napadih na može postave ter imel naslednje razpredelnice: tekoča številka, orožniška postaja, orožnik, storilec, kraj dejanja, vzrok dejanja, ali se je orožnik branil, posledice dejanja za orožnika in za storilca (smrt, težka ali lahka poškodba, upokojitev, brez posledic), preiskovalno sodišče, preiskava končana ali ne, številka zadeve. Preglednica B je vsebovala podobne podatke o besedni razžalitvi orožnikov. Obrazec C je vseboval podatke o uporabi orožja in je imel podobne razpredelnice kot obrazec A. Preglednica D je zajemala podatke o samomorih orožnikov in je bila razdeljena na razpredelnice: zaporedna številka, število moštva v deželnem orožniškem poveljstvu, število orožniških postaj, samomorilec (čin, zakonski stan, rojstni kraj, starost, veroizpoved, leta službe), dan in kraj samomora, način samomora, vzrok zanj, posledice (smrt ali poskus), število poskusov in samomorov, pokop, preiskovalno oblastvo, številka zadeve.⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ *Verordnungsblatt für die k. k. Gendarmerie, erster Jahrgang 1876*, str. 1–2, 28, 37–48, 54–55, 62.

⁵⁵⁹ Prav tam, *zweiter Jahrgang 1877*, str. 68–72.

V ukazniku številka 14 za leto 1880 je bila objavljena okrožnica ministrstva za deželno obrambo, da je 1. januarja 1880 začela delovati izpostava sodišča deželne obrambe v Ljubljani, pristojna tudi za 12. deželno orožniško poveljstvo. V ukazniku številka 15 za leto 1894 je bilo sporočilo, da se je izpostava sodišča deželne obrambe v Ljubljani 1. oktobra 1894 preselila v Trst, torej bo 12. deželno orožniško poveljstvo odslej v sodnih zadevah svojega moštva pristojno v to mesto in ne več v deželno prestolnico Kranjske.⁵⁶⁰

V ukazniku številka 8 za leto 1884 je bil objavljen »Statut orožniškega zbora za Bosno in Hercegovino«. S tem je prenehal veljati začasni statut za ta zbor iz leta 1879.⁵⁶¹ V 13. številki letnika 1894 je bilo sporočilo, da se je odslej mogoče naročiti na orožniški ukaznik, letna naročnina je 50 krajcarjev.⁵⁶² V ukazniku številka 16 za leto 1895 je izšla okrožnica ministrstva za deželno obrambo, da je stopil v veljavo nov predpis o vojašnici, razveljavljena sta taka predpisa iz leta 1880 in 1889.⁵⁶³

V prvi številki ukaznika za leto 1896 je bila objavljena okrožnica ministra za deželno obrambo, da je cesar 24. novembra 1895 določil, komu v orožništvu pripada revolver in sablja. Dejanski stražmojstri so namesto dotedanje puške karabinke prejeli revolver in sabljo enakega modela, kot so jo imeli pehotni častniki; enako je veljalo tudi za stražmojstre v dopolnilnih oddelkih deželnih orožniških poveljstev. Častniško sabljo so poleg dejanskih in inštrukcijskih stražmojstrov prejeli še vsi zaposleni v pribočništvu in računovodstvu ter računski stražmojstri. K revolverju je šel opasač, ki je bil znamenje, da je orožnik v službi. Dali so ga preko vrhnje obleke ter zapeli na sredini telesa. Revolver so nosili na desni strani za sponko na opasaču, in sicer v tistih primerih, kot je dotlej veljalo za puško. Naslovni stražmojstri so obdržali dotedanjo opremo, to je orožniško sabljo in puško; ko bodo napredovali med dejanske stražmojstre, se bodo opremili po novem, je odločil cesar.⁵⁶⁴

12. deželno orožniško poveljstvo je 26. decembra 1901 napisalo predlog za pohvalo dvema orožnikoma. Postajevodja, naslovni stražmojster Stefan Springer iz orožniške postaje Žiri, je rešil utaplajajočo se

⁵⁶⁰ Prav tam, fünfter Jahrgang 1880, str. 120. Prav tam, neunzehnter Jahrgang 1894, str. 45.

⁵⁶¹ Prav tam, neununter Jahrgang 1884, str. 24–41.

⁵⁶² Prav tam, neunzehnter Jahrgang 1894, str. 38.

⁵⁶³ Prav tam, zwanzigster Jahrgang 1895, str. 78.

⁵⁶⁴ Prav tam, einundzwanzigster Jahrgang 1896, str. 2–3.

Marijo Grošelj, ženo tamkajšnjega posestnika. Ker je ravnal odločno in požrtvovalno, so predlagali, da bi ga pisno pohvalil minister za deželno obrambo. Za žirovskega orožnika Franca Riharja pa so predlagali pohvalo v lastni pristojnosti.⁵⁶⁵ Priznanja, ki so jih objavljali v omenjenem ukazniku, so podeljevali ali minister za deželno obrambo ali poveljniki deželnih orožniških poveljstev.

Leta 1905 je ukaznik izhajal že trideseto leto in tudi iz njegove vsebine si velja ogledati vsaj nekaj točk. V tretji številki je bilo objavljeno, da je cesar 11. marca 1905 izrekel priznanje in zahvalo dotedanjemu ministru za deželno obrambo, grofu Zenu Welserju, ki je 50 let služil cesarju; zaželel mu je zdravje in duševno moč še naprej. Istega dne je na njegovo mesto imenoval Franza Schönaicha.⁵⁶⁶

Četrta številka je prinesla obvestilo, da je minister za deželno obrambo 20. marca 1905 pohvalil Martina Mihevca, orožnika pri 12. deželnem orožniškem poveljstvu v Ljubljani, za pogum in odločnost, ko je rešil žensko iz goreče hiše.⁵⁶⁷

Minister za deželno obrambo je 3. novembra 1905 izdal okrožnico o pavšalih za ogrevanje in razsvetljavo pisarne orožniške postaje in sobe za moštvo. Ta je bil odvisen od števila mož v enoti: če je štela le enega moža, je bil mesečni pavšal 6 kron, za 2 moža 8 kron, za 3 do 5 mož 10 kron, za 6 do 9 mož 15 kron in za vsakega nadaljnjega moža po eno krono na orožnika. Ukaznik je tisto leto izšel v 17 številkah in je obsegal 102 strani.⁵⁶⁸

Cesar je 2. decembra 1908 praznoval 60-letnico vladanja in ob tej priložnosti so po celotni državi pripravljali predloge za državna odlikovanja. Tudi v orožništvu. Dvanajsto deželno orožniško poveljstvo je 17. junija 1908 deželni vladi sporočilo o takih predlogih za orožnike, ki so več kot 20 let brezhibno in odločno opravljali službo. Za srebrni zasluzni križec je predlagalo 8 stražmojstrov in 3 postajevodje, sicer naslovne stražmojstre, za zasluzni križec pa 7 postajevodij, nazivnih stražmojstrov, ter 3 orožnike, nazivne postajevodje. Ti predlogi za 21 odlikovancev so morali biti do 20. junija 1908 pri orožniškem nadzorniku na Dunaju, zato je zaprosilo, da vlada da soglasje in predloge čimprej

⁵⁶⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-2, fasc. 1861-1908, ovoj 1901-1902, spis št. 22527.

⁵⁶⁶ *Verordnungsblatt für die k. k. Gendarmerie*, dreißigster Jahrgang 1905, str. 13.

⁵⁶⁷ Prav tam, str. 16.

⁵⁶⁸ Prav tam, str. 101.

pošlje naprej. Priložene so bile obrazložitve za vsakogar, ki naj bi jih nato iz vlade vrnili v poveljstvo.⁵⁶⁹

Pritožbe glede orožnikov

Na Dunaju so že zgodaj, tako rekoč takoj po oblikovanju orožništva (in policije), računali z možnostjo, da se bodo podaniki Avstrije čutili tako ali drugače prizadeti ob poslovanju mož postave. Pot do pritožbe zoper orožnika ali stražnika je bila torej povsem pričakovana. Cesar je v svojem ukazu iz leta 1854 predpisal, da pritožba zoper ravnanje moža postave pride na Dunaj, kjer jo bodo preučili in o njej odločili na najvišji policijski oblastnji.⁵⁷⁰

Pritožbe so prihajale celo v državni ali deželni zbor. Tako je skupina poslancev v državnem zboru na Dunaju na seji 7. februarja 1906 postavila poslansko vprašanje za notranjega ministra in ministra za deželno obrambo o ravnanju orožnikov ob stavki rudarjev v Trbovljah. Odgovor sta prispevali obe ministrstvi. Očitek, da so se orožniki nasilno vedli do stavkajočih, ne ustreza dejstvom, kajti ravnanje mož postave je bilo povsem korektno in skladno s službenimi predpisi, sta 15. oktobra 1906 zapisala ministra.⁵⁷¹

Spomladi 1906 so se začele poizvedbe proti kaplanu Janezu Romšku iz Starega trga ob Kolpi. V svoji pridigi naj bi kaplan 17. marca 1906 govoril tudi o delovanju postajevodje orožniške postaje v Starem trgu, Janezu Sukliču. Med drugim naj bi bil dejal: *»Kaj pa orožniki? To so kmečki sinovi, jaz pa sem sin nadučitelja. Niso za nič drugega, kot da nosijo orožje. V cerkev ne gredo, raje v župnišče... So služabniki cesarja, ki pa sam hodi v cerkev, orožniki pa ne, jaz pa imam še višjega cesarja...«*⁵⁷²

Deželni zbor Kranjske je spomladi 1909 sprožil obširno dopisovanje. Deželni odbor je namreč 7. maja 1909 pisal deželni vladi o dovoljenjih za plesne prireditve. Najprej so opisali dva neljuba dogodka. Župan občine Šmarjeta ni dovolil plesov v nekaj gostilnah. Komandir orožniške postaje je 15. marca 1909 prišel k njemu, da bi v pisarni županstva skupaj pregledala mobilizacijske spise. Med razgovorom je županu pri-

---

⁵⁶⁹ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1909, fasc. 2801–3500, št. 1909 in 2934.

⁵⁷⁰ *Cesarski ukaz* 20. 4. 1854, DVLKV, št. 21/54, z dne 30. maja 1854.

⁵⁷¹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 15, št. 8729.

⁵⁷² AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 6794.

pomnil, da bi moral dovoliti plese, sicer bo imel še težave. Neko okrajno glavarstvo je na pritožbo zoper župana, ki ni izdal dovoljenja za plese, to rešilo sâmo in izdalo dovoljenje. Tako odločanje je bilo po 28. členu občinskega reda za Kranjsko v pristojnosti župana, pritožbe pa je reševal občinski oziroma deželni odbor. Komandir postaje oziroma okrajno glavarstvo je s tem neupravičeno poseglo v delokrog občine; to je bilo kršenje občinske avtonomije, so zapisali v deželnem odboru in zaprosili deželno vlado, da bi vplivala na podrejena oblastva in preko teh na orožništvo, da se kaj podobnega ne bi več pripetilo.⁵⁷³ Zgornja kritika se je nanašala na okrajno glavarstvo v Radovljici. Občinski gerent (mož, ki je začasno opravljal vlogo župana občine) na Jesenicah je opisal, da je k njemu v pisarno prišel sluga kavarnarke Marije Potočnik z Jesenic in ga v njenem imenu prosil za podaljšanje obratovanja lokala. Ker tega ni dovolil, se je pritožila na okrajno glavarstvo Radovljica in tam so ji ustregli.

Deželni poslanec dr. Vladislav (tudi Vladimir) Pegan in več tovarišev je 23. septembra 1909 v deželnem zboru podalo poslansko vprašanje o tovrstnih plesih. Naslednji dan jo je v celoti objavil dnevnik Slovenec: *»Splošno je znano, kako slabo vplivajo splošno plesi na deželi, tako v gospodarskem, kakor tudi v moralnem oziru na naše ljudstvo. Ne samo, da se za plese izdaje obilo denarja, najdejo po navadi plesi svoj odmev tudi v sodnih dvoranah zaradi prestopkov in hudodelstev zoper telesno varnost. Najraje in najpogosteje prirejajo gostilničarji plese ob cerkvenih shodih. Že z ozirom na gori navedene razloge so cerkveni shodi zaradi velike množice ljudi, ki se ob takih prilikah zbirajo, za naše ljudstvo nevarni; povrh tega pa še cerkveni prazniki izgubijo svojo notranjo vrednost, če jih izrabljajo izvestni ljudje za plesne veselice in tem plesnim veselicam sledeče pretepe in poboje.«*

Zatem so navedli oba dogodka, tistega iz Šmarjete in drugega z Jesenic, ter deželni vladi postavili dve vprašanji: *»1. ali je c. kr. deželni vladi znano, da posegajo c. kr. okrajna glavarstva in c. kr. orožništvo na gori opisan način v avtonomijo občine oziroma deželnega odbora? 2. ako da, kaj namerava c. kr. deželna vlada storiti, da se v prihodnje prepreči tako protiljudsko in protizakonito postopanje c. kr. okrajnih glavarstev in c. kr. orožništva?«*⁵⁷⁴

To je sprožilo, da je deželna vlada zahtevala razjasnitev obeh spornih

⁵⁷³ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1910, fasc. 1–500, št. 121.

⁵⁷⁴ Deželni zbor kranjski, *Slovenec*, 24. septembra 1909, str. 2.

primerov in vsem okrajnim glavarstvom naročila, naj poročajo o morebitnih podobnih primerih. Ko je odgovorilo vseh 11 okrajnih vodstev in 12. deželno orožniško poveljstvo, je vlada sestavila odgovor deželnim poslancem, ter ga 1. februarja 1910 odposlala deželnemu zboru. Obsegal je skoraj 6 strani in zadevo je povzel takole: ni prihajalo do prekoračitev pristojnosti, dogodek v Šmarjeti pa je le beseda proti besedi, brez dokazov.⁵⁷⁵

Prošnje cesarju

V cesarskih časih so deželani Kranjske pisali cesarju tako imenovana milostna pisma. To je pomenilo, da so ga prosili za različno pomoč, od povečanja pokojnine do oprostitve kazni za različne prestopke. Ko je tako pismo prispelo na Dunaj, so ga odstopili pristojnemu ministrstvu, v čigar delovno področje je spadala vsebina pisanja. Največ takih prošenj, ki so za nas zanimive, je reševalo ministrstvo za deželno obrambo, svoje rešitve pa je sporočalo deželni vladi v Ljubljani. Tam se je ohranilo mnogo tega gradiva. Tako je ministrstvo za deželno obrambo ljubljanski vladi v razdobju od 1887 do 1918 odpisalo oziroma odgovorilo na 172 takih pisanj.

Thomas Potrebuješ iz Spodnje Šiške, Cesta Marije Terezije 26, je 5. avgusta 1891 zaprosil cesarja, da bi mu povišali pokojnino. V vojski je služboval 17 let, 10 mesecev in 10 dni, nato je prestopil k orožništvu, in sicer v 9. deželnem orožniškem poveljstvu v Zadru. Tam je dosegel položaj naslovni postajevodja. Zdravstvena nadkomisija ga je 6. julija 1887 spoznala za nesposobnega za orožništvo, zato je bil upokojen. Sedaj prejema 243 goldinarjev in 75 krajcarjev pokojnine. Ta vsota pa je premajhna za preživetje. Iz ministrstva so 14. avgusta 1891 deželni vladi odgovorili, da prošnji ni bilo ugodeno.⁵⁷⁶

Podobne prošnje so na cesarja naslavljale tudi vdove orožnikov. Alojzija Baraga, vdova po orožniškem stražmojstru, je prosila za povišanje pokojninskih prejemkov po pokojnem možu, a so njeno prošnjo 6. oktobra 1897 zavrnili. Pisala je ponovno in spet je 2. januarja 1899 prejela neugodno rešitev.⁵⁷⁷

Andreas Pirc, paznik pri deželnem sodišču v Ljubljani, je zaprosil, da

---

⁵⁷⁵ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1910, fasc. 1–500, št. 121.

⁵⁷⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1887–1892, spis št. 10018.

⁵⁷⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1897, spis št. 15209 in ovoj 1899, spis št. 3675.

bi ga ponovno sprejeli k orožnikom, kjer je služboval pred nastopom sedanje civilne službe, v orožništvu ni imel čina. Prošnja je bila 9. oktobra 1899 zavrnjena.⁵⁷⁸

Od vseh v arhivu ohranjenih prošenj je bila le redka ugodno rešena. Upokojeni postajevodja Johann Boria je prosil za zvišanje pokojninskih prejemkov v znesku 598 kron letno in k njegovi prošnji sta dala ugodno priporočilo tako 12. deželno orožniško poveljstvo kot okrajno glavarstvo Logatec. Cesar je 19. aprila 1902 z najvišjim sklepom odločil, da prosilcu dajo letno 150 kron dodatka, in sicer iz sklada civilnih pokojnin.⁵⁷⁹ Lorenz Labernig iz Poljan nad Škofjo Loko, upokojeni orožnik in naslovni postajevodja, je cesarja zaprosil, da bi njegovi ženi naklonil milostno pokojnino za njeno prejšnje delo. Dunaj je 27. novembra 1905 odgovoril: ne.⁵⁸⁰

Nekateri so prošnje naslavljali cesarju več let zaporedoma. Peter Andreitschitsch, upokojeni stražmojster, je na okrajno glavarstvo Novo mesto vložil tako prošnjo že jeseni 1898, kjer je cesarja prosil ali za denarno podporo ali za štipendijo starejšemu sinu. Iz dolenske prestolnice so prošnjo poslali deželni vladi v Ljubljani in od tam na Dunaj. Od tam so 24. oktobra 1898 odgovorili odklonilno, iz deželne vlade so odgovor poslali okrajnemu glavarstvu in od tam naslovniku. Nato je vložil podobno prošnjo še leta 1900, 1905 in 1907.⁵⁸¹

Margarete Švegel iz Srednjih Radenc, okraj Črnomoelj, je zaprosila za milostno pomoč sinu Viktorju. Mož Johann Švegel je umrl aprila 1906 in je bil naslovni stražmojster. Prošnjo so ugodno rešili in ji 11. maja 1907 iz sredstev civilnega pokojninskega sklada odobrili 80 kron letne pomoči za sina.⁵⁸²

K takim in podobnim prošnjam, ki so se nanašale na denar, so z Dunaja vse pogosteje od deželne vlade v Ljubljani zahtevali, da zbere podatke o premoženjskih razmerah prosilca ter o njegovem ugledu med domačim prebivalstvom.

Franz Widmayer, upokojeni postajevodja iz Britofa pri Kranju, je 30.

⁵⁷⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1899, spis št. 15419.

⁵⁷⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1901–1902, spis št. 9689.

⁵⁸⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1905, spis št. 23027.

⁵⁸¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1898, spis, št. 15447; ovoj 1900, spis št. 5170; ovoj 1905, spis št. 10427 in ovoj 1908, spis št. 7265.

⁵⁸² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1907, spis št. 10052.

januarja 1914 zaprosil za denarno podporo. Z Dunaja so mu 11. februarja isto leto odgovorili, da prošnji ni mogoče ugoditi, ker primanjkuje sredstev za te namene. Svetovali so mu, naj se obrne na državno združenje orožniških veteranov na Dunaju.⁵⁸³ Marija Počkaj iz Postojne je 10. januarja 1914 cesarja zaprosila, da bi dovolil poroko njenemu sinu Francu, ki je bil titularni stražmojster. Ministrstvo za deželno obrambo ji je 13. marca 1914 odpisalo, da to ni mogoče, kajti sin kot podčastnik že čaka na tako dovoljenje, verjetno ga bo dobil še isto leto.⁵⁸⁴

Josef Jeglič, orožnik, naslovni postajevodja v pokoju, doma iz Spodnje Šiške, je zaprosil za povečanje pokojnine v letnem znesku 816 kron. Iz ministrstva za deželno obrambo so pisali deželni vladi v Ljubljani, naj zbere še podatke o prosilčevem premoženjskem stanju in ugledu med prebivalci. Deželna vlada se je obrnila na policijsko ravnateljstvo v Ljubljani in od tam so 6. oktobra 1914 odgovorili na postavljene zahteve. Prosilec je bil poročen, a brez otrok, od leta 1899 je živel ločeno od žene Ane, ki je odšla v Gradec in se verjetno vdajala prostituciji. Upokojenec je bil brez premoženja in zaradi revme nesposoben za pridobitno dejavnost. Je član vojnega zbora v Ljubljani. Ko se je upokojil kot orožnik, je 14 let delal kot dostavljavec pri okrajnem glavarstvu Ljubljana-okolica in tam je dobil revmo. Ni bil sodno ali policijsko kaznovan, je zaupljiv, so zapisali na policijskem ravnateljstvu. Ministrstvo za deželno obrambo je 11. februarja 1915 odgovorilo, da prošnji ni bilo mogoče ustreči.⁵⁸⁵

Prepoved društva upokojenih orožnikov

Po vzoru nekaterih drugih držav zahodne Evrope, ki so dovoljevale ustanavljanje stanovskih društev (upokojenih) orožnikov ali policistov, so tudi v Avstriji osnovali tako združenje z imenom »Enotnost«. Sedež je imelo na Dunaju in je izdajalo list *Orožniške vesti*.⁵⁸⁶ Glasilo so razširjali tudi med aktivnim orožništvom.

Ta časnik, ki ga je urejal Josef Horváth, upokojeni orožniški straž-

---

⁵⁸³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1909–1921, ovoj 1914, spis št. 5141. V izvirniku *Gendarmerieveteranen-Reichsverband in Wien*.

⁵⁸⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1909–1921, ovoj 1914, spis št. 8347.

⁵⁸⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1909–1921, ovoj 1915, spis št. 3864.

⁵⁸⁶ V izvirniku društvo »Einheit«, glasilo »Gendarmerie-Nachrichten«.

mojster, je postajal vse bolj kritičen do oblasti. Tudi samo društvo je delovalo vse bolj agitacijsko in je po oceni pristojnih ogrožalo disciplino moštva. Skratka, pokazalo se je, tako društvo kot njegovo glasilo, da sta režimu nevarna.

Orožniški nadzornik, generalmajor Tišljar, je 10. februarja 1908 izdal ukaz celotnemu orožništvu. V enem stavku je zapisal, da je glasilo društva upokojenih orožnikov Avstrije v zadnjem času ponavljalo vsebine, ki so v javnem interesu prepovedane, razširjanje tega lista v orožniškem zboru pa iz disciplinskih razlogov nedopustno, zato je za aktivno orožništvo prepovedano naročanje in vsako zagovarjanje tega časopisa. Nato je vsem deželnim orožniškim poveljstvom naročil, da ta ukaz prenesejo navzdol, tudi vsem orožniškim postajam, tam o vsebini ukaza obvestijo celotno moštvo, kar mora biti zaznamovano kot »razumljivo«.

Po tej prepovedi razširjanja glasila med aktivnim moštvom je uredništvo sestavilo obvestilo z naslovom »*Razglas ljudstvu, avstrijskemu ljudskemu predstavištvu in javnemu tisku!*« Skliceval se je na 13. člen temeljnega državnega zakona z dne 31. decembra 1867,⁵⁸⁷ ki je vsem državljanom zagotavljal pravico, da je z besedo, pisanjem, tiskom ali s sliko izražal svoje mnenje, vse znotraj zakonskih omejitev. Omenjeni ukaz orožniškega nadzornika je v nasprotju s tem zakonom, je celo nevaren za državo in lastnino. Kaže na to, da Avstrija stopa na pot brutalne vojaške diktature. Podobna usoda čaka tudi druge časopise, ki bi si upali osvetljevati in kritizirati temne plati v državi, je zapisalo uredništvo. Dodalo je še daljše besedilo o tem, kaj pomeni ta prepoved glasila in izdalo še letak, velikosti 25 x 35 centimetrov. Na prvi strani je bil natiskan omenjeni »Razglas« ter ukaz orožniškega nadzornika, na drugi pa daljše besedilo kritične in protestne vsebine.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁷ Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino, št. 118.

⁵⁸⁸ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1908, fasc. 1601–2300.

Aufruf

an das Volk, an die österreichische Volksvertretung und an die öffentliche Presse!

Artikel XIII des Staatsgrundgesetzes vom 13. Dezember 1867, R.-G.-Bl. Nr. 142, bestimmt, dass jedermann das Recht hat, durch Wort, Schrift, Druck oder bildliche Darstellung seine Meinung innerhalb der gesetzlichen Schranken frei zu äussern!

Der nachstehend zitierte Korpsbefehl ist daher absolut **gesetzwidrig**, **unterdrückt die öffentliche Presse**, sowie die **konstitutionellen Rechte der Staatsbürger**, bildet einen **Missbrauch der Amtsgewalt**, eine **vorbedachte böswillige Schädigung** der öffentlichen Presse, eine **Existenzstörung**, welche zum Ruine führen kann, ist daher **eigentums- und auch staatsgefährlich!**

Dieser gesetzwidrige Korpsbefehl zeigt klar und deutlich, dass in Oesterreich die brutale **Militär-Diktatur** schon alizukühn ihr Haupt erhebt, die **Konstitution**, die **Staatsgrundgesetze**, die **gewährleisteten Rechte der Staatsbürger**, die **freie Meinungsäusserung** und die **Pressfreiheit gewaltsam mit Füssen tritt** und eine rohe **Willkür-Gewalt- und Franco-Wirtschaft anstrebt!**

Nicht bloss unser Fachblatt „Gendarmerie-Nachrichten“, sondern auch andere Zeitungen und Druckschriften, die es sich zur Pflicht machen, für **Licht, Wahrheit und Recht** unerschrocken einzutreten, **dunkle Sachen zu beleuchten** und zweifelhafte Ehrenmänner mit Butterköpfen an die Sonne des Frangens zu stellen, werden konfisziert, um die Schurken zu schonen!

Der Gewalt-Befehl des österreichischen Franco lautet wie folgt:

K. k. Gendarmerieinspektor.

Abschrift.

ad. Nr. 569 res. ex 1907.

„Gendarmerienachrichten“,
Verbot.

Korpsbefehl

Wien, am 10. Februar 1908.

Nachdem die in Wien erscheinende periodische Druckschrift „Gendarmerie-Nachrichten“ in der letzten Zeit wiederholt wegen ihres im öffentlichen Interesse zu verfolgenden Inhaltes mit Beschlag belegt wurde, sohin die Verbreitung dieses Blattes im Gendarmeriekorps aus disziplinären Gründen nicht angemessen erscheint, wird den **aktiven** Gendarmeriemannschaftspersonen das **Abonnement** der genannten Druckschrift, sowie jede Art von Unterstützung dieses Blattes, insbesondere auch eine Beteiligung an Sammlungen für den Pressfond etc. untersagt.

Tisljar m. p.,

Generalmajor, Gendarmerieinspektor.

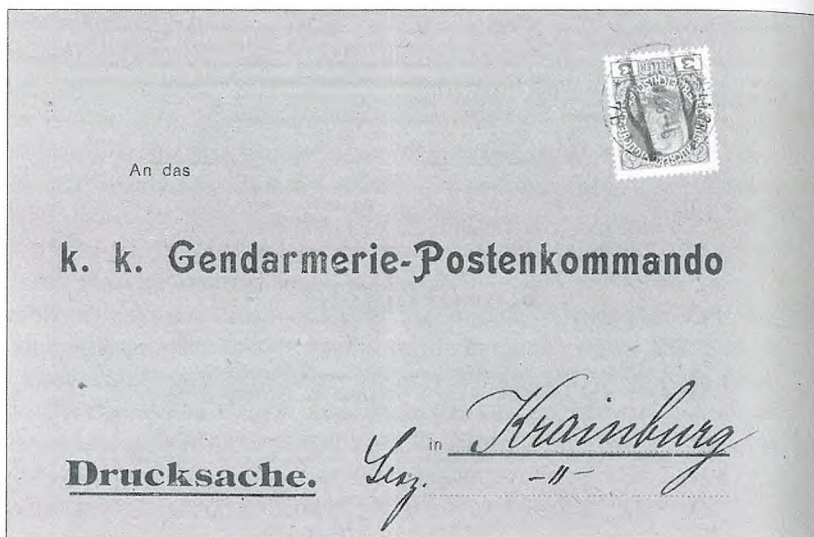
An alle

k. k. Landesgendarmeriekommanden!

zur Verlautbarung an sämtliche Posten mittelst separaten Befehls, welcher der gesamten Mannschaft zu erläutern und von derselben mit dem Vermerk: „verstanden“ zu fertigen ist.

*Ukaz orožniškega inšpektorja o prepovedi upokojenskega glasila
Orožniške vesti. (AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko,
l. 1908, fasc. 1601–2300, ovoj 2040)*

Ministrstvo za notranje zadeve je 30. marca 1908 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da je minister prepovedal omenjeno društvo, skladno z določbo 24. člena društvenega zakona z dne 15. novembra 1867.⁵⁸⁹ Vlado je zaprosilo, naj ugotovi, če so kje na Kranjskem podružnice tega društva; če so, naj jih prepove. Deželna vlada je 1. aprila 1908 pisala vsem okrajnim glavarstvom in 12. deželnemu orožniškemu poveljstvu. Slednje je 7. aprila 1908 poslalo omenjeni letak društva. O prejemu tega letaka so poročale še orožniške postaje Kranj, Cerklje, Smlednik, Vipava, Senožeče, Razdrto, Idrija, Rakek, Planina in Godovič. Letak so z Dunaja poslali v uradni orožniški ovojnici.⁵⁹⁰

Ovojnica, v kakršni je orožniška postaja Kranj prejela izvod prepovedanega upokojenskega glasila Orožniške vesti. (AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1908, fasc. 1601–2300, ovoj 2040)

⁵⁸⁹ Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino, št. 109.

⁵⁹⁰ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1908, fasc. 1601–2300, ovoj 2040, spisi št. 1755, 1852, 1889, 1910, 1969 in 1991.

POGLED V FINANČNO POSLOVANJE

Orožništvo je poslovalo po strogih finančnih predpisih, ki so veljali za celotno državno upravo. To je veljalo na vseh ravneh njegove organiziranosti, od postaje do orožniškega nadzornika pri ministrstvu za deželno obrambo na Dunaju. Na tem področju ni bilo šale.

Nadzor poslovanja orožniške blagajne v Ljubljani

Poslovanje blagajne 12. deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani je bilo redno pod nadzorom deželne vlade. To so opravljali njeni predstavniki na podlagi odločbe ministrstva za deželno obrambo in javno varnost z dne 20. aprila 1869 in ministrstva za deželno obrambo z dne 13. februarja 1906.

Višji računski svetnik deželne vlade v Ljubljani in računski revident (revizor) sta 14. decembra 1907 opravila tako imenovanje skontiranje blagajne in skladišča 12. deželnega orožniškega poveljstva. Z delom sta začela ob 9. uri in ga končala opoldne. Pregled se je nanašal na denarno poslovanje in na poslovanje z opremo in uniformami. Preverila sta tudi ravnanje s ključi blagajne. Pregledala sta knjige in žurnale po stanju tistega dne in nista ugotovila nobenih napak. V pisarni poveljnika je bila blagajna znamke wertheim, ki je imela tri ključe: eden je bil pri poveljniku Riedlingerju, drugi pri računovodji, stotniku Franzu Flucherju, in tretji pri poročniku Oskarju Mayu. Skladišči opreme in uniform sta bili na Rimski cesti 7, ključe je imel nadporočnik Ottokar Šebesta.⁵⁹¹

Pregled poslovanja je obsegal tudi tako imenovani masni in nastanitveni sklad. Iz prvega so oskrbovali moštvo z uniformo in delom opreme, iz drugega pa so pokrivali stroške za poslovne prostore, ki so šli (večinoma) iz deželne blagajne. 18. decembra 1908 je masni sklad znašal 45.068 kron in 35 vinarjev, nastanitveni sklad pa 17.319 kron ter 11 vinarjev; 22. oktobra 1912 je prvi dosegel 54.709 kron in 18 vinarjev, drugi pa 16.746 kron in 15 vinarjev; 4. decembra 1914 je na prvega odpadlo 12.414 kron in 73 vinarjev, na drugega pa 50.436 kron in 66 vinarjev. Pri tem so upoštevali glavnico in obresti. Denar so hranili pri Kranjski hranilnici v Ljubljani pod številko 306723.⁵⁹²

---

⁵⁹¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1909–1921, št. 25661.

⁵⁹² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1861–1908, ovoj 1908, spis št. 30082;

Ob pregledu 28. junija 1912 je bilo v orožniškem skladišču 15 različnih vrst blaga, na primer 57,050 metra sukna za plašče, 12,500 metra sukna za suknjiče, 38,140 metra sukna za hlače, 28,200 metra blaga za bluže itd.⁵⁹³

Zadnje tako poročilo o nadzoru blagajniškega in skladiščnega poslovanja, ki je ohranjeno v arhivu, je z dne 16. junija 1915. V masnem skladu je bilo 60.770 kron, v nastanitvenem pa 12.050 kron. Iz prvega sklada je bilo na hranilni knjižici 2050 kron in 10.000 kron je bilo drugega vojnega posojila. Iz drugega sklada so na hranilni knjižici imeli 30.170 kron, 30.000 kron pa so dali za vojno posojilo. Predmete in uniformo so iz varnostnih razlogov prepeljali v Gradec.⁵⁹⁴

Zakupne pogodbe pod nadzorom

Pogodbe o zakupu privatnih prostorov za orožniške namene so šle skozi več rešet, preden so bile podpisane z vseh strani in so stopile v veljavo.

Sprva so bile zakupne pogodbe napisane na roko, in sicer tako, da so besedilo uvrstili na desno stran listine. Podpisala sta jo komandir orožniške postaje, lastnik prostorov in dve priči. Navadno je vsebovala 10 členov. Postopoma so uvedli tiskan obrazec pogodbe, v latinici, kjer je bila vsebina natiskana na desni strani listine, na hrbtni strani pa na levi strani. Prazen prostor je bil namenjen za žige in podpise. Tretja stran oziroma drugi list je bila navadno skica najetih prostorov. Pogodbo so podpisale iste osebe, kot je veljalo za rokopisne pogodbe. Listino so nato poslali v potrditev k intendanci deželne obrambe v Gradcu. Tiskan obrazec je imel 9 členov, v prazen prostor nekaterih členov so vnesli podatke o lastniku, ceni zakupa in podobno.

Na začetku listine so bili navedeni podatki o tem, kdo sklepa pogodbo, na primer lastnik in orožniška postaja. Prvi člen je imel podatke o prostorih zakupa in o trajanju pogodbe. Drugi člen je določil, da bo zakupnik najemnino plačeval v štirih letnih obrokih, in sicer s položnico. Tretji člen je narekoval, da je lastnik prostore predal v dobrem in

---

fasc. 1909–1921, ovoj 1909, spisa št. 15211 in 25849, ovoj 1910, spisa št. 8303 in 16939, ovoj 1911, spisa št. 27609 in 34482, ovoj 1912, spis št. 28261, ovoj 1913, spis št. 16489, ovoj 1914, spisa št. 19075 in 36294.

⁵⁹³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1909–1921, ovoj 1912, spis št. 17173.

⁵⁹⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–2, fasc. 1909–1921, ovoj 1915, spis št. 14809.

uporabnem stanju, med trajanjem pogodbe je opravljal vsa potrebna popravila na svoje stroške. Če lastnik teh obveznosti glede popravil ne bi opravil v 14 dneh po prejemu pisnega poziva, je zakupnik dobil pravico, da je to opravil sam na stroške lastnika. V tem primeru je imel lastnik pravico, da je ugovarjal na višino stroškov ali postavil tozadevno zahtevo do erarja. Četrty člen je vsa bremena in dajatve zakupnih prostorov prenesel na lastnika. V petem členu je bilo zapisano, da ima deželna obramba med trajanjem zakupnine pravico do trimesečnega odpovednega roka. Šesti člen je določil, da spore iz pogodbe rešuje pristojno sodišče. V sedmem členu je bilo zapisano, da pogodba zavezuje tudi pravnega naslednika, če bi vse pravice in obveznosti prešle na njega. Če je lastnik postal nesposoben, da bi upravljal svojo lastnino, je pogodba prešla na pravnega naslednika, razen če bi jo deželna obramba odpovedala. Osmi člen je določal, da je pogodba postala pravnomočna za lastnika z dnem podpisa, za deželno obrambo pa z dnem, ko jo je potrdilo poveljstvo deželne obrambe v Gradcu. Deveti, zadnji člen je sporočal, da je pogodba sestavljena v petih izvodih.⁵⁹⁵

Pogodba za najem prostorov za orožniško postajo Rakek je za leto 1906 določila ceno 60 kron, za leto 1913 pa 100 kron, za orožniško postajo Jesenice v istih letih 120 oziroma 40 kron, za orožniško postajo Grahovo 160 oziroma 200 kron, za orožniško postajo Radovljica leta 1911 le 60 kron.⁵⁹⁶

Državni stroški za orožništvo

Večino stroškov za orožništvo je nosila država in njen proračun so določali na Dunaju bodisi vlada in cesar sama ali pa poslanci v državnem zboru. Praviloma so ga objavljali v uradnem listu in iz tega gradiva je bilo mogoče izdelati pregled predvidenih izdatkov za orožništvo, in sicer od leta 1863 dalje, vendar ne za vsa leta, zato preglednica 2, ki vsebuje te podatke, ni popolna.

Do leta 1867 je bila postavka za orožništvo še znotraj državnega (policijskega) ministrstva. To velja nekoliko pojasniti. Ministrstvo za notranje zadeve je bilo ustanovljeno marca leta 1848 in je prevzelo posle ukinjenega Dvornega policijskega urada in Združene dvorne pisarne.

---

⁵⁹⁵ AS 184, Cesarsko in kraljevo vojno ministrstvo, šk. 1, št. 253.

⁵⁹⁶ AS 184, Cesarsko in kraljevo vojno ministrstvo, šk. 1, št. 152, 157, 187, 208 in 241.

Leta 1852 je prešlo vodenje policije na Najvišje policijsko oblastvo, ki je bilo ukinjeno leta 1859 in ustanovljeno Policijsko ministrstvo, vodenje orožništva je prevzelo notranje ministrstvo. Naslednje leto je notranje ministrstvo nehalo delovati, ustanovljeno je bilo Državno ministrstvo, ki je delovalo do leta 1867, ko so ga ukinili in spet ustanovili notranje ministrstvo. Leta 1868 so oblikovali ministrstvo za deželno obrambo in javno varnost, ki se je od leta 1870 imenovalo le ministrstvo za deželno obrambo. Policijske zadeve so ponovno pripadle ministrstvu za notranje zadeve. Delovno področje notranjega ministrstva je obsegalo vodenje političnih upravnih zadev, upravne zadeve javne varnosti (na primer tisk, potne listine, društva, ponarejanje denarja, prevoz orožja itd.), zadeve policijskih direktij in civilne varnostne straže, skrb za državne in deželne meje in podobno.⁵⁹⁷

Od leta 1868 dalje je proračunska postavka za orožništvo spadala v okvir sredstev za ministrstvo za deželno obrambo. Za obdobje 1850–1859 in 1863–1918 sem izračunal tudi, kolikšen je bil delež orožništvu namenjenih sredstev v celotnem državnem proračunu, vendar podatki niso za vsa leta.

Preglednica 2: Proračunske postavke za orožništvo in njihov delež v celotnem proračunu v letih 1850–1859 in 1863–1918

1	2	3
Leto	Predvidena sredstva za orožništvo v gold. oz. kronah	Odstotek proračuna
1850	2.753.852 goldinarjev	0,82
1851	5.784.274	1,53
1852	6.585.831	1,61
1853	6.799.829	1,60
1854	6.822.281	1,31
1855	6.721.827	1,23
1856	7.225.492	1,46
1857	7.065.530	1,42
1858	4.790.475	1,38
1859	6.627.899	1,13

⁵⁹⁷ Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, 1. knjiga, str. 293.

Orožništvo na Kranjskem 1850–1918

1860	...	...
1861	...	...
1862	...	...
1863	1.637.436	0,42
1864	1.841.528	0,30
1865	1.575.335	0,30
1866	1.779.409	0,33
1867	1.440.000	0,33
1868	1.506.420	0,47
1869	...	...
1870	2.200.000	0,68
1871	2.556.000	0,73
1872	3.540.000	1,00
1873	3.814.500	0,98
1874	3.810.000	0,99
1875	3.800.000	0,99
1876	3.900.000	0,97
1877	3.950.000	0,97
1878	3.950.000	0,93
1879	4.100.000	0,87
1880	4.100.000	0,96
1881	4.200.000	0,91
1882	4.254.000	0,87
1883	4.433.600	0,90
1884	4.601.700	0,89
1885	4.618.360	0,89
1886	4.634.907	0,90
1887	4.717.176	0,88
1888	4.757.710	0,88
1889	4.948.992	0,92
1890	5.005.535	0,92
1891	5.074.019	0,90
1892	5.220.720	0,89
1893	5.630.583	0,92
1894	5.691.680	0,92
1895	5.987.990	0,93

1896	6.150.780	0,92
1897	6.544.720	0,95
1898	6.864.880	0,95
1899	6.989.799	0,92
1900	16.233.034 kron	1,02
1901	...	...
1902	17.303.227	1,02
1903	17.000.154	0,98
1904	17.847.396	1,02
1905	...	...
1906	...	...
1907	...	...
1908	23.452.276	1,09
1909	24.031.732	1,00
1910	27.319.868	0,98
1911	...	...
1912	...	...
1913	...	...
1914/15	30.080.214	0,87
1915/16	30.044.174	0,92
1916/17	32.301.293	0,44
1817/18	31.959.250	1,30

Upoštevati je treba, da je na začetku leta 1900 Avstro-Ogrska izvedla denarno reformo in namesto goldinarja in krajcarja uvedla krono in vinar. Menjava je bila izvedena v razmerju 1: 2, torej je bil en goldinar vreden dve kroni.

Opozoriti velja še na to, da je v preglednici naveden le predvideni strošek za deželno orožništvo. V letih od 1850 do 1871 je bila namreč proračunska postavka za (osrednje) orožniško poveljstvo na Dunaju še ločena in je v posameznem letu dosegla ta znesek: 1850 – 376.553, 1851 – 30.509, 1852 – 29.068, 1853 – 29.806, 1854 – 67.970, 1855 – 63.272, 1856 – 79.401, 1857 – 82.384, 1858 – 83.498, 1859 – 89.297, 1863 – 53.915, 1864 – 53.257, 1865 – 46.893, 1866 – 43.349, 1867 – 36.000, 1868 – 45.967, 1869 – 9068, 1870 – 9515 in 1871 – 9600 goldinarjev; za leto 1860, 1861 in 1862 nisem uspel najti ustreznega podatka.

Za varnost cesarskega dvora je skrbela dvorna garda, ki so jo se-

stavljali štiri deli: strelska telesna garda (*Arcieren-Leibgarde*), spremljevalna telesna garda (*Trabanten-Leibgarde*), dvorna straža (*Hoffburgwache*) in gardno orožništvo (*Garde-Gendarmerie*). Te štiri straže so imele svoje ločene postavke v dvornem proračunu. Naštel jih bom za vse štiri straže skupaj in posebej tisti del, ki je bil predviden za gardno orožništvo, in sicer za obdobje 1850–1859: 1850 – 235.283 goldinarjev, za orožništvo 12.444 goldinarjev, 1851 – 267.100 oziroma 11.546, 1852 – 301.342 oziroma 73.370, 1853 – 340.664 oziroma 81.135, 1854 – 307.422 oziroma 50.285, 1855 – 335.525 oziroma 47.395, 1856 – 347.063 oziroma 58.895, 1857 – 305.314 oziroma 7.302, 1858 – 468.949 oziroma 159.700 in 1859 – 411.624 oziroma 77.083. Leta 1868 se je orožniška telesna straža preimenovala v gardni konjeniški eskadron, dvorna straža pa v pehotno četo telesne straže; obe sta končno postali sestavni del gardnih enot.⁵⁹⁸

⁵⁹⁸ Podatke sem zbral iz teh virov: a) *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie*. Zusammengestellt von der k. k. Direction der administrativen Statistik, Neue Folge, Band I. (za leta 1849, 1850 in 1851), Wien 1856, Band II. (za leta 1852, 1853 in 1854), Wien 1859, Band III. (za leta 1855, 1856 in 1857), Wien 1861, Band IV. (za leta 1858 in 1859), Wien 1862. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei;

b) v Državnem zakoniku objavljenih proračunskih podatkov: *Finanzgesetz für das Verwaltungsjahr 1862, vom 2. November 182*, RGBKÖ, št. 35/62, z dne 5. novembra 1862; *Finanzgesetz vom 29. Februar 1864, für die Periode vom 1. November 1863 bis letzten Dezember 1864*, RGBKÖ, št. 8/64, z dne 5. marca 1864; *Finanzgesetz für das Jahr 1865, vom 26. Juli 1865*, RGBKÖ, št. 17/65, z dne 28. julija 1865; *Finanzgesetz für das Jahr 1866, vom 30. Dezember 1865*, RGBKÖ, št. 41/65, z dne 31. decembra 1865; Finančna postava za leto 1867 od 28. 12. 1866. *Prestava iz državnega zakonika leta 1866 za kranjsko vojvodino*, št. 158; Finančna postava za leto 1868 od 24. 6. 1868. *Prestava iz državnega zakonika leta 1868 za kranjsko vojvodino*, št. 71; *Finančna postava za leto 1870*, DZ, št. 18/70, z dne 16. aprila 1870; *Finančna postava od 17. 7. 1871*, DZ, št. 28/71, z dne 18. julija 1871; *Finančna postava od 24. 3. 1872*, DZ, št. 12/72, z dne 27. marca 1872; *Finančna postava za leto 1873 od 11. 4. 1873*, DZ, št. 17/73, z dne 22. aprila 1873; *Finančna postava za leto 1874*, DZ, št. 12/74, z dne 28. aprila 1874; *Finančna postava za leto 1875*, DZ, št. 51/74, z dne 23. decembra 1874; *Finančna postava za leto 1876*, DZ, št. 50/75, z dne 29. decembra 1875; *Finančna postava za leto 1877 od 29. 11. 1876*, DZ, št. 37/76, z dne 31. decembra 1876; *Finančna postava za leto 1878 od 30. 3. 1878*, DZ, št. 10/78, z dne 31. marca 1878; *Finančna postava za leto 1879 od 22. 5. 1879*, DZ, št. 28/79, z dne 27. maja 1879; *Finančna postava za leto 1880 od 28. 5. 1880*, DZ, št. 22/80, z dne 29. maja 1880; *Finančna postava za leto 1881 od 7. 6. 1881*, DZ, št. 24/81, z dne 10. junija 1881; *Finančna postava za leto 1882 od 29. 3. 1882*, DZ, št. 13/82, z dne 30. marca 1882; *Finančna postava za leto 1883 od 16. 4. 1883*, DZ, št. 16/83, z dne 19. aprila 1883; *Finančna postava za leto 1884 od 8. 4. 1884*, DZ, št. 14/84, z dne 12. aprila 1884; *Finančna postava za leto 1885 od 26. 3. 1885*, DZ, št.

Nekajkrat so državni proračun že med finančnim letom spremenili in dopolnili, in sicer tako, da so določili »dodatne kredite k državnemu preudarku«. Tako je bilo v proračunu za leto 1876,⁵⁹⁹ 1877,⁶⁰⁰ 1882, ko so k postavki za orožništvo dodali 210.000 goldinarjev za gradnjo orožniških postaj in stanovanj na Krivošijah, proračun za tisto leto pa spremenili celo dvakrat,⁶⁰¹ in 1883, ko so za 103 može povečali število orožnikov v Galiciji in na Češkem, postavko na orožniškem proračunu pa povišali za 400.000 goldinarjev.⁶⁰² V zadnjih letih pred razpadom države je bil proračun določen za upravno oziroma finančno leto, ki se je štelo od 1. julija do 30. junija naslednje leto.

Delež sredstev, predvidenih za orožništvo, je znašal približno en odstotek proračuna avstrijskega dela monarhije.

10/85, z dne 28. marca 1885; *Finančna postava za leto 1886 od 20. 4. 1886*, DZ, št. 19/86, z dne 21. aprila 1886; *Finančna postava za leto 1887 od 31. 5. 1887*, DZ, št. 26/87, z dne 1. junija 1887; *Finančni zakon za leto 1888 od 30. 5. 1888*, DZ, št. 21/88, z dne 31. maja 1888; *Finančni zakon za leto 1889 od 20. 5. 1889*, DZ, št. 30/89, z dne 23. maja 1889; *Finančni zakon za leto 1890 z dne 19. 5. 1890*, DZ, št. 24/90, z dne 22. maja 1890; *Finančni zakon za leto 1891 z dne 22. 7. 1891*, DZ, št. 35/91, z dne 25. julija 1891; *Finančni zakon za leto 1892 z dne 22. 12. 1891*, DZ, št. 60/91, z dne 29. decembra 1891; *Finančni zakon za leto 1893 z dne 26. 3. 1893*, DZ, št. 13/93, z dne 28. marca 1893; *Finančni zakon za leto 1894*, DZ, št. 37/94, z dne 31. maja 1894; *Finančni zakon za leto 1895 z dne 27. 7. 1895*, DZ, št. 54/95, z dne 30. julija 1895; *Finančni zakon za leto 1896 z dne 28. 3. 1896*, DZ, št. 19/96, z dne 31. marca 1896; *Finančni zakon za leto 1897 z dne 26. 1. 1897*, DZ, št. 10/97, z dne 28. januarja 1897; *Cesarski ukaz z dne 28. 12. 1898*, DZ, št. 85/98, z dne 31. decembra 1898; *Cesarski ukaz z dne 27. 12. 1899*, DZ, št. 111/99, z dne 31. decembra 1899; *Cesarski ukaz z dne 27. 12. 1900*, DZ, št. 97/00, z dne 30. decembra 1900; *Finančni zakon za leto 1902 z dne 31. 5. 1902*, DZ, št. 51/02, z dne 1. junija 1902; *Cesarski ukaz z dne 29. 12. 1903*, DZ, št. 118/03, z dne 30. decembra 1903; *Cesarski ukaz z dne 29. 12. 1904*, DZ, št. 85/04, z dne 30. decembra 1904; *Finančni zakon za leto 1908 z dne 29. 6. 1908*, DZ, št. 57/08, z dne 1. julija 1908; *Finančni zakon za leto 1909 z dne 29. 6. 1909*, DZ, št. 46/09, z dne 1. julija 1909; *Finančni zakon za leto 1910 z dne 29. 6. 1910*, DZ, št. 48/10, z dne 1. julija 1910; *Cesarski ukaz z dne 28. 6. 1915*, DZ, št. 83/15, z dne 29. junija 1915; *Cesarski ukaz z dne 15. 9. 1916*, DZ, št. 144/16, z dne 20. septembra 1916; *Ukaz vsega ministrstva z dne 22. 8. 1917*, DZ, št. 150/17, z dne 25. avgusta 1917; *Ukaz vsega ministrstva z dne 30. 7. 1918*, DZ, št. 142/18, z dne 3. avgusta 1918;

c) Wandruszka, Urbanitsh; *Die bewaffnete Macht*, str. 430–431.

⁵⁹⁹ *Postava od 15. marcija 1876*, DZ, št. 12/76, z dne 1. aprila 1876.

⁶⁰⁰ *Postava od 17. 5. 1877*, DZ, št. 15/77, z dne 24. maja 1877.

⁶⁰¹ *Postava od 6. 6. 1882*, DZ, št. 23/82, z dne 13. junija 1882. *Postava od 6. 6. 1882*, DZ, št. 24/82, z dne 15. junija 1882.

⁶⁰² *Postava od 17. 5. 1883*, DZ, št. 24/83, z dne 29. maja 1883.

Proračunski izdatki Kranjske za nastanitev orožnikov

Kot je že bilo rečeno, so del stroškov za orožništvo prispevale tudi dežele, torej tudi Kranjska. O tem je večino obravnavanega obdobja, to je od leta 1861 do 1914, sklepal deželni zbor naše dežele. Sestavljali so ga izvoljeni poslanci in virilist, to je ljubljanski škof. Poslanci so bili sprva izvoljeni v treh kurijah oziroma volilnih razredih. V letih 1861–1908 je bilo po 10 poslancev iz veleposestniškega in mestnega razreda ter 16 iz kmečke kurije; skupno je bilo 37 članov deželnega parlamenta. Z letom 1908 so uvedli še četrto, splošno kurijo in število članov deželnega zbora se je povečalo na 50: ljubljanski škof, 10 zastopnikov veleposesti, 12 predstavnikov mest, 16 poslancev iz kmečke kurije ter 11 poslancev splošnega volilnega razreda.⁶⁰³

Deželni odbor, ki so ga sestavljali sprva štirje in pozneje pet poslancev, je vsako leto vnaprej pripravil predlog proračuna za deželni zaklad in za vse sklade, ki jih je upravljal. Prav tako je vsako leto izdelal računski sklep o proračunu za prejšnje leto. Gradivo je najprej obravnaval finančni odsek deželnega zbora in navadno podal pisno poročilo za deželne poslance. O obravnavah so pisali zapisnik. Celotno gradivo so objavljali v knjigah z naslovom »Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani«. Zadnji objavljeni proračun je za leto 1914. Med prvo svetovno vojno se deželni zbor ni sestajal in »Obravnave« niso več izhajale.

Od kje je proračun Kranjske črpal denar? Prihodkov je bilo sedem vrst: dohodki iz deželnega premoženja; priklada k neposrednim davkom; priklada k užitnini od vina, vinskega in sadnega mošta ter mesa; samostojna naklada na porabo žganih pijač; samostojna naklada na vsak hektoliter porabljenega piva; državni prispevki in podpore; najem posojil.⁶⁰⁴

Iz omenjenih »Obravnav« sem zbral podatke o denarju, ki so ga deželni poslanci vnaprej načrtovali za nastanitev orožništva in odstotek teh sredstev v celotnem proračunu. Deželni zbor je začel z delom leta 1861 in začel sprejemati svoje proračune in zaključne račune. Za prejšnja leta je take podatke navedel deželni poslanec Mihael Ambrož, ko je 27. februarja 1863 poročal o predlaganem proračunu za orožništvo. Najprej je orisal javno varnost na Kranjskem pred letom 1850 in naštel

---

⁶⁰³ Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, g. Deželni zbor, str. 252–254.

⁶⁰⁴ Melik, Kranjske deželne finance 1861–1914, str. 160–165.

razloge za ustanovitev orožništva. Zatem je govoril o prispevku Kranjske za namestitvev te varnostne sile od leta 1851 do 1862.⁶⁰⁵

V preglednici 3 sem prikazal proračunske izdatke dežele Kranjske za nastanitev orožništva v času od 1851 do 1914. Izjema je leto 1873, ko je bil tovrsten strošek prikazan v skupni postavki za javno varnost, ki je vsebovala predvidene stroške tako za orožništvo kot za odgon, skupaj 17.615 goldinarjev.⁶⁰⁶

Preglednica 3: Proračunski izdatki za nastanitev orožništva na Kranjskem in celotni deželni proračuni v letih 1851–1914

1	2	3	4
Leto	Celotni dež. proračun	Proračunski izdatki za orožnike	Delež za orožništvo (v %)
1851	...	29.337 goldinarjev	...
1852	...	20.194	...
1853	...	26.692	...
1854	...	18.355	...
1855	...	19.352	...
1856	...	60.000	...
1857	...	36.000	...
1858	...	30.000	...
1859	...	26.302	...
1860	...	17.000	...
1861	...	15.000	...
1862	...	12.000	...
1863	219.085 goldinarjev	10.000	4,56
1864	192.953	10.000	5,18
1865	220.794	8000	3,62
1866	225.922	8000	3,54
1867	231.778	6500	2,80
1868	235.617	6400	2,72

⁶⁰⁵ Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages zu Laibach in den Monaten Jänner, Februar und März 1863. Stenographischer Bericht der neunzenten Sitzung des krainischen Landtages zu Laibach am 27. Februar 1863, str. 1–3.

⁶⁰⁶ Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani v drugi seji četrte volitvene dobe od 5. novembra do 7. decembra 1872, Ljubljana 1872, str. 234.

Orožništvo na Kranjskem 1850–1918

1869	266.242	6400	2,40
1870	280.472	6200	2,21
1871	269.824	6200	2,30
1872	275.742	7375	2,67
1873	292.116	....	...
1874	293.676	8150	2,77
1875	411.276	9560	2,32
1876	345.651	9800	2,83
1877	314.182	10.720	3,41
1878	318.217	10.700	3,30
1879	368.940	10.700	2,90
1880	384.268	11.100	2,89
1881	395.954	11.100	2,80
1882	406.488	11.400	2,80
1883	408.207	11.400	2,79
1884	409.633	11.700	2,85
1885	525.565	12.300	2,34
1886	595.726	12.600	2,11
1887	602.579	12.500	2,07
1888	775.588	12.800	1,65
1889	820.895	13.170	1,60
1890	773.564	13.800	1,78
1891	924.942	14.000	1,51
1892	838.481	14.400	1,72
1893	837.557	14.400	1,72
1894	1.180.751	15.050	1,27
1895	1.008.558	15.000	1,49
1896	1.157.891	9220	0,80
1897	1.211.017	15.480	1,28
1898	1.261.394	15.000	1,19
1899	1.467.734	14.400	0,98
1900	3.018.589 kron	32.100 kron	1,06
1901	3.083.665	31.200	1,01
1902	3.291.181	35.700	1,08
1903	3.348.696	34.500	1,03
1904	3.565.447	37.400	1,05

1905	3.617.705	38.000	1,05
1906	4.121.747	40.700	0,99
1907	4.276.751	43.200	1,01
1908	4.441.072	46.400	1,04
1909	4.429.595	47.200	1,06
1910	4.849.128	50.000	1,03
1911	5.604.745	50.000	0,89
1912	6.603.326	58.000	0,88
1913	6.820.622	60.000	0,88
1914	7.879.167	68.660	0,87

Delež sredstev, predvidenih za nastanitev moštva, se je spreminjal. Njihov delež znotraj celotnih proračunskih sredstev se je menjal in je na primer leta 1863 znašal 4,56 odstotka, leta 1893 le 1,72 odstotka in leta 1914 še manj, in sicer 0,87 odstotka.

Z letom 1878 so v proračunsko postavko za javno varnost vključili še izdatke za prisilno delavnico in tisto leto je ta postavka dosegla 40.384 goldinarjev, od tega za orožništvo 10.700, za odgon 18.000 in za prisilno delavnico 11.684 goldinarjev.⁶⁰⁷ Prisilna delavnica v Ljubljani je od ustanovitve leta 1847 do leta 1861 spadala v pristojnost deželne vlade v Ljubljani in njene stroške je krila država. S tem letom jo je prevzela dežela Kranjska in v svojih proračunih je morala predvideti stroške za to ustanovo. Prva leta so vanjo napotili tako moške kot ženske, od leta 1855 dalje pa so ženske oddajali v žensko prisilno delavnico v mestu Lankowitz na avstrijskem Štajerskem. V letih 1871–1873 je bil v ljubljanski prisilni delavnici spet tudi ženski oddelek, a so ga hitro spet ukinili in se vrnilo na staro prakso. Izdatki za to delavnico so v nekaj letih znašali: 1874 – 39.507 goldinarjev, 1884 – 56.688 goldinarjev, 1894 – 88.709 goldinarjev, 1904 – 233.030 kron in 1914 – 171.340 kron.⁶⁰⁸

Predlog izdatkov za javno varnost je za leto 1910 znašal 130.589 kron, kar je bilo 2,70 odstotka proračuna dežele Kranjske. Na orožništvo je odpadlo 50.000 kron, na prisilno delavnico 48.249 kron in na odgon 31.950 kron. Stroški za izgon so se delili na pet postavk: plače štirih odgonskih sprevodnikov 3600 kron, obleka teh sprevodnikov 250 kron,

⁶⁰⁷ *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 5. do 21. aprila 1877*, Ljubljana 1877, priloga 20, str. 140.

⁶⁰⁸ Melik, *Skladi kranjskega deželnega premoženja*, str. 165–169.

povračila stroškov odgonskim postajam na Kranjskem 18.000 kron, povračila stroškov za odgon drugim deželam Avstrije 10.000 kron in drugo 100 kron.⁶⁰⁹

V proračunu za leto 1912 je bilo 21.300 kron predvidenih za gasilstvo na Kranjskem ter 9.500 kron za oskrbnino prebivalcev Kranjske, ki so bili v prisilnih delavnicah in poboljševalnicah v drugih deželah Avstrije.⁶¹⁰

Že bežna primerjava med vsotami v deželnih proračunih, predvidenih za nastanitev orožništva, ter dislokacijskimi tabelami za orožništvo na Kranjskem nam daje osnovo za misel, da je bil strošek te vrste v dobri meri povezan s številom orožniških enot in njihovega moštva. Kolikšen strošek te vrste je odpadel na enega orožnika? Tak izračun sem izdelal za nekaj let in v teh letih je strošek na moža znašal toliko: 1851 – 78 goldinarjev, 1861 – 94 goldinarjev, 1871 – 28 goldinarjev, 1881 – 41 goldinarjev, 1891 – 51 goldinarjev in 1901 – 92 kron. Upoštevati je treba tudi, da so nastanitveni stroški spočetka bili visoki tudi zato, ker je bilo treba na novo opremiti prostore, potem pa se je to nekako umirilo.

Proračunska sredstva, predvidena za nastanitev moštva, so bila praviloma nekoliko nižja, drugačna od dejanskih, prikazanih z zaključnim računom proračuna. Tako je za leto 1883 proračun predvidel za ta namen 11.400 goldinarjev, porabljenih pa je bilo 12.070 goldinarjev in 65 krajcarjev, za leto 1892 so predvideli 14.400 goldinarjev, porabili pa so 14.684 goldinarjev, za leto 1904 je bil proračun 37.400 kron, dejanski izdatki pa 38.598 kron in 31 vinarjev.

Predlog deželnega proračuna, ki ga je pripravil deželni odbor, so poslanci dopolnjevali in spreminjali, zato je bil sprejeti proračun drugačen od predlaganega. Deželni odbor je na primer za leto 1894 predlagal proračun v višini 880.795, nato ga je popravil na 1.146.681 goldinarjev, sprejet pa je bil v višini 1.180.751 goldinarjev.⁶¹¹

Ponovno velja spomniti na denarno reformo, ki jo je leta 1892 pripravila Avstro-Ogrska in so jo izvajali postopoma. Dotedanji goldinar je nadomestila krona, ki je s 1. januarjem 1900 postala edina zakonita valuta v državi.⁶¹²

⁶⁰⁹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 33, št. 14314, priloga 261.

⁶¹⁰ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 34, št. 13134, priloga 20.

⁶¹¹ *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1893 do 17. februarja 1894*, Ljubljana 1894, priloga, str. 274, 373 in 438.

⁶¹² Pančur, *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*, str. 265 in 277.

Poslanci v razvojeni vlogi

Deželni poslanci so bili pri obravnavi stroškov za orožništvo včasih v neprijetnem položaju: vedeli so, da brez te sile javne varnosti ne gre, a hkrati so bili za čim manjši deželni prispevek k njenemu vzdrževanju. Stali so pred zagato, kako zagotoviti dobre varnostne razmere ob čim nižjih deželnih prispevkih za te namene.

Zgodilo se je, da je bilo treba prav na hitro spremeniti, to je povišati postavko za nastanitev orožništva. Deželni zbor vojvodine Kranjske je na 10. seji 14. novembra 1871 obravnaval predlog proračuna za naslednje leto. Za nastanitev orožništva je bila navedena vsota 6760 goldinarjev. Ministrstvo za deželno obrambo pa je deželni vladi v Ljubljani 24. oktobra 1871 sporočilo, da bo v letu 1872 ustanovljenih sedem novih orožniških postaj, in sicer na Raki, v Zagorju, Bohinjski Bistrici, Vinici, na Jesenicah, v Novi vasi in Logatcu. Zakupne pogodbe prostorov za te enote so za leto 1872 znašale 815 goldinarjev. Predsednik deželnega odbora in deželni glavar dr. Radoslav Razlag je 17. decembra 1871 to predstavil poslancem in predlagal, da naknadnoodobrijo teh 815 goldinarjev, kar je bilo sprejeto.⁶¹³

Na 12. seji tega zbora 10. aprila 1876 je Janez Mumuk kot zastopnik finančnega odseka poročal o proračunu za leto 1877. Njegovo poročilo je med drugim vsebovalo naročilo deželnemu odboru, da mora »a) preiskovati, zakaj se potrebščine za stanounino žandarmerijskih kasarn povekšuje in prevdarjati, kako bi se to na bolje obrnilo.«⁶¹⁴

Na 14. seji deželnega zbora 18. oktobra 1884 so razpravljali o proračunu za leto 1885 in poročal je poslanec Alfonz Može. Ko je prišla na vrsto postavka za orožništvo, je pohvalil majorja Romana Gramposchicha, da vestno in skrbno opravlja posel »žandaremerijskega načelnika«. V imenu finančnega odseka je predlagal tak sklep: »Deželni odbor je pooblaščen, da načelniku žandarmerijske deželne komande v Ljubljani, g. majorju Gramposchichu, za to, ker svoj posel tako vestno in

⁶¹³ Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani v prvi seji četrte volitvene dobe od 18. do 21. decembra 1871, Ljubljana 1872, priloga 6, str. 10.

⁶¹⁴ Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876, Ljubljana 1876, str. 115 in 362.

skrbljivo v korist dežele opravlja, izreče zahvalo deželnega zbora«. Poslanci so ta predlog sklepa potrdili.⁶¹⁵

Zastopniki ljudstva so pozdravili vsako prizadevanje za zmanjšanje deželnih stroškov za orožništvo, tudi tistih, ki so se nanašali na pripravo. Baron Beno Taufferer, zastopnik veleposesti, je med razpravo o poročilu deželnega odbora za leto 1885 dejal, da je 12. deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani ministrstvu za deželno obrambo predlagalo s 1. januarjem 1885 zmanjšanje števila obhodov poveljnika po enotah. Ministrstvo je to odobrilo in tako so se deželni stroški za pripravo zmanjšale za 150 goldinarjev. Predlagal je, da deželni zbor izrazi zahvalo deželnemu orožniškemu poveljniku in predlog je bil sprejet.⁶¹⁶

Skoraj redno so podprli krajevne veljake, ki so se obrnili na deželni zbor po podporo za ustanovitev nove orožniške postaje, ki naj bi jim bila čim bolj pri roki. Grof Gustav Thurn, deželni glavar, je na 10. seji deželnega zbora 12. januarja 1887 poročal o prispelih prošnjah in omenil, da so županstvo, župnijsvo (župnijski urad), šolsko predstojništvo in drugi zaprosili, da bi v Osilnici (spet) vzpostavili orožniško postajo. O tem je na 13. seji 19. januarja 1887 poročal Jakob Hren, zastopnik upravnega odseka. Povedal je, da je bila v tem kraju ob vzpostavitvi orožništva postaja z osmimi možmi, a so jo ob krčenju moštva ukinili. Leta 1880 so jo spet ustanovili, leta 1886 pa premestili v Drago. Najbližji postaji sta v Pirčah in Dragi, ki sta od Osilnice oddaljeni okoli 14 milj. Podprl je prošnjo in predlagal, da deželni zbor to odobri ter naroči deželnemu odboru, da jo odstopi c. kr. vladi v Ljubljani in priporoči. Njegov predlog je bil sprejet.⁶¹⁷

Deželni odbor je v poročilu o svojem delu od 1. oktobra 1898 do 30. septembra 1899 navedel, da ga je 12. deželno orožniško poveljstvo obvestilo o odobritvi povečanja števila kranjskega orožništva za 24 mož, kar je deželni proračun stalo 1877 goldinarjev in 81 krajcarjev.⁶¹⁸ Poslanci so pozdravili sporočilo 12. deželnega orožniškega poveljstva, ki je

⁶¹⁵ *Obraavnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 9. septembra do 18. oktobra 1884*, Ljubljana 1884, str. 263.

⁶¹⁶ *Obraavnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 25. novembra 1885 do 23. januarja 1886*, Ljubljana 1886, str. 74.

⁶¹⁷ *Obraavnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 29. decembra 1899 do 5. maja 1900*, Ljubljana 1900, str. 226.

⁶¹⁸ *Obraavnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 9. decembra 1886 do 24. januarja 1887*, Ljubljana 1887, str. 230.

obveščalo deželni zbor, da je ministrstvo za deželno obrambo odločilo, da s 1. januarjem 1900 preneha obveznost dežel pri preskrbi s pohištvom za orožniške častnike v naravnih (državnih) stanovanjih.⁶¹⁹

Poslanci so na seji 17. julija 1901 sprejeli resolucijo o odpravi deželnih prispevkov za nastanitev orožništva,⁶²⁰ ob obravnavi proračuna za leto 1912 pa so 25. januarja 1912 to ponovili.⁶²¹

Samokritično o postajah z enim orožnikom

Na 5. seji deželnega zbora vojvodine Kranjske, ki je bila 13. januarja 1896, je deželni glavar obvestil poslance tudi o peticijah, ki jih je prejel zbor. Med njimi sta bili prošnji iz Medijskih Toplic in Trojan o vzpostavitvi orožniških postaj. O obeh prošnjah je na 9. seji 24. januarja 1896 poročal poslanec Janko Kersnik. Oba kraja, kjer so predlagali vzpostavitev postaj, sta bila na meji okrajev Litija in Kamnik ter ob kranjsko-štajerski deželni meji. Podprl je vzpostavitev postaje na Trojanah in tak sklep predlagal tudi poslancem.

Takoj za njim se je k besedi priglasil deželni predsednik Viktor Hein. Povedal je, da je deželna vlada zaprosila ministrstvo za deželno obrambo, da bi na Kranjskem odobrilo povečanje orožništva za 30 mož. Odobrili so le 19 novih mož postave. Ti bodo razporejeni na že obstoječe postaje, tudi tiste v Motniku. Okoliš te postaje meri 6968 hektarjev in ima 3952 prebivalcev. Navedel je, da meri okoliš postaje Stari trg ob Kolpi 8100 hektarjev in šteje le enega moža. Postaje z enim samim orožnikom so neredko v položaju, da ne morejo zadovoljivo opravljati nalog, posebej še ob slabem vremenu, ko bi že zaradi tega morala naloge opravljati dva moža skupaj. Zaradi tega je ocenil, da se bodo v prihodnje izogibali ustanavljanju postaj z enim orožnikom.

Za njim je razpravljal poslanec Franc Košak in se zavzel tudi za novo postajo v Medijskih Toplicah. Poslanec Viljem Pfeifer je pripomnil, da bi raje videl krčenje števila orožnikov na Kranjskem, a ker se tega ne da spremeniti, se je zavzel za orožniško postajo v Šentjerneju na Dolenjskem. Odgovoril mu je deželni predsednik, ki je menil, da bi občina

---

⁶¹⁹ *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 19. decembra 1900 do 17. julija 1901*, Ljubljana 1901, str. 244.

⁶²⁰ Prav tam, str. 304 in 520.

⁶²¹ *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1911 do 22. februarja 1912*, Ljubljana 1912, str. 301 in 513.

Šentjernej krajevne policijske naloge lahko opravljala z lastnim stražnim moštvom; če se bo pokazala potreba po orožništvu v tem kraju, bodo v deželni vladi o tem razmislili. Nato je deželni zbor sprejel sklep, da se podpre ustanovitev nove orožniške postaje na Trojanah.⁶²²

Deželni odbor je peticijo poslal deželni vladi in ta je 3. septembra 1896 odpisala, da tega priporočila ni mogoče uresničiti; v Medijski Toplice pa lahko pošlje med kopalno sezono enega orožnika v pomoč, če bo zagotovljena nastanitev zanj in ustrezná prehrana.⁶²³

Dr. Janez Bleiweis za večji vpliv občin na orožnike

Dr. Janez Bleiweis, poslanec, ki se je zavzemal za uporabo slovenščine tudi v deželnem zboru, je na 11. seji tega zbora 13. januarja 1874 razpravljaj o delokrogu občin po zakonu z dne 17. februarja 1866. Imajo široko področje izvornih nalog, nalagajo pa jim še prenesene, izročene opravke. Postava jim nalaga tudi skrb za varnost ljudi in premoženja, za kar imajo okrajna glavarstva na voljo orožnike, to pa ni neposredno v pomoč občinam. Na področju javne varnosti bi se morale tudi občine posluževati orožnikov. Predlagal je, naj sprejmejo sklep, s katerim bi zadolžili deželni odbor, da pri deželni vladi zagotovi pravico občin, da se pri zagotavljanju krajevne policije poslužujejo orožništva. Poslanci so predlog potrdili.⁶²⁴ Ko je deželni odbor na seji deželnega zbora 16. septembra 1874 pisno poročal o svojem delu od jeseni 1873 do poletja 1874, je navedel tudi, kaj je storil v zvezi s to resolucijo. Deželna vlada mu je 20. februarja 1874 poslala pisni odgovor, ki so ga v poročilu navedli dobesečno, tukaj pa bo na kratko povzet.

Cesar je 27. junija 1860 potrdil načela za preureditev orožništva in navedeni so bili VIII., IX. in X. člen teh načel. Deseti člen je naročal orožnikom, naj se v zadeve krajevne policije vmešava le toliko, da jih nadzoruje ter podpira občinske služabnike. Ministrstvo za deželno obrambo pa je 26. avgusta 1868 zapisalo v ukazu podrejenim enotam, da morajo občine skladno z občinsko postavo same skrbeti za varnost oseb

---

⁶²² *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1895 do 11. junija 1896*, Ljubljana 1896, str. 204–206.

⁶²³ *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1896 do 6. marca 1897*, Ljubljana 1897, str. 296 priloge poročila deželnega odbora.

⁶²⁴ *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 26. novembra 1873 do 13. januarja 1874*, Ljubljana 1874, str. 156–157.

in imetja, župan pa je za to odgovoren. Deželna vlada je nato zapisala lastno stališče o tem vprašanju. Občine pogosto nimajo denarja, da bi plačale svoje stražnike ali pa jih nimajo zadosti. Če bi na javnih praznovanjih prišlo do nereda, ni prav nobene ovire, da župan ne bi zaprosil za orožniško pomoč.

Deželni odbor pa ni bil zadovoljen s tem odgovorom in se je obrnil neposredno na notranje ministrstvo s prošnjo, da bi ukazalo, da se občinam na Kranjskem odobri orožniška pomoč, kadar župani zanjo zaprosijo najbližje poveljstvo enote. Ministrstvo je v dogovoru z ministrstvom za deželno obrambo odpisalo 25. aprila 1874 in svetovalo deželnemu zboru Kranjske, naj njegovi poslanci sodelujejo pri sprejemanju novega zakona o orožništvu, ki ga je vlada posredovala državnemu zboru v obravnavo in sprejem.⁶²⁵

Ali na okrajih ne verjamejo županom?

Župani naših občin so se pritoževali, da jim država nalaga vse več prenesenih nalog, čeprav imajo dovolj dela že z izvirnimi. Novi posli so povečani tudi s stroški.

Dr. Vladislav Pegan je skupaj s še 17 tovariši na 5. seji deželnega zbora 1. februarja 1912 podal interpelacijo za deželnega predsednika, ki se je nanašala na to vprašanje. Najprej so opisali, da okrajna glavarstva od županstev zahtevajo uradna poročila o raznih prenesenih stvareh, na primer o obrtništvu, vojaštvu itd. Župani se trudijo, da zadostijo tem naročilom in poročajo o zahtevanih vprašanjih. Po nekaj dnevih pa pride o isti zadevi poizvedovat še orožništvo, kot da okrajna glavarstva ne bi zaupala županom. Podpisniki interpelacije so se nato vprašali: *»Kakšno spoštovanje naj ima potem ljudstvo proti izvoljenim županom, če velja njihova beseda in njihovo poročilo manj kot poročilo orožnikov!? Kakšno veselje imajo potemtakem gospodje župani do vestnega opravljanja prenesenega delokroga!?»* Tudi občinski odbori so zapostavljeni. Obrtni red je določal, da so podali svoje mnenje o koncesijah za tovrstne dejavnosti v občini. Hkrati so okrajna glavarstva za mnenje o isti zadevi zaprosila še orožnike. Če sta se mnenji obeh strani razlikovali, je obveljalo stališče orožnikov. Ob koncu so vprašali deželnega predsednika, če

---

⁶²⁵ *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 15. septembra do 16. oktobra 1874, Ljubljana 1874, str. 112–113.*

ve za tako poslovanje okrajnih glavarstev in ga zaprosili, naj na primeren način pouči okrajna glavarstva, da na podano župansko poročilo o isti zadevi orožniki poizvedujejo le z največjo diskretnostjo.⁶²⁶

Kritična razprava o orožnikih

Na 8. seji deželnega zbora 15. februarja 1912 so obravnavali proračunske izdatke za nastanitev orožništva. Poslanec Ivan Hladnik je nastopil z obširno kritiko mož postave. Ker se stroški za te namene stalno povečujejo, odobrava pa jih deželni zbor, je to predstavništvo tudi upravičeno do kritičnega pogleda na to možnost. Kritizirati orožnike pa pomeni nekaj predrznega, »saj se orožniki smatrajo za nedotakljive in nezmotljive«. Da bi osvetlil »terorizem, oholost in predrznost orožništva«, je navedel primere iz Cerkelj, Mokronoga, Trebelnega, Krškega, Velike Doline, Čateža, Št. Lovrenca pri Trebelnem in Leskovca, ko so možje postave ravnali drugače, kot zahteva 11., 17., 18., 20. in 93. člen službenega navodila za orožništvo. Očital jim je, da so ravnali pristransko, v korist liberalne politike, se zadrževali v gostilnah še po preteku obratovalnega časa, izdajali uradno skrivnost itd.

Zanimiv je primer, ki ga je navedel in se je pripetil v Št. Lovrencu pri Trebnjem. Nekaj domačinov se je pritožilo nad mlekarno, češ da spušča odpadke v Temenico. Kraj so si ogledali strokovnjaki iz Ljubljane, Novega mesta, Gradca in celo z Dunaja, ki so soglasno ugotovili, da odplake iz mlekarne ne onesnažujejo reke. Okrajno glavarstvo pa je tja poslalo še orožnike, da bi raziskali pritožbe. Nato je poslanec pikro pripomnil: *»Jaz mislim, če se orožniki v nekaterih mesecih, ki se v nekakih tečajih pripravljajo na svoj poklic, tako izobrazijo, da lahko sodijo, če je to, kar ukrenejo tehniki, prav ali ne, potem bi zadostovali samo taki orožniški tečaji in nam ne bi bilo treba ustanavljati tehniških visokih šol«.*

Takoj mu je odgovoril deželni predsednik Theodor Schwarz, ki je bil navzoč na seji. Odločno je zavrnil »nezaslišane napade na orožništvo«. Tisti, ki nimajo dokazov za neprimerno ravnanje mož postave, se obrnejo na poslance, da v okrilju imunitete neupravičeno kritizirajo celotno možnost, ki pa vestno izpolnjuje svoje dolžnosti, kar je v korist dežele in prebivalcev.

---

⁶²⁶ Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1911 do 22. februarja 1912, Ljubljana 1912, str. 138–139.

Oglasila sta se tudi poslanca Evgen Jarc in dr. Vladislav Pegan. Prvi je navedel nekaj primerov nepravilnega ravnanja orožnikov v Prečni, Šmihelu, Dragi na Kočevskem in Metliki. Možje postave so se ravnali po koristih liberalne politike in v škodo ljudske stranke. Tudi drugi je ocenil, da so ponekod orožniki propagandisti liberalcev in edini naročniki dnevnikov Slovenski narod ter Jutro. Navedel je primere iz Št. Vida pri Vipavi, Boštanja in Device Marije v Polju.

Poslanec Ivan Hladnik se je ponovno javil k besedi in navedel 20. člen službenega navodila, ki je orožnikom zapovedal, da ne smejo odstopiti od sodne poti pri iskanju zadoščenja za razžalitev. Ob koncu razprave je poročevalec dr. Janez Evangelist Krek predlagal, da zbornica kljub morebitnim pomislekom potrdi predvidene izdatke za nastanitev orožništva. Njegov predlog je bil sprejet.⁶²⁷

Med novostmi tudi pisalni stroj

Prelom stoletij je prinesel tehnični napredek, ki je vplival tudi na delo in življenje orožnikov. Najprej velja omeniti preiskovalno službo, ki je desetletja potekala bolj po vojaških in manj po znanstvenih spoznanjih. Hans Groß je leta 1894 izdal »Učbenik za preiskovalno službo orožništva«, ki je to področje postavil na kriminološka in kriminalistična dognanja.

Konec 19. stoletja so prve orožniške postaje dobile fotoaparata, na začetku 20. stoletja pa so prve priključili na javno telefonsko omrežje. Leta 1911 so dovolili uporabo privatnih koles v službi, državnih pa niso nabavljali; sabljo so namestili na sprednji del kolesa, puško pa so obesili preko hrbta. Leta 1912 so jih začeli opremljati s pripomočki za jemanje prstnih odtisov.

Vse do prvih let 20. stoletja je uradno poslovanje v orožništvu – podobno kot v drugih vejah državne oblasti – potekalo v rokopisu. Praviloma je bila to gotica in vsak je pisal svojo značilno pisavo.

Pisalni stroj so izumili že leta 1714, in sicer v Angliji. Do izdelave vsaj malce uporabnega stroja te vrste je minilo skoraj sto let, ko so leta 1808 v Italiji izdelali tako napravo. Do množičnejše izdelave teh strojev je prišlo šele po letu 1870, pravi prodor na trg pa se je začel na prelomu iz 19. v 20. stoletje.

---

⁶²⁷ Prav tam, str. 284–290.

V orožništvu so ga začeli uvajati postopoma in prvi tipkopisi so v našem arhivu iz začetka 20. stoletja. Ministrstvo za deželno obrambo je 22. marca 1904 na vsa deželna orožniška poveljstva naslovilo s strojem napisan dopis o nudenju asistencije orožnikov pri izvrševanju sodnih odločb. Ta pomoč je bila dopustna šele, ko lokalni varnostni organi niso uspeli odvrniti nasprotovanja sodnim osebam, ki so opravljale izvršbo.⁶²⁸

Ministrstvo za notranje zadeve je skupaj z ministrstvom za deželno obrambo in javno varnost 31. maja 1869 izdalo odlok o povračilih orožnikom, ki so pričali na sodiščih. Določba zakona o kazenskem postopku so veljala tudi zanje. Če je pot na sodišče trajala v obe smeri do dve uri, so znašali stroški 26 krajcarjev, pri uporabi vlaka ali ladje pa dejanska cena vozovnice. Če vrnitev na orožniško postajo ni bila mogoča isti dan, so mu pripadala ista nadomestila kot v vojski. Izplačilo je šlo iz pavšala okrajnega glavarstva. Če obtoženi ni bil obsojen ali je bil plačilno nesposoben, so šli stroški pričanja v breme dotacij za politično upravo. Tovrstne stroške je bilo treba vnaprej predvideti in jih vnesti v razpredelnico »Različni izdatki« v predlogu letnih izdatkov. Prepis tega odloka so 23. julija 1904 opravili s strojem v notranjem ministrstvu in ga poslali deželni vladi v Ljubljani.⁶²⁹

Minister za notranje zadeve je leta 1908 izdal odločbo o novem poslovnem in pisarniškem redu. Deželna vlada v Ljubljani je to gradivo posredovala navzdol in zatem so okrajna glavarstva poročala o izvedbi te odločbe. Nato so v deželni vladi izdelali celotno poročilo in ga poslali notranjemu ministru na Dunaj. Iz poročila je razvidna tudi tehnična oprema okrajnih glavarstev. Pisalni stroj sta imeli le glavarstvi v Kranju in Kamniku, potrebovala pa bi jih vsa. Razmnoževalni aparat so imeli na vseh enajstih glavarstvih, in sicer 19 kosov.⁶³⁰ Ena od ovir za uvažanje pisalnih strojev je bila bržkone tudi finančne narave: ni bilo dovolj denarja za njihovo nabavo.

⁶²⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1901–1914, ovoj 1901–1906, spis št. 9302.

⁶²⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1869–1872, spis št. 4002.

⁶³⁰ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve: *Operat des Landesregierung, betreffend die Kanzleireform*, šk. 8.

UTRINKI IZ 12. DEŽELNEGA OROŽNIŠKEGA POVELJSTVA V LJUBLJANI

12. deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani je poslovalo podobno kot druga taka poveljstva v avstrijskih deželah. Velik poudarek so dajali kadrovskim vprašanjem, kot bi rekli danes. Temeljito so spremljali polklicno pot vsakega moža od pristopa k orožnikom do odhoda iz službe.

Številne evidence moštva

12. orožniško poveljstvo je vodilo vso potrebno oziroma predpisano dokumentacijo o svojih pripadnikih. V Arhivu Republike Slovenije je ohranjen del tega gradiva, in sicer 12 fondov. Iz gradiva se vidi, da so ga zastavili za celotno drugo desetletje 20. stoletja, torej za čas od 1. januarja 1911 do konec leta 1920. Niso računali, da bo država prej razpadla. V letih 1861–1918 je, glede na gradivo, iz orožniških enot, ki so skrbele za javno varnost na Kranjskem, odšlo 4691 oseb. To bi utegnilo pomeniti, da je bila velika menjava moštva. To velja zlasti za v prvi dve desetletji tega obdobja, ko se je zamenjalo oziroma odšlo 3587 mož, zatem pa se je občutno zmanjšala.⁶³¹

Na poveljstvu orožništva za Kranjsko so vodili tudi liste temeljne knjige, od katerih je vsak vseboval sledeče glavne razpredelnice: zvezek in list v temeljni knjigi oziroma »temeljnici«; ureditev vojaške obveznosti; ime in priimek orožnika; kraj, občina, okraj in dežela ter leto rojstva; domovinska občina; osebni opis; spremembe po vstopu k orožnikom (čin, premestitve, priznanja itd.).

Ob premestitvi na območje drugega deželnega orožniškega poveljstva so to vpisali v register odhodov po temeljni knjigi, v registru temeljne knjige aktivnega moštva pa so navadno vstavili listek z zapisom, da je bil imenovani premeščen in kam.

Iz tega kadrovskega gradiva ne bo odveč navesti vsaj tri primere. Franc Osebik, rojen 18. januarja 1838 v vasi Volča, okraj Škofja Loka, brez poklica, samski, katolik, je stopil k orožnikom 15. maja 1856. Dodeljen je bil v 11. orožniški polk, točneje na orožniško postajo v Ljub-

---

⁶³¹ AS 1153, Deželno orožniško poveljstvo št. 12 v Ljubljani, celotno gradivo.

Abschrift!

Haupt-Grundbuchblatt.

Affinität durch das Er- gänzungsgeſetz, Com- mando (Truppenortner oder Reservant)	Verſchieden in Affinitäts-Protokolle	Affinität-Jahrgang <i>1893</i>	Blatt-Nr. <i>1/153</i>	<i>4/614</i>		
	Vor- und Zuname <i>Oskar Vidica</i>					
	Ort <i>Rudolfswarth</i>	Ortsgemeinde <i>Lautbach</i>	Geburtsjahr <i>1893</i>			
	Bezirk <i>-</i>	Bezirk <i>-</i>	Religion <i>röm. kat.</i>			
Comitat <i>-</i>	Comitat <i>-</i>	Stand, Beruf, sonstiger Lebensberuf <i>Militär</i>				
Land <i>27c</i>	Gemeindefürsorge <i>-</i>					
Affinität und eingetretene <i>am 18. August 1893 mit der Luftschiffahrt zu Triest auf drei Jahren in der Kaiserlich-königlichen und kaiserlich-königlichen Luftschiffahrt</i>						
Eingetretene <i>18. August 1893</i>						
Personbeschreibung.						
Name <i>Oskar</i>	Angeficht <i>länglich</i>	Geimpft <i>ja</i>	Sprachen <i>deutsch, slowenisch, kroatisch</i>			
Augen <i>blau</i>	Besondere Merkmale	Spricht <i>deutsch</i>	Sprachen <i>deutsch, slowenisch, kroatisch</i>			
Augenbrauen <i>blau</i>		Schreibt <i>deutsch</i>	Sprachen <i>deutsch, slowenisch, kroatisch</i>			
Nase <i>länglich</i>	Etwas Gebrechen	Körpermaß in Meter <i>167</i>				
Mund <i>gerad</i>		Größenklasse der Fußbedeckung <i>4</i>				
Stirn						
Veränderungen.						
Charge	Veränderung	im Jahre	am	Beschreibung		
	eingetretene	-		zur		
	präferenziert	-		zur activen Dienstleistung		
	befreit	-		mit dem Handgelde per 6 K		
				sind als Freigipolant der k. u. k. Luftschiffahrt seit 15. August 1893 abberufen.		
				Seit für die in der k. u. k. Luftschiffahrt zu gebrauchten seit 4 Jahren zeitl. unbeschäftigt.		

Lang-Nr. 80. Post. 24. 11. 9. — 6. Bureau von Innsbruck (1893) in Wien

Prvi list temeljne knjige za orožniškega častnika Oskarja Vidica.
(AS 1153, Deželno orožniško poveljstvo št. 12 v Ljubljani,
10. knjiga, 1911-1920)

ljani. Tam je služboval do leta 1872, ko je bil premeščen in postavljen za komandirja orožniške postaje v Logatcu.⁶³²

Oscar (tudi Oskar) Huber je bil poročnik v pehotnem polku št. 78 v Slavoniji in je bil leta 1891 premeščen k orožniškemu korpusu v Bosni in Hercegovini.⁶³³ Nato je bil premeščen k 7. deželnemu orožniškemu poveljstvu v Trstu in leta 1905 postavljen za poveljnika orožniške izpostave pri pomorskem skladišču v Puli.⁶³⁴ Postal je poveljnik 12. deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani in kmalu je bil kot podpolkovnik prestavljen k 10. deželnemu orožniškemu poveljstvu za Šlezijo, s sedežem v mestu Troppau (danes Opava na Češkem).⁶³⁵ Po prvi svetovni vojni je pod imenom Dragoslav Dragić opravljal naloge poveljnika V. orožniške brigade v Ljubljani, in sicer v letih 1920–1924.⁶³⁶

Oskar Vidic, rojen 1873 v Novem mestu, je leta 1893 končal pehotno kadetsko šolo v Trstu in postal častniški namestnik v 16. pehotnem polku v Varaždinu. Od tam je kot nadporočnik odšel k 9. deželnemu orožniškemu poveljstvu v Zadru, nakar je bil leta 1908 premeščen k 8. deželnemu orožniškemu poveljstvu za Zgornjo Avstrijo s sedežem v Linzu, kjer je bil poveljnik 3. oddelka v Riedu. Tamkajšnja mestna uprava je izdajala svoj koledar in v tistem za leto 1908 je bilo opisano tudi orožništvo 3. oddelka v Riedu.⁶³⁷ Tam se mu je 10. novembra 1908 rodil sin Leon in v prazen prostor omenjenega koledarja za mesec november je zapisal, da je ob rojstvu sin tehtal 3,800 kilograma in je bil velik 53 centimetrov. V enak prostor za mesec december 1908 je zapisal, da je sin 8. julija 1909 rekel prvo besedo »baba« in 12. julija še besedo »mama«. Sedmega julija 1910 sta starša sina odpeljala na obisk k starim staršem na Dolenjsko, ki so prvič videli svojega vnuk. Vmili so se 28. julija. Prvo družinsko fotografijo so napravili 22. novembra 1910.⁶³⁸ Vse to je zapisal v nemščini, in sicer v latinici. Avgusta

⁶³² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1861–1876, ovoj 1869–1872, spis št. 1224.

⁶³³ *Schematismus für das k. und k. Heer und für die k. und k. Kriegs-Marine für 1892*, Wien, Jänner 1892, str. 854.

⁶³⁴ *Verordnungsblatt für die k. k. Gendarmerie*, dreißigster Jahrgang 1905, str. 23.

⁶³⁵ AS 1153, Deželno orož. poveljstvo št. 12 v Ljubljani: *Abgangs-Register 1911–1920*, Heft 1, Blatt 177.

⁶³⁶ Čelik, *Slovenski orožniki 1918–1941*, str. 124.

⁶³⁷ *Rieder Volkskalender für das Schaltjahr 1908*, Josef Friedrich, Ried 1908, str. 179. Koledar mi je dal na vpogled njegov sin Leon Vidic.

⁶³⁸ Prav tam, november in december.

Orožništvo na Kranjskem 1850–1918

Dezember		Christmonat, lat. M. Tage.	
<small>Uebe des Monats ist die Tagelänge 8 St. 17 Min. Nächste ist 22. 16, dann ist 13 Min.</small>			
1. Dienstag	Stigina B., Ceta, Antala u.	☾	
2. Mittwoch	Albana J. W., Stühdo, Antan	☾	
3. Donnerstag	Jeanj Kober, Cajjan, Pirin	☾	
4. Freitag	Barbara J. W., Petrus Christof	☾	
5. Samstag	Sabbas N., Bassus P. W.	☾	
<small>8. November</small> 41. Weib.			
6. Sonntag	Niklaus P., Niela J.	☾	
7. Montag	Andreas P. St., Egbert	☾	
8. Dienstag	Heidehede, Georgijevič, Maria	☾	
9. Mittwoch	Prokofia J. W., Egbert G. H.	☾	
10. Donnerstag	Wilfriedes, Uebering, d. H. Danilo	☾	
11. Freitag	Damianus W., Daniel Brophy	☾	
12. Samstag	Barfild, Cettie J. A. Junis	☾	
<small>9. November</small> 40. Weib.			
13. Sonntag	Jobst St., Enie J., Mra v. S.	☾	
14. Montag	Christiana P., Dominik	☾	
15. Dienstag	Christiana P., Petrus B.	☾	
16. Mittwoch	Wladimir, Guleska H. W. Nbo	☾	
17. Donnerstag	Kasarek W., Sturman S.	☾	
18. Freitag	Gratiana, Verostung d. Gebirgskristin	☾	
19. Samstag	Venerius W., Urban V. Kapf	☾	
<small>10. November</small> 39. Weib.			
20. Sonntag	Philogen B., Dominus, Aldehid	☾	
21. Montag	Ignaz Krum, Edmilloles	☾	
22. Dienstag	Albana W., Juliska J.	☾	
23. Mittwoch	Barbara J. W., Dagobert	☾	
24. Donnerstag	Adam und Goo, Junina, Nele	☾	
25. Freitag	Brilligles Urschilj, Anastofia	☾	
26. Samstag	Samanth und alle heil. Wörtner	☾	
<small>11. November</small> 38. Weib.			
27. Sonntag	Johann Franz, und Apoll	☾	
28. Montag	Isidorijer Kider, Reichert	☾	
29. Dienstag	Thomas St., Kraschka	☾	
30. Mittwoch	David Kainj und Prokjet, Anija	☾	
31. Donnerstag	Edweiler P., Relusia Progradin	☾	

Jahresrück.

6. Ostlich, Nord 12 Tage, Westhoben (auch Westwärts), Schwarmbehr.
7. Fröhenmatt, Strohweh. 14. Nördlich, Schwarmmatt, 15. Strohweh (auch
Strohweh) 20. Süd-Ostlich 21. West, Ost, Westlich (auch Westwärts) Unter-
sch. 24. Südlich (auch Westwärts) 26. Westlich, Strohweh, Westwärts, West-
lich bei Strohweh. **6. Dieb. 7. Dieb. (Schwarmmatt.)**

Achtung.

6. Ostberg, Westlich bei St. Martin, Westwärts, Westwärts bei Frei-
hald. St. Nördlich bei West, Westwärts, Westwärts, 21. Nördlich, St. Mor-
tiz bei West, St. Georgen am See, Westwärts, 22. Ost, Westwärts an der
Trafalgar, Westwärts, Westwärts, Strohweh, Strohweh.

Am 8. Juli hat das dort, baba, das ich noch
gut auszusprechen in am 12. Mama. —
Am 14. August bei 1809 hat off.
und ganz selten passagen, am
4. Oktober 1809 wieder bei ganz off.

Am 7. Juli 1910 war von alle auf, Westwärts,
Zelachen zu den letzten, Westwärts, Westwärts, Westwärts
noch mehr bis man gesehen die Westwärts
war gross. Auf der Westwärts war für heute
sehr brüt. Am 28. Juni war mit heute
Lola zurück wo St. wieder sehr
brüt war: folglich heute ganz
Reise mit der Ostwärts.
am 22. November seit Westwärts in die mit Westwärts
zum ersten mal Westwärts.

Osební zapisi Oskarja Vidica v koledar za prestopno leto 1908. (Leon Vidic, Ljubljana)

1914 je bil premeščen v Galicijo kot stotnik vojaškega orožništva, kjer je bil naslednje leto odlikovan z medaljo za vojaške zasluge. Spomladi 1916 je postal major in bil 16. februarja 1918 premeščen v 12. deželno orožniško poveljstvo. Kot podpolkovnik je opravljala naloge poveljnika 1. oddelka.⁶³⁹ Po končani prvi svetovni vojni je bil v poveljstvu V. orožniške brigade v Ljubljani. Zatem je delal v skupini orožniških častnikov, ki so v Beogradu pripravljali organiziranost orožništva v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Nato je služboval v Ogulinu, Novem Sadu, Zagrebu, na Cetinju in v Beogradu, kjer je bil upokojen.

Od kod so bili orožniki na Kranjskem v letih 1911–1918

IZ zvezkov z vloženi osebni listi po temeljni knjigi 12. deželnega

⁶³⁹ AS 1153, Dež. orož. poveljstvo št. 12 v Ljubljani, Aktiv, Heft 1, 2, 3, Abgang, Heft 1.

orožniškega poveljstva za obdobje 1911–1920, sem izdelal preglednico okrajev, kjer so možje bivali v času, preden so začeli službo pri orožnikih. Rojstni kraj se je praviloma skladal s krajem, kjer so bivali tedaj, ko so oblekli sivo uniformo. Bile so zelo redke izjeme. Za deželo Kranjsko sem izdelal pregled po okrajih, za druge pa le deželo oziroma krovino, od koder so prišli službovat na Kranjsko.

Od 509 mož, ki so v letih 1911–1918 službovali na Kranjskem, je bilo tod rojenih 371, v drugih deželah Avstrije pa 138 oseb. V 11 okrajih Kranjske in prestolnici Ljubljani je bilo doma naslednje število orožnikov: Črnomelj 15, Kamnik 31, Kočevje 25, Kranj 31, Krško 39, Litija 30, Ljubljana mesto 8, Ljubljana-okolica 47, Logatec 46, Novo mesto 36, Postojna 42 in Radovljica 21. Od teh 371 mož jih je v istem razdobju odšlo 84. Od 138 mož, ki so prišli na Kranjsko iz drugih dežel Avstrije, jih je bilo iz Štajerske 96, Češke 13, Primorja 11, Koroške 7, Moravske 7, Zgornje Avstrije 2, Istre 1 in Spodnje Avstrije 1. Od teh 138 mož jih je odšlo 26.

Razlogi za odhode so bili različni, na primer premestitev drugam, kot so narekovala varnostne potrebe, premestitve v rojstne oziroma domače dežele na prošnje samih orožnikov, odpustitev iz službe zaradi nediscipline, vrnitev v vojsko, upokojitev, odhod v civilno službo po izpolnitvi predpisanih pogojev in podobno.⁶⁴⁰

Socialni izvor orožnikov na Kranjskem v letih 1911–1918

Zanimivo je ne le to, od kje so bili doma orožniki, ki so službovali v naši deželi, marveč morda še bolj to, iz kakšnih socialnih okolij so izhajali. Drugače rečeno, kako so se preživljali pred zaposlitvijo pri orožnikih. Podatke te vrste sem zbral iz osebnih listov temeljne knjige v obdobju od 1911 do 1918, torej iz istega gradiva kot za izračune njihovega domovanja pred nastopom orožniške službe.⁶⁴¹ V arhivu so ohranjeni trije zvezki listov za aktivno moštvo, prvi vsebuje 189, drugi 188 in tretji 22 oseb, ter

---

⁶⁴⁰ Prav tam.

⁶⁴¹ Prav tam. Za primerjavo naj navedem podatke o socialnem izvoru učencev prvega letnika kadetske šole za miličnike v Tacnu jeseni 1967, ko je šola pričela z delom. Bilo je 148 učencev, od teh 104 iz vrst delavskih družin, 32 iz vrst pripadnikov organov za notranje zadeve, 7 iz vrst pripadnikov JLA, 4 kmečkega porekla in 1 iz obrtniške družine. Čelik, Ob 15-letnici KŠM, str. 2.

zvezek odhodov, ki vsebuje 110 oseb. Za vpogled v dejavnosti mož pred nastopom službe pri orožnikih sem imel torej na razpolago 509 listov.

Vsak osebni list je imel v eni od razpredelnic prostor za vpis podatka o »usposobljenosti, obrti oziroma siceršnjem poklicu«. Poklic oziroma dejavnost pred odhodom k orožnikom sem navedel točno iz gradiva, čeprav bi nekaj dejavnosti oziroma poklicev lahko združil, na primer v kategorijo delavcev, slug ali hlapcev itd. Podatke prikazuje preglednica 4.

Preglednica 4: Orožniki na Kranjskem v letih 1911–1918 po dejavnosti pred ustopom v orožništvo

1	2	3
Zaporedna številka	Vrsta dejavnosti	Število oseb
1	kmet	118
2	čevljar	35
3	rudar	31
4	mizar	30
5	poljski delavec	23
6	kovač	22
7	dninar	21
8	trgovski pomočnik	21
9	hlapec	16
10	krojač	13
11	tovarniški delavec	10
12	pek	9
13	mlinar	8
14	vajenec	8
15	tesar	7
16	pomožni delavec	6
17	študent	6
18	sodar	6
19	drvar	6
20	delavec	5
21	učenec	5
22	ključavničar	5
23	pisar	5

Knjižnica "Kronike"

24	mesar	5
25	strojar	5
26	(pre)voznik	4
27	železniški delavec	4
28	konjar	4
29	dimnikar	3
30	brivec	3
31	natakar	3
32	sedlar	3
33	zidar	3
34	kočijaž	3
35	vrtnarski pomočnik	2
36	brusilec	2
37	lovski sluga	2
38	kolar	2
39	brodnik	2
40	podobar	2
41	oskrbnik	2
42	vinomer	2
43	kamnosek	2
44	pleskar	1
45	krovec	1
46	višji gradbeni delavec	1
47	pisarniški sluga	1
48	lovec	1
49	zvonar	1
50	nočni čuvaj	1
51	ribiški sluga	1
52	tkalec	1
53	klepar	1
54	pasar	1
55	cestni delavec	1
56	učitelj	1
57	skladiščni delavec	1
58	trafikant	1
59	barvar usnja	1

60	mitničar	1
61	mesarski pomočnik	1
62	lestenčar	1
63	pismonoša	1
64	posestnikov sin	1
65	krznar	1
66	zavirač	1
67	cvetličar	1
68	mešetar	1
69	ribiški čuvaj	1
70	sirar	1
71	lesni manipulant	1
72	čolnar	1
73	cerkovnik	1
74	poljski čuvaj	1
75	postrežček	1
76	organist	1
77	brez poklica	1
78	ni podatka	1
	Skupaj	509

Bržkone je treba nekatere izraze nekoliko pojasniti. Na prvem mestu je beseda kmet. To ni pomenilo lastnika kmetije, pač pa kmečkega sina, ki je delal na posesti svojega očeta. Vajenec je bil tisti, ki se je učil obrtniškega poklica. Učenec je obiskoval ali meščansko ali podobno šolo po končani (osnovno)šolski obveznosti, študent pa eno od višjih šol, včasih pa so s to besedo označevali tudi dijaka srednje šole.

Prikazana socialna sestava je izražala tedanje družbene razmere na Kranjskem in širše v Avstriji. S spreminjanjem teh razmer se je spreminjala tudi socialna zgradba mož postave.

OROŽNIKI IN ZATIRANJE KRIMINALITETE

Ena temeljnih nalog orožnikov je bila, da so odkrivali kazniva ravnanja in njihove storilce ter jih nato ovajali pristojnim oblastvom (sodiščem ali okrajnim glavarstvom). Pri tem so se ravnali po določbah kazenskega zakona iz leta 1852 ter njegovih poznejših dopolnitvah ali spremembah pa tudi po drugih predpisih, ki so vsebovali določila o prepovedanih dejanjih in kaznih zanje.

Deset sprememb kazenskega zakona

Najprej si velja na kratko ogledati, katere spremembe in dopolnitve je do razpada države doživel kazenski zakon iz leta 1852. Čeprav so bile nekatere že omenjene, velja to prikazati povezano in celovito, saj jih je bilo deset.

Prvo spremembo je pomenil tiskovni zakon z dne 17. decembra 1862, ki je razveljavil 28., 29., 251., 252. člen in 3. odstavek 493. člena kazenske postave.⁶⁴²

Druugo spremembo je prinesel zakon z dne 17. decembra 1862, ki je dopolnil splošni in vojaški kazenski zakon in je posegel v b) odstavek 58. člena, 65., 300., 487–491, 493 in 496. člen kazenske postave.⁶⁴³

Tretjo spremembo je vseboval zakon z dne 15. novembra 1867, ki je odpravil tepež v jetnišnicah in spremenil nekaj posledic obsodbe.⁶⁴⁴

Zakon z dne 7. aprila 1870 je vseboval četrto spremembo kazenske postave in je razveljavil njen 479., 480. in 481. člen. Novela tega zakona je določila, da dogovori delodajalcev o znižanju plač ali poslabšanju delovnih pogojev delavcev ali dogovori med delavci o prekinitvi dela za dosego zvišanja plač ali boljše delovne pogoje nimajo nikakršne pravne moči. Tako ravnanje je pomenilo, če ni šlo za kaznivo dejanje, prestopok, za katerega je bila zagrožena kazen od 8 dni do 3 mesece

⁶⁴² Tiskovni zakon z dne 17. 12. 1862, *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek.

⁶⁴³ Zakon z dne 17. 12. 1862, zadevajoč nekatere dopolnitve občnega in vojnega kazenskega zakona, *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek.

⁶⁴⁴ Zakon z dne 15. 11. 1867, s katerim se predružačijo določbe občnega kazenskega zakona in drugih s tem v zvezi stoječih naredb, *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek.

zapora. Enako je veljalo za dogovore obrtnikov, ki bi podražili blago.⁶⁴⁵

Peta sprememba je prišla leta 1872, ko je bil objavljen zakon o kaznih odvzema prostosti v samici.⁶⁴⁶ Če je bilo mogoče, je zapornik to kazen zapornik prestajal ločeno od drugih jetnikov. Če bi to škodovalo njegovemu telesnemu ali duševnemu zdravju, se ta zapor ni smel izvajati. V samici je bil lahko od 8 mesecev do 3 let, izjemoma pa celotno zaporno kazen, če je bil obsojen na manj kot 8 mesecev zapora ali do 18 mesecev, pa je kazal, da se bo poboljšal. Samica v trajanju najmanj treh mesecev se je štela tako, da so dva dni šteli kot tri dni. Kaznjenec je moral delati, glede na svoj poklic ali stan, če je to bilo mogoče. Izučil naj bi se obrti. Med to kaznijo naj bi obiskoval ljudsko šolo ali druge šole. V samici zaprtega je dvakrat dnevno obiskal stražar, to pa ni veljalo za samico kot zaostritev kazni ali za disciplinsko kazen. Na sedežih zbornih sodišč 1. stopnje (okrožno ali deželno sodišče) so ustanovili komisijo za izvrševanje kazni, ki je skrbelo, da so prej navedene določbe izvrševali. Komisija je najmanj enkrat mesečno pregledala ječo, poskrbelo za odpravo ugotovljenih pomanjkljivosti in razsojalo o pritožbah kaznencev. Sestavljali so jo vodja zbornega sodišča kot njen predsednik, svetovalec tega sodišča, državni pravdnik ali njegov namestnik, dva zaupna moža iz nedržavne službe ter zapisnikar.

Šesto spremembo je leta 1906 pomenil zakon o lekarništvu,⁶⁴⁷ ki je razveljavil člene od 345 do 353 kazenskega zakonika.

Zakon iz leta 1910⁶⁴⁸ je prinesel sedmo spremembo kazenske postave. Spremenila se je višina denarne kazni, in sicer s 5 goldinarjev na 50 kron, s 50 goldinarjev na 200 kron, s 100 goldinarjev na 1000 kron in s 300 goldinarjev na 2000 kron. Določeno je bilo novo hudodelstvo tatvine, opredeljeno v 174. členu. To hudodelstvo je storil tisti, a) ki je bil pri tatvini, ne glede na znesek, opremljen s puško ali nevarnim orodjem, če je bil zasačen in je res uporabil silo ali grožnjo ali če je to dejanje storil ob povodnji, požaru itd. ali b) če je odnesel nad 50 kron in

⁶⁴⁵ Zakon z dne 7. 4. 1870, s katerim se čl. 479, 480 in 481 občnega kazenskega zakona preklicujejo, *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek.

⁶⁴⁶ Zakon z dne 1. 4. 1872 o izvrševanju kaznij na prostosti v samotnem zaporu in o komisijah za izvrševanje kazni, katere se postavijo, *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek.

⁶⁴⁷ Zakon z dne 18. 12. 1906. I. o uredbi lekarništvu, DZ, št. 4/07, z dne 10. januarja 1907.

⁶⁴⁸ Zakon z dne 9. 4. 1910. I. o višini zneskov, merodajnih za kazenskoppravno presojo dejanja, DZ, št. 28/10, z dne 16. aprila 1910.

je bilo dejanje izvršeno v skupini, v cerkvenem prostoru, iz zaklenjenega prostora, v gozdu (les, divjad), v ribogojnici (ribe).

Osma sprememba je bila leta 1912, ko je bila razveljavljena točka t) 46. člena, dodana pa sta bila dva nova člena, med njima 55. a člen, ki je določil, da se zavarovalni ali preiskovalni zapor štejeta v kazen.⁶⁴⁹

Že v teku prve svetovne vojne je cesar podpisal ukaz o uvedbi konkurza, poravnalnega in izpodbijalnega reda,⁶⁵⁰ ki je bil deveti poseg v kazensko postavo, nanašal pa se je na goljufije raznih vrst.

Zadnja, deseta sprememba je prišla konec pomladi 1918 in se je nanašala na izbris obsodbe. Hkrati je izšel zakon o poravnavi odškodnine za nezakonito obsojene osebe.⁶⁵¹

Ovadeni v letih 1879–1902

Od leta 1879 do leta 1902 je v arhivu ohranjeno in zbrano gradivo, ki obsega podatke o dejavnosti orožnikov na Kranjskem. Šlo je za obrazce z naslovom »Pregled v letu /.../ doseženih bistvenejših službenih dosežkov in opravljenih posebnih službah«.⁶⁵² Tako preglednico je 12. deželno orožniško poveljstvo kmalu na začetku vsakega novega leta poslalo deželni vladi v Ljubljani, zajela pa je obdobje prejšnjega leta. Vsebovala je naslednje podatke:

- ovadeni zaradi kršitev zakona o hudodelstvih, pregreških in prestopkih,
- ovadeni zaradi kršitev drugih, posebnih predpisov, ki so določali kazniva dejanja,
- opravljene izredne, posebne službe.

⁶⁴⁹ Zakon z dne 20. 7. 1912. l., s katerim se izpreminja kazenski zakon z dne 27. 5. 1852, DZ, št. 59/12, z dne 30. julija 1912.

⁶⁵⁰ Cesarski ukaz z dne 10. 12. 1914. l. o uvedbi konkurznega reda, poravnalnega reda in izpodbijalnega reda, DZ, št. 183/14, z dne 11. decembra 1914.

⁶⁵¹ Zakon z dne 21. 3. 1918 o izbrisu obsodbe, DZ, št. 52/18, z dne 27. marca 1918. Zakon z dne 21. 3. 1918 o oškodovanju neopravičeno obsojenih oseb, DZ, št. 52/18, z dne 27. marca 1918. Razveljavljen je bil Zakon z dne 16. marca 1892. l. zastran odškodovanja za neopravičeno obsodbo, DZ, št. 24/92, z dne 7. aprila 1892. Jelka Melik, je v svojem članku našela devet sprememb in doponitev kazenskega zakona, saj je izpustila zakon z dne 7. aprila 1870, s katerim se čl. 479, 480 in 481 občnega kazenskega zakona preklicujejo. Melik, Kazensko materialno pravo na Slovenskem od 1852 do 1930, str. 24–27.

⁶⁵² V izvirniku *Übersicht der im Jahre /.../ erzielten wesentlicheren Diensterfolge und geleisteten besonderen Dienste.*

Iz tovrstnih poročil sem sestavil preglednico št. 5, ki prikazuje število ovadenih oseb v navedenem obdobju 24 let.

Preglednica 5: Osebe, ki so jih orožniki na Kranjskem ovadili v letih 1879–1902

1	2			3	4
Leto	Število ovadenih za			Število ovadenih za prestopke po drugih zakonih	Skupaj
	hudo- delstva	pregreške, prestopke	KZ skupaj		
1879	536	1035	1571	117	1688
1880	131	533	664	108	772
1881	145	945	1090	166	1256
1882	124	893	1017	1075	2092
1883	104	884	988	734	1722
1884	117	791	908	430	1338
1885	69	675	744	651	1395
1886	49	566	615	456	1071
1887	115	548	663	732	1395
1888	106	736	842	970	1812
1889	171	844	1015	816	1831
1890	167	1088	1255	859	2114
1891	253	1241	1494	986	2480
1892	280	1236	1516	698	2214
1893	243	1416	1659	891	2550
1894	339	1823	2162	650	2812
1895	316	1565	1881	486	2367
1896	499	2675	3174	1078	4252
1897	661	3140	3801	1381	5182
1898	846	3690	4536	886	5422
1899	853	3171	4024	2011	6035
1900	1023	5148	6171	1195	7366
1901	1002	7369	8371	1756	10.127
1902	1136	8698	9834	1335	11.169

Iz preglednice se vidi, da so možje postave precej ukrepali po tako imenovanih posebnih predpisih in ne le po določbah kazenskega zakona.

Število vseh ovadenih oseb se je z leti precej spreminjalo, kar je mogoče pripisati več okoliščinam, na primer številu orožniških postaj in moštva, dejanskemu naraščanju števila prepovedanih dejanj, prednostnim nalogam v posameznem letu in podobno.

Seveda vsi ovadeni niso bili tudi obsojeni oziroma kaznovani. Ker je šlo za pravno državo, je tudi v njej veljal tako imenovani kriminološki lijak. Ta je v delu, kjer se vanj nataka, širok, pri izteku pa zelo ozek. Najširši del ponazarja kazniva ravnanja, katera sploh niso bila znana državnim organom, nato pride malo ožji del, ki pomeni podane ovadbe zoper znane in neznanе storilce, potem sledi srednji del, ki predstavlja odločitve tožilstva na podlagi sprejetih ovadb, najožji del pa delo sodišč. Iz sodne statistike avstrijskega cesarstva za leto 1859 sem razbral podatek, da so pristojna varnostna oblastva tisto leto podala ovadbe zoper 2217 oseb, osumljenih, da so storile hudodelstva, pregreške in prestopke, obsojenih pa je bilo 809 oseb. Podatki za obdobje 1853–1859 kažejo, da je bilo od vseh ovadenih oseb sodno kaznovanih približno polovica.⁶⁵³

Raziskava Inštituta za kriminologijo v Ljubljani

Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani je leta 1978 objavil rezultate 79. raziskave z naslovom »Deviacije na Slovenskem pred 100 leti«. V njenem okviru je bilo tudi poglavje o formalnem nadzorstvu družbi škodljivih pojavov, ki so ga opravljali orožniki in stražniki.

⁶⁵³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–5, fasc. 1861–1903 in za leto 1899 iz gradiva AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–1, fasc. 1877–1900, ovoj 1898–1900, spis št. 2286; podatki za prejšnje leto so v naslednjem letu: l. 1880, št. 1251, l. 1881, št. 1230, l. 1882, št. 1341, l. 1883, št. 1442, l. 1884, št. 1543, l. 1885, št. 1518, l. 1886, št. 1686, l. 1887, št. 1722, l. 1888, št. 1700, l. 1889, št. 1805, l. 1890, št. 1955, l. 1891, št. 1943, l. 1892, št. 1801, l. 1893, št. 2361, l. 1894, št. 1864, l. 1895, št. 1974, l. 1896, št. 2585, l. 1897, št. 2575, l. 1898, št. 1626, l. 1899, št. 2136, l. 1900, ovoj 1898–1900, št. 2286, l. 1901, št. 2181, l. 1902, št. 2913 in l. 1903, št. 2968. Podatke iz pravosodne statistike sem navedel po *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie*, tabele št. 4: Civil- und Straf-Reshtspflege.

En del je prispeval Mitja Hribar, ki je zatem svoj prispevek objavil še v dveh strokovnih revijah.⁶⁵⁴

Njegov prispevek je eden od redkih prikazov nekdanjih varnostnih sil pri nas, zato zasluži, da ga na kratko povzamem. Omejil se bom le na dejavnost orožnikov na Kranjskem, izpustil pa prikaz njegove organiziranosti, enako tudi organiziranost in delovanje varnostne straže v Ljubljani. Podatki se nanašajo na leto 1884 in navedel bom nekaj takih, ki dopolnjujejo v naši preglednici št. 5 prikazane številke za omenjeno leto.

Orožniki na Kranjskem so tistega leta zaradi tatvine in poneverbe prijeli 127 oseb in jih ovadili 48; zaradi težke telesne poškodbe 49 oziroma 31; zaradi javnega nasilja 27 oziroma 23; zaradi goljufije 3 oziroma 7; zaradi uboja 14 oziroma 2; zaradi požiga 7 oziroma 1; zaradi zlorabe pooblastil nihče ni bil prijet, 3 pa ovadeni; zaradi žalitve visočanstva 1 oziroma 1; zaradi umora 1 oziroma 1; zaradi dezertiranja niso ovadili nikogar, prijeli pa 16; zaradi ropa so prijeli 6 osumljencev in nihče ni bil ovaden, zaradi posilstva in drugih težkih nečistovanj so prijeli 6 oseb in nobenega niso ovadili, zaradi motenja religije so pripravili 2 osebi in ju niso ovadili in zaradi ponarejanja denarja so 2 osebi pripravili, ovadili pa ne.

Po posebnih zakonih so iz dežele izgnali 482 oseb, prijeli pa 953 oseb, osumljenih vlačugarstva in delomrzništva. Tisto leto so orožniki pri nas ovadili 1338 osumljencev, prijeli pa 1881. Razlika med številom prijelih in ovadenih je bila precejšnja in potrjuje, da so med prijeti bili tudi taki, ki po oceni mož postave niso potrdili suma in jih niso ovadili. Opravili so 591 asistenc in 710 spremstev izgnancev ter zapornikov, 141 aretacij na zahtevo drugih organov, 121 hišnih preiskav na zahtevo sodišč, 542 privedb na zahtevo preiskovalnih sodnikov, ob naravnih nesrečah so odredili 56 patrolj, našli so 6 trupel itd.

Iz poročila za leto 1899

Ne bo odveč, če navedem še nekaj podatkov iz preglednice, ki jo je 31. decembra 1899 izdelalo 12. deželno orožniško poveljstvo in jo še istega dne poslalo deželni vladi v Ljubljani. Zajela je prikaz obrav-

---

⁶⁵⁴ Hribar, Nadzorstvo nad deviacijami, str. 22–30. Hribar, Policija na Slovenskem, str. 86–96.

navanih dejanj v letu 1899, in sicer ločeno po vseh treh oddelkih ter nato skupaj za celotno deželno.

Leta 1899 so orožniki na Kranjskem ovadili 6035 oseb, od katerih so jih aretirali 1755.

Zaradi hudodelstev so podali ovadbe zoper 853 oseb in jih 713 prijeli. Zaradi težke telesne poškodbe so prijeli 173 oseb in jih 330 ovadili; zaradi tatvine in poneverbe 265 oziroma 224, zaradi javnega nasilja 141 oziroma 211; zaradi goljufije 20 oziroma 23; zaradi posilstva in drugega težkega nečistovanja 26 oziroma 18; zaradi uboja 25 oziroma 10; zaradi požiga 10 oziroma 10; zaradi motenja religije 5 oziroma 8; zaradi umora 16 oziroma 4; zaradi žalitve cesarja in dvora 3 oziroma 2; zaradi ropa 16 oziroma 1; zaradi dezerterstva 9 oziroma 1; zaradi zlorabe pooblastil pa 2 oziroma 1.

Za pregreške in prestopke po kazenskem zakonu so ovadili 3171 oseb, od katerih so jih 213 prijeli. Zaradi pregreškov in prestopkov zoper varnost lastnine so prijeli 156 oseb in jih 1950 ovadili; zaradi dejanj zoper varnost telesa 30 oziroma 1513; zaradi dejanj zoper javno moralo 1 oziroma 216; zaradi ogrožanja varnosti življenja 7 oziroma 222; zaradi dejanj zoper javne urade, ustanove in drugo 19 oziroma 101; zaradi nedovoljene posesti orožja nihče ni bil prijeto, ovadenih pa 57; zaradi izmikanja naboru niso prijeli nikogar, ovadili pa 54; zaradi kršitve javnega reda in miru niso prijeli nikogar, ovadili pa 39; zaradi krošnjarjenja 15 oziroma 7.

Ukrepali so tudi po drugih predpisih, ne le po kazenskem zakonu. Tako so tisto leto ovadili 2011 oseb in jih 829 prijeli. Zaradi vlačugarstva in delomrzništva so prijeli 785 oseb in ovadili 75.⁶⁵⁵

Primerjave med avstrijskimi deželami leta 1908

Ministrstvo za deželno obrambo je 17. marca 1909 poslalo deželni vladi v Ljubljani preglednico o delovanju orožništva v Avstriji v letu 1908.⁶⁵⁶ Iz tega gradiva sem sestavil preglednico 6, ki za vseh 14 dežel avstrijske polovice države (Tirolska in Predarlška sta v prikazu združeni) prikazuje število ovadenih oseb za razne vrste kaznivih ravnanj.

⁶⁵⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fasc. 1877-1900, ovoj 1898-1900, spis št. 2286.

⁶⁵⁶ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1909 fasc. 801-1600, št. 1132.

Preglednica 6: Ovadeni v avstrijskih deželah leta 1908

1	2				3	
Dežela	Ovadeni zaradi suma storitve				Skupaj	
	hudo- delstva	pregreška ali prestopka	KZ skupaj	drugih dejanj	število	%
Bukovina	4189	8100	12.289	8597	20.886	5,05
Češka	10.382	45.698	56.080	13.303	69.383	16,78
Dalmacija	1512	6479	7991	1340	9331	2,25
Spod. Avstrija	2581	21.620	24.201	1877	26.078	6,31
Galicija	17.180	54.528	71.708	80.047	151.755	36,70
Koroška	1176	4916	6092	433	6525	1,58
Kranjska	1981	10.776	12.757	2002	14.759	3,57
Moravska	6346	33.519	39.865	7487	47.352	11,45
Primorje	1231	5806	7037	740	7777	1,88
Salzburg	729	3542	4271	274	4545	1,10
Šlezija	1041	5679	6720	890	7610	1,84
Štajerska	4356	17.926	22.282	1777	24.059	5,82
Tir./Predarl.	2007	9822	11.929	1312	13.141	3,18
Zg. Avstrija	1591	8170	9761	527	10.288	2,49
Skupaj	56.302	236.581	292.883	120.606	413.489	100,00

Iz preglednice je razvidno, da je na Kranjsko leta 1908 odpadlo 3,57 odstotkov tovrstnih ukrepov, kar jo je uvrstilo na sedmo mesto med 14 avstrijskimi deželami. Tisto leto so možje postavili ukrepe po 11 posebnih predpisih, in sicer:

- * postava od 27. julija 1871, da se dene v red policijska odprava in odgonstvo, DZ, št. 35/71, z dne 11. avgusta 1871
- * postava od 10. maja 1873, s katero se dajo policijsko-kazenska določila proti dela boječim se (lenuhom) in proti vlačugarjem (pote-puhom), DZ, št. 38/73, z dne 24. junija 1873, in postava od 24. maja 1885 o prisilnih delavnicah in popravnicah, DZ, št. 28/85, z dne 11. junija 1885
- * postava od 19. julija 1877, s katero se dajo določila v odvrčanje pijanstva, veljaven za kraljevini Galicijo in Vladimirijo, veliko vojvodino Krakovsko in vojvodino Bukovinsko, DZ, št. 25/77, z dne 14. avgusta 1877

- * postava od 29. februarja 1880, kako odvracati in zatirati govejo kugo, DZ, št. 15/80, z dne 14. aprila 1880
- * postava od 29. februarja 1880 o odvracanju in zatiranju kužnih bolezni pri živalih, DZ, št. 14/80, z dne 14. aprila 1880
- * trgovinski dogovor med Avstro-Ogerskim in cesarstvom nemškim od 11. aprila 1880, DZ, št. 25/80, z dne 16. junija 1880, postava od 5. junija 1880, s katero se vladi daje oblast, priredbeni promet z nemško carinsko okolijo ukazoma uravnati do 30. dne junija 1881 najdalje, DZ, št. 25/80, z dne 16. junija 1880, ukaz vseskupnega ministerstva od 11. junija 1880, s katerim se na temelju postave od 5. junija 1880 in po dogovoru z vlado dežel ogerske krone priredbeni promet z nemško carinsko okolijo uravnjuje do vstevno 30. dne junija 1881, DZ, št. 25/80, z dne 16. junija 1880
- * postava o kazensko-pravnih določilih zoper brezuspešenje prisilnih zvršil, DZ, št. 26/83, z dne 1. junija 1883
- * postava od 27. maja 1885, ki daje neka ukazila o občnonevarni rabi raznesilnih tvarin in občnonevarnem ravnanju z njimi, DZ, št. 42/85, z dne 16. septembra 1885
- * zakon z dne 28. junija 1890. l., kako kaznovati neposlušnost vojaškega pozovnega povelja in zapeljavo k nji, DZ, št. 37/90, z dne 9. julija 1890 o izmikanju vojaškemu vpoklicu
- * zakon z dne 9. julija 1894. l., s katerim se nekaj razveljavljajo, nekaj izpreminjajo določila tiskovnega zakona z dne 17. decembra 1862 in kazenskega pravnega reda z dne 23. maja 1873. l., DZ, št. 57/94, z dne 28. julija 1894
- * zakon z dne 16. januarja 1896. l. o prometu z živežem in nekimi potrošnimi (porabnimi) rečmi, DZ, št. 31/97, z dne 13. aprila 1897
- * zakon z dne 21. januarja 1897. l., s katerim se izdajajo kazensko-pravna določila gledé na izvrševanje izselitvenih opravil, DZ, št. 7/97, z dne 26. januarja 1897.⁶⁵⁷

V letu 1909 so orožniki na Kranjskem podali ovadbe zoper 12.088 kršiteljev kazenskega zakona ter zoper 2122 drugih kršiteljev, skupaj zoper 14.210 oseb. Leta 1910 pa so po kazenski postavi prijaviili 11.500 oseb in 2221 po drugih predpisih, skupaj 13.721 oseb.⁶⁵⁸

---

⁶⁵⁷ Prav tam.

⁶⁵⁸ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1910, fasc. 1–500, 1910, št. 260 in l. 199, fasc. 1–800, št. 288.

Umori in uboji v avstrijskih deželah, ki so jih leta 1908 obravnavali orožniki

Petnajsto poglavje kazenskega zakona je določalo znamenja zločinov umora in uboja ter kazni zanj. Šteli so ju med najtežje zločine.

Za umor so šteli dejanje, ko je storilec naklepoma vzel življenje drugi osebi. Razločevali so med zahrbtnim, razbojniškim, naročenim in enostavni umor. Zanj je bila zagrožena praviloma smrtna kazen. Pri uboju je šlo za nenaklepno dejanje, da bi storilec drugemu vzel življenje. Tudi tu so razlikovali med razbojniškim (tudi tolovajskim), enostavnim in ubojem med pretepom. Za prvega je bila zagrožena smrtna, za druga dva pa zaporna kazen.

Iz omenjenega dopisa oziroma pregleda delovanja avstrijskega orožništva v letu 1908 sem sestavil preglednico 7, ki prikazuje, koliko umorov in ubojev so obravnavali orožniki v posamezni deželi.

Preglednica 7: Prijeti in ovadeni osumljenci umorov in ubojev v deželah Avstrije leta 1908

1 Dežela	2 Umor		3 Uboj		4 Skupaj	
	aretirani	ovadeni	aretirani	ovadeni	aretirani	ovadeni
Bukovina	58	13	23	7	81	20
Češka	121	27	35	11	156	38
Dalmacija	70	23	45	6	115	29
Spod. Avstrija	36	18	11	1	47	19
Galicija	282	101	119	17	401	118
Koroška	10	2	9	1	19	3
Kranjska	12	6	18	8	30	14
Moravska	54	12	31	9	85	21
Primorje	18	6	16	6	34	12
Salzburg	6	3	4	3	10	6
Šlezija	11	–	15	–	26	–
Štajerska	21	15	56	10	77	25
Tir./Predarlška	22	6	12	1	34	7
Zg. Avstrija	12	2	6	1	18	3
Skupaj	733	234	400	81	1133	315

Vsem županstvom.

Te dni se bodo vršili po vsej deželi pogoni na nevarne in sumljive osebe. Pogone bo izvršilo orožništvo, kateremu morajo županstva kot krajne varnostne oblasti pri izvrševanju pogona dati vso potrebno pomoč.

Pomoč sestoji v glavnem v tem:

- I. da županstvo opozori orožništvo na vse nevarne ali sumljive osebe;*
- II. da pri pogonu v obljudenih krajih (v vaseh, pri pregledavanju gostiln in drugih zbirališč tujcev) spremljejo orožniške patrulje;*
- III. da prevzamejo od orožništva aretirane osebe v kolikor jih ni direktno predati sodnji in vodijo nadzor nad njimi, kolikor in kakor jim bode okrajno glavarstvo naročilo.*

Obvestilo okrajnega glavarstva o načrtovani raciji na Kranjskem (AS 61, Poverjenišstvo za notranje zadeve, l. 1919, fasc. 1-300, vloženo kot konceptni papir)

Možje postave so praviloma v vseh deželah prijeli precej več osumljencev za omenjena zločina, kot pa so jih ovadili. To je razumljivo, saj je bilo treba šele po opravljenih razgovorih in zbranih dokazih sestaviti prijavo tožilstvu. V Avstriji so za oba zločina prijeli 1133 oseb in jih 315 ovadili, na Kranjskem pa 30 oziroma 14 oseb.

Orožniške izredne naloge na ukaz drugih organov

V istem gradivu je prikazano tudi delo avstrijskih orožnikov na ukaz drugih organov, kamor so spadale asistence, spremstva zapornikov in izgnancev, aretacije, hišne preiskave in privedbe oseb. Nekaj tovrstnih nalog je prikazanih v preglednici 8.

Preglednica 8: Izredne naloge, ki so jih leta 1908 opravili avstrijski orožniki na zahtevo drugih organov

1	2	3	4	5	
Dežela	Asistence	Spremljiva zapornikov in izgnancev	Druge naloge	Skupaj število	Skupaj %
Bukovina	747	591	4900	6238	7,22
Češka	2612	4317	3793	10.722	12,41
Dalmacija	880	466	2275	3621	4,19
Sp. Avstrija	890	1467	968	3325	3,85
Galicija	9851	4424	26.814	41.089	47,59
Koroška	164	692	302	1158	1,34
Kranjska	674	563	531	1768	2,05
Moravska	1273	1971	2064	5308	6,15
Primorje	521	499	520	1540	1,78
Salzburg	183	597	186	966	1,12
Šlezija	586	634	635	1855	2,15
Štajerska	1251	1592	1033	3876	4,49
Tir./Predarl.	733	1707	781	3221	3,73
Zg. Avstrija	499	927	233	1659	1,93
Skupaj	20.864	20.447	45.035	86.346	100,00

Iz preglednice se vidi, da je orožništvo na Kranjskem to leto opravilo dobra dva odstotka izrednih nalog celotnega avstrijskega moštva, po čemer se je uvrstilo na peto mesto med deželami, saj je orožništvo v štirih deželah opravilo manj tovrstnih ukrepov.

Iz literarne dediščine

O nekaterih platih tedanje odklonskosti pri nas so pisali tudi naši literati, seveda v umetniški obliki. Iz obravnavanega obdobja velja omeniti na primer Janka Kersnika (1852–1897), Josipa Jurčiča (1844–1881), Frana Milčinskega (1867–1932) in Frana Saleškega Finžgarja (1871–1962).

Prva dva sta avtorja vsem nam znane povesti Rokovnjači. Po teh tolovajih je bila posebej poznana Gorenjska. Prvo središče je bilo na

kranjsko-koroško-štajerski tromeji in drugo v Udinem borštu pri Kranju. Prvo obdobje njihove roparske dejavnosti sega na prelom 18. in 19. stoletja, drugo v prvo polovico 19. stoletja in tretje v sredino 19. stoletja. Z njimi se je v zadnjem, tretjem obdobju spopadalo tudi avstrijsko orožništvo, že prej, med okupacijo, pa tudi francosko. Na njihovo zatrtje pa niso vplivali le možje postave, pač pa tudi spremenjeni predpisi: leta 1868 je vojaški zakon skrajšal vojaško obveznost z osmih na tri leta ali celo le na nekajtedenske vaje (za deželno obrambo in pozneje črno vojsko), kar je vplivalo na zmanjševanje te vrste skrivaštva in dezerterstva.⁶⁵⁹

O znamenitem gorenjskem rokovnjaču Janezu Siherlu, ki je dobil nadimek Dimež, je Anton Danilo Cerar napisal knjižico z naslovom »Dimež, strah kranjske dežele«, ki so jo uprizarjali na ljudskih odrih.⁶⁶⁰

Fran Milčinski je med sodniško službo spoznaval tudi okoliščine, povode in vzroke za različna nezakonita dejanja. Del teh spoznanj je zapisal tudi v sestavku z naslovom »Beležke o kranjskem tepežu«. Tu je v smešni obliki spregovoril o priložnostih in povodih za pretepe, fantovskih izzivanjih, nevarnih grožnjah, orožju in predmetih pri pretepu, pričah, storilcih, žrtvah, pijanosti in fantovskem klobuku.⁶⁶¹

Fran Saleški Finžgar je v svojih spominih omenjal tudi svoja opažanja in dogodke v zvezi s svojo duhovniško službo v različnih krajih Kranjske oziroma Slovenije. V letih 1895–1896 je bil kaplan v Bohinju, točneje v Bohinjski Bistrici. V njegovi tamkajšnji ožji družbi je bil tudi orožniški stražmojster, za katerega je zapisal, da je bil dokaj razgledan oziroma izobražen. Domačini so bili skrivni lovci, česar niso šteli za tatvino oziroma za kaznivo. Orožniki so bili nemočni, končno pa so izvohali divjo lovsko družčino. Stražmojster mu je zaupal, da so njegovi možje prišli na sled, kje imajo skrito orožje, zato bodo naslednji dan krenili v lov za tem orožjem. Župnik je to sporočil gostilničarki v Srednji vasi in orožniki so udarili v prazno, saj so domačini orožje skrili na drugo mesto.⁶⁶² Ko je bil Finžgar v letih 1900–1902 kurat v deželni prisilni delavnici v Ljubljani, je spoznaval tamkajšnje razmere in jih opisal kot dokaj kritične. Ni šlo za poboljševalnico, marveč za nekakšno pohujše-

⁶⁵⁹ Rok Stergar, *Slovenci in avstro-ogrske oborožene sile (1868–1914)*, doktorska disertacija, Ljubljana 2003, str. 36. Kot knjiga je izšla naslednje leto.

⁶⁶⁰ Založba F. Herzog, Ljubljana, brez letnice izdaje.

⁶⁶¹ Milčinski, *Zbrani spisi*, 4. knjiga, str. 480–508.

⁶⁶² Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, Zbrano delo, 12. knjiga, str. 82, 90 in 94.

valnico, poslabševalnico, je menil.⁶⁶³ V letih 1908–1918 je župnikoval v vasi Sora pri Medvodah. Tam so bili še živi spomini na dogodke leta 1905 in dušni pastir je v svoje spomine vključil tudi nekaj zapiskov o teh dogodkih. Zapisal je, da je bila v tej župniji politika razpaljena do največjih strasti in če je maševal kaplan, so cerkev zapustili »liberalci«, če je maševal župnik, so to storili »klerikalci«. Tam je bil župnik Anton Berce, ki je bil bolj liberalno usmerjen, kaplan Jožef Brajec pa je bil nasprotnega prepričanja. Vse to je privedlo do žalostnih dogodkov 30. oktobra 1905, ko je moralo posredovati orožništvo iz Medvod.⁶⁶⁴

Kriminološko študijo bi zaslužil primer tako imenovane vodiške Johance. Ivanka Jerovšek je bila dekla v samostanu sester benediktink na Reki, kjer se je začela pretvarjati, da krvavi, podobno kot je Kristus zaradi ran. To se je razvedelo po tem pristaniškem hrvaškem mestu, ljudje so drli k njej v samostan in ji nosili darove. Pripeljalo je tako daleč, da je predsedlo celo cerkvenim krogom in morala je oditi v rodne Vodice, kjer je postala služkinja v tamkajšnjem župnišču. Spet je začela z igro s krvavitvami iz telesa in verniki so začeli množično prihajati v Vodice. Hkrati pa so se drugi začeli zgražati nad to potegavščino in dr. Ivan Lah je v dnevniku *Dan* celo objavljaj daljšo pesnitev z naslovom »Vodiški čudeži«, ki je leta 1913 izšla v knjižni obliki pod naslovom »Johanca in vodiški čudeži«. Končno so se zganile tudi oblasti in orožniki so jo prijeli v gostilni pri Medvodah. Sodišče v Ljubljani jo je zaradi goljufije obsodilo na 10 mesecev težke ječe. Zaprta je bila na ljubljanskem gradu, po prestani kazni se je potepala po deželi in leta 1919 umrla v ljubljanski bolnišnici.⁶⁶⁵

Uredništvo Revije za kriminalistiko in kriminologijo, ki jo izdaja Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, je v vsebino vključilo tudi prispevke z okvirnim naslovom »Odklonskost in leposlovje«. Slovenski pisatelji so namreč ob svojem opisovanju škodljivstva neposredno ali posredno zadeli tudi ob številne okoliščine, ki so bili vzrok, povod ali okvir za tako nezakonito delovanje. Njihov literarni opus je torej tudi prispevek k naši kriminologiji.

⁶⁶³ Prav tam, str. 177 in 199.

⁶⁶⁴ Prav tam, str. 237, 239–240 in 516–517.

⁶⁶⁵ Krištof Zelen: Vodiška Johanca, *Nedelo*, od 14. februarja do 13. junija 1999, praviloma na str. 5. »Krištof Zelen« je bil psevdonim Janeza Zmeča, ki je umrl leta 2000.

VZDRŽEVANJE JAVNEGA REDA IN MIRU

Med temeljnimi nalogami orožništva je bilo vzdrževanje javnega reda in miru. Tedaj so temu navadno rekli javni red in pokoj. Obseg teh nalog se je širil, kakor se je širilo področje notranjih sporov in napetosti v habsburški monarhiji oziroma v njenem avstrijskem delu.

Od vaških preteпов do slovensko-nemških sporov

Sprva so se možje postave spopadali s starimi, že davno poznanimi kršitvami javnega reda in miru. To so bili fantovski pretepi na vasi, spori na veselicah in drugih praznovanjih, kaljenje nočnega miru in počitka v mestih in trgih.

Z obnovo parlamentarnega življenja in vzpostavitvijo dvojne monarhije se je začela v Avstriji (ponovna) prebujati narodov, ki jih na Dunaju ali v Budimpešti niso šteli med zgodovinske. Med te so uvrščali tudi Slovence. Prihajalo je do sporov z nemškim delom prebivalstva na Kranjskem, zlasti v Ljubljani.

Deželni predsednik v Ljubljani je 25. septembra 1863 potrdil statut ljubljanskega nemškega telovadnega društva. Med 20 členi je bil tudi tisti, ki je določal namen tega združenja: spodbujanje priložnosti in uvažanje v telesne vaje.⁶⁶⁶ Malo za tem, 1. oktobra 1863, je bilo v Ljubljani ustanovljeno gimnastično društvo Južni sokol, ki se je zgledovalo po Miroslavu Tyršu, ustanovitelju češkega Sokola. Prvi javni nastop je bil leta 1864, prirejal pa je kulturne večere, zabave, izlete in sodeloval v tako imenovanem čitalniškem gibanju.⁶⁶⁷

Kmalu je prišlo do sporov med slovenskim in nemškim telovadnim društvom. Med temi velja omeniti tistega 23. in 24. julija 1867 v Ljubljani, ko so se sokoli spoprijemali z »ongavci«, kot so rekli nemškim telovadcem. Župan Etbin Henrik Costa je miril pretepače na obeh straneh, a ni ukazal, da bi posredovala mestna straža, čeprav bi kot župan to lahko odredil. Do podobnega pretepa je spet prišlo 17. maja 1868 na Ježici pri Ljubljani.⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁶ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, št. 304: *Statut Laibacher Turnverein, Kleinmay-Bamberg*, Ljubljana 1863.

⁶⁶⁷ *Enciklopedija Slovenije*, 4. zvezek, g. Južni sokol, str. 364; Juričič-Čargo: Arhivsko gradivo ljubljanskega sokola v Arhivu Republike Slovenije, str. 139–144.

⁶⁶⁸ Š. Kocjančič: Odgrinjamo zaveso pozabe, *Nedeljski dnevnik*, 11. aprila 1993, str. 26.

Bržkone je bil največji nered, ki so ga sprožili nemški telovadci, tisti na Jančah in pozneje v Vevčah. Ti so skupaj s filharmoničnim, strelskim in kazinskim društvom 23. maja 1869 organizirali pohod na Janče. Z vlakom so se odpeljali v Laze, od tam pa peš. Bilo je 47 telovadcev in 11 drugih pohodnikov. Nekateri so bili oboroženi s palicami in celo revolverji. Prizadevali so se za enotno, centralistično Avstrijo, za cesarja in za to so bili pripravljeni uporabiti tudi grožnje in silo. Na čelu pohoda so nosili svoj prapor, ton so dajali bobnarji. Pred cerkvijo na Jančah so se izzivalno obnašali in domači fantje so jih napadli, da so zbežali v Vevče. Tam je bilo predvideno srečanje z drugimi ljubljanskimi Nemci. Ko so v Vevčah izvedeli za dogodek na Jančah, so obvestili oblasti in okrajni glavar v Litiji je na Janče poslal orožnike in gozdne čuvaje, da so prijeli 16 domačinov in jih vklenjene pripeljali v Ljubljano. V Vevče pa je poslal orožniško okrepitev in vojsko. Nemški častniki so uporabili sablje, orožnik pa je v glavo ustrelil domačina, nakar ga je častnik zabodel še v hrbet. Pokojnika so prepeljali v mrtvašnico pri Sv. Krištofu v Ljubljani, kjer so ga na tiho pokopali. Sodna obravnava je bila leta 1870 in od 58 obtoženih domačinov so jih 30 obsodili na zaporne kazni od 6 mesecev do 3 let in pol težke ječe. Obsojeni so bili za hudodelstvo javnega nasilja.⁶⁶⁹

Ko so na slovenskem ozemlju v letih med 1868 in 1871 potekala ljudska zborovanja, imenovana tabori, so morali orožniki poskrbeti, da ne bi prišlo do motenj javnega reda in miru. To ni bila majhna naloga, saj je šlo za največje javne shode pri nas dotlej in možje postave (še) niso imeli tovrstnih izkušenj. Teh shodov se je po oceni strokovnjakov udeležilo okoli poldrugi milijon ljudi.⁶⁷⁰

Novi spori z nemškimi telovadci in pevci

Slovenci so se v svojih težnjah povezovali z drugimi Slovani v okviru Avstro-Ogrske. Na začetku 20. stoletja so močno zatirali nacionalno gibanje na Hrvaškem. S trdo roko je vladal zlasti ban Karoly Khuen Héderváry. Tudi pri nas je prihajalo do javnih shodov v podporo Hrvatom in 24. maja 1903 do srečanja med predstavniki Slovencev in Hrvatov v Mestnem domu v Ljubljani. Že pred samim srečanjem je

---

⁶⁶⁹ Kajzer, *S tramovi podprto mesto*, str. 53–61.

⁶⁷⁰ Zwitter, *Nacionalni problemi*, str. 146.

množica obesila slamnatega bana, po odhodu gostov pa je sprevod krenil do Kazine. Množica je hotela vdreti v poslopje, a je posredovala mestna straža. Protestniki so nato nadaljevali z demonstracijo po mestu, dokler ponoči ni ponovno posredovala mestna straža, in sicer pri palači deželne vlade. Varnostna straža je zavarovala Kazino, po mestu pa je stražilo vojaštvo. Ocenili so, da je bilo na kazinskem posloppju za 933 kron škode, na spomeniku Anastasiusa Grüna pa za 2 kroni.⁶⁷¹

Že omenjeno nemško telovadno društvo je 7. junija 1903 praznovalo štirideset let svojega delovanja. Vrt Kazine so okrasili z zastavami, tudi s tisto v črno-rdeče-zlati barvi. Na ukaz župana Ivana Hribarja je mestna straža to zastavo odstranila. Kazalo je na nevarnost širših neredov, zato je deželno predsedstvo v sodelovanju z županom in 12. deželnim orožniškim poveljstvom izdelalo načrt varnostnih ukrepov, ki so jih naložili mestni varnostni straži in orožništvu. Dve četi pehote sta morali biti v pripravljenosti. Ta načrt ukrepov je deželni predsednik 30. maja 1903 poslal ministrstvu za notranje zadeve na Dunaj, priložil je tudi skico parka Zvezda s kazinskim posloppjem. Deželno predsedstvo se je obrnilo tudi na policijsko direkcijo v Trstu in zaprosilo za pomoč izurjenega in slovenščine večšega moštva. Prišla sta tudi policijski pisar Franc Logar in Blaž Skok. Stroške te pomoči naj bi krila deželna vlada, a ker so znašali celo 148 kron in 70 vinarjev, jih je skušala prevaliti na Dunaj.⁶⁷²

Nemško pevsko društvo Andreas Hofer je 1. junija 1905 v Domžalah priredilo proslavo ob razvitju prapora. Skupina domačinov je skušala odtujiti dva prapora črno-rdeče-zlate barve, nato pa je na zbrane metala kamenje. Na kraj je prihitela okrepljena enota orožnikov in pod njihovim varstvom so se Nemci odpravili proti železniški postaji. Med potjo so jih Domžalčani obmetavali s kamenjem. Padli so tudi strelji. Na samem kolodvoru je padlo kamenje tudi proti orožnikom in trije od njih so uporabili puške. Kamenje je lažje poškodovalo nekaj Nemcev. Jožef Sedej, črkostavec, se je nasilno vedel do orožnika, zato ta je uporabil bajonet ter ga težko ranil v stegno. Aretirali so ga in odpeljali v zapor, kjer je ostal do 7. junija 1905. Na tej proslavi je bil okrajni glavar Kamnika in da mu ne bi očitali pristranosti, je deželno predsedstvo dalo zadevo v pristojnost okrajnemu glavarstvu v Litiji. Sodno preiskavo so

⁶⁷¹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 6045.

⁶⁷² AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 3454, 3886 in 4648. *Delo*, 24. maja 2003, Koledar, str. 15. Janez Cvim: 24. maj 2003 – profinemske demonstracije v Ljubljani, *Nedelo*, 24. septembra 1995, str. 18.

namreč uvedli zoper šest oseb, na začetku julija 1905 pa so 31 udeležencev nereda kaznovali z denarnimi in zapornimi kaznimi, vse v pristojnosti okrajnega glavarstva Litija. Deželna vlada je odločbe upravnih oblasti potrdila za 13 udeležencev, drugi pa so cesarja zaprosili za pomilostitev. Sodišče deželne obrambe v Ljubljani je 5. marca 1907 spoznalo, da je bila uporaba strelnega orožja (strelji v zrak in bajonet) zakonita in upravičena, skladna z zakonom o orožništvu in službenim navodilom.⁶⁷³

Uporaba bajoneta v vasi Sora

Dogodke v vasi Sora pri Medvodah sem že omenil, ko sem na kratko opisal nekaj literarnih prikazov tedanje kriminalitete pri nas.⁶⁷⁴ Sedaj jih velja opisati vsaj okvimo.

Anton Berce, župnik v tej župniji, je bil pri večini župljanov precej priljubljen. Ker je bil drugačnih pogledov kot tamkajšnji kaplan Jožef Brajec, je prihajalo do sporov med njima in med verniki samimi. V zadevo se je končno vmešala ljubljanska škofija, in sicer se je odločila, da bo župnika upokojila, za administratorja pa imenovala navedenega kaplana. Škofija je to utemeljevala pravno: ustanovna listina župnije Sora je določala, da je moral biti tamkajšnji župnik doma iz Kranja ali Ljubljane, Berce pa je prišel iz župnije Boštanj. Berce se je na to odločitev pritožil na Dunaj in v Rim ter zahteval preiskavo o svojem delu. Vatikan je podprl župnikovo upokojitve in 30. oktobra 1905 bi moral Berce svoje posle predati nasledniku.⁶⁷⁵

Orožniki v Medvodah so poznali razmere v župniji Sora, zato so pričakovali neugodnosti ob predaji in sprejemu dušnopastirske dolžnosti. Dan pred predajo dolžnosti sta šla komandir orožniške postaje Medvode in župan k Henriku Cronu, okrajnemu glavarju Ljubljana-okolica ter mu orisala možnost za izbruh nasilja, zaradi česar je komandir zaprosil za okrepitev moštva svoje postaje. Okrajni glavar je to sprejel in odredil 10 mož v pomoč medvoškim orožnikom.

Okrajni glavar se je naslednji dan sam podal v Soro, da bi bil navzoč pri zamenjavi dušnega pastirja. Tam sta bila tudi škofov odposlanec,

---

⁶⁷³ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 5094, 6820 in 8433.

⁶⁷⁴ Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, str. 237, 239–240 in 516–517.

⁶⁷⁵ Prav tam, str. 516–517, kjer je dogodek opisal Jože Šifer, urednik zbranega dela.

kanonik Janez Sušnik in kaplan Jožef Brajec. Pred ljudsko šolo, kjer je bil tudi župnijski urad, se je zbralo okoli 300 moških in žensk, ki so branili vstop v poslopje. Okrajni glavar jih je nagovoril, naj se umaknejo, svoje težave pa naj sporočijo škofu ali deželnemu predsedniku. Zaman. Nato je odredil, da pride ključavničar, da bi odprl vrata, saj ključa niso mogli najti. Mladenica ob vratih sta se uprla orožnikom, zato so ju aretirali. Ob tem je eden od njiju, Ivan Luštrek (v nekaterih dokumentih tudi Janez Lukeš ali Lustrek), sin gostilničarja iz Sore, hotel komandirju postaje iztrgati orožje, zato ga je le-ta z bajonetom zabodel v levo stegno, drugi pa se prijetju ni več upiral. Zatem sta kanonik in kaplan stopila v župnijski urad, kjer je župnik Berce predal posle.

Orožniška okrepitev je tam ostala do večera, šest mož pa tudi ponoči. V naslednjih dneh so orožniki v vasi pogosteje patroljirali. Po oceni okrajnega glavarja, ki je o tem poročal 31. oktobra 1905, so možje postave delovali zelo mimo in taktno, množico pa so poskušali pomiriti.⁶⁷⁶ Orožniška postaja je o dogodku poročala še isti dan, posebej o uporabi bajoneta. Na 12. deželnem orožniškem poveljstvu so nato ocenili, da je bila uporaba hladnega orožja skladna z 12. členom zakona o orožništvu in 65. členom službenega navodila. S tem se je strinjal tudi orožniški nadzornik na Dunaju in ocenil, da zoper komandirja ni potrebno sodno postopanje zoper komandirja pred sodiščem deželne obrambe v Ljubljani. Ministrstvo za deželno obrambo je o zadevi seznanilo tudi ministrstvo za notranje zadeve.⁶⁷⁷

Deželno sodišče v Ljubljani je 26. septembra 1906 obsodilo Venclja in Marijo Bukovec na 3 oziroma 2 dni zapora, Franca Bukovca na 10 tednov zapora in Ivana Luštreka na 3 mesece zapora, dva obtoženca sta bila oproščena. Isto sodišče je 20. novembra 1906 obsodilo Georga Onzano in Ano Dolinar na 10 oziroma 5 dni zapora. Tisti štirje, ki so bili obsojeni na po nekaj dni ječe, so prosili cesarja za milost in ta jih je 17. avgusta 1907 uslišal.⁶⁷⁸

Na čem je temeljila strokovna ocena uporabe orožja

Oceni orožniške postaje Medvode, da je bil bajonet uporabljen zako-

---

⁶⁷⁶ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 7314.

⁶⁷⁷ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 10828.

⁶⁷⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 6140, 8621 in 8845.

nito in upravičeno, so pritrdili tako v 12. deželnem orožniškem po-veljstvu v Ljubljani kot v orožniškem nadzorništvu pri ministrstvu za deželno obrambo na Dunaju. Na čem je temeljila njihova trditev?

Dvanajsti člen zakona o orožništvu je določal, da je bilo orožje do-voľjeno uporabiti v treh primerih:

- * v silobranu, da je odvrnil od sebe ali za življenje drugega nevaren dejanski napad
- * da je odvrnil upiranje, naperjeno zoper izvršitev orožniškega služ-benega opravila
- * da je preprečil beg nevarnemu hudodelcu, če se tega ni dalo pre-prečiti drugače.⁶⁷⁹

65. člen službenega navodila⁶⁸⁰ je precej podrobno razčlenil zgoraj našete tri primere, ko je bilo orožniku dovoljeno uporabiti orožje. Pri-pomniti velja, da je šlo za hladno in strelno orožje. Hladno je bila sablja (praviloma za starešine) ali bajonet (za druge orožnike), strelno pa bo-disi puška bodisi revolver oziroma samokres. Tedaj še niso poznali gu-mijevke in njeno vlogo je v dobršni meri prevzel bajonet.

Pisci službenega navodila so najprej napisali nekaj splošnih napot-kov za uporabo orožja. Če so pogoji dopuščali, je bilo treba najprej uporabiti manj nevarno orožje (sabljo ali bajonet), pri čemer je bilo od-ločilnega pomena to, ali je bil prestopnik opremljen z orožjem. Pri upi-ranju ali napadu na orožnika je moral biti le-ta pozoren predvsem na to, da osebi onemogoči upiranje oziroma napad ali pobeg. Kar najbolj je moral računati s tem, da je spoštoval življenje prestopnika in da ni ško-doval drugim osebam. Če je uporabil orožje v nasprotju s temi določ-bami, je bil pravno odgovoren.

Orožje je smel uporabiti le vojaško, sabljo za udarec in le izjemoma za vbod. Nasajen bajonet je služil le za vbod; izjema je bil bajonet za karabinko model 1890, ki je lahko nenasajen služil kot bodalo (na primer pri spremljanju osebe na vlaku). Puško so smeli uporabljati le za strel in ne za udarce s kopitom in podobno. Vsaka drugačna, nevojaška uporaba orožja je bila strogo prepovedana. Med posredovanjem pri pretepu je bilo v najhujši stiski dopuščeno uporabiti puškino kopito za udarec ali sunek.

---

⁶⁷⁹ Zakon z dne 25. decembra 1894. l. o žandarstvu in deželah, zastopanih v državnem zboru, DZ, št. 1/95, z dne 1. januarja 1895.

⁶⁸⁰ *Gesetze, betreffend die Gendarmerie*, str. 35–106.

Sabljo so šteli za najmanj nevarno orožje, ker jo je imel orožnik v svojih rokah in je lahko ocenil učinek njene uporabe. To pa ni veljalo za bajonet ali puško, kjer je bil uspeh bolj odvisen od spretnosti orožnika, s katero pa v razburjenosti ni bilo mogoče povsem z gotovostjo računati.

Zatem so opisali vse tri okoliščine zakonite uporabe orožja. Silobran je nastopil, če je bil orožnik dejansko napaden od ene ali več oseb, kar je pomenilo, da ga je napadalec nameraval zgrabiti z rokami, udariti ali raniti, razorožiti ali umoriti. Upiranje izvršitvi uradne naloge je pomenilo, da je storilec nameraval preprečiti že začeto ali nameravano opravilo moža postave. Pri uporabi orožja je moral presoditi, ali je napadalec oziroma upornik oborožen ali ne, s čim je oborožen in kako se namerava upirati orožniku; nato je ocenil, s katerim orožjem bo uspešno obvladal napadalca.

Še preden je ob intervenciji zaklical »V imenu postave!«, se je moral postaviti najmanj 3 do 4 korake od osebe, pripraviti orožje in po možnosti preprečiti vsako zoperstavljanje; ob dejanskem napadu pa je moral biti pripravljen, da bi orožje uporabil. Pozornost je moral usmeriti na prestopnika in mu pod nobenim pogojem ni smel dovoliti, da bi se mu približal. Če je bilo mogoče, se je orožnik postavil tako, da je imel hrbet zaščiten.

Pravilno oborožen orožnik je smel uporabiti sabljo le tedaj, ko ga je nasprotnik zgrabil za puško in mu preprečil, da bi uporabil nasajen bajonet; to se je lahko pripetilo ob večjih zborih, posebej še pri pretepih in izpadih. Sicer je smel sabljo uporabiti zoper napadalca ali upornika le, če je bil oborožen samo z njo in je moral posredovati. Za nevarnega prestopnika je veljal, kogar je tako označilo pristojno orožniško poveljstvo ali je bil nedvomno spoznan kot nevaren za državo, osebo ali lastnino.

Ponavljajoči se slabotni vbodi z bajonetom, udarci s sabljo ali strelji v prazno, vse to so šteli za brez pomena in se jih je bilo treba v vseh okoliščinah izogibati.

Pri vsaki uporabi orožja se je na eni strani zahtevalo spoštovanje človeka, po drugi strani pa brez takšne uporabe ni moglo iti, če so hoteli zlomiti odpor ali preprečiti pobeg.

Odgovor deželnega predsednika poslancem

Dogodki v Sori so imeli za posledico tudi poslansko vprašanje v deželnem zboru Kranjske. Postavili so ga dr. Ivan Tavčar in tovariši, ost

pa so uperili zoper okrajnega glavarja Ljubljana-okolica in medvoške orožnike. Vprašanje so postavili v slovenskem jeziku.

Na 5. seji deželnega zbora, ki je bila 7. novembra 1905, je Theodor Schwarz, deželni predsednik, pisno odgovoril poslancem, tudi on v slovenščini. Ker je zanimiv tudi za današnji čas, ga navajam v celoti, v izvirnem jeziku, tudi z za današnjega bralca vidnimi napakami; dve strojepisni napaki sem popravil sam.

»Visoka zbornica!

Na interpelacijo, ki jo so gospod poslanec Dr. Tavčar in tovariši v drugi seji o brez dvoma vsega obžalovanja vrednih dogodkih v Sori vložili, mi je čast sledeče odgovoriti: Vodja okrajnega glavarstva ljubljanskega gospod deželno vladni svetnik plem. Cron je dobil od strani županstva v Medvodah, pa tudi od tamošnje žandarmerijske postaje tako vzburljiva poročila o morebitnih izgredih med strankami, da se ni mogel odtegniti svoji dolžnosti in odgovornosti in je šel z orožniki sam na lice mesta. Da je bila situacija na vsak način kritična, to priznavajo častiti gospodje interpelantje sami s tem, da pravijo: da se bode ljudstvo hudo razburilo vedelo se je naprej.

Priznavam, da ni bila v našem slučaju naloga politične oblasti prizadevati se za izvršitev knezoškofijskega ukaza; dozdelo se je pa okrajnemu glavarju težavno ostati brezdelen gledalec ravno z ozirom na to, da je bil občni mir v nevarnosti. Potem pride v poštev da zaprta hiša je bila šolska hiša v katero mora biti vstop okrajnemu glavarju vsekakor prost. Te pravice se je hotel okrajni glavar poslužiti ker je bil mnenja da – ako more razgovarjati se z gospodom župnikom Berce da bi ta mogel pomiriti ljudstvo. Konečno take trdoglavosti ranjenca ni bilo pričakovati.

Častiti gospodje soglašajo gotovo z mano, da morajo organi poklicani za vzdrževanje občnega reda in miru, ako enkrat v akcijo stopijo, varovati avtoriteto oblastij in posebno lastno avtoriteto in varnost.

Razume se samo ob sebi, da tudi državni organi morejo pri svojem uradnem postopanju držati se onih mej, katere jim predpisujejo zakoni in bodite uverjeni častiti gospodje, da bom jaz usakemu prelomu teh mej resno in vedno v okom prišel (onemogočil, preprečil). Z druge strani pa morem poudarjati, da v pravem interesu prebivalstva samega, ako se pri takih prilikah odredbam oblasti, posebno pa tudi orožništvu pokori in se tem odredbam ne ustaja. Vsaj je usakemu državljanu prosto, postavnim potom oziroma potom pritožbe iskati pomoči zoper usako naredbo, po kateri se mu po njegovem mnenju krivica godi. Vsakdo, kateri pre-

bivalstvu to pojasni in razloži se bode hvalevredno strinjal s pravim interesom našega ljudstva in na ta način se lahko prepreči marsikatera obžalovanja uredna nesreča posameznih. Tudi v tem oziru častiti gospodje smo gotovo edini.

Kar se tiče raznih podrobnosti navedenih v interpelaciji bi še sledeče rad omenil. Okrajnemu glavarju se očita, da je nerodno in netaktno postopal; nasproti temu moram omeniti, da je Dr. Cron usled lastne, meni popolnoma verjetne izjave na usak način opetovano (vztrajno) skušal, ljudstvo pomiriti in da je izrečno poudarjal, naj se župljani v surho dosege njih namenov potom pritožbe obračajo na cerkveno oziroma višjo politično oblast.

V interpelaciji se govori dalje opetovano o posebni krutosti, s katero so žandarji baje postopali. V dokaz temu se izrečno navede – sicer z dostavkom »če so dotična poročila resnična« – da se je ranjenec metal po tleh, da se je silil z udarci kopita, da je moral peš hoditi, da se za rano nikdo ni brigal, da se je ponudba ranjenca z vozom odpeljati na surov način odklanjala in da se je po noči odtiral v Škofjo Loko k sodišču. Te trditve so usled poizvedb ne strinjajo z dejstvi. Vsled poročila, ki ga je poveljnik žandarmerijskega oddelka 1. v Ljubljani predložil niso žandarji Lustreka po tleh metal in ga tudi niso z udarci kopita silili, da je moral peš hoditi; ranjenec se je tudi takoj za silo obvezal in potem popoldne z vozom v Škofjo Loko odpeljal.

Da pomirim gospode popolnoma gledé postopanja žandarmerije, usojam si doslovno prečitati dotične odstavke izvornih uradnih poročil... Nikakor pa ne morem pritrditi trditvi, da si je okrajni glavar zakrivil, da je v Sori kri tekla. Temu – kakor rečeno – usega obžalovanja vrednemu dejstvu je bila samo osebna trdoglavost Ivana Lustreka vzrok, kateri se je orožnikom tako ustavljal, da so morali po dotičnih predpisih z orožjem postopati. Konečno sem v položaju zagotoviti, da ranjenec ni v nevarnosti in da bode brž ko ne kmalo okreval.⁶⁸¹

Vojska ni znala ravnati z množico

Za največjo kršitev javnega reda in miru je mogoče šteti dogodke v Ljubljani, jeseni leta 1908. Tista leta je okrepljena narodna zavest pri

---

⁶⁸¹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 32, št. 7525.

Slovcem zbuja strah pri nemški manjšini v tistih deželah Avstrije, kjer je bilo večinsko prebivalstvo slovenske narodnosti.

Na Ptujju je bil 13. septembra 1908 občni zbor Družbe sv. Cirila in Metoda, slovenske narodnoobrambne organizacije. Nemci so se pripravljali, da bi to zborovanje ovirali, zato so izzivali spopade s slovenskimi udeleženci ter ovirali potek shoda. Oblasti so s tem računale in na Ptujju so poslale stražniške okrepitve iz Celja, Maribora in Celovca.⁶⁸²

To je privedlo do protestov v podporo Slovincem in zoper Nemce, ki so naslednje dni potekali po raznih krajih. Največji odmev na ptujjske dogodke je bil v Ljubljani. Tam so 18. septembra 1908 sklicali shod pred Mestnim domom, kjer je bil Trg Franca Jožefa I. Po uvodnih govorih so zbrani krenili po mestu in odstranjevali nemške napisne table, ki so označevale ceste, ulice, lokale in ustanove. Na Wolfovi in Šelenburgovi ulici (del današnje Slovenske ceste v strogem središču mesta) je mestna straža postavila kordon, da množica ne bi prišla do kazinske palače, a neuspešno. Tedaj je posredovalo orožništvo in vojaštvo.

Demonstracije so se nadaljevale 19. in 20. septembra. Usmerjene so bile proti Kazini, vendar je dostop do tja branila mestna straža in orožništvo, po središču mesta pa so bile razporejene vojaške enote. Enota 27. pešpolka je 20. septembra streljala na protestnike ter ubila dijaka Ivana Adamiča ter strojnega stavca Rudolfa Lundra. Njun pogreb se je spremenil v tiho demonstracijo, ki se je je udeležilo okoli 40.000 ljudi.⁶⁸³ Pozneje so celotno gmotno škodo na nemških poslopih ocenili na 8443 kron in 56 vinarjev.⁶⁸⁴

Tedaj je bil ljubljanski župan Ivan Hribar. Za pomoč orožnikov ali vojakov pri vzdrževanju reda, če mestna straža tega ne bi zmogla, bi se moral dogovoriti s pristojnimi deželnimi in orožniškimi oblastmi, kot je zahteval 3. člen zakona o orožništvu. Do takega dogovora pa ni prišlo, je župan zapisal v svojih spominih.⁶⁸⁵

Deželni predsednik se je pri odločitvi o posredovanju orožnikov ter vojakov skliceval na 83. člen statuta mestne občine ljubljanske, ki se je glasil takole:

»Če občina opusti ali noče izvrševati po izrečenem področju naloženih dolžnosti, mora politično deželno oblastvo na njene stroške in ob

⁶⁸² *Septembrski dogodki 1908*, Zgodovinsko društvo, Ptuj 1998, str. 47–49.

⁶⁸³ Prav tam.

⁶⁸⁴ Mimi Zajc: Adamič-Lundrova dediščina, *Delo*, 27. septembra 1995, str. 16.

⁶⁸⁵ Hribar, *Moji spomini*, I. del, str. 322.

nevarnosti zanjo ukreniti potrebno pomoč, in pri tem varčevati, kolikor je mogoče, občinski denar.

Vlada sme tudi vsa prenesena ali nekatera opravila oskrbovati s svojimi organi, a v tem primeru ne na občinske stroške.

Vlada ima pravico, da k magistratu spadajočo krajevno policijo nadzoruje in nanjo vpliva, in če je to v posameznih primerih nujno, tudi izdajati začasne odredbe v korist javne varnosti ter jih izurševati po svojih organih.⁶⁸⁶

Predsednik je že pred izgredi k sebi poklical 4 uslužbence policijske direkcije v Trstu, da bi mu pomagali, po dogodkih pa še 2 policijska uradnika iz policijske direkcije na Dunaju. V Ljubljani so zbrali 250 orožnikov, ki so tu ostali do decembra leta 1908. Najprej so odpustili tiste iz drugih okrajnih glavarstev, tisti iz okrajnega glavarstva Ljubljana-okolica pa so še ostali.⁶⁸⁷

Ob prvih dveh obletnicah omenjenih dogodkov so oblasti v Ljubljani okrepile orožniške sile, ker so pričakovale nemire, a do njih ni prišlo.⁶⁸⁸ Ena od posledic teh dogodkov je bila tudi, da cesar leta 1910 ni potrdil Ivana Hribarja za ljubljanskega župana, leta 1913 pa so v prestolnici Kranjske ponovno vzpostavili policijsko direkcijo, torej državno policijo in varnostna straža je nadomestila dotedanjo mestno stražo.

Nezadovoljstvo z Romi

Kaže, da so že v ranjkih avstrijskih časih cigani povzročali nezadovoljstvo pri prebivalcih. To je veljalo zlasti v okoljih, kjer so ti živeli v večjem številu. Med nje je spadala tudi Dolenjska.

Tegobe domačinov s tem zapostavljenim življem so spoznali tudi poslanci v deželnem zboru Kranjske. Tam je skupina 15 deželnih poslancev z Josipom Dularjem, zastopnikom kmečkih občin, na čelu, na 5. seji 1. februarja 1912 podala predlog o reševanju romskega vprašanja pri nas. Navedel ga bom dobessedno, saj je zanimiv tudi danes:

»*Za Dolenjsko, zlasti za novomeški okraj, so cigani velika nadloga. Ne samo, da imetje prebivalstva pred njimi posebno po vaseh in seliščih,*

---

⁶⁸⁶ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 10430 in 11076 ter šk. 28, št. 429. Zakon z dne 5. avgusta 1887, s katerim se izdaja občinski red in občinski volilni red za deželno stolno mesto Ljubljano, DZVK, št. 16/87, z dne 15. septembra 1887.

⁶⁸⁷ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 422.

⁶⁸⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 9166, 13056 in 13187.

ki so oddaljena od prometa, nikdar ni varno, si jih ljudje niti ne upajo naznaniti oblasti, ker se boje njih groženj. Zgodila so se dostikrat tudi nasilstva, ki so pa ostala nekaznovana, ker je cigana težko izslediti. Najžalostneje pa je, da uhajajo k ciganom delomržni posli in s tem množe vrste brezdelnih klatežev.

Zato predlagajo podpisani:

Visoki deželni zbor skleni:

1. naj dožene po županstvih približno število ciganov na Kranjskem in njih domovinstvo, kolikor je to mogoče,

2. naj v zvezi z deželno vlado stori vse mogoče, da se odpravi brezdelno klatenje ciganov in ti prisilijo k delu,

3. naj proučuje vprašanje stalne naselitve ciganov in naj poroča o tem deželnemu zboru v prihodnjem zasedanju.⁶⁸⁹

O tem predlogu so poslanci razpravljali na 11. seji 22. februarja 1912. Poročevalec je bil Ivan Hladnik, župnik iz Trebelnega, ki je zastopal splošni volilni razred. Med nadlogami, ki so trle dolenjskega kmeta, je poleg toče, slabih letin in slabih cest naštel tudi cigane. Po popisu iz leta 1886 je bilo na Kranjskem 60 ciganskih družin, ki so štejele 281 duš. V okraju Novo mesto je bilo 22 družin, od teh celo 21 v občini Šmihel, v okraju Črnomelj je prebivalo 11 družin in v okraju Krško 5. V imenu upravnega odseka deželnega odbora je predlagal sprejem treh sklepov, in sicer malce drugačnih od tistih, ki jih je predlagala petnajsterica poslancev: a) deželna vlada naj strogo ukrepa proti ciganom, ki beračijo, tiste, ki na Kranjskem nimajo domovinske pravice, pa naj izžene; b) tistim z domovinsko pravico naj zagotovi javna dela; c) zgraditi bi bilo treba naselbine zanje.

Sledila je razprava, v kateri sta sodelovala Rudolf Margheri, grof in zastopnik veleposesti, ter Josip Dular. Predlog Hladnikovih sklepov je bil na glasovanju sprejet.⁶⁹⁰

V poročilu o delu deželnega odbora o izvrševanju sklepov deželnega zbora je zapisano, da so navedene tri sklepe sporočili deželni vladi za Kranjsko s prošnjo, naj po možnosti ustreže željam poslancev.⁶⁹¹

---

⁶⁸⁹ Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1911 do 22. februarja 1912, str. 137–138.

⁶⁹⁰ Prav tam, str. 397–398.

⁶⁹¹ Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 23. julija 1912 do 10. oktobra 1913, priloga št. 95, str. 738.

Spori na Kočevskem

Tudi na Kočevskem je prihajalo do sporov med Slovenci in tamkaj živečimi kočevskimi Nemci, ki se jih je prijelo ime Kočevarji. Ti so se navadno zaostri ob volitvah.

Predvolilnih zborovanj na Kočevskem se je aprila 1907 udeleževal tudi poslanec spodnjeavstrijskega deželnega zbora Josef Stöckler. Prihajalo je do nereda, največ v Kočevju samem, zato so na začetku maja tja poslali 85 orožnikov, od teh 45 iz drugih okrajev na Kranjskem.⁶⁹²

Če je bila v Ljubljani trdnjava nemštva Kazina, kazinot pa je postal drugi izraz za Nemca ali nemškutarja, je bila v Kočevju trn v peti Nemcev tamkašnja »Kočevska posojilnica«. Tam je skupina Kočevarjev 25. in 26. aprila 1909 lažje telesno poškodovala tajnika te posojilnice, zato je okrajno sodišče v Kočevju tri od njih obsodilo na 3–10 dni zapor.⁶⁹³

Jeseni 1910 je Andrej Kopitar, kaplan v Kočevju, postal tarča nemških pritiskov. Zavzemal se je za koristi Slovencev in zunaj farne cerkve pridigal v slovenskem jeziku. Kočevski dekan mu je to prepovedal, a zaman, zato ga je prijavil ljubljanski škofiji. Enako so storili tudi kočevski Nemci. Okrajni glavar v Kočevju je škofu predlagal, da bi kaplana premestil. Ta je 26. decembra 1910 v Dolgi vasi organiziral prireditvev izobraževalnega društva. Nemško prebivalstvo je začelo protestirati in šele posredovanje orožnikov je preprečilo nasilje. Podobno prireditvev je pripravil spet 1. januarja 1911 in Kočevarji so ponovno protestirali, ga obmetavali s snežnimi kepami, zmerjali in mu grozili. Enajst udeležencev demonstracij je bilo sodno kaznovanih, in sicer z zaporom do 3 dni ali z denarnimi kaznimi, 19 oseb pa je v svoji pristojnosti z denarnimi kaznimi kaznovalo okrajno glavarstvo Kočevje.⁶⁹⁴

Ker je kaplan s temi prireditvami nadaljeval, so kočevski Nemci 7. januarja 1911 ministrskemu predsedniku na Dunaj poslali telegram ter zahtevali njegovo prijetje. Škof je kaplana 11. januarja 1911 premestil v povsem slovensko vas Leskovec pri Krškem.⁶⁹⁵ Izobraževalno društvo v Dolgi vasi je s svojo dejavnostjo nadaljevalo in okrajni glavar v Kočevju je odrejal pomoč orožništva pri zagotavljanju reda.

Trn v peti kočevskih Nemcev je bil tudi profesor Palovič, ki je

⁶⁹² AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 3422 in 4116.

⁶⁹³ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 27, št. 5463, 7978 in 8076.

⁶⁹⁴ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 1789 in 5088.

⁶⁹⁵ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 428.

poučeval na državni gimnaziji v Kočevju. Po njihovi oceni naj bi bil slovenski agitator. Deželni šolski inšpektor je 13. in 14. januarja 1911 opravil nadzor na tej gimnaziji. Profesor je bil poročen z Nemko in nadzornik ob nadzoru ni ugotovil njegovih agitacijskih dejavnosti.⁶⁹⁶

---

⁶⁹⁶ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 527.

ZA VARNOST PROMETA NA CESTAH

Med osnovnimi nalogami orožništva je bila tudi skrb za varen potek prometa na cestah. Sprva je šlo bolj za promet vprežnih vozil in pešcev, postopoma pa sta se kot prometno sredstvo uporabljala tudi avtomobil in kolo. Skladno s tem so se spreminjali in dopolnjevali predpisi ter naloge mož postave. Pri tem seveda ni šlo za može postave, ki bi se usmerili izključno ali pretežno v to področje dela, torej za prometne enote orožništva. Ne, vsi orožniki so med drugim tudi nadzorovali in urejali promet. Specializirane enote in posameznike smo pri nas dobili šele v 30. letih 20. stoletja.⁶⁹⁷

Denar od cestnih prestopkov za ubožne namene

Nekateri predpisi o varnem odvijanju prometa na javnih poteh so pri nas veljali še pred vzpostavitvijo orožništva. Nova varnostna sila jih je uporabljala pri svojem delu, hkrati pa so ji naložili nove naloge te vrste.

Že prva službena pravila iz leta 1851⁶⁹⁸ so vsebovala napotke orožnikom, kako naj nadzorujejo promet na poteh. Pri tem pa nikoli ni šlo zgolj za ugotavljanje prometnih kršitev, marveč tudi za izvrševanje drugih opravil, od nadzorovanja potnikov preko prijemanja vojaških begunov do izsledovanja hudodelcev raznih vrst.

Posebej pozimi je bilo pomembno, da so pota očistili snega. To je veljalo zlasti za državne ceste, ki so bile najpomembnejše za promet vprežnih vozil in razvoz pošte. Tako je cesar 3. januarja 1851 ukazal, da so za čiščenje snega na državnih cestah odgovorne občine, skozi katere je tekla taka prometnica ali pa so bile od nje oddaljene manj kot 2 milj. Gradbene oblasti so izdelale seznam poti, ki so jih bile posamezne občine dolžne čistiti ter določile število za to potrebnih ljudi. Občine so za to iz državne blagajne dobile povrnjene stroške. Do odškodnine pa niso bile upravičene, če je šla cesta skozi naselje. Sneg je bilo treba odstraniti najprej za širino dveh kolovozov, nato pa s celotne poti.⁶⁹⁹

Ministrstvo za pravosodje je januarja 1852 odločilo, da denarne kazni, izterjane za vse policijske prestopke, torej tudi za prometne, ki so

---

⁶⁹⁷ Čelik, *Slovenski stražniki 1918–1941*, str. 249–251.

⁶⁹⁸ *Poduk za deželno žandarmerijo, kako službo opravljati.*

⁶⁹⁹ *Cesarski ukaz 3. januarja 1851, DZVLKK, št. 4/51, z dne 20. februarja 1851.*

dotlej šle v cestni sklad, odslej pripadajo ubožnemu skladu v občinah, kjer je bil prestopok storjen.⁷⁰⁰ Take kršitve so kaznovali okrajni uradi. Povedati je treba, da se je ta denar do leta 1883 zbiral pri župnijskih ubožnicah, odtlej dalje pa je šel v občinske blagajne. Občine so namreč tedaj prevzele skrb za ubožne prebivalce, ki so imeli domovinsko pravico v določeni občini.⁷⁰¹

Ko je leta 1852 izšel nov kazenski zakon,⁷⁰² so bile v njem določene tudi kršitve in kazni zanje, ki so zadevale varnost cestnega prometa. Naj navedem nekaj najmilejših kršitev, torej prestopkov te vrste.

Kdor je ponoči na cesti pustil voz ali predmete, zaradi česar bi se bil kdo lahko poškodoval, mu je grozila kazen od 10 do 50 goldinarjev ali zapor od 3 do 14 dni. Če so bili konji takega, na prostem puščenega voza v gostinskem hlevu, je kazen zadela tudi gostilničarja. Če je bilo iz opravičljivih razlogov potrebno voz in blago pustiti čez noč na cesti, je bilo treba o tem obvestiti varnostno oblastvo in oviro označiti z eno ali dvema svetilkama. Kdor ni obvestil pristojnega oblastva ali ni označil voza oziroma tovora, mu je grozila enaka kazen kot v prejšnjem primeru. Če je zaradi takih prestopkov res prišlo do hude telesne poškodbe, je šlo za prestopok z zagroženo kaznijo zapora od 1 do 6 mesecev, ob smrti osebe pa za pregrešek, za katerega je bila zagrožena kazen hudega zapora od 6 do 12 mesecev. Kdor je v gosto naseljenem kraju naglo, nepremišljeno vozil ali jezdil, je storil prestopok z zagroženo kaznijo 25 do 100 goldinarjev; če je to storil kočijaž ali hlapec, je bil kaznovan z zapornom od 3 do 14 dni.

Kdo je oskrboval poti

Leta 1864 so na novo razvrstili javne poti in uredili njihovo vzdrževanje, točneje: denar za te namene. To je uredila Kranjska sama, in

⁷⁰⁰ Ukaz ministrstva za pravosodje 20. januarja 1852, DZVLKV, št. 12/52, z dne 26. februarja 1852.

⁷⁰¹ Zakon z dne 28. avgusta 1883, veljaven za vojvodino Kranjsko, s katerim se odpravlja farne ubožne naprave ter se njih premoženje izroča občinam, DZVK, št. 5/83, z dne 26. septembra 1883. Zakon z dne 28. avgusta 1883, veljaven za vojvodino Kranjsko, kako je občinam javno oskrbovati uboge, DZVK, št. 5/83, z dne 26. septembra 1883. Razglasilo c. k. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 31. julija 1884, DZVK, št. 8/84, z dne 30. septembra 1884.

⁷⁰² Cesarski patent 27. maja 1852, ODZVLAC, št. 36/52, z dne 31. julija 1852, čl. 335, 422, 423, 424, 425, 426, 427 in 428.

sicer se je to nanašalo na tista pota, ki niso spadala med državna oz. erarska oz. cesarska.

Najprej so določili, katere ceste se ne gradijo in vzdržujejo iz državnih sredstev. Našteli so tri vrste poti:

- deželne, ki so bile pomembne za celotno Kranjsko;
- konkurenčne, ki so bile pomembne za več območij Kranjske;
- občinske ceste in poti, ki so povezovala kraje v isti občini ali sosednje občine med seboj.

Deželne in konkurenčne ceste je določala dežela sama. Prve so gradili iz deželnega zaklada, občinske pa iz občinskih zakladov, kar je veljalo tudi za občinske poti. Denar za to se je zbiral v sorazmerju z neposrednimi državnimi davki, poskrbeti pa je bilo treba za delovno silo in vprego. Sneg z deželnih in konkurenčnih cest so spravljale občine, ki so bile v razdalji do ene milje od take poti. Za deželne ceste je skrbel deželni odbor, za konkurenčne pa cestni odbori, ki so jih sestavljali odborniki, to je župani dotičnih občin. Dežela in okrajna glavarstva so skrbeli, da so bile ceste vzdrževane in vsem na razpolago. Posebno je bilo treba skrbeti za prehodnost in varnost cest.⁷⁰³

Dve leti pozneje je deželni zbor Kranjske predlagal cesarju, da je razglasil 86 cest za konkurenčne, a nobene za deželno. Za primer naj navedem, da je med konkurenčne spadala tudi cesta iz Škofje Loke preko Poljan in Žirov v Idrijo, imela pa je številko 13.⁷⁰⁴

Leta 1867 je deželni zbor vojvodine Kranjske predlagal cesarju, da je potrdil načelo, da mora imeti vsak politični okraj svoj cestni odbor, okraj pa pomeni okoliš za konkurenčne ceste.⁷⁰⁵ Leta 1870 so na Kranjskem ponovno določili konkurenčne ceste.⁷⁰⁶

Spomladi 1873 so bili vsi ti predpisi razveljavljeni in izdani novi. Prišlo je do nove delitve cest. Javne ceste in poti, ki jih niso gradili ali vzdrževali iz državnih sredstev, so bile dveh vrst, in sicer okrajne in občinske. Okrajne ceste so bile pomembne za promet na več območjih znotraj Kranjske in so povezovala več krajev. Dotlej so se imenovala konku-

---

⁷⁰³ Postava, veljavna za vojvodstvo Kranjsko, ki zadeva ustanovljenje in obdržbo ne erarialnih (ne cesarskih) cest in potov, ZULVK, št. 9/64, z dne 13. maja 1864.

⁷⁰⁴ Postava, veljavna za Kranjsko vojvodstvo, zastran uvrstovanja necesarskih cest in potov, ZULVK, št. 5/66, z dne 14. maja 1866.

⁷⁰⁵ Postava, veljavna za vojvodino Kranjsko, ZULVK, št. 6/67, z dne 20. februarja 1867.

⁷⁰⁶ Oznaniilo c. k. dežel. predsednika za deželo Kranjsko od 25. maja 1870, DZVK, št. 12/70, z dne 11. junija 1870.

renčne ceste, ki so jim včasih rekli tudi skladne ceste. Občinske poti niso bile niti okrajne niti zasebne, povezovale pa so kraje v isti občini ali občine med seboj.

Okrajne ceste je določal deželni zakon, gradili so jih enako kot velike ceste, kjer je vozna širina znašala najmanj 15 čevljev (približno 4,740 metra). Treba jih je bilo obsaditi z drevesi, in to v medsebojni razdalji 10 sežnjev (približno 18,96 metra). Če ni bilo dreves ob cesti, so pozimi cestišče označevali s snežnimi drogovi. Vlogo dotedanjega političnega okraja je prevzel sodni okraj, ki je skrbel za vse okrajne ceste v okolišu. V cestni sklad se je stekala cestnina in 10 odstotkov doklade k neposrednim davkom. Delovno obveznost, ki so ji rekli tlaka, je občinam pri gradnji in vzdrževanju okrajnih cest določal okrajni cestni odbor. Občinske ceste so prišle v pristojnost občin, ki so o njih samostojno odločale.⁷⁰⁷ Deželni zbor je že prej sprejel možnost, da so iz deželnega zaklada pomagali pri gradnji okrajnih cest.⁷⁰⁸

Leta 1874 so določili še tretjo vrsto javnih cest na Kranjskem, in sicer dovozne ceste h kolodvorom in železniškim postajališčem, kot so jih uradno poimenovali. Zanje so skrbeli okrajni cestni odbori in za te poti so veljale podobne določbe kot za okrajne ceste.⁷⁰⁹

Poleti 1889 je Kranjska na novo določila, kako se delijo javne nedržavne ceste ter kdo jih oskrbuje.⁷¹⁰ Javne ceste, ki jih niso gradili in vzdrževali iz državne blagajne, so bile štirih vrst, in sicer deželne, okrajne, občinske in železniške dovozne poti. Deželne in okrajne ceste je določal deželni zakon. Za okrajne ceste je še naprej veljal zakon z dne 14. maja 1866,⁷¹¹ za dovozne ceste h kolodvorom pa zakon z dne 20. aprila 1874.⁷¹² Deželne in okrajne ceste so gradili enako kot državne: široke so

⁷⁰⁷ Zakon, veljaven za vojvodino Kranjsko, o napravljanji in vzdrževanji ne cesarskih (ne erarskih) cest in potov, DZVK, št. 5/73, z dne 31. marca 1873.

⁷⁰⁸ Oznanilo kranjskega deželnega odbora od 15. 9. 1873, DZVK, št. 15/73, z dne 19. oktobra 1873.

⁷⁰⁹ Zakon, veljaven za vojvodino Kranjsko, o napravi in vzdrževanji dovoznih cest h kolodvorom in postajališčem pri železnicah, DZVK, št. 4/74, z dne 20. aprila 1874.

⁷¹⁰ Zakon z dne 28. 7. 1889, o napravljanji in vzdrževanji javnih neerarskih cest in potij, veljaven za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 8/89, z dne 29. avgusta 1889.

⁷¹¹ Postava, veljavna za Kranjsko vojvodstvo, zastran uvrstovanja necesarskih cest in potov, ZULVK, št. 5/66, z dne 14. maja 1866.

⁷¹² Zakon, veljaven za vojvodino Kranjsko, o napravi in vzdrževanji dovoznih cest h kolodvorom in postajališčem pri železnicah, DZVK, št. 4/74, z dne 20. aprila 1874.

bile najmanj 5 metrov, manj prometne okrajne ceste pa so bile lahko tudi le do 4 metre široke.

Hkrati je izšel predpis, ki je določil, katere so deželne ceste. V to skupino je spadalo 23 cest, tudi tista št. 7, ki je vodila iz Škofje Loke preko Žirov v Idrijo, ki je bila dotlej konkurenčna oziroma okrajna cesta. Te ceste je oskrboval deželni odbor Kranjske.⁷¹³

Prvi cestni policijski red za Kranjsko

Kranjska je leta 1874 sprejela cestni policijski red, ki je veljal za vse javne nedržavne ceste. Tak red za državne ceste je bil v pristojnosti Dunaja. Šlo je za to, čemur danes rečemo zakon o varnosti prometa na javnih cestah.

Imel je 33 členov, ki so bili razdeljeni na tri poglavja. Prvo je imelo naslov »Določbe o preprečevanju poškodb cest«, drugo »Določbe o varnosti cestnega prometa« in tretje »Nadzorstvo in kazni«. Red je najprej nadzoroval predstojnik občine, ki je imel pravico, da je prestopke kaznoval z globo od 1 do 10 goldinarjev ali z zaporom 6 do 48 ur. Poleg županov so za izvajanje reda skrbeli še organi cestne uprave, krajevna in poljska policija ter cesarsko kraljevo orožništvo. Vse te može, razen orožnikov, je okrajno glavarstvo zapriseglo in postali so javni organi. Kdor osebam za nadzor cestnega policijskega reda ni bil pokoren, je bil kaznovan za nepokorščino uradnim osebam po kazenski postavi. Globe so se stekale v tisti okrajni cestni sklad, kjer je bila kazen izrečena.⁷¹⁴

Ko so leta 1876 prešli na nov merski sistem, je bilo treba vse tovrstne določbe prilagoditi metriskemu sistemu. Dvorna pisarna je namreč 30. aprila 1840 izdala odredbo o vozovih, ki so jo najprej posodobili in poleg novih mer navedli še stare. Voz je bil lahko širok največ 3 metre, prej 9 čevljev. Kakšen tovor je smel voziti? Dvokolesni voz s platišči do 16 centimetrov širine je smel prevažati tovor do 16,8 metrska centa, štirikolesnik pa 33,6 metrska centa; prej je dvokolesnik s platišči širine do 6 palcev smel prevažati tovor do 30 centov, štirikolesnik pa do 60

---

⁷¹³ Zakon z dne 28. 7. 1889 o uvrstitvi deželnih cest, veljaven za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 8/89, z dne 29. avgusta 1889.

⁷¹⁴ Zakon z dne 26. septembra 1874, veljaven za vojvodino Kranjsko, s katerim se razpisuje cestni policijski red javnih nedržavnih cest, DZVK, št. 9/74, z dne 22. oktobra 1874.

centov. Voz so smeli zavirati le s coklami pri platišču.⁷¹⁵ Obremenitev je bila odvisna tudi od števila vpreženih konj: 1 konj je lahko peljal tovor do 280 kilogramov, 2 tovor do 560 kilogramov in 4 konji tovor do 1120 kilogramov.⁷¹⁶

Dunaj je še vedno predpisoval način čiščenja snega z državnih cest. Tak predpis je spet izdal na začetku januarja 1877.⁷¹⁷ To je bila dolžnost občin in graščin, preko katerih je tekla državna cesta in od nje niso bile oddaljene več kot 8 kilometrov. Za to opravilo so dobile povračilo iz državnega cestnega zaklada. Za čiščenje takih cest v naseljih niso prejeli povračila. Če občina ali graščina tega ne bi storili, ju je državna oblast k temu prisilila ali pa je to storila sama, stroške pa sta krili občina ali graščina. Pritožbe te vrste je reševalo okrajno glavarstvo. Kidanje snega je država lahko dala v zakup, če je to bilo ceneje.

Maja 1877 sta ministrstvu pojasnili, kako naj se izvršuje zgornja postava.⁷¹⁸ Praviloma je bilo treba sneg skidati v širini ene kolesnice, na cestah z živahnejšim prometom v širini dveh kolesnic, v večjih krajih pa z vse ceste. Na cesti je bilo treba pustiti 20 centimetrov debelo plast snega, da so lahko uporabljali sani.

Ko so nastopili kolesarji

V 90. letih 19. stoletja so se vozovom in pešcem na javnih poteh pridružili kolesarji. Oblast je kmalu ocenila, da je potrebno uravnati tudi njihovo uporabo cest. Še prej velja zapisati, da je poleti 1890 prišlo na vrsto določilo o prečkanju železniške proge. Te so tudi pri nas postale pomemben dejavnik prometa. Ministrstvo za trgovino je v sporazumu z notranjim ministrstvom določilo, kako je treba ravnati ob zvoženju železniških zapornic in ob znaku »pazite na vlak!« Treba se je bilo ustaviti in izprazniti progo; prehod preko tirov je bil prepovedan.⁷¹⁹

Isti ministrstvu sta februarja 1893 posegli na področje kolesarskega

---

⁷¹⁵ Ukaz ministrstva notr. reči dogovorno z ministrstvom za trgovino in finance od 7. 7. 1876, DZ, št. 30/76, z dne 17. avgusta 1876.

⁷¹⁶ Ukaz ministrstva za deželno bran, DZ, št. 2/76, z dne 8. januarja 1876.

⁷¹⁷ Postava od 2. januarja 1877, s katero se izdajo določila, kako naj se z državnih cest sneg spravlja, DZ, št. 12/77, z dne 12. maja 1877.

⁷¹⁸ Ukaz ministerstev za notr. reči in finance od 5. 5. 1877, DZ, št. 12/77, z dne 12. maja 1877.

⁷¹⁹ Ukaz trgovinskega ministrstva v sporazumu z ministrstvom za notr. stvari z dne 30. 8. 1890, DZ, št. 46/90, z dne 30. avgusta 1890.

prometa. Kolesarji, ki so ponoči vozili v bližini železniške proge, niso smeli uporabljati svetilk ali luči.⁷²⁰ To je bilo potrebno določiti zato, da ne bi prišlo do pomot, saj bi vlakovodja utegnil kolesarsko barvno svetilko zamenjati za železniško znamenje.

Naša dežela je leta 1896 preko cesarja obširno določila kolesarska pravila za nedržavne ceste na Kranjskem. Zakon je imel 12 členov.⁷²¹ Tudi za kolesarje je veljalo, da so vozili enako kot vozovi: ogibali so se na levo, prehiteli pa po desni strani. Morali so popolnoma obvladati kolo, na teh cestah se niso smeli učiti kolesarjenja. Peljati so se morali po vozišču, izjemoma po bankini. Ob prehitevanju pešcev, jezdecev ali voznikov je moral kolesar 20 metrov prej pozvoniti; če so bile živali plašne, je moral stopiti s kolesa in prehitevanje opraviti peš. Kolesa so morala imeti zanesljive zavore, da so jih mogli hipoma ustaviti. Ponoči, točneje od mraka do svita, je moralo kolo imeti svetlo, belo luč; barvasta je bila prepovedana. Skupina kolesarjev je smela ob prehitevanju ali srečevanju voziti le drug za drugim v primerni razdalji.

Zakon je dal precejšnja pooblastila občinam mest, trgov in zdravilišč, da so razmeram ustrezno same še podrobneje uredile promet kolesarjev, všteti omejitve ali prepoved kolesarjenja na določenih cestah. Lahko so uvedle kolesarske izkaznice, ki jih je izdajala občina po opravljenem preskusu znanja pri kolesarskem društvu. Tako izkaznico so smele zahtevati tudi od tujcev, ki so bivali v občini več kot 3 dni in so uporabljali kolo. Izkaznica je veljala za celotno Kranjsko. Pristojbina za njeno izdajo je znašala do 5 goldinarjev, točno vsoto pa je določal deželni odbor. V tisti občini, ki je uvedla kolesarske izkaznice, so smeli možje postave ustavljati kolesarje le tedaj, če so le-ti s svojim ravnanjem dali povod za to.

Kršitve tega zakona, ki niso bile kaznive po kazenskem zakonu, so kaznovali z globo do 50 goldinarjev ali ob neplačilu z zaporom enega dne za vsakih 5 goldinarjev. Kaznovanje je bilo v pristojnosti občine, kjer so prestopki odkrili. Denar od teh kazni je šel v ubožni zaklad občine.

Kranjska je leta 1893 sprejela nov začasni cestno-policijski red za

---

⁷²⁰ Ukaz trgovinskega ministrstva v sporazumu z ministrstvom notranjih stvari z dne 13. 1. 1893, DZVK, št. 5/93, z dne 21. februarja 1893; tudi v DZ, št. 5/93, z dne 4. februarja 1893.

⁷²¹ Zakon z dne 6. novembra 1896. l., veljaven za vojvodino Kranjsko, o vožnji s kolesi po javnih, nedržavnih cestah, DZVK, št. 36/96, z dne 28. novembra 1896.

državne ceste, ki ga je odobril notranji minister.⁷²² Ta red so tri leta pozneje z odobritvijo notranjega ministra dopolnili tako, da so vanj vključili določbe o vožnji koles,⁷²³ ki so jih istega leta predpisali za kolesarje na nedržavnih cestah. Posebej je bilo določeno, da je moral kolesar v strnjenih naseljih roke držati na krmilu in noge na pedalih.

Leta 1903 je izšel dopolnjen in pregledan začasen cestni policijski red za državne ceste na Kranjskem,⁷²⁴ razveljavljena pa sta bila predpis z dne 28. junija 1893⁷²⁵ in z dne 23. novembra 1896.⁷²⁶ Januarja 1908 je bil ta red dopolnjen tako, da je moralo imeti ponoči vsako vozilo od daleč vidno svetilko, v avgustu in septembru pa je vprežna žival imela zvonček, če je voznik prevažal čebele.⁷²⁷

Prošnja deželnega poslanca

Pomembno vlogo pri nadzorovanju prometa na cestah so imeli orožniki in ni čudno, če so tudi po tej plati nanje letele kritike. Celo v poslanskih klopeh.

Na 6. seji deželnega zbora 27. junija 1901 so obravnavali letno poročilo deželnega odbora za preteklo obdobje. Šesta točka tega poročila se je nanašala na javne ceste. V imenu upravnega odseka je poročal Gabrijel Jelovšek, zastopnik kmečkih občin. Povedal je, da orožništvo stori mnogo, da se cestni policijski red izvršuje. Včasih pa mladi orožniki podajajo ovadbe, ki zgolj obremenjujejo okrajna glavarstva in cestne odbore. To je bilo največkrat povezano s klančinami ob cestah: možje postave so se spotikali ob to, da je ta na eni strani nižja kot na drugi. Seveda so to ocenjevali s prostim očesom. Dobro bi bilo, če bi deželni vladi namignili, naj preko okrajnih glavarstev opozori mlade orožnike,

---

⁷²² Razglasilo c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 28. 6. 1893, DZVK, št. 15/93, z dne 11. avgusta 1893.

⁷²³ Razglas c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 23. novembra 1896, št. 17881, DZVK, št. 37/96, z dne 2. decembra 1896.

⁷²⁴ Razglas c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 23. oktobra 1903, DZVK, št. 9/03, z dne 29. decembra 1903.

⁷²⁵ Razglasilo c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 28. 6. 1893, DZVK, št. 15/93, z dne 11. avgusta 1893.

⁷²⁶ Razglas c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 23. novembra 1896, št. 17881, DZVK, št. 37/96, z dne 2. decembra 1896.

⁷²⁷ Razglas c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 29. 12. 1907, DZVK, št. 1/08, z dne 18. januarja 1908.

da ne bi po nepotrebnem z ovadbami nadlegovali okrajnih glavarstev in cestnih odborov.

Nato je poslanec prešel na povsem določen primer. V Hrušici na Vipavskem je klanec, imenovan Turški klanec. Domačini tam vozijo brez priprege, in sicer na ta način, da prvi voz pustijo spodaj, pod klancem, živino zaprežejo v drugega in ga nato spravijo na vrh, nakar se vrnejo po prvega in tako naprej. To pa po cestnem policijskem redu ni bilo dopustno. Natančno izpolnjevanje te določbe bi za kmete pomenilo dodatne stroške za priprego. Deželno vlado naj bi zaprosili, da bi spremenila deželni cestni policijski red ali pa naj bi namignila okrajnim glavarstvom, da orožniki ne bi prestrogo ravnali s prevozniki.

Takoj mu je odgovoril deželni predsednik Viktor Hein. Tako ravnaje mladih orožnikov naj uredita cestni odbor in okrajno glavarstvo. Enajsto točko cestnega policijskega reda je morda res potrebno spremeniti. Sedaj se pripravlja nov tovrsten red in je že na notranjem ministrstvu na Dunaju. Puščanje voz na cesti za nekaj minut ali pol ure ni tak greh, je ocenil prvi mož deželne vlade za Kranjsko. Poslanci so mu zaploskali oziroma vzklikali »Dobro!«⁷²⁸

Pozornost avtomobilom in voznikom

Petnajstega novembra 1898 je v Ljubljano pripeljal prvi osebni avtomobil. Vozil ga je baron Anton Codelli iz Ljubljane, točneje z gradu Tum, kjer je danes predel Ljubljane, imenovan Kodeljevo. Moral se je ravnati po pravilih vožnje vprežnih voz in koles, določenih leta 1874: vožnja po levi strani, prehitevanje po desni.⁷²⁹

Oblasti so menile, da je treba izdati navodila za avtomobilski promet. Kranjska je to storila poleti 1904, ko so začela veljati začasna pravila te vrste, veljavna le za nedržavne ceste, saj je bil za državne pristojen Dunaj.⁷³⁰

Naslednje leto je na to področje posegel Dunaj, ki je predpisal varnostna policijska določila za obratovanje motornih vozil.⁷³¹ Ukaz dveh

⁷²⁸ *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 19. 12. 1900 do 17. 7. 1901*, Ljubljana 1901, str. 90–92.

⁷²⁹ *Stoletnica, Motorevija*, marec 1998, str. 14.

⁷³⁰ *Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 2. julija 1904*, DZVK, št. 9/04, z dne 19. julija 1904.

⁷³¹ *Ukaz ministrstva za notranje stvari v sporazumu s finančnim ministrstvom z dne 27.*

ministrstev je imel 48 členov in se je delil na 7 poglavij, ki jih bom navedel dobesedno: I. Obča določila (1 člen), II. Določila o sestavi in opremi motornih vozil (10 členov), III. Preskušnja in odobrilo vozil (9 členov), IV. Voditev vozil (5 členov), V. Znamenja za spoznavanje motornih vozil (12 členov), VI. Varnostni predpisi za promet (9 členov) in VII. Končna določila (2 člena).

Ukaz je zajel vse potrebno glede tehnične brezhibnosti vozil, njihove registracije, pogojev za voznike teh vozil in podobno. Naj navedem nekaj določb. Sprednji svetilki na avtomobilu sta morali svetiti vsaj 20

*Anton Codelli za volanom svojega avtomobila.
(Motorevija, marec 1998, str. 14)*

---

septembra 1905. I. o izdaji varnostnih policijskih določil za obratovanje avtomobilov in motornih koles, DZ, št. 62/05, z dne 7. oktobra 1905.

metrov daleč. Motorno kolo je moralo imeti svetilko spredaj, prikolica pa ob strani. To pa ni veljalo za vozila v lasti države. Osebe, ki še niso dopolnile 18 let starosti, niso smele samostojno voziti motornega vozila. Če je voznik storil kaznivo dejanje ali prestop ek te vrste, so mu odvzeli vozniško dovoljenje, in sicer za stalno ali za določen čas. To je storilo okrajno glavarstvo, kjer je kršitelj prebival. Avtomobil je moral imeti spredaj in zadaj razpoznavno znamenje, podobno motorno kolo. Velika črka v latinici je označevala dežel o zziroma okoliš, arabska številka za njo pa je pomenila številko vpisnika v razvidnostnem seznamu, ki ga je vodilo pristojno oblastvo, to je okrajno glavarstvo o zziroma policijsko ravnateljstvo. V naseljenih krajih je bilo dovoljeno voziti s hitrostjo do 15 kilometrov na uro, zunaj teh pa do 45 kilometrov na uro. Voznik je moral imeti pri sebi izkaznico o odobritvi vozila (prometno dovoljenje) in vozniško izkaznico (vozniško dovoljenje), ki ju je moral pokazati na zahtevo pooblaš čene osebe. Voznik je moral ustaviti, če je to zahteval bodisi varnostni organ (orožnik, stražnik) bodisi cestni nadzornik, podobno tudi tedaj, če je povzročil nesrečo ali poškodoval kakšno stvar.

Posamezne avstrijske dežele ter obe policijski ravnateljstvi so imele te razpoznavne črke: Policijska direkcija na Dunaju A, Spodnja Avstrija B, Zgornja Avstrija C, Salzburg D, Tirolska E, Koroška F, Štajerska H, Kranjska J, Primorje K, Dalmacija M, Policijska direkcija Praga N, Češka O, Moravska P, Šlezija R, Galicija S, Bukovina T in Predarlsko W.

Motorno vozilo, ki je prihajalo iz Ogrske ali Bosne in Hercegovine, so v okraju, kjer so prispela v Avstrijo, dobila dodatno znamenje: za Ogrsko U in za Bosno ter Hercegovino G, obe v rdeči barvi.

Kršitve tega ukaza, ki niso spadale pod splošni kazenski zakon, so kaznovali po ministrskem ukazu z dne 30. septembra 1857, in sicer z globo 1 do 100 goldinarjev ali z zaporom od 6 ur do 14 dni.⁷³² Ukaz je začel veljati 27. decembra 1905, prenehal je veljati ukaz deželne vlade za Kranjsko z dne 2. julija 1904.⁷³³

Na podlagi ministrskega ukaza z dne 27. septembra 1905 je deželna

⁷³² *Verordnung der Ministerien des Innern und der Justiz und der obersten Polizeibehörde vom 30. September 1857, womit eine allgemeine Vorschrift für die Bestrafung jener geringerer Gesetzes-Übertretungen bekannt gemacht wird, für welche weder in dem allgemeinen Strafgesetze, noch in besonderen Verordnungen die Strafe Bemessen ist*, RGB, št. 38/57, z dne 23. oktobra 1857.

⁷³³ *Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 2. julija 1904*, DZVK, št. 9/04, z dne 19. julija 1904.

vlada Kranjske konec novembra istega leta izdala predpis o tehničnih pregledih motornih vozil, voznških izpitih in o označbah motornih vozil na Kranjskem.⁷³⁴ Določil je številke vozil po političnih oblastvih na Kranjskem, in sicer so bila za mestni magistrat v Ljubljani določene številke od 1 do 250, za okraje pa: Postojna 251–300, Kočevje 301–350, Krško 351–400, Kranj 401–500, Ljubljana-okolica 501–600, Litija 601–650, Logatec 651–750, Radovljica 751–850, Novo mesto 851–900, Kamnik 901–950 in Črnomelj 951–999. Za vozila z Ogrske so bile določene dodatne oznake za obmejna okrajna glavarstva, in sicer je tako vozilo v Kočevju dobilo oznako U s številko od 1 do 200, v Krškem U in številke od 201 do 400, v Logatcu U in številke od 401 do 600, v Novem mestu U in številke od 601 do 800 in v Črnomlju U in številke od 801 do 999. To je veljalo od 7. januarja 1906.

Ker je prihajalo do prometnih nezgod, kjer so bile prizadete osebe ali premoženje, so morale oblasti poseči tudi na področje odgovornosti za tovrstne škode. Prvi tak zakon je izšel leta 1908 in je imel 15 členov.⁷³⁵ Uveljavil je načelo, da je voznik oziroma lastnik vozila odgovoren za škodo na osebah ali lastnini. Temelj za to je bil obči državljanski zakonik. Gmotno škodo so določili po členu 1323 tega zakonika, telesno poškodbo po členu 1325 in smrt po členu 1327. Vojaške osebe med opravljanjem službe niso bile odgovorne za posledice prometne nezgode.

Obči državljanski zakonik, to je kodeks civilnega prava, je obsegal 1502 člena in je v večini avstrijskih dežel začel veljati 1. januarja 1812, v deželah, ki so prej spadale pod Ilirske province, pa leta 1815. Dolgo je ostal nespremenjen, saj so nove potrebe te vrste urejali s posebnimi zakoni, kamor je spadal tudi ta o avtomobilski odgovornosti z dne 9. avgusta 1908. Prave spremembe in dopolnitve je doživel v letih 1914, 1915 in 1916.⁷³⁶ Določbe tega zakona o odškodninski odgovornosti so začele veljati 1. novembra 1908.⁷³⁷ Niso veljale za tista motorna vozila, ki niso dosegla hitrosti 25 kilometrov na uro. Taka vozila so morala imeti posebno

⁷³⁴ *Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. novembra 1905, št. 20993, o presojanju avtomobilov in motorskih koles, o preizkuševanju krmarjev več nego enokolesničnih motorskih vozil in o znakih motorskih vozil, DZVK, št. 13/05, z dne 5. decembra 1905.*

⁷³⁵ *Zakon z dne 9. avgusta 1908 o odgovornosti za škode iz obratovanja motornih vozil, DZ, št. 75/08, z dne 14. avgusta 1908.*

⁷³⁶ *Enciklopedija Slovenije, 8. zvezek, g. Obči državljanski zakonik, str. 47.*

⁷³⁷ *Ukaz ministrstva za notranje stvari z dne 23. oktobra 1908, DZ, št. 101/08, z dne 29. oktobra 1908.*

tablico okrogle oblike, premera 6,4 centimetrov, pritrjeno zadaj, na njej pa je bil zgoraj cesarski grb in v sredini napis »maximum 25 km«. ⁷³⁸

Takoj po izdaji tega zakona sta ministrstvu odločili, da morajo zavarovanci sami plačati škodo do 100 kron, ob večji škodi pa do 10 odstotkov te, in sicer brez pravice do povračila pri zavarovalnici. ⁷³⁹

Kovinsko znamenje za motorno vozilo, ki ni razvilo več kot 25 kilometrov na uro in zanj niso veljali predpisi o odgovornosti za škodo. (Paule Čelik)

Leta 1910 so preklicali prej navedeni dunajski ukaz z dne 27. septembra 1905 ter izdali novega. ⁷⁴⁰ Imel je 59 členov, torej 11 več kot tisti izpred petih let, ter tri dodatke: v prvem je bil seznam črk za označbe po avstrijskih deželah in obeh policijskih direkcijah, ki so ostale enake kot tiste leta 1905, seznam mednarodnih razlikovalnih znamenj za deset držav, podpisnic pariškega dogovora z dne 11. oktobra 1909 in obrazec mednarodnega vozniškega dovoljenja. Podpisnice pariške konvencije o

⁷³⁸ Ukaz ministrstva za notranje stvari v porazumu s pravosodnim ministrstvom in z ministrstvom za javna dela z dne 26. oktobra 1908, DZ, št. 101/08, z dne 29. oktobra 1908.

⁷³⁹ Ukaz ministra za notranje stvari v porazumu s pravosodnim ministrom z dne 28. oktobra 1908, DZ, št. 102/08, z dne 30. oktobra 1908.

⁷⁴⁰ Ukaz ministrstva za notranje stvari v sporazumu s trgovskim ministrstvom, ministrstvom za javna dela in s finančnim ministrstvom z dne 28. aprila 1910, o izdaji varnostnih policijskih določil za obratovanje motornih vozil (avtomobilov, motornih vlakov in motornih koles), DZ, št. 31/10, z dne 30. aprila 1910.

avtomobilskem prometu so bile Nemčija, ki je dobila mednarodno oznako D, Bolgarija (BG), Španija (E), Francija (F), Velika Britanija (GB), Ogrska (H), Italija (I), kneževina Monako (MC), Rusija (R) in Avstrija (A).

Kmalu zatem je Kranjska izdala podrobne določbe za izvedbo zgoraj omenjenega ministrskega ukaza,⁷⁴¹ s čimer je bil preklican deželni razglas z dne 23. novembra 1905.⁷⁴² Komisijo za presojanje vozil so sestavljali predstojnik tehničnega oddelka deželne vlade v Ljubljani ali njegov namestnik in trije člani, ki jih je imenovala deželna vlada. Taksa za avtomobile je bila 60 kron, za motorna kolesa pa 30 kron. Komisijo za preskus voznikov sta sestavljala dva izpraševalna komisarja, ki ju je postavila deželna vlada. Preskus je obsegal večino vožnje in poznavanje motorja ter prometnih predpisov. Taksa za izpit je bila 10 kron. Po uspešnem preizkusu je komisija izdala spričevalo, okrajno glavarstvo pa vozniško izkaznico. Deželna oznaka motornih vozil na Kranjskem je ostala ista, torej črka J, kar je veljalo tudi za številke. Hkrati je bila objavljena poimenska sestava obeh komisij.⁷⁴³ Čez dve leti sta bili imenovani deloma prenovljeni komisiji.⁷⁴⁴

Ko je leta 1913 začela delovati policijska direkcija v Ljubljani, so zanj določili iste razvidnostne številke, kot so dotlej veljale za mestni magistrat v Ljubljani, torej od 1 do 250. Nove številke so izdali tudi za motorna vozila, katerih lastniki so bivali v krajevnih občinah Zgornja in Spodnja Šiška, Vič in Moste.⁷⁴⁵

Sredi leta 1913 je Kranjska na novo razvrstila javne nedržavne ceste ter določila njihovo gradnjo ter vzdrževanje. Nedržavne ceste so razvrstili v pet skupin, in sicer v deželne ceste I. in II. vrste, občinske ceste in občinske poti, vaška pota, gospodarske poti in železniške dovozne

⁷⁴¹ Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. maja 1910 o presojanju motorskih vozil in o preizkušanju voznikov več nego enotirskih motorskih vozil in o znakih motorskih vozil, DZVK, št. 14/10, z dne 31. maja 1910.

⁷⁴² Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. novembra 1905, št. 20993, o presojanju avtomobilov in motorskih koles, o preizkušanju krmarjev več nego enokolesničnih motorskih vozil in o znakih motorskih vozil, DZVK, št. 13/05, z dne 5. decembra 1905.

⁷⁴³ Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. maja 1910, DZVK, št. 14/10, z dne 31. maja 1910.

⁷⁴⁴ Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 3. februarja 1912, DZVK, št. 6/12, z dne 17. februarja 1912.

⁷⁴⁵ Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 21. maja 1913, DZVK, št. 9/13, z dne 2. junija 1913.

ceste. Občina je izdelala seznam občinskih cest in poti, vaških in gospodarskih poti ter ga poslala deželnemu odboru v Ljubljano. Ta je imel pomožne organe, okrajne cestne odbore za vsak sodni okraj. Za vzdrževanje teh cest in poti so smele občine določiti delovno obveznost, skladno z občinskim redom.⁷⁴⁶

Poleti 1914, torej že med prvo svetovno vojno, je deželna vlada v Ljubljani nekoliko spremenila in dopolnila svoj razglas z dne 23. maja 1910.⁷⁴⁷ Natančneje je bilo določeno, kaj mora vsebovati prijava za vozniški izpit. Takso 10 kron je moral kandidat vplačati pred izpitom. Ponovni izpit je bil mogoč šele po štirih tednih.⁷⁴⁸

Spomladi 1918 je Dunaj odločil, da varnostna policijska določila o obratovanju motornih vozil z dne 28. aprila 1910⁷⁴⁹ ne veljajo za motorne pluge in traktorje, ki ne dosežejo hitrosti 8 kilometrov na uro. To je voznik moral dokazati s potrdilom, za kar je plačal takso.⁷⁵⁰

»Kranjski avtomobilni klub«

V letu 1907 je bilo na Kranjskem registriranih 10 avtomobilov in 22 motornih koles.⁷⁵¹ Število vozil in voznikov je počasi naraščalo, oboji pa so bili deležni na eni strani hvale in na drugi graje.

V Ljubljani je bil 17. julija 1909 ustanovni občni zbor »Kranjskega avtomobilnega kluba«, ki je štel 19 članov. Med svoje naloge si je društvo postavilo tudi pojasnjevanje javnosti o pomenu avtomobilizma,

⁷⁴⁶ Zakon glede gradnje in vzdrževanja javnih neerarnih cest in potov z dne 21. februarja 1912, veljaven za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 12/13, z dne 1. julija 1913.

⁷⁴⁷ Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. maja 1910 o presojanju motorskih vozil in o preizkušanju voznikov več nego enotirskih motorskih vozil in o znakih motorskih vozil, DZVK, št. 14/10, z dne 31. maja 1910.

⁷⁴⁸ Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 23. julija 1914, št. 21107, s katerim se spremeni člen II. razglasa z dne 23. maja 1910, št. 12487, deželni zakon št. 15, o presojanju motorskih vozil in o preizkušanju voznikov več nego enotirskih motorskih vozil in o znakih motorskih vozil, DZVK, št. 14/14, z dne 5. avgusta 1914.

⁷⁴⁹ Ukaz ministrstva za notranje stvari v sporazumu s trgovinskim ministrstvom, ministrstvom za javna dela in s finančnim ministrstvom z dne 28. aprila 1910, o izdaji varnostnih policijskih določil za obratovanje motornih vozil (avtomobilov, motornih vlač in motornih koles), DZ, št. 31/10, z dne 30. aprila 1910.

⁷⁵⁰ Ukaz ministrstva za notranje stvari v sporazumu s trgovinskim ministrstvom, ministrstvom za javna dela in s finančnim ministrstvom z dne 31. maja 1918, DZ, št. 96/18, z dne 2. junija 1918.

⁷⁵¹ Stoletnica, *Motorevija*, marec 1998, str. 14.

poučevanje voznikov o preprečevanju nezgod, odpravljanje predsodkov do avtomobilov itd.⁷⁵²

Prva leta je zlasti podeželsko prebivalstvo z nezaupanjem sprejemalo motoma vozila. Pritoževalo se je, da jim plašijo živino in strašijo otroke. Kritike so letele tudi na može postave, ki da so bili preveč strpni do divjaških voznikov, dosledno pa da so preganjali voznike vpreg.

Slovenec je konec poletja 1911 opisal nezgodo, ki jo je zaradi prehitre vožnje zakrivil voznik avtomobila, ko je peljal z Jesenic proti Dovjem. Tam je kmetica na njivo peljala vprežni voz, na katerem je bilo še sedem oseb, večinoma otrok. Konj se je zaradi avtomobila splašil in kmetica ga je prijela, da bi ga pomirila, bližajočemu se vozniku pa je kazala, naj upočasni vožnjo. Avto se ni ustavil in konj je podrl kmetico, ki je dobila hude telesne poškodbe. Po tem opisu nezgode je časnik zapisal: »C. kr. za javno varnost tako vneto orožništvo, ki naznani vsakega voznika, ki v kritičnem času – četudi na zadnji gorjanski globeli – ni pred svojim živinčem in ga tira pred ostrega sodnika, pa opozarjamo na lepo nalogo, ki jo ima tudi pri avtomobilistih«. ⁷⁵³

Ob koncu tega poglavja ne bo odveč navesti še primer z vrhniškega konca. Okrajno sodišče na Vrhniki je 10. maja 1910 prejelo anonimno prijavo, da so na občinski poti na Verdu, ki pelje čez posestvo deželnega poslanca Jožefa Lenarčiča, zabiti količi, ki štrlijo približno 10 centimetrov iznad zemlje in pomenijo nevarnost za pešce, zlasti ponoči. Sodišče je to sporočilo orožniški postaji in možje so opravili poizvedbe. Ugotovili so, da so količi nevarni za pešce, saj tam hodi precej ljudi. Poslanec je stražmojstru povedal, da je to ukazala njegova žena, vendar odgovornost prevzame on. Kole so zabili, ker so pešci hodili po 30 centimetrov široki in 120 korakov dolgi poti do travnikov. Državno pravdnštvo je uvedlo postopek zoper ženo in prosilo deželni zbor, da njenemu možu vzame imuniteto. Zadevo je dobilo v reševanje celo notranje in pravosodno ministrstvo. Tam so ocenili, da sodišče in državno pravdnštvo nista ravnala prav. Zadevo so odstopili občini, saj so bile občine pristojne, da so skrbele za promet na občinskih poteh.⁷⁵⁴

⁷⁵² Metljak, Zgodovina avtomobilizma in prometa, str. 39–41.

⁷⁵³ Avtomobilski divjaki, *Slovenec*, 1. septembra 1911, str. 3.

⁷⁵⁴ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 34, št. 507, 2024, 5473, 6599, 6615 in 11475.

ZA ZAŠČITO DRŽAVE

Sestavni del nalog orožništva je bila tudi skrb za varovanje oblasti. Šlo je za področje, ki mu navadno pravimo zaščita režima, zaščita države. Seveda so orožniki lahko opravljali le tisti del tovrstnih nalog, ki jih je bilo mogoče izvrševati uniformiranim osebam. Med svojim delom niso le odkrivali kršitev predpisov, ki so merile na nasprotovanje oblasti, marveč so zaradi tesnih stikov s prebivalstvom zaznali marsikaj takega, o čemer je bilo treba poročati dalje po hierarhični črti, v Ljubljani ali na Dunaju pa so nato take zaznambe razčlenjevali bolj kvalificirani (policijski) uradniki.

Pogled v kazenski zakon

Kazenska postava zoper hudodelstva, pregreške in prestopke⁷⁵⁵ je s 7. poglavjem prešla k opisom posameznih hudodelstev. V tem poglavju, ki je imelo naslov »*O hudodelstvih velike izdaje, razžalitve veličanstva in udov cesarskega roda, in motenja javnega pokoja*«, je bilo najprej naštetu hudodelstvo veleizdaje. To dejanje je zajelo tri oblike storitve:

- poškodovanje ali ogrožanje cesarja ali njegovo onemogočitev za opravljanje njegovih pravic,
- dejanja za nasilno spremembo oblike vladavine,
- prizadevanja za odcepitev dela države, njeno ogrožanje od zunaj, državljanska vojna ali upor.

Zagrožena je bila kazen od 10 do 20 let težke ječe, ob posebni nevarnosti dejanja pa dosmrtna težka ječa.

Na drugem mestu je bilo naštetu hudodelstvo razžalitve veličanstva. To je bilo mogoče storiti na več načinov, od razžalitve cesarja samega preko njegove sramotitve do tovrstne zlorabe v tisku. Zagrožena je bila kazen težke ječe od 1 do 5 let. Če je bilo dejanje usmerjeno v druge člane cesarske rodbine, je bila zagrožena kazen ječe od 1 do 5 let.

Motenje javnega miru je storil, kdor je:

- ustno ali pisno zaničeval ali ščuval zoper cesarjevo osebo, državo, njeno vladavino ali državno upravo,

---

⁷⁵⁵ *Cesarski patent 27. maja 1852, ODZVLAC, št. 36/52, z dne 31. julija 1852.*

- ščuval k uporom ali nasprotovanju zakonom, ukazom, razsodbam sodišč, davkom,
- ustanovil združbo za tako delovanje,
- storil tako dejanje zoper tujo državo ali njenega poglavarja.

Zagrožena je bila kazen težke ječe od 1 do 5 let. Obravnava vohunstva in sodelovanja s sovražnikom je bila v pristojnosti vojaških oblasti.

8. poglavje je obsegalo hudodelstvo vstaje in upora. Za vstajo so šteli, če je skupina oseb s silo nasprotovala oblastem, da bi s tem kaj izsilila, se izmikala dolžnostim, ovirala izvršitev javnega ukaza ali kakorkoli motila javni mir. Sila je morala biti uperjena zoper kakšno uradno osebo, tudi orožnika. Zagrožena je bila kazen težke ječe od 5 do 10 let, za kolovodjo skupine pa 10 do 20 let. Za upor je šlo, ko je skupina ljudi nasprotovala opravičilo oblasti, za vzpostavitev reda in miru pa je bila potrebna izredna sila. Če je bilo treba upor zadušiti z razglasitvijo naglega sodišča, je bila zagrožena smrtna kazen; za kolovodje težka ječa 10 do 20 let ali celo dosmrtna ječa, za preostale člane skupine pa težka ječa 1 do 5 let, pri visoki stopnji hudobije pa 5 do 10 let.

9. poglavje je obsegalo hudodelstva javnega nasilja, ki pa niso imela tako izrazitega protirežimskega naboja. Zato je mogoče za protidržavna dejanja šteti predvsem tista, ki so bila naštetá v 7. in 8. poglavju kazenskega zakona.

Razorožitev delavcev pri gradnji železnice

Gradnja železniških prog pri nas je med drugim zahtevala veliko število delavcev. Na začetku 20. stoletja so med nje prodirale ideje o boljših delovnih razmerah, plačah in celo o stavki, ki naj bi bila ena od poti za doseg socialnih pravic. O nemiru med delavci pri gradnji bohinjske proge in predora pri Hrušici je že bilo govora v tej knjigi.⁷⁵⁶

Bržkone so delavci na bohinjski progí pomenili največ skrbi za oblast. Deželni predsednik na Kranjskem je 19. marca 1905 namreč odredil, da je treba razorožiti delavce, ki so gradili to progo, in sicer na območju Bohinjske Bele in Obrne v občini Ribno. Podlaga za tak poseg je bil cesarski patent z dne 24. oktobra 1852, ki je vseboval določbe o

---

⁷⁵⁶ Zlasti v razdelku Pomoč znotraj Kranjske.

orožju in strelivu ter so začele veljati 1. januarja 1853.⁷⁵⁷ Nalogo odzema orožja je deželni predsednik poveril okrajnemu glavarstvu v Radovljici.⁷⁵⁸

Za precej bolj nedolžno zadevo je leta 1911 šlo v Ljubljani. V prestolnici naše dežele so bile 23. aprila 1911 volitve v občinski svet. Ivan Štefe, urednik, in Janez Kregar, predsednik trgovinske zbornice, oba člana Slovenske ljudske stranke (SLS), sta se v avtomobilu vozila po mestu, to pa ni bilo všeč njunim nasprotnikom iz vrst Slovenske napredne stranke (SNS), zato so ju zmerjali z raznimi vzkliki. Dan po volitvah ob 2.30 je isti avtomobil vozil po Gosposki ulici in člani SNS so spet vpili na potnike v vozilu. Avto je bil last Leopolda barona Liechtenberga, namestnika deželnega glavarja Kranjske, v njem se je vozil nadvojvoda Josef Ferdinand, ki je nameraval na lov na divjega petelina. Deželni predsednik je o tem incidentu poročal 25. aprila 1911 ministrstvu za notranje zadeve, saj je pričakoval odziv tudi v časnikih. Prišlo je do posega oblasti in trije trgovski pomočniki so bili obtoženi zaradi hudodelstva razžalitve visokosti. Na Dunaju so 29. junija 1911 spis dali na stran in ga zaključili.⁷⁵⁹

Shodi najmanj 38 kilometrov od sedeža parlamenta

Orožniki so morali del svojo pozornost namenjati javnim zbiranjem in društvom. Zloraba pravice do javnih shodov in društvenega delovanja je bila določena tudi v kazenskem zakonu bodisi kot hudodelstvo bodisi kot pregrešek oziroma prestop.

Zborovalni zakon je izšel konec novembra 1867. Bil je kratek in je imel 21 členov.⁷⁶⁰ Sklicatelj je moral shod pisno prijaviti vsaj tri dni pred začetkom. V prijavi je bilo treba navesti razlog, kraj in čas shoda. O prijavi je prejel potrdilo. Če je šlo za shod pod milim nebom, je moral dobiti dovoljenje, enako za sprevod. Ko je bil tak shod prepovedan, je bilo tako prepoved treba podati pisno in jo obrazložiti.

Volilni shodi so bili dopustni brez prijave ali dovoljenja, razen tistih

---

⁷⁵⁷ *Cesarski patent 24. 10. 1852, DZVLKV, št. 62/52, z dne 11. decembra 1852.*

⁷⁵⁸ *Razglas c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 19. marca 1905, DZVK, št. 5/05, z dne 27. marca 1905.*

⁷⁵⁹ *AS 185, C. kr. ministrtvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 3996 in 5363.*

⁷⁶⁰ *Postava o pravici shajati se (napravljati shode), Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino, št. 110.*

na prostem. Shodi, temelječi na verskem izročilu, veselice, svatbe, praznovanja, pogrebi, procesije, božje poti itd., prav tako niso bili povezani prijavi oziroma dovoljenju.

Oblast je prepovedala shod, ki je nasprotoval kazenskim postavam, bil nevaren za javno varnost ali javno dobro.

Med zasedanjem državnega ali deželnega zbora je bilo prepovedano prirejati shode na odprtem prostoru bliže kot 5 milj (približno 37,9 kilometra) od sedeža parlamenta.

Če so na shodu obravnavali javne zadeve, tujci niso smeli biti niti sklicatelji niti reditelji ali vodje. Nihče se ni smel udeležiti shoda, če je bil oborožen. Peticijo, sprejeto na zboru, je smelo pristojni oblasti izročiti največ 10 oseb.

Glavna skrb vodje shoda in rediteljev je bila, da ni prišlo do kršitev predpisov in da je vladal red. Če bi prišlo do kršitve, so morali pozvati na red in zakonitost, sicer je vodja shod razpustil.

Pristojno oblastvo je smelo na shod poslati enega ali več svojih oseb, ki so si smele izbrati ugodno mesto in povprašati, kdo so govorniki. Predstavnik oblasti je smel shod prepovedati ali razpustiti, če je na njem prišlo do nezakonitih dejanj ali ogrožanja javnega reda. Če je bil shod razpuščen, ga je moral vsakdo takoj zapustiti. Kdor ni tako ravnal, so ga smele oblasti k temu prisiliti. Pristojna oblastva so bila okrajna glavarstva ali deželno vodstvo (na primer deželna vlada za Kranjsko v Ljubljani) ali državno varnostno oblastvo. Če je prišlo na shodu do velike nevarnosti za javni red in varnost, ga je smelo vsako od naštetih oblastev prepovedati ali razpustiti, o tem pa takoj obvestiti krajevno pristojno oblastvo.

Na odločbo okrajnega glavarstva se je bilo mogoče v osmih dneh pritožiti deželni vladi, zoper njene odločitve pa na ministrstvo za notranje zadeve. Kršitve tega zakona, ki niso spadale pod kazenski zakon, so bile prestopki in zanj je bila zagrožena kazen do 6 tednov zapora ali globa do 200 goldinarjev. Med vojno ali ob notranjih nemirih je smela vlada te določbe začasno in za določeno območje razveljaviti.

S 1. januarjem 1876 je Avstrija uvedla nove mere in uteži, skladno s poletni 1871 izdanim zakonom.⁷⁶¹ V prehodnem obdobju petih let je bilo treba v vseh predpisih, ki so se sklicevali na stare mere in uteži, izvesti

---

⁷⁶¹ Postava od 23. julija 1871, s katero se novi red za mere in uteži ustanovlja, DZ, št. 6/72, z dne 2. marca 1872.

prevedbo oziroma spremembo. Tako so šele jeseni 1876 določili, da se shodi ne smejo prirejati bliže kot 38 kilometrov od sedeža državnega oziroma deželnega zbora.⁷⁶²

Za društva še strožje

Med prvimi društvi v Ljubljani je bilo žensko društvo, osnovano leta 1834 in od gubernija potrjeno 14. avgusta 1835.⁷⁶³ Njegovo delovanje so urejali na Dunaju. Zakon o društvih je izšel jeseni 1852 in je razveljavil navodilo o društvih z dne 19. oktobra 1843 ter cesarski patent z dne 17. marca 1849. Zakon je imel 28 členov.⁷⁶⁴

Leta 1858 je notranje ministrstvo opozorilo, da nekatera društva uporabljajo cesarskega orla ali deželni grb, kar je nedopustno; za tako uporabo je potrebno dovoljenje ali pa mora biti to določeno s predpisom.⁷⁶⁵

Leta 1867 je hkrati s shodnim izšel tudi nov društveni zakon, ki je imel 39 členov.⁷⁶⁶ Razločeval je med splošnimi in političnimi društvi. Društvo je bilo treba prijaviti deželnemu vodstvu in priložiti pravila oziroma statut. Če je deželno vodstvo ocenilo, da je društvo po namenih in ureditvi v neskladju z zakoni ali državi nevarno, ga ni dovolilo ustanoviti oziroma ga je prepovedalo. To je bilo treba pisno utemeljiti, in sicer v 4 tednih po vložitvi prošnje za odobritev društva. Pritožbo zoper odločitev deželnega vodstva je bilo mogoče v 60 dneh vložiti na notranje ministrstvo. Če je delovanje društva ali njegovih podružnic segalo v več dežel Avstrije ali je zveza društev vključevala več dežel, je bilo za odobritev pristojno ministrstvo za notranje zadeve.

Ko je bilo društvo ustanovljeno, je moralo v 3 dneh na okrajno glavarstvo oziroma cesarskemu varnostnemu oblastvu predati seznam

---

⁷⁶² Ukaz ministrstva za notranje reči dogovorno z ministrstvom za trgovino in pravosodje od 7. julija 1876 o premeri starega določila mere, stoječega v postavi od 15. novembra 1867 (državni zakon št. 135) o pravici shajanja (napravljanja shodov), DZ, št. 30/76, z dne 17. avgusta 1876.

⁷⁶³ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1866, ovoj 76, št. 304.

⁷⁶⁴ Cesarski patent 26. novembra 1852, Postava za društva, DVLKV, št. 2/53, z dne 22. januarja 1853.

⁷⁶⁵ Ukaz c. kr. ministrstva notranjih opravil od 24. 6. 1858, DVLKV, št. 16/58, z dne 12. junija 1858.

⁷⁶⁶ Postava od 5. novembra 1867 o pravici združevati se (napravljanje društev), Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino, št. 109.

članov. Vsa poročila o delu in poslovanju je bilo treba predložiti tudi okrajnemu glavarstvu. Nihče ni smel priti na sestanek oborožen. Zbor društva je bilo treba naznaniti okrajnemu glavarstvu vsaj 24 ur prej. Predsednik zbora je moral skrbeti zlasti, da je sestanek potekal po zakonih in da je vladal red; če je nastal nered, je sestanek zaključil.

Oblast je smela na društveni sestanek poslati svojega zastopnika, ki si je izbral ugoden prostor in je lahko zahteval podatke o govornikih ter izdelavo zapisnika. Ob neredu in nezakovitosti je smel zbor končati. V tem primeru so morali navzoči oditi, sicer je lahko oblast nastopila s silo. Društvene prošnje je smelo izročati naslovníku največ 10 oseb.

Oblast je društvo razpustila, če je nasprotovalo zakonom ali je prestopilo svoje področje delovanja. O tem je odločalo deželno vodstvo ali notranje ministrstvo. Okrajno glavarstvo je smelo še pred odločitvijo deželnega vodstva ali notranjega ministrstva začasno ustaviti delovanje društva. Pritožbo na razpustitev društva je bilo mogoče podati v 60 dneh. Razdružitve ali razpustitev društva je bilo treba objaviti v uradnem listu. Če je nastala velika nevarnost za javni red in varnost, je smelo vsako oblastvo, zadolženo za varnost, prepovedati in končati društveni zbor, o tem pa takoj obvestiti pristojno oblastvo.

Vse te določbe so veljale tako za splošna kot za politična društva. Za slednje so veljale še nekatere druge določbe. Tujci, ženske in mladoletniki niso smeli biti člani političnih društev. Vodstvo takega društva je štel 5 do 10 članov. Niso smela ustanavljati podružnic, se povezovati v zveze ali sodelovati z drugimi društvi. V javnosti je bilo prepovedano nositi znamenja takega društva. Če je splošno društvo hotelo svoje delovanje razširiti na politično področje, je moralo zadovoljiti pogoje te vrste. O tem je odločalo deželno vodstvo ali notranje ministrstvo.

Kršitve društvenega zakona, ki niso spadale pod kazenski zakon, so bile prestopki, za katerega je bila zagrožena kazen do 6 tednov zapora ali globa do 200 goldinarjev. Med vojno ali ob notranjih nemirih je smela vlada določbe tega zakona časovno in krajevno v celoti ali deloma razveljaviti.

Dijaška stavka v Ljubljani leta 1914

Ob 500-letnici zadnjega ustoličenja koroškega vojvode na Gospo-
svetskem polju je bila v Mestnem domu v Ljubljani 16. marca 1914
javna prireditve, kjer je imel osrednje predavanje profesor realke. Po

proslavi so se udeleženci odpravili domov. Okoli 150 mladih se je zbralo pred Prešernovim spomenikom, kjer so vzklikali pesniku, nato pa krenili proti glavni pošti. Tam jih je varnostna straža policijskega ravnateljstva v Ljubljani razgnala.

Dijaki ljubljanskih srednjih šol so se v protest na ravnanje varnostnih sil začeli pripravljati na stavko. Vodil jih je zasebni študent Janez (tudi Ivan) Endlicher, ki so ga leta 1912 iz Sušaka izgnali v Ljubljano. Zbrali so se 17. marca na nogometnem igrišču v Tivoliju in razpravljali o izvedbi stavke. Bilo jih je okoli 300. Dogovorili so se, da se bodo naslednji dan zbrali pred šolskimi poslopji in zborovali. Na ukaz policijskega uradnika so se mirno in tiho razšli.

Za ta dogovor je očitno izvedela tudi policija in tako je policijsko ravnateljstvo pred vsako šolo poslalo oddelek stražnikov, da bi dijake napotili k pouku in da ne bi zborovali pred šolami. Dr. Lovrenc Požar, ravnatelj prve državne gimnazije, in dva profesorja so hoteli, da se straža umakne izpred poslopja te šole. Šolska vrata te gimnazije so sicer odpirali ob 7.45, tega dne pa pozneje. Postajevodja Anton Vrečar je ob 8. uri pozval zbrane dijake, naj gredo v šolo ali pa naj se razidejo. Tedaj je posredoval Jožef Reisner, deželni poslanec in profesor na tej šoli, ki je komandirju stražnice (policijske postaje) očitil, da nima pravice ukazovati dijakom. Deželni predsednik za Kranjsko je 19. marca 1914 poročal notranjemu ministrstvu, da se prejšnji dan pouka ni udeležilo 124 dijakov gimnazije, 78 dijakov višje realke in 84 učiteljsčnikov.⁷⁶⁷

Stavka se je nadaljevala. Tako je 20. marca odšlo v Tivoli in nazaj 92 dijakov realke in 124 dijakov druge državne gimnazije, kjer jih je na Bleiweisovi cesti (današnja Prešernova cesta) straža brez težav razkropila. Ponovno so se zbrali pred stavbo Narodnega doma in spet je posredovala straža, ki je prišla 3 dijake. Privedli so jih v poslopje policijskega ravnateljstva in kaznovani so bili z globo 20 kron ali z zaporom 48 ur oziroma z globo 40 kron ali 4 dnevi zavora. Delegacija dijakov druge državne gimnazije je nato odšla k policijskemu ravnatelju in ga prosila, da bi dovolil sprevod po mestu. Ta je to gladko zavrnil in straža je zbrane takoj razkropila.⁷⁶⁸

Ob navedeni obletnici ustoličevanja na Gosposvetskem polju je tiskar Anton Slatnar v Kamniku natiskal brošuro z naslovom »Klic od

---

⁷⁶⁷ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 3007.

⁷⁶⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 3133.

Gospe Svete«, ki jo je državno pravdništvo v Ljubljani prepovedalo. Do posega varnostnih organov so bili razprodali že polovico od naklade 2000 izvodov.⁷⁶⁹

Preporodovci

Oblasti so domnevale, da je za opisano dijaško stavko stala skrivna Organizacija jugoslovanskih srednješolcev.⁷⁷⁰ Ta si je prizadevala za ustanovitev jugoslovanske države zunaj okvirov Avstro-Ogrske, vse politične stranke pri nas pa so zagovarjale habsburški okvir Slovanov, živečih v Avstro-Ogrski. Mladi so postali državni nevaren dejavnik.

Ustanovni zbor te tajne organizacije je bil 13. januarja 1912 ob 16.00 v prostorih »Političnega izobraževalnega društva za dvorski okraj v Ljubljani« (danes bi rekli Gradišče). Soglasno so sprejeli pravila, kjer je v prvem členu pisalo, da so člani lahko zgolj srednješolci.⁷⁷¹ Jeseni 1912 so začeli izdajati svoje glasilo Preporod. Izšlo je le 12 števil, saj je nadaljnje izhajanje oblast 23. junija 1913 prepovedala. Mladi so nato ustanovili časnik Glas juga. Po dijaški stavki je oblast še večjo pozornost posvetila tej organizaciji slovenskih srednješolcev.

Anton Štefancič, zunanji (izredni, zasebni) dijak višje realke v Idriji, se je 27. junija 1914 obrnil na Maksa Simončiča, pomožnega pisarja pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani. Prosil ga je, da bi za plačilo pri-skrbel fotografije policijskih agentov tega ravnateljstva, ker bi jih rabili v odboru jugoslovanskih študentov. Policija je poskočila in prosilca takoj prijela, ga zasliševala in povedal je, da je v organizaciji srednješolcev, kjer je med vodji Janez Endlicher. Policija je 29. junija pri slednjem opravila hišno preiskavo. Zaseženo pismo je govorilo o povezanosti ljubljanskih dijakov z »Jugoslovanskim klubom slovenskih akademikov na Dunaju«.⁷⁷²

Ljubljanska policija je še istega dne prijela 3 dijakke in odkrila je, da so člani skrivne dijaške organizacije. Nato je na Dunaj odpotoval višji policijski komisar dr. Mihael Skubl (tudi Michael Skubel). Tam so opravili hišne preiskave pri nekaterih slovenskih dijakih oziroma študentih.⁷⁷³

---

⁷⁶⁹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 3411.

⁷⁷⁰ *Delo*, 13. januarja 2003, Koledar, str. 7.

⁷⁷¹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 8501, priloga VII.

⁷⁷² AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 7687.

⁷⁷³ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 7584.

V prvi polovici julija 1914 so opravili hišni preiskavi še pri Vladislavu Fabjančiču iz Brezovice pri Ljubljani ter pri njegovi materi Mariji, uslužbenki pošte. Pri sinu so našli le nekaj pisem, namenjenih v Beograd, ter pravila Preporoda. Deželni predsednik je svojemu poročilu na notranje ministrstvo 19. julija 1914 priložil seznam 45 zaseženih gradiv.⁷⁷⁴

Deželno sodišče v Ljubljani je kot izredno sodišče 24. decembra 1914 obsodilo 15 dijakov zaradi kršitve javnega reda in miru na po 14 dni zapora, enega na 3 mesece strogega zapora, enega na 6 mesecev zapora in enega na mesec dni zapora. Janez Endlicher in Janko Novak sta bila za pregrešek javnega reda in miru obsojena na 7 mesecev strogega zapora. Pritožbo je reševalo vrhovno sodišče in kasacijski dvor na Dunaju. Dne 17. junija 1915 je bilo razsojeno, da se pritožbo zavrne. Malo prej, 5. maja 1915, pa je razveljavilo sodbo deželnega sodišča, izrečeno zoper 15 oseb.⁷⁷⁵

---

⁷⁷⁴ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 8501.

⁷⁷⁵ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 3038.

IZREDNE SLUŽBE

Orožništvo je vodilo ločen popis izrednih nalog, skladno z zakonsko delitvijo njegovih opravil na dva dela, redna in izredna. Med izredna opravila so prištevali zlasti asistencе, spremljanje zapornikov ali izgnancev in druge podobne naloge.

Nudenje pomoči

Ena od stalnih nalog orožnikov je bila, da pomagajo zagotavljati izvrševanje opravil drugih organov, če tega niso mogli izvršiti sami in brez pomoči varnostne sile. Šlo je za pričakovan odpor prizadetega zoper poseg pristojnega osebja, zato so zagotovili pomoč oboroženih mož postave. To je bilo povezano s stroški, zato so o opravljenih asistencah orožniške postaje vodile natančne popise. Za to so uporabljale tiskane obrazce »Stroškovnik za mesec /.../«, kamor so vpisovali ime in priimek orožnika, ki je nudil asistenco, koliko je znašala dnevnic a in koliko je bilo drugih stroškov.

Popis potrebnega časa so dobili iz tako imenovanega službenega dnevnika za vsakega orožnika, ki so ga vodili po mesecih. Vseboval je naslednje razpredelnice: odhod (dan, ura), kratek opis naloge, podpis postajevodje, stroški in na koncu opomba. Sicer so o asistencah vse postaje vodile popis na tiskanih obrazcih z več razpredelnicami, na primer: kdo je zaprosil za asistenco, kdaj jo je zahteval, njen namen, k asistenci odrejeni možje, stroški, plačnik, opomba. Obrazec je izdelal računski oddelek v Ljubljani.

Pomoč orožnikov je bila povezana z več razlogi, na primer z izterjavo neplačanih davščin (rubež), vojaškim naborom, živalskimi kužnimi boleznimi, izgonom, lovom na potepuške pse, volilnimi opravili, gradnjo cest, letnimi sejmi, preprečevanjem tatvin v gozdovih, požarno zaščito, izmero gozda in podobno.

Naj navedem nekaj primerov. Okrajni urad v Planini je za 3. september 1860 zahteval pomoč orožnikov pri zasegu lesa v vasi Martinjak. Nalogo sta opravila 2 moža, strošek je bil 61 krajcarjev in obračunali so ga maja 1861.⁷⁷⁶ Okrajni urad v Črnomlju je za 25. september

---

⁷⁷⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1861–1864, št. 9206.

1861 zahteval orožniško pomoč pri izterjavi davkov v mestu Čmomelj. Nalogo sta opravila 2 moža, strošek je bil 104 krajcarjev.⁷⁷⁷

Izgleda, da je bilo leta 1867 največ asistenc potrebnih ob naborih. Okrajni urad v Krškem je 28. marca 1867 zahteval pomoč v Krškem, ki so jo opravili 3 možje, stroški so znašali 84 krajcarjev. Okrajni urad v Logatcu je 3. aprila 1867 zahteval asistenco med naborom v tem kraju in 2 orožnika sta imela 21 krajcarjev stroškov. Okrajni urad v Postojni je 8. aprila 1867 zahteval tako pomoč v Postojni in 2 moža sta imela 84 krajcarjev stroškov.⁷⁷⁸

Na zahtevo okrajnega urada v Litiji sta 6. februarja 1867 dva orožnika pomagala pri lovu na 3 potepuške. Stroški so znašali 42 krajcarjev.⁷⁷⁹ Občina Idrija je za 7. november 1868 prosila pomoč orožnika pri izgonu dveh Romov, strošek je bil 25 krajcarjev.⁷⁸⁰ Deželna vlada v Ljubljani je 1. julija 1870 zahtevala pomoč orožnikov pri volitvah v deželni zbor v Kamniku, red je zagotavljalo 17 mož in stroški so znašali 12 goldinarjev in 80 krajcarjev.⁷⁸¹

Okrajno glavarstvo v Kočevju je zahtevalo, da so 4. in 24. novembra 1870 orožniki nudili pomoč pri gradnji okrajne ceste v Zgornjem Mozlu, Knežji Lipi in Dolenji Podgori, stroški so znašali 2 goldinarja in 10 krajcarjev.⁷⁸² Isto okrajno glavarstvo je 14. marca 1872 zahtevalo asistenco na letnem sejmu v Zdenski vasi, stroški dveh orožnikov so dosegli 80 krajcarjev.⁷⁸³ Občina Postojna je 13. julija 1872 zaprosila za asistenco pri izgonu tujcev v Italijo. Nalogo sta opravila orožnika, stroški so bili 80 krajcarjev. Iz iste občine so 10. marca 1873 v slovenskem jeziku pisali okrajnemu glavarstvu v Postojni, da je šlo za tujce brez premoženja, zato stroškov izгона ni bilo mogoče izterjati.⁷⁸⁴ Okrajno glavarstvo v Postojni je 24. maja 1873 zahtevalo asistenco zaradi zaščite pred tatvinami lesa v Koritnici in nalogo sta za 80 krajcarjev izvršila dva moža postave.⁷⁸⁵ Okrajno glavarstvo v Radovljici je

⁷⁷⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1861–1864, št. 1446.

⁷⁷⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1865–1868, št. 6768.

⁷⁷⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1865–1868, št. 8459.

⁷⁸⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1869–1870, št. 1727.

⁷⁸¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1871–1872, št. 410.

⁷⁸² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1871–1872, št. 455.

⁷⁸³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1861–1872, ovoj 1871–1872, št. 4958.

⁷⁸⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1873–1874, št. 2183.

⁷⁸⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1873–1874, št. 6361.

29. marca in 13. aprila 1873 zahtevalo asistenco zaradi izbruha goveje kuge v Ratečah. Pomagali so 4 možje, stroški so bili 11 goldinarjev in 20 krajcarjev.⁷⁸⁶

Primerilo se je, da je taka pomoč trajala več dni in temu primerni so bili stroški. Okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica je jeseni 1872 zahtevalo 9 asistenc pri pobiranju zaostalih dajatev oziroma zaplembi premičnin. Nalogo je opravljalo 7 orožnikov, stroški so znašali 6 goldinarjev in 40 krajcarjev.⁷⁸⁷ Okrajno glavarstvo v Logatcu je iz podobnega razloga pozimi 1873/1874 zahtevalo 9 asistenc in celotni stroški so znašali 11 goldinarjev in 60 krajcarjev.⁷⁸⁸

Jeseni in pozimi 1874 so bile številne asistence pri zatiranju goveje kuge, enako spomladi naslednje leto, zlasti v okrajih Postojna, Kočevje in Logatec.⁷⁸⁹ Okrajno glavarstvo v Radovljici je 22. marca 1875 zahtevalo asistenco pri skrbi za ognjevarna poslopja v Gorjušah in Koprivniku. Nalogo sta opravila orožnika in stroški so bili 80 krajcarjev.⁷⁹⁰

Uprava posestva Snežnik je leta 1874 in 1875 prosila za pomoč orožnikov pri usposabljanju osebja za varstvo gozdov. Plačnik je bil gozdni urad gradu Snežnik. To je opravilo 9 orožnikov, nekateri po večkrat. Iz gradiva je razvidno, da je bilo za 121 goldinarjev in 20 krajcarjev stroškov.⁷⁹¹

12. deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani je 25. januarja 1875 pisalo deželni vladi v Ljubljani, da so stroški orožniških asistenc na Kranjskem od 1. oktobra do 31. decembra 1874, torej v treh mesecih, dosegli 55 goldinarjev in 40 krajcarjev. Taki stroški so od 1. januarja do 31. marca 1875 znašali 10 goldinarjev, od 1. aprila do 30. junija 1875 26 goldinarjev in 40 krajcarjev, od 1. julija do 30. septembra 1875 26 goldinarjev in 96 krajcarjev ter od 1. oktobra do 31. decembra 1875 28 goldinarjev in 80 krajcarjev.⁷⁹² Take obračune stroškov so izdelovali na tem poveljstvu vsake tri mesece.

⁷⁸⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1873–1874, št. 8283.

⁷⁸⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1873–1874, št. 2488.

⁷⁸⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1873–1874, št. 3150.

⁷⁸⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1875–1876, št. 841, 2275 in 2276.

⁷⁹⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1875–1876, št. 5341.

⁷⁹¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1875–1876, št. 236, 455, 2612, 3919, 5032 in 6745; ovoj 1877–1878, št. 346, 2441 in 6765.

⁷⁹² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1875–1876, št. 455, 841, 2868, 5341 in 8069.

Orožniška postaja Ig je 27. oktobra 1882 nudila pomoč okrajnemu slugi Francu Lovšinu, ki je na zahtevo okrajnega glavarstva Ljubljana-okolica pobiral zaostalo, neplačano vojaško takso na območju občin Ig, Želimlje, Iška vas, Vrbljene in Pijava Gorica; 31. oktobra pa je pobiral šolske kazni, ker starši niso redno pošiljali otrok v šolo. Asistenco je opravil Edvard Mačkovšek, naslovni postajevodja. Stroški so dosegli 19 goldinarjev in 40 krajcarjev, saj je porabil skupaj 18 ur. Stroškovnik je 31. oktobra 1882 izpolnil in podpisal postajevodja Johann Bajt.⁷⁹³

Statistika za obdobje 1879–1902

Iz istega gradiva, kjer sem našel podatke o ovadbah in prijetju osumljencev v razdobju od leta 1879 do 1902, sem zbral podatke o izrednih, posebnih službah orožnikov na Kranjskem. Te službe sem razdelil v tri skupine (preglednica št. 9).

Morda ni odveč povedati nekaj besed o razpredelnici »drugo«. Sem so uvrščali različna opravila, od aretacij na zahtevo sodišč preko poizvedb, hišnih preiskav pa do patrolj ob naravnih nesrečah. Tako je 12. deželno orožniško poveljstvo v poročilu za leto 1899 navedlo, da so med 1730 izrednimi službami močje opravili 423 asistenc, 635 spremstev ter 672 drugih nalog, kamor so uvrstili 503 poizvedbe, 83 hišnih preiskav, 86 aretacij, 54 patrolj ob naravnih nesrečah, 9 najdb trupel in 4 najdbe pogrešanih oseb.⁷⁹⁴

Leta 1908 je bilo 674 asistenc, kar je pomenilo 3,23 odstotka vseh tovrstnih opravil avstrijskega orožništva, 563 spremstev (2,75%) in 531 drugih nalog (1,18%). Vse posebne naloge kranjskega orožništva so pomenile 2,05 odstotka podobnih nalog celotnega avstrijskega orožništva.⁷⁹⁵ Leta 1909 so kranjski močje postave opravili 746 asistenc, 560 spremstev in 618 drugih izrednih nalog; za leto 1910 so te številke bile 514, 422 in 634.⁷⁹⁶

---

⁷⁹³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 14–6, fasc. 1873–1905, ovoj 1881–1886, št. 468.

⁷⁹⁴ Preglednico sem izdelal iz gradiva, navedenega v opombi 653.

⁷⁹⁵ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1909, fasc. 801–1600, št. 1132.

⁷⁹⁶ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, leto 1909, fasc. 801–1600, št. 1132; leto 1910, fasc. 501–1100, št. 687; leto 1911, fasc. 1–800, št. 683.

Preglednica 9: Izredne službe orožništva na Kranjskem v obdobju 1879–1902

1 Leto	2 Število nekaj vrst izrednih nalog			3 Skupaj
	asistence	spremnstva zapornikov, izgnancev	drugo	
1879	663	565	837	2065
1880	818	845	961	2624
1881	719	855	924	2498
1882	869	900	879	2648
1883	577	742	782	2101
1884	591	810	804	2205
1885	570	811	774	2155
1886	566	647	721	1934
1887	463	612	741	1816
1888	516	542	652	1710
1889	546	516	618	1680
1890	526	659	722	1907
1891	523	635	575	1733
1892	392	602	586	1580
1893	417	736	624	1777
1894	461	544	639	1644
1895	384	485	582	1451
1896	397	675	643	1715
1897	491	578	649	1718
1898	397	649	699	1745
1899	423	635	672	1730
1900	829	597	642	2068
1901	672	712	615	1999
1902	645	800	584	2029

ZUNANJOST IN NOTRANJOST OROŽNIŠTVA

V to poglavje sem vključil nekaj podatkov o orožništvu, ki ne pomenijo vsebinske celote, marveč nekaj utrinkov o njihovi opremi ter notranjih razmerjih.

Orožnikova uniforma

Vsi stražniki, ki so bili uniformirani in so spadali v pristojnost bodisi države bodisi mestne ali krajevne občine, so morali biti oblečeni tako, da na zunaj niso bili enaki ali podobni orožnikom. Kako pa so bili oblečeni slednji?

Orožniška uniforma, oprema in oborožitev je doživljala spremembe, več ali manj vzporedno z organizacijskimi posegi v to službo. Nekaj razlik je bilo znotraj orožništva samega, saj so se konjeniki nekoliko razlikovali od tistih mož postave, ki so službo opravljali peš in teh je bilo zdaleč največ; poleg tega so se častniki razlikovali od »navadnih« orožnikov, ki so bili največji del del moštva. Podal bom kratek opis razvoja orožnikove obleke, ki sem ga razdelil na sedem točk in zaznamujejo posamezne, najbolj pomembne spremembe in dopolnitve te uniforme.

a) Vojno ministrstvo je 19. januarja 1850 z okrožnico predpisalo obleko orožništva (*Adjustierungsvorschrift*). To je bil prvi predpis te vrste. Uveden je bil vojaški suknjič, ki je nadomestil dotedanji vojaški frak, veljaven v vojski. Na glavi so nosili čelado s konico, izdelano iz črnega usnja z rumenimi kovinskimi oblogami. Spredaj je bil velik dvoglavi orel s cesarskim monogramom oziroma izpisanima začetnicama cesarjevega imena (F. J.) v sredini, spodaj je bila številka orožniškega polka. Znotraj je imela čelada usnje, da je zmanjševalo znojenje. Častniki so imeli enako čelado, le vsi kovinski deli so bili pozlačeni, okrašena je bila z žimnatim čopom na vrhu; podobna je bila čelada za konjenike. Predpis je določil tudi položajne oznake moštva. Tako je orožnik na ovratniku nosil dve zvezdici, korporal dve zvezdici in dvostransko svileno obrobo, stražmojster pa tri zvezdice in dvostransko svileno obrobo (pletenco).

Cesarski grb. (Hörmann, Hesztera,
Zwischen Gefahr und Berufung, str. 36)

Suknjič je bil iz temnozelenega sukna. Spredaj sta bili dve vrsti medeninastih gumbov, ki so imeli vpisano številko polka. Pri častnikih so bili gumbi pozlačeni. Ovratnik je bil rdeč in tudi sam suknjič je bil obrobljen rdeče. Na ovratniku spredaj je bil prostor za položajne oznake, zvezdice. Na ramah sta bili letvici, kamor so namestili naramke oziroma epolete ter naramne vrvice.

Hlače so bile iz sukna svetlosive barve. Poletne hlače so bile iz bele lahke hlačevine, ki so ji rekli cajh. Za postajna in hlevska opravila je služila halja iz dvonitnika. Za hladno vreme je bil plašč iz sivega sukna. V službi je orožnik nosil rokavice iz belega pralnega usnja. Jermen za sabljo in nabojnačo (torbico za naboje) sta bila iz bele irhovine. Na sredini poklopca nabojnače je bil medeninast emblem eksplodirajoče granate, ki je postala in (s presledki) ostala znamenje avstrijskega orožništva vse do danes; podobno znamenje na nabojnači so nosili orožniki nekdanjega lombardijskega polka.

Oboroženi so bili s kratko puško z bodalom (bajonetom) ter kratko sabljo. Puška je bila model 1854, ki so jo polnili spredaj, kaliber je bil 13,9 milimetra.

Že v prvem obdobju je prišlo do manjših sprememb pri nekaterih sestavnih delih uniforme, koder so ugotovili pomanjkljivosti. Po padcu novega absolutizma leta 1859 so nekateri hoteli odpraviti orožništvo. To so preprečili, ostalo pa je večkratno poseganje v število moštva in njegove organiziranosti, kar se je odražalo tudi na uniformi.⁷⁹⁷

b) Do vidnih novosti je prišlo z najvišjim odlokom z dne 22. januarja 1860. Namesto čelade so uvedli klobuk iz črne klobučevine po vzoru enot vojaških (gorskih) lovcev. Na levem visokem zavihku je bil orel iz rumene kovine in številka polka ter šop peres. Za signalno piščalko je dobilo moštvo vrvico zelenotravnate barve. Oznake za postajevodjo so bile iz rumene volne, za stražmojstra pa iz rumene svile. Jermen za nabojnačo je bil črno lakiran, na pasnem delu sta bili nožnica za bajonet ali sabljo. Nabojnačo so nosili na hrbtni strani pasu, na njej je bil dotedanji znak, enaka je ostala tudi puška. Okrožnica je 20. maja 1863 odredila, da so orožniki namesto cesarskega orla na zavihek klobuka dali znamenje eksplodirajoče granate.⁷⁹⁸

Prav ob tej granati se velja nekoliko zaustaviti, saj je postala in ostala simbol ne le avstrijskega, marveč evropskega orožništva. Leta 1791 ustanovljeno francosko nacionalno orožništvo je bilo nekakšna vojaška in policijska elita. Določili so mu razpoznavni znak, in sicer gorečo granato. To znamenje so prevzeli od grenadirjev. Ti so v spopadih metali s črnim smodnikom napolnjene okrogle granate, v katerih so bili železni ali stekleni delci. Granate so nosili v veliki torbi ob strani. Vojaki

---

⁷⁹⁷ Hörmann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 276–279.

⁷⁹⁸ Prav tam, str. 279–280.

so zato morali biti krepki in visoki, na čepici pa so dobili znamenje goreče granate.⁷⁹⁹

c) Tovrstne spremembe je ponovno prineslo preurejanje države, ki je leta 1867 postala dvojna monarhija. Namesto generalnega nadzornika orožništva je bilo 15. septembra 1868 vzpostavljeno osrednje nadzorništvo, ki je spadalo v sestavo ministrstva za deželno obrambo.

Okrožnica z dne 2. decembra 1868 je posegla na področje zunanjega izgleda mož postave. Klobuk je postal nekoliko lažji. Levo spredaj je bil orožniški granatni emblem, zadaj pa šop petelinjih peres. Suknjič je ostal enak, v gumbih je bila številka deželnega orožniškega poveljstva. Nova je bila vojaška bluza iz temnozelenega volnenega blaga, ki je imela dva prsna in dva pasna žepa. S tem je odpadel dotedanji telovnik. Hlače so bile iz modrosivega sukna. Drugih pomembnejših sprememb ni bilo.

Zakon o orožništvu je leta 1876 može postave povsem ločil od skupne vojske, v vojaških zadevah pa je orožništvo ostalo v pristojnosti ministrstva za deželno obrambo. Orožništvo je v primeru vojne postalo tudi vojaško orožništvo.

Odlok je 5. novembra 1884 uvedel novo signalno piščalko iz masivne medenine, ki so jo nosili na suknjiču na zelenem obesku oziroma vrvi.⁸⁰⁰

č) Orožniški zakon je leta 1894 to področje prepustil tudi ukazom pristojnega ministra oziroma ministrov.

Najvišji odlok je 24. novembra 1895 določil, da so bili dejanski stražmojstri oboroženi z revolverji, ne več s karabinkami, in s pehotno častniško sabljo, oboje so nosili na opasaču.

Podčastniki so leta 1898 dobili 16 milimetrov širok in največ tri (odvisno od položaja oziroma čina) 6 milimetrov široke zlate trakove v obliki narobe obrnjene črke V, ki so jih nosili na levi podlahti suknjiča ali bluze.

---

⁷⁹⁹ Prav tam, str. 26–27. Cesar Franc II. je leta 1800 podelil Juriju Vegi naslov barona. S tem je dobil pravico do grba, ki je imel vrisano gorečo granato, saj je bil baron tudi znamenit topniški častnik, še posebej všeč so mu bili možnarji in vojaki bombarderji. Sandi Sitar: »Prihodnja smer mojega življenja...«, *Delo*, priloga Znanost, 22. marca 2004, str. 12–13.

⁸⁰⁰ Hörmann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 280–281.

*Austrijski orožnik leta 1872. (Hörmann,
Hesztera, Zwischen Gefahr und Berufung, str. 280)*

Cesar je 5. julija 1898 potrdil predlagane spremembe v zunanjem izgledu orožnikov. Klobuk je zamenjala čelada iz črno lakiranega usnja, z dvojnimi orlom spredaj in konico na vrhu. Po obliki je bila precej nižja in lažja od tiste iz leta 1850. V konici so bile odprtine za zračenje. Kapa je bila iz črnega sukna. Na suknjiču so, kot paradni del obleke, nosili rumene volnene vrvice. Letne hlače so bile iz svetlosivega blaga, nosili pa so jih le v službi in ne za parado. Več mož, ki so hkrati in skupaj opravljali službo, je moralo biti enako oblečenih in opremljenih. Ker so uvedli nove repetirne karabinke modela 1890, kalibra 8 milimetrov, so spremenili tudi nabojnačo; na njih je bil ponovno uveden cesarski dvoglavni orel, granatni emblem je bil opuščen. Nosili so ga vojaški veterani in vojaška združenja, ki so se leta 1914 preoblikovala v vojaški kor (zbor).⁸⁰¹

Klobuk je ostal pokrivalo ogrskega orožništva, ki je bilo organizirano v 8 orožniških okrožij ter hrvaško-slavonsko orožniško poveljstvo. Ko je bil leta 1879 ustanovljen orožniški korpus za Bosno in Hercegovino, so tamkajšnji častniki na klobuku nosili granatni emblem. Na glavi so nosili zeleno ali sivo kapo s cesarskim monogramom; tisti, ki so bili muslimanske vere, so smeli nositi fes temnordeče barve. Po letu 1907 so klobuk na prireditvah smeli nositi orožniki v celotni monarhiji, razen v Bosni in Hercegovini.⁸⁰²

d) Na podlagi zbranih pripomb na obleko in opremo, določeni s cesarskim odlokem z dne 5. julija 1898, ki so jih dala deželna orožniška poveljstva, je cesar 25. maja 1902 z najvišjim odlokem potrdil predlagane spremembe uniforme. Uvedena je bila nepremočljiva plutovinasta čelada kaki barve. Namenjena je bila zgolj za službo, dotedanja usnjena čelada pa je ostala za parado ali kot nadomestilo za plutovinasto, pripadala pa je tudi orožnikom, ki so bili dodeljeni v vojaško orožništvo.

O uniformi, posebej o pokrivalu, se je razvila živahna in kritična razprava tudi v strokovnem časopisu »Orožniški poročevalec«.⁸⁰³

e) Okrožnica z dne 4. julija 1914 je uvedla nove nazive in oznake nazivov, in sicer:

- orožnik je na ovratniku nosil dve zvezdici iz celulojda,
- dotedanji naslovni postajevodja je postal vodja in na ovratniku je nosil tri celulojdne zvezdice,

---

⁸⁰¹ Prav tam, str. 281–282.

⁸⁰² Prav tam, str. 283.

⁸⁰³ Prav tam, str. 283–284.

- dotedanji naslovni stražmojster je postal podstražmojster in si nadel oznake feldvebla (pletenica rumene barve iz svile in tri celulojdne zvezdice),
- dotedanji postajevodja – naslovni stražmojster se je preimenoval v stražmojstra 2. razreda,
- dotedanji stražmojster – poveljnik postaje je postal stražmojster 1. razreda; zadnja dva sta na ovratniku nosila 13 milimetrov široko pletenico iz srebrne žice in 3 zvezdice, sešite iz bele svile (prej so bile iz celulojda),
- dotedanji pomočniki v adjutanturi in računski delavci so postali štabni stražmojstri,
- dotedanji stražmojstri – okrajni orožniški poveljniki in stražmojstri-pomožni učitelji v učnem oddelku so postali okrajni stražmojstri; zadnja dva sta na ovratniku nosila srebrni pletenici širine 13 in 6 milimetrov, vmes je bilo 3 milimetre prostora, ter 3 zvezdice iz bele svile.⁸⁰⁴

f) Z izbruhom prve svetovne vojne je orožništvo uvajalo vojno uniformo čukasto sive barve, enako kot je od leta 1908 bila v vojski. To je veljalo tudi za vojaško orožništvo, ki je nosilo plutovinasto čelado. Za okrepitev so uvedli pomožne ali nadomestne orožnike, ki so na levi nadlahti nosili črnorumen trak z napisom »Vojaški orožnik« (»*Feldgendarm*«), pokriti so bili z vojaško kapo s ščitnikom ter obojestransko zaščito pred mrazom. Po smrti cesarja Franca Jožefa so zamenjali monogram in uvedli novega (K, po cesarju Karlu).

Vojaški orožniki so na začetku vojne nosili repetirko modela 1890 ter sabljo, pomožni orožniki pa so imeli le bajonet. Častniki vojaškega orožništva so nosili pištolo in pehotno sabljo modela 1861.

Okrožnica je 18. decembra 1914 za okrajne in štabne stražmojstre predvidela plašč enakega kroja kot za častnike.

Leta 1917 so spet uvedli granatni emblem kot znamenje vojaškega orožništva, vštevši dopolnilne orožnike; nosili so ga na levi strani kape.⁸⁰⁵

---

⁸⁰⁴ Prav tam, str. 284. Gebhardt, (*Die Gendarmerie in der Steiermark*) str. 152, je zapisal, da sta bila stražmojstra 2. in 3. razreda.

⁸⁰⁵ Prav tam, str. 284–285.

Kako so bili oboroženi

Orožniški častniki so bili od samega začetka oboroženi podobno kot njihovi kolegi v vojski in pozneje v deželni obrambi. Pripadala ta jim samokres, ki so ga nosili na desni strani opasača, ter častniška pehotna sablja. Z letom 1872 so samokrese postopoma zamenjali z revolverji modela 1872, tipa gasser-kropatschek, ki je bil kalibra 9 milimetrov. Proti koncu obstoja države so jih opremili z repetirnimi samokresi modela 1912, tipa steyr.

Nečastniški del moštva je bil oborožen s puško, ki ji je pripadal bajonet, ter s sabljo. Puška je bila sprva modela 1854, tipa lorenz, kaliber 13,9 milimetra, ki so jo polnili spredaj, zato so ji rekli tudi sprednjača. Petelin je udaril po netilki, iskra se je z nje prenesla na smodnik v cevi in ta je potisnil kroglo iz cevi. Domet je bil do 1000 metrov, v minuti pa so izstrelili dve ali tri krogle. To je bila kratka izvedba puške istega tipa, namenjena posebnim enotam (*Extra-Corps Gewehr*), kamor so uvrstili tudi orožništvo. Njena dolžina je bila 1,055 metra, teža 3,460 kilograma. Na cevi je bil stalen merek, ki je bil prirejen za strel na 300 korakov oziroma 225 metrov. Bajonet za to puško je bil dolg 0,553 metra, z nožnico vred težak 0,520 kilograma. V šestdesetih letih 19. stoletja so začeli uvajati puške modela 1862, tipa wänzel na en naboj, kaliber je ostal isti. Polnili so jo zadaj, naboj se je aktiviral z udarcem igle zaklepa na vžigalno kapico. Tulec naboja je bil iz kovine. Največja hitrost streljanja je bila 9 nabojev v minuti. Puška je tehtala 4,250 kilograma.⁸⁰⁶ Kmalu jo je zamenjala puška modela 1871, tipa manlicher, ki je bila kalibra 11 milimetrov. V zadnjem desetletju 19. stoletja so uvedli puške repetirke model 1890, kalibra 8 milimetrov; med prvo svetovno vojno so jih zamenjali z modelom 1895, tipa steyr.

Leta 1896 so tudi stražmojstre oborožili z revolverji. Cesar je namreč 24. novembra 1895 sprejel sklep, da so dejanski stražmojstri dotedanje puške karabinke zamenjali z revolverji, namesto bajonetov pa so dobili sablje pehotnih častnikov. Minister za deželno obrambo je nato 23. januarja 1896 podrobneje določil, komu pripada to novo orožje. Do častniške sablje so bili upravičeni dejanski stražmojstri, poleg njih pa še pri-

---

⁸⁰⁶ *Vojna enciklopedija*, g. Puška, str. 547–552. Hartman, Lahko orožje mariborskega admirala, str. 66–68.

a

b

c

č

Orožnikova pokrivala: a) čelada (1850–1860); b) klobuk (1861–1898); c) čelada (1899–1902); č) čelada (1903–1918). (Hörmann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 260, 276, 282 in 284)

bočniški in računski stražmojstri. Revolverje in opasače so dobili le okrajni poveljniki orožništva ter pomočniki učiteljev v dopolnilnih oddelkih deželnih orožniških poveljstev. Opasač je bil znamenje, da je tisti, ki ga je nosil, tudi v službi. Stražmojstri so ga nosili tedaj, ko so orožniki nosili nabojnače. Opasali so ga preko vrhnje obleke in zapenjali točno na sredini trebuha. Revolver so nosili na desni strani sponke opasača. Nosili so ga tedaj, kot je dotlej veljalo za puško.

Naslovni stražmojstri so obdržali dotedanjo oborožitev, namreč puško in orožniško sabljo, in niso dobili nove. Če so napredovali v dejanske stražmojstre, jim je pripadal revolver in častniška sablja.⁸⁰⁷

Malo pravic in svoboščin, več pa obveznosti

Avstrija še ni poznala splošne delovne pravne zaščite, pač pa so za vsak stan posebej to urejali s posebnimi predpisi. Do leta 1876 je veljalo, da se je moral orožnik do vstevši stražmojstra obvezati do najmanj 8 let službovanja. Po preteku te obveze je bilo mogoče zaposlitev podaljšati še za osem let. Ta možnost je bila odvisna tudi od finančnega stanja države, saj se je predvideno in dejansko število moštva ravnalo tudi po tem merilu. Leta 1869 je orožnik, ki je po osmih letih nadaljeval s to službo, zaslužil 15 krajcarjev na dan, to je mesečno okoli 4 golidinarje in pol. Prav zato, da bi izkušeni in uspešni možje tudi po preteku osemletne dobe ostali pri orožnikih, je prvi generalni inšpektor orožništva leta 1856 ustanovil tako imenovani Kempenov sklad. Po letu 1876 se je ta obvezna službena doba skrajšala na 4 leta.⁸⁰⁸

Orožnik je bil tako rekoč stalno v službi. Patruljna služba je trajala od 8 do 35 ur, od leta 1890 dalje pa največ 24 ur. Še leta 1902 je moral orožnik opraviti vsak dan po 8 ur službe. V to ni bil vstet čas, potreben za izdelavo ovadb, drugih pisnih izdelkov, učenje, zborni pouk, borbe z nožem ali sabljo, narek, lepopisje, pripravljenost na orožniški postaji itd.⁸⁰⁹

Ves čas so bili plača in drugi prejemki razmeroma nezadovoljivi. To se je še poslabšalo z letom 1860 in je trajalo nekako do leta 1867, ko se je gmotno stanje začelo počasi izboljševati. Obseg sredstev za civilno

---

⁸⁰⁷ *Verordnungsblatt für die k. k. Gendarmerie*, 1896, št. 1, str. 2–3.

⁸⁰⁸ Hörmann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 41.

⁸⁰⁹ Prav tam, str. 41–42.

uradništvo je bil zmeraj višji od tistih za vojsko. Strokovnjaki ocenjujejo, da je bil to eden od razlogov, da je država orožništvo vezala na vojsko. Komandir orožniške postaje je moštvo sprva izplačeval iz postajne blagajne vsakih 5 dni, po letu 1871 pa mesečno. Od plače in prejemkov so odbili stroške oskrbe, kuharice, kurjave in do leta 1902 tudi razsvetljave. Čevljarska in krojaška dela je moral orožnik plačevati sam, kar je veljalo tudi za prispevek v masni sklad. Za preživljanje mu je ostalo bolj malo.⁸¹⁰

Prvi predpis o dopustu za orožnike je izšel šele leta 1895 in je veljal do leta 1916, ko je doživel manjše spremembe. Dotlej je smel orožnik le izjemoma zapustiti postajni okoliš, če so tako zahtevali družinski razlogi. Polkovni poveljnik je izjemoma dovoljeval do 5 dni dopusta. Leta 1876 so dovolili izredni dopust do 8 tednov vsake dve leti. Predpis o dopustih je leta 1895 določil, da je moral orožnik ob odhodu na dopust založiti pristojbino, ki je bila zagotovilo, da se bo vrnil v enoto. Orožnik je dobil pravico do 8 dni letnega dopusta, postajevodja in stražmojster do 14 dni, vsaki dve leti pa do 4 tedne. Če je zasebno odšel iz orožniške postaje, a ni bil poročen, je moral dobiti dovoljenje. Nato je izpolnil obrazec, kjer je navedel, kdaj, za koliko časa in kam bo odšel. Odsotnost iz orožniške postaje po 22. uri je bila praviloma prepovedana.⁸¹¹

Avstrija prav tako ni poznala splošnega predpisa o zdravstvenem zavarovanju. To so urejali s predpisi, veljavnimi za posamezen stan. Tovarniški in drugi delavci so najprej dobili zavarovanje za primer nesreče (nezgodno zavarovanje), ki ga je Avstrija uvedla leta 1887. Zavarovanje za primer bolezni je sledilo naslednje leto, torej 1888. Pokojninsko zavarovanje so imele posamezne skupine zaposlenih, na primer rudarji, železničarji, nameščenci itd.⁸¹²

Prednost orožnikov je bila vsaj v tem, da so se lahko naslonili na zdravniško oskrbo vojske. Orožnik je lažje bolezni preboleval na postaji, izjemoma se je smel obrniti na civilnega zdravnika. Nujna zdravila je nabavil na državne stroške. Ob težji bolezni so ga z vprego odpeljali v najbližjo vojaško bolnišnico; če je bila ta zelo oddaljena, je prišla v poštev tudi civilna bolnišnica. Kadar je postal nesposoben za službo, ga je preiskala vojaška zdravniška komisija, tako imenovana superarbitraža, ki

⁸¹⁰ Prav tam, str. 44–45.

⁸¹¹ Prav tam, str. 46.

⁸¹² Kresal, Zavarovalništvo in socialno zavarovanje, str. 145–152.

je odločila: odpust iz orožništva ali napotitev v vojaški invalidski dom. Korak naprej je pomenila odločitev, da so posamezna deželna orožniška poveljstva zaposlila svojega zdravnika. Najprej se je to zgodilo v orožniškem nadzorništvu na Dunaju, in sicer leta 1911. Istega leta so na orožniških postajah uvedli omarice prve pomoči.⁸¹³

Pomankljiv socialni sistem so dopolnjevale razne zasebne socialne ustanove in skladi, v prvi vrsti namenjeni invalidom ali za službo ne- sposobnim orožnikom, njihovim vdovam in sirotam, in sicer:

- leta 1853 so nastale štiri take ustanove, leta 1855, 1857 in 1859 pa po ena; šele leta 1885 je spet nastala nova,
- trije orožniški vodje so osnovali tovrstne sklade, in sicer leta 1856 Johann Kempen, leta 1888 Heinrich Giesel in leta 1917 Michael Tišljar,
- leta 1890 je Thomas Hammerer, dunajski lastnik hiš, ustanovil sklad za pomoč v službi poškodovanim, pohabljenim orožnikom,
- leta 1898 je Rdeči križ oblikoval sklad za pomoč vdovam in sirotam pripadnikov vojske, ki je veljal tudi za orožnike,
- leta 1906 so ustanovili sklad za pomoč vdovam in sirotam orožniških častnikov,
- leta 1914 je bila pri ministrstvu za deželno obrambo osnovana podporna blagajna za orožniško moštvo, ki je nudila pomoč ob rojstvu otroka ali ob bolezni.

Večina teh ustanov je mogla zadovoljiti krajevne potrebe, za širše pa je primanjkovalo vložnega denarja ter obresti od vlog.

Določen vir sredstev so pomenila odlikovanja. Na začetku decembra 1917 je bilo 11.172 orožniških odlikovancev, od tega 302 v 12. dežel- nem orožniškem poveljstvu, kar je pomenilo 2,7 odstotka odlikovan- cev.⁸¹⁴

Zamenjava denarja po prvi svetovni vojni skladom in ustanovam ni prizanesla. Vložki so bili skoraj izničeni. To so spoznale tudi države naslednice in se odrekle pravici do razpolaganja z deleži v teh skladih.⁸¹⁵

Orožniki so brezplačno stanovali v poslopih postaj, za kar so skrbele dežele s svojimi proračunskimi skladi, v katere je država vplačevala določene prispevke za stanovanja orožniških častnikov. V orožniški sobi

---

⁸¹³ Hömann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 43–44.

⁸¹⁴ *Ranglisten der k. k. Landwehr und der k. k. Gendarmerie 1918*, Wien 1918, str. 657.

⁸¹⁵ Hömann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 44.

je smela na steni viseti le cesarjeva slika. Prepoved je veljala tudi za božje podobe, kar je povzročalo pritožbe duhovništva. Orožnik v sobi ni smel imeti privatnih predmetov. Malo pred prvo svetovno vojno so mu dovolili, da je lahko imel kovček, ki ga je spravil pod svojo posteljo. Častnikom je pripadalo stanovanje v službenih prostorih ali najeto pri zasebnikih.⁸¹⁶

Živila so lahko kupovali po ustaljenih cenah iz vojaških skladišč. Na postajah, ki so šteje vsaj 4 može, so morali voditi kuhinjsko gospodinjstvo. Kuharica je morala biti stara najmanj 40 let in na dobrem glasu. Kuharico, posodo in živila so plačevali po ustreznih deležih. Leta 1905 je to zneslo okoli 2 kroni na moža dnevno. Leta 1908 je država prevzela stroške pribora, servietov, brisač in namiznih prtov ter kozarcev. Obrok je obsegal zajtrk in kosilo. Malico ali večerjo si je moral priskrbeti sam. Če je postaja štela manj kot 4 može, so se smeli prehranjevati pri sosedih ali v bližnji gostilni.⁸¹⁷

Vse od ustanovitve orožništva pa do razpada države so za moštvo veljali vojaški disciplinski in kazenski predpisi. Lažje pregreške in prestopke so kaznovali nadrejeni častniki sami. Poleg opomina so poznali še zaporne kazni; slednje so lahko poostrili s temnico, samotnim zaporem, okovjem itd. Odvzem čina oziroma položaja ni bil dovoljen. Hujše prestopke je do 1. maja 1866 obravnaval polkovni avditor, od tedaj dalje pa je njegove pristojnosti prevzelo sodišče; odpravljeni so bili polkovni zaporji in istega leta so odpravili telesne kazni.⁸¹⁸

Disciplinske kršitve so bile povezane z več okoliščinami, na primer z nizkimi osebnimi prejemki; zanemarjanjem skrbi za šolanje, usposabljanjem in izpopolnjevanjem znanja v doletenih razdobjih; s slabimi stanovanjskimi razmerami v enotah, kjer je skupaj bivalo po več mož; z omejitvami pri porokah itd. To je privedlo do prepиров med moštvom samim, s prebivalstvom, odstopanj od službenih obveznosti, alkoholizma, samomorov in podobno.

Poroka je bila strogo omejena in pogojena z več okoliščinami. Ob ustanovitvi orožništva je po tej plati veljal vojaški predpis z dne 10. junija 1812. Dovoljenje za poroko je bilo največkrat povezano s ponovnim podaljšanjem službene dobe. Tisti, ki je imel svoje stanovanje, je

⁸¹⁶ Prav tam, str. 46.

⁸¹⁷ Prav tam, str. 46–47.

⁸¹⁸ Prav tam, str. 43.

imel nekaj možnosti za sklenitev zakonske zveze, zelo majhne pa tisti, ki je stanoval na postaji in v tem primeru ni smel uporabljati postajne kuhinje. To kaže, da so poroke skoraj v vsakem pogledu omejevali. Leta 1876 je bilo določeno, da je število poročenih orožnikov v deželnem orožniškem poveljstvu skladno s številom orožniških postaj. Možnost poroke se je tako omejila le na komandirje postaj. Leta 1906 so to razširili še na število podčastnikov pri okrajnih poveljstvih in v štabu deželnega orožniškega poveljstva. Poročno dovoljenje je slonelo na dveh okoliščinah, moralni in gmotni. Kandidat je moral razpolagati z določeno vsoto (privarčevanega) denarja, ki je leta 1906 znašala 2000 kron. Zaročenka in njena družina sta morali uživati dober glas. Leta 1908 je izšel samostojen predpis te vrste. Poznavalci ocenjujejo, da so za to omejitev veljala zlasti dva razloga: po eni strani je bilo skoraj nemogoče priskrbeti stanovanja (privatna ali na orožniških postajah) za vse orožniške družine, po drugi pa bi družine zahtevale veliko skrb za prekrbnine orožniških vdov in sirot.

Tudi za orožniške častnike je veljalo poročno dovoljenje. Do leta 1876 je v polkih smelo biti poročenih do 35 odstotkov častnikov. Častnik je moral plačati kavcijo v obliki državnih obveznic. Če se je poročil brez odobritve, so ga odpustili.

Med prvo svetovno vojno so se fantje javljali k vojaškim orožnikom, kjer ni bilo omejeno število poročenega moštva.⁸¹⁹

V orožništvu je šlo za povezovanje činov in položajev. Za določene častniške položaje je ustrezal en sam čin ali več. Na primer, poveljnik deželnega orožniškega poveljstva je bil lahko stotnik 1. razreda ali major, odvisno od ranga, kamor je bilo razvrščeno to poveljstvo; izjemoma je lahko nekdo ostal na takem položaju tudi z višjim činom. Razločevanje čina od položaja je veljalo tudi za orožniško moštvo, kar je praviloma pomenilo može brez čina in vse podčastnike. Od leta 1876 so poznali tri vrste moštvenih položajev: orožnik, vodnik (postajevodja) in stražmojster. Poznali so dejanske in naslovne položaje.

Popisi zunanjih in notranjih nevšečnosti

Orožništvo je dograjevalo popis dogodkov, ki so ga neposredno zadevali. Med take dogodke je treba uvrstiti tudi konflikte mož postave z

---

⁸¹⁹ Prav tam, str. 45.

državljeni ter samomorilnost med samimi orožniki. Ministrstvo za deželno obrambo je jeseni leta 1877 določilo natančno vodenje popisov tovrstnih dogodkov.⁸²⁰ Deželno orožniško poveljstvo je moralo o teh pripetljajih poročati temu ministrstvu. Poročilo je zajelo obdobje enega leta, začevši z letom 1877, na Dunaj pa so ga morala poslati do sredine januarja vsako leto. Poročilo je bilo sestavljeno iz 4 preglednic.

Preglednica A je vsebovala razpredelnice o nasprotovanju državljanov ukrepom orožnikov ter o dejanskih napadih nanje, in sicer: zaporedna številka, orožniška postaja, orožnik, storilec, kraj dejanja, vzrok dejanja, ali se je orožnik branil, posledice za orožnika in za storilca (smrt, huda ali lažja poškodba, brez posledic, upokojitev orožnika), preiskovalno sodišče, ali je preiskava končana ali ne, številka spisa v poveljstvu in poslanega na ministrstvo.

Preglednica B je vsebovala podobne podatke za razžalitve orožnikov, torej besedne izpade državljanov do mož postave.

Preglednica C je bila namenjena podatkom o uporabi orožja in je vsebovala naslednje razpredelnice: tekoča številka, orožniška postaja, orožnik, uporabljeno orožje (sablja, bajonet, puška), storilec, vzrok za uporabo orožja, posledice uporabe orožja, ocena zakonitosti uporabe orožja, ali je preiskava končana, sodišče deželne obrambe, ki zadevo obravnava, številki zadeve pri poveljstvu in za ministrstvo.

Preglednica D je zajemala podatke o samomorih orožnikov ali poskusih teh dejanj. Obsegala je naslednje razpredelnice: zaporedna številka, število moštva na okolišu deželnega orožniškega poveljstva, orožniška postaja, podatki o samomorilcu (čin, zakonski stan, rojstni kraj, starost, veroizpoved, službena leta), dan in kraj samomora, način dejanja, vzrok in posledica dejanja (smrt ali le poskus), število poskusov ali samomorov, pogreb, preiskovalno oblastvo, številki zadeve v poveljstvu in za ministrstvo.

Tovrsten popis je veljal vse do razpada države in iz njega so lahko tako v Ljubljani kot na Dunaju ocenjevali stopnjo konfliktnosti odnosov mož postave z državljeni ter samomorilnost med moštvom.

⁸²⁰ Circular-Verordnung vom 30. November 1877, *Verordnungsblatt für die k. k. Gendarmerie*, 1877, št. 15, str. 68–72.

Orožniško časopisje

V literaturi o orožništvu v cesarski Avstriji sem našel skromne zapise o časopisju, ki je bilo namenjeno tej zvrsti javne sile. Podobno velja za ohranjeno gradivo v naših knjižnicah. Da bi dobil nekoliko bolj natančno sliko o tej dejavnosti, sem se sredi februarja 2004 pisno obrnil na Univerzitetno knjižnico na Dunaju, da bi mi posredovali tovrstne podatke. Odgovor sem prejel 16. marca in iz njega povzemam glavna sporočila:

- * Leta 1866 je na Dunaju izhajal »Zbornik in dnevnik deželnega orožništva«.
- * Leta 1876 je v državni prestolnici izšel »Koledar avstrijskega orožništva«.
- * V letih 1890 do 1893 je prav tam izhajal orožniški »Zbornik«.
- * Leta 1895 je začel na Dunaju izhajati orožniški »Letopis«, ki je s presledki izhajal do leta 1916.
- * Na začetku 20. stoletja so nastala orožniška glasila, ki so bila namenjena celotnemu avstrijskemu orožništvu ali le tistemu v Bosni in Hercegovini ali pa tudi upokojenim možem postave ali pa vsem hkrati. Izhajala so praviloma na Dunaju. Sem je mogoče uvrstiti »Orožniške vesti«, ki so izhajale v letih 1905 do 1908; »Orožniški časopis«, ki je izhajal od leta 1902 dalje in tudi po razpadu države; v Gradcu je leta 1903 izhajal »Avstrijski orožniški časopis«; v letih 1913 do 1917 je na Dunaju izhajal »Državni prijatelj«, namenjen vsemu avstrijskemu, bosanskemu in upokojenemu orožništvu.

Možje postave so imeli na razpolago tudi nekaj bolj splošnih strokovnih časnikov, na primer »Dunajski ilustrirani kriminalni časnik«, ki je izhajal leta 1885 in 1886 na Dunaju; »Avstrijski kriminalni časopis«, ki je izhajal v letih 1907 in 1908 itd.⁸²¹

---

⁸²¹ Universitätsbibliothek Wien, 16. marec 2004. Omenjeno časopisje bom v enakem vrstnem redu navedel v izvirnikih: *Landes-Gendarmerie-Almanach und Tagebuch*; *Österreichischer Gendarmerie-Kalender*; *Almanach für die k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenem Königreiche und Länder*; *Jahrbuch für die k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenem Königreiche und Länder*; *Gendarmerie-Nachrichten*; *Gendarmerie-Zeitung*; *Österreichische Gendarmerie-Zeitung*; *Reichskamerad*; *Wiener illustrierte Criminal-Zeitung*; *Österreichische Kriminal-Zeitung*.

Naslounica Orožniškega letopisa. (Hörmann, Hesztera,
Zwischen Gefahr und Berufung, str. 41)

Ta gradiva so praviloma tiskali zasebni založniki. Objavljali so tudi prispevke naročnikov, ki so opisovali dobre in slabe plati službe, tudi socialne stiske moštva, neurejenost delovnega časa in podobno. Nekaj člankov se je nanašalo tudi na novost, ki so jo pomenili službeni psi, uradno uvedeni v orožništvo leta 1910, in to po zaslugi orožniškega nadzornika Michaela Tišljarja.⁸²² Podobno je veljalo za privatna kolesa, ki so olajšala opravljanje službe. Tako smemo zapisati, da so tudi tovrstne publikacije prispevale k dvigovanju strokovnosti moštva in tudi k utrjevanju njegove poklicne podobe.

Z julijem 1909 okrajni orožniški poveljnik ni več vodil orožniške postaje na okrajnem sedežu. To vlogo je prevzel njegov namestnik. Prvi je obdržal le nadzor nad postajami, s čimer se je izboljšala tudi njegova vloga pri usposabljanju moštva v enotah samih. Temu je dalo novo šolsko navodilo (*Schulinstruktion*) iz leta 1913 še večji poudarek. V enotah so predelovali predpise za službo, se urili v pisanju (lepopisje in narek), računanju, izdelavi skic itd. V pripravniški šoli je bilo odslej 16, v šaržni šoli pa 23 učnih predmetov, ki so bili razdeljeni na splošne, strokovne in vojaške. Prva šola je trajala pet, druga pa deset mesecev.

---

⁸²² Hörmann, Hesztera, *Zwischen Gefahr und Berufung*, str. 250.

ZA VARSTVO »DEŽELNE KULTURE«

Oblasti so izdajale tudi take predpise, ki bi jih danes uvrstili med varstvo narave, tedaj pa so rekli varstvo deželne kulture. Za nadzorstvo nad izvajanjem takih predpisov so navadno skrbeli različni čuvaji, izvzeti pa niso bili niti orožniki, saj so morali ukrepati, če so ugotovili kršitev te vrste; prav zato jih bom prikazal na tem mestu.

Predvsem deželni predpisi

Konec zime leta 1852, točneje 1. marca, so uvedli lovski list. To je bilo potrdilo, da je njegov imetnik resnično lovec in upravičen do lova. Pokazati ga je moral organom javne varnosti. Te liste so izdajala okrajna glavarstva brezplačno, veljali pa so le za okoliš lovskega okraja. Če je orožnik ali drug pooblaščen čuvaj koga zalotil v lovskem okolišu, da je nosil orožje in ni imel lovskega lista, ga je prijel, mu odvzel orožje in privedel do najbližje politične oblasti; slednja je osebo, če je obstajal sum krivolova, predala sodišču.⁸²³ S 1. avgustom 1852 so uvedli ribiške liste, za katere so veljale podobne določbe kot za lovske karte.⁸²⁴

Poleti 1852 so spet uveljavili razglas c. kr. ilirskega deželnega poglavarstva z dne 16. junija 1838, ki je prepovedoval uničevanje jajc in mladičev ptic pevk; ta prepoved je veljala od marca do konca avgusta. Kršitve so obravnavala okrajna glavarstva.⁸²⁵

Divjad je povzročala tudi škodo na kmetijskih površinah, in ker ni bilo novega lovskega zakona, so se leta 1859 spet začeli sklicevati na lovski patent z dne 28. februarja 1786. O škodi so razsojela politična oblastva.⁸²⁶

Da bi pripomogli k večjemu obisku »ptujskih popotnikov« (turistov)

⁸²³ *Razpis c. k. poglavarstva za Krajsko 23. januarja 1852, DZVLKV, št. 12/52, z dne 26. februarja 1852.*

⁸²⁴ *Razpis c. k. krajskega poglavarstva 27. junija 1852, DZVLKV, št. 35/52, z dne 16. julija 1852.*

⁸²⁵ *Razglas c. k. krajskega poglavarstva 8. julija 1852, DZVLKV, št. 41/52, z dne 19. avgusta 1852.*

⁸²⁶ *Ukaz c. k. ministerstev notranjih del in pravosodja od 14. julija 1859, DVLKV, št. 40/59, z dne 26. avgusta 1859.*

na Kranjskem, so leta 1865 uredili gorsko vodništvo,⁸²⁷ leta 1874 pa je izšel red za gorske vodnike na Kranjskem.⁸²⁸

Kranjska je leta 1870 sprejela zakon o varstvu zemljiških pridelkov pred gosenicami, hrošči in drugim škodljivim mrčesom.⁸²⁹ Bil je precej podoben zakonu o varstvu ptic pevk. Ovadbne o prestopkih te vrste so sprejemali župani, podajali pa so jih lahko orožniki, cestni in gozdni nadzorniki.

Leta 1875 so na Kranjskem določili, kdaj je lov prepovedan. Zakon je zajel 19 živali. Za prestopke je bila zagrožena globa do 25 goldinarjev in ob ponovitvi globa do 50 goldinarjev; kdor denarne kazni ni plačal v določenem roku, so vsak znesek 5 goldinarjev spremenili v dan zapora.⁸³⁰ Leta 1889 je bil ta zakon razveljavljen in izdan novi.⁸³¹

Kranjska je leta 1880 z zakonom uredila ribolov v sladkih vodah, ki je določil, da so bili za nadzor pooblaščeni župani, orožniki in »služabniki vodne policije«.⁸³² Hkrati so izšli napotki za izvrševanje tega predpisa.⁸³³ Spomladi 1882 je bil objavljen popravek tega navodila⁸³⁴ in nato še besedilo prisega za ribiške čuvaje.⁸³⁵

V širši okvir varstva narave bi se dalo uvrstiti tudi deželni zakon o požarnem varstvu⁸³⁶ iz leta 1881, ki je bil obsežen in je imel 53 členov,

⁸²⁷ Razpis c. k. deželne gosposke za Kranjsko od 1. junija 1865, ZULVK, št. 9/65, z dne 26. julija 1865.

⁸²⁸ Oznaniilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko od 27. junija 1874, DZVK, št. 7/74, z dne 8. avgusta 1874.

⁸²⁹ Postava 17. junija 1870, veljavna za vojvodstvo Kranjsko, o varstvu zemljiških pridelkov proti škodi gosenic, hroščev in drugih škodljivih mrčesov, DZVK, št. 14/70, z dne 14. julija 1870.

⁸³⁰ Postava, veljavna za vojvodstvo Kranjsko, o tem, v katerem času naj se divjina ne pokončava, DZVK, št. 2/75, z dne 6. februarja 1875.

⁸³¹ Zakon z dne 22. avgusta 1889, veljaven za vojvodino Kranjsko, o prepovedanem louskem času, DZVK, št. 10/89, z dne 30. septembra 1889.

⁸³² Postava od 25. novembra 1880 o nekaterih naredbah za povzdigo ribarstva po suhozemeljskih vodah, DZVK, št. 11/81, z dne 31. decembra 1881, 18. člen.

⁸³³ Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem od 28. decembra 1881 k deželnemu zakonu za Kranjsko od 25. 11. 1880, DZVK, št. 11/81, z dne 31. decembra 1881.

⁸³⁴ Razglasilo c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko od 30. marca 1882, DZVK, št. 5/82, z dne 29. aprila 1882.

⁸³⁵ Ukaz c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko od 10. maja 1882, DZVK, št. 6/82, z dne 31. maja 1882.

⁸³⁶ Postava od 15. septembra 1881, s katero se izdaje za vojvodino Kranjsko brez Ljubljane red o požarni policiji in o gasilnih stražah, DZVK, št. 9/81, z dne 15. oktobra 1881.

saj so požari ogrožali ne le naselja, pač pa tudi gozdove, polja in pašnike.

Leta 1884 je Kranjska sama uredila področje lovskih dovoljenj. Lovsko karto je moral imeti lovec pri sebi in jo pokazati na zahtevo upravičenih nadzornikov (orožniki, občinski čuvaji in lovski nadzorniki). Za prestopke je bila zagrožena globa od 5 do 50 goldinarjev.⁸³⁷ Leta 1900 je bil ta predpis nekoliko spremenjen in dopolnjen.⁸³⁸

Dunaj je leta 1885 izdal pravila za ribolov v notranjih vodah, veljati pa so začela hkrati z deželnimi postavami o ribolovu.⁸³⁹ Kranjska je tak predpis izdala leta 1890. Imel je celo 88 členov, z njim pa je bil razveljavljen tak zakon z dne 25. novembra 1880.⁸⁴⁰ Nadzorstvo je bilo zaupano županom, orožnikom in zapriseženim organom rečne policije, ki so prestopke naznanjali okrajnim glavarstvom.⁸⁴¹ Hkrati so bile objavljene izvršilne določbe za izvajanje ribiškega zakona⁸⁴² ter bili določeni ribiški okraji.⁸⁴³

Leta 1889 je ministrstvo za poljedelstvo določilo vsebino preizkušnje za lovsko in lovsko-čuvajsko službo.⁸⁴⁴ Istega leta je Kranjska sprejela zakon o povračilu škode, povzročene z lovom in divjadjo.⁸⁴⁵

Sredi leta 1898 je Kranjska sprejela zakon o zaščiti dveh ogroženih planinskih rastlin, in sicer planike in kraljeve rože. Prestopke so odkrivali orožniki in čuvaji, naznanjali pa so jih županom ali okrajnim glavarstvom. Zagrožena kazen je znašala od 1 do 10 goldinarjev, ob ponovitvi prestopka pa do 25 goldinarjev.⁸⁴⁶

⁸³⁷ Zakon z dne 17. aprila 1884, s katerim se uvajajo louske karte za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 5/84, z dne 16. maja 1884.

⁸³⁸ Zakon z dne 10. decembra 1899, DZVK, št. 1/00, z dne 3. januarja 1900.

⁸³⁹ Postava od 25. aprila 1885, DZ, št. 23/85, z dne 13. maja 1885.

⁸⁴⁰ Postava od 25. novembra 1880 o nekaterih naredbah za povzdigo ribarstva po suhozemeljskih vodah, DZVK, št. 11/81, z dne 31. decembra 1881, 18 člen.

⁸⁴¹ Ribarski zakon z dne 18. avgusta 1888, veljaven za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 10/90, z dne 18. septembra 1890.

⁸⁴² Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 9. junija 1890, DZVK, št. 10/90, z dne 18. septembra 1890.

⁸⁴³ Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 9. junija 1890, DZVK, št. 10/90, z dne 18. septembra 1890.

⁸⁴⁴ Ukaz ministrstva za poljedelstvo od 14. junija 1889, DZ, št. 38/89, z dne 25. junija 1889.

⁸⁴⁵ Zakon z dne 19. maja 1889, veljaven za vojvodino Kranjsko, o povračilu škod, storjenih po lovu in divjačini, DZVK, št. 6/89, z dne 18. junija 1889.

⁸⁴⁶ Zakon z dne 28. maja 1898, veljaven za vojvodino Kranjsko, o varstvu planik in kraljeve rože, DZVK, št. 15/98, z dne 25. junija 1898.

Leta 1910 je Kranjska dobila zakon o varstvu ptic, koristnih za poljedelstvo, ki je določal, da je nadzorstvo zaupano orožnikom in vsem javnim nadzornim organom.⁸⁴⁷

Pooblastila čuvajev deželne kulture

Dunaj je ocenil, da je treba za vse vrste čuvajev določiti podoben status, danes bi temu rekli pooblastila. Tak predpis je izšel leta 1872.⁸⁴⁸ Bil je kratek, štel je le 9 členov. Za čuvajsko osebje v poljedelstvu, gozdarstvu, rudarstvu, lovstvu, ribištvu, ki so ga vzpostavili po deželah Avstrije, so veljale skupne določbe o pravicah oseb, ki so jih zaprisegla okrajna glavarstva. Te pravice so bile enake, ne glede na to, ali so bili v javni ali v zasebni službi, in sicer:

- če so imeli pri opravljanju službe uradno obleko ali znamenje, so bili enaki javni straži in uživali pravice, ki so šle civilnim stražam,
- njihovo pričanje o kazenskih stvareh je bilo enakovredno pričanju državnih stražnikov oziroma orožnikov.

Tak čuvaj je smel v dveh primerih aretirati osebo in jo takoj predati pristojnemu oblastvu, in sicer:

- če jo je zasačil pri kaznivem dejanju iz njegove pristojnosti, sam pa ga ni poznal ali ni imel bivališča v njegovem okolišu, pri postopku pa je ugovarjal, zmerjal ali se mu upiral ali pa je storil veliko škodo ali hudobijo,
- če je bil neznanec sumljiv, da je storil ali bi utegnil storiti kaznivo dejanje iz čuvajeve pristojnosti.

Kadar je taka oseba čuvaju pobegnila, jo je smel loviti tudi zunaj svojega nadzornega okoliša.

Predmete, ki so izvirali iz kaznivega dejanja ali so služili za izvršitev dejanja, je čuvaj odvezel in jih takoj izročil pristojnemu oblastvu.

Službeni znak zapriseženih čuvajev

Kranjska je leta 1875 izdala predpis o varstvu poljskih pridelkov. Za poljščino je štel vsako stvar, ki je bila neposredno ali posredno povezana

---

⁸⁴⁷ *Zakon z dne 20. julija 1910, veljaven za vojvodino Kranjsko, o varstvu ptic, ki so koristne poljedelstvu, DZVK, št. 23/10, z dne 5. septembra 1910.*

⁸⁴⁸ *Postava od 16. junija 1872 o uradnem stanju stražarskega osebja, postavljenega v obrambo posameznim oddelkom zemljedelstva, DZ, št. 34/72, z dne 25. junija 1872.*

s kmetovanjem, dokler je bila na samem polju. Šlo je za zaščito pred tatvinami, poškodovanjem ali drugimi nedovoljenimi dejanji. Kazni za prestopke te vrste so bile od 1 do 40 goldinarjev, ob neplačilu pa zapor od 6 ur do 8 dni, seveda, če ni šlo za kršitev po kazenskem zakonu. Storilec je moral tudi povrniti škodo.

Za varstvo poljščin so skrbeli poljski čuvaji, ki jih je nastavila občina, stroške pa so plačevali gospodarji polj. Za eno občino je bilo lahko več takih čuvajev ali pa eden za več občin. Zapisseglo jih je okrajno glavarstvo in s tem so postali javni stražniki. Dobili so ustrezno potrdilo, kjer je bil določen tudi okoliš njihovega delovanja. Okrajno glavarstvo je vodilo razvid poljskih čuvajev.

Čuvaj je moral biti star več kot 20 let, poznati je moral ustrezne predpise, biti telesno primeren in vreden zaupanja. Med službo je nosil znamenje, ki ga je določilo okrajno glavarstvo in tedaj je bil oborožen s kratko sabljo za samoobrambo.

Prestopke te vrste je obravnaval župan z dvema prisednikoma. Pritožba na njihovo razsodbo je šla na okrajno glavarstvo. Denar od glob je šel v ubožni sklad občine. Pregon za prestopke je zastaral po 3 mesecih od nastale škode, nato je bila možna civilna pravda. V prilogi je bilo besedilo prisega poljskega čuvaja.⁸⁴⁹

Kranjska je 15 let pozneje izdala predpis o službenih znamenjih čuvajev deželne kulture.⁸⁵⁰ Določeno je namreč bilo, da tako znamenje predpiše deželno vodstvo samo. Veljalo je za čuvaje v poljedelstvu, gozdarstvu, rudarstvu, lovstvu, ribištvu in na vodah. Tako znamenje je morala deželna vlada določiti v pol leta. Deželni predsednik ga je opredelil štiri dni po tem roku, a ukaz o tem je izdal hkrati z omenjeno deželno postavo.⁸⁵¹

Službeni znak je bil ščitek oble oblike iz medenine ali rumenega kositra, visok 10 centimetrov in širok 8 centimetrov. Sredi ščitka je bil kranjski orel, desno od njega napis v nemščini »Öffentliche Wache« in levo napis v slovenščini »Javna straža«. Črke v napisu so bile velike en

---

⁸⁴⁹ *Postava, veljavna za kranjsko vojvodino, o obrambi poljščine*, DZVK, št. 3/75, z dne 11. marca 1875.

⁸⁵⁰ *Zakon z dne 29. maja 1887 ob unanem zaznamovanju v varstvo deželne kulture postavljenih in zapriseženih čuvalnih organov*, DZVK, št. 21/87, z dne 20. decembra 1887.

⁸⁵¹ *Ukaz c. k. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 2. decembra 1887*, DZVK, št. 21/87, z dne 20. decembra 1887.

centimeter. Orel in napis sta bila črne barve. Znamenje so nosili na levi strani prsi.

Proti trpinčenju živali

Razvoj vprežnega prometa se ni bistveno skrčil, ko so se na naših cestah pojavili avtomobili, bolj je na to vplival razvoj železnice. Lastniki motornih vozil so bili redki in to ni moglo resneje vplivati na obseg osebne ali tovornega prevoza.

Kranjska je poleti 1904 sprejela prvi samostojen in celovit predpis proti mučenju živali.⁸⁵² Dotlej so to urejale določbe predpisov, ki so se nanašali na obremenitev vpreg in živali. Sedaj je bilo področje prepovedi mučenja vprežnih živali, vprežnih psov in prevažanja klavne živine ter perutnine zaobseženo v 17 členih.

Prepovedano je bilo vpreči bolno, ranjeno ali šepavo žival, nezumno in surovo pretepanje vprežne živali in preveč obremeniti vprežni voz. Psa je bilo dovoljeno vpreči v ročni voziček, če je bila žival odrasla, velika in krepka; človeku je lahko bila v pomoč pri vleki takega vozička.

Prevoz živine za zakol je bil dovoljen le stoje, na neprenapolnjenem vozu, ki je imel dostop zraka. Živino je bilo treba zaščititi pred prehudo vročino ali mrazom. Živali niso smeli pretepati. Pri gonji take živine so smeli pomagati le psi z nagobčnikom. Prepovedano je bilo nositi živali za zadnje noge z glavo navzdol. Perutnine niso smeli prevažati v vrečah, pač pa le v kumikih.

Prestopke so kaznovali po cesarskem ukazu z dne 20. aprila 1854 z globo od 2 do 200 kron ali z zaporom od 6 ur do 14 dni. To je smel storiti župan z dvema svetovalcema ali mestni magistrat v Ljubljani.

Za izvršitev zakona z dne 22. maja 1905⁸⁵³ so na Dunaju pohiteli s tovrstnimi navodili. Tako je bilo določeno, da je največja dovoljena obremenitev dvovprežnega voza znašala 600 kilogramov, za konja ali mulo pa 100 kilogramov.⁸⁵⁴

---

⁸⁵² Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 11. julija 1904, o odvračanju trpinčenja živali, DZVK, št. 10/04, z dne 17. avgusta 1904.

⁸⁵³ Zakon z dne 22. 5. 1905 o vojaški pripravi v miru, DZ, št. 35/05, z dne 25. maja 1905.

⁸⁵⁴ Ukaz ministrstva za deželno bran v sporazumu z ministrstvi za notranje stvari, finance, poljedelstvo in trgovino z dne 23. maja 1905, DZ, št. 35/05, z dne 25. maja 1905.

Skoraj točno šest let pozneje so ministri razveljavili zgornji ukaz in izdali novega. Dopustna obremenitev enovprežnega voza za prevoz oseb je bila največ tri osebe, dvovprežnega šest oseb in štirivprežnega do 12 oseb. Sicer je veljala dotedanja največja obremenitev za dvovprežni voz do 600 kilogramov, za tovornega konja in mulo do 100 kilogramov, za osla pa do 70 kilogramov. V to obremenitev se ni štela prtljaga voznika vprege, oprava in kрма živali.⁸⁵⁵

---

⁸⁵⁵ Ukaz ministrstva za deželno bran v sporazumu z ministrstvi za notranje stvari, finance, poljedelstvo in trgovino z dne 22. maja 1911, DZ, št. 42/11, z dne 24. maja 1911.

»BRATRANCI« NAŠIH OROŽNIKOV

Poleg orožnikov, ki so bili glavna varnostna sila za zagotavljanje notranje varnosti v državi, so varnostne naloge imeli še drugi možje. Sem so spadali varnostni stražniki, na primer v Ljubljani, finančni stražniki po celotni Kranjski, različni čuvaji pa tudi vojska (skupna in deželna obramba). Pomenili so steber tedanjega varnostnega sistema, kot bi rekli danes.

Utrinki iz mestne straže v Ljubljani

Ko je bila leta 1866 ukinjena policijska direkcija v Ljubljani, je del njenih opravil prevzelo deželno predsedstvo za Kranjsko, ki je bilo urad predsednika deželne vlade. Tam je 10. aprila 1866 začel delovati policijski oddelek, ki je imel naslednje naloge:

- vzdrževanje javnega reda in miru ter javne varnosti,
- nadzorovanje tiska, političnih in drugih društev ter javnih shodov,
- skrb za varnost prometa po železnici,
- urejanje in izdajanje policijskega oglasnika,
- izdajanje dovoljenj za programe, besedila in izvajanje predstav vseh vrst (dramskih, opernih, plesnih in glasbenih).⁸⁵⁶

Deželno predsedstvo je za policijske zadeve lahko uporabljalo uradnike policijske direkcije v Trstu.⁸⁵⁷ Do tega je prihajalo zlasti v prvem desetletju 20. stoletja ob protinemških protestih po Kranjskem, predvsem v Ljubljani.

Večina zadev javne varnosti, ki so zadevale kranjsko prestolnico, pa je ob ukinitvi policijske direkcije prešla na mestno občino Ljubljana.

Leta 1878 so se na Dunaju odločili, da bodo prodali hišo na Gosposki ulici št. 207 v Ljubljani, kjer je delovala prejšnja policijska direkcija.⁸⁵⁸ Deželni predsednik je leta 1882 določil požarni red za deželno gledališče v Ljubljani,⁸⁵⁹ ki ga je leta 1892 zamenjal novi.⁸⁶⁰

---

⁸⁵⁶ *Vodnik po fondih in zbirkah AS 1. knjiga*, str. 348–349.

⁸⁵⁷ Gustin, *Odnos između policijskih vlasti*, str. 108–114.

⁸⁵⁸ *Postava od 5. aprila 1878 o prodaji nekih stvari nepremičnine državne svojine*, DZ, št. 14/78, z dne 1. maja 1878.

⁸⁵⁹ *Ukaz c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko dne 28. oktobra 1882, s katerim se izdaje predpis poslovanju ljubljanskega deželnega gledališča v požarno-policijskem oziru*, DZVK, št. 10/82, z dne 16. novembra 1882.

⁸⁶⁰ *Ukaz c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 26. novembra 1892*, DZVK, št. 14/92, z dne 12. decembra 1892.

Mestna občina Ljubljana je morala po odpravi policijske direkcije sama poskrbeti za svojo varnostno stražo. Občinski svet je 16. novembra 1898 sprejel obsežna navodila za opravljanje službe teh stražnikov, ki jo je mestni magistrat še isto leto izdal v knjigi brez naslova, vsebovala pa je še druge predpise, ki so se nanašali na red v prestolnici Kranjske.⁸⁶¹ Navodilo za opravljanje službe mestne straže je imelo 62 členov in je bilo nekoliko podobno tistemu za orožnike, vsaj glede pooblastil in delovanja.

Takoj zatem so potrdili še organizacijski statut te straže, disciplinski pravilnik in predpis o službeni opremi straže. Straža je spadala pod policijski urad pri mestnem magistratu, ki je štel 9 oseb. Leta 1899 je straža štela 2 vodji, 10 nadstražnikov, 20 stražnikov in 18 pomožnih stražnikov (pripravnikov), vanjo je spadal tudi detektiv v civilu.⁸⁶²

Stroški za stražo so v posameznem letu znašali: 1908 – 90.910 kron, 1909 – 91.731 kron, 1910 – 98.958 kron, 1911 – 119.119 kron in 1912 – 121.622 kron.

Leta 1912 je mestno redarstvo, kot so tudi rekli tej straži, štelo že 90 oseb. Med njimi sta bili tudi dve ženski kot pomožni uradnici. V proračunu mestne občine Ljubljane za leto 1912 je bila predvidena letna plača člana straže, vključno z aktivitetno doklado:

- začasni stražnik 900 kron,
- stražnik 1200 kron,
- nadstražnik 1520 kron,
- stražniški vodja II. 1800 kron,
- stražniški vodja I. 2100 kron,
- nadzornik straže 2104 krone.

Sedež straže je bil na Glavnem trgu št. 2, kjer je bil tudi mestni policijski urad ali oddelek. Bilo je pet podružnic, to je stražnic (postaj). Štiri so bile v najetih zasebnih prostorih, kjer je letna zakupnina znašala od 300 do 436 kron. V proračunu za leto 1912 je bilo predvidenih 1000 kron za izredno službo stražnikov.⁸⁶³

Redarji so smeli delovati le znotraj mestnega območja. Meje ob-

⁸⁶¹ Navodilo za službo mestne policijske straže ljubljanske, sprejeto na seji občinskega sveta 16. novembra 1898, Mestni magistrat, Ljubljana 1898.

⁸⁶² Občinska uprava deželnega stolnega mesta Ljubljane leta 1899, Mestni magistrat, Ljubljana, brez letnice izdaje.

⁸⁶³ AS 61, Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve, šk. 131: Proračun mestne občine ljubljanske za leto 1912 (knjiga, 127 strani).

močja so natisnili že leta 1851 in so veljale ves čas.⁸⁶⁴ Izdelali so še opise mej občin Vodmat, Zgornja Šiška, Spodnja Šiška in Glince, predložili tudi skico, vse po stanju leta 1842.⁸⁶⁵

Meščani so se radi sprehajali po priljubljenem Tivoliju, ki je deloma spadal tudi v občino Spodnja Šiška. Tam ni bilo občinskega redarja in Ljubljančani so končno dosegli, da je ta del parka prešel pod mestno občino Ljubljana.⁸⁶⁶ Leta 1896 so v mestno občino Ljubljana vključili tudi nekaj parcelnih številc iz krajevne občine Moste.⁸⁶⁷

Johann Lauter, predstojnik mestnega policijskega urada, je na začetku leta 1911 zaprosil ministra za železnice, da bi mu izdali stalno vozovnico za prvi razred potovanja z vlakom po vsej državi. Minister je to zavrnil in se skliceval na to, da bi tako pravico potem dobili tudi drugi predstojniki mestnih policijskih uradov. Ob koncu istega leta se je s podobno prošnjo obrnil še na deželno predsedstvo v Ljubljani, ki je njegovo prošnjo odstopilo ministrstvu za notranje zadeve, tudi to pot brez uspeha.⁸⁶⁸

Ponovna vzpostavitev policijskega ravnateljstva v Ljubljani

Priprave na ponovno vzpostavitev policijske direkcije v Ljubljani so se pričele tako rekoč že jeseni leta 1908, po septembrskih protinemških demonstracijah v Ljubljani.

Eno od vprašanj so bili kadri. Med kandidati za predstojnika sta bila Oskar Wratschko, policijski svetnik pri deželnem predsedstvu za Kranjsko, ki je prišel iz policijske direkcije v Trstu, in grof Carl Künigl, okrajni glavar. Za namestnika policijskega direktorja so bili predvideni trije, in sicer dr. Mihael Skubl, policijski višji komisar na policijski direkciji na Dunaju, Vekoslav Keršovan, policijski komisar pri policijski direkciji v Trstu in Mihael Pertot, policijski višji komisar pri policijski direkciji v Trstu. O tem je pisal deželni predsednik za Kranjsko, ko je 10. oktobra

---

⁸⁶⁴ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1851, št. 423 in 2363. Gränzbeschreibung des Pomeriums der k. k. Provinzial-Hauptstadt Laibach.

⁸⁶⁵ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1854, št. 518.

⁸⁶⁶ Šuštar, *Spodnja Šiška – pušeljc Ljubljane*, str. 311. *Zakon z dne 12. februarja 1892*, DZVK, št. 2/92, z dne 29. februarja 1892.

⁸⁶⁷ *Zakon z dne 17. septembra 1896, veljaven za vojvodino Kranjsko*, DZVK, št. 33/96, z dne 24. oktobra 1896.

⁸⁶⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 13, št. 1242, 9784 in 12635.

1908 notranjemu ministru predlagal, da bi kazalo v Ljubljani najprej ustvariti orožniško rezervo, saj se je pokazalo, kako malo pri vzdrževanju javnega reda in miru zaleže mestna policijska straža. Res je, da so v Ljubljano prispele okrepitve iz več dežel, toda to ne more trajati dolgo, je menil.⁸⁶⁹

Leta 1911 so izračunali, da bi okoliš policijske direkcije v Ljubljani obsegal 6533 hektarjev in 56.687 prebivalcev, upoštevajoč popis prebivalcev 31. decembra 1910, in sicer: mesto Ljubljana 3.533 hektarjev in 41.711 prebivalcev, občina Moste 828 hektarjev in 3796 prebivalcev, občina Zgornja Šiška 1254 hektarjev in 1894 prebivalcev, občina Spodnja Šiška 262 hektarjev in 4903 prebivalcev ter občina Vič 656 hektarjev in 4383 prebivalcev. Zato bi po izračunih deželnega predsedstva za Kranjsko potrebovali 176 oseb, po izračunih notranjega ministrstva pa 166 mož. Navedli so tudi podatke o številu prebivalcev na enega stražnika v nekaj mestih po državi: na Dunaju 471, v Pragi 372, v Gorici 750, v Trstu 379 in v Puli 480 prebivalcev. Predvideli so tudi stroške za vzdrževanje policijske direkcije v Ljubljani, tako državne kot mestne.⁸⁷⁰ V okoliš te direkcije so hoteli vključiti tudi štiri obmestne občine, zato je 12. deželno orožniško poveljstvo 9. januarja 1912 izdelalo pregled za orožniške postaje Spodnja Šiška, Vodmat in Vič, ki je vseboval število aretacij, ovadb, posebnih služb, policijskih prestopkov, pozvedovanj itd. v letih 1909, 1910 in 1911.⁸⁷¹

Dr. Ivan Tavčar, ljubljanski župan, je 15. marca 1912 pisal deželnemu predsedstvu za Kranjsko. Opisal je mestni pogled na predvideno ustanovitev policijske direkcije v Ljubljani. Najprej je opisal mestni policijski urad, ki je imel osem enot, in sicer: osrednji policijski urad, kriminalno razvidnico (evidenca), odgonski urad, zглаševalni urad (prijava in odjava prebivališča), mestno policijsko stražo s 73 možmi, mestno policijsko jetnišnico (za pridržanje oseb), mali policijski pisarniški oddelek in mestno posredovalnico za delo in stanovanje. Ta urad je štel 90

⁸⁶⁹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 14, št. 7011 in 11065. Vekoslav Keršovan je po razpadu dvojne monarhije prišel za vodjo »Centralnega urada narodne obrane« v Ljubljani in postal eden od organizatorjev varnostne straže v Sloveniji ter pozneje načelnik oddelka javne varnosti v MNZ v Beogradu. Čelik, *Slovenski orožniki 1918–1941*, str. 47, 49, 50, 61, 80 in 83. Čelik, *Slovenski stražniki 1918–1941*, str. 21, 22, 24, 31, 43, 48, 51, 74, 91, 103, 105, 120, 122, 181, 231 in 269.

⁸⁷⁰ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 14, ovoj Polizeidirektion Laibach.

⁸⁷¹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 13, št. 1242, 9784 in 12635.

oseb. Izračunal je, koliko za vzdrževanje državne policije na prebivalca prispevajo druga večja mesta. Ljubljana je na vsakega prebivalca odštela za svojo policijo 3,25 kron letno. Drugod, kjer je bila državna policija, so bili tovrstni prispevki precej nižji. Sklenil je, da je predvideni mestni prispevek 130.000 kron letno za policijsko direkcijo previsok, hkrati pa ni pravega povoda in »pravega časa za poddržavljenje mestne policije«. ⁸⁷²

Poleti 1912 je izšel zakon, ki je v Ljubljani ponovno vzpostavil policijsko direkcijo, za katero se je kmalu uveljavil slovenski izraz ravnateljstvo. ⁸⁷³ Njen okoliš je obsegal sâmo mesto ter okoliše krajevnih občin Moste, Spodnja in Zgornja Šiška ter Vič. Zakon je imel le 3 člene in med opravila te direkcije je uvrstil:

- skrb za varnost osebe in lastnine,
- skrb za varnost in neoviranost prometa na cestah,
- policijsko pažnjo na posle in delavce ter skrb za izvrševanje poselskega reda,
- npravstveno policijo.

V kolikor ne bi dosegli dogovora o prispevku mesta za vzdrževanje te direkcije, bi to določila osrednja vlada v dogovoru z deželnim odborom Kranjske. Podlaga za ta zakon je bil 26. člen občinskega reda za deželno stolno mesto Ljubljana. Tam je pisalo: »*Iz višjih državnih ozirov se smejo določena opravila krajne policije potom zakona odkazati posebnim cesarskim organom*«. ⁸⁷⁴ Zakon je začel veljati, ko je o tem odločil notranji minister, kar je storil 26. marca 1913 in o tem izdal ukaz. ⁸⁷⁵

Deželna vlada in deželni odbor Kranjske sta 28. marca 1913 določila, kolikšen prispevek k stroškom policijske direkcije bo zagotavljal mestni proračun; ta je znašal 80.000 kron letno, plačati pa ga je bilo mogoče v štirih obrokih. ⁸⁷⁶ Hkrati s tema dvema predpisoma je izšel še tisti, ki je na novo uredil prijavo in odjavo bivališča v okolišu novega ravnateljstva. ⁸⁷⁷

Vodilni kadri policijskega ravnateljstva so prišli od drugod, zlasti iz

⁸⁷² AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 13, št. 1242, 9784 in 12635.

⁸⁷³ Zakon z dne 2. junija 1912, DZVK, št. 18/12, z dne 10. julija 1912.

⁸⁷⁴ Zakon z dne 17. oktobra 1910, DZVK, št. 26/10, z dne 22. oktobra 1910.

⁸⁷⁵ Ukaz c. k. ministrstva za notranje stvari z dne 26. marca 1913, o ustanovitvi policijskega ravnateljstva v Ljubljani, DZVK, št. 7/13, z dne 31. marca 1913.

⁸⁷⁶ Ukaz c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 28. marca 1913, DZVK, št. 7/13, z dne 31. marca 1913.

⁸⁷⁷ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 28. marca 1913, DZVK, št. 7/13, z dne 31. marca 1913.

Trsta in z Dunaja. Deželni odbor deželnega zbora vojvodine Kranjske je 29. maja 1913 pisal notranjemu ministru in med drugim vprašal, zakaj o teh kadrih odloča policijska direkcija v Trstu, kjer je predpisano znanje nemščine in italijanščine. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani tudi v kadrovskega pogledu spada pod deželno vlado v Ljubljani, so še zapisali izbrani poslanci.⁸⁷⁸

Ravnateljstvo je 1. junija 1914 od deželne vlade v Ljubljani prejelo »Osnovni pravilnik za zbor varnostne straže«, ki ga je notranje ministrstvo odobrilo 22. februarja 1914.⁸⁷⁹

Tako je glavno mesto Kranjske dočakalo prvo svetovno vojno z državno, in ne več z mestno policijsko stražo. Ravnateljstvo, ki je začelo delovati 1. aprila 1913, je od ustanovitve dalje pa do konca vojne vodil grof Karl Künigl, policijski višji komisar pa je bil dr. Mihael Skubl, oba sta prišla z Dunaja.

Leta 1917 je zbor policijskih agentov štel 16 oseb, od teh 12 agentov za delo na terenu. Zbor varnostne straže je štel 129 oseb, ki jih je vodil okrajni inšpektor Peter Geržinič (tudi Gersinich, Gerschinch ali Gerschinitsh), ki je prišel iz Trsta.⁸⁸⁰

Finančni stražniki

Med »bratrance« naših orožnikov je mogoče šteti tudi finančne stražnike. Ti so skrbeli, da je šlo cesarju, kar je bilo cesarjevega. Dajatve so bile v obliki davkov, trošarin (porabnine, kot so tudi rekli), carine, mostnine, cestnine, brodnine itd. Za to so poskrbeli finančni stražniki ali drugi uniformirani možje.

Za začetek finančne straže v Avstriji nekateri štejejo 10. marec 1783, ko je izšlo »Splošno navodilo za vse fiskalne urade«.⁸⁸¹ Večina poznaval-

⁸⁷⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 14, št. 6473.

⁸⁷⁹ AS 61, Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve, leto 1920, šk. 49, št. 4919.

⁸⁸⁰ *Standesausweis der k. k. politischen Behörden und Organe in Krain, nach dem Stande vom 1. Jänner 1917*, Laibach 1917. Po 1. svetovni vojni je (p)ostal poveljnik varnostne straže pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, in sicer kot Peter Geržinič, pozneje osrednji nadzornik te straže za celotno Slovenijo. Čelik, *Slovenski stražniki 1918–194*, str. 36, 75, 76, 77, 100, 163, 166, 205, 206 in 232.

⁸⁸¹ Hofdecret vom 10. März 1783: Allgemeine Instruction für die sämtlichen Fiscalämter. *Gesetze und Verordnungen im Justizfache vom Jahre 1783*, knjiga za obdobje 1780–1786, št. 124, str. 205–222, Wien 1817.

cev omenja leto 1842. Cesar je namreč 22. decembra 1842 na novo organiziral to službo. Odločil je, da se dotedanja obmejna straža ter straža zemljiških dajatev združita v enoten zbor pod imenom finančna straža. Na tej podlagi je 21. aprila 1843 izšel odlok dvorne kamere z imenom *Statutarni in službeni predpis za c. kr. finančno stražo*.⁸⁸² Bil je precej obširnejši od splošnega navodila iz leta 1783 in je veljal do leta 1907. Cesar je 17. marca 1907 odobril nov *Predpis za finančno stražo*,⁸⁸³ ki ga je dan pozneje izdal finančni minister, veljati pa je začel 1. aprila 1907; imel je 158 členov, 10 prilog in 10 vzorcev obrazcev.

Po letu 1830 so tudi na državni meji postopoma vzpostavljali postaje finančne straže, ki so skrbele za plačilo dajatev od blaga, ki so ga prevažali v državo ali iz nje. V deželi sami pa so določili, da je s 1. novembrom 1858 trošarina v Ljubljani zajela 50, v drugih predelih Kranjske pa 10 vrst blaga (na primer vino, mošt, meso, klavno živino itd).⁸⁸⁴ Hkrati so določili zneske cestnine, mostnine in brodnine. Cestnina je bila odvisna od dolžine poti ter vrste živine. Za eno miljo je znašala za vprežno žival 2 krajcarja, za nevprežno žival 1 krajcar in za drobnico pol krajcarja. Mostnina je bila odvisna od uvrstitve mostu v enega od treh razredov in od vrste živali. Za vprežno žival v prvem razredu mostu je znašala 2 krajcarja, v tretjem razredu pa 6 krajcarjev. Brodnino so pobirali le v Krškem na reki Savi za plovbo proti Hrvaški ali proti Zidanemu mostu. Odvisna je bila od vrste plovila in tovora.⁸⁸⁵ Te dajatve so natančno določili za vsako cestninsko in mostninsko točko ter za brodnino v Krškem. Takšnim točkam so rekli mit ali šranga. Cestninske točke na cesti iz Ljubljane proti Celovcu so bile v Ljubljani, Medvodah,

⁸⁸² Verfassungs- und Dienstvorschrift für die k. k. Finanzwache vom Jahre 1843. *Gesetze und Verordnungen im Justizfache vom Jahre 1842, für die deutschen Staaten der österreichischen Monarchie*, knjiga za obdobje od 1. I. 1842 do 2. 12. 1848, št. 696, str. 105–117, Wien 1853.

⁸⁸³ Finanzwachvorschrift, *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des k. k. Finanzministeriums für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*, št. 17/07, z dne 20. marca 1907, str. 207 in priloga str. 1–139, št. 45. Predpis je istega leta izšel tudi kot 15. zvezek priročne izdaje avstrijskih zakonov in uredb, ki jo je od leta 1898 dalje izdajala dvorna in državna tiskarna na Dunaju.

⁸⁸⁴ *Razglas c. k. finančnega deželnega vodstva za Štajersko, Krajnsko, Koroško in teržaško Primorje od 20. oktobra 1858*, DVLKV, št. 17/58, z dne 3. novembra 1858, II. del.

⁸⁸⁵ *Cesarski ukaz od 15. avgusta 1858*, DVLKV, št. 32/58, z dne 30. septembra 1858.

Kranju in Tržiču. Na tej cesti so pobirali mostnino v Medvodah in Kranju.⁸⁸⁶

S 1. januarjem 1876, ko so v Avstriji uvedli nov metrski sistem, so določili nove cestnine, mostnine in brodnino.⁸⁸⁷ Za plovbo po Savi med Brežicami in štajersko-hrvaško deželno mejo so leta 1887 določili način vožnje čolnov in splavov.⁸⁸⁸ Jeseni 1891 so odpravili državno mostnino, izrecno pa določili, da so orožniki oproščeni plačila teh treh vrst dajatev.⁸⁸⁹ Naslednje leto so na Kranjskem določili nove erarske cestnine, ki so začele veljati na začetku leta 1893.⁸⁹⁰ S 1. januarjem 1903 so odpravili tudi državno cestnino in brodnino. Prevzele so jo samoupravne združbe (na primer občine) ali zasebniki. Ostale so uveljavljene oprostitve od plačila ter treh pristojbin za določene osebe, na primer za orožnike.⁸⁹¹

Leta 1869 so preuredili finančno stražo na Kranjskem. Dežela je bila razdeljena na 4 kontrolne okraje, in sicer Ljubljano, Kranj, Postojno in Novo mesto. Vsak kontrolni okraj je obsegal okoliš več okrajnih glavarstev. Kontrolni okraji so se delili na davčne okraje, ki so se skladali s sodnimi okraji, torej jih je bilo 30, z Ljubljano vred pa 31. Oddelki finančne straže so bili praviloma za več davčnih okrajev. Bilo jih je 12, njihovi sedeži so bili v Ljubljani, Litiji, Kamniku, Kranju, Radovljici, Postojni, Senožečah, Ilirski Bistrici, Novem mestu, Kostanjevici, Črnomlju in Kočevju.⁸⁹²

To stražo so spet preuredili leta 1912. Bilo je 7 kontrolnih okrajev, in sicer Postojna, Kočevje, Kranj, Ljubljana I. in II., Mokronog in Novo

⁸⁸⁶ Razglas c. k. finančnega deželnega vodstva za Štajersko, Krajnsko, Koroško in terzaško Primorje od 14. oktobra 1858, DVLKV, št. 15/58, z dne 1. novembra 1858, II. del.

⁸⁸⁷ Ukaz ministrov za trgovino in finance 3. julija 1875, DZ, št. 37/75, z dne 17. avgusta 1875.

⁸⁸⁸ Razglasilo c. kr. deželne vlade na Kranjskem z dne 6. marca 1887, DZVK, št. 8/87, z dne 2. aprila 1887. Razglasilo c. kr. deželne vlade na Kranjskem z dne 16. maja 1887, DZVK, št. 11/87, z dne 1. junija 1887 (popravek prejšnjega predpisa).

⁸⁸⁹ Zakon z dne 26. avgusta 1891 zastran erarnih mostnin, cestnin in brodnin, DZ, št. 42/91, z dne 3. oktobra 1891.

⁸⁹⁰ Razglasilo c. kr. finančnega ravnateljstva za Kranjsko z dne 16. septembra 1892, DZVK, št. 12/92, z dne 12. novembra 1892.

⁸⁹¹ Zakon z dne 19. julija 1902 o odpravi državnih cestnih in prevoznih mitnic, DZ, št. 74/02, z dne 1. avgusta 1902.

⁸⁹² Oznanilo c. k. finančnega vodstva za Kranjsko od 1. avgusta 1869, ZULVK, št. 17/69, z dne 24. avgusta 1869.

mesto. Pod njih je spadalo 25 oddelkov finančne straže, kar je pomenilo, da je bil tak oddelek skoraj za vsak sodni okraj.⁸⁹³

Oblastni inšpektorat finančne kontrole v Ljubljani je 9. januarja 1923 poročal Pokrajinski upravi za Slovenijo v Ljubljani o cinitvi premoženja bivše avstrijske finančne straže ob prevratu. Na ozemlju pod oblastjo Pokrajinske uprave za Slovenijo so prevzeli 140 finančnih stražnikov v službo nove države. Imeli so 120 pušk in 127 sabelj.⁸⁹⁴

Občinski redarji v Škofji Loki

Krajevno varnost so pomagali vzdrževati tudi občinski redarji ali stražniki, kar je določal zakon o občinah. Poznali so jih tam, kjer so jih lahko vzdrževali iz svojih sredstev, saj zanje država ni prispevala. Šlo je za enega ali več mož. Občine, ki so imele mestni status, so jim rekle mestna straža, sicer pa občinska straža.

»Organizatorni štatut mestne občine v Škofji Loki«, sprejet 26. marca 1901, veljaven od 1. aprila istega leta, je med drugim določal, da mestni stražniki nadzirajo tudi uslužbensko osebje, plačano od občine, kot so bili mestni pometač, mestni prižigalec luči (kjer ni bilo električne razsvetljave, ki so jo uvedli leta 1894) in mestni dninarji. Med mestne nameščence so bili poleg tajnika občine uvrščeni tudi mestni stražniki.

Mestna straža je bila sestavljena iz nadstražnika in stražnika. Poleg prejemkov jima je pripadala brezplačna obleka, obutev, čepica, orožje, plašč, ovratnik itd. V službi sta bila v uniformi in oborožena s sabljo. Uživala sta pravice vojaške straže. Ponoči je trajala služba 14 ur in nato je bilo 10 ur počitka, podnevi pa 6 ur in nato 18 ur počitka. Dva dni v tednu je mestni redar opravljal gozdno službo. Tedaj je bil v civilni obleki, pokrit z gozdarsko kapo in oborožen s puško. Skrbela sta tudi za čistočo v stražnici, zaporih, za stranišča in svetilko na rotovžu.

Stražnik je ponoči bival v stražnici in vsaj enkrat je moral obhoditi mestno območje. Ob predaji službe je novemu stražniku povedal o novostih. O njih je poročal tudi županu ali policijskemu nadzorniku v županstvu; ta dva sta bila predpostavljena občinskemu redarstvu. Prestopke sta naznanjala županstvu. Ponoči sta nadzorovala tudi policijsko

---

⁸⁹³ Razglas c. kr. finančnega ravnateljstva za Kranjsko z dne 20. aprila 1912 o spremembah v priglednih okrajih finančne straže na Kranjskem, DZVK, št. 11/12, z dne 8. maja 1912.

⁸⁹⁴ AS 60, Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, šk. 20, št. 293.

uro lokalov. Ob tržnih dnevih, letnih sejnih, vojaških naborih, ljudskih shodih, velikih procesijah in sprevodih sta službo opravljala oba hkrati in v pomoč jima je bil dodeljen še mestni sluga.

Kaj sta počela na tržnici in ob sejnih? Skrbela sta, da so prodajali le zdrava živila, jih zavijali v primerno posodje ali papir, imeli prave mere in uteži, sprostila sta prehode na tržni oziroma sejmski prostor, onemogočala naglo vožnjo in ježo po tržnih prostorih itd.

Ko je začel veljati navedeni občinski statut, so razpisali mesti obeh stražnikov. Za nadstražnika se je javilo 11 mož. Izbran je bil Anton Kermc, bivši orožniški stražmojster ter zatem občinski tajnik v Planini; za stražnika je bil sprejet Jožef Perko.

Od 1. maja 1902 dalje je njuna dnevna služba trajala po 8 ur. Stražnik je ob neparnih dnevih služboval od 14.00 do 22.00 ali od 22.00 do 6.00, ob parnih dneh pa od 6.00 do 14.00 ter od 22.00 do 6.00. Za nadstražnika je veljalo obratno, tako da sta se dopolnjevala. »Službeni red za mestno redarstvo v Škofji Loki«, veljaven od 15. februarja 1904, je določil tedenski razpored službe za oba stražnika in uradnega slugo. Slednji je bil praviloma v gozdni službi in tedaj je opravljal naloge, določene s »Pravili gojzdnega paznika«, sprejeta 28. decembra 1889. Tam so bile našteje gozdne površine v lasti mesta, ki jih je bilo treba nadzorovati in ugotavljati nedovoljena dejanja ter ravnanja. Ta služba je bila ob delavnikih. Ob nedeljah in praznikih je moral biti stražnik, ki ni bil v službi, v pripravljenosti od 18.00 do zaprtja vseh javnih lokalov ter priskočiti na pomoč svojemu tovarišu, če je nastala potreba.

O občinski straži v Škofji Loki in njenem delovanju je nekaj zapisano tudi v zapisnikih sej občinskega odbora, zato nekatere na kratko povzemam, saj je na ta način lažje ustvariti sliko o teh možeh postave, ki so bili neke vrste deklace za vse.

V zapisniku seje občinskega sveta v Škofji Loki z dne 11. novembra 1866 je zapisano, da bodo uvedli mestnega stražnika z letno plačo 200 goldinarjev. Hkrati so določili plačo tudi nočnemu čuvaju, in sicer 72 goldinarjev letno, ter določili, da mora ure oklicevati v slovenskem jeziku.

Na seji 17. maja 1872 so odborniki sklenili, da bodo odslej kaznovani tudi gospodarji, če bodo njihove delavce zasačili pri vpitju in razgrajanju. Mestnemu slugi naj se dodajo 3 ali 4 meščani, ki bodo skupaj patroljirali, iz pobranih glob za vpitje pa bodo plačevali stražnika.

Na seji občinskega odbora 8. oktobra 1874 so določili razne vrste taks, ki jih je 27. novembra istega leta potrdil deželni odbor Kranjske: za dovoljenje o podaljšanju policijske ure v gostiščih je taksa za vsak večer znašala 2 goldinarja, za izdajo domovnice (potrdila o pripadnosti občini oziroma mestu) pa 10 krajcarjev.

Na seji 16. novembra 1882 so kritizirali nočnega čuvaja, ker da ne naznani nobenega tatu. Župan je pojasnil, da je njegova naloga le straža pred ognjem. Zato so sklenili, da je njegova vloga odslej tudi varnostna, policijska, stražniška. Zaposli naj se pomočnik policijskega stražnika, oba pa naj dobita plačo po 120 goldinarjev letno. Okrajno glavarstvo bodo zaprosili, da bo oba stražnika zapriseglo in bosta tako dobila status javne straže.

4. decembra 1897 so sklenili, da se za novoustanovljenega gozdnega čuvaja predvidi letni strošek 80 goldinarjev. Na seji 9. decembra 1905 je odbornik Rafael Thaler predlagal, naj bi stražnik ponoči pazil tudi na to, ali so vrata trgovin in hiš zaklenjena. Župan mu je obljubil, da bo to naročil stražnikoma.

Na seji 17. decembra 1910 se je odbornik Franc Zihlerl pritoževal nad ropotom v gostilni v kapucinskem predmestju št. 13, ki so ga povzročali zlasti mehanični godbeni instrumenti. Župan mu je pojasnil, da ukazi o policijski uri po 22.00 tega ne dopuščajo.⁸⁹⁵

Zasebni detektivi

Nekakšni »bratrance« državnih policijskih agentov, ki so se ukvarjali s kriminaliteto ali zaščito države, pa »polbratrance« orožnikov in stražnikov so bili tudi zasebni detektivi, ki jih je Avstrija dopustila leta 1904. Tedaj sta ministra za trgovino in za notranje zadeve izdala ukaz, da so dovoljena zasebna detektivska podjetja. Uvrstila sta jih med obrti z dopustilom (dovoljenjem). To je pomenilo, da so poslovala v skladu z obrtnim redom, izdanim 15. marca 1883.⁸⁹⁶ Poznal je troje vrst obrti: svobodne, ki jih je smel opravljati vsakdo, če je imel pravico razpolagati s svojim premoženjem; rokodelske, za katere je bila potrebna ročnost in izučitev zanjo; dovoljene ali koncesionirane, za katere je bilo iz javnih

---

⁸⁹⁵ Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861–1918, str. 7, 11, 19, 37, 47, 56, 74, 84, 118–126, 128–136, 143–144 in 148–149.

⁸⁹⁶ Postava od 15. marcija 1883, s katero se obrtni red izpreminja in dopolnjuje, DZ, št. 12/83, z dne 29. marca 1883.

ozirov potrebno dovoljenje. Našteti je bilo 21 obrti z dovoljenjem. Obrti ni smel opravljati, kdor je bil obsojen za katerokoli hudodelstvo ali za pregrešek ali prestopok iz lakomnosti po dobičku ali zoper javno moralo, tihotapstvo ali dohodarstvene (finančne) predpise.

Detektivsko podjetje ni smelo opravljati ničesar, kar se je zdelo sumljivo s stališča javne varnosti ali nravnosti. Poleg splošnih pogojev za obrt so za opravljanje detektivske dejavnosti zahtevali še popolno zanesljivost in neomadeževanost prosilca. Pred obrtnim oblastvom so se morali izkazati z zadostno splošno izobrazbo.

Ko je prosilec dobil dovoljenje za zasebnega detektiva, je bil dolžan, da je svoje spise hranil tako, da niso bili dostopni nepoklicanim osebam. Dovoljenje za to obrt je izdajalo deželno politično oblastvo, na Kranjskem torej deželna vlada. Pri tem je bilo treba upoštevati krajevne potrebe, kar je pomenilo, da je bilo število detektivov omejeno. Prestopke s tega področja so kaznovali po določbah obrtnega reda. Te določbe so začele veljati z dnem objave v uradnem listu, torej 27. aprila 1904.⁸⁹⁷ Nov obrtni red in vsi drugi predpisi te vrste so bili izdani spet leta 1907.⁸⁹⁸

---

⁸⁹⁷ Ukaz ministrov za trgovino in za notranje stvari z dne 19. aprila 1904, DZ, št. 22/04, z dne 27. aprila 1904.

⁸⁹⁸ Razglas trgovinskega ministra v sporazumu z ministrom za notranje stvari z dne 16. avgusta 1907, DZ, št. 89/07, z dne 16. avgusta 1907; popravek v št. 107/07, z dne 5. oktobra 1907.

MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Izbruh prve svetovne vojne je tudi za orožnike pomenil precejšnjo spremembo tako pri opravljanju službe kot v zasebnem življenju. Pravi-loma na slabše.

Omejitve svoboščin in pravic

Še pred začetkom vojnega požara je Avstro-Ogrska izvedla nekatere ukrepe, ki so se izkazali kot neposredne priprave na spopad. Med njimi velja omeniti nekaj tistih, ki so zadevali tudi orožništvo.

Na Dunaju so 23. maja 1914 ukazali, da bosta s 1. julijem 1914 začela veljati zakona, ki sta določila vojaški kazenski pravdni red za skupno vojno moč ter za deželno obrambo. Oba sta bila objavljena že poleti 1912. Drugi je določil, da velja tudi za orožništvo, razen če je šlo za dohodninske prestopke. Sodišča deželne obrambe so bila brigadna, divizijska in vrhovno sodišče deželne obrambe.⁸⁹⁹ Sedaj so te določbe stopile v veljavo, hkrati pa so izšla navodila za izvajanje tega zakona.⁹⁰⁰

Sredi julija 1914 so se na Dunaju odločili, da bodo organizirali »avstrijski vojaški kor«.⁹⁰¹ Člani so bili le neaktivni in nekdanji podčastniki ter moštvo. Aktivni orožnik (ne pa častnik) ali podčastnik je lahko postal član, če je to dopustilo oblastvo. Dovoljenje za ustanovitev takega društva je dalo deželno politično oblastvo. Ta društva so se povezovala v zvezo na ravni dežele in na ravni države v avstrijski vojaški zbor. Namen je bil, da izraža, goji in krepi ljubezen ter zvestobo do cesarja in domovine, avstrijsko državno misel, prijazen spomin na vojaški čas v smislu tovariške zvestobe, dodatno pa je lahko še pospeševalo blaginjo, družabnost in izobraževanje članov ter strelstvo. Te določbe so začele veljati 1. avgusta 1914 in istega dne so bila v urad-

---

⁸⁹⁹ *Zakon z dne 5. julija 1912 o vojaškem kazenskem pravdnem redu za deželno obrambo*, DZ, št. 55/12, z dne 8. julija 1912.

⁹⁰⁰ *Ukaz ministra za deželno bran z dne 23. maja 1914*, DZ, št. 52/14, z dne 4. junija 1914. *Ukaz ministra za deželno bran v sporazumu z vojnim ministrom, ministra za notranje stvari in pravosodnega ministra z dne 23. maja 1914*, DZ, št. 52/14, z dne 4. junija 1914.

⁹⁰¹ *Cesarški ukaz z dne 4. julija 1914. I. o c. kr. avstrijskem vojniškem koru*, DZ, št. 61/14, z dne 8. julija 1914.

nem listu objavljena še navodila za izvrševanje tega cesarskega ukaza.⁹⁰²

Cesar je 25. julija 1914 ukazal, da so civilne osebe prešle v pristojnost vojaških sodnih oblasti. To je veljalo, če je na območju razglašene mobilizacije civilna oseba zagrešila določena kazniva dejanja in jo je sodilo sodišče deželne obrambe. Taka kazniva dejanja so bila na primer veleizdaja; razžalitev veličanstva ali članov cesarske rodbine; motenje javnega miru; vstaja; upor; nasilno ravnanje zoper shod o javnih zadevah, sodišče ali drugo javno oblastvo; hudobne poškodbe na železnici in pri telegrafu; pomoč pri skrivanju beguna; nasilje ali grožnja oblastni osebi, uboj, težka telesna poškodba, rop aktivne osebe vojske, mornarice, deželne obrambe, črne vojske, vojaškega orožnika ali drugega orožnika; nasilstvo ali zažig imovine, ki pripada vojaškemu ali deželnoobrambnemu erarju itd.⁹⁰³

Istega dne, torej 25. julija 1914, je vlada posegla po zakonu z dne 5. maja 1869, ki je dovoljeval izjeme od veljavnih zakonov.⁹⁰⁴ Odredila je, da se začasno razveljavljajo določbe 8., 9., 10., 12. in 13. člena ustave s konca leta 1867, ki je imela nekoliko nenavadno ime.⁹⁰⁵ Niso več veljale ustavne določbe o osebni svobodi, nedotakljivosti stanovanja, tajnosti pošte, pravici do prirejanja shodov in ustanavljanja društev ter svobodi govora in pisanja.⁹⁰⁶

Ko je 28. julija 1914 Avstro-Ogrska napovedala Srbiji vojno, so sledile še nove omejitve ne le svoboščin in pravic, marveč tudi življenjske ravni prebivalstva, vse do načrtovane količine življenjskih potrebščin na osebo.

Take ukrepe so odrejale tudi deželne oblasti v Ljubljani. Tako je deželni predsednik na Kranjskem 26. julija 1914 razglasil nove roke o

---

⁹⁰² Ukaz ministrstev za deželno bran in notranje stvari v sporazumu z ostalimi udeleženi ministri z dne 31. julija 1914, DZ, št. 92/14, z dne 1. avgusta 1914.

⁹⁰³ Cesarski ukaz z dne 25. julija 1914, s katerim se civilne osebe začasno postavljajo pod vojaško sodno oblast, DZ, št. 71/14, z dne 26. julija 1914.

⁹⁰⁴ Zakon z dne 5. maja 1869, d. z. št. 66, s katerim se na podlagi člena 20. državnega temeljnega zakona z dne 21. decembra 1867, d. z. št. 142, določajo upravičenja odgovorne vladne oblasti, ukreniti začasne in krajevne izjeme obstoječih zakonov. Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, I. zvezek.

⁹⁰⁵ Državna osnovna postava od 21. 12. 1867 o občnih pravicah državljanov za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru. Prestava iz državnega zakonika za leto 1867 za kranjsko vojvodino, št. 118.

⁹⁰⁶ Ukaz vsega ministrstva z dne 25. julija 1914. I., s katerim se odrejajo izjeme od obstoječih zakonov, DZ, št. 73/14, z dne 26. julija 1914.

pošiljanju tiskanih stvari v pregled pristojnemu oblastvu, to je varnostnemu oblastvu glede kraja tiskanja ter državnemu pravdnilstvu; neperiodično tiskano stvar je bilo treba dati v pregled 8 dni pred izdajo, periodično pa 3 ure prej.⁹⁰⁷ To je veljalo do 31. oktobra 1918.⁹⁰⁸ Isti predsednik je 10. avgusta 1914 določil novosti pri prijavljanju in odjavljanju bivališča na območju Kranjske, za Ljubljano pa to ni veljalo.⁹⁰⁹

Med priprave na vojno bi bilo mogoče uvrstiti tudi dograjevanje črne vojske. Domobranske enote so vse bolj vključevali v načrtovanje prve obrambne črte cesarstva, zato se je pokazala potreba po enotah, ki bi nekoliko nadomestile domobrane pri izvrševanju njihovih prvotno predvidenih nalog, to je službe v zaledju in obrambe domačih dežel.

*Pokopališče na soški fronti padlih avstro-ogrskih vojakov
v Ukancu, slikano 2. septembra 2002. (Pavle Čelik)*

---

⁹⁰⁷ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 26. julija 1914, DZVK, št. 14/14, z dne 5. avgusta 1914.

⁹⁰⁸ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 29. oktobra 1918, DZVK, št. 22/18, z dne 31. oktobra 1918.

⁹⁰⁹ Ukaz c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 10. avgusta 1914, DZVK, št. 15/14, z dne 12. avgusta 1914.

Zato so v obrambne priprave vključili črno vojsko. To so sprva poznali le na Tirolskem in Predarlškem ter pozneje tudi na Ogrskem. Vojaški zakon iz leta 1869⁹¹⁰ je ni vzpostavil v drugih deželah Avstrije, saj so bili poslanci v državnem zboru na Dunaju proti temu.⁹¹¹ Na celotnem avstrijskem ozemlju so to obrambno sestavino pravno vzpostavili leta 1886.⁹¹² Spomladi 1915 so obveznost služenja v čmi vojski razširili na vse moške v starosti med 18 in 50 let, ki niso bili v skupni vojski ali pri deželni obrambi.⁹¹³

Občinske straže, pomožna varnostna sila

Vojni požar je zahteval vse več vojakov, saj jih je avstro-ogrška država že od vsega začetka razporejala na dve fronti, balkansko in rusko, od konca pomladi leta 1915 pa še na italijansko bojišče. Mobilizacija je postajala vsakdanjik naših vasi, trgov in mest.

Oblast se je odločila, da bo okrepila varnost na ta način, da bo vzpostavila množično obliko prostovoljnih občinskih straž. Ker je šlo za samoupravno plat delovanja občin, se je v to vključil tudi deželni odbor Kranjske, saj se deželni zbor med vojno ni sestajal. Odbor je 7. avgusta 1914 razposlal vsem županom okrožnico z naročilom, da občine vzpostavijo občinske straže za zagotavljanje javnega reda in miru ter javne varnosti. Županstva so morala o izvrševanju te naloge poročati deželnemu odboru in hkrati zahtevati toliko deželnih grbov, kolikor mož je bilo predvidenih za te straže. Grb je bil zamišljen kot zunanje znamenje takih straž, ki so tako dobile status javnih straž, izdelan pa je bil iz kositra.⁹¹⁴

Ko so župani iz vseh krajev Kranjske poročali o izpolnjevanju te naloge, so navajali številne težave: ni orožja za stražnike, ni denarja za njihovo plačilo, primanjkuje tudi primernih fantov in mož, saj so številni že odšli na frontno črto itd. Tako je Franc Demšar, župan občine Poljane nad Škofjo Loko, 18. avgusta 1914 pisal deželnemu odboru, da so

⁹¹⁰ *Postava od 5. 12. 1868*, ZULVK, št. 1/69, z dne 14. januarja 1869. *Postava od 13. 5. 1869 o deželni brambi za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane*, ZULVK, št. 13/69, z dne 15. junija 1869.

⁹¹¹ Stergar, *Slovenci in avstro-ogrške oborožene sile*, str. 222.

⁹¹² Prav tam. *Postava od 6. junija 1886 o črni vojski za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru, razen Tirolske in Predarlške*, DZ, št. 31/86, z dne 19. junija 1886.

⁹¹³ *Cesarski ukaz z dne 1. maja 1915*, DZ, št. 49/15, z dne 4. maja 1915.

⁹¹⁴ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, XIII., enota 2178: Mobilizacija, javno stražništvo, št. 17849.

izbrali dva stražnika, ki rabita vsak svoj deželni grb (orla, kot so rekli), da ga bosta nosila za klobukom. Grba so jim poslali 25. avgusta 1914, kar so zabeležili na spis.⁹¹⁵

Deželni odbor je 29. avgusta 1914 razposlal županom novo okrožnico, v kateri je sporočil, da so izdelavo deželnih grbov naročili na Dunaju, dokler pa ne bodo vsem na razpolago, naj stražniki nosijo belo-moderdeč trak (prevezo, kot so rekli); po prejemu grbov naj trak nosijo le, če ne bo dovolj grbov ali ob povečanju števila stražnikov. Če mož ni mogoče oborožiti z lovskimi puškami, naj nosijo primerno gorjačo s svinčnim držajem, so še svetovali deželni odborniki iz Ljubljane.⁹¹⁶

O delovanju teh straž so po svoji službeni črti poročale tudi orožniške postaje. Orožniški stražmojster Kovačič s postaje Horjul je 1. septembra 1914 poročal okrajnemu glavarstvu Ljubljana-okolica, da je v Horjulu vzpostavljena straža konec avgusta povsem opustila svoje delovanje. Poročilo je prispelo tudi na deželni odbor. Od tam so pisali županstvu v Horjulu in zahtevali pojasnilo. Županstvo je odpisalo 8. septembra 1914 in navedlo razloge, zakaj so opustili občinsko stražo: vse občane je z razglasom opozorilo, naj pazijo na vse tuje in sumljive osebe, in če se ne morejo izkazati in upravičiti bivanja, naj jih primejo in izročijo orožnikom; zaradi mobilizacije primanjkuje moških, zato bi bilo preveč naporno, da bi ponoči stražili, podnevi pa delali na posestvih ali celo hodili okrog; občina je tako raztresena, da je nemogoče patroljirati povsod in je boljše, da vsak pazi na svojem posestvu na sumljive ljudi ter jih izroči orožnikom. Zadnji dan septembra 1914 je županstvo zaprosilo za 8 kranjskih grbov, kar je pomenilo, da so zopet vzpostavili stražo.⁹¹⁷

Deželno orožniško poveljstvo št. 12 v Ljubljani je zaprosilo deželni stavbni urad, da bi izdelali dva seznama, in sicer bi prvi zajel mostove na deželnih cestah 1. in 2. reda, drugi pa pomembne vodovode na Kranjskem, ki bi jih kazalo zastražiti z občinskimi stražami. Taka seznama so izdelali 2. septembra 1914 in ju poslali tako omenjenemu poveljstvu kot tudi deželnemu odboru. Prvi je obsegal 48 mostov in drugi 30 vodovodnih naprav.⁹¹⁸

⁹¹⁵ Prav tam, št. 18563.

⁹¹⁶ Prav tam, št. 19245.

⁹¹⁷ Prav tam, št. 19955 in 20985.

⁹¹⁸ Prav tam, št. 19474.

Armadno poveljstvo je 10. junija 1915, že po nastanku soške fronte, ukazalo, da morajo občine zastražiti telefonske, telegrafske in železniške naprave, da jih ne bi poškodoval sovražnik. Deželni odbor je o tem izdelal okrožnico in jo 22. junija 1915 razposlal vsem županstvom.⁹¹⁹ Občinske straže so dobile novo, dodatno nalogo. Župan občine Poljane je tako 29. oktobra 1915 osebno prevzel 7 deželnih grbov za označevanje tamkajšnjih stražnikov.⁹²⁰

Tovrstne straže so kljub vsem svojim slabostim in pomanjkljivostim osebne in stvarne narave odigrale svojo pozitivno vlogo. Ob razpadu monarhije so tovrstne izkušnje uporabili za zagotavljanje javnega reda in miru ter javne varnosti po vaseh, trgih in mestih, tokrat na zahtevo novih oblasti v Ljubljani. Iz straž za ohranitev cesarstva so se spremenile v straže za ohranitev reda v času nastajanja nove države Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Že na začetku vojnega spopada so pristojni mislili na to, da bi ga primerno dokumentirali. Minister za deželno obrambo je 20. oktobra 1914 razposlal novo okrožnico o zbiranju gradiva za zgodovino deželne obrambe in orožništva. Bila je nadaljevanje podobne okrožnice z dne 15. septembra 1914. Gradiva naj bi obsegala: a) vodenje dnevnikov enot od prvega dne mobilizacije deželne obrambe naprej, b) pohode in operacije vojaških enot na frontah, c) v zaledju opis pomembnejših dogodkov. Zapisano je bilo, da bodo deželna orožniška poveljstva prešla tovrstna podrobna navodila od ministrstva za deželno obrambo. Zaprošil je namestništva in deželna predsedstva, da podprejo to dejavnost. K temu bi utegnili prispevati vsi, ki se amatersko ukvarjajo s fotografiranjem, je še pristavil. Predsedstvo deželne vlade za Kranjsko je 28. oktobra 1914 ta dopis razposlalo tudi vsem okrajnim glavarstvom in županstvu v Ljubljani z zaprosilom, da podprejo te dejavnosti in o morebitnih pomembnih dogodkih te vrste poročajo na ministrstvo za deželno obrambo.⁹²¹

Orožniška postaja Dolenjske Toplice je bila med tistimi enotami, ki so bile precej daleč od vojnih spopadov, a ji ni bilo povsem prizanešeno. Seveda na poseben način. V tamkajšnjem zdravilišču so vzpostavili vojaško okrevališče. Ker so bila zidana poslopja zdravilišča

---

⁹¹⁹ Prav tam, št. 9963.

⁹²⁰ Prav tam.

⁹²¹ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1914, fasc. 2601–3200, št. 3039.

premajhna, da bi sprejela vse ranjence s soške fronte, so jih namestili tudi v šolo in zgradili tri barake deloma iz opeke in deloma iz lesa. Prostor zanje so našli med potjo, ki je iz naselja vodila na pokopališče, in potokom Sušica. Na voljo je bilo skoraj 300 postelj in v tem kraju se je zdravilo ali okrevalo okoli 15.000 vojakov.⁹²²

Spomin na tista leta je ohranil domačin Karel Henigman, ki je vse to fotografiral in tako zbral lepo gradivo o preteklosti svojega kraja. Po končani vojni so barake opustili in eno od njih je za 11.000 dinarjev kupil Henigman, da je v njej bivala njegova družina. Čez čas jo je porušil in sezidal novo, manjšo hišo na današnjem naslovu Na griču 4, ki stoji še danes. V njej živi njegov sin Rajko, ki hrani bogato očetovo fotografsko dediščino, iz katere mi je podaril nekaj slik iz vojnega časa.

Okrevanci na dvorišču barake v zdravilišču Dolenjske Toplice med prvo svetovno vojno. (Rajko Henigman, Dolenjske Toplice)

---

⁹²² Boris Dolničar: Najiminitnejše zdravilišče na Kranjskem, *Vzajemnost*, 2004, št. 4, str. 49–50.

Sodelovanje z vojaško obveščevalno službo

Oswald Kostenzer, od leta 1912 do 1917 poveljnik 6. deželnega orožniškega poveljstva v Gradcu, ki je prej služboval na Kranjskem, je dal 24. avgusta 1914 usmeritve za delo orožniških postaj na Štajerskem; te so se nanašale zlasti na odkrivanje prosrbsko in južnoslovansko usmerjenih oseb. Šlo je zlasti za Slovence v jugozahodnem delu Štajerske.

To je bil bržkone povod, da so 24. septembra 1914 na Dunaju izdelali informacijo o orožniški službi, posebej o razmerjih med orožniki in oblastjo. Navedli so določbe iz zakona o orožništvu, organskih določb k temu zakonu, službenega navodila in besedilo prisege. Sklenili so takole: iz navedenih določb je razvidno, da se sme splošna navodila orožništvu, ki zadevajo načine opravljanja varnostne službe, dajati le v sporazumu s šefom deželne politične ali okrajne oblasti. Odrekanje pravici okrajnih glavarstev in deželnih vodij nasprotuje črki in duhu orožniških predpisov. Naslednji dan je državno-policijski urad v notranjem ministrstvu (oddelek za državno varnost) izdelal usmeritve, usklajene z navodilom o sodelovanju orožništva z vojaško obveščevalno službo.

Vojaška obveščevalna služba se je delila na ofenzivno (zunanjo) in defenzivno (notranjo). Prva je bila vezana izključno na vojaške kadre. Orožništvo je moralo varovati lastne informatorje, v obmejnih območjih pa je poročalo o pridobljenih obvestilih o razmerah onstran meje. Stiki med orožništvom in vojaškimi obveščevalci so bili neposredni in slednji so smeli prvim dajati neposredne ukaze s tega področja. Vodenje defenzivne obveščevalne službe je bilo v pristojnosti varnostnih oblastev, ki so o vseh dogodkih te vrste poročala vojaškim obveščevalnim uradom. Orožništvo v obmejnih okoliših je moralo budno paziti na dogodke državno-policijske narave, seveda posredno, so zapisali avtorji teh usmeritev.⁹²³

Iz orožniških poročil o protidržavnem razpoloženju

Orožništvo je med vojno še bolj skrbno pazilo, da je odkrivalo vse dogodke, pojave in dejanja, ki so spadala v okvir državno-policijskih zadev oziroma državne zaščite.

⁹²³ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 30, št. 15742.

Deželno predsedstvo za Kranjsko je 6. avgusta 1914 poročalo o aretacijah več oseb v Šentvidu pri Ljubljani. Orožniki so tam prijeli dve ženski, ker sta žalili cesarja z besedami »Kaj pa bo naš cesar, ko se ga tako napije, da obleži in gre vse pod njega«. Moški je večkrat vzkliknil »Živijo, Srbija!« in govoril proti monarhiji, njegovi sestri pa sta govorili, da bodo slovenski vojaki nehali streljati na srbske.

Orožniška postaja v Škofji Loki je prijela Janeza Tavčarja iz Poljan, ki je pred odslužitvijo vojaškega roka odšel v ZDA in se po 18 letih vrnil domov. Na železniški postaji Trata pri Škofji Loki je 29. julija 1914 fotografiral vlak z vpoklicanim vojaštvom, zato so ga možje postave prijeli.⁹²⁴

Pisatelj Ivan Cankar, stanujoč na Glincah št. 17, na Rožniku, je 11. avgusta 1914 sedel pred gostilno na Vrhniki. Mimo so prišli trije dijaki, ki jih je ogovoril nekako takole: »Če ste Srbi, pridite sem, boste pili in jedli zastonj«. Ko so za to izvedeli orožniki, so ga prijeli in predali okrajnemu sodišču na Vrhniki, saj ni bil spoznan za nevarnega vojaški sili.⁹²⁵

Orožniška patrolja s postaje Gorenja vas je 30. novembra 1914 v gostilni na Logu prijela Pavla Debeljaka iz Visokega pri Poljanah, študenta prava. Vojakom na dopustu, ki so prišli v to gostilno, je govoril, da so neumni, če se pustijo ubijati ali pobijati lastne brate. Pokazal je na cesarjevo sliko na steni in dejal, da se zanj ne bo boril.⁹²⁶

Nezadovoljstvo ljudi in razmere so se le še zaostrovale, tako da je bilo 6. marca 1915 na Kranjskem razglašeno naglo sodišče. To je pomenilo, da je vojaško sodišče sodilo tudi civilnim osebam, ki so ogrožale vojskujočo se Avstrijo.⁹²⁷

Julija 1915 je Janez Brence, kmet in gostilničar z Dovjega, na cesti in nato še v domači gostilni sramotil cesarja. Predan je bil vojaškemu sodišču, ki ga je obsodilo na smrt z ustrelitvijo. Sodba je bila izvršena 24. avgusta 1915. To je bila prva smrtna obsodba civilne osebe na Kranjskem za tako dejanje.⁹²⁸

⁹²⁴ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 9682.

⁹²⁵ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 10715 in 16627.

⁹²⁶ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 259.

⁹²⁷ Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 22.

⁹²⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 21132 in 21848.

Druga taka obsodba je bila izvršena 15. oktobra 1915. Janez (tudi Ivan) Kromar, kovač iz Radošev v Beli krajini je izjavil le to, da ima Srbija prav. Zaradi kršitve javnega miru je bil obsojen na smrt in takoj ustreljen.⁹²⁹ Po končani vojni so njegovo truplo prepeljali iz Suhega bajerja na Ljubljanskem barju in ga 23. aprila 1922 slovesno pokopali v domači vasi. Pogreba se je udeležilo več deset tisoč ljudi, je poročala orožniška postaja Črnomelj.⁹³⁰

Cesar je 9. junija 1915 izdal ukaz, ki je določal, da mora storilec hudodelstva izdaje plačati državi povzročeno škodo. Dovoljeno je bilo, da so mu zasegli premičnino ali nepremičnino v Avstriji. Ukaz je začel veljati z dnem objave v uradnem listu, torej 12. junija 1915.⁹³¹

Ko je dr. Anton Korošec, predsednik Jugoslovanskega kluba v državnem zboru na Dunaju 30. maja 1917 prebral tako imenovano majniško deklaracijo, se je začelo izražanje podpore tej izjavi. To je bilo gibanje, ki je sprva potekalo kot podpisovanje izjave s strani posameznikov in občinskih odborov, spomladi 1918 pa v obliki javnih zborovanj, ki so jih oblasti začele molče dopuščati, 12. maja 1918 pa jih je notranje ministristvo prepovedalo.⁹³²

Deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani je 17. maja 1918 poročalo na notranje ministristvo o nacionalnem razpoloženju na Kranjskem: je vse bolj za državo južnih Slovanov in vse bolj proti nemštvu. Za doseganje tega cilja ne izključujejo niti sile, saj dostop do orožja ni nemogoč; na orožniških postajah in v občinskih skladiščih je bilo namreč precej orožja in streliva ter drugega državnega premoženja, kar bi bilo treba odpeljati iz dežele. Predlagalo je naslednje ukrepe: revizijo lastnikov orožja, odvzem orožja politično oporečnim, odvoz vsega vskladiščenega orožja, določanje vladnega zastopnika na vsa zborovanja, kjer bi preprečil propagando za državo južnih Slovanov.⁹³³

Ministrstvo za notranje zadeve je 6. julija 1918 poročalo vrhovnemu vojaškemu poveljstvu o pritožbah slovenskih prebivalcev Dolenje vasi pri Ribnici zoper vojaštvo. Ugotovljeno je bilo, da so pritožbe neutemeljene in da gre za provokacije tamkajšnjih vaščanov do madžarskih vojakov topniške dopolnilne skupine feldmaršala Svetozarja Borojevića.

⁹²⁹ AS 185, C. kr. ministristvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 22638.

⁹³⁰ AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, ban 13–5, fasc. 1922, št. 16286.

⁹³¹ *Cesarski ukaz z dne 9. junija 1915*, DZ, št. 74/15, z dne 12. junija 1915.

⁹³² Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 177.

⁹³³ AS 185, C. kr. ministristvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 12418 in 15396.

Ravnanje ribniških orožnikov ni neoporečno in bi ga kazalo zamenjati s tujimi možmi, tudi z vojaškim orožništvom, so zapisali.⁹³⁴

Vojak Janez Ferjan je bil na dopustu v domači vasi Poljče pri Begunjah na Gorenjskem. Dopust je samovoljno podaljšal in orožnik ga je 17. julija 1918 prišel pozvat, naj se vrne v enoto. Vojak ni ubogal in je napadel moža postave. Ta se je branil in vojaka zabodel z bajonetom v prsi. Naslednji dan je poškodbam podlegel. Istega dne je deželno predsedstvo za Kranjsko o dogodku poročalo notranjemu ministrstvu. Od tam so poročilo poslali ministrstvu za deželno obrambo, ministrskemu predsedniku in ministrski komisiji pri vojnem ministrstvu. Vsi so se podpisali na hrbtni strani spisa in še z žigom overili, da so se seznanili z vsebino.⁹³⁵

Deželno predsedstvo za Kranjsko je 17. oktobra 1918 poročalo notranjemu ministrstvu, da je v deželi potrebna le iskrica, da bi nacionalni izbruhi dosegli vrelišče. Potrebno bi bilo okrepiti orožništvo, saj je le v Ljubljani vojaška garnizija. Vseh 11 okrajnih orožniških postaj bi kazalo okrepiti s po 10 možmi, skupaj torej 110 mož; okrepili bi tudi orožništvo v delavskih središčih, kot so Zagorje, Jesenice, Javornik, Idrija in Bela peč, vse s po 10 možmi, torej skupaj 50 mož. V celoti bi potrebovali 160 nemških orožnikov, pri čemer je besedico nemških podčrtal sam deželni predsednik Heinrich Atterns.⁹³⁶

Deželni predsednik je 24. oktobra 1918 spet poročal notranjemu ministrstvu, da se tudi v Ljubljani pripravlja manifestacija, podobna tisti 21. oktobra 1918 v Zagrebu. Kako ukrepati, se je vprašal in sam odgovoril v obliki vprašanj. Ali jo v kali zatreti ali jo dopustiti in nastopiti šele ob začetnih kravalih, razbijanju oken in ropanju? Prvi način ukrepanja bi bil mogoč le ob vojaški pomoči nemškega oziroma madžarskega bataljona; verjetno bi prišlo do uporabe orožja in prelivanja krvi. Druga možnost bi zahtevala zagotovilo policijskega direktorja in župana, da je na manifestaciji dovolj rediteljev; straža in vojska bi nastopili le ob neredih. Rabil bi takojšen telefonski odgovor na postavljena vprašanja, odgovor naj bo kratek: ali prva ali druga različica ukrepov. Če ne bo prejel odgovora, bo sam ravnal po drugi varianti, je sklenil pisanje.⁹³⁷

⁹³⁴ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 15270. V NUK je bila med 20. marcem in 25. aprilom 2003 razstava z naslovom »Zamolčani feldmaršal Svetozar Borojević pl. Bojna« in ob tej priložnosti je izšel kratek vodnik po razstavi.

⁹³⁵ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 16812.

⁹³⁶ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 5943.

⁹³⁷ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 23967.

Istega dne je poslal še en dopis notranjemu ministrstvu, kjer je prosil za bataljon vojakov ter orožniško moštvo, za katerega je zaprosil 17. oktobra.⁹³⁸ Iz ministrstva za notranje zadeve so mu 25. oktobra sporočili, da pride v poštev druga različica ukrepov.⁹³⁹ Šlo je za veliko zborovanje na Kongresnem trgu v Ljubljani 29. oktobra 1918, ki je preraslo v razglasitev slovenske osamosvojitve od Avstrije.

Zadnja zaprosila za okrepitev orožništva pri nas niso rodila uspeha, ker je bila država že na pol na tleh. Ena od značilnosti dogajanja na Kranjskem je bilo tudi povečevanje števila orožniških postaj in moštva na njih. Tako je ministrstvo za deželno obrambo 11. aprila 1918 pisno obvestilo deželno predsedstvo za Kranjsko, da je s 1. aprilom dovoljeno povečanje moštva 12. deželnega orožniškega poveljstva, in sicer za 3 stražmojstre 1. razreda, 6 stražmojstrov 2. razreda in 30 orožnikov. Hkrati se je število častnikov povečalo za enega nadporočnika.⁹⁴⁰

Policijski ukrepi v Ljubljani

V režimske naloge je bilo močno vpeto policijsko ravnateljstvo v Ljubljani in če je bilo potrebno, so mu priskočile na pomoč orožniške postaje iz ožje in širše okolice. Že pred vojno je krajevna občina Spodnja Šiška postala sestavni del mestne občine Ljubljana, kar je sklenil deželni zbor vojvodine Kranjske že 10. oktobra 1913, cesar pa potrdil šele 19. junija 1914.⁹⁴¹

Policijska direkcija v Ljubljani je 29. julija 1914 opravila hišno preiskavo pri profesorju dr. Francu Ilesiču, ki je poučeval na II. državni gimnaziji v Ljubljani, in pri tem našla njegovo bogato dopisovanje z Zagrebom, Beogradom in celo Petersburgom. Šlo naj bi za znanstveno vsebino pisem, zato ga niso aretirali, pač pa so mu določili konfinacijo v Ljubljani, pri čemer so se sklicevali na omenjeni zakon z dne 5. maja 1869,⁹⁴² to je pomenilo, da ni smel zapustiti kraja svojega bivališča.

Ista direkcija je odredila strogo nadzorstvo nad znanim panslavistom in bivšim ljubljanskim županom Ivanom Hribarjem. Prepovedali so mu,

---

⁹³⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 23963.

⁹³⁹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 23967.

⁹⁴⁰ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1918, fasc. 1601–2200, št. 2054.

⁹⁴¹ *Razglas c. kr. deželnega predsedstva za Kranjsko z dne 26. junija 1914*, DZVK, št. 12/14, z dne 2. julija 1914.

⁹⁴² AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 9134 in 10915.

da bi brez dovoljenja zapustil Ljubljano, skladno z zakonom z dne 5. maja 1869.⁹⁴³

Od začetka vojne so na poštne urade v Ljubljani prihajale dopisnice, ki so imele državi sovražno ali zakonom naprotujočo vsebino. Naslovljene so bile na uredništva dnevnikov Slovenec in Slovenski narod, deželnega glavarja dr. Ivana Šušteršiča, škofa Antona Bonaventuro Jegliča ali kanonika dr. Evgena Lampeta. Dopisnice je prestrezala cenzura ali pa so jih naslovniki sami prinesli na policijsko ravnateljstvo. Prispelo je 25 takih dopisnic. Poizvedbe so pripeljale do Leopolda Suhadolnika, doma iz Spodnjih Gamelj, upokojenega učitelja ljudske šole, ki je že v letih 1905 do 1907 pisal podobne anonimke na deželno sodišče v Ljubljani. Opravili so hišno preiskavo in po primerjavi zaseženih rokopisov z dopisnicami je padel sum nanj. Ocenili so, da gre za čudaka, ne pa za duševnega bolnika, zato so ga 23. maja 1916 prijeli ter predali sodišču 5. armade.⁹⁴⁴

4. maja 1915 so v nemški samostanski cerkvi v Ljubljani potekale majske pobožnosti. Karolina Medic, nekdanja prefektinja na slovenskem dekliškem liceju v Ljubljani, je na koru nekako takole komentirala avstro-ogrsko zmago nad Rusi v Galiciji: »Kako žalostno, kako žalostno, da so Nemci zmagali«. Ovadili so jo vojaškemu sodišču in sodišče deželne obrambe v Gradcu jo je oprostilo krivde. Kljub temu so ji izrekli internacijo zaradi panslavističnih idej, in sicer v koncentracijski postaji v Oberhollabrunu.⁹⁴⁵

Jožef Jeglič iz Rafolč pri Lukovici, tovarniški delavec, je 29. marca 1916 prišel v trgovino Konzumnega društva na Krakovskem nasipu št. 10, kjer je tudi stanoval, in pred več kupci dejal: »Cel svet se meša, cel svet je neumen, ljudje pa najbolj, ki cesarja poslušajo«. Še istega dne so ga doma prijeli in odpeljali v zapor. Deželnobrambno sodišče pri poveljstvu 5. armade v Ljubljani ga je 19. maja 1916 obsodilo na smrt z ustrelitvijo in sodba je bila izvršena naslednji dan na vojaškem strelišču pod Golovcem. Pokopali so ga na Suhem bajerju.⁹⁴⁶

Fridrih Medic (tudi Friedrich Meditz) je 8. maja 1917 ovadil sošolca iz pripravljalnega razreda učiteljišča v Ljubljani. Vilibald Jazbec naj bi, ko se je izvedelo za smrt cesarja Franca Jožefa, dejal: »Naš stari osel je

⁹⁴³ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 9365 in 10658.

⁹⁴⁴ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 12640.

⁹⁴⁵ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 11189 in 26493.

⁹⁴⁶ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 7301 in 12332.

umrl«. Izključili so ga iz šole, policijsko ravnateljstvo v Ljubljani pa je zoper njega podalo kazensko ovadbo vojaškemu sodišču soške armade.⁹⁴⁷

Protivojni protesti v Ljubljani

Čprav so vladale vojne razmere, ni šlo brez javnih protestov. V naši deželni prestolnici so bile najbolj pogumne ženske, ki so bile najbolj prizadete z vojnimi omejitvami. Po drugi strani pa so bili možje in fantje na frontah. Ženske so se zatekale k protestom, ne meneč se za prepoved takega početja oziroma razveljavitev ustavne določbe o pravici do zborovanja.

Prvi protivojni protest na Kranjskem je bil v Ljubljani, in sicer že 8. maja 1915. Povod so bile v veljavi omejitve količine nujnih življenjskih potrebščin, ki so jih prejemale prebivalci, konkretno karte za kruh. Tega dne so se ženske zbrale pred palačo deželne vlade na Bleiweisovi ulici 10 (danes Prešernova cesta 8) in protestirale ne le proti omejitvi količine živil, pač pa proti vojni sami. Posredovala je policijska straža, jih več prišla in štiri od njih so bile obsojene.⁹⁴⁸

Bivši ljubljanski župan Ivan Hribar je imel sprva določeno bivališče (konfinacijo) v kraju Abtenau na Salzburškem. Kasneje je bival v Mozirju. Oblasti so mu nato dovolile, da se je vrnil v Ljubljano, in sicer 17. januarja 1918. Ko je pripotoval s poštnim vlakom na ljubljanski kolodvor, ga je tam pričakala skupina prijateljev, učenk mestnega liceja in častnikov, ki so ga hrupno pozdravljali. Pred stanovanjem na Gosposki ulici ga je pričakala skupina somišljenikov in zapeli so mu pesem »Lepa naša domovina«. Tudi naslednji dan se je pred Hribarjevim stanovanjem zbrala skupina nekaj sto študentov in dijakov, ki so nosili rdeče-modre-bele kokarde in prapore. Hribar jih je pozdravil z okna, nato so zapeli pesmi »Lepa naša domovina« in »Hej Slovenci!« Nato so se odpravili mimo deželnega dvorca, kjer je imel sedež deželni zbor in se med vojno ni sestajal, pač pa je tam deloval le deželni odbor, in so mu žvižgali. Napotili so se do škofijske palače, kjer jih je z balkona pozdravil škof Anton Bonaventura Jeglič. Vrnili so se do Kazine, kjer so zapeli pesem »Hej Slovenci« in žvižgali. Na stavbi Zadrुžne tiskarne, kjer

---

⁹⁴⁷ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 10698.

⁹⁴⁸ Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 18.

so tiskali časnik »Resnica«, glasilo Slovenske kmečke stranke, so razbili steklo. Stražniki so prijeli pet oseb, za katere se je nato pri policijskem ravnatelju zavzel državni poslanec Vladimir Ravnihar.⁹⁴⁹

Pomanjkanje živil je bilo spet povod za ženske demonstracije v Ljubljani, ki so potekale 22. in 23. aprila 1918 pred poslopjem mestnega magistrata. Župan dr. Ivan Tavčar jim je dejal, da je za to kriva dunajska vlada. Spet so se zbrale 24. aprila, tokrat pred poslopjem deželne vlade. Bilo jih je približno 500. Ko se je deželni predsednik pogovarjal z njihovim odposlanstvom, ki je štel šest protestnic, so druge skozi stranska vrata vdrlle v poslopje in le s težavo jih je pregovoril, da so se zbrale na dvorišču, da jim je pojasnil razmere. Protestnice so nato odšle do poslopja deželnega odbora, kjer so razbile okna v pritličju in prvem nadstropju glavnega pročelja. Ko je nastopila straža, so jo kamenjale. Razdelile so se v dve skupini. Prva je šla pred Jožefovo cerkev, ki so jo uporabljali kot skladišče živil. Hotele so vdreti v skladišče, a jim je to straža preprečila. Druga skupina je šla do Kazine, kjer so razbile okna, na Starem trgu pa nekaj izložb trgovin. Na pomoč so prihiteli tudi orožniki in vojaki, aretiranih je bilo 25 žensk.⁹⁵⁰

Sumljivi vojni begunci in ujetniki

Vojna je prinesla številne begunce. To so bile osebe, ki so same ali na ukaz oblasti zapustile območje vojaških spopadov. Zanje je bilo razmeroma dobro poskrbljeno. Predvideno ravnanje z vojnimi begunci je določil že cesarski ukaz z dne 14. avgusta 1914,⁹⁵¹ ki ga je na začetku leta 1918 nadomestil zakon.⁹⁵² Zatem so bila izdana še navodila za izvrševanje predpisa o beguncih.⁹⁵³ Jeseni 1917 je bilo ustanovljeno ministrstvo za socialno skrbstvo, ki je nosilo precejšen del tovrstnih bremen.⁹⁵⁴

---

⁹⁴⁹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, 28, št. 1943.

⁹⁵⁰ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 11737 in 18360.

⁹⁵¹ *Cesarski ukaz z dne 11. avgusta 1914. l., o varstvu civilnih oseb, ki so se za namene vojskovanja siloma odstranile iz njihovega bivališča*, DZ, št. 66/14, z dne 13. avgusta 1914.

⁹⁵² *Zakon z dne 31. decembra 1917 o varstvu vojnih beguncev*, DZ, št. 8/18, z dne 11. januarja 1918.

⁹⁵³ *Ukaz ministrstva za notranje stvari z dne 16. januarja 1918*, DZ, št. 11/18, z dne 22. januarja 1918.

⁹⁵⁴ *Razglas vsega ministrstva z dne 27. decembra 1917*, DZ, št. 231/17, z dne 29. decembra 1917.

Naše območje se je srečalo z dvoje vrst beguncev. Prve, ki so se umaknili z območja bojev ob reki Soči so imenovali soški, tudi jugozahodni, umaknili so se. Šlo je za Slovence. Drugi so bili begunci, ki so se umaknili pred vzhodno, rusko fronto. Šlo je v glavnem za slovanski živelj, ki so ga oblasti naselile tudi na Kranjskem. Tudi tem, vzhodnim beguncem, je bila namenjena pozornost mož postave glede zvestobe cesarju in cesarstvu.

Deželno predsedstvo za Kranjsko je 15. oktobra 1914 poročalo notranjemu ministrstvu, da so orožniki s postaje v Stični prijeli poljskega begunca iz Galicije, ki je začasno bival v Gabrju pri Stični. Wasil Lemczek je med preprirom v gostilni dejal, da bo cesarja zadela kap, ker toliko vojakov pošilja na fronto, čeprav ve, da bodo Rusi prodrli v Avstrijo in vse uničili. Predali so ga divizijskemu sodišču deželne obrambe v Ljubljani.⁹⁵⁵

Isto predsedstvo je 5. decembra 1914 poročalo ministrstvu za notranje zadeve o aretacijah oseb zaradi sovražnih izjav. Med njimi je bil tudi Teodor Tychousky iz Galicije, ki je začasno bival v Grosupljem. V gostilni je dejal, da bo vrag vzel Avstrijo in Galicijo, nato pa bosta kmalu obe pod Rusijo. Orožniki iz Grosupljega so ga prijeli in predali divizijskemu sodišču deželne obrambe v Ljubljani.⁹⁵⁶

V poročilu je deželno predsedstvo za Kranjsko 1. januarja 1915 zapisalo, da je orožniška postaja Škofja Loka ovadila begunko iz Galicije. Marija Podgorska, ki je začasno prebivala v Puštalu, naj bi bila žalila cesarja, zato so jo predali divizijskemu sodišču deželne obrambe v Ljubljani.⁹⁵⁷

Oblasti so se bržkone še bolj bale ujetnikov, ki so se po zmagi oktobrske revolucije začeli vračati iz ruskega vojnega ujetništva. Tretji oddelek 12. deželnega orožniškega poveljstva s sedežem v Novem mestu je konec junija in sredi julija 1918 poročal okrajnemu glavarstvu v Novem mestu, da so med vojne ujetnike, ki so se vračali iz Ukrajine, prihajali propagatorji in ujetnike nagovarjali, naj bodo med 25. in 31. julijem 1918 pripravljeni, da bi se lahko takoj odzvali na poziv. To je orožniškemu stražmojstru povedal domačin, sam ujetnik, ki pa je želel

---

⁹⁵⁵ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 36, št. 14376.

⁹⁵⁶ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 17485.

⁹⁵⁷ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 259.

ostati neimenovan. Okrajno glavarstvo je poročilo poslalo deželnemu predsedstvu, od tam pa na notranje ministrstvo.⁹⁵⁸

Pri nas so bili tudi vojni ujetniki iz Srbije, ki so jih zajele avstro-ogrške sile. Nekatere od njih so določili za pomoč po kmetijah. Tako sta 16. februarja 1918 dva srbska vojna ujetnika pri Sveti Barbari nad Škofjo Loko vlomila v hišo in gospodinja je poklicala moža na pomoč. Peter Hribernik ni okleval in enega vlomilca ustrelil, drugi pa je pobegnil. To je izsek iz »Poročila o državno-policijskih pomembnih dogodkih«, ki ga je 6. marca 1918 deželno predsedstvo za Kranjsko poslalo notranjemu ministrstvu.⁹⁵⁹

Nadzor deželne meje in vojnega območja

Ko je Italija 23. maja 1915 napadla Avstro-Ogrsko, se je ob Soči vzpostavila fronta, ki se je dve leti razmeroma malo spreminjala. Cesar je istega dne ukazal, da je vrhovni poveljnik vojaških enot zoper Italijo na tem območju dobil pooblastila deželnega političnega glavarja. V to območje je bila vključena tudi Kranjska, ne le Primorje. O izdanih ukazih je bil poveljnik dolžan takoj obveščati pristojnega deželnega političnega poglavarja, njegove ukaze pa so bili vsi dolžni izpolnjevati.⁹⁶⁰

Poveljnik je 18. junija 1915 omejil točenje alkohola, nato pa je njegovo povelje podrobneje razdelal tudi deželni predsednik za Kranjsko. Ob nedeljah, praznikih in tržnih dnevih je bilo ves dan prepovedano točenje in prodaja žganih opojnih pijač, druge dni pa je to veljalo od 16. ure dalje. To prepoved je bilo treba vidno izobesiti v točilnicah in prodajalnah. Prepoved je še posebej strogo veljala za vojake, nabornike, mladoletnike izpod 18 let starosti, pijance iz navade in »duševno manj vredne« ali nasilne osebe.⁹⁶¹

Te odredbe so večkrat spreminjali in dopolnjevali, avgusta 1914 pa so jih še zaostрили.⁹⁶² Konec septembra 1915 so določili, da so smeli čaju do-

---

⁹⁵⁸ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 18, št. 16040 in 16428.

⁹⁵⁹ AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, šk. 28, št. 6046.

⁹⁶⁰ Cesarški ukaz z dne 23. maja 1915, DZ, št. 61/15, z dne 23. maja 1915.

⁹⁶¹ Ukaz c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 23. julija 1915, DZVK, št. 14/15, z dne 26. julija 1915.

⁹⁶² Ukaz c. kr. deželnega predsednika za vojvodino Kranjsko z dne 7. avgusta 1915, DZVK, št. 18/15, z dne 12. avgusta 1915.

dati le 4 centilitre ruma ali konjaka.⁹⁶³ Oktobra istega leta so za vojake prepoved razširili tudi na pivo, vino, mošt itd.⁹⁶⁴ Že novi cesar Karel, ki je nasledil 21. novembra 1916 umrlega cesarja Franca Jožefa, je 9. januarja 1917 preklical to pooblastilo vrhovnemu poveljniku soške armade.⁹⁶⁵

Na podlagi ukaza dunajske vlade z dne 25. julija 1914⁹⁶⁶ o razveljavitvi nekaterih ustavnih določb iz leta 1867 je ukrepal tudi deželni predsednik za Kranjsko. Konec junija 1915 je odredil, da so morale vse civilne osebe, ki so prišle na Kranjsko ali jo zapustile, imeti izkaznico. To je veljalo tudi za prestop črte znotraj same Kranjske, ki je potekala od Kepe preko Dovjega, Mojstrane, Krnice, Bitenj, bohinjskega predora, idrijske doline, Spodnje Idrije, Idrije, Cola, Razdrtega, Senožeč, Trnovega do vasi Trpčane pri Ilirski Bistrici. Za prestop te črte je bil potreben še prestopni list, ki so ga izdale vojaške oblasti na Jesenicah, v Ljubljani, Novem mestu in Pivki. Za vsakdanji krajevni promet čez deželno mejo in opisano črto jugozahodnega bojišča je bilo dovolj potrdilo župana, potrdila pa ga je tudi najbližja orožniška postaja.⁹⁶⁷

Septembra 1915 je bil gornji ukaz razveljavljen in uveljavljen novi. Povezan je bil z razdelitvijo jugozahodnega bojišča na ožji in širši del.⁹⁶⁸ V ožje območje je spadala celotna Kranjska, Primorje in Koroška. Za krajevni promet znotraj okraja na Kranjskem je bilo potrebno potrdilo o istovetnosti, ki so ga smele izdajati tudi orožniške postaje; bilo je bele barve. Za promet zunaj okraja je bilo potrebno dovoljenje za potovanje, ki je bilo modre barve. Kdor je hotel stopiti na širše območje, je moral imeti potni list.⁹⁶⁹ Ta določila so preklicali januarja 1916 in izdali nova,⁹⁷⁰ ki so veljala do preboja soške fronte.

⁹⁶³ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 25. septembra 1915, DZVK, št. 23/15, z dne 29. septembra 1915.

⁹⁶⁴ Ukaz c. k. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 17. oktobra 1915, DZVK, št. 26/15, z dne 22. oktobra 1915.

⁹⁶⁵ Cesarski ukaz z dne 9. januarja 1917, DZ, št. 9/17, z dne 14. januarja 1917.

⁹⁶⁶ Ukaz vsega ministrstva z dne 25. julija 1914. l., s katerim se odrejajo izjeme od obstoječih zakonov, DZ, št. 73/14, z dne 26. julija 1914.

⁹⁶⁷ Ukaz c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 28. junija 1915, DZVK, št. 15/15, z dne 1. julija 1915.

⁹⁶⁸ Ukaz vsega ministrstva z dne 17. avgusta 1915, DZ, št. 114/15, z dne 18. avgusta 1915.

⁹⁶⁹ Razglas c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 5. septembra 1915, DZVK, št. 21/15, z dne 10. septembra 1915.

⁹⁷⁰ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 10. januarja 1916, DZVK, št. 3/16, z dne 14. januarja 1916.

*Nadzorna točka orožnikov pri hotelu Sv. Janez v Bohinju,
kjer se je začelo območje vojaških operacij v letih 1915–1917.
(Budkovič, Bohinj 1914–1918, str. 103)*

Določbe so terjale ostrejšo nadzorstvo orožnikov nad gibanjem oseb tako na območju celotne Kranjske kot na zunanji črti ožjega dela jugozahodnega bojišča. Pri tej nalogi so se postajnim orožnikom pridružili še vojaški orožniki, ki so jim rekli tudi vojni orožniki. Ti so skrbeli zlasti za nadzorovanje opisane črte, ki je potekala od Kepe preko Bohinja do Ilirske Bistrice. Da so se ločili od postajnih mož, so na levem rokavu nosili širok rumeno-črno-rumen trak. Pregledovali so osebne dokumente, lovili vojne begune, pobegle vojne ujetnike ter morebitne vohune. Poveljstvo teh orožnikov za območje Bohinja je bilo v vasi Ravne. Nadzorno točko so imeli blizu mostu k cerkvi Sv. Janeza v Bohinju.⁹⁷¹

---

⁹⁷¹ Budkovič, *Bohinj 1914–1918*, str. 102.

Ivan Žvan, (vojaški) orožnik na vzhodni fronti leta 1917. (Slavko Žvan, Dolenjske Toplice)

Oblasti so poskrbele za določene ugodnosti orožnikov. Konec leta 1915 so odredile, da se jim vsako leto vojne službe šteje za dve leti pokojninske dobe.⁹⁷² Urad za ljudsko prehrano na Dunaju je določal, koliko nujnih živil mesečno pripada vsakemu prebivalcu. Tako je spo-

⁹⁷² *Cesarski ukaz z dne 9. junija 1915, DZ, št. 170/15, z dne 12. decembra 1915. Ukaz ministrstva za deželno bran v sporazumu z ostalimi udeleženiimi ministrstvi in v soglasju s c. k. vojnim ministrstvom z dne 10. decembra 1915, DZ, št. 170/15, z dne 12. decembra 1915.*

mladi 1917 orožnikom, policistom in finančnim stražnikom mesečno pripadalo 1,5 kilograma sladkorja na družinskega člana, za druge državljane pa le kilogram ali 1,25 kilograma.⁹⁷³

Tudi kranjski orožniki so se prijavljali k vojaškemu orožništvu na območjih vojnih spopadov. Bili so peš ali na konjih. Nosili so redno uniformo, na levem rokavu pa še temno-rumen trak. Opravljali so različne naloge, na primer varovanje premikov vojaških enot in prevozov streliva ter zaplenjenih predmetov, kurirsko službo, protiobveščevalno delo, lovili vojaške begune itd. Nekaj se jih je javilo celo v bojne enote na fronti.

S tem se je zmanjšalo število mož na postajah, zato so tja od leta 1915 razporejali tudi pripadnike črne vojske, ki so postali pomožni orožniki. Nositi so smeli civilno obleko, na rokavu so imeli napis orožnik (*Gendarm*). Nekateri upokojeni orožniki so se ponovno javili v službo.

Orožništvo na Kranjskem 1. septembra 1918

Dislokacijska tabela za 1. september 1918 je bila na tiskanem obrazcu, upoštevala je 11 političnih okrajev ter 30 sodnih okrajev in Ljubljano kot posebno enoto.

12. deželno orožniško poveljstvo se je delilo na 6 oddelkov. Štab sam je štel 16 oseb, in sicer: poveljnik Alexander Gawanski, podpolkovnik, mesto njegovega pribočnika ni bilo zasedeno, 2 stotnika – računovodji, računski uradnik, v adjutanturi sta bila štabna stražmojstra in pisarniški sluga, v računovodstvu še štabna stražmojstra, nato 2 stražmojstra 1. razreda in 2 stražmojstra 2. razreda, v dopolnilnem oddelku je bil vodja stotnik Bernhard Vahlkampf z dvema okrajnima stražmojstroma, ki sta bila pomožna učitelja. Štab je imel telefonsko številko 129 za krajevni in medkrajevni promet. Po sodni plati je celotno moštvo spadalo pod divizijsko oziroma brigadno sodišče deželne obrambe v Ljubljani.

Prvi oddelek je imel sedež v Ljubljani in je obsegal politični okraj Ljubljana-okolica ter sodna okraja Ljubljana in Vrhnika. Bilo je 16 orožniških postaj z 62 možmi, poveljnik je bil Oskar Vidic, podpolkovnik. Postaje so imele naslednje številke, število mož je v oklepaju: 1. Ljubljana (7, od teh 1 okrajni stražmojster in 2 stražmojstra), 2. Črnuče (3), 3. Štepanjska vas (4), 4. Vevče (6), 5. Grosuplje (4), 6. Studenec – Ig

---

⁹⁷³ Razglas c. kr. deželnega predsednika za Kranjsko z dne 17. marca 1917, DZVK, št. 9/17, z dne 27. marca 1917.

(4), 7. Medvode (3), 8. Škofljica (3), 9. Kozarje (3) 10. Šentvid nad Ljubljano (4), 11. Želimlje (3), 12. Vrhnika (4), 13. Podpeč (3), 14. Borovnica (4), 15. Polhov Gradec (3) in 16. Horjul (3).

Drugi oddelek je imel sedež prav tako v Ljubljani in je obsegal politična okraja Kranj in Radovljica oziroma sodne okraje Kranj, Radovljica, Tržič in Kranjska Gora. Imel je 26 orožniških postaj z 98 možmi. Poveljnik je bil stotnik Andreas Lusum. Enote so bile: 1. Kranj (5, od teh 1 okrajni stražmojster), 2. Šenčur (3), 3. Cerklje (4), 4. Sv. Valburga pri Smedniku (3), 5. Preddvor (3), 6. Podbrezje (3), 7. Škofja Loka (5), 8. Železniki (3), 9. Zali Log (3), 10. Gorenja vas (3), 11. Poljane nad Škofjo Loko (3), 12. Tržič (5), 13. Golnik (3), 14. Radovljica (6, od teh 1 okrajni stražmojster), 15. Begunje (3), 16. Kropa (3), 17. Podnart (3), 18. Bled (5), 19. Zgornje Gorje (3), 20. Bohinjska Bistrica (6), 21. Kranjska Gora (3), 22. Jesenice (7), 23. Blejska Dobrava (3), 24. Javornik (3), 25. Mojstrana (3) in 26. Bela peč (3).

Tretji oddelek je bil v Novem mestu, poveljniško mesto je bilo nezasedeno, štel je 103 može na 28 enotah. Obsegal je politična okraja Novo mesto in Krško ter sodne okraje Novo mesto, Krško, Žužemberk, Trebnje, Radeče, Mokronog in Kostanjevica. Enote so bile: 1. Novo mesto (6, od teh 1 okrajni stražmojster), 2. Dolenjske Toplice (3), 3. Stopiče (4), 4. Dolnje Kronovo (3), 5. Mirna Peč (3), 6. Črmošnjice (3), 7. Ratež (4), 8. Ruperč vrh (3), 9. Cerovec (3), 10. Žužemberk (4), 11. Zagradec (3), 12. Trebnje (4), 13. Dobrnič (3), 14. Mirna (3), 15. Krško (6, od teh 1 okrajni stražmojster), 16. Raka (4), 17. Radna (3), 18. Cerklje (4), 19. Radeče (4), 20. Šentjur na Polju (3), 21. Šenjanž (3), 22. Mokronog (4), 23. Trebelno (3), 24. Šentrupert (3), 25. Škocjan (3), 26. Kostanjevica (5), 27. Jesenice (4) in 28. Šenjermej (4).

Četrti oddelek je bil v Kočevju, poveljeval mu je stotnik Rudolf Handl. Obsegal je 23 orožniških postaj s 83 možmi. Zajemal je okoliša političnih okrajev Kočevje in Črnomelj ter sodne okraje Kočevje, Ribnica, Velike Lašče, Črnomelj in Metlika. Enote so bile: 1. Kočevje (7, od teh 1 okrajni stražmojster), 2. Stari Log (3), 3. Koprivnik (3), 4. Kočevska Reka (3), 5. Gornji Mozelj (3), 6. Petrina (3), 7. Osilnica (3), 8. Draga (3), 9. Morava (3), 10. Ribnica (4), 11. Sodražica (3), 12. Loški Potok (3), 13. Velike Lašče (4), 14. Podgorica pri Podgori (3), 15. Turjak (3), 16. Črnomelj (6, od teh 1 okrajni stražmojster), 17. Predgrad (3), 18. Vinica (4), 19. Dragatuš (3), 20. Metlika (5), 21. Semič (3), 22. Gradac (4) in 23. Dolnji Suhor (3).

Peti oddelek je imel sedež v Ljubljani, vodil ga je stotnik Josef Steidler iz 77. pehotnega polka. Štel je 24 orožniških postaj s 100 možmi. Obsegal je politična okraja Postojna in Logatec ter sodne okraje Postojna, Ilirska Bistrica, Senožeče, Vipava, Logatec, Cerknica, Idrija in Lož. Postaje so bile: 1. Postojna (7, od teh 1 okrajni stražmojster), 2. Pivka (8), 3. Trnovo (5), 4. Zagorje (3), 5. Kilovče (4), 6. Senožeče (4), 7. Razdrto (4), 8. Vremski Britof (3), 9. Vipava (5), 10. Col (4), 11. Podnanos (4), 12. Dolnji Logatec (6, od teh 1 okrajni stražmojster), 13. Planina (3), 14. Rovte (3), 15. Cerknica (4), 16. Rakek (3), 17. Idrija (7), 18. Spodnja Idrija (3), 19. Godovič (4), 20. Črni vrh (3), 21. Žiri (3), 22. Lož (3), 23. Nova vas (3) in 24. Babno polje (3).

Tudi šesti oddelek je imel sedež v Ljubljani, obsegal je politična okraja Kamnik in Litija ter sodne okraje Kamnik, Brdo, Litija in Višnja Gora. Na 24 orožniških postajah je bilo 86 mož. Oddelek je vodil stotnik Alois Menschik iz 28. pehotnega polka. Enote so bile: 1. Kamnik (5, od teh 1 okrajni stražmojster), 2. Motnik (3), 3. Mengeš (4), 4. Vodice (4), 5. Domžale (5), 6. Šmartno v Tuhinju (3), 7. Kaplja vas (3), 8. Lukovica (3), 9. Trojane (3), 10. Moravče (3), 11. Dolsko (3), 12. Krašnja (3), 13. Litija (5, od teh 1 okrajni stražmojster), 14. Zagorje (7), 15. Izlake (4), 16. Gabrovka (3), 17. Polšnik (3), 18. Vače (3), 19. Velika Štanga (3), 20. Šmartno pri Litiji (3), 21. Višnja Gora (3), 22. Stična (3), 23. Šentvid pri Stični (3) in 24. Polje (3).

Na sedežu vsakega političnega okraja je bil okrajni stražmojster. Orožniško postajo je vodil stražmojster, ponekod sta bila celo po dva. Vsak oddelek je imel po enega pomožnega pisarniškega delavca, ki so jih šteli v skupno moštvo. Pri vsaki enoti je bilo v razpredelnici navedeno, kje je zadnja pošta in najbližji brzojavni urad. Le 1. in 2. oddelek sta imela skupen telefonski priključek št. 226 za krajevni in medkrajevni promet.

V 12. deželnem orožniškem poveljstvu je bilo 141 orožniških postaj, celotno moštvo je štelo 10 častnikov, računskega uradnika, 178 različnih stražmojstrov, 358 orožnikov, pisarniškega slugo in 11 pomožnih pisarniških delavcev, torej 559 oseb. Orožniška postaja je obsegala povprečno 70,6 kvadratna kilometra in 3724 prebivalcev. Na enega orožnika je prišlo 17,8 kvadratna kilometra ozemlja in 933 prebivalcev Kranjske.⁹⁷⁴

⁹⁷⁴ AS 61, Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve, l. 1919, fasc. 12801–13150, št. 13094.

S potrtnim prežalostnim srcem naznanjamo vsem znancem in prijateljem
pretežno vesti, da je naša draga mati

AVSTRIJA

po dolgi mučni bolezni izdihnila svojo kosmato dušo.
Naj v miru počiva.

V Ljubljani, dne 31. oktobra 1918.

Grof Attens m. p.

grof Künigl m. p.

dr. Skubl m. p.

grof Barbo m. p.

dr. Šušteršič m. p.

*Osmrtnica za Avstrijo, ki jo je 31. oktobra 1918 objavil humoristični
list Kurent. (Budkovič, Bohinj 1914–1918, str. 186)*

Cesarska himna

Namestništvo v Ljubljani je 8. aprila 1854 poslalo policijski direkciji v Ljubljani spremni dopis k natiskanemu besedilu »ljudske himne«, ki jo je po melodiji Josefa Haydna in besedilu J. G. Seidla 27. marca 1854 odobril sam cesar,. Natisnila jo je dvorna in državna tiskarna na Dunaju. Imela je pet kitic, zadnja je zadevala cesarico.⁹⁷⁵

Peto kitico so po cesaričini nasilni smrti 9. septembra 1898, ko jo je v Ženevi zabodel italijanski zidar Luigi Lucheni, začeli opuščati in je ostalo pri štirih kiticah. Šlo je za cesarsko in hkrati državno himno. Peli in igrali so jo ob vseh državnih slovesnostih, sprejemih in podobnih dogodkih.

Znali so jo tudi orožniki, ki so morali paziti, da so ljudje tej »visoki pesmi«, kot so tudi rekli, poklonili ustrezno spoštovanje in pozornost. Navada je bila, da so se odkrili, nehali kaditi, se umirili in podobno.

⁹⁷⁵ AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1854, št. 337.

Himna je spadala v okvir šolskih pesmi, ki so jih peli otroci. Ko je Anton Kosi leta 1906 objavil drugo knjigo takih pesmi, je v njej natisnil tudi slovensko besedilo »cesarske pesmi«. ⁹⁷⁶ V prevodu Lovra Tomana se je glasila takole:

»1. Bog ohrani, Bog obvari
nam cesarja, Avstrijo!

Modro da nam gospodari
s svete vere pomočjo!

Branimo Mu krono dedno
zoper vse souražnike:

S habsburškim bo tronom
vedno sreča trdna Avstrije!

2. Za dolžnost in za pravico

vsak pošteno, zvesto stoj,

če bo treba, pa desnico

s srčnim upom dvigni v boj!

Naša vojska iz viharja je prišla,

še brez slave ni:

Vse za dom in za cesarja,

za cesarja blago, kri.

3. Meč vojščaka naj varuje,

kar si pridnost zadobi;

bistri duh pa premaguje

z umetnijo, znanostmi!

Slava naj deželi klije,

blagor bod' pri nas doma:

Vsa, kar solnce je obsije

cveti mirna Avstrija!

4. Trdno dajmo se skleniti:

sloga pravo moč rodi;

use lahko nam bo storiti,

ako združimo moči.

Brate vodi vez edina

nas do cilja enega:

Živi cesar, domovina,

večna bode Avstrija!«

---

⁹⁷⁶ Kosi, Šopek šolskih pesmi, II. del, str. 97–98. Knjigo mi je posodil Rudi Zgaga.

Volkshymne.

Nach der Melodie von Haydn.

Durch Allerhöchstes Handbillet Seiner k. k. Apostolischen Majestät

vom 27. März 1854

als authentisch erklärter Text.

1.

Gott erhalte, Gott beschütze
Unsern Kaiser, unser Land!
Mächtig durch des Glaubens Stütze
Führe Er uns mit weiser Hand!
Last uns seiner Väter Krone
Schirmen wider jeden Feind:
Innig bleibt mit Habsburgs Throne
Oesterreichs Geschick vereint.

2.

Fromm und bieder, wahr und offen
Last für Recht und Pflicht uns steh'n,
Last, wenn's gilt, mit frohem Hoffen
Muthvoll in den Kampf uns geh'n!
Eingedenk der Lorbeerreifer,
Die das Heer so oft sich wand, —
Gut und Blut für unsern Kaiser,
Gut und Blut für's Vaterland!

3.

Was des Bürgers Fleiß geschaffen,
Schütze treu des Kriegers Kraft;
Mit des Geistes heil'ren Waffen
Siege Kunst und Wissenschaft!
Segen sei dem Land beschieden,
Und sein Ruhm dem Segen gleich:
Gottes Sonne strahl' in Frieden
Auf ein glücklich Oesterreich!

4.

Last uns fest zusammenhalten:
In der Eintracht liegt die Macht;
Mit vereinter Kräfte Walten
Wird das Schwerste leicht vollbracht.
Last uns Eins durch Brüderbände
Gleichem Ziel entgegengeh'n;
Heil dem Kaiser, Heil dem Lande:
Oesterreich wird ewig steh'n!

Zusatzstrophe zum authentischen Texte der Volkshymne mit Beziehung
auf die Vermählung Seiner k. k. Apostolischen Majestät.

5.

An des Kaisers Seite waltet,
Ihm verwandt durch Stamm und Sinn,
Reich an Meiz, der nie veraltet,
Unfre holde Kaiserin.
Was als Glück zu höchst gepriesen,
Ström' auf Sie der Himmel aus:
Heil Franz Joseph, Heil Elisen,
Segen Habsburgs ganzem Haus!

Izvirno besedilo cesarske himne iz leta 1854, ki je vsebovalo tudi 5. kitico, posvečeno cesarici. (AS 22, Policijska direkcija v Ljubljani, fasc. 1854, št. 337)

STROKOVNO IN POLITIČNO VODSTVO OROŽNIŠTVA

Proti koncu si velja ogledati, kdo so bili možje, ki so bili odgovorni bodisi za strokovno bodisi za politično, upravno vodenje orožništva pri nas. Ker je šlo za državno varnostno silo, je treba pogledati zlasti na Dunaj in ne zgolj v Ljubljano.

Dvojna, strokovna in upravna črta

Orožništvo je bilo sprva v pristojnosti dveh ministrstev, notranjega in vojnega. Obe sta doživljali organizacijske spremembe, ki jih velja na kratko omeniti.

a) Ministrstvo za notranje zadeve je nastalo leta 1848 iz dotedanega dvornega policijskega urada in združene dvorne pisarne. Delovalo je do leta 1860, ko je bilo ukinjeno. Ponovno so ga vzpostavili marca 1867.

Aprila 1852 je bilo oblikovano najvišje policijsko oblastvo, ki je delovalo neodvisno od notranjega ministrstva. Ukinili so ga leta 1859. Namesto najvišje policijske oblasti je bilo ustanovljeno policijsko ministrstvo, ki je delovalo do leta 1867. Delovanje obeh teh organov ocenjujejo strokovnjaki kot zadnji poskus, da bi obdržali neodvisnost policije.⁹⁷⁷

Namesto ukinjenega ministrstva za notranje zadeve je bilo oktobra 1860 ustanovljeno državno ministrstvo, ki je delovalo do marca 1867, ko je spet oživel notranje ministrstvo.

b) Vojno ministrstvo je leta 1848 nastalo iz dotedanega dvornega vojnega sveta. Leta 1853 se je preoblikovalo v vrhovno vojaško poveljstvo in leta 1860 so spet ustanovili vojno ministrstvo.

c) Po vzpostavitvi dvojne monarhije je bila na novo organizirana tudi vojska. Za tako imenovano skupno armado je bilo pristojno cesarsko in kraljevo vojno ministrstvo na Dunaju.

Obe domobranski vojski, deželna obramba v Avstriji in honvéd na Ogrskem, sta leta 1868 dobili svoji ministrstvi. Za avstrijski del države se je sprva imenovalo ministrstvo za deželno obrambo in javno varnost, a že 15. februarja 1870 je postalo le ministrstvo za deželno obrambo. Vrhovno vodenje policije je spet prešlo na notranje ministrstvo.⁹⁷⁸

---

⁹⁷⁷ Oberhummer, *Die Wiener Polizei*, I. Band, str. 263.

⁹⁷⁸ Prav tam, str. 49 in 263.

Kot je že bilo zapisano, je ministrstvo za notranje zadeve vodilo politično upravo v Avstriji, upravne zadeve javne varnosti (na primer tisk, potne listine, društva, ponarejanje denarja, prevoz orožja itd.), policijske direkcije, državno varnostno stražo, skrbelo je za državne in deželne meje in podobno.⁹⁷⁹ Tako je ostalo do razpada države.⁹⁸⁰

Dunaj je bil torej stičišče obeh črt, po katerih je delovalo orožništvo: službene in upravne. Službena je večinoma tekla nekako takole: orožnik – poveljnik orožniške postaje – okrajni stražmojster – poveljnik oddelka deželno orožniško poveljstvo – orožniški nadzornik pri ministrstvu za deželno obrambo. Upravna, politična črta pa je tekla približno tako: deloma občina-okrajno glavarstvo – deželna vlada oziroma deželno predsedstvo – ministrstvo za notranje zadeve.

Predsedniki vlad na Dunaju

Poleg cesarja, ki je bil šef države, je vsakokratna vlada na Dunaju imela pomembno besedo tudi na varnostnem področju, zato je prav, da navedemo vodje oziroma predsednike vlad od marčnih nemirov leta 1848, ki so bili eden od razlogov za oblikovanje orožništva, pa do konca države.

Predsedniki avstrijskih vlad so bili:

1. Franz Anton Kolowrat, 20. marec 1848–5. april 1848
2. Karl Ludwig Ficquelmont, 19. april 1848–5. maj 1848
3. Franz Pillersdorf, 19. maj 1848–8. julij 1848
4. Anton Doblhoff - Dier, 8. julij 1848–18. julij 1848
5. Johann Wessenberg, 18. julij 1848–21. november 1848
6. Felix Schwarzenberg, 21. november 1848–5. april 1852
7. Karl Ferdinand Buol-Schauenstein, 11. april 1852–21. avgust 1859
8. Johann Bernhard Rechberg, 21. avgust 1859–4. februar 1861
9. Rainer Habsburg - Lothringen, 4. februar 1861–26. junij 1865
10. Alexander Mensdorff - Pouilly, 26. junij 1865–27. julij 1865
11. Richard Belcredi, 27. julij 1865–7. februar 1867
12. Ferdinand Beust, 7. februar 1867–30. december 1867
13. Carlos Auersperg, 30. december 1867–24. september 1868
14. Eduard Taaffe, 24. september 1868–15. januar 1870

---

⁹⁷⁹ *Vodnik po fondih in zbirkah AS 1. knjiga*, str. 293.

⁹⁸⁰ Prav tam, str. 298.

15. Ignaz Plener, 15. januar 1870–31. januar 1870
16. Leopold Hasner, 1. februar 1870–4. april 1870
17. Alfred Potocki, 12. april 1870–4. februar 1871
18. Carl Hohenwart, 6. februar 1871–30. oktober 1871
19. Ludwig Holzgethan, 30. oktober 1871–25. november 1871
20. Adolf Auersperg, 25. november 1871–15. februar 1879
21. Carl Stremayr, 15. februar 1879–12. avgust 1879
22. Eduard Taaffe, 12. avgust 1879–11. november 1893
23. Alfred Windisch - Grätz, 11. november 1893–19. junij 1895
24. Erich Kielmannsegg, 19. junij 1895–30. september 1895
25. Kasimir Felix Badeni, 30. september 1895–30. november 1897
26. Paul Gautsch, 30. november 1897–5. marec 1898
27. Franz Thun, 5. marec 1898–2. oktober 1899
28. Manfred Clary, 2. oktober 1899–21. december 1899
29. Heinrich Wittek, 21. december 1899–18. januar 1900
30. Ernst Körber, 19. januar 1900–27. december 1904
31. Paul Gautsch, 1. januar 1905–30. april 1906
32. Konrad Hohenlohe, 2. maj 1906–28. maj 1906
33. Max Wladimir Beck, 2. junij 1906–7. november 1908
34. Richard Bienerth, 15. november 1908–9. januar 1911
35. Richard Bienerth, 9. januar 1911–28. junij 1911
36. Paul Gautsch, 28. junij 1911–28. oktober 1911
37. Karl Stürgkh, 3. november 1911–21. oktober 1916
38. Ernst Körber, 31. oktober 1916–13. december 1916
39. Heinrich Clam - Martinitz, 20. december 1916–23. junij 1917
40. Ernst Seidler, 23. junij 1917–25. julij 1918
41. Max Hussarek, 25. julij 1918–27. oktober 1918
42. Heinrich Lammasch, 27. oktober 1918–11. november 1918.⁹⁸¹

V tem razdobju je bilo torej 42 vlad. Nekateri ministrski predsedniki so bili imenovani večkrat, njihov obstanek na tej dolžnosti pa je bil zelo različen.

---

⁹⁸¹ Spuler, *Regenten und Regierungen der Welt*, str. 284–309.

Upravno (politično) vodstvo orožniških sil

Velja naštetiti tudi vse osebe, ki so z visokega, praviloma ministrskega vrha vplivale na delovanje orožništva.

a) Vodja najvišje policijske oblasti:

1. Johann Kempen, 25. april 1852–21. avgust 1859.

b) Vodje policijskega ministrstva:

1. Josef Alexander Hübner, 21. avgust 1859–21. oktober 1859

2. Adolf Thierry, 21. oktober 1859–19. oktober 1860

3. Karl Mecséry, 13. december 1860–27. julij 1865

4. Richard Belcredi, 27. julij 1865–2. marec 1867⁹⁸²

c) Državni ministri:

1. Agenor Goluchowski, 28. avgust 1859–13. december 1860

2. Anton Schmerling, 15. december 1860–4. februar 1861

3. Josef Lasser, 4. februar 1861–27. julij 1865

4. Richard Belcredi, 27. julij 1865–7. februar 1867.⁹⁸³

č) Notranji ministri:

1. Franz Pillersdorf, 20. marec 1848–18. julij 1848

2. Anton Doblhoff - Dier, 18. julij 1848–21. november 1848

3. Franz Seraph Stadion, 21. november 1848–27. julij 1849

4. Alexander Bach, 28. julij 1849–28. avgust 1859

5. Eduard Taaffe, 7. februar 1867–30. december 1867

6. Karl Giskra, 30. december 1867–12. april 1870

7. Eduard Taaffe, 12. april 1870–4. februar 1871

8. Carl Hohenwart, 6. februar 1871–30. oktober 1871

9. August Wehli, 30. oktober 1871–25. november 1871

10. Josef Lasser, 25. november 1871–5. julij 1878

11. Adolf Auersperg, 5. julij 1878–15. februar 1879

12. Eduard Taaffe, 15. februar 1879–11. november 1893

13. Olivier Marguis Bacquehem, 11. november 1893–19. junij 1895

14. Erich Kielmannsegg, 19. junij 1895–30. september 1895

15. Kasimir Felix Badeni, 30. september 1895–30. november 1897

16. Paul Gautsch, 30. november 1897–5. marec 1898

17. Franz Thun, 5. marec 1898–2. oktober 1899

---

⁹⁸² Oberhummer, *Die Angehörigen der Wiener Polizei (1754–1900)*, str. 3–5. *Vodnik po fondih in zbirkah AS 1. knjiga*, str. 293.

⁹⁸³ Spuler, *Regenten und Regierungen*.

18. Ernst Körber, 2. oktober 1899–21. december 1899
19. Josef Stummer, 21. december 1899–18. januar 1900
20. Ernst Körber, 19. januar 1900–27. december 1904
21. Arthur Bylandt, 1. januar 1905–30. april 1906
22. Konrad Hohenlohe, 2. maj 1906–28. maj 1906
23. Richard Bienerth, 2. junij 1906–7. november 1908
24. Guido Härdtl, 15. november 1908–9. januar 1911
25. Maximilian Wickenburg, 9. januar 1911–28. oktober 1911
26. Karl Heinold, 3. november 1911–30. november 1915
27. Konrad Hohenlohe, 30. november 1915–29. avgust 1916
28. Erasmus Handel, 29. avgust 1916–21. oktober 1916
29. Erwin Schwarzenau, 31. oktober 1916–13. december 1916
30. Erasmus Handel, 20. december 1916–23. junij 1917
31. Friedrich Toggenburg, 23. junij 1917–11. junij 1918
32. Edmund Gayer, 11. junij 1918–11. november 1918.⁹⁸⁴

Nekateri so bili nekaj časa hkrati policijski in notranji ministri oziroma državni in notranji ministri, zaradi česar se imena in čas trajanja njihovega mandata prekrivajo, nekateri pa so bili tudi predsedniki vlad.

d) Vojni ministri:

1. Peter Zanini, 2. april 1848–28. april 1848
2. Theodor Latour, 28. april 1848–21. november 1848
3. Franz Cordon, 21. november 1848–1. junij 1849
4. Franz Gyulay, 2. junij 1849–15. julij 1849
5. Anton Csorich, 16. julij 1849–5. april 1852; od 11. maja 1852 do 7. marca 1853 uradno vodja sekcijskega predstojnika vrhovnega vojaškega poveljstva
6. Wilhelm Habsburg - Lothringen, 7. marec 1853–20. oktober 1860
7. August Franz Degenfeld, 20. oktober 1860–19. februar 1864
8. Carl Franck, 19. februar 1864–6. september 1866
9. Franz John, 6. september 1866–30. december 1867.⁹⁸⁵

Potem je bilo ustanovljeno skupno vojno ministrstvo, kjer se je do konca države zvrstilo 12 ministrov.

e) Pomembno vlogo za orožništvo na Kranjskem so zadnjih štirideset let dvojne monarhije imeli ministri za deželno obrambo. Ti so na tem mestu ostajali različno dolgo. Tako je na primer Franz Schönaich to

---

⁹⁸⁴ Prav tam.

⁹⁸⁵ Prav tam.

funkcijo opravljal le dobro leto in pol, nakar je bil postavljen za skupnega vojnega ministra, Zeno Welser pa celo 15 let. Na tem položaju so bili zgolj generali. Od leta 1868 do 1918 so to ministrstvo vodili:

1. Eduard Taaffe, 30. december 1867–15. januar 1870
2. Ignaz Plener, 15. januar 1870–31. januar 1870
3. Johannes Wagner, 1. februar 1870–11. april 1870
4. Eduard Taaffe, 12. april 1870–6. maj 1870
5. Viktor Vidmann, 6. maj 1870–28. junij 1870
6. Alfred Potocki, 28. junij 1870–4. februar 1871
7. Henrich Scholl, 6. februar 1871–25. november 1871
8. Julius Horst, 23. marec 1872–26. junij 1880
9. Zeno Welser, 26. junij 1880–11. marec 1905
10. Franz Schönaich, 11. marec 1905–24. oktober 1906
11. Julius Latscher, 28. oktober 1906–1. december 1907
12. Friedrich Georgi, 1. december 1907–23. junij 1917
13. Karl Czapp, 23. junij 1917–27. oktober 1918
13. Friedrich Lehne, 27. oktober 1918–11. november 1918.⁹⁸⁶

Vodje avstrijskega orožništva

Prvi možje orožništva so pomenili strokovni vrh te zvrsti varnostne sile, ki pa je ob tem moral upoštevati tudi politično, upravno črto, omejeno v prejšnjih dveh razdelkih.

Vodje avstrijskega orožništva so bili:

1. Johann Kempner, 23. september 1849–4. september 1859, podmaršal
2. Karl Steininger, 8. september 1859–18. april 1865, podmaršal
3. Adolf Schönberger, 18. april 1865–23. avgust 1868, podmaršal
4. Johann Greipel, 23. avgust 1868–4. maj 1871, generalmajor
5. Heinrich Giesel, 26. december 1871–26. november 1894, podmaršal
6. Johann Golen von Horrak, 26. november 1894–8. oktober 1903, podmaršal
7. Josef Döllner, 8. oktober 1903–12. april 1907, podmaršal
8. Michael Tišljar, 12. april 1907–1. januar 1917, podmaršal
9. Franz Kanik, 4. januar 1917–12. november 1918, podmaršal.⁹⁸⁷

---

⁹⁸⁶ Prav tam.

⁹⁸⁷ Neubauer, *Die Gendarmerie in Österreich*, str. 584–585. Pri Kempnerju je treba glede postavitve za generalnega inšpektorja orožništva upoštevati opombi 46 in 52.

Johann Kempfen (1849–1859)

Karl Steininger (1859–1865)

Adolf Schönberger (1865–1868)

Johann Greipel (1868–1871)

Heinrich Giesl (1872–1894)

*Johann Golen von Horrak
(1894–1903)*

Josef Döllner (1903–1907)

Michael Tišljar (1907–1917)

Franz Kanik (1917–1918)

Poveljniki avstrijskega orožništva 1849–1918. (Neubauer, Die Gendarmerie in Österreich, str. 38, 61, 62, 63, 78, 90, 93, 94 in 203)

Predzadnji nadzornik orožništva, Michael Tišljar (tudi Tisljar), je bil večkrat na službenem obisku pri deželnem orožniškem poveljstvu v Ljubljani. Tako je to poveljstvo 8. maja 1911 pisno sporočilo deželnemu predsedniku, da bo orožniški inšpektor 16. maja ob 6.43 pripotoval v Ljubljano in bo tu ostal do 20. maja 1911.⁹⁸⁸ Isto poveljstvo je 29. avgusta 1913 pisno obvestilo predsedstvo deželne vlade, da bo orožniški inšpektor prispel 7. septembra na inšpekcijo in bo ostal do 10. septembra 1913.⁹⁸⁹

Vodje politične uprave na Kranjskem

Rečeno je že bilo, da je bilo orožništvo odgovorno po vodoravni in navpični črti, tako službeni kot politični oziroma upravni. Na Kranjskem je upravna črta pomenila predvsem okrajna glavarstva in deželno vodstvo v Ljubljani, ki je bilo podrejeno Dunaju.

---

⁹⁸⁸ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1911, fasc. 801–2400, št. 1507.

⁹⁸⁹ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, l. 1913, fasc. 2401–2600, št. 2467.

Deželno vodstvo se je sprva imenovalo cesarsko namestništvo za Kranjsko. Na tem položaju se je od leta 1850 do 1867 izmenjalo troje mož, in sicer:

1. Gustav Chorinsky, 10. januar 1850–21. maj 1862
2. Josip Schloissnigg, 30. oktober 1862–8. november 1865
3. Edward Bach, 8. november 1865–22. april 1867.

Z letom 1867 je bil najvišji vodja deželne uprave na Kranjskem deželni predsednik, ki je bil na čelu deželne vlade v Ljubljani. Podrejen je bil notranjemu ministrstvu na Dunaju. Od leta 1867 do 1918 je bilo devet deželnih predsednikov, in sicer:

1. Sigmund Conrad, 22. april 186–19. maj 1871
2. Dragotin (tudi Karel) Wurzbach, 19. maj 1871–28. junij 1872
3. Aleksander Auersperg, 27. junij 1872–20. marec 1874
4. Bohuslav Widmann, 7. julij 1874–9. december 1877
5. Franz Kalina, 2. marec 1878–19. marec 1880
6. Andrej Winkler, 19. marec 1880–7. oktober 1892, edini Slovenec med njimi
7. Viktor Hein, 7. oktober 1892–25. september 1905
8. Theodor Schwarz, 25. september 1905–25. april 1916
9. Heinrich Attems, 25. april 1916–30. oktober 1918.⁹⁹⁰

Pri deželnem vodstvu za Kranjsko so bili uradniki, ki so spremljali gradiva o orožništvu in za šefa pripravljali zahtevana gradiva. Danes bi jim rekli referenti za orožništvo.

Deželni glavarji na Kranjskem

Določene dolžnosti in pravice do orožništva je imela tudi samoupravna stran tedanje ureditve, ki se je izražala v deželnem zboru in njegovem poklicnem vrhu, deželnem odboru. Oboje, pravice in dolžnosti so izhajale od tod, da je bila dežela dolžna prispevati k namestitvi te varnostne sile. Zaradi tega ne bo odveč, če navedemo, kdo je kot deželni glavar vodil deželni zbor oziroma deželni odbor Kranjske.

V obdobju parlamentarnega življenja od leta 1861 do 1914 je bilo deset deželnih glavarjev na Kranjskem:

1. Anton Codelli, 3. april 1861–14. november 1866
2. Dragotin (tudi Karel) Wurzbach, 15. november 1866–3. junij 1871

---

⁹⁹⁰ Hribarjev najnovejši *Splošni naslovnik*, str. XII.

3. Radoslav Razlag, 11. avgust 1871–16. december 1871
4. Aleksander Auersperg, 16. december 1871–27. junij 1872
5. Friderik Kaltenegger, 10. oktober 1872–30. april 1881
6. Gustav Thurn, 16. september 1881–23. julij 1888
7. Jože Poklukar, 25. avgust 1888–17. marec 1891
8. Oton Detela, 30. julij 1891–21. marec 1908
9. Fran Šuklje, 22. marec 1908–29. november 1911
10. Ivan Šušteršič, 12. januar 1912–26. oktober 1918.⁹⁹¹

Dva deželna glavarja, in sicer dr. Karel Wurzbach in Aleksander Auersperg, sta postala tudi deželna predsednika za Kranjsko.

Poveljniki orožništva na Kranjskem

Sprva je Kranjska pomenila le del območja, kjer je deloval orožniški polk. Številčna oznaka tega polka se je spreminjala in tudi njegov sedež. V letih od 1850 do 1859 je bil njegov sedež v Ljubljani, imel je številko 11, okoliš pa je zajel Kranjsko, Primorje in Koroško. Ta polk sta vodila dva moža, in sicer:

1. Anton Valenčič, podpolkovnik, 1850–1856
2. Anton John, 1856–1859.

Slednji je leta 1859 postal vodja vojaškega oddelka glavnega nadzorništva orožništva na Dunaju. Ostali oddelki so bili: gospodarski, sodni, protokol, registratura in ekspedit.⁹⁹²

Leta 1859 se je sedež na novo oštevilčenega 10. orožniškega polka preselil v Trst in je obsegal območje Kranjske, Primorja, Hrvaške, Slavonije in Dalmacije. Poveljeval mu je:

3. Aleksander Wölfel, polkovnik, 1859–1866.

V letih od 1866 do 1868 je bil v Trstu in nato v Ljubljani sedež 13. deželnega orožniškega poveljstva, ki ga je vodil:

4. Anton Lammer, polkovnik, 1866–1868.

V Ljubljani je bil nato sedež 7. deželnega orožniškega poveljstva, ki ga je vodil:

5. Friedrich Semetkovski, podpolkovnik, 1868–1873.

---

⁹⁹¹ Melik, Deželni glavarji, str. 85–93.

⁹⁹² *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums*, Wien, Dezember 1859, str. 363.

Z letom 1874 je 12. deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani zajelo le deželo Kranjsko, zato so na ta položaj prihajali častniki z nekaj nižjim činom, a so pozneje na istem mestu lahko napredovali. Od leta 1874 do 1918 so 12. deželno orožniško poveljstvo v Ljubljani vodili:

6. Guido Kottowitz, stotnik 1. razreda, 1874–1876; od 1879 do 1886 je bil poveljnik deželnega orožniškega poveljstva za Štajersko v Gradcu
7. Heinrich Rossi, stotnik 1. razreda, 1876–1880
8. Roman (tudi Hermann) Gramposchich, stotnik 1. razreda, 1881–1886, ki je na tem položaju leta 1885 napredoval v podpolkovnika; od leta 1886 do 1891 je bil poveljnik deželnega orožniškega poveljstva za Štajersko v Gradcu
9. Johann Smetana, stotnik 1. razreda, 1886–1888
10. Carl Rummer, stotnik 1. razreda, 1889–1893
11. Edward Müller, major, 1893–1895
12. Franz Polak, major, 1895–1897, ki je leta 1896 postal podpolkovnik
13. Adolf Smole, major, 1897–1899; od 1899 do 1904 je bil poveljnik deželnega orožniškega poveljstva za Štajersko v Gradcu
14. Rudolf Riedlinger, major, 1899–1912, ki je leta 1901 postal podpolkovnik in na tem mestu dosegel še čin polkovnika
15. Bohumil Žirovnický, podpolkovnik, 1913–1916
16. Oskar Huber, podpolkovnik, 1917
17. Alexander Gawanski, podpolkovnik, 1917–1918.

Orožništvo, ki je od svoje ustanovitve do razpada države skrbelo za javno varnost na Kranjskem, je potemtakem vodilo 17 častnikov. Za Antona Valenčiča in Adolfa Smoleta vemo, da sta bila Slovencata.

RAZNO O MOŽEH POSTAVE

V prejšnjem poglavju je bilo govora o osebnostih, ki so politično ali strokovno odločali o orožništvu. Smiselno je dodati še nekaj stavkov o nižjih starešinah, napraviti tako imenovani gostitveni pogled na moštvo na Kranjskem in zgolj nakazati, kakšna je bila usoda orožnikov po končani prvi svetovni vojni.

Nekaj kazalcev o orožnikih na Kranjskem

Zanimiv se mi je zdel podatek, ki so ga od začetka leta 1868 navajali tudi v dislokacijskih tabelah, to je, koliko prebivalcev in kolikšno območje je povprečno prišlo na enega moža postave. Pozneje so dodali še dva kazalca, in sicer število prebivalcev na orožniško postajo ter površino okoliša na orožniško postajo. Tako sem izdelal preglednico 10, pri čemer sem upošteval površino Kranjske, ki se v tem obdobju ni spreminjala in je znašala 9955,23 kvadratna kilometra, ter število prebivalcev ob popisih, kjer ni upoštevano vojaštvo; slednje je štelo približno po 3000 mož ob vsakem popisu. Ob popisih je bilo na Kranjskem prebivalcev: 31. oktobra 1857 – 451.941; 31. decembra 1869 – 463.273; 31. decembra 1880 – 478.976; 31. decembra 1890 – 496.694; 31. decembra 1900 – 505.460 in 31. decembra 1910 – 522.773.⁹⁹³ Za leto 1918 sem upošteval število prebivalstva iz dislokacijske tabele.

Ob popisih je bilo na Kranjskem toliko orožnikov in orožniških postaj: 1857 – 341 in 43; 1869 – 202 in 40; 1880 – 280 in 63; 1890 – 279 in 82; 1900 – 351 in 102 in 1918 – 559 in 141.

Iz preglednice se vidi, da so se količniki spreminjali, praviloma zmanjševali. To pomeni, da se je število mož in enot povečevalo, izjema so bila 70. in 80. leta 19. stoletja, ko je orožništvo organizacijsko in številčno nazadovalo.

---

⁹⁹³ Zwitter, *Prebivalstvo na Slovenskem*, str. 92–93.

Preglednica 10: Štirje kazalci o orožništvu na Kranjskem

1 Leto	2 Število prebivalcev na		3 Površina v kvadratnih kilometrih na	
	orožnika	orožniško postajo	orožnika	orožniško postajo
1857	1325	10.510	29,2	231,5
1869	2293	11.818	49,3	248,8
1880	1710	7602	35,5	158,0
1890	1780	6057	35,7	121,4
1900	1440	4955	28,3	97,5
1918	933	3724	17,8	70,6

Predvideno številčno stanje (sistemizacija) na posamezni orožniški postaji in v poveljstvih enot ni bilo zmeraj popolnjeno, in to iz več razlogov:

- zaradi nudenja pomoči v druge enote znotraj ali zunaj dežele,
- ni bilo dovolj zanimanja za zaposlitev pri orožnikih, kjer so bili pomembni zlasti osebni prejemki ter druge osebne omejitve,
- moške so zapuščali službo in se zaposlovali v obrti, industriji in kmetijstvu, kjer so bili prejemki praviloma boljši. Itd.

Razvoj orožništva je bil tesno povezan z notranjo varnostjo, s političnimi tokovi v državi, stanjem državne blagajne, z mednarodno vlogo Avstrije oziroma Avstro-Ogrske ter drugimi dejavniki. Ob preureditvi države v dvojno monarhijo je bilo 18.985 orožnikov, leta 1870 le še 7923, leta 1880 malo več, in sicer 8268 ter leta 1917 spet 18.315.⁹⁹⁴

Orožništvo pri nas je v času habsburške monarhije doživljalo velike spremembe.

V prvem obdobju (1848–1851) so bile v ospredju velike naloge, povezane z izbiro primernega moštva, njegovo nastanitvijo in razporeditvijo po deželi. Glavno breme je padlo na politična oblastva (okrajna glavarstva, deželno vodstvo in na Dunaj), del pa tudi na občine, ki so pomagale zlasti pri iskanju ustreznih prostorov za namestitev enot.

⁹⁹⁴ Die Gendarmerie in Österreich 1849–1989, str. 47.

V drugem razdobju (1851–1860) je prišlo do politične zlorabe moštva za koristi cesarske hiše in za ponovno krepitev absolutizma. To je pomenilo odmik od prvotnih zamisli o vlogi in nalogah te varnostne sile.

Tretje obdobje (1860–1876) je pomenilo, da je orožništvo doživljalo novo, drugačno krizo, saj so bile velike težave z denarjem. Zaradi tega je prihajalo tudi do organizacijskega pešanja službe, to pa je imelo za posledico osipanje (najboljšega) dela moštva ter slabšanje varnostnih razmer.

Četrto razdobje (1876–1914) je prineslo vzpon te službe tako v gnotnem kot organizacijskem pogledu. Zato pravimo, da se je ustalila in utrdila.

Peto, zadnje razdobje (1914–1918) je prineslo nove naloge, povezane z vojno. Ta je vsaj posredno močno vplivala tudi na Kranjskem (vpoklici fantov in mož, vojni begunci iz Posočja, vojni begunci iz vzhodne fronte itd.). Orožniki so doživljali poslabšanje delovnih in socialnih razmer, mnoge režimske naloge so knile ugled moštva med prebivalstvom.

Kariere treh orožnikov

V knjigi sem z imeni in priimki omenil več deset cesarskih orožnikov pri nas. Menim, da ne bo odveč, če na kratko dopolnim službeno pot vsaj enega od njih. Dodal pa sem še kratko službeno pot enega od poveljnikov deželnega orožništva na Kranjskem, ki sem jo povzel po študiji Helmuta Gebhardta o orožništvu na Štajerskem od leta 1850 do leta 1997. To se mi zdi umestno zlasti zato, da bi bralec spoznal, kako je potekala kariera nekdanjega orožniškega častnika: postopoma, odvisno od prizadevnosti in ob pripravljenosti na premostitve znotraj celotne Avstrije.

a) Oskar Vidic se je po končani šolski obveznosti odločil za vojaški poklic. Vpisal se je na pehotno kadetsko šolo v Trstu, ki je trajala tri leta. Končal jo je avgusta 1893 in bil kot kadet, častniški namestnik razporejen v 16. pehotni polk v Varaždinu. Spomladi 1895 je postal poročnik in po petih letih službovanja je konec leta 1898 prejel prvo odlikovanje, jubilejno medaljo. Konec marca 1901 je bil dodeljen v poskusno službo k 9. deželnemu orožniškemu poveljstvu v Zadru. Po enem letu je postal orožniški častnik. Tedaj so sklenili prvi del njegovega lista v temeljni knjigi, ki je zajela čas vojaške kariere v ožjem pomenu besede.

Oskar Vidic kot poveljnik oddelka pri deželnem orožniškem poveljstvu v Linzu leta 1909. (Leon Vidic, Ljubljana)

Kmalu po prehodu v orožništvo se je poročil, in sicer leta 1902, ko je dobil za to potrebno dovoljenje. Konec jeseni istega leta je napredoval v nadporočnika in bil konec zime 1905 premeščen k 8. deželnemu orožniškemu poveljstvu za Zgornjo Avstrijo, s sedežem v Linzu. Leta 1908 je prejel jubilejni vojaški križec in na začetku novembra 1909 je postal stotnik. Ko je izbruhnila prva svetovna vojna, so ga z njegovo privolitvijo premestili k vojaškemu orožništvu. Služboval je v Krakovu. Tam je prejel dve odlikovanji. Maja 1916 je postal major. Sredi februarja 1918 je bil premeščen k 12. deželnemu orožniškemu poveljstvu za Kranjsko v Ljubljani, kjer je vodil prvi oddelek in avgusta postal podpolkovnik. Imel je isti čin kot poveljnik orožništva za Kranjsko. Tu se njegov list v temeljni knjigi konča in v njej ni poznejših vpisov.⁹⁹⁵ Izpustil sem vpise o njegovih osebnih prejemkih, dokladah in o dodatkih za ženo in otroke.

Po razpadu države je najprej služboval kot orožniški častnik v Ljub-

---

⁹⁹⁵ AS 1153, Deželno orožniško poveljstvo št. 12 v Ljubljani, Haupt-Grundbuchblatt: Oskar Vidic.

ljani, kjer je bil namestnik poveljnika višjega orožniškega poveljstva, odgovornega za red v slovenskem delu nove države. Sredi marca 1919 je to poveljstvo nehalo obstajati in v Ljubljani so oblikovali poveljstvo V. orožniške brigade. Oskar Vidic je postal namestnik poveljnika te enote.⁹⁹⁶

O nadaljnji usodi tega vzornega orožniškega častnika ni pisnih virov, njegov sin Leon Vidic pa mi je leta 2001 povedal, da je oče zatem služboval v Beogradu, Ogulinu, Novem Sadu, Zagrebu, na Cetinju in nazadnje v Beogradu, kjer je bil upokojen.

b) Adolf Smole je bil rojen 29. aprila 1850 v Sevnici kot sin notarskega uradnika. Gimnazijo je obiskoval v Celju, a je ni končal in 19. junija 1866 je prostovoljno stopil v 45. pehotni polk, kjer je končal tako imenovano trupno divizijsko šolo. Služboval je v raznih četah v Kraljevem Gradcu, Brnu in (Český Těšín) ter leta 1872 postal poročnik. V orožništvo je prestopil 16. novembra 1873 in najprej služboval pri 6. deželnem orožniškem poveljstvu v Gradcu, nato pa pri 12. deželnem orožniškem poveljstvu v Bukovini, zatem spet v Gradcu. Postal je oddelčni poveljnik v Mariboru, kjer je leta 1880 postal nadporočnik, leta 1888 pa stotnik. Službena pot ga je nato vodila v Innsbruck in Lemberg (Lvov), kjer je dosegel čin majorja. Dne 21. marca 1897 je postal poveljnik 12. deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani, kjer je leta 1898 dosegel čin podpolkovnika. Naslednje leto je bil postavljen za poveljnika orožništva na Štajerskem in na tej dolžnosti je ostal do leta 1904, ko se je upokojil kot polkovnik. Leta 1910 so ga povišali v generala. Umrli je 7. maja 1929 v Gradcu.

c) V tej knjigi je tudi fotografija orožnika Franca Osolnika, zato je na mestu, da zapišem nekaj stavkov še o njem. Rodil se je leta 1883 na Javorniku na Gorenjskem. Odraščal je v Vipavi. Po odsluženem vojaškem roku se je zaposlil pri orožnikih. Med prvo svetovno vojno je bil stražmojster na orožniški postaji Kilovče in šele tedaj je dobil dovoljenje, da se je poročil z domačinko. Po končani vojni je zaprosil za civilno službo in jo dobil na okrajnem sodišču v Kočevju. Postopoma je napredoval in postal višji sodni uradnik na okrožnem sodišču v Novem mestu.⁹⁹⁷ Tam je bil rojen njegov sin Bogdan, znan partizan in povojni jugoslovanski diplomat ter pisec knjig.

---

⁹⁹⁶ Čelik, *Slovenski orožniki 1918–1941*, str. 39 in 124.

⁹⁹⁷ Osolnik, *Z ljubeznijo skozi surovi čas*, str. 6.

Franc Osolnik, orožniški stražmojster, slikan pozno poleti 1918 v svečani uniformi pred domačijo svoje žene v Spodnjih Bitnjah pri Ilirski Bistrici. (Bogdan Osolnik, Ljubljana)

O povojni usodi

Ob razpadu države in po njej je orožniško moštvo, ki se je znašlo na ozemlju nove Države Slovencev, Hrvatov in Srbov oziroma od 1. decembra 1918 na območju slovenskega dela Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, doživljalo različno usodo.

Tisti, ki so bili nemškega ali ogrskega rodu, so se praviloma odpravili domov v rojstne kraje. Nekatere izmed njih, ki so bili dotlej na vodilnih položajih, so enostavno razrešili in na njihova mesta postavili nove, praviloma slovenske šefe.⁹⁹⁸

⁹⁹⁸ Čelik, *Slovenski orožniki 1918–1941*, str. 34–36.

V Ljubljani so osnovali Osrednje orožniško poveljstvo, ki je delovalo v okviru poverjenišтва za narodno obrambo. Novi prvi mož orožništva je postal podpolkovnik Josip Svetič. V okrožnici, ki je bila objavljena 9. novembra 1918, je pozval vse orožnike slovanskega rodu, naj se javijo temu poveljstvu, kjer bodo lahko nadaljevali službo v novi državi.⁹⁹⁹

Uradniško osebje, ki ni znalo ali hotelo govoriti slovensko, so s posebno uredbo odslovili iz službe, prejemke pa ustavili. Do meddržavne ureditve njihovega položaja so dobivali podporo v višini dotedanjih prejemkov z družinsko doklado vred. Če so tuji uradniki zaprosili za upokožitev, so odločanje o tem prepustili meddržavnim pogajanjem, do tedaj pa so prejeli podporo v višini predvidene pokojnine.¹⁰⁰⁰

Tisti, ki so izpolnjevali pogoje za prehod med civilno uradništvo oziroma služabništvo, so zaprosili za tak prestop, skladno z avstrijskim predpisom.¹⁰⁰¹ Med njimi je bil tudi Franc Osolnik, ki je po umiku iz Ilirske Bistrice postal komandir orožniške postaje Logatec,¹⁰⁰² nakar je zaprosil za izstop iz orožništva in prestop med civilne uslužbenca.

Omeniti je treba tudi tiste, ki so se odločili, da enostavno zapustijo vrste orožništva in se vrnejo k prvotnim poklicem oziroma zaposlitvam ali pa začnejo na novo na drugem področju.

Posamezniki, ki so se iz različnih razlogov zamerili prebivalcem, so imeli težave in so težka zdržali v uniformi. Rajše so se umaknili v druge službe in v druge kraje. Zamera je nastala zaradi njihove prevelike vne-me, zlasti med prvo svetovno vojno, ali zaradi tega, ker so stopili na žulj krajevnim veljakom. Znan je primer iz Sodražice, kjer je prihajalo do nesoglasij med nekdanjim županom in komandirjem tamkajšnje orožniške postaje, ki sem ga opisal na drugem mestu.¹⁰⁰³

Orožniški častniki so morali po združitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s kraljevino Srbijo (ter Črno goro) zaprositi za sprejem v vojsko

⁹⁹⁹ Okrožnica orožniškega poveljstva v Ljubljani, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 4/18, z dne 9. novembra 1918.

¹⁰⁰⁰ Naredba, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 13/18, z dne 19. novembra 1918.

¹⁰⁰¹ Postava od 19. aprila 1872 o podeljevanji služeb dosluženiim podoficirjem, DZ, št. 24/72, z dne 4. maja 1872. Ukaz ministrstva deželne brani v dogovoru z ostalimi udeleženiimi osrednjimi oblastvi od 12. julija 1872, da se izurši zakon od 19. aprila 1872 o podeljevanji služeb dosluženiim podoficirjem, DZ, št. 39/72, z dne 16. julija 1872 270 in 272.

¹⁰⁰² AS 59, Pisarna za zasedeno ozemlje, fasc. 2, Kopije poročil iz Primorja in Koroške, št. 109.

¹⁰⁰³ Čelik, *Slovenski orožniki 1918–1941*, str. 316.

nove Kraljevine SHS. Prošnje je reševalo beograjsko ministrstvo za vojsko in mornarico in sprejem v nov častniški zbor so objavljali v Vojaškem uradnem listu.

V novi državi, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, so nekdanji cesarski orožniki delali po novem temeljnem predpisu za to varnostno silo¹⁰⁰⁴ in po novih pravilih za opravljanje službe.¹⁰⁰⁵ Številni drugi predpisi so ostali v veljavi za krajše ali daljše obdobje, nekateri celo do razpada kraljevine. Tako so v začetku januarja 1926 izšla pravila za opravljanje državnega strokovnega izpita za določene stopnje uradnikov v notranjem ministrstvu, konec istega meseca pa še program tega izpita. Slednji je obsegal dva dela, in sicer izenačeno in neizenačeno zakonodajstvo, kot so zapisali. Prvo je pomenilo nove predpise, sprejete v kraljevini, in so veljali za celotno državo, drugo pa stare, še iz časov cesarstva, ki pa so ostali v veljavi. V drugem delu je bilo naštetih več deset starih, a še veljavnih predpisov, na primer o izgonu iz države ali dežele, o policijskem nadzorstvu oseb, o vlačugarstvu, o javnih shodih, o društvih, vrsta predpisov o upravnem kaznovanju, o varstvu poljščin, o lovu in ribolovu, o cestnem prometu itd.¹⁰⁰⁶

Usoda nekdanjega orožništva, ki je službovalo na Kranjskem in v drugih deželah, ki danes vsaj deloma spadajo v okvir Republike Slovenije, je zelo slabo preučena in ta naloga naše zgodovinarje še čaka.

---

¹⁰⁰⁴ *Uredba o formaciji, opremi, področju, dolžnostih in pouku pri orožništvu*, Ur. list DVS, št. 184/19, z dne 27. decembra 1919; *Zakon o orožništvu*, Ur. list PUS, št. 43/22, z dne 27. aprila 1922; *Zakon o orožništvu*, Sl. list KBUDB, št. 43/30, z dne 12. decembra 1930.

¹⁰⁰⁵ *Privremena pravila za vršenje žandarmerijske službe*, I., II., III. deo, Tisak kr. zem. tiskare u Zagrebu, brez letnice izida. Tačasna pravila so veljala skoraj do razpada države, ko je izšel prvi del novih pravil in je bil objavljen v beograjskem uradnem listu: *Pravilo žandarmerijske službe*, I. deo, Sl. novine KJ, št. 215/40, z dne 19. septembra 1940.

¹⁰⁰⁶ *Pravila o opravljanju državnega strokovnega izpita za uradnike ministrstva za notranje posle, ki je predpisan na podstavi pooblastitve v členu 54. zakona o civilnih uradnikih in ostalih državnih uslužbencih*, Ur. list LMO, št. 2/26, z dne 9. januarja 1926. *Program za opravljanje državnega strokovnega izpita za uradnike pripravljajalnih skupin I. in II. kategorije ministrstva za notranje posle*, Ur. list LMO, št. 7/26, z dne 25. januarja 1926.

ZA KONEC

Ob koncu prikaza organiziranosti in delovanja cesarskih orožnikov pri nas velja zapisati vsaj nekaj stvari, na primer mnenje poznavalca te službe in dveh mlajših zgodovinarjev, kako so to moštvo ocenjevali pisci raznih zgoščenih prikazov varnostnih sil v jugoslovanskih in slovenskih enciklopedijah ter nazadnje še moje mnenje o cesarskih orožnikih pri nas.

Orožništvo nikoli ni bilo varnostni organ sam po sebi. Zmeraj je bilo stražni zbor v rokah dejanskih varnostnih oblastev, ki so edina imela pravico do oblastnega odločanja.

Visoka ocena iz leta 1920

Za sklenitev svojega pisanja o orožništvu na Kranjskem v času, ko smo Slovenci spadali v okvir Avstrije, bom navedel mnenje, ki so ga zapisali trije možje, in sicer v zelo različnem času in ob povsem različnih priložnostih. Zlasti prvo se neposredno nanaša na može postave, drugi dve bolj posredno.

Janko Kremenshek, visoki uradnik poverjeništvu za notranje zadeve pri deželni vladi za Slovenijo v Ljubljani, je 13. avgusta 1920 izdelal rökopis z naslovom »Orožništvo: gmotno stanje«. Namenjen je bil ministrstvu za notranje zadeve v Beogradu in je obsegal 4 strani. Opisal je težavne gmotne razmere med moštvom orožništva na Slovenskem in med drugim je zapisal tudi tole:

*»Da je splošno varnostno stanje v Sloveniji sedaj tako povoljno, se je zahvaliti v prvem redu vzornemu službovanju dobro izšolanega in discipliniranega orožniškega moštva. Kažejo se pa znaki, da tudi pri orožništvu pada dobra volja za službo, dobra morala in sploh stanovski duh, kateri edino more zasigurati dobre uspehe, intenzivno službo, samozatajevanje in požrtvovalnost, katero se zahteva posebno v varnostni službi. Vidi se to posebno iz tega, da starejši, dobro izvežbani orožniki, ki so z dušo in telesom bili privrženi orožniškemu stanu, zapuščajo to službo, in da se za vstop v orožništvo ne javi tako veliko število aspirantov, da bi se res mogel rigorozno izbirati med njimi samo fizično in duševno najbolji material«.*¹⁰⁰⁷

---

¹⁰⁰⁷ AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 14–2, l. 1920, št. 13008.

Ali ni to hkrati, bržkone tudi nehote, zelo lepa ocena za nekdanje orožništvo, prevzeto iz cesarskih časov? Menim, da je in prav zato zasluzi, da je objavljena v tej knjigi. Zapisal jo je diplomirani pravnik, nekdanji okrajni glavar v Litiji, poznejši deželni vladni svetnik pri deželni vladi v Ljubljani in po prevratu visoka oseba v poverjeništvu za notranje zadeve, dokler je to obstajalo in delovalo.

Dr. Božo Repe, slovenski zgodovinar, je dan pred dnevom reformacije leta 2003 v osrednjem našem dnevniku zapisal o nekdanji Avstriji tudi to: *»Posebne vrste mitični odnos se je oblikoval do usakokratne državne tvorbe, v kateri so bili Slovenci. Nekdaj slavljena katoliška Avstrija s kulturnim cesarjem Francem Jožefom je v kraljevini Jugoslaviji postala 'ječa narodov', čeprav je Slovencem kljub vsemu omogočila obstoj, gospodarski razvoj (resda počasen) in ohranitev nacionalne identitete in jih naučila modernih političnih manir s parlamentarizmom vred«.*¹⁰⁰⁸

Dr. Egon Pelikan, zgodovinar v Znanstvenem raziskovalnem središču Univerze na Primorskem, je ob razčlenjevanju težavnega položaja Slovencev na Primorskem med prvo in drugo svetovno vojno zapisal tudi to: *»Slovenci v Julijski krajini, ki so bili vajeni urejenega življenja v okviru Austro-Ogrske, ob tem tudi niso razumeli brezpravnosti in brezvladja, ki sta nastopila v novi državi (kraljevini Italiji)«.*¹⁰⁰⁹

O slovenskem zgodovinopisju pa je sredi januarja 2004 Brane Šalamon zapisal to, kar ilustrira zapostavljeno preučevanje naše preteklosti, tudi varnostne: *»Problem slovenskega zgodovinopisja je v tem, da so se naši zgodovinarji dolgo ukvarjali predusem z zgodovino druge svetovne vojne. Ko smo se osamosvojili in postali nova država, so prišle na vrsto tudi druge teme, povezane z našimi koreninami«.*¹⁰¹⁰

Upati je, da se bo povečalo zanimanje poklicnih zgodovinarjev tudi za preteklost varnostnih sil na našem ozemlju.

---

¹⁰⁰⁸ Božo Repe: Gospodarji dveh tretjin Evrope, *Delo - Sobotna priloga*, 30. oktobra 2003, str. 8–9.

¹⁰⁰⁹ Uroš Škerl: Mussolini je reševal verska vprašanja, *Delo - Sobotna priloga*, 31. decembra 2004, str. 4–7 (pogovor z dr. Egenom Pelikanom).

¹⁰¹⁰ Brane Šalamon: Sadam je imel dolga ušesa, *Nedeljski dnevnik*, 25. januarja 2004, str. 5.

Naše enciklopedije o orožništvu

Vse tuje enciklopedije vsebujejo zapise o policiji oziroma orožništvu. To se je uveljavilo tudi pri nas, seveda morda z malo drugačno vsebino, saj praviloma ni moglo brez ideoloških pogledov na to področje.

Enciklopedija Srbov, Hrvatov in Slovencev je leta 1929 precej obširno obravnavala orožništvo. Poudarek je bil na razvoju te varnostne sile v kneževini oziroma kraljevini Srbiji ter prikazu organiziranosti v kraljevini SHS. Vrednostnih ali ideoloških ocen ni bilo.¹⁰¹¹ Izrecno je bilo zapisano, da so nekdanje avstro-ogrske dežele, ki so postale sestavni del nove kraljevine, v novo državo prinesle dobro organizirano orožništvo, ki je služilo za vzor pri organiziranju mož postave po celotni državi. Podobno je veljalo za geslo o policiji, objavljeno leto prej.¹⁰¹²

Enciklopedija Jugoslavije, ki je v osmih zvezkih izhajala v letih 1955–1971, ni zajela niti orožništva niti policije niti milice.

Vojaška enciklopedija je obsegla orožništvo in milico, ne pa tudi policije. Leta 1973 je bilo milici odmerjeno skoraj natanko dve strani,¹⁰¹³ dve leti pozneje pa orožništvu skoraj enak obseg.¹⁰¹⁴ Ustaviti se velja pri slednjem. Zapisali so, da je orožništvo poleg oboroženih sil »glavna opora in orodje buržoazije v borbi proti delavskemu razredu in njegovi politični organiziranosti in nasploh proti naprednim gibanjem«. Po letu 1848 se je število orožništva povsod okrepilo. Naveden je bil podatek za Avstrijo, da je leta 1815 imela le en polk orožništva, leta 1854 pa že devetnajst. To je le deloma točno: lombardijski orožniški polk je bil tako rekoč podedovan iz Napoleonovih časov, svoje orožništvo je začela Avstrija oblikovati leta 1849. Enciklopedija Leksikografskega zavoda je na kratko opisala le geslo Policija.

Mala splošna enciklopedija je leta 1976 zelo na kratko zajela geslo žandarmerija, brez ideoloških označb.¹⁰¹⁵ Podobno velja za zapis o policiji¹⁰¹⁶ in enak obseg je bil odmerjen milici.¹⁰¹⁷

---

¹⁰¹¹ Narodna enciklopedija SHS, 4. knjiga, g. Žandarmerija, str. 1314–1321.

¹⁰¹² Prav tam, 3. knjiga, g. Policija, str. 534–538.

¹⁰¹³ Vojna enciklopedija, 5. zvezek, 2. izdaja, g. Milicija, str. 462–464.

¹⁰¹⁴ Prav tam, 10. zvezek, 2. izdaja, g. Žandarmerija, str. 728–729. Enciklopedija leksikografskega zavoda, 6. zvezek, g. Policija, str. 109–110.

¹⁰¹⁵ Mala splošna enciklopedija, 3. zvezek, g. Žandarmerija, str. 754.

¹⁰¹⁶ Prav tam, 3. zvezek, g. Policija, str. 101.

¹⁰¹⁷ Prav tam, 2. zvezek, g. Milica, str. 626.

Splošna enciklopedija Jugoslovanskega leksikografskega zavoda je leta 1980 zajela gesli o policiji in milici. Policiji je bilo namenjeno približno polovico strani in tam je med drugim zapisano, da je policija »glavni steber ne le uprave, marveč tudi celotne družbene ureditve, čeprav je v nekaterih sodobnih državah navzoča težnja po omejevanju njenih pooblastil z zakonskimi predpisi ali s sodno prakso«. ¹⁰¹⁸ Približno enak prostor je bil namenjen milici. ¹⁰¹⁹

Novejša enciklopedična obravnava ne vsebuje več grobih ideoloških ocen o preteklih varnostnih silah pri nas. Tak pristop velja za Enciklopedijo Slovenije, ki je v letih 1993–1995 obravnavala milico, ¹⁰²⁰ orožništvo ¹⁰²¹ in policijo. ¹⁰²²

Pisec obširne zgodovine policije v Srbiji je zapisal, da sta organiziranost in delovanje orožništva v Srbiji ter pozneje v kraljevini SHS temeljili tudi na avstrijskih izkušnjah. ¹⁰²³ To je veljalo zlasti za postajno organiziranost orožništva po celotnem ozemlju, medtem ko je bila iz srbskega izročila prevzeta zlasti vojaška organiziranost orožništva. ¹⁰²⁴ V okviru ministrstva za notranje zadeve Republike Srbije so 28. junija 2001 (ponovno) ustanovili orožništvo. Dobilo je podobne naloge, kot jih je dotlej imela posebna enota policije; bilo je torej udarna pest srbske policije. V celoti je podrejeno notranjemu ministrstvu in nima zveze z obrambnim resorjem. ¹⁰²⁵

Poskus moje ocenitve

Nedvomno smemo reči, da je bilo orožništvo v nekakšni dvojni službi: prebivalstva in države, torej vladajočih sil, režima. To velja za vsako varnostno silo še danes.

Vsaj dva razloga sta, da tedanje orožništvo štejemo (tudi) za slovensko: a) na Kranjskem je bila velika večina prebivalcev slovenskega

---

¹⁰¹⁸ *Opča enciklopedija Jugoslovenskog leksikografskog zavoda*, 5. zvezek, g. Milicija, str. 480.

¹⁰¹⁹ Prav tam, 6. zvezek, g. Policija, str. 492.

¹⁰²⁰ *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, g. Milica, str. 143–144.

¹⁰²¹ Prav tam, 8. zvezek, g. Orožništvo, str. 170–171.

¹⁰²² Prav tam, 9. zvezek, g. Policija, str. 70–72.

¹⁰²³ Bogdanović, *Dva veka policije u Srbiji*, str. 85 in 111–112.

¹⁰²⁴ Čelik, *Slovenski orožniki 1918–1941*, str. 91.

¹⁰²⁵ Bogdanović, *Dva veka policije u Srbiji*, str. 256.

porekla, in b) večina mož (in fantov) postave je bila Slovencev, le častniki so bili praviloma tujega izvora, germanskega ali slovanskega.

Avstrija in pozneje zahodni del dvojne države je postajala in postala pravna država. Po tej plati ni bila na slabšem od drugih zahodnoevropskih držav. Orožniki so bili v njeni službi in so bili nujni del pravne države. Brez njih pravna država ne bi mogla obstajati in delovati. Ta ista država jim je omejevala osebne pravice in svoboščine, hkrati pa dajala nekatere ugodnosti. Med omejitvami velja omeniti tudi volilno pravico. Tako je bilo določeno tudi v volilnem redu za vojvodino Kranjsko iz leta 1866,¹⁰²⁶ še bolj jasno in razločno pa je bila ta prepoved zapisana v spremembah in dopolnitvah tega reda iz leta 1910.¹⁰²⁷

Za orožništvo so sprva uporabljali popačeni francoski besedi žandarmerija ali žandarstvo. Le postopoma je svoje mesto dobivala slovenska beseda orožništvo. Tâko dvojno poimenovanje je bilo značilno za celotno obravnavano obdobje: v uradnih prevodih pravnih predpisov so uporabljali besedo žandarmerija ali žandarstvo, v nekaterih strokovnih člankih in zbirkah predpisov pa besedo orožništvo, orožnik. Tako je dr. Jakob Kavčič pri urejanju obeh zvezkov Zbirke avstrijskih predpisov v slovenskem jeziku, ki sta izšli leta 1889 in 1890, dosledno uporabljal besedo orožništvo, orožnik. Ni šlo za naključje, saj je bil poznan zagovornik slovenskega pravnega izrazja in ustanovitve slovenske pravne akademije.¹⁰²⁸

Pri slovenskih ljudeh je bilo delovanje orožnikov v korist režima slabo zapisano. To je obsegalo več zamer.

a) V drugi polovici 19. stoletja se je začelo znotraj delavskega gibanja tudi prizadevanje za nasilno rušenje oblasti. Pristaše te radikalne struje so navadno imenovali anarhiste, čeprav ni šlo le za to vsebino. Ko so začeli izvajati nasilje nad zunanjimi znamenji, simboli vsakokratne oblasti, zlasti nad vladarji in predstavniki vlad, se je zoper nje združila vsa varnostna sila v posamezni državi, prihajalo pa je tudi do sodelovanja te vrste med varnostnimi silami raznih držav. Pri nas se to naziranje ni uveljavilo in delavstvo je večinoma ostalo pri sindikalnih oblikah pri-

¹⁰²⁶ *Postava, veljavna za kranjsko vojvodstvo, s katero se razglaša občinski red in red za volitve po občinah*, ZULVK, št. 2/66, z dne 31. marca 1866, 2. člen občinskega volilnega reda.

¹⁰²⁷ *Zakon z dne 17. 10. 1910, s katerim se razveljavljajo ali izpreminjajo nekatere določbe občinskega reda in občinskega volilnega reda za vojvodino Kranjsko*, DZVK, št. 26/10, z dne 22. oktobra 1910, 2. člen občinskega volilnega reda.

¹⁰²⁸ *Enciklopedija Slovenije*, 5. zvezek, g. Kavčič Jakob, str. 30.

zadevanj za izboljšanje delovnih in življenjskih razmer. Pa tudi tam je moralo orožništvo posredovati, če je prišlo do ogrožanja lastnine ali oblastem škodljivih dejanj.

b) Na podlagi dogovorov evropskih velesil na kongresu v Berlinu je leta 1878 Avstro-Ogrska zasedla Bosno in Hercegovino, ki je formalno še ostala pod vrhovno oblastjo Carigrada. To je bila zasedba tujega ozemlja, ki je bilo naseljeno večinoma s slovanskim življem, zlasti srbskim. Tja so bile razporejene vojaške in orožniške ter policijske enote, ki so skrbele za red in mir. Šlo je za nekoliko podobno vlogo teh sil, kakršno so imele varnostne sile evropskih kolonialnih metropol na drugih celinah. To je bila ena plat tega dogajanja. Druga je bila ta, da je Avstro-Ogrska tam vzpostavljala ravnotežje med različnimi deli prebivalstva in novega sistema so se Bošnjaki razveselili.¹⁰²⁹ Smemo zapisati, da ta plat delovanja avstro-ogrskih oblasti v Bosni in Hercegovini ni naletela na posebno odobravanje pri nas, zlasti ne pri izobražencih. Fran Maselj, s psevdonimom Podlimbarski, upokojeni računski stotnik, je leta 1913 objavil roman *Gospodin Franjo*, kjer je na literaren način opisal svoj pogled na službovanje v Tuzli v letih 1885–1889. Zato so mu odvzeli čin in mu med prvo svetovno vojno določili bivališče na tujem (konfinacija).¹⁰³⁰

c) Ob prizadevanjih po združitvi južnih Slovanov v enotno državo ali vsaj za povezavo Slovencev, Hrvatov in Srbov v okviru Avstro-Ogrske se je krepila zavest o tovrstni povezanosti. Režim je to spremljal še posebej med prvo svetovno vojno. Mnogi naši ljudje so jugoslovansko idejo plačali celo z življenjem. Orožništvo, ki je sodelovalo pri odkrivanju in zatiranju teh teženj, ni bilo deležno velike podpore Slovencev.

To so le trije razlogi za nepriljubljenost orožnikov pri nas. Večina njihovih nalog pa je bila v korist prebivalstva in njegove lastnine in tu so možje postave uživali podporo naših ljudi in tudi pomoč.

Delavski razredni boj je proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja že kazal na svoj dolgoročni cilj: osvojitve oblasti. Vladajoči razred se ji ni hotel ali želel odreči in varnostne sile so postale varuh vladajočih.¹⁰³¹

¹⁰²⁹ Dejan Pušenjak: *Politične levice pri nas ni. To je problem, Delo - Sobotna priloga*, 13. novembra 2004, str. 4–7. (Pogovor z dr. Božidarjem Debenjakom)

¹⁰³⁰ *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, g. Maselj Fran, str. 14.

¹⁰³¹ Nemški sociolog Ulrich Beck meni, da utegnejo kulturni konflikti, povezani z globalizacijo, doseči moč razrednih bojev v 19. in 20. stoletju. Policije v zahodnih državah se vse bolj srečujejo z grožnjami, ki so izraz skrajnosti v sodobnem svetu, s te-

Eden od piscev zgodovine avstrijskih oboroženih sil je med drugim zapisal, da je uporaba orožništva za naloge državne policije (to je pomenilo tajno policijo), zlasti za nadzor političnega razpoloženja med prebivalstvom, vodila h kaljenju dobrih odnosov s civilnim prebivalstvom in s civilnimi oblastmi.¹⁰³²

Eden od slovenskih zgodovinarjev je leta 1992 med drugim zapisal, da se naš pogled na zgodovino neprestano spreminja. Za to je naštel troje razlogov: zgodovinarji odkrivajo nova dejstva, spreminjajo se področja njihovega raziskovanja in menjajo se ocene preteklosti.¹⁰³³ Naš pogled na nekdanjo Avstrijo se je spremenil, ne vzdrži več teza o ječi narodov, kajti po kraljevinski in federacijski izkušnji se je ta pristranska ocena zelo spremenila.

O vojski v dvojni monarhiji je zgodovinar dr. Rok Stergar v razgovoru z novinarko povedal, da ta tudi za Slovence »ni bila tuja, ampak njihova tedanja vojska in nad njo so bili bolj ali manj navdušeni, še zlasti nižji sloji«. ¹⁰³⁴ Nekaj podobnega bi utegnili zapisati tudi za tedanje orožnike pri nas: večinoma so bili iz vrst domačega prebivalstva, zagotavljali so varnost vsem in ljudje so jih šteli za svoje može postave.

Orožništvo je obstajalo in delovalo tudi v Republiki Nemški Avstriji, ki je dobila ime Prva Avstrijska Republika. Po drugi svetovni vojni je tako imenovano orožništvo B opravljalo vlogo vojske druge avstrijske republike, dokler niso vzpostavili zvezne vojske (*Bundesheer*). S 1. julijem 2005 se je nehala samostojna pot te zvrsti varnostnih sil, saj se je avstrijsko orožništvo združilo z državno policijo. K temu je vodila večletna razprava in priprava.¹⁰³⁵

---

rorizmom, zlasti s tistim, ki prihaja s strani muslimanskih skrajnežev. Zlasti policija v ZDA uvaja nekatere metode, ki so veljale v diktatorskih režimih v Evropi 20. stoletja, od obveznih osebnih dokumentov do novih oblik za preverjanje istovetnosti oseb. Policije zahodnega sveta se pri tem vse bolj povezujejo in v teh državah nastaja konflikt med interesi varnosti in varovanjem človekovih pravic ter svoboščin. Janko Janko Lorenci: Zlom multikulturalnosti?, *Delo*, 30. novembra 2004, str. 5.

¹⁰³² Wandruszka, Urbanitsch: *Die bewaffnete Macht*, str. 239.

¹⁰³³ Vasilij Melik v predgovoru h knjigi Josipa Grudna *Zgodovina slovenskega naroda*, str. XVI.–XVII.

¹⁰³⁴ Mimi Podkrižnik: Odnos Slovencev do vojske, *Delo*, 3. maja 2005, str. 12.

¹⁰³⁵ Matija Grah: Slovo žandarjev, *Delo*, 2. julija 2005, str. 32.

SEZNAM OKRAJŠAV

- DVLKV – Deželni vladni list za Krajsko vojvodino
DVS – Deželna vlada za Slovenijo
DZ – Državni zakonik za kraljevine in dežele, v državnem zboru zastopane
DZVK – Deželni zakonik za vojvodstvo Kranjsko; od leta 1881 dalje Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko
DZVLKK – Deželni zakonik in vladni list za krajsko kronovino
DZVLKV – Deželni zakonik in vladni list za krajsko vojvodino
fasc. – fascikel
g. – geslo
KBUDB – Kraljevska banska uprava Dravske banovine
KJ – Kraljevina Jugoslavija
l. – leto
LMO – Ljubljanska in mariborska oblast
MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslov
NVSHS – Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani
ODZVLAC – Občni državni zakonik in vladni list Avstrijskega cesarstva
PUS – Pokrajinska uprava za Slovenijo
RGB – Reichsgesetzblatt
RGBKÖ – Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich
RGRBKÖ – Reichsgesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich
Sl. – službene
šk. – škatla
UCKDGVK – Ukazi cesarsko-kraljevih deželnih gosposk za vojvodstvo Krajsko
Ur. – uradni
ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
ZULVK – Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Krajsko

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

- AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 16 – Deželno predsedstvo za Kranjsko
AS 22 – Policijska direkcija v Ljubljani
AS 31 – Namestništvo v Ljubljani
AS 32 – Deželno glavarstvo v Ljubljani
AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani
AS 38 – Deželni zbor in odbor za Kranjsko
AS 59 – Pisarna za zasedeno ozemlje
AS 60 – Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo
AS 61 – Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve
AS 68 – Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek
AS 79 – Veliko županstvo ljubljanske oblasti, Oddelek za notranje zadeve
AS 184 – C. i. kr. vojno ministrstvo
AS 185 – C. kr. ministrstvo za notranje zadeve
AS 1153 – Deželno orožniško poveljstvo št. 12 v Ljubljani

Tiskani viri

- Bericht über die Verhandlung des krainischen Landtages zu Laibach in den Monaten Jänner, Februar und März, Laibach 1863.*
Državni uradni list, ki je izhajal na Dunaju v letih 1849–1918.
Deželni uradni list za Kranjsko, ki je izhajal v Ljubljani v letih 1849–1918.
Gesetze, betreffend die Gendarmerie der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, samt Durchführungsverordnungen, dann organische Bestimmungen und Dienstinstruktion für diese Korps. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1912.
Gesetz und Dienst-Instruction für die k. k. Gendarmerie der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1876.
Hofdecret vom 10. März 1783: Allgemeine Instruktion für die sämtlichen Fiscalämter. *Gesetze und Verordnungen im Justizfache vom Jahre 1783.* Knjiga za obdobje 1780–1786. Wien 1817.

- Handbuch der Reichsgesetze und Ministerialverordnungen zum Gebrauch für die k. k. Gendarmerie.* Wien 1910.
- Hribarjev najnovejši Splošni naslovník uradov, društev, turdk in zasebnikov deželnega stolnega mesta Ljubljane ter vojvodine Kranjske.* Ljubljana : Dragotin Hribar, 1907.
- Finanzwachvorschrift. Verordnungsblatt für den Dienstbereich des k. k. Finanzministeriums für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder, št. 17/07, z dne 20. marca 1907.*
- Landesgesetze und Verordnungen für das Herzogtum Krain zum Gebrauch für die k. k. Gendarmerie, Laibach 1907.*
- Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums.* Aus der k. k. Hof- und Staats-Druckerei, Wien, Dezember 1859.
- Navodilo za službo mestne policijske straže ljubljanske, sprejeto na seji občinskega sveta 16. novembra 1898.* Ljubljana : Mestni magistrat, 1898.
- Občinska uprava deželnega stolnega mesta Ljubljane leta 1899.* Mestni magistrat, Ljubljana, brez letnice izida.
- Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, 1871, 1872, 1873, 1874, 1876, 1877, 1884, 1885, 1886, 1887, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1899, 1900, 1901, 1912 in 1913.*
- Obširen imenik krajev na Kranjskem, Dunaj 1884 (dvojezična izdaja).*
- Prestava iz državnega zakonika leta 1866 za kranjsko vojvodino, Ljubljana 1866.*
- Prestava iz državnega zakonika leta 1867 za kranjsko vojvodino, Ljubljana 1867.*
- Prestava iz državnega zakonika leta 1868 za kranjsko vojvodino, Ljubljana 1868.*
- Ranglisten der k. k. Landwehr und der k. k. Gendarmerie 1918.* Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1918.
- Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen. I. Band.* Aus der k. k. Hof- und Staats-Druckerei, Wien. 1880.
- Schematismus für das k. und k. Heer und für die k. und k. Kriegs-Marine für 1892.* Aus k. k. Hof- und Staats-Druckerei, Wien, Jänner 1892.
- Standesausweis der k. k. politischen Behörden und Organe in Krain, nach dem Strafgesetz über Verbrechen und schwer Polizei-Übertretungen. Gesetze und Verfassungen im Justiz-Fache, 1798–1803.* Aus der k. k. Hof- und Staats-Aerarial-Druckerei, Wien, 1816.

- Standesausweis der k. k. politischen Behörden und Organe in Krain, nach dem Stande vom 1. Jänner 1917*, Laibach 1917.
- Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie*. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Neue Folge, Band I., Wien 1856, Band II., Wien 1859, Band III., Wien 1861, Band IV., Wien, 1862.
- Verfassungs- und Dienstvorschrift für die k. k. Finanzwache vom Jahre 1843, *Gesetze und Verordnungen im Justizfache vom Jahre 1842, für die deutschen Staaten der österreichischen Monarchie*, 1842–1848. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1853.
- Verordnungsblatt für die kaiserlich-königliche Gendarmerie*. 1876, 1877, 1880, 1884, 1894, 1895, 1896 in 1905.
- Verordnungsblatt für die kaiserlich-königliche Landwehr*. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1873.
- Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*. I. zvezek. Ljubljana : Društvo Pravniki, 1889.
- Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861–1918*. Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1979.

Časniki

- Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*
Delo
Nedelo
Nedeljski dnevnik
Novice
Slovenec
Slovenska panorama
Vzajemnost

Enciklopedije in leksikoni

- Der große Brockhaus*. 7. zvezek, Leipzig 1930; 14. zvezek, Leipzig 1933.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda*. 6. zvezek, Zagreb: JLZ, 1962.
- Enciklopedija Slovenije*, 2. zvezek, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1988; 3. zvezek, 1989; 4. zvezek, 1990; 5. zvezek, 1991; 7. zvezek, 1993; 8. zvezek, 1994; 9. zvezek, 1995; 14. zvezek, 2000.
- Gemeindelexikon*, VI., Krain, Wien 1905.

- Krajevni leksikon Slovenije*, 1. knjiga. Ljubljana : DZS, 1968.
- Mala splošna enciklopedija*, 2. zvezek, Ljubljana : DZS, 1975; 3. zvezek, 1976.
- Narodna enciklopedija SHS*, 3. knjiga, Zagreb 1928; 4. knjiga, 1929.
- Opča enciklopedija Jugoslovenskog leksikografskog zavoda*, 5. knjiga, Zagreb : JLZ, 1979; 6. knjiga, 1980.
- Vojna enciklopedija*, II. izdaja, 3. zvezek, Beograd : Vojnoizdavački zavod, 1972; 4. zvezek, 1972; 5. zvezek, 1973; 7. zvezek, 1974; 10. zvezek, 1975.

Literatura

- Bled, Jean-Paul: *Franc Jožef*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990.
- Bogdanović, Branko: *Dva veka policije u Srbiji*. Druga, dopolnjena izdaja. Beograd : MUP Republike Srbije, 2002.
- Budkovič Tomaž: *Bohinj 1914–1918*. Celovec-Ljubljana-Dunaj : Mohorjeva založba, 1999.
- Cerar, Anton Danilo: *Dimež, strah kranjske dežele*. Ljubljana : Založba F. Herzog, brez letnice izida.
- Cerkvenik, Franc, Križnar, Ivan in Zadnik, Maks: *Izobraževanje članov varnostne službe v Sloveniji*. Tacen : Strokovna šola za notranje zadeve, 1964.
- Ciperle, Josip: *Kranjska dežela*. Ljubljana : samozaložba, 1899.
- Čelik, Pavle: Cesarski orožniki pri nas. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 2, 2001, str. 146–150.
- Čelik, Pavle: Nova oblast je izvajala čistke. *Varnost*, št. 8, 1998, str. 25.
- Čelik, Pavle: Ob 15-letnici KŠM. *Varnost*, št. 10–11, 1982, str. 2.
- Čelik, Pavle: *Slovenski orožniki 1918–1941*. Ljubljana : Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 2001.
- Čelik, Pavle: *Slovenski stražniki 1918–1941*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 2002.
- Čelik, Pavle: Za pouk zgodovine. *Varnost*, št. 10–11, 1999, str. 18.
- Deák, István: *Der k. (u.) k. Offizier, 1848–1918*. Wien-Köln-Weimar : Böhlau Verlag, 1995.
- Die Gendarmerie in Österreich 1849–1989*. Wien : Bundesministerium für Inneres, 1989.
- Enloe, Cynthia: *Policija, vojka i etnicitet*. Zagreb : Globus, 1990.

- Finžgar, Fran Saleški: *Leta mojega popotovanja*. Zbrano delo, 12. knjiga. Ljubljana : DZS, 1992.
- Gampp, Friedrich: *Kurzgefaßtes Lehrbuch der Fächer des allgemeinen Wissens für die k. k. Gendarmerie*. Verlag von h. Gusek in Kremsier, 1912.
- Gebhardt, Helmut: *Die Gendarmerie in der Steiermark von 1850 bis heute*. Graz : Keykam, 1997.
- Geržinič, Alojzij: Organizacija policijske službe u Sloveniji. *Žandarmerski vesnik*, št. 1, 2 in 3, 1927, str. 19–23, 82–85 in 131–133.
- Granda, Stane: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*. Novo mesto : Tiskarna Novo mesto–Dolenjska založba, ZRC SAZU, 1995.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje : Mohorjeva družba, 1992.
- Gustin Alojzij: Odnos između policijskih vlasti u samoupravnim varošima i sreskih poglavara. *Policija*, št. 3–4, 1925, str. 108–114.
- Hartman Janez: Lahko orožje mariborskega admirala. *Revija Obramba*, št. 10, 2004, str. 66–68.
- Hibbert, Christopher: *Zgodovina zločinstva in kazni*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1965.
- Hörmann, Fritz, Hesztera, Gerald: *Zwischen Gefahr und Berufung*. Gendarmerie in Österreich. Wien : Bundesministerium für Inneres, 1999.
- Hribar, Ivan: *Moji spomini*, I. del. Ljubljana : Slovenska matica, 1983.
- Hribar, Mitja: Nadzorstvo nad deviacijami na Slovenskem pred 100 leti. *Kronika*, št. 1–2, 1982, str. 22–30.
- Hribar, Mitja: Policija na Slovenskem pred sto leti. *Varnost – Strokovni bilten*, št. 1–2, 1987, str. 86–96.
- Juričić - Čargo, Daniela: Arhivsko gradivo Ljubljanskega Sokola v Arhivu Republike Slovenije. *Arhivi*, št. 1, 2003, str. 139–144.
- Kajzer, Janez: *S tramovi podprto mesto*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983.
- Kerševan, Vekoslav: Reorganizacija policijskih vlasti u državi a osobito u Slovenačkoj obzirom na zakon o opštoj upravi. *Policija*, št. 17–18, 1924, str. 641–645.
- Kosi, Anton: *Šopek šolskih pesmi*, II. del. Središče na Štajerskem, 1906.
- Kranjc, F. Marijan: Slovenska vojaška inteligenca – generali in admirali. *Borec*, št. 579–582, 2000, str. 201–323.
- Kresal, France: Zavarovalništvo in socialno zavarovanje na Slovenskem 1890–1990. *Arhivi*, št. 1, 2003, str. 145–152.

- Leskovec, Antoša: Ogrski upravni sistem od srede 18. stoletja do 1918. *Arhivi*, št. 1–2, 1979, str. 17–21.
- Leskovec, Antoša: Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941. *Maribor skozi stoletja*. Maribor : Založba Obzorja, 1991.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje, Mohorjeva družba, 1993.
- Maurois, André: *Zgodovina Anglije*. Ljubljana : Naša založba, 1939.
- Melik, Jelka: Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem 1861–1918. *Zgodovinski časopis*, št. 1–2, 1974, str. 85–93.
- Melik, Jelka: Kazensko materialno pravo na Slovenskem od 1852 do 1930. *Arhivi*, št. 1–2, 1991, str. 24–27.
- Melik, Jelka: Kranjske deželne finance 1861–1914. *Kronika*, št. 3, 1973, str. 160–165.
- Melik, Jelka: Skladi kranjskega deželnega premoženja. *Kronika*, št. 3, 1976, str. 165–169.
- Metljak, Marjan: Zgodovina avtomobilizma in prometa. *Prometni vestnik*, št. 4, 1996, str. 39–41.
- Milčinski, Fran: *Zbrani spisi*. Ljubljana, DZS, 1980.
- Neubauer, Franz: *Die Gendarmerie in Österreich (1849–1924)*. Wien : Gendarmerie-Jubiläumfond, 1925.
- Nowotny, Johann: *Verzeichnis der politischen Gemeinden von Österreich mit Einteilung der zuständigen Gendarmerie-Posten, Bezirks-Gerichte und Bezirks-Hauptmannschaften*. Judenburg, brez letnice izida.
- Oberhummer, Hermann: *Die Angehörigen der Wiener Polizei 1754–1900*. Wien : Gerlach–Wiedling, 1939.
- Oberhummer, Hermann: *Die Wiener Polizei*. 200 Jahre Sicherheit in Österreich, Band I., II. Wien : Gerold, 1937.
- Orožen, Fran: *Vojvodina Kranjska*. Ljubljana : Matica Slovenska, 1901.
- Osolnik, Bogdan: *Z ljubeznijo skozi surovi čas*. Ljubljana : Založba Borec v Ljubljani, Dolenjska založba, 1989.
- Pančur, Andrej: *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*. Celje : Zgodovinsko društvo, 2003.
- Pleterski, Janko: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*. Ljubljana : Slovenska matica, 1971.
- Polec, Janko: Uvedba občin na Kranjskem 1849/50. *Zgodovinski časopis*, št. 1952–1953, str. 686–732.

- Poezije doktorja Franceta Prešerna*. Ljubljana : Prešemova družba, 1979.
- Ribnikar, Peter: *Upor v Stični 3. junija 1753*. *Arhivi*, št. 1, 2002, str. 47–56.
- Rieder Volkskalender für das Schaltjahr 1908*. Ried : Josef Fridrich, 1908.
- Septembrski dogodki 1908*. Ptuj : Zgodovinsko društvo, 1998.
- Slovenska policija*. Ljubljana : Generalna policijska uprava MNZ RS, 2002.
- Spuler, Bertold: *Regenten und Regierungen der Welt*. Teil II., Band 3: *Neuere Zeit 1492–1918*, 2. Auflage. Würzburg : A. G. Ploetz Verlag, 1962.
- Stergar, Rok: *Slovenci in austro-ogrske oborožene sile (1868–1914)*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 2003 (doktorska disertacija).
- Stergar, Rok: *Vojski prijazen in zaželen garnizon*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999.
- Špom, Teodor: *Organizacija policijskih vlasti u Slovenačkoj s obzirom na zakon o opštoj upravi*. *Policija*, št. 13–14, 1924, str. 481–486.
- Šuštar, Branko: *Spodnja Šiška – pušeljci Ljubljane*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1996.
- Švajncer, Janez J.: *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Ljubljana : Prešemova družba, 1992.
- Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana : ARS, 1999.
- Wandruszka, Adam, Urbanitsch, Peter: *Die bewaffnete Macht*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987.
- Wiederin, Ewald: *Einführung in das Sicherheitspolizeirecht*. Wien–New York : Springer Verlag, 1998.
- Zgodovina organov za notranje zadeve v SR Sloveniji*, II./1–17/b. Gradivo RSNZ SRS (v tipkopisu).
- Zgodovina Slovencev*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1979.
- Zwitter, Fran: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana : Slovenska matica, 1962.
- Zwitter, Fran: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*. Znanstveno društvo v Ljubljani, 1936.
- Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1998.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gendarmerie in Krain (1850–1918)

Mit der Einführung der Gendarmerie in der gesamten österreichischen Monarchie wurde im Jahr 1850 begonnen. Bis dahin wurde die Sicherheit von den Grundherrschaften durch Schlossscherger, obrigkeitliche Gerichtsdiener bzw. Knechte aufrechterhalten. Den Sicherheitsdienst besorgten in einigen Städten Bürgergarden (Bürgerkorps), in anderen Stadtwachen. In Ljubljana (Laibach) wirkte seit dem Ende des 18. Jahrhunderts eine Polizeidirektion als politische Behörde, der die berufliche Sicherheitswache als Vollzugsorgan unterstellt war. Nach 1843 wurde im ganzen Staat eine Finanzwache eingerichtet, die vor allem dafür sorgte, dass man »dem Kaiser gab, was des Kaisers war.« Die Hauptsicherheitskraft stellte die Armee dar, die in Kasernen in größeren Städten stationiert war.

Die revolutionären Wirren der Jahre 1848 und 1849 zeigten, dass das Heer nicht dazu geeignet und ausgebildet war, den Volksaufständen entgegenzuwirken. Es hatte den Befehl, im Falle der Notwehr ohne Warnung auf Menschen zu schießen. Im Frühjahr 1848 wurde in einigen Städten und Märkten eine Nationalgarde organisiert, die für Ordnung und Sicherheit sorgte. Sie bestand aus ausgewählten Einwohnern der betreffenden Ortschaften, die oft ihre eigenen Waffen trugen. Es stellte sich heraus, dass sie nicht alle Erwartungen der Behörden erfüllte. Immer lauter wurden Initiativen zur Einrichtung einer Gendarmerie.

Durch die Abschaffung der Leibeigenschaft im Sommer 1848 verloren die Grundherrschaften die Verwaltungs- und Gerichtskompetenzen über die untertänige Bevölkerung. Es entstanden Bezirkshauptmannschaften, Gerichte, eine Staatsanwaltschaft und Gemeinden. Zur Erfüllung der Aufgaben der staatlichen Behörden war eine Vollzugsmacht vonnöten. Unter diesen Umständen entstand der Regierungsvorschlag über die Einrichtung einer Gendarmerie, der am 8. Juni 1849 vom Kaiser sanktioniert wurde. Dieser Tag galt als Geburtstag der neuen Sicherheitskraft.

Zu Beginn des Jahres 1850 erschien das erste Gesetz über die Gendarmerie, das die Gendarmerie als einen militärisch organisierten Wachtkörper für den gesamten Staat definierte, dessen Aufgaben darin bestanden, die öffentliche Ordnung, Ruhe und Sicherheit aufrechtzuerhalten, Störungen der öffentlichen Ordnung, Ruhe und Sicherheit zu

verhindern, Gesetzesübertretungen zu verhüten, gesetzmäßige Zustände herzustellen, nach Übertretern zu fahnden und diese festzunehmen, den Vollzug der behördlichen Maßnahmen zu unterstützen und andere durch die Dienstinstruktionen aufgetragene Aufgaben zu erfüllen.

Die Gendarmerie war Bestandteil der Armee, es standen ihr gleiche Rechte zu, und sie war den militärisch-gerichtlichen Behörden unterstellt. Bezüglich der militärischen Angelegenheiten unterstand sie dem Ministerium für Landesverteidigung, hinsichtlich des öffentlichen Sicherheitsdienstes aber dem Ministerium des Innern.

Es wurden 16 Gendarmerieregimenter aufgestellt, von denen das 11. Regiment in Ljubljana (Laibach) stationiert war. Sein erster Befehlshaber wurde ein Slowene, der Oberstleutnant Anton Valenčič. Die Regimenter waren dem Hauptgendarmerieinspektorat in Wien unterstellt. Jedes Regiment teilte sich in Untertruppen, die man heute als Bataillon, Kompanie, Zug, Abteilung und Wache bezeichnen würde.

Zur Aufnahme in die Gendarmerie mussten 6 Bedingungen erfüllt werden:

die Staatsbürgerschaft in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern,

ein Alter nicht unter 24 und nicht über 36 Jahren, ein gesunder, starker Körperbau und eine Größe nicht unter 163 Zentimetern, Kenntnis der Landessprache, Kenntnis des Lesens und Schreibens, gewandtes Benehmen und unbescholtener Lebenswandel. Den Beweis für den letzteren stellte das sogenannte Sittenzeugnis dar, das von der Gemeinde ausgestellt wurde, in der der Kandidat das Heimatrecht hatte.

Die Dienstverrichtungen der Gendarmerie waren zweierlei Art: solche, die zu den gewöhnlichen Pflichten gehörten und solche, die den Vollzug besonderer obrigkeitlicher Anordnungen betrafen. Der Gendarm durfte nur in drei Fällen von der Waffe Gebrauch machen: im Falle der Notwehr zur Abwendung eines gegen ihn gerichteten Angriffs, zur Bezwingung eines auf die Vereitlung seiner Dienstverrichtung abzielenden Widerstandes sowie in allen Fällen, wo die öffentliche Wache das Recht hatte, von der Waffe Gebrauch zu machen. Man unterschied zwischen Stichwaffen (Säbel, Bajonett) und Schusswaffen (Gewehr, Revolver bzw. Pistole).

Im Jahr 1851 wurden Dienstinstruktionen für die Gendarmerie herausgegeben, die Leben und Wirken der Gendarmen regelten. Sie erschienen auch in slowenischer Sprache.

Die Einrichtung der neuen Sicherheitskraft ging schrittweise vor sich, mussten doch die Mannschaften und Räumlichkeiten für ihre Einquartierung im ganzen Staatsgebiet gefunden werden. Die Mannschaften wurden zum Großteil aus dem Militär rekrutiert, die Räumlichkeiten wurden entweder von Gemeinden oder Privatpersonen gemietet, oder es wurden eigene Gebäude errichtet. Das Mietverhältnis wurde eingehend durch einen Mietvertrag definiert, der die Rechte und Pflichten sowohl der Besitzer von privaten Räumlichkeiten als auch der Gendarmerie festsetzte. Das Gros der Kosten für die Einquartierung der Gendarmen trug das Land, alle anderen der Staat. So steuerte Krain im Jahr 1863 zu diesem Zweck 4,56% des Landesbudgets bei, im Jahr 1914 dagegen 0,90%. In den erwähnten Jahren betrug der Anteil des Staates für die Finanzierung der Gendarmerie 0,42 bzw. 0,78% des Staatsbudgets.

Im Jahr 1860 wurde die Zahl der Gendarmerieregimenter auf zehn reduziert. Das Kommando des 10. Regiments wurde von Ljubljana (Laibach) nach Triest verlegt. Für die Sicherheit in Krain sorgte ein Zug dieses Regiments. Im Jahr 1866 kam es im Zuge der Reorganisation der Gendarmerie zur Herausbildung von Landesgendarmeriekommandos, und in Ljubljana wurde der Sitz des Kommandos für Krain eingerichtet. Diese Situation dauerte bis zum Untergang der Monarchie.

Das Organisationsschema, die Zahl der Kommandos und Einheiten änderte sich sowohl im gesamten Staat als auch in Krain. Maßgebend dafür waren mehrere Faktoren, von Finanzmöglichkeiten bis zu Sicherheitsverhältnissen. Die Stärke der Mannschaften, die für die Sicherheit in Krain sorgten, unterschied sich in den einzelnen Jahren. Im Jahr 1851 gab es 374 Gendarmen und 65 Postenstationen, im Jahr 1918 dagegen 559 Gendarmen und 141 Postenstationen.

Aufschlussreich ist die Angabe über das zahlenmäßige Verhältnis zwischen den Einwohnern und Gendarmen und darüber, wie groß der Flächenteil Krains war, den ein Gendarm überwachte. Solche Berechnungen begann man schon bald nach der Einrichtung der neuen Sicherheitskraft anzustellen. Sie machten einen Vergleich zwischen den österreichischen Ländern möglich, der vor allem bei Entscheidungen über eventuelle Mannschaftsvergrößerung oder -verminderung berücksichtigt wurde. Im Jahr 1857 etwa entfielen auf einen Gendarmen 1325 Einwohner Krains und ein Überwachungsraum von 29,2 km², im Jahr 1869 2293 Einwohner und 49,3 km², vor dem Ende der Monarchie im Jahr 1918 dagegen 993 Einwohner und 17,8 km².

Anregungen zur Einrichtung neuer Postenstationen kamen von Seite der Gemeinden, Bezirkshauptmannschaften, des Krainer Landtags, sogar von Einzelpersonen. Das letzte Wort hatte das Ministerium in Wien. Der Landeschef war nicht ohne derartige Kompetenzen, entschied er doch im Einvernehmen mit dem Landesgendarmeriekommando über die Einteilung der neu verpflichteten Gendarmen auf verschiedene Postenstationen, die Bezirkshauptmannschaft und der Landeschef aber verfügten auch über die Zusammenziehung einzelner Postenstationen, falls die öffentliche Ordnung und Sicherheit im Lande in bedenklicher Weise gefährdet erschien. Außerhalb Krains entschied man in solchen Fällen in Wien.

Im Jahr 1876 wurde ein neues Gesetz über die Gendarmerie erlassen, das die Organisation dieser Sicherheitskraft in den einzelnen Ländern konsolidierte und an die politischen Landesbehörden band. Im selben Jahr erschienen auch neue Dienstinstruktionen. Vor allem an der Grenze zwischen dem österreichischen und dem ungarischen Teil des Staates wurden Postenstationen mit nur einem Mann eingerichtet. Die Proklamation der Österreichisch-Ungarischen Monarchie warf die Frage des Grenzübertritts seitens der Gendarmerie auf. Im Grenzgebiet gab es nämlich häufige Grenzübertritte von Roma, auch Schleichhandel und Ausweichen von Personen, die in dem einen oder anderen Teil der Monarchie straffällig geworden waren, nahmen zu. Durch die Dienstinstruktionen von 1876 wurde den Gendarmen der Übertritt über die Grenze im Dienste oder außerdienstlich ohne hierzu erhaltenen Befehl bei strenger Strafe untersagt. Eine Ausnahme davon trat nur dann ein, wenn ein Übereinkommen der beiden Seiten bestand. Im Jahr 1884 regelten die Innenministerien in Wien und Budapest diesen Bereich: Mit dem Zustandekommen einer Übereinkunft benachbarter Gendarmeriegrenzposten wurden in der Regel die Gemeindegemeinschaften beauftragt. Im Jahr 1895 wurden erneut Dienstinstruktionen herausgegeben, nach welchen das Überschreiten der Grenze ohne erhaltenen besonderen Befehl bzw. Bewilligung nur ausnahmsweise gestattet war, und zwar während der unmittelbaren Verfolgung von Übertretern und zum Zwecke des angeordneten Zusammentreffens mit der Gendarmerie des jenseitigen Staatsgebiets der Monarchie. Sollte der Gendarm während der unmittelbaren Verfolgung von Übertretern die Grenze überschreiten, hatte er sich strengstens an die in dem betreffenden Gebiet bestehenden Gesetze zu halten, seine Amtshandlungen nicht über die Verfolgung von Übertretern

auszudehnen und sich bei der nächsten Sicherheitsbehörde oder Gemeinde vorzustellen, um dort eine Vereinbarung zu treffen, wer die weitere Verfolgung bewirken sollte.

Einen noch größeren Wert legte man auf den Überwachungsdienst. Der Gendarm musste danach trachten, sich möglichst genaue Lokal- und Personalkennntnis zu erwerben. Jeder Postenstation wurde ein Überwachungsrayon zugewiesen. Die Zeit zum Abpatrouillieren des betreffenden Rayons und die dabei zu verrichtenden Aufgaben wurden im voraus definiert. Im selben Jahr erschienen auch Instruktionen, die die Dienstverrichtungen und Ordnung der Postenstationen festsetzte.

Es kam auch zu großen Veränderungen im Bereich der Mannschaftsschulung. Bis dahin sorgten dafür in der Regel die Kommandos der Gendarmerieregimenter selbst, wo Versorgungstruppen damit beauftragt wurden. Lehrpersonal setzte sich in erster Linie aus den ehemaligen Offizieren des Lombardei-Gendarmerieregiments oder aus den aus der Armee rekrutierten Truppenführern. Fortan begann man Schulen für Probegendarmen und Postenführer einzuführen. Die Schulungsdauer betrug in der Regel sechs Monate. Diese Aufgabe versah die Schulabteilung bei dem Landesgendarmeriekommando.

Im Jahr 1895 wurde das dritte und letzte Gendarmeriegesetz erlassen, das bis zum Untergang der Monarchie in Geltung blieb. Es wurden neue Dienstinstruktionen herausgegeben, die mit denen aus dem Jahr 1876 beinahe identisch waren. Großen Wert legte man auf die Ausbildung der Mannschaft, und zu diesem Zweck gab man Lehrbehelfe verschiedener Art heraus. Diese wurden bei der Aus- und Fortbildung der Mannschaft an Postenstationen eingesetzt. Verantwortlich dafür waren die Kommandiere und Gendarmerieoffiziere bei den Kommandos und Stäben.

Die Beförderung von vorzüglichen Wachtmeistern zu Gendarmerieoffizieren wurde eingehend geregelt. Die Möglichkeit war eher Ausnahme als Regel, obwohl festgeschrieben war, dass das die Hauptquelle zur Rekrutierung des Offizierskorps sein sollte. Offiziere wurden die ganze Zeit vor allem aus der Armee rekrutiert, nachdem diese die vorgeschriebene Praxis und Ausbildung absolviert hatten.

Die Geldangelegenheiten wurden sehr genau geregelt. Eine überwachende Rolle dieser Art wurde bei Postenstationen und Stäben von Gendarmerieoffizieren versehen, die Finanzgebarung des Landesgendarmeriekommandos überwachten die Beamten der jeweiligen Landesregierung in Ljubljana (Laibach).

Die Kommandos verfassten verschiedene Verzeichnisse ihrer Mannschaft. Jeder Gendarm wurde mehrfach erfasst und somit verfügte man über ein Bild jedes einzelnen Gendarmen zum Zwecke der Beförderung und Ausbildung. Aus solchen Verzeichnissen geht hervor, dass es im letzten Jahrzehnt vor dem Ende der Monarchie die meisten in Krain tätigen Gendarmen gerade in diesem Land beheimatet waren: von 509 wurden 371 in diesem Land und 138 in anderen Ländern Österreich-Ungarns geboren. Der sozialen Herkunft nach waren die meisten von ihnen Bauernsöhne, gefolgt von Gendarmen aus Arbeiter- und Handwerkerfamilien. Der Patrouillengang wurde also von einfachen Burschen und Männern verrichtet, die aus ländlichen Gebieten stammten. Vorgesetzte waren Männer, die höhere Schulen absolvierten und zu den (damaligen) Gebildeten gezählt werden könnten. Nur einem kleinen Teil der Gendarmen gelang es, durch vorzügliche Leistungen und Ausbildung den Offiziersrang zu erklimmen. Da die Mannschaft in verwaltungspolitischer Hinsicht in die Zuständigkeit der politischen Behörden fiel, wo sich hochgebildetes Personal befand, muss an dieser Stelle angemerkt werden, dass die einfache Mannschaft in verwaltungsmäßiger und operativer Hinsicht von hochgebildeten Beamten bzw. Sicherheitsvorgesetzten geleitet wurde. Die Gendarmerie war nämlich ein Vollzugsorgan und hatte kein Recht, Entscheidungen zu treffen, die in die Zuständigkeit der politischen Behörden fielen.

Die Gendarmen versahen vier grundlegende Dienstverrichtungen: Bekämpfung der Kriminalität, Sorge für die Sicherheit im Straßenverkehr, Aufrechterhaltung der öffentlichen Ruhe, Ordnung und Sicherheit, Assistenz für die staatlichen Behörden. Darüber wurden Verzeichnisse verfasst und höhere Kommandos und politische Behörden in Kenntnis gesetzt. In den Rahmen der Kriminalitätsbekämpfung kann man auch die Aufgaben der sogenannten Staatspolizei einordnen, was dem heutigen Begriff des Staatssicherheitsdienstes entsprechen würde. Diese Untergruppe von Amtsgeschäften kam vor allem während des Ersten Weltkriegs zum Ausdruck.

Die Uniform änderte bzw. ergänzte sich mehrmals, was auch für die Bewaffnung galt. Über den Waffengebrauch musste man sofort gemäß Diensthierarchie weiterberichten. Alle Beschwerden gegen Gendarmen wurden behandelt und der Befund an höhere Stelle weitergeleitet. Über Abweichungen in Haltung und Benehmen unter den Gendarmen selbst wurden entsprechende Protokolle geführt.

Der Staat sorgte auch für die sich im Ruhestand befindlichen Gendarmen und war darum bemüht, ihre Ruhebezüge mit den Gehältern der aktiven Mannschaft in Einklang zu bringen. Pensionierte Gendarmen trafen sich in Vereinen und bezogen verschiedene Zeitungen, die vor allem für die aktive Mannschaft bestimmt waren. Vor allem pensionierte Gendarmen und ihre Witwen schrieben oft an den Kaiser im Zusammenhang mit (zu) niedrigen Pensionsbezügen, mit dem Schulbesuch der Kinder u.ä.m. Den meisten Bittschriften wurde nicht stattgegeben.

Die österreichische Gendarmerie wurde nach dem Vorbild der französischen gebildet. Schrittweise wurde sie zum Vorbild für andere Staaten, die ihre Sicherheitskräfte formierten. Das galt auch für das Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen, wo man die räumliche Gliederung der ehemaligen österreichischen Gendarmerie übernahm, sowie für einige (ost)europäische Staaten.

IMENSKO KAZALO

A

Adamič Ivan, 315
 Ambrož Mihael, 271
 Andlovič Johann, 252
 Andreitschitsch Peter, 258
 Anzenberger, grof, 67
 Apfaltern, Ivan, 237
 Attems Heinrich, 397, 422
 Auersperg Adolf, 415, 416
 Auersperg Aleksander, 422, 423
 Auersperg Carlos, 414

B

Babič Adolf, 217
 Bach Alexander, 30, 32, 62, 113,
 120, 416
 Bach Edward, 122, 422
 Bacquehem Olivier Marguis 416
 Badeni Kasimir Felix, 415, 416
 Bajič Anton, 228
 Bajt Johann, 348
 Baraga Alojzija, 257
 Baraga, poročnik, 67
 Beck Max Wladimir, 415
 Beer Franz Anton, 186
 Belcredi Richard, 414, 416
 Berce Anton, 305, 309, 310, 313
 Beust Ferdinand, 414
 Bienerth Richard, 415, 417
 Bleiweis Janez, 27, 65, 279
 Boria Johann, 258
 Borojević Svetozar, 396
 Brajec Jožef, 305, 309, 310

Bregenzer Rudolf, 228
 Brence Janez, 395
 Bukovec Franc, 310
 Bukovec Marija, 310
 Bukovec Vencelj, 310
 Buol Karl Ferdinand -
 Schauenstein, 414
 Burja Alois, 217
 Bylandt Arthur, 417

C

Cankar Ivan, 395
 Cene Matevž, 236
 Cerar Danilo Anton, 304
 Chorinsky Gustav, st., 63, 73, 81,
 214, 229, 422
 Chorinsky Gustav, ml., 214
 Cimperman Martin, 212
 Clam Heinrich - Martinitz, 415
 Clary Manfred, 415
 Codelli Anton, 328, 329, 422
 Conrad Sigmund, 422
 Cordon Franz, 417
 Costa Etbin Henrik, 306
 Cron Henrik, 309, 313, 314
 Csorich Anton, 417
 Cukjati Fran, 235
 Cvim Franc, 228
 Czapp Karl, 418

Č

Čadež Ignac, 230
 Čebulj Aleš, 234

D

Deák István, 161
 Debeljak Pavel, 395
 Decleva Johann, 73
 Degenfeld August Franz, 417
 Demšar Franc, 390
 Demšar Jakob, 230
 Detela Oton, 227, 238, 423
 Deutenhofen Adolf, 116
 Doblhoff Anton - Dier, 414, 416
 Dolar Johann, 217
 Dolinar Ana, 310
 Döllner Josef, 418, 420
 Domicelj Alojz, 236
 Dragić Dragoslav, 286
 Dular Josip, 316, 317

E

Egkh Moritz, 116
 Endlicher Janez, 342, 343, 344

F

Fabjančič Marija, 344
 Fabjančič Vladislav, 344
 Fatur Anton, 240
 Fekonja Bojan, 16
 Ferdinand I., cesar, 26
 Ferjan Janez, 397
 Ficquelmont Karl Ludwig, 414
 Fink Franc, 228
 Finžgar Fran Saleški, 303, 304
 Flucher Franz, 228, 263
 Franc Jožef I., cesar, 32, 96, 113,
 158, 356, 399, 404, 434
 Franck Carl, 417

Frank Ciril, 232

G

Gaiser Janez, 234
 Gale France, 239
 Gampp Friedrich, 218, 219, 222
 Gardik Paul, 196
 Gautsch Paul, 415, 416
 Gawanski Alexander, 407, 424
 Gayer Edmund, 417
 Gebhardt Helmut, 427
 Georgi Friedrich, 418
 Germovnik Janez, 234
 Geržinič Peter, 380
 Giesel Heinrich, 361, 418, 420
 Giskra Karl, 416
 Globočnik Anton, 215
 Göderer Peter, 217
 Johann Golen von Horrak, 418,
 420
 Goluchovsky Agenor, 113, 416
 Gramposchich Roman, 183, 276,
 424
 Greipel Johann, 418, 419
 Groß Hans, 282
 Grošelj Marija, 254
 Grünthal Janez, 234
 Gyulay Franz, 417

H

Habjan Janez, 128
 Habsburg Rainer - Lothringen,
 414
 Habsburg Wilhelm - Lothringen,
 417
 Hadviger Franc, 228

- Hammer Thomas, 361
 Handel Erasmus, 417
 Handl Rudolf, 408
 Härdtl Guido, 417
 Hasner Leopold, 415
 Haydn Josef, 410
 Héderwáry Khuen Karoly, 307
 Hein Viktor, 278, 328, 422
 Heinold Karl, 417
 Henigman Karek, 393
 Henigman Rajko, 393
 Hladnik Ivan, 281, 282, 317
 Hohenlohe Konrad, 415, 417
 Hohenwart Carl, 415, 416
 Hohenwart Josip Franc, 229
 Holzgethan Ludwig, 415
 Horst Julius, 418
 Horváth Josef, 259
 Hoyos Johann Ernst, 28
 Hren Jakob, 277
 Hribar Dragotin, 227, 228
 Hribar Ivan, 315, 316, 398, 400
 Hribar Mitja, 297
 Hribernik Peter, 403
 Hrobath, poročnik, 118
 Huber Oskar, 286, 424
 Hübner Alexander Josef, 416
 Hussarek Max, 415
- I**
- Ilešič Franc, 398
 Inglič Gregor, 86
- J**
- Janša Ivan, 228
 Jarc Evgen, 282
 Jazbec Vilibald, 399
 Jeglič Ana, 259
 Jeglič Anton Bonaventura, 399, 400
 Jeglič Josef, 259
 Jeglič Jožef, 399
 Jelovšek Gabrijel, 327
 Jenčič Franc, 234
 Jerele Josef, 217
 Jerovšek Ivanka, 305
 John Anton, 90, 423
 John Franz, 417
 Josef Ferdinand, nadvojvoda, 338
 Jurca Jožef, 228
 Jurčič Josip, 303
- K**
- Kajdiž Tomaž, 234
 Kalina Franz, 422
 Kalister Johann, 90
 Kaltenegger Friderik, 423
 Kanik Franz, 418, 421
 Karel, cesar, 356, 404
 Kavčič Jakob, 140, 437
 Kempen Johann, 32, 61, 89, 121, 361, 416, 418, 419
 Kercm Anton, 384
 Kersnik Janko, 278, 303
 Keršič Blaž, 234
 Keršovan Vekoslav, 377
 Kielmannsegg Erich, 415, 416
 Kimovc Miha, 234
 Klein Anton, 214
 Kolb Franz, 217
 Kolowrat Franz Anton, 414
 Kopitar Andrej, 318
 Kopše Filip, 86

Koppitz Carl, 217
 Körber Ernst, 415, 417
 Koritnik Janez, 234
 Korošec Anton, 396
 Kosi Anton, 411
 Kosirnik Anton, 234
 Kossuth Lajos, 136
 Kostenzer Oswald, 226, 228, 246,
 394
 Košak Franc, 278
 Kottowitz Guido, 130, 181, 252,
 424
 Kovačič, stražmojster, 391
 Kregar Janez, 338
 Krek Janez Evangelist, 282
 Kremenshek Janko, 433
 Kromar Janez, 396
 Kunej Anton, 228
 Künigl Carl, 214, 216, 377, 380

L

Labernig Lorenz, 258
 Lah Ivan, 305
 Lammasch Heinrich, 415
 Lammer Anton, 130, 423
 Lampe Evgen, 399
 Laschan Wilhelm, 215
 Lasser Josef, 416
 Latour Theodor, 417
 Latscher Julius, 418
 Laure Johann, 183
 Lauter Johann, 377
 Lehne Friedrich, 418
 Lemczek Wasil, 402
 Lenarčič Jožef, 335
 Liechtenberg Leopold, 338
 Liehel Ivan, 233

Logar Franc, 308
 Logar Ivan, 228
 Lovša Johann Gottfried, 217
 Lovšin Franc, 348
 Lucheni Luigi, 410
 Lukan Friedrich, 214
 Lukanc Janez, 234
 Lunder Rudolf, 315
 Lusum Andreas, 408
 Luštrek Ivan, 310, 314

M

Mačkovšek Edward, 348
 Majcen Edward, 212
 Mandeljc Janez, 228
 Marenčič Mihael, 237
 Margheri Rudolf, 317
 Marija Ana, cesarica, 26
 Marija Terezija, 159
 Marti de Sella, 67
 Maselj Fran - Podlimbarski, 438
 Mazzini Giuseppe, 136
 May Oskar, 228, 263
 Mecséry Karl, 416
 Meden Vincenz, 226
 Medic Fridrih, 399
 Medic Karolina, 399
 Mejač Andrej, 234
 Menschik Alois, 409
 Mensdorf Alexander - Pouilly, 414
 Metternich Klemens, 62
 Mezgec Anton, 237
 Mihevc Martin, 254
 Milčinski Fran, 303, 304
 Mohorič Franc, 228
 Moraus Franz, 217
 Može Alfonz, 276

Mrak Jože, 234
 Müller Edward, 424
 Murnik Janez, 276

N

Napoleon Bonaparte, 46
 Neckermann Raimund, 68
 Netresta Adolf, 217
 Novak Janko, 344
 Novak Vincenc, 235
 Nowotny Johann, 219

O

Onzana Georg, 310
 Osebik Franc, 284
 Osolnik Bogdan, 429
 Osolnik Franc, 429, 430, 431

P

Palovič, profesor, 318
 Pascotini Ferdinand, 215
 Pawlovski Ladislav, 196
 Pečlin Anton, 228
 Peel Robert, 23
 Pegan Vladimir, 256, 280, 282
 Pelikan Egon, 434
 Perko Jožef, 384
 Pertot Mihael, 377
 Pfeifer Jožef, 219
 Pfeifer Viljem, 278
 Pillersdorf Franz Xaver, 28, 414,
 416
 Pirc Alfons, 214, 216
 Pirc Andreas, 257
 Pizinger Theodor, 183

Plener Ignaz, 415, 418
 Počkaj Franc, 259
 Počkaj Marija, 259
 Podlogar Aleksander, 16
 Podgorska Marija, 402
 Poklukar Jože, 423
 Polak Franz, 424
 Posch Franz, 212, 228
 Possavetz Gregor, 68
 Potocki Alfred, 415, 418
 Potočnik Marija, 256
 Potrebujes Thomas, 257
 Požar Lovrenc, 342
 Praprotnik Friderik, 228
 Praschniker Alois, 235
 Premrov Ludwig, 212

R

Ravnihar Vladimir, 401
 Razlag Radoslav, 276, 423
 Rechberg Johann Bernhard, 414
 Reisner Jožef, 342
 Repe Božo, 434
 Riedlinger Rudolf, 226, 228, 263,
 424
 Rihar Franc, 254
 Robič Franc, 15
 Robič Janez, 97, 216
 Romšek Janez, 255
 Rossi Heinrich, 252, 424
 Rotter Theodor, 218
 Rovan Mihael, 135
 Rožič Janez, 123
 Ruling Reinhold, 212, 216
 Rummer Carl, 195, 424

S

Schaschel Felix, 215
 Schindler Ludwig, 226
 Schloissnigg Josip, 422
 Schmerling Anton, 416
 Schneider Otto, 219
 Scholl Heinrich, 418
 Schönaich Franz, 254, 417
 Schönberger Adolf, 418, 419
 Schwarz Theodor, 227, 281, 313,
 422
 Schwarzenau Erwin, 417
 Schwarzenberg Felix, 414
 Schweiger Franc, 228
 Sedej Jožef, 308
 Seidl J. G., 410
 Seidler Ernst, 415
 Semetkovski Friedrich, 130, 181,
 423
 Sicard Leopold, 25
 Siherl Janez, »Dimež«, 304
 Simon Johann, 212
 Simončič Maks, 343
 Skodlar Janez, 228
 Skok Blaž, 308
 Skubl Mihael, 343, 377
 Slatnar Anton, 342
 Smetana Johann, 424
 Smole Adolf, 424, 429
 Smole Jožef, 234
 Springer Stefan, 253
 Stadion Franz Seraph, 30, 416
 Stanonik Jurij, 230
 Stare Darko, 19
 Steidler Josef, 408
 Steiger Hermann, 116
 Steininger Karl, 418, 419

Stergar Rok, 162, 439
 Stöckler Josef, 318
 Stremayr Carl, 415
 Strupek Josef, 217
 Stummer Josef, 417
 Stumpf Johann, 130
 Stürgkh Karl, 415
 Suhadolnik Leopold, 399
 Suklič Janez, 255
 Supančič Josef, 183, 195
 Sušnik Janez, 310
 Svetič Josip, 431
 Svetlin Andrej, 234

Š

Šalomon Brane, 434
 Šebesta Otokar, 228, 263
 Šporn Janez, 234
 Štefančič Anton, 343
 Štefe Ivan, 338
 Štercin Ignac, 234
 Šuklje Fran, 423
 Šušteršič Ivan, 399, 423
 Švegel Johann, 258
 Švegel Margarete, 258
 Švegel Viktor, 258

T

Taaffe Eduard, 414, 415, 416,
 418
 Taufferer Beno, 277
 Tavčar Ivan, 312, 313, 378, 401
 Tavčar Janez, 234
 Tavčar Janez, 395
 Thaler Rafael, 385
 Thienel Amand, 183

Thierry Adolf, 416
 Thun Franz, 415, 416
 Thurn Gustav, 277, 423
 Tišljar Michael, 260, 361, 367,
 418, 420, 421
 Toggenburg Friedrich, 417
 Toman Lovro, 411
 Tomažič Jožef, 231
 Tomšič Jožef, 228
 Tscheleschnigg Johann, 116
 Tyrš Miroslav, 306
 Tychousky Teodor, 402

U

Učakar Simon, 237
 Uhlič Jožef, 228
 Uhrer Franc, 229

V

Valenčič Anton, 61, 62, 63, 423,
 424
 Vahlkampf Bernhard, 407
 Vidic Leon, 286, 429
 Vidic Oskar, 285, 286, 287, 407,
 427, 428
 Vidmann Viktor, 418
 Vidmar Janez, 234
 Vodnik Jakob, 233
 Vrečar Anton, 342

W

Wagner Johannes, 418
 Wehli August, 416
 Welser Zeno, 254, 418
 Wessenberg Johannn, 414
 Wickenburg Maximilian, 417
 Widmann Bohuslav, 422
 Widmayer Franz, 258
 Windisch - Grätz Alfred, 30, 415
 Winkler Andrej, 422
 Wittek Heinrich, 415
 Wölfel Aleksander, 115, 423
 Wolkenberg August, 67
 Wosatka Jaroslav, 219
 Wratscko Oskar, 377
 Wurzbach Dragotin, 422, 423

Z

Zanini Peter, 417
 Zihel Franc, 385
 Zusner, poročnik, 67

Ž

Železnikar Franc, 194
 Železnikar Josef, 217
 Žirovnicky Bohumil, 424
 Žvan Ivan, 213, 406

BESEDA O AVTORJU

Pavle Čelik se je rodil 30. januarja 1941 v vasi Volča pri Poljanah nad Škofjo Loko. Osnovno šolo je obiskoval na Poljanah, gimnazijo pa v Škofji Loki. Leta 1965 je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, na oddelku za sociologijo, in leta 1976 končal magistrski študij sociologije.

Končal je šolo za miličnike v Tacnu, nato pa služboval v milici oziroma nazadnje v policiji. Opravljal je naloge na ulicah in potem postal starešina – komandir postaje milice Ljubljana Center, poveljnik zveznega odreda milice v Beogradu, ravnatelj kadetnice v Tacnu, načelnik inšpektorata milice v Ljubljani in nazadnje poveljnik slovenske milice oziroma policije.

Svoje prispevke je objavljajl v časnikih in revijah ter zbornikih: do danes je izšlo 618 prispevkov. Sodeloval je v oddajah S knjižnega trga na Radiu Ljubljana oz. Slovenija, in sicer s 151 prispevki. Objavil je tri skripte za potrebe višješolskega študija za policiste, in sicer *Varstvo javnega reda in miru* (1973 in 1974), *Uvod v kriminologijo* (1979) in *Osnove vodenja enote* (1980). Izšlo je tudi devet njegovih knjig: *Policaji* (1991), *Izza barikad* (1992), *Policija, demonstracije, oblast* (1994), *Na južni straži* (1994), *Ugasla zvezda* (1998), *Trideset jeseni* (1999), *Slovenski orožniki 1918–1941* (2001), *Posebne policijske enote* (2002) in *Slovenski stražniki 1918–1941* (2002).

CIP – kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

351.742(497.4)"1850/1918"

ČELIK, Pavle

Orožništvo na Kranjskem : 1850-1918 / Pavle Čelik ; [prevod
povzetka Niko Hudelja]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev
Slovenije, 2005. - (Knjižnica Kronike - časopisa za slovensko krajevno
zgodovino ; zv. 10)

ISBN 961-91431-3-2

223342592

Knjižnica "Kronike" 10

ISBN 961-91431-3-2

9 789619 143131

1861

